

111201/62
BIBLIOTECA

1918 BIHORUL IN EPOPEEA UNIRII

1918
BIHORUL
IN
EPOPEEA
UNIRII

Coperta: FRANÇOIS PAMFIL

„Unirea a fost încununarea victorioasă a luptei seculare duse de cele mai înaintate forțe ale poporului român din Moldova, Muntenia și Transilvania, de cărturarii și marii gânditori ai neamului, a activității desfășurate de elementele revoluționare, de militanții socialiști, a aspirațiilor și voinței întregului popor român“.

NICOLAE CEAUȘESCU

COORDONATOR: prof. IOAN CHIRA
Președinte al Comitetului
de Cultură și Educație
Socialistă al județului
Bihor

IOAN POPOVICI, VERONICA COVACI, GHEORGHE MUDURA,
IUDITA CĂLUȘER, MIHAI APAN, ANA ILEA, ANDREI CACIORA.

1918
BIHORUL
ÎN
EPOPEEA
UNIRII

DOCUMENTE

COMITETUL DE CULTURĂ ȘI EDUCAȚIE SOCIALISTĂ
AL JUDEȚULUI BIHOR
ARHIVELE STATULUI BIHOR
ORADEA 1978

CUVÎNT ÎNAINTE

Arareori în istorie, în viața unui întreg popor, de la întregul popor și pentru un întreg popor și fără a fi în defavorul niciunui alt popor, s-a iscat atîta împlinire, atîta lumină — se făurise Țara, România tuturor locuitorilor săi.

1 Decembrie 1918, zi de glorie ce a încununat lupta seculară a poporului român pentru unitate, independență și dreptate socială, va rămîne pentru totdeauna în istoria națională și universală ca una din cele mai mari zile ale istoriei sale milenare. Era împlinirea luptei duse de cei mai buni fii ai tuturor generațiilor ce au pregătit și realizat cadrul politic firesc de existență și stăruință a poporului român în concertul tuturor popoarelor, cheazășia păstrării neștirbite a maiestății și demnității poporului român în fața sa însăși.

Stăteau de veghe la marea împlinire marii noștri voievozi și cărturari din aprigul ev mediu, cei care au durat la Dunăre și Carpați un vad în calea răutăților cotropitorilor și o punte de înțelegere prin pace și cultură a tuturor neamurilor bătrînei Europe. Mai erau vajnicii și drepții țărani și meșteșugari, truditorii pămîntului românesc întru slava sa veșnică — ei, care n-au pregetat niciodată și în nici o împrejurare să-și apere glia. E plin pămîntul românesc de însemnele vitejiei lor. Și lîngă ei era chipul vajnic — ca un copaciu — a lui Mihai Viteazul.

Și-au mai fost marii noștri revoluționari și ctitori de zidire nouă, modernă, și Horea și Tudor și Bălcescu și Iancu și Kogălniceanu. Toți cei din 1848, 1859, 1877, țărani, muncitori, cărturari.

Calea împlinirii unități politice a întregului popor român s-a realizat măreț prin lupta revoluționară, de o parte și de alta a Carpaților, în Moldova, în Bucovina, în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș și peste tot unde evenimentele primului război mondial i-au purtat pe fiii nedezlipiți de vatra și neamul românesc — în tranșeele Imperiului austro-ungar luptînd pentru o cauză ce nu era a lor, ca prizonieri pe întinsele cîmpii ale Rusiei, în America, la Paris și Londra. Toți cereau într-un glas și o singură voință unirea cu patria mamă — România. Lupta revoluționară pentru unitate politică, independență și dreptate socială se împletea cu lupta împotriva amestecului imperialist în mersul ferm al istoriei românilor, al istoriei popoarelor europene.

Așa cum pe bună dreptate remarcă Iosif Vulcan încă cu patru decenii înainte de înfăptuirea actului Unirii „Toți, cîți niciodată nu ne-am îndoit de viitorul națiunii noastre, îl întvedem astăzi mai strălucit și mai măreț decît oricînd. Iar Europa, care, mai curînd sau mai tîrziu, va avea

să-și spună cuvîntul, va ține seama c-aici, la Dunăre, e o națiune compactă, cu caracter, cu limbă, cu instituțiuni și datini proprii, c-un prezent de progres. În fața acestor titluri, cum putea-va să-i refuze o viață liberă și neatîrnată, al cărei drept nu l-a dobîndit, ci l-a cucerit cu sudoarea frunții, cu truda minții, cu sîngele brațelor?”

Adîncul patriotism al tuturor actelor revoluționare ce au marcat împlinirea marelui ideal național se îngemăna cu un nestrămutat umanism de unitate revoluționară cu lupta tuturor națiunilor ce-și doreau, de sub călcîiul dominației străine, făgaș propriu, nestrămutat. Sînt cuvintele pline de mesaj nepieritor al Proclamației voluntarilor de la Darnața din 13/26 Aprilie 1917, Declarației românilor emigranți din Austro-Ungaria proclamată la Iași în Adunarea Națională din 6 octombrie 1918, Declarației Comitetului Executiv al Partidului Național Român din 12 octombrie 1918 de la Oradea, citită în Parlamentul maghiar la 18 octombrie 1918, Declarației voluntarilor români de la Celiabinsc din 29 octombrie 1918, Manifestului Consiliului Național Român Central din 6 noiembrie 1918, ale Manifestului Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria (părțile zonei ungurene) și Transilvania din 18 noiembrie 1918 către toate popoarele lumii, sînt înflăcăratele cuvinte cuprinse în Hotărîrea de la Alba Iulia, votată în unanimitate de Adunarea Națională de la 1 Decembrie 1918, devenită și rămasă în voința de grant a poporului, hotărîrea sa veșnică. Erau acolo reprezentanții și participanții, peste 100.000 de oameni din întreaga Transilvanie, Banat, Crișana și Maramureș, era acolo întregul popor român. Fluturau la Alba Iulia alături de marea de drapele tricolore și steagurile roșii ale țăranilor, muncitorilor și ostașilor revoluționari, ale inimii întregului popor, vestire a României Socialiste ce se împlinește azi pe pămîntul românesc.

Faptele mărețe ale acestor mari zile sînt un îndemn și exemplu pentru toți locuitorii țării, pentru juri și pentru vîrstnici, pentru români și pentru cei de altă naționalitate, pentru cei de azi și pentru cei care vin, pentru gloria măreață a patriei dragi ce și-a găsit la 1 Decembrie 1918 toți fiii îmbrățișați la sînul pămîntului strămoșesc, în România de ieri a nenumăraților luptători pentru libertate și dreptate, de azi pentru construcția socialismului și de mîine pentru edificarea comunismului în țara mîndră de la Dunăre, Carpați și Marea Neagră.

Mereu o parte neruptă a acestor organizații, a acestei lupte și a împlinirilor revoluționare, a fost Bihorul, cu oamenii săi, cu gîndurile și sufletele limpezi, cei care au făcut ca la Oradea Supplexul, Familia și Declarația de la 12 octombrie 1918 să bată pentru o vreme inima întregului neam românesc. Sînt cei care azi în uzinele, pe ogoarele și în laboratoarele întregului județ fac ca Bihorul să sărbătorească cu încredere și bucurie împlinirea a șase decenii de la realizarea unității politice a întregului popor român, condus de partid în țara sa de totdeauna R.S. România.

Oradea, 12 octombrie 1978

GHEORGHE BLAJ,

Prim-secretar al Comitetului
județean Bihor al P.C.R.

și

Președinte al Cosiliului popular
județean

CONTRIBUȚIA MASELOR POPULARE DIN BIHOR LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

Coordonată fundamentală și permanentă a istoriei României, lupta pentru unitate și independență națională a constituit idealul și năzuința seculară a celor mai înaintate forțe ale societății românești, a maselor largi populare. Ea a insuflămintea, inima și pana celor mai proeminente personalități ale poporului nostru.

Problema formării statului național unitar român s-a impus, în special, la începutul secolului XX, ca o chestiune la ordinea zilei, ca o necesitate imperioasă ridicată de însăși dezvoltarea societății, de progresul economic și cultural al țării. Ea continua pe un plan superior actul energetic al națiunii române din 1859, cind s-au pus temeliile statului român modern, actul cuceririi independenței de stat în 1877, pecetluită cu un imens efort uman și material al poporului român. De menționat faptul că această necesitate obiectivă se ridica nu numai în fața poporului român, ci și în fața altor popoare din centrul și sud-estul Europei, care, aflate sub dominație străină, nu reușiseră să-și realizeze state naționale sau să-și desăvârșască unitatea statală.

Referindu-se la situația țării noastre și a altor țări est-europene, în 1913, V. I. Lenin sublinia că sarcina istorică ce sta în fața popoarelor din această zonă era crearea statelor naționale unitare. „În toată Europa răsăriteană (Austria și Balcanii) — spunea Lenin — și în Asia, adică în țările vecine cu Rusia, transformarea burghezo-democratică a statelor — care pretutindeni în lume a dus, într-o măsură mai mare sau mai mică, la crearea de state naționale independente sau de state formate din naționalități cit mai apropiate și înrudite între ele — nu a luat încă sfârșit sau se află abia la început.”¹ Primul război mondial imperialist — care își punea cu putere amprenta asupra începutului secolului al XX-lea — ridica și în fața poporului român probleme de mare însemnătate pentru însăși soarta națiunii noastre. Continua încă ca un mare număr de români să trăiască în afara granițelor statului, teritorii românești se aflau încă sub stăpânire străină. Dezvoltarea socială, progresul economic, politic și cultural al țării erau strâns legate de încheierea procesului de formare a națiunii române. Unirea într-un singur stat — aspirație seculară a românilor, cauză înălțătoare pentru care au luptat nenumărate gene-

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 23, București, Editura politică, 1964, p. 333.

rații de înaintași — devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății românești.

Intrarea României în anul 1916* în viltorea războiului, după doi ani de neutralitate, de partea Antantei, a coincis cu dorința arzătoare a maselor largi populare de a realiza unirea cu Transilvania, făurirea statului român unitar. Subliniem însă faptul că, deși primul război mondial a avut un caracter imperialist, poporul român nu a participat la acest război călăuzit de intenții de cotropire și anexiune teritorială. Cedind presiunilor puterilor Antantei, cercurile conducătoare ale țării au hotărât intrarea în război alături de Anglia, Franța și Rusia, care promiteau satisfacerea dezideratului unității noastre naționale.

Intensificarea luptelor revoluționare și de eliberare națională, înfrîngerile militare suferite de puterile centrale, victoria revoluției din Rusia și rezonanța sa în rîndul clasei muncitoare au reprezentat factori puternici de accelerare a destrămării Imperiului austro-ungar. V. I. Lenin, încă în anul 1916, considera că acesta poate fi calificat drept „o uniune șubredă a cîtorva cliici de paraziți sociali“ și că „lichidarea Austro-Ungariei nu reprezintă istoricește decît o continuare a destrămării Turciei, fiind, ca și acesta, o necesitate a procesului istoric de dezvoltare.“² Această pre-viziune s-a adevărit și, în cursul anului 1918, Imperiul austro-ungar s-a prăbușit sub loviturile luptei de eliberare națională a popoarelor asuprite, iar pe ruinele sale s-au creat noi state naționale suverane și independente. Astfel, la 28 octombrie 1918, Croația, Slovenia și Dalmația, se despart de Austro-Ungaria și își constituie o conducere proprie, unindu-se apoi cu Serbia la 10 decembrie și formînd statul iugoslav; la 11 noiembrie este înlăturată monarhia și în Austria și a doua zi a fost proclamată Republica Austria; la 16 noiembrie, în fața reprezentanților Consiliului Național Central și a celor din provincie are loc proclamarea Republicii Ungare³.

În mișcarea popoarelor europene pentru autodeterminare națională și scuturarea dominației străine se încadrează și lupta maselor populare din România și din celelalte teritorii românești aflate sub dominație străină pentru formarea statului național român unitar. Întemeindu-se pe *Declarația drepturilor popoarelor din Rusia din 2/15 noiembrie 1918*, care proclama egalitatea și suveranitatea popoarelor dezrobite din Rusia, dreptul lor la autodeterminare pînă la separarea și formarea de state independente, abrogarea tuturor privilegiilor și restricțiilor naționale și național-religioase, precum și dreptul de liberă dezvoltare a tuturor popoarelor asuprite și exploatare și a minorităților naționale, dorind să șteargă abuzurile comise în dauna poporului român de către imperiile țarist, oto-

* La 4/17 august 1916 se semnează la București Tratatul de alianță între România, de o parte, și Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia, pe de altă parte. Printre condițiile intrării României în război de partea Antantei se stipula și satisfacerea dezideratului unirii cu România a teritoriilor românești din Austro-Ungaria. Ca urmare la 14/27 august România declară război Austro-Ungariei. (Istoria României în date, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 300.)

² V. I. Lenin, op. cit., vol. 30, p. 8.

³ Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *Viața politică în România, 1908—1921*, București, Editura politică, 1976, Ediția a II-a, completată, p. 9.

man și austro-ungar, masele largi populare din Basarabia și Bucovina hotărâsc reunirea cu România. Astfel, la 27 martie/9 aprilie 1918 „Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria — se arată în declarația oficială de unire —, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărâsc soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România⁴. La fel, în ziua de 15/28 noiembrie 1918, Congresul reprezentanților populației din Bucovina „... intrupind suprema putere a țării și fiind investiți singuri cu puterea legiuitoare, în numele suveranității naționale, hotărăște: unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei în vechile ei hotare: pînă la Ceremuș, Colacik și Nistru cu regatul României⁴. Încununarea luptelor seculare ale poporului român are loc la 18 noiembrie/1 decembrie 1918, cînd Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a proclamat solemn unirea Transilvaniei și Banatului cu România, consfințind, astfel, actul legitim, obiectiv și progresist de încheiere a procesului de formare a statului național unitar român. „Veacuri de-a rîndul poporului românesc — se arată în Declarația de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 —, adevăratul și legitimul proprietar al pămîntului ce fusese odată Dacia, a fost scotit străin și sclav pe pămîntul său strămoșesc... Bucățirea trupului românesc a fost act de barbarie. Distrusă barbaria, unirea tuturor românilor într-un singur stat este cea mai firească pretensiune a civilizației. Teritoriile locuite de români de la descălecarea lui Traian și pînă astăzi au fost teritorii românești. Nu există putere de a suci logica pînă acolo ca invadările elementelor străine, dirijate pe aceste teritorii în chip artificial și prin abuzul de putere a statului cu scopul desființării noastre naționale, să poată clătina dreptul nostru de proprietate asupra acestor teritorii... După drept și dreptate, românii din Ungaria și Transilvania, dimpreună cu toate teritoriile locuite de dinșii, trebuie să fie uniți cu Regatul României...⁵

Trăsătura distinctivă fundamentală a acestei lupte a fost largul ei caracter de masă, faptul că a antrenat muncitorimea, țărănimea, intelectualitatea, cercurile înaintate ale burgheziei, principalele clase și pături ale societății. Un rol deosebit de activ în mișcarea pentru unirea cu România l-au jucat proletariatul, mișcarea muncitorească și socialistă. Despre acest rol deosebit, ca să ne referim doar la Transilvania, vorbește însăși compoziția Consiliului Național Român, care era format din șase reprezentanți ai Partidului Național și șase reprezentanți ai mișcării socialiste. Rolul clasei muncitoare s-a manifestat pregnant și prin influența pe care a exercitat-o asupra programului politic al unirii, în exprimarea revendicărilor cu caracter democratic, muncitoresc. Crearea consiliilor și gărzilor naționale în toate județele, orașele și comunele Transilvaniei, sutele de mii de semnături care au întărit mandatul încredințat delegaților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, participarea a peste 100.000 de oameni la această adunare dovedesc că unirea Transilvaniei cu România nu a fost actul citorva persoane sau grupuri izolate, ci opera întregului popor, a întregii noastre națiuni.

⁴ Ibidem, p. 14, 18.

⁵ Ibidem, p. 22.

Istoria demonstrează — sublinia Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism — că formarea statului național unitar român nu a fost rezultatul unui eveniment întâmplător, de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativelor; tratatul de pace n-a făcut decât să consfințească o situație de fapt, creată de lupta maselor populare. Unirea Transilvaniei cu România a constituit înfăptuirea firească a năzuințelor seculare de unitate a poporului nostru, a visului pentru care au luptat și s-au jertfit nenumărate generații de înaintași, împlinirea unei necesități obiective a însăși dezvoltării istorice⁶.

*

Războiul imperialist, izbucnit în vara anului 1914, a ascuțit la maximum toate contradicțiile sociale și naționale ale Austro-Ungariei, creind terenul unei adânciri fără precedent a crizei politice a sistemului dualist. Pentru a frâna creșterea accentuată a mișcărilor revoluționare ale maselor muncitorești și țărănești și mai ales a mișcării de eliberare națională a popoarelor asuprite, clasele dominante din monarhia dualistă, încă cu mult înainte de declanșarea războiului, au început adoptarea unor măsuri excepționale. În anul 1912 a fost emisă legea prestațiilor de război: *Despre măsurile excepționale în caz de război*, apoi *Forme pentru rechizițiile militare și controlul militar*⁷ etc., care s-au răsfrint asupra situației maselor muncitoare de toate naționalitățile din monarhie.

Punând în aplicare aceste legiuri, precum și cele adoptate în anii războiului, prin care fusese interzisă libertatea de organizare și de acțiune a maselor muncitoare, guvernul maghiar a trecut la militarizarea intensă a întreprinderilor. Această măsură era dictată nu numai de interesele războiului și de necesitatea de a mări producția, ci și pentru a asigura o „pază militară a profiturilor capitaliștilor”⁸, cum caracterizează Lenin militarizarea de către burghezie a economiei în timp de război. Concomitent cu aceste măsuri are loc creșterea șomajului, scăderea salariilor, creșterea vertiginoasă a prețurilor la produsele alimentare și extinderea fără precedent a speculei. La începutul anului 1915, referindu-se la situație maselor muncitoare din Oradea, secretariatul comitetului local al Partidului Social-Democrat din Oradea sublinia „mizeria care domnește în rindul șomerilor”. Acesta arăta că, pe baza situațiilor întocmite de syndicate, la 1 ianuarie „numărul total al șomerilor din Oradea se ridică la 1363 persoane”, aparținând următoarelor ramuri de activitate: „195 zidari, 15 dulgheri, 60 tâmplari, 73 metalurgiști, 570 muncitori auxiliari în construcții și zilieri, 40 muncitori pietrari, 22 muncitoare și muncitori legători de cărți, 344 croitori pentru bărbați și femei”⁹.

⁶ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1974, p. 20.

⁷ *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 431.

⁸ V. I. Lenin, *Opere complete*, ediția a II-a, vol. 34, Editura politică, București, 1965, p. 203.

⁹ Document nr. 9.

Pentru îmbunătățirea situației șomerilor, secretariatul comitetului local al Partidului Social-Democrat solicita conducerii orașului ca să „asigure posibilități de angajare în lucrări publice sau să acorde șomerilor ajutoare bănești; orașul să se aprovizioneze... cu cantități mari de alimente pe care să le pună în vânzare la prețul de cost (oficial), pentru a putea împiedica specula de alimente; să controleze sever băcăniile, magazinele de alimente și cele de făină — pentru a observa dacă se respectă prețurile maximele fixate..., poliția să ia măsurile cele mai severe împotriva anarhiei care domnește în piețe, ca populația să nu fie la dispoziția bunului plac al vânzătorilor și intermediarilor ș.a.”¹⁰.

La începutul anului 1918, comitetul local al Partidului Social-Democrat din Oradea, făcând o retrospectivă asupra izbucnirii războiului, arăta că „Relațiile economice de la începutul anului 1914 — am putea spune — că și-au proiectat umbra asupra izbucnirii unui mare eveniment. Criza și-a făcut apariția în primul rînd în paralizarea întreprinderilor, mai tîrziu în stagnarea unităților existente. Perturbarea producției a fost resimțită în primul rînd de clasa muncitoare. Așa a devenit ca primă mare sarcină a partidului lupta împotriva șomajului”¹¹. De asemenea, în perioada războiului, activitatea socialistilor s-a întrerupt, în primul rînd, către păturile muncitoare noi, „în mod deosebit femeile, care în timpul războiului au fost încadrate masiv în întreprinderile economice, în interesul cărora au început acțiuni, cu reușită, pentru creșterea ajutorului de război și împotriva speculei cu alimente”. Războiul a avut urmări și asupra altor categorii de muncitori. Astfel, „munca și activitatea grupei sindicale a dulgherilor au fost oprite complet de război...”, poverile războiului „au fost resimțite cel mai mult de muncitorii constructori...” iar „construcțiile stagnează total și ameliorarea este așteptată pe timp de pace”¹².

Paralel cu intensificarea exploatării maselor și în opoziție cu creșterea mizeriei lor, capitaliștii beneficiau de profituri tot mai ridicate. Astfel, referindu-ne doar la comitatul Bihor, profiturile capitaliștilor erau deosebit de mari, așa cum a fost cazul „S. A. pentru industria de ulei Bihor-Sălaș”, care, în anii 1915—1916, a obținut un profit de 370%¹³. La aceasta se mai adaugă o exploatare nerațională a bogățiilor subsolului de către puterile străine care au făcut ca economia Transilvaniei să se resimtă în mod deosebit în timpul războiului. În comitatul Bihor, armata germană a exploatat zăcăminte de bismut și molibden din Băița, exclusiv pentru interesele războiului său imperialist. De asemenea, au exploatat în munții Bihorului zăcămintele de bauxită. În decursul războiului, în Valea Iadului s-au exploatat zilnic 60 vagoane a 15 tone din acest minereu, care a fost trimis în Germania. Numai în perioada 15 iulie 1915—august 1916 au luat drumul Germaniei 260.000 de tone bauxită.¹⁴

Consecințele războiului au început să se resimtă și în agricultură încă din toamna anului 1914, datorită faptului că cea mai mare parte a popu-

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Document nr. 20.

¹² Ibidem.

¹³ I. Cicală, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania, 1901—1921*, Editura politică, București, 1976, p. 200; Din istoria Transilvaniei, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 325.

¹⁴ I. Cicală, op. cit., p. 202.

lației active de la sate fusese încorporată. Recrutările militare cât și mobilizările masive au făcut ca în agricultură să apară semnele unei accentuate crize de brațe de muncă. Ca urmare, moșierii au căutat să-și procure brațe de muncă prin militarizarea muncitorilor agricoli, prin folosirea detașamentelor de muncitori militari și prin antrenarea în muncile agricole a prizonierilor de război. În plus, înșiși țărani rămași acasă, bătrînii și femeile, erau forțați să lucreze pe pămînturile moșierilor, afectînd grav micile gospodării țărănești. Prin decretul guvernamental se prevedea ca „în caz de necesitate să fie mînați la muncă toți cei disponibili, luîndu-se în acest scop toate măsurile energice”.¹⁵ În vara anului 1918, pe domeniile din comitatul Bihor au fost aduși cu ajutorul jandarmeriei 1200 muncitori civili, care s-au adăugat celor 39 de regimente și 13 detașamente militare de secerători, însumînd 4800 de oameni.¹⁶ Pe lîngă aceasta, gospodăriile țărănești au fost considerabil afectate și prin rechizițiile de animale de tracțiune (vite și mai ales cai), care au început imediat după declanșarea războiului. Potrivit datelor statistice, în comitatul Bihor, numărul vitelor cornute a scăzut în primii doi ani ai războiului mondial cu 21% și al cabalinelor cu 30%.¹⁷

Rechizițiile de cereale, animale de tracțiune și vite, lipsa brațelor de muncă, aruncarea greutăților războiului pe umerii maselor populare au împins țărănimea în ghearele foametei și ale disperării. De asemenea, ca urmare a înrăutățirii situației materiale a maselor populare, se amplifică și contradicțiile naționale, provocate de accentuarea asupririi, de abuzurile autorităților administrative și militare ale comitatului comise împotriva maselor populare. Avînd în vedere proporția populației țărănești, care era în majoritate românească, aceste măsuri au lovit în primul rînd masa locuitorilor satelor românești, din rîndul căreia mulți ridicîndu-se la luptă și care, împreună cu cei loviți din rîndurile țaranilor maghiari, vor duce la creșterea valului de agitații revoluționare la sate.

*

Sporind suferințele maselor populare românești și ale celorlalte naționalități, războiul a provocat o împotrivire din ce în ce mai dirză. În ciuda stării excepționale, în anii 1915—1916 comitetul local al Partidului social-democrat din Oradea a ținut numeroase adunări prin care a pus „în mișcare noi pături”, cum au fost, spre exemplu, funcționarii particulari și croitoresele, „care au suferit din cauza celei mai mari stricteți militare și a reducerii salariilor”.¹⁸ Pentru prima dată de la izbucnirea războiului, în 1917 a fost sărbătorită deschis în Transilvania ziua de 1 Mai. Cu acest prilej, la Oradea muncitorii au ovaționat cu entuziasm pe unul dintre vorbitori care a afirmat că socialiștii sînt cei ce

¹⁵ Acațiu Egyed, Ludovic Vajda, *Mișcările țărănești desfășurate în anul 1918 și rolul lor în destrămarea puterii locale de stat austro-ungare*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.”, Anul XIV, nr. 6, 1968, p. 13.

¹⁶ „Tiszántúl”, Oradea, Anul XXIV, nr. 212, 22 septembrie 1918, p. 2; Acațiu Egyed, Ludovic Vajda, op. cit., p. 13.

¹⁷ Arh. St. Oradea, fond Prefectura județului Bihor, Actele subprefectului, doc. nr. 4069/1918, f. 469; Acațiu Egyed, Ludovic Vajda, op. cit., p. 13.

¹⁸ Document nr. 20.

trebuie să ceară încheierea grabnică a păcii.¹⁹ Acest lucru este confirmat și de un alt document al vremii în care se arată că muncitorii orădeni „sub semnul păcii au sărbătorit ziua de 1 Mai, fiind declarată această zi ca sărbătoarea sfântă a păcii”.²⁰ În cursul lunii iulie au loc demonstrații ale oamenilor muncii din Oradea și Cluj, cu care ocazie demonstrații au cerut pace și vot universal.²¹

Ecoul Revoluției din Octombrie s-a făcut simțit cu intensitate în rîndul păturilor muncitoare, în cadrul mișcării socialiste, exprimîndu-se în mari demonstrații. Referindu-se la aceasta, reprezentanții social-democrațiilor orădeni subliniau că revoluția rusă, „care urmărește politica de pace și democrație deplină față de politica imperialistă nepăsătoare de voința poporului, a găsit partidul chiar în activitatea de organizare” a muncitorimii.²² Ca urmare, la Oradea, în ziua de 9 decembrie 1917, a avut loc o mare demonstrație pe străzile orașului, care a început cu „o adunare populară convocată de comitetul local al Partidului Social-Democrat în Căminul Muncitoresc”. În cuvîntul lor, oratorii au arătat cauzele războiului și au criticat „tendențele anexioniste din cuvîntările rostite în cadrul delegației” (pentru tratativele de pace) — „Au criticat răspicat politica externă anexionistă a lui Tisza și Andrassy”. Adunarea populară „a demonstrat îndelung și îndirjit împotriva politicii lui Tisza”. Apoi, în deplină ordine, demonstrații s-au revărsat pe străzile orașului strigînd: „Trăiască pacea!” și „Jos războiul!”. Ajungînd în fața Teatrului, unul din oratori arăta că „Frații ruși întind spre noi mîna păcii. Noi ne apropiem cu prietenie de ei. Îi măturăm pe cei care vor să împiedice această posibilitate fericită a rezolvării pașnice. Zorii unei epoci mai frumoase se revărsă spre noi și muncitorimea trebuie să se ridice pentru înfăptuirea păcii. Și vom cîștiga, precum au cîștigat și frații noștri ruși!”²³. Concomitent cu demonstrațiile împotriva războiului și pentru pace, la sfîrșitul anului 1917, muncitorii tipografi, legători, croitori, muncitorii și muncitoarele de la Fabrica de geamantane și poșete din Oradea au inițiat puternice mișcări și au declarat greve pentru mărirea salariilor.²⁴

Începutul anului 1918 a fost marcat în Austro-Ungaria de una din cele mai mari bătălii de clasă de pînă atunci, la care a participat muncitorimea de pe întreg cuprinsul monarhiei. În ciuda terorii aspre, proletariatul din întreg Imperiul austro-ungar s-a ridicat la grevă generală sub lozincă unică de luptă împotriva războiului imperialist, pentru pace generală, împotriva asupririi sociale și naționale. După înăbușirea grevei generale din ianuarie 1918, muncitorii de toate naționalitățile au continuat lupta. Demn de remarcat este faptul că mișcarea revoluționară a atras în mare măsură și femeile muncitoare. Astfel, la 6 februarie 1918, a avut loc la Oradea o demonstrație a femeilor împotriva autorităților, iar în ziua de 8 martie la Oradea și în alte centre din Transilvania au fost organizate adunări și demonstrații pentru pace și solidaritate cu lupta proleta-

¹⁹ I. Cicală, op. cit., p. 208.

²⁰ Document nr. 20.

²¹ I. Cicală, op. cit., p. 209—210; *Relații agrare și mișcări fărîncești în România, 1908—1921*, Editura politică, București, 1967, p. 246.

²² Document nr. 20.

²³ Document nr. 16.

²⁴ Documentele nr. 18 și 20.

riatului din Rusia.²⁵ Creșterea avântului revoluționar al proletariatului din Transilvania s-a manifestat cu deosebire cu prilejul sărbătoririi zilei de 1 Mai. În frunte cu elementele revoluționare din organizațiile social-democrate și sindicale locale, muncitorii au organizat puternice demonstrații îndreptate împotriva războiului. La Oradea, Timișoara, Reșița, Cluj, Lugoj, Hunedoara și Valea Jiului, manifestațiile au avut o amploare neîntilnită pînă acum.²⁶ Ele s-au desfășurat sub semnul întăririi unității de clasă a muncitorilor, indiferent de naționalitate, sub lozincile pentru încheierea unei păci drepte, împotriva ocupării de teritorii străine și subjugării altor popoare.

Greva generală izbucnită în Austro-Ungaria în iunie 1918, în care se integrează și greva generală din 25—27 iunie a muncitorilor din Oradea,²⁷ a fost înfrîntă prin teroare, dar urmările ei n-au putut fi evitate. Grevele generale ale muncitorilor din ianuarie și iunie 1918 au contribuit la unitatea clasei muncitoare, la îmbogățirea experienței de luptă a acesteia.

Criza politică, care se făcea tot mai mult simțită în întreaga monarhie austro-ungară, s-a agravat în mod deosebit în toamna anului 1918, cînd lupta revoluționară a maselor de toate naționalitățile, mișcările de eliberare națională a popoarelor asupra în interiorul monarhiei, în condițiile înfrîngerilor ei militare, vor duce la destrămarea Imperiului dualist.*

*

Luînd parte la pregătirea războiului mondial cu scopuri imperialiste, de a cucerii țări și popoare, pentru a frîna creșterea accentuată a mișcărilor revoluționare ale maselor muncitoare și țărănești și mai ales a mișcării de eliberare națională a popoarelor asupra, clasele dominante din monarhia dualistă au adoptat o serie de măsuri excepționale. Astfel, pe lîngă măsurile specifice stării de război, care au înrăutățit și mai mult situația maselor populare, autoritățile austro-ungare au acordat o atenție deosebită cunoașterii stării de spirit care domnea în sinul popoarelor din Imperiul austro-ungar și în special în cel al populației românești din Transilvania, care constituia marea majoritate.

Nenumărate documente, emenate de la autorități, redau cu „fidelitatea fotografiei“, așa cum se exprima un reprezentant al administrației dualiste, acea atmosferă care domnește și „care a luat amploare în ultimul an“ în rîndul populației românești.²⁸ Astfel, într-un proces verbal încheiat la 1 martie 1914, de către prim-pretorul plășii Vașcău, se arăta că „în plasă sînt agitații românești“, iar de la mai mulți muncitori, care s-au întors de la lucru din România, s-a auzit că „teritoriile din Ungaria

²⁵ I. Cicală, op. cit., p. 222; *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 505.

²⁶ I. Cicală, op. cit., p. 224; *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 505.

²⁷ Document nr. 22.

* Referitor la contribuția mișcării muncitorești și socialiste la destrămarea imperiului austro-ungar și înfăptuirea Unirii de la 1 Decembrie 1918 vezi: Al. Porțeanu, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania pentru unire*, în *Desăvîrșirea unificării statului național român, Unirea Transilvaniei cu vechea România*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1968, p. 268—315.

²⁸ Document nr. 5.

locuite de români în curînd vor fi alipite României“.²⁹ Cu ocazia anchetării muncitorului Zoica Ion a Crăciunesei, locuitor din Criștior, acesta a relatat că, în cursul anului trecut, împreună cu 400 tovarăși de muncă din plasa Vașcău, a lucrat în pădurile din România. Lucrînd laolaltă cu muncitorii din România, aceștia „în mai multe rînduri au spus în fața noastră că teritoriile locuite de români din Ungaria, între care și plasa Vașcău, în curînd vor trece sub autoritatea României“. Un alt muncitor, Zoica Teodor, arăta că, în zilele de duminică, petrecute cu tovarășii de muncă din România, a auzit de la aceștia că „în luna martie a.c. va izbucni un mare război în urma căruia teritoriile locuite de români din Ungaria vor trece sub autoritatea României“.³⁰

Referindu-se la aceeași stare de spirit, de data aceasta în sînul țărănimii, prim-pretorul plășii din Beiuș o caracteriza ca fiind „un fenomen deosebit și alarmant“, fapt care l-a determinat „să facă investigații în cel mai mare secret...“ Rezultatul acestor investigații a fost convingerea sa „că în sînul populației agricole române de aici, deci în acele cercuri care pînă în prezent nu s-au ocupat de loc cu politica, se desfășoară o agitație sistematică...“. Această agitație, presupune prim-pretorul, se datorește faptului că „în mijlocul țărănimii române a fost trezită credința, survenită dintr-un izvor enigmatic, care pînă acum nu s-a putut descoperi, că asupra teritoriilor din Ungaria locuite de români, în primăvara anului viitor, va inceta autoritatea statului ungar, că *pămîntul de la origine românesc*, se va lua de la proprietarii actuali, că hotărîrile și dispozițiile judecătorilor și autorităților ungare nu vor mai fi obligatorii pentru români...“³¹ Fenomenul acesta, care la început n-a fost luat în considerație „din cauza caracterului său fantastic“, îl determină pe prim-pretor să sublinieze că „este o stare de spirit, care în sine prezintă pericol și se extinde văzînd cu ochii tot mai mult de la o zi la alta“.³² Argumentînd această stare de spirit a populației românești și „ca rezultat al acestei stări de spirit“, arată că locuitorii din Săliște de Beiuș „au refuzat orice fel de plată“ către stat; „răbdă românii sălișteni, fără să protesteze, ca să le fie licitate imobilele, oricît de prețioase, în contul unor datorii de cîteva coroane hotărîte de judecătorii, fiind convinși și declarînd în mod deschis că anul 1915, devenit legendar, va aduce românilor un desăvirșit *in integrum restitutio*“.³³ În același fel procedează și populația românească de pe Valea Crișului Negru, care „au sistat, în ultimul timp, integral lupta acerbă dusă împotriva expansiunii economice a localităților Târcaia, Grădinarii și Finiș, locuite de unguri“.³⁴

Deosebit de interesante sînt părerile prim-pretorului plășii Beiuș privind cauzele acestor manifestări ale populației românești din Bihor. Astfel, una din cauze o constituie „deziluzia românilor, care au avut și urmări materiale“ și care „cu ușurință ar putea să ducă la o mișcare anti-mișcare de natură economică“. O altă cauză este aceea că „avem de-a

²⁹ Document nr. 1.

³⁰ Document nr. 2; *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 435; V. Faur, *Manifestări sud-bihorene pentru unire*, în „Semicentenarul Unirii Transilvaniei cu România“, Oradea, 1968, p. 1-5.

³¹ Document nr. 4.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

face cu o instigare originară din România“. El subliniază că „fără îndoială, ideea unei invazii românești provine din România și probabil exprimă starea de spirit a populației de acolo“, motivînd această afirmație prin faptul că „mulți agricultori și meseriași din Beiuș și împrejurimi emigrează anual în România pentru a-și găsi de lucru“ iar unii dintre ei se întorc acasă în vizită sau sînt în legătură permanentă cu rudele lor. Ca urmare, se poate constata că „fenomenele mai sus amintite au fost observate prima dată în acele localități în care se află rudele celor care au emigrat în România“.³⁵

După părerea reprezentantului autorității locale a monarhiei dualiste, față de aceste fenomene „autoritățile nu pot interveni cu forța, deoarece o stare de spirit, oricît de periculoasă ar fi, nu poate fi înăbușită cu ajutorul aparatului represiv...“ Totuși, consideră că ar fi potrivit, în vederea observării și descoperirii originii acestor fenomene, dacă comandamentul jandarmeriei de aici „ar primi instrucțiuni corespunzătoare sau, pentru efectuarea anchetelor de această natură, s-ar întări cu forțe necesare“. Aceasta ar fi necesar cu atît mai mult, cu cît „decăderea materială cauzată de criza economică din ultimii doi-trei ani a acumulat în poporul român scinteile nemulțumirii, care repede poate să devină fanatic (nesupus n.n.) și astfel simptomele prezentate mai sus ar putea provoca, dacă nu altceva, un incident asemănător *masacrului de la Aleșd** de acum 10 ani“.³⁶

Într-un alt raport înaintat comitelui Bihorului în luna iulie 1914, prim-pretorul plășii Beiuș subliniază cu și mai multă tărie intensificarea acțiunilor naționale ale populației românești din Bihor: „Afirm încă o dată că în rîndul țărănimii române, care din punct de vedere politic a fost pasivă pînă în prezent, acum în mod categoric a luat amploare o atmosferă antimaghiară, iredentistă, care nu este compatibilă cu loialitatea față de stat.“³⁷ Apoi el continuă: „Nu folosesc cu multă plăcere această expresie, dar nu găsesc alta pentru a caracteriza aceea noțiune care exprimă instigarea în favoarea României, care gîndind la o eventuală intervenție românească o așteaptă, o speră“.³⁸ Arătînd că această „atmosferă“ pînă în prezent s-a exprimat printr-o rezervă tot mai accentuată față de elementul maghiar, prin „vorbe tendențioase“ în cercuri restrînse și prin reținerea tot mai frecventă de la obligațiile publice, acum „fără îndoială că există și se extinde această atmosferă populară, și care merită toată atenția“.³⁹ În urma unei supravegheri permanente, prin agenți competenți, a localităților „care sînt centrele ațîțării naționale“ și pe baza rapoartelor confidentiale primite, ajunge la concluzia că „se observă... în discuțiile care au loc, în rîndul populației țărănești, ideea unei intervenții românești, a unei mișcări de eliberare“.⁴⁰ În unele localități, spune prim-pretorul plășii Beiuș, România a fost pînă acum o noțiune aproape necunoscută, „astăzi însă România, casă regală română,

³⁵ Ibidem; *Unirea Transilvaniei cu România*, 1 decembrie 1918, Ediția a II-a, București, 1972, p. 435—436.

* Răscoala din anul 1904 de la Aleșd, jud. Bihor.

³⁶ Document nr. 4.

³⁷ Document nr. 5.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

instituțiile românești... sînt în centrul atenției“. Ca urmare consideră că această atmosferă „în mod sigur este periculoasă și trebuie necondiționat să o împiedicăm“. ⁴¹

Pentru combaterea acestei atmosfere, trebuie „să împiedicăm în primul rînd cea reclamă pe care o face României intelectualitatea română de aici, care, cu puțină excepție, este cu idei naționaliste exagerate“. Primele măsuri luate în această direcție au fost indicațiile date comercianților ca „să se abțină de la afișarea în vitrine a imaginilor din România..., să retragă imaginile din fața publicului, sub pretextul siguranței publice, deoarece alt temei legal nu am găsit“. ⁴² Aceste măsuri se impuneau cu atît mai mult cu cît „în timpul tîrgurilor imaginile din lupta românilor...“ au creat prilejul ca aceste tîrguri „să constituie adevărate locuri de adunări populare“. ⁴³

Prezentarea filmelor documentare din România „inspirate din istoria României, din viața poporului“, au avut ca scop trezirea interesului față de România. ⁴⁴ La asemenea acțiuni, anunțate din timp, iau parte „în masă elevii de la gimnaziu și de la școala civilă de fete din Beiuș, însoțiți de profesorii lor“. Pe lîngă aceștia sînt adunați de cîtredrept preoți, membri ai partidului național, și țărani înstăriți. ⁴⁵ Prezentînd starea de spirit a elevilor cu ocazia vizionării filmelor, raportul arată că este „De-a dreptul îngrozitor aceea ovație furtunoasă cu care însoțesc elevii români corupți, fără simțăminte patriotice, apariția pe peliculă a familiei regale române sau a Armatei române. Aceste fenomene (manifestări n.n.), la prima vedere fără importanță, în realitate sînt de o importanță deosebită, deoarece indică aceea direcție în care vor să orienteze, frunțașii românilor, modul de gîndire și sentimentele generației viitoare“. ⁴⁶

Avînd în vedere aceste orientări în direcția educării tineretului român, prim-pretorul se plîngea comitelui că „este imposibil ca statul să nu aibă la îndemînă mijloace pentru educarea în spirit patriotic (maghiar n.n.) a tineretului de altă naționalitate, cu respectarea individualității neamului, a culturii sale, asigurînd dezvoltarea și propășirea acesteia“. Aceasta era necesară cu atît mai mult cu cît „spiritul de educație din Gimnaziul din Beiuș este foarte periculos din punct de vedere al interesului maghiar. Sistemul de educație din gimnaziu, dar mai cu seamă din cele două internate române, este cel care... extirpă orice sentiment care ar aminti... de apartenența la națiunea maghiară și de credință față de stat“. ⁴⁷ Apoi el arată că în cei opt ani de școlarizare „nu se întîmplă nici măcar odată nici cînd se ivește ocazia — chiar dacă nu s-ar ivi ar trebui căutată — ca un profesor să facă măcar aluzie, că individul român din Ungaria este cetățean maghiar...“. Și este normal să fie așa — subliniază prim-pretorul — deoarece, în afara programei de învățămînt, „românismul, cultura românească sînt singurele idealuri a căror cînstire este cultivată în tineretul român care termină la Beiuș“. În afară

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

de aceasta „sufletul tînărului care termină aici este cuprins de interesul față de România“.⁴⁸

Urmările unei asemenea educații vor fi deosebite. „Din intelectualitatea educată astfel vor ieși frunțașii poporului român și de aceea nu trebuie să ne mirăm dacă țăranul român răbdător, bun și respectuos, va fi un dușman al ungarilor, nemulțumit, care va trage spre România...“⁴⁹.

În încheierea raportului, prim-pretorul subliniază din nou că motivele sau „cauzele nemulțumirilor poporului român și a tendinței sale de instigare sînt nu numai de natură politică, dar și economică... Criza economică din ultimii doi ani a provocat distrugerii imense poporului român și așa sărac și este de înțeles aceea antipatie, creată din invidie, care domnește în sinul românilor față de maghiarii mai înstăriți.“ Ca urmare, consideră că este „necesar ca statul, prin mijloace potrivite, să împiedice ca și românii care trăiesc în inima țării să intensifice abil interesul față de România, sentimentul de unitate cu România“.⁵⁰

Aflată la interferența unor puternice interese ale marilor puteri, România, la izbucnirea primului război mondial, a fost nevoită să țină seama de complexitatea împrejurărilor create și, în funcție de aceasta, să acționeze nu numai în direcția asigurării independenței și suveranității naționale, ci și pe cît posibil a realizării aspirației sale de veacuri: desăvîrșirea unității statului. Ca urmare, unirea Transilvaniei cu România era o sarcină națională. Acest fapt a fost sesizat și de marile puteri beligerante care, avînd în vedere poziția strategică a României, potențialul său economic și chiar militar, și bineînțeles dorința de a-și desăvîrși unitatea statului, au făcut presiuni pentru atragerea ei în război. Desigur aceste presiuni erau cunoscute și de Austro-Ungaria. Ca urmare, în eventualitatea renunțării de către România la politica sa de neutralitate, de participarea ei la război alături de Antantă și ținînd cont că populația majoritară a Transilvaniei era românească, autoritățile austro-ungare au acordat o atenție deosebită stării de spirit a acestei populații.

Astfel, la sfîrșitul anului 1914, autoritățile austro-ungare solicitau organelor sale teritoriale să comunice: „1. În cazul unei invazii românești putem conta pe fidelitatea populației?; 2. Se poate presupune că, deja, în prezent există vreo organizație în scopul unei eventuale răscoale și dacă, în cazul unei invazii românești, va izbucni răscoala?; 3. În sinul populației sînt asemenea fenomene care duc la concluzia de neloialitate?; 4. Se speră în făurirea unei Românie Mari?; 5. În mod deosebit, pătura intelectuală a populației este neloială și cine?; 6. În pofida mobilizării ireproșabile a jandarmilor și rezerviștilor, starea de spirit din țară este potrivnică monarhiei?“⁵¹. Răspunsul nu se lasă așteptat. În ianuarie 1915 se aducea la cunoștință că „în cazul unei invazii românești, trebuie să ținem cont, în modul cel mai serios, nu numai despre o răscoală a populației, ci chiar și de ofițerii și soldații români din armată, care, dacă vor putea, se vor întoarce împotriva noastră. În rîndul populației, cu deosebire a intelectualității acesteia, trăiește puternic dorința pentru o Ro-

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Document nr. 7.

mânie Mare și dacă invazia se va întâmpla, fiecare român, fără excepție, ar intra în serviciul acestui ideal⁴. La întrebarea referitoare la existența unei organizații în scopul unei eventuale răscoale românești, se subliniază: „Organizarea există, deși aceasta nu este cunoscută, dar eficacitatea ei am văzut-o și o vedem, foarte des, în fiecare zi. Fiecare intelectual român, fără excepție, este cuprins într-o organizație⁴. În concluzie se arată că „în eventualitatea unei invazii, nu s-ar putea acorda încredere decît, exclusiv, trupelor maghiare sau germane. Dacă aceste trupe n-ar fi suficiente, ar trebui să se facă apel, prin schimb de trupă, la puterea armată a Germaniei. Ar trebui ca, din primul moment serios, elementele intelectuale ale populației să fie puse sub pază⁴”⁵²

Intrarea României în război în vara anului 1916 alături de Antantă, care-i promisese satisfacerea dezideratului unirii Transilvaniei cu România, a fost urmată de luarea unor măsuri drastice împotriva populației românești din Transilvania. Pe baza listelor de suspecti, toate persoanele înscrise în aceste liste au fost ridicate de la casele lor și transportate în județul Sopron. Aici au fost internați în vreo 12—15 comune din jurul centrelor Sopronnyék, Veszpre, Ruszt, Szent-Margit un număr de peste 10 000 de români, care au fost supuși la un tratament insuportabil, în special cei internați în lagărele de la Tapiósüly și Ostffyasszonyfája.⁵³ De asemenea, avîndu-se în vedere că un număr foarte mare de români, în cursul anului 1914, au plecat în România și că „o parte însemnată a acestora... vor să se stabilească permanent acolo, pe considerentul că nivelul de trai și posibilitățile de cîștig sînt mai bune“, Ministerul de Interne maghiar, prin ordinul nr. 4533 pres. din 18 iulie 1914, ordonă ca să se procedeze „cu cea mai mare atenție la eliberarea pașapoartelor... și să se verifice, în modul cel mai sever, fiecare caz de plecare...“⁵⁴. Transpunînd în practică ordinele ministerului de interne, referitoare la ferirea populației române de urmările dăunătoare pe care le poate avea activitatea „instigatorilor“, autoritățile comitatense, pe lângă internările în lagăre, au trecut la mutarea forțată sau arestarea a numeroși români. În Bihor, pe motivul că „din punct de vedere politic nu este un om de încredere, fiind partizan al marilor idei daco-române“ și fiindcă în această calitate de mai multe ori „a avut ieșiri nepermise împotriva conducătorilor aflați în fruntea guvernului“, se cere mutarea în altă localitate a preotului Popa Andrei din Șauaieu.⁵⁵ De asemenea, muncitorul Onuț Gheorșhe, locuitor din Oradea, a fost arestat și închis, deoarece „de la intrarea României în război are o comportare care denotă evident sentimentele sale românești și așteaptă cu bucurie micșorarea teritoriului monarhiei austro-ungare“.⁵⁶ Măsura luată — preciza șeful Poliției din Oradea — a fost necesară cu atît mai mult, cu cît „este un element în care nu te poți încrede, dușmănos, iar lăsarea sa în libertate ar fi periculoasă pentru ordinea de stat.“⁵⁷

⁵² Document nr. 8.

⁵³ *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 468; *Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921*, Editura politică, București, 1967, p. 244.

⁵⁴ Document nr. 6.

⁵⁵ Document nr. 11.

⁵⁶ Document nr. 13.

⁵⁷ Ibidem.

Trecerea Carpaților de către Armata română și lupta pentru dezrobirea fraților subjugați a provocat un mare interes atât în rîndul soldaților și ofițerilor, cit și a populației românești. La Oradea, în luna septembrie 1916, în holul unui cinematograf, în fața hărții războiului mondial „indivizi suspecti, care, după înfățișarea lor, erau cu siguranță de naționalitate română“ ascultau explicațiile date de „un aghiotant de ofițeri cu epoleți roșii și de un caporal din Unitatea Militară 70“. ⁵⁸ Oficialii Primăriei orașului Oradea, avînd în vedere că „în cinematograf se pot prezenta imagini provocatoare, care pot să fie prielnice la instigarea fiilor mai slabe și care pot să fie folosite cu ușurință de instigatorii naționali în scopul de agitații antimaghiare“, solicitau organelor polițienești luarea de măsuri pentru interzicerea afișării hărților de război. ⁵⁹ Organele de represiune maghiare nu s-au limitat însă numai la înregistrarea modului de manifestare a românilor bihoreni față de operațiunile militare de pe front, ci au trecut, așa cum a fost și în cazul lui Onuț Gheorghie, la judecarea și condamnarea lor la închisoare. Astfel, pentru simplul fapt că și-au exprimat public dorința de „a veni rușii să elibereze pe sărmanii români oropsiți de sub jugul maghiar“, doi lucrători români au fost condamnați la cîteva luni de închisoare. ⁶⁰ Sub o strictă supraveghere se aflau și preoții români, despre care, într-un raport din ianuarie 1918, prim-pretorul plășii Vașcău afirma că „nu sînt un reazim sigur și necondiționat al ideii statului maghiar... și nu manifestă nici un fel de sentimente patriotice“. ⁶¹

În contextul înfringerilor militare suferite de coaliția Puterilor Centrale pe toate fronturile, al încercărilor disperate întreprinse pentru salvarea monarhiei austro-ungare și al clocotului generat de mișcarea revoluționară internă, s-a impulsionat în Transilvania lupta socială și națională, îngreuiată temporar de anii războiului, de legile excepționale, de organele de represiune care au acționat în acest răstimp în monarhie. Marile acțiuni de luptă ale populației românești au ridicat problemele care stăteau în fața românilor: eliberarea națională de sub jugul monarhiei austro-ungare, unirea teritoriilor românești din această monarhie cu România, reforma agrară democratică, asigurarea egalității în drepturi pentru naționalitățile conlocuitoare, într-un cuvînt drepturi democratice. În realizarea dezideratelor naționale erau interesate toate clasele și grupările sociale românești din Transilvania, în care se întegrează organic și cele din comitatul Bihor. „Fiecare din aceste clase — scria socialistul Tiron Albani — și-a avut rolul ei apreciabil în lupta pentru dezrobirea națională“. ⁶²

*

Lupta curajoasă a maselor populare, victoriile Antantei pe frontul occidental și armistițiul propus de guvernul german la 4 octombrie 1918

⁵⁸ Document nr. 14.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Document nr. 15.

⁶¹ Document nr. 19.

⁶² Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la unire*, vol. I, Cum s-a făcut unirea, Oradea, 1938, p. 109.

și de Austro-Ungaria la 7 octombrie*, au constituit un prilej de activizare a conducătorilor Partidului Național Român. Ca urmare, la 12 octombrie, s-a întrunit la Oradea, în casa lui Aurel Lazăr, Comitetul Executiv al Partidului Național Român care a dezbătut situația politică și a adoptat linia tactică de acțiune a partidului. La această ședință au participat Teodor Mihali, președintele Comitetului Executiv al partidului, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voievod, Ștefan Cicio Pop, Aurel Lazăr, Aurel Vlad, Ioan Suciș și Ioan Ciordaș, membri ai Comitetului Executiv, iar ca invitați Sever Dan, Gheorghe Popovici și Gheorghe Crișan.⁶³ Cu această ocazie, așa cum sublinia ziarul local „Nagyváradi Napló”, Comitetul Executiv „a constatat cu satisfacție că, odată cu acceptarea principiilor wilsoniene” de către guvernul austro-ungar (n.n.), „se va realiza dorința seculară a românilor, dreptul la autodeterminare al popoarelor”⁶⁴. De asemenea, ziarul orădean scoate în evidență faptul că, comitetul dorește acest drept la autodeterminare „nu numai pentru naționalitățile care trăiesc în Ungaria, ci pentru popoarele din întreaga lume” și în sensul ca acest drept „să se poată exercita liber și fără nici un fel de restricții”.⁶⁵ În ceea ce privește realizarea dorinței seculare a românilor de unire într-un stat național unitar, se subliniază că „concepția tuturor românilor este unitară indiferent de orientarea politică și de strat social”.⁶⁶ După lungi discuții, Comitetul Executiv al P.N.R. a adoptat o declarație, redactată de Vasile Goldiș, care urma să fie expusă în parlamentul de la Budapesta.

Declarația adoptată de Comitetul Executiv al P.N.R. la Oradea prevede, printre altele, că „Pe temeiul dreptului firesc, că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liber de soarta ei”, națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă acum uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul, ca liberă de orice înrîurire străină, „să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere”, precum și stabilirea legăturilor de „coordonare” (colaborare — n.n.) ale ei cu celelalte națiuni libere. Negînd dreptul parlamentului și guvernului maghiar de-a se considera „reprezentante ale națiunii române” și de a-i reprezenta interesele la congresul general de pace, națiunea română declară că acest drept îl poate încredința „numai unor factori designați de propria ei Adunare națională”. În consecință în afară de organele delegate de Adu-

* Guvernul german și austro-ungar au cerut Antantei încheierea armistițiului și începerea negocierilor de pace, recunoscînd ca bază de discuție cele 14 puncte fixate de Wilson, președintele S.U.A., în mesajul din 8 ianuarie și în discursul său din 27 septembrie. De menționat este faptul că Austro-Ungaria accepta încheierea păcii pe baza celor 14 puncte wilsoniene, deoarece președintele S.U.A., în mesajul său de la începutul anului 1918, nu condiționa încheierea păcii de recunoașterea independenței naționale a popoarelor asuprite din imperiul dualist, ci prevedea simpla autonomie a națiunilor subjugate în cadrul monarhiei. (*Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 509).

⁶³ „Nagyváradi Napló”, Anul XXI, nr. 226, 15 octombrie 1918, p. 2; Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Ed. Revistei „Societatea de miine”, Cluj, 1926, p. 37; Ștefan Pascu, *Desăvîrșirea unității de stat a poporului român*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj, Editura Academiei R.S.R., XI, 1968, p. 81; *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 528.

⁶⁴ Document nr. 24.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

narea națională, sau alese din mijlocul său, „așa dar de Comitetul Executiv al Partidului Național Român, nimenea nu poate fi îndreptățit să trateze și să hotărască în treburi care se referă la situația politică a națiunii române. Toate deciziunile și acordurile, care s-ar lua și s-ar face fără aprobarea acestor organe“, le declară nule și fără valoare și „nu leagă întru nimic națiunea română“. În încheierea declarației se stipula că națiunea română — după multe suferințe de veacuri — așteaptă și pretinde „afirmarea și valorificarea drepturilor ei, nestrămutate și inalienabile, la deplină viață națională“.⁶⁷

Declarația de la Oradea, proclamând dreptul națiunii române la autodeterminare, echivala virtual cu o declarație de despărțire a Transilvaniei de Ungaria. Ea marca încununarea năzuințelor de veacuri a populației românești de a fi liberă și stăpînă pe destinul său.

Perioada care a urmat întrunirii de la Oradea a fost marcată de intense pregătiri în vederea expunerii, în parlamentul de la Budapesta, a punctului de vedere al românilor, adică a declarației din 12 octombrie de la Oradea. Astfel, la 18 octombrie 1918 deputatul român Alexandru Vaida-Voievod a citit în parlamentul din Budapesta rezoluția Comitetului Executiv al P.N.R., însoțită de un amplu discurs, în care se făcea un aspru rechizitoriu metodelor de opresiune îndreptate împotriva naționalităților de către clasele conducătoare austro-ungare. Pornind de la principiul că „de acum înainte nu vor mai fi deosebiri între națiuni, ci națiunile mici se vor bucura de aceleași drepturi ca și cele mari“, Alexandru Vaida-Voievod respingea noțiunea de naționalitate, pretinzînd dreptul de națiune pentru popoarele nemaghiare și negermane din imperiu.⁶⁸ El releva că „Problema noastră nu e altceva decît o latură a democrației; adevărata democrație nicăieri în lume nu se poate înfăptui înainte de a se soluționa chestiunile naționale, pentru că numai pe baze naționale și în cadre naționale e cu putință o dezvoltare în direcția normală a acestei consolidări.“⁶⁹

Declarația de autodeterminare a națiunii române din 12 octombrie, prezentată în parlament la 18 octombrie, sintetizează și reprezintă de fapt aspirațiile și dorințele tuturor românilor și ea trebuie socotită momentul istoric fundamental de valoare programatică și practică pentru națiunea română, pentru desăvîrșirea unității sale politice și de stat. Pe baza lui și în numele principiilor cuprinse în ea „se desfășoară toate acțiunile, se iau toate hotărîrile din a doua jumătate a lunii octombrie și pînă la 1 decembrie, cînd Marea Adunare Națională de la Alba Iulia proclamă unirea Transilvaniei cu România.

Un aport deosebit la realizarea acestui deziderat al poporului român din monarhia austro-ungară l-au adus socialiștii români. Aflați în fruntea maselor populare, militanții revoluționari ai mișcării socialiste s-au străduit, în vîltoarea evenimentelor revoluționare din 1918, să concentreze toate forțele democratice românești și să le unească într-un singur șuvoi,

⁶⁷ Document nr. 25; *Marea unire de la 1 decembrie 1918*, Editura „Biblioteca“ Despărțămîntului București al Asociațiunii „Astra“, București, 1943, p. 24—25; *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 529.

⁶⁸ Ștefan Pascu, op. cit., p. 85.

⁶⁹ *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 530; Document nr. 25.

pentru ca țelul fundamental al poporului român de dreptate socială și de eliberare națională să-și găsească împlinirea. Spre acest țel s-au îndreptat eforturile fruntașilor socialiști români, care de la îndemnul adresat prin presă conducătorilor P.N.R. de a intra în „acțiune“ au trecut la inițiativa stabilirii unor contacte directe cu aceștia, pentru a stabili nu doar o simplă colaborare, ci a-și fixa puncte de vedere comune față de evenimentele ce se precipitau vertiginos. Astfel, la începutul lunii octombrie 1918, a avut loc o întâlnire între reprezentanții celor două partide, cu care ocazie a fost perfectată colaborarea celor două forțe politice în cadrul unui consiliu național.⁷⁰ După discuții și tratative repetate, la inițiativa socialiștilor, în noaptea de 30 spre 31 octombrie, reprezentanții P.N.R. au acceptat constituirea Consiliului Național Român Central, ca organ reprezentativ al populației din teritoriile românești asuprite de imperiul dualist austro-ungar. C.N.R.C. era format, pe bază de paritate, din șase reprezentanți ai P.S.D. — Tiron Albani, Ion Flueraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu și Baziliu Surdu — și din șase reprezentanți ai P.N.R. — Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan Cicio Pop, Alexandru Vaida Voievod și Aurel Vlad.⁷¹

Comentînd importanța constituirii C.N.R.C., ediția specială a gazetei socialiste „Adevărul“ scria că „Noi ne-am constituit Consiliul Național Român pe baza drepturilor ce ni le asigură împrejurările“ și este o datorie „ca toți românii să se alăture de acest consiliu“⁷².

Imediat după constituirea C.N.R.C., tineretul și studenții români din Oradea, într-o declarație adresată Comitetului Executiv al P.N.R., arătau că aderă întru toate la hotărârile partidului, că „... insistă pentru grabnica întrunire a Adunării Naționale, se declară solidari cu Comitetul studenților români din Budapesta, că sînt uniți în cuget cu frații noștri din Bucovina și vrem ca soarta lor să fie strîns legată de soarta noastră“.⁷³ În urma evenimentelor care au avut loc la 7 noiembrie 1918, tineretul român orădean revine asupra primei sale declarații din 18/31 octombrie și cere să fie scoasă la lumina zilei hotărîrea de la Oradea din 12 octombrie: „Unirea tuturor românilor în regatul României Mari“. Aceasta este necesară cu atît mai mult, cu cît „întrunirea Adunării Naționale ar întîmpina piedici mari, iar de un plebiscit (nu se poate vorbi deoarece) dușmanii noștri (primind în) mîna garda ungurească, plasată la sate, cu intenții ascunse, ar folosi-o întru stingherirea exercițiului voinței libere“. Matură în gîndirea politică, tinerimea română arăta că „Istoria ne dă învățături prețioase cum viitorul popoarelor mici a fost sacrificat de dragul intereselor celor puternici. Și pînă cînd Croații, Boemii, Slovacia și Italienii au în mîna drept garanță teritoriile reclamate, România încă tot n-a intrat în acțiune“. De aceea, supunînd deliberării C.N.R.C. aceste dorințe, solicită să hotărască „Unirea Ardealului și Bucovinei cu România“. Pentru garantarea acestei uniri, avîndu-se în vedere motivele de mai sus, tineretul cere să se invite România ca „numaidecît să ocupe teritoriul locuit

⁷⁰ *Destrămarea monarhiei austro-ungare, 1900—1918*, Editura Academiei, București, 1966, p. 170 și 172—173.

⁷¹ *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 532; Ștefan Pascu, op. cit., p. 90; I. Cicală, op. cit., p. 243.

⁷² I. Cicală, op. cit., p. 243.

⁷³ Document nr. 27.

de români în Ungaria și Transilvania“ și, pînă la împlinirea vremii, „trupele Înțelegerii (Antantei n.n.) să între la noi pentru asigurarea ordinii, garantarea liniștei, a siguranței vieții și averii poporului românesc de aici“.⁷⁴

În ziua de 3 noiembrie are loc la Oradea Conferința Partidului Național Român din Oradea și Bihor. Deschizînd ședința, Aurel Lazăr într-o scurtă, dar vibrantă cuvîntare, arăta că „în acest moment istoric, cînd dispar împărații și se renasc popoarele... sufletul fiecărui popor este conștiința națională. Fără aceasta nu este mîntuire, nu poate urma realizarea idealului național. Pacea așteptată ne va asigura libertatea și independența națională: dar numai dacă o voim, o cerem, o pretindem și dacă ne dovedim vrednicia să fim primiți de membri ai alianței popoarelor“. Ca urmare, „voind a deștepta și întări conștiința națională... și a apăra drepturile și interesele poporului românesc din Oradea și Biharia,“ conferința hotărăște înființarea Consiliului Militar Român* pentru Oradea și Biharia.⁷⁵ În aceeași zi are loc prima ședință a C.N.R. din Oradea și Bihor format din 61 membri, și se alege un comitet executiv format din dr. Aurel Lazăr — președinte, dr. Aurelian Magier și dr. Valer Măr-cuș — notari, dr. Nicolae Zigre — casier.⁷⁶

Începînd de la această dată, C.N.R. din Oradea și Bihor, ca organ politic de conducere, a trecut la dirijarea mișcării naționale a populației românești din Bihor în vederea preluării administrației, pregătirea și participarea la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, iar după 1 decembrie 1918 la conducerea efectivă a destinelor românilor din aceste părți de țară pînă la unirea definitivă cu România Mare.

În acest cadru, în toamna anului 1918, s-a declanșat în Transilvania revoluția burghezo-democratică, care s-a integrat în cadrul larg al revoluției burghezo-democratice din Austro-Ungaria de la sfîrșitul lunii octombrie 1918. Dar, în timp ce în Austria și Ungaria avea un caracter cu precădere social, în ținuturile împilate de clasele conducătoare austriece și ungare socialul se împletea cu lupta de emancipare națională.

În viltoarea luptei sociale au acționat în comun muncitorii români și cei aparținînd tuturor naționalităților conlocuitoare. O însemnătate deosebită la desfășurarea procesului revoluționar din Transilvania a avut-o și participarea ostașilor întorși de pe front. Unirea mișcărilor greviste ale proletariatului cu mișcările soldaților a pus în imposibilitate clasele exploatoare să reprime luptele revoluționare duse de masele muncitoare de la orașe și sate pentru o viață mai bună. Relatînd despre dezastrele armatelor austro-ungare de la Piave, Tiron Albani scria: „Și valul revoluției a pornit. Soldații răsculați pe diferite fronturi au început să le părăsească *in corpore*, cîntînd cîntece revoluționare. Și pentru a fi în

⁷⁴ Document nr. 50.

* În ședința din 12 noiembrie 1918. Comitetul Executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor hotărăște schimbarea denumirii în cea de „Comanda Gardei Naționale Române din Oradea Mare și Bihor“ (Document nr. 58).

⁷⁵ Document nr. 29.

⁷⁶ Documentele nr. 29 și 30.

nota timpului, pentru a imita revoluția franceză și pe cea rusească, ofițerii și subofițerii revoluționari și-au tăiat gradele și insignele imperiale și, declarându-se egali cu soldații de rând, au forțat pe cei care nu le convenea această operație să procedeze la fel. Echipe de revoluționari înarmați treceau din tranșeu în tranșeu și degradau pe ofițeri, iar pe soldați îi îndemnau să-și ia armele și să plece cu ele acasă și să alunge pe conducători din fruntea administrației de stat⁷⁷. La Oradea, ca urmare a mișcărilor izbucnite în rândul soldaților la 31 octombrie 1918, s-a revien-dicat proclamarea republicii.⁷⁸

Concomitent cu luptele revoluționare ale muncitorilor de la orașe și ale soldaților, s-au dezlănțuit cu deosebită vigoare mișcările țărănești în întreaga Transilvania. Acestea s-au îndreptat cu precădere împotriva vechilor autorități locale, în primul rând împotriva notarilor, primarilor și jandarmilor. Aceasta se explică prin faptul că poverile mari ale războiului au fost aruncate, în primul rând, pe umerii țăranilor tocmai de către aceste organe administrative ale puterii de stat. De asemenea, furia cu care țăranii răsculați s-au năpustit asupra acestor instrumente ale administrației de stat austro-ungare, denotă că țăranii știau că, pentru a se răfui cu moșierii, era necesar în primul rând să zdrobească aparatul de stat represiv. Apoi, prin funcția sa, notarul era considerat reprezentat al guvernului la țară. Datorită însă unei situații speciale, el depindea, în primul rând, de moșierii din raza respectivă și servea interesele politice și economice ale acestora. În timpul primului război mondial puterea notarilor a crescut enorm. De ei depindeau distribuirea ajutoarelor de război, a rațiilor alimentare, rechizițiile, utilizarea forțată a mîinii de lucru la sate ș.a., iar abuzurile în aceste domenii erau foarte mari. În plus, o bună parte a notarilor și-au sporit averea în timpul războiului, ceea ce a făcut să se adîncească și mai mult prăpastia dintre ei și țăranime. Într-un cuvînt, notarul intruchipa în ochii țăranimii asuprirea socială și națională, unealta autorităților imperiului austro-ungar. De aceea, cînd momentul a fost prielnic, țărănimea a trecut în mod hotărît la alungarea notarilor, jandarmilor, pretorilor și prim-pretorilor, slujitori ai vechiului aparat de stat, și înlocuirea lor cu reprezentanți aleși din sinul lor. Se poate spune că, în mod practic, răscoalele țărănești au adus o contribuție însemnată la dezorganizarea și destrămarea instituțiilor Imperiului habsburgic, la înlăturarea lor masivă.

Comitatul Bihor, ca și celelalte comitate din Transilvania, a fost străbătut de mari revolte țărănești, îndreptate împotriva autorităților locale. Într-un raport cu privire la situația politică din fostul comitat Bihor întocmit de Marele Cartier General Român se arăta: „Cînd s-a produs procesul de destrămare a armatei austro-ungurești . . . , notarul satului cu toți argații lui . . . , întrebuițînd pe seama lor avutul public destinat pentru ajutorarea populației lipsite, ba chiar avutul particular sub cuvînt că așa cer trebuințele armatei, au trebuit să părăsească satele românești dinaintea furiei poporului.”⁷⁹ Referindu-se, de asemenea, la alungarea notarilor, ziarul burghez „Nagyvárad“ consemna în numărul său din

⁷⁷ Tiron Albani, op. cit., p. 131—132.

⁷⁸ *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 538.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 548—549.

7 noiembrie 1918: „Notarii fug. Este interesant și trist că în cele mai multe locuri ura poporului se îndreaptă împotriva notarilor. Notarul din Brusturi împreună cu familia nu și-a putut salva decât viața. Averele considerabile, pământul, casa au devenit prada bandelor (răscuțaților n.n.). Pe notarul din Homorog l-au alungat cu armele din comună. A scăpat de pedeapsă numai refugiindu-se într-un stufăriș unde s-a ascuns, iar mai târziu a venit pe jos la Oradea, de unde a fugit mai departe. Aceeași soartă au avut-o și notarii din Girișu Negru, Ucuriș, Borodul Mare.”⁸⁰ La data de 8 noiembrie 1918, într-un raport trimis comitetului, prim-pretorul plășii Tinca comunica că la Ianoșda, în ziua de 2 noiembrie, un grup de 50—60 soldați au ocupat cu forța casa comunală și au dezarmat patrula de jandarmi trimisă de la Gurbediu.⁸¹ În ziua de 3 noiembrie soldații români din Rîpa au atacat sediul preturii din Tinca, au forțat ușa magaziei și au luat de acolo armele sechestrate. Pentru recuperarea armelor, au intervenit jandarmii care au arestat patru dintre atacatori, însă fără a putea recupera armele luate. Apoi, cei arestați au fost eliberați de către „soldații răzvrățiți” din Tinca.⁸² În ziua de 8 noiembrie, prim-pretorul plășii Tinca raportează comitetului că, în comuna Cheșa, notarul este izolat de șase zile, firele telefonice au fost tăiate de populație, care s-a înarmat și a pus stăpînire pe comună, rechiziționînd mărfurile din magazine și împărțind circa 1 000 măji de grîu.⁸³ În localitățile Cociuba Mare, Cheșa, Cărăsău, Petid, Rîpa, Mocear (azi Dumbrava), Căpîlna, Suplacu de Tinca, Husasău de Tinca, Fonău, Gepiș, Șauaieu și Sititilec devastările sînt continue, iar autoritățile complet neputincioase.⁸⁴ Practic, în această plasă, începînd cu data de 1 noiembrie, administrația publică și-a încetat activitatea, deoarece foarte mulți notari au fugit de la posturile lor. În concluzie, spune prim-pretorul, va fi nevoie de mult timp pentru restabilirea ordinii, iar aceasta se va putea realiza numai cu intervenția armatei.⁸⁵ În unele localități, cum a fost Sinnicolau Român și Cefa, țărani s-au ridicat împotriva autorităților, fiind înarmați cu puști, grenade și mitraliere. Ca urmare notarul a fugit, locuința i-a fost devastată, iar sîrmele telefonice tăiate. Unitățile represive, jandarmi și gărzi înarmate, trimise la fața locului de comite sau vicecomite au fost întîmpinate cu foc de mitralieră și alungate.⁸⁶

Forța și ura cu care țărani bihoreni au acționat împotriva autorităților era explicabilă, avînd în vedere suferințele îndurate din partea acestora și abuzurile săvîrșite de aceste autorități. Anchetînd abuzurile notarului din Borod, la 20 noiembrie 1918, președintele C.N.R. din această localitate chema pe toți cei care au suferit ca „să-și spuie durerile sale spre a le lecu cu pace și bunăînțelegere”. Prin fața consiliului se perin-

⁸⁰ L. Vaida, *Documente despre mișcările țărănești din Transilvania din noiembrie 1918*, în „Analele Institutului de istorie P.M.R.”, nr. 5/1957, p. 148; Document nr. 51; Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918, Ediția a II-a, București, 1972, p. 549.

⁸¹ Documentele nr. 51 și 52.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 162; Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921, Editura politică, București, 1967, p. 259.

dau locuitorii români și maghiari arătînd că, cu ocazia solicitării ajutoarelor, notarul comunal „pe mamă-sa, cu o bită, a lovit-o în cap și i-a spart capul“, pe alta „a batjocorit-o“ și „blăstămat-o“, spunîndu-i ca să-și „arunce băieții în apă că sînt prea mulți“ și „să le dea să mănînce pămînt“, sau să „răzuiască varul de pe pereți, să facă piine și să-l coacă“.⁸⁷

Comandanții Gărzilor Naționale Române din diverse localități ale Bihorului, luînd la cunoștință despre abuzurile notarilor și primarilor, solicitau comandai G.N.R. din Oradea și Bihor să intervină pe lângă Consiliul Național Maghiar din Oradea, ca să fie îndrumate organele administrative să rezolve favorabil multele plîngerii ale populației. Așa a fost cazul G.N.R. din Tinca, care, la 21 noiembrie 1918, arăta că nerezolvarea cererilor referitoare la ajutoarele de război „dau loc la tulburări ale ordinii, cum ne-a fost dat să vedem în satul Batăr, unde oamenii înfuriați de nedreptățile primarului voiau să-l linșeze în fața noastră...“. Solicita, totodată, intervenție la „locul competent ca să se pornească cercetare despre isprăvile acestui primar și să se ordoneze înlocuirea lui prin alegere nouă“.⁸⁸

În unele cazuri, în fața furiei poporului, autoritățile comitatense încearcă să ia apărarea notarilor. Astfel, la 17 decembrie, comitele comitatului Bihor solicită C.N.R. din Oradea și Bihor ca să sprijine pe notarul din Mierlău, pentru a-și relua activitatea, fiindcă, a fost nevoit să-și părăsească serviciul, deoarece locuitorii din Mierlău și Șumugiu au o atitudine amenințătoare față de el.⁸⁹

Cu deosebită satisfacție membrii Consiliului Național Român al cercului Aleșd, la 15 decembrie, raporta Consiliului Dirigent preluarea administrației în cercul electoral al Aleșdului și investirea cu responsabilitatea de prim-pretor și pretor a doi reprezentanți ai poporului român. Astfel, în telegramele adresate lui Iuliu Maniu și Consiliului Dirigent se arăta că „din Biharia ocărită, cu mîndrie vă trimitem prima solie de energie românească de la adunarea din Aleșd. Imperiul (administrația — n.n.) preluat... Mergeți înainte. Vă urmăm...“. Consiliul i-a încredințat să organizeze administrația în spiritul național.⁹⁰ În telegrama de răspuns, printre altele, Iuliu Maniu salută „cu însuflețire adunarea“ de la Aleșd și declară că „este mîndru de țara lui Menumorut“.⁹¹

Înlăturînd autoritățile locale, țărănimea bihoreană și-a creat un cîmp larg de acțiune în lupta împotriva moșierilor, pentru pămînt și eliberare națională. În Bihor, ca de altfel în întreaga Transilvanie, moșierii erau în mare majoritate maghiari și întruchipau împletirea asupririi sociale cu jugul național. Poverile aruncate pe umerii țărănilor înainte și în timpul războiului, lipsa strictului necesar pentru majoritatea dintre ei, abuzurile săvîrșite de moșieri, țărăni înstăriți și negustorii satelor, au fost alți factori care au determinat ridicarea la luptă a țărănimii române împotriva moșierilor.

În comitatul Bihor, încă de la începutul lunii noiembrie, țărăni români, dar și maghiari, atacă conacele și moșiile marilor proprietari. Ei

⁸⁷ Documentele nr. 69, 71 și 73.

⁸⁸ Document nr. 76.

⁸⁹ Document nr. 135.

⁹⁰ Documentele nr. 128 și 129.

⁹¹ Document nr. 130.

confiscă vitele, uneltele agricole, cerealele și alte bunuri ale moșierilor, pe care le împart între ei.⁹² Prim-pretorul plășii Tinca, în ziua de 8 noiembrie 1918, raporta comitelui că soldații (țărani) din Batâr, Tăut, Talpoș și Arpășel au devastat două conace din Batâr, provocând pagube de trei milioane coroane. El solicită de urgență să intervină pe lângă Consiliul militar, care să trimită la Tinca trupe sigure cu un efectiv de 50 de persoane. În caz contrar nu va putea răspunde pentru menținerea ordinii.⁹³

În unele locuri, atacînd proprietățile moșierești, țărani au încercat să ocupe pămînturile marilor proprietari, așa cum a fost cazul și în comuna Holod, unde au cerut împărțirea pămîntului în suprafața de cca. 300 ha și a alteia de cca. 30 ha care aparținea Episcopiei greco-catolice din Oradea.⁹⁴ Deosebit de activi au fost țărani din comunele situate de-a lungul văii Crișului. Astfel, la Șuncuiș, țărani au devastat ferma și conacul lui Vamoș, iar la Borod moșia lui Friedmann. În localitatea Girișu de Criș, țărani au devastat gospodăria moșierului Nadány Miklos. Țărani au acționat, de asemenea, pe Valea Iadului și în împrejurimile Aleșdului. Din telegrama pretorului plășii Aleșd, înaintată vicecomitelui din Bihor, la 9 noiembrie 1918, rezulta că militarii lăsați la vatră au acționat împotriva moșierilor și a altor exploatatori în șase comune.⁹⁵ Pentru înăbușirea revolțelor țărănești, pretorul plășii Aleșd cere decretarea stării de asediu și o companie de soldați, altfel „nu pot să-mi asum răspunderea, ba va trebui să-mi părăsesc postul”.⁹⁶

Nu sînt cruțate nici domeniile forestiere. Astfel, țărani au intrat cu forța și au împărțit vitele și lemnele de pe domeniile forestiere ale Episcopiei romano-catolice din Vașcău, Lunca, Cheresig și ale Episcopiei greco-catolice din Lunca.⁹⁷ Direcțiunea „S.A. Asfaltul maghiar și S.A. Minele de cărbuni și de electricitate din Bihor” solicita comitelui Bihorului sprijin militar pentru apărarea proprietăților. În cererea adresată comitelui se arăta că la marile stabilimente industriale și minele din Derna, Budoi, Brusturi „menținerea ordinii publice și apărarea bunurilor întîmpină mari greutăți... deoarece în satele din împrejurimi, unde locuiesc marea majoritate a muncitorilor, bîntuie anarhia generală datorită inexistenței forței armate și a refugierii notarilor... Pe de altă parte elemente din afară (socialiștii — n.n.), care nu cunosc situația din întreprindere, agită muncitorii stabilimentelor, îndemnînd muncitorimea loială și cumpătată să susțină cu forța cereri imposibile, iar în cazul neîndeplinirii acestora pun în vedere instaurarea anarhiei generale.”⁹⁸

⁹² Document nr. 52; I. Cicală, op. cit., p. 237, Acațiu Egyed, Ludovic Vajda, op. cit., p. 15.

⁹³ Document nr. 52; Ludovic Vajda, op. cit., p. 148; *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 549.

⁹⁴ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1961, p. 371; Acațiu Egyed, Ludovic Vajda, op. cit., p. 16; *Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921*, Editura politică, București, 1967, p. 267.

⁹⁵ *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 557; *Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921*, Editura politică, București, 1967, p. 267.

⁹⁶ *Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, Ediția a II-a, București, 1972, p. 558.

⁹⁷ *Ibidem; Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921*, Editura politică, București, 1967, p. 267.

⁹⁸ Document nr. 81.

Țăranii revoluționari atacă, de asemenea, autoritățile unor orașe, așa cum a fost cazul celor din comuna Leș care au atacat cu focuri de armă pe comitele Bihorului, pe vicecomite și un deputat, care se întorceau cu trăsura de la înmormântarea lui Tisza Istvan și care, numai ocolind comuna, au putut sosi la Oradea.⁹⁹ În ziua de 5 noiembrie, țăranii din împrejurimile Beiușului rup cordoanele de jandarmi de la bariere și pătrund în oraș. Aici atacă ofițerii, le rup rozetele habsburgice, manifestează pe stradă, se adună în piețele din centrul orașului, cerînd „egalitate pentru toată lumea”.¹⁰⁰

Neefectuarea reformei agrare de către guvernul maghiar, cu toate promisiunile făcute, produce mari nemulțumiri în sinul țăranilor. În cursul lunii noiembrie, ei adresează organelor comitatului numeroase plîngerii, în care arată lipsa acută de pămînt. Astfel, într-un memoriu adresat comitelui Bihorului, locuitorii comunei Sintelec arată că „teritoriul comunei este așa de mic, că niciodată nu acoperă nevoile de pîine de toate zilele...”. Acest lucru se datorește și faptului că, localitatea fiind înconjurată din toate părțile de întinsele păduri ale domeniului Capitlului romano-catolic din Oradea, teritoriul arabil al comunei nu are unde se extinde. Ca urmare aceste păduri constituie „nenorocirea comunei noastre, moartea, sicriul și cimitirul bunului trai, al propășirii și al creșterii animalelor”. Rămînerea mai departe a pădurilor în posesia vechiului proprietar, determină pe locuitori ca să-și pună întrebarea „pentru ce, pentru cine au suferit, au vărsat sînge și au murit în acești 41/2 ani cît a durat îngrozitorul incendiu mondial?”¹⁰¹.

Intenția autorităților maghiare de „a soluționa reforma agrară cu excepția pădurilor”, sau că aceasta se va efectua în „favoarea celor din regiunile de la șes și în detrimentul celor de la munte”, stîrnește nedumărire în sinul locuitorilor și întrebarea dacă „nu se preconizează o migrație modernă a populației de la munte la șes”. În această situație, dacă ar fi adevărat, ei arată comitelui de Bihor că de cînd se știe „oricare mai bucuros mîncă în cuibul familiei sale mălaiul, decît pîinea albă în loc străin. La toți le-ar plăcea să moară unde s-au născut, unde și-au petrecut tinerețea și copilăria și unde se odihnesc părinții lor”. Soldații reîntorși acasă, în mare parte, au familii așezate, cu o mică gospodărie și „nu sînt de acord a lăsa locurile natale pentru oricît pămînt în loc străin. Florile, în sol și climă nefavorabilă, se vestejesc și se distrug. Așa este și omul. Nu poate să se obișnuiască cu mediul, populația și obiceiurile străine, fie ele chiar cu mult mai bune decît pe locurile de baștină. Sălbăticiunea pădurilor dacă este capturată, să aibă condițiile cele mai bune, dorește libertatea din pădure, chiar dacă este plină de suferință și mizerie”.¹⁰²

În perioada care a urmat după 1 decembrie 1918, locuitorii satelor au crezut că li se vor satisface doleanțele, că vor scăpa de mizerie și suferințe. Dar, menținerea unei atmosfere de război, cu tot cortegiul ei de neajun-

⁹⁹ Roman R. Ciorogariu, op. cit., p. 159; „Nagyváradai Napló” din 5 noiembrie 1918, p. 5; *Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921*, Editura politică, București, 1967, p. 260.

¹⁰⁰ *Relații agrare și mișcări țărănești în România, 1908—1921*, Editura politică, București, 1967, p. 259.

¹⁰¹ Document nr. 82.

¹⁰² Ibidem.

suri, care apăsa strivitor pe umerii maselor populare, indiferent de naționalitate, au provocat vii nemulțumiri în rindurile populației. Pentru susținerea administrației și trupelor maghiare concentrate aici, țărani bihoreni, secătuiți din punct de vedere economic de anii îndelungați ai războiului, au fost nevoiți, fie că erau români sau unguri, să suporte în continuare incartiruirile de soldați, rechizițiile de cereale și animale, corvezile pentru asigurarea transporturilor ș.a. Dacă se mai adaugă lipsa acută de pământ, animale de tracțiune, de cereale pentru însămânțat, de alimente și de alte produse de strictă necesitate, precum și urcarea prețurilor, paralel cu devalorizarea monedei, este explicabilă creșterea continuă a nemulțumirilor maselor populare române și maghiare din Bihor, acțiunile lor în perioada următoare.

Demn de remarcat este faptul că acțiunile țărănești după 1 decembrie nu sînt violente, dar sînt hotărîte, actul național de la Alba-Iulia avînd un mare răsunset în conștiința lor, făcîndu-i conștienți de puterea, îndatoririle și drepturile lor. Ca urmare, ei se adresează în primul rînd forului lor reprezentativ, C.N.R. din Oradea și Bihor, în vederea satisfacerii doleanțelor.

Astfel, refuzînd să mai transporte lemne pentru o serie de firme comerciale maghiare, locuitorii din comuna Popești arată C.N.R. din Oradea că „sub durata rezelului locuitorii au cărat șlipere sub titlul de muncă de rezel (hadi munka), așa zicînd mai fără taxă (plată — n.n.), numai în pomană, fiind siliți și minaiți de baionetele jandarmilor cu porunca pretoratului. Încetînd răzbelul, azi la așa barbarism și tiranie nimeni nu mai poate fi constrîns”.¹⁰³

În același fel ei procedează și cînd este vorba de a reintra în stăpînirea unor bunuri luate cu forța sau prin înșelăciune de către marii proprietari din Bihor. Este cazul locuitorilor din comuna Hotar, care, la 7 decembrie 1918, cer sprijinul C.N.R. din Oradea și Bihor pentru a primi înapoi pășunea luată, cu 40 de ani în urmă, de către administratorul domeniului Zathureczky din Țețchea, care „cu diferite promisiuni a mituit pe conducătorii de atunci ai satului să predea pășunea numită, ceea ce ei au și făcut-o, fără a întreba pe săteni și fără învoirea lor”. Locuitorii au încercat să recîștige pășunea, dar proprietarul „... n-a voit și nici acum nu voiește să știe că pășunea a fost a satului și a fost cîștigată cu înșelăciuni și pe nedrept de la noi”.¹⁰⁴

Cu deosebită tărie își cereau dreptul la o viață mai bună soldații înțorși din război, care găseau acasă o cruntă sărăcie și care nu aveau nici măcar lemne de foc și nici bani ca să le cumpere. Iar atunci cînd unii din ei „îndrăzneau, din cauza frigului mare, să între în pădure după un braț de lemne”, erau opriți „cu arme de către paznicii pădurilor”. De asemenea, întorcîndu-se acasă de pe diverse fronturi, „după multă suferință și mizerie, zdrențuiți, flămînzi și fără bani”, din păcate, acasă „nu au găsit o nouă orînduire, ci vechea stare egoistă, profitatoare și avidă”. Mai mult, informa președintele Sfatului comunal al muncitorilor și micilor proprietari din Sîntelec, administratorul pădurilor din Rontău „ne batjocorește” și „prezintă poporul din comună în fața Capitlului de rit latin (din Ora-

¹⁰³ Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 99/1918, f. 8.

¹⁰⁴ Document nr. 113.

dea — n.n.), contrar faptelor reale, ca rebel, cu toate că toți locuitorii pot dovedi că acest lucru nu este adevărat“. Ca urmare, cere C.N.R. din Oradea și Bihor, ca să ia măsuri, pentru ca „să înceteze declarațiile și comportările provocatoare“ ale administratorului silvic, deoarece în caz contrar, „nu răspundem de desfășurarea evenimentelor ulterioare...“¹⁰⁵ Și într-adevăr, acțiunile împotriva proprietarilor și administratorilor nu se lasă așteptate. C.N.R. din Oradea și Bihor este informat că „țărani devastează pădurile“.¹⁰⁶ În comuna Lupoia, locuitorii au ridicat cca. 100 quintale de cereale „care reprezintă adaosul la retribuția paznicilor de pădure... și în parte proprietatea administratorului silvic domencial din Ursad... și 20—24 quintale de mere din livadă...“. De asemenea, tot aici, locuitorii „au declarat că pădurea domencială din hotarul comunei este deja proprietatea locuitorilor, chemînd, totodată, poporul să se îngrijească de paza acesteia“. La data de 29 decembrie, Capitulul romano-catolic din Oradea se plînge C.N.R. din Oradea și Bihor că locuitorii din Lupoia au trecut deja la fapte și au „angajat paznici pentru paza pădurilor domeniiale“, iar „primarul comunei... i-a pus în vedere paznicului că de acum înainte paznicii domeniiali nu mai au nici un amestec, deoarece pădurea este a locuitorilor...“¹⁰⁷

Aceste acțiuni ale maselor populare vor continua și după 1 ianuarie 1919, ele avînd acum un și mai pronunțat caracter politic și democratic. Astfel, după cum se cunoaște, pentru a asigura aplicarea istoricei hotărîri de la 1 Decembrie 1918 privind unirea Transilvaniei cu România, armata română (care se oprișe la izvoarele Mureșului pentru a lăsa Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia întreaga libertate de manifestare) a reînceput înaintarea spre hotarele vestice ale țării. Primite cu un entuziasm de nedescris, trupele române, pînă la 10/23 ianuarie 1919, au pus stăpînirea pe întregul teritoriu aflat la est de linia demarcațională Zam-Ciucea-Sighet, stabilită în urma armistițiului din 13 noiembrie 1918, încheiat la Belgrad între guvernul maghiar și puterile Antantei. Regimul inaugurat de Consiliul dirigent era de o largă toleranță și democrație, impresionînd și pe cei mai sceptici oameni politici ai vremii, care se așteptau la cu totul altă față a administrației românești. „Nici temnițe, nici prigoane, nici jafuri, nici represalii — după cum scria Ion Clopoșel — ci completă siguranță pentru persoana și proprietatea tuturor“.¹⁰⁸

În timp ce în comitatele Transilvaniei eliberate domnea pacea și bucuria împlinirii unui ideal, pe teritoriul Bihorului și al unor comitate învecinate, în perioada de după 1 Decembrie 1918 și pînă în martie 1919 a existat o dualitate a puterii, întrucît alături de consiliile naționale române, la nivelul prefecturii și plășilor, s-a menținut vechea administrație, care, în multe probleme, găsea sprijin în consiliile naționale maghiare. Acestea, sprijinindu-se pe trupele rămase fidele guvernului Károlyi, acolo unde au avut posibilitatea, s-au opus acțiunilor revoluționare ale maselor

¹⁰⁵ Document nr. 115.

¹⁰⁶ Document nr. 139.

¹⁰⁷ Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 186/1918, f. 1—2.

¹⁰⁸ Ion Clopoșel, op. cit., p. 142—153; R. Ciorogariu, op. cit., p. 206—208; Tiron Albani, op. cit., p. 203—204; V. Netea, O zi din istoria Transilvaniei — 1 Decembrie 1918 —, Editura Albatros, București, 1970, p. 194—206.

populare, situație accentuată cu atât mai mult cu cât la 9 decembrie 1918 contele Károlyi a comunicat Consiliului dirigent refuzul guvernului maghiar de a recunoaște hotărârile de la Alba Iulia, fapt ce a determinat din partea autorităților noi și noi acte de represiune împotriva populației românești.

Cu toată această stare de fapt, masele populare românești din Bihor n-au renunțat la lupta pentru împlinirea idealului național, așa cum nu au renunțat niciodată în îndelungata și zbuciumata lor istorie. Astfel, în comitatul Bihor a continuat procesul revoluționar de înlocuire a reprezentanților vechilor autorități, de satisfacere a nevoii de pământ și de consolidare a hotărârilor de la Alba Iulia. La începutul lunii ianuarie 1919, arătînd suferințele îndurate, locuitorii din Târian se plîngeau C.N.R. din Oradea și Bihor „că în timpul războiului mult am suferit, ne-au dus feciorii la război și în urmă ne mai luau și pîinea de la gură . . .”¹⁰⁹ De aceea, înlocuind pe vechii primari și notari cu oameni din sînul poporului român, ei doreau să curme abuzurile și să instaureze dreptatea. Așa au procedat locuitorii din comuna Sinlazăr cu ocazia alegerii noului consiliu comunal, la 1 ianuarie 1919, care, prin cuvîntul președintelui noului consiliu, vizînd atitudinea ostilă a fostului primar față de noile organe populare, declarau că „. . . știm de ce ne-a ales poporul, să ținem dreptul (dreptatea — n.n.) în popor și să avem grijă să nu se facă neplăceri (abuzuri — n.n.) pînă la sosirea armatelor române”¹¹⁰

Preocupare pentru preluarea puterii și înlocuirea vechii administrații a existat pe întregul teritoriu al Bihorului. În ziua de 1 ianuarie 1919, comandantul secției de jandarmi din Salonta, loctiilor al comandantului jandarmeriei din Beiuș, raporta că „jandarmii se retrag din plășile Vașcău, Beiuș și Beliu, nefiind capabili să-și îndeplinească serviciul în condițiile actuale. Poporul are o atitudine de ură față de ei, iar gărzile românești, precum și consiliile naționale române, nu îi susțin. Raportînd acțiunea de dezarmare a jandarmeriei din stația C.F.R. Beiuș, arată că aceasta este „opera unor tineri gardiști români . . . ajutați de gardiști din provincie aduși la Beiuș”. După părerea lui ordinea s-ar putea restabili și asigura „dacă plasa Beiuș ar fi ocupată de un batalion de armată disciplinată, confiscate armele și desființate gărzile naționale române. Împreună cu batalionul de militari ar putea reveni și jandarmeria” și astfel „aceasta și-ar putea relua activitatea”. În încheierea raportului, comandantul jandarmilor din Salonta concluziona că „. . . românii acționează în secret ca să-i scoată încet-încet pe jandarmii nesuferiți, agenții fiscali și gărzile naționale maghiare din plășile Vașcău, Beiuș, Ceica, Tinca și Aleșd, eventual să scoată și autoritățile și instituțiile maghiare, ca în felul acesta la un semnal, să poată prelua mai ușor imperiul (administrația — n.n.)”¹¹¹ Concluzia raportului este edificatoare, cu excepția faptului că acțiunile românilor nu erau necesar să se desfășoare „în secret”, deoarece hotărârile de la Alba Iulia erau cunoscute și de autoritățile maghiare. De fapt, nu peste mult timp, la 11 ianuarie 1919, secretarul C.N.R. din Vașcău informa C.N.R. din Ora-

¹⁰⁹ Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 10/1919, f. 1.

¹¹⁰ Liviu Botezan, Teodor Pavel, Vasile Șchiopu, *Acțiuni ale țărănimii din județul Bihor în perioada decembrie 1918—aprilie 1919*, în „Lucrări științifice, seria B”, Institutul Pedagogic Oradea, 1969, p. 280.

¹¹¹ Document nr. 158.

dea și Bihor, că a comunicat Consiliului dirigent „preluarea administrației în cercul Vașcăului”.¹¹²

Acțiunea de dezarmare și alungare a jandarmilor și notarilor se extinde și în alte părți ale Bihorului. Astfel, din Marghita se raporta comitetului Bihorului că, la data de 17 ianuarie, gărzile naționale românești „au dezarmat și izgonit pe jandarmii din comuna Popești”, iar pe notar „l-au destituit din funcție”.¹¹³ În Brusturi și Spinuș C.N.R. de aici a organizat o gardă din 40 de persoane, foști soldați, „elemente care nu prezintă garanție și care au luat atitudine, împreună cu populația, împotriva jandarmilor maghiari și a gărzilor naționale maghiare trimise acolo”. Prim-pretorul plășii Sălard raporta comitetului că deși personal s-a deplasat la fața locului și „s-a străduit să îndepărteze tulburările”, totuși n-a reușit și ca urmare așteaptă noi dispoziții „ca ordinea publică și rezolvarea problemelor comunale să nu fie conturbate de comportarea neînfrînată a populației”.¹¹⁴

Dispozițiile noi solicitate forului comitatens n-au întârziat să apară. Profitându-se de faptul că instrumentele puterii erau încă în mîna reprezentanților guvernului maghiar, organele comitatului au trecut, în unele locuri, la înlocuirea reprezentanților poporului român, aleși în mod democratic după 1 decembrie 1918. Așa a fost cazul în plasa Aleșd, unde vicecomitele a înlocuit pe prim-pretorul și pretorul plășii, aleși la 15 decembrie 1918, de către populația românească din cele 47 comune românești ale plășii, pe baza dreptului său la autodeterminare — „admis de toate țările civilizate și recunoscut și din partea guvernului ungar” —, ignorînd astfel „pe de-a întregul voința poporului român” din aceste părți. Într-o ședință comună, ținută la 23 ianuarie 1919, reprezentanții C.N.R. din plasa Aleșd, primarii și președinții consiliilor naționale comunale din plasă și notarii comunali și cercuali hotărâsc să nu recunoască măsura luată de vicecomite. Participanții la ședință infirmă dreptul vicecomitelui de a lua asemenea hotărîri, deoarece acest drept „izvora din dominația de clasă dăruită de către revoluție”, iar prin „destrămarea acestei dominațiuni și-au pierdut baza . . . și drepturile ce izvorau din ea și au încetat, căci trebuia să înceteze toate acele instituțiuni și privilegii a căror naștere și existență nu o justifica nimic altceva decît scopul de a servi, menține și întări această dominațiune de clasă”. Ei arătau că dreptul vicecomitelui de a înlocui sau delega un substitut de prim-pretor „a fost unul din aceste privilegii, dar numai a fost și a trăit exact pînă cînd i-a existat izvorul ființei: clasa socială pe care o servea și dominațiunea acesteia . . .”. Ei nu recunosc dreptul vicecomitelui „de a ne comanda prim-pretor, mai virtos azi, cînd exercitarea acestui drept se bate cap în cap cu voința poporului, pe care o sfidează în mod vătămător, bătîndu-și joc totodată și de acel principiu elementar al democrației, care principiu dă poporului cel puțin dreptul la cuvînt în alegerea diriguitorilor sorții sale”.¹¹⁵

În aceeași zi, la încheierea ședinței, reprezentanții populației din cele 47 comune românești alcătuiesc un memoriu prin care „protestează ve-

¹¹² Document nr. 171.

¹¹³ Arh. St. Oradea, fond Prefectura județului Bihor, inv. 24, dosar 395/1919, f. 35.

¹¹⁴ Document nr. 192.

¹¹⁵ Document nr. 193.

hement împotriva procedurii vicecomitelui care a jignit prin acest fapt nu numai dreptul la autodeterminare a poporului român, ci a încălcat și principiile democrației vehiculate de guvernul maghiar, principii care pretind în mod imperativ ca, măcar pînă la constituirea unui organ național reprezentativ, poporul să aibă dreptul să-și aleagă conducătorii¹¹⁶

Efectul înlocuirii prim-pretorului român prin numirea unui prim-pretor fidel vechiului regim nu întîrzie să se arate. Astfel, noul prim-pretor din Aleșd refuză să aprobe, lista cu membrii Gărzii Naționale Române din Vadu Crișului, declarînd că „nu recunosc nici gardă românească, nici Consiliu Național Român, nici sfaturi săteșei“ ci „numai jandarmerie și antistii comunale“. De asemenea, solicita ca „toate scriptele să i se înainteze și prezinte în limba maghiară“ deoarece „nu recunosc limba română“. În cazul în care se va observa cea mai mică mișcare în comunele plășii, declară că „va trimite o companie de soldați, iar dacă aceasta nu va fi de ajuns, voi trimite un regiment, ori chiar și mai mulți“. ¹¹⁷ Ca urmare a acestei atitudini, în ședința C.N.R. din Oradea și Bihor din 1 februarie 1919 se hotărâște a se protesta pe lângă comisarul maghiar, care să ia măsuri pentru înlăturarea acestui prim-pretor, deoarece „nu aflăm garanție în activitatea lui pentru respectarea principiilor de liberă dispunere a popoarelor“. ¹¹⁸

Concomitent cu aceste măsuri, s-a trecut și la dezarmarea și desființarea gărzilor naționale române. Primul pas în această direcție a fost încercarea de punere în subordinea Gărzii Naționale Maghiare din Ardeal a gărzilor naționale române, în caz contrar „gardele române vor fi dizolvate iar diurnele se vor sista“. ¹¹⁹ Apoi s-a procedat la dezarmarea unor gărzi naționale, cum a fost a celor din Beiuș, Rogoz și Holod și înlocuirea lor cu jandarmi și unități militare ungurești. ¹²⁰ În localitatea Răbăgani soldații maghiari au dezarmat garda românească, au confiscat armamentul și steagul tricolor arborat pe casa în care era încartiruită garda. ¹²¹ Apoi au fost dezarmate gărzile românești din Budureasa, Roșia, Vașcău, Băița, Criștior și Dumbrăvani, precum și gărzile din alte comune. Prin ordinul nr. 330 din 26 februarie 1919, Comandamentul districtual al G.N.M. ordonă „dizolvarea Gărzilor Naționale Române și suspendarea salarizării acestora începînd cu 1 martie“. ¹²²

O altă măsură luată a fost și aceea a interzicerii imprimării ziarului „Tribuna Bihorului“ de către Sfatul muncitoresc maghiar din Oradea, motivîndu-se că ziarul „propagă unirea tuturor românilor, că vehiculează în legătură cu injuriile și atrocitățile ce se comit împotriva populației românești și că ar fi injurat și pe comisarul-comite suprem al comitatului“. ¹²³ Într-o adresă trimisă Sfatului muncitoresc maghiar din Oradea, la 8 martie 1919, C.N.R. din Oradea și Bihor, „fără a intra în discuții contradictorii... ci pur și simplu ca o problemă principială“, solicita acestui organ să lămurească „cum se împacă măsura luată și interzicerea im-

¹¹⁶ Document nr. 194.

¹¹⁷ Document nr. 215.

¹¹⁸ Document nr. 216.

¹¹⁹ Document nr. 196.

¹²⁰ Document nr. 216.

¹²¹ Document nr. 224.

¹²² Document nr. 246.

¹²³ Document nr. 253.

primării ziarului... cu principiul de autodeterminare și cu cel al libertății presei?¹²⁴ În răspunsul său din 10 martie 1919, Sfatul muncitoresc maghiar din Oradea arată că muncitorii socialiști nu neagă principiile wilsoniene și condamnă asuprirea de clasă și națională, dar ei consideră că ceea ce se scrie în paginile „Tribunei Bihorului“ sînt împotriva lor și de aceea refuză să-l mai tipărească.¹²⁵

Instaurarea vremelnică pe teritoriului Bihorului și al comitatelor învecinate — Sălaj și Satu Mare — în martie 1919, a dictaturii sfaturilor muncitorești și țărănești maghiare, care au încercat să aducă unele ameliorări situației dezastruoase a populației, n-a adus după sine sprijinirea realizării doleanțelor populației românești majoritare ci, dimpotrivă, a luat o serie de măsuri care erau menite să submineze hotărîrile de la Alba-Iulia.

Astfel, în ziua de 24 martie 1919, în conformitate cu ordonanța nr. 395 a Ministerului de Război — Comandamentul militar regional din Transilvania — Directoratul Sfatului muncitoresc pentru apărare și forța de ordine din Oradea pune în vedere C.N.R. din Oradea și Bihor că „Republica Sovietică Ungară are ca scop menținerea integrității Ungariei și în acest scop a ordonat ca toate activitățile contrare acestui scop să fie împiedecate cu toată energia, iar persoanele care colaborează la acest fel de activități să fie internate“. Ca urmare „avînd în vedere că populația românească și conducătorii ei din județul Bihor, în mod manifest, s-au situat pe traducerea în viață a hotărîrilor de la Alba-Iulia și considerînd că aceste hotărîri sînt evident opuse scopurilor Republicii Sovietice Ungare, Directoratul de apărare și paza ordinii publice — pentru a împiedica activitatea persoanelor angajate în realizarea hotărîrilor de la Alba-Iulia — consideră că ele sînt necesar să fie internate“.¹²⁶ Dar, cu toate că, „Consiliul Național Român are aceste scopuri opuse țelurilor Republicii Sovietice Ungare, vîzînd că pînă acum în problemele de menținerea ordinii și păcii interne a colaborat cu organele legale, manifestînd înțelegere și respectînd dispozițiile legale“, se hotărîște ca internarea membrilor C.N.R. din Oradea și Bihor să se facă la domiciliu.¹²⁷ Luarea acestor măsuri, care contrazic pe cele afirmate cu ocazia interzicerii imprimării ziarului „Tribuna Bihorului“, au stimulat și mai mult, din păcate, acțiunile cu caracter șovin, îndreptate împotriva populației românești, acțiuni declanșate nu de populația muncitoare de naționalitate maghiară, care a suportat și ea alături de români întregul cortegiu de neajunsuri provocate de clasele dominante și de război, ci din partea elementelor devotate vechiului regim maghiar și a ofițerilor aflați în slujba claselor reacționare. Astfel, lăsînd să acționeze la voia întîmplării, nelichidînd și nerețrăgînd unitățile militare așa-zise secuiești, comandate de ofițeri reacționari, guvernul maghiar a tolerat săvîrșirea unor acte de teroare contra populației românești, în-deosebi împotriva intelectualilor și țăranilor români, care luptau și activau pentru înfăptuirea idealului național — unirea cu Patria mamă. De asemenea, sfaturile muncitorești și țărănești maghiare n-au înțeles să satisfacă setea seculară de pămînt a țăranilor români și maghiari, nedecre-

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 230.

¹²⁶ Document nr. 260.

¹²⁷ Ibidem.

find exproprierea moșierilor și improprietărirea țăranilor, așa cum a procedat Sfatul muncitoresc din comuna Sălard,¹²⁸ lipsindu-se, astfel, de o forță extraordinară în asigurarea victoriei revoluției proletare. Nesatisfacerea acestor deziderate a făcut ca între populația română din Bihor și Republică Ungară a Sfaturilor, în măsura în care regimul de la Budapesta mergea pe linia tradițională a politicianismului ungar — menținerea Ungariei între „granițele ei feudale”,¹²⁹ să nu se ajungă la o înțelegere și colaborare. Erau prea multe și prea proaspete promisiunile făcute națiunii române și neonorate, pentru ca aceasta să mai creadă în sinceritatea lor. De aceea ocuparea Bihorului de către trupele române era considerată de către masele populare, singura soluție de salvare de sub regimul de teroare instaurat de trupele rebele maghiare, singura soluție de realizare în practică a hotărârilor de la 1 decembrie 1918 din Alba-Iulia.

*

Odată cu intrarea trupelor române în Oradea, la 20 aprilie/3 mai 1919, Bihorul s-a reintegrat, după lupte seculare, între granițele naturale ale vechii Dacii și cu aceasta s-a realizat unirea politică într-un singur stat a națiunii române, cerută de mulțimile adunate pe Cîmpia Libertății, care declaraseră: „Noi vrem să ne unim cu țara”. La 4 mai 1919, într-o circulară trimisă secretarilor cercuali, prim-pretorul plășii Vașcău atrăgea atenția că realizarea idealului național nu este totul. „România Mare, noua și adevărata noastră patrie scumpă, pentru înfăptuirea căreia s-au adus atâtea jertfe de sînge și avere, există încă numai de nume și ca să o putem avea de fapt trebuie să o și clădim prin muncă harnică și cinstită”.¹³⁰

Înfăptuirea unității naționale a avut o înrîurire pozitivă asupra întregii evoluții economice, politice și sociale a României. Ea a creat condiții pentru dezvoltarea forțelor progresiste ale societății, pentru intensificarea mișcării revoluționare a clasei muncitoare, a stimulat puternic lupta împotriva exploatării și asupririi burghezo-moșierești. Misiunea de a asigura realizarea deplină a marilor aspirații ale poporului i-a revenit clasei muncitoare — forța cea mai înaintată a societății noastre. Conduasă de partidul comunist, detașamentul ei de avangardă, clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea, cu intelectualitatea, cu toate forțele progresiste, după eliberarea pămîntului strămoșesc de sub hoardele hitleriste și hortiste, care au comis împotriva populației românești atrocități dintre cele mai bestiale, începînd cu 23 August 1944 a înfăptuit transformări revoluționare radicale în sînul societății românești, a asigurat victoria socialismului, edificarea societății noi pe întregul cuprins al României.

Acum, cînd se împlinesc 60 de ani de la formarea statului național unitar român, gîndurile noastre se îndreaptă spre toți acei fii ai neamului românesc care s-au jertfit pentru realizarea idealului național. Jertfele aduse pe altarul patriei n-au fost zadarnice. Realitățile sociale de azi ale țării întruchipează încununarea și depășirea celor mai înalte năzuințe ale înaintașilor, a celor mai profunde idealuri ale maselor populare din România.

IOAN POPOVICI

¹²⁸ Document nr. 223.

¹²⁹ Document nr. 260.

¹³⁰ Document nr. 270.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Incununare a aspirațiilor de veacuri ale poporului nostru pentru eliberare națională, rezultat al luptei duse de cele mai înaintate forțe social-politice ale vremii — în cadrul cărora rolul hotărîtor l-au avut masele populare —, unirea din 1918 a reprezentat o adevărată piatră de hotar în dezvoltarea României moderne.

Împlinirea a 60 de ani de la unirea Transilvaniei cu România a pri-lejuit colectivului Filialei Arhivelor Statului județul Bihor, în colaborare cu Comitetul de Cultură și Educație Socialistă a județului Bihor, editarea acestui volum de documente.

Volumul cuprinde un număr de 270 documente, scrise în limbile română și maghiară, create în perioada anilor 1914—1919.

Ne-am oprit la această perioadă deoarece am considerat că este perioada care a marcat intrarea mișcării naționale a populației românești din Bihor în faza sa decisivă, finală. Intrarea armatelor române în Bihor și ca urmare instaurarea administrației românești, începînd cu luna aprilie 1919, a dus la împlinirea speranțelor populației din Bihor puse în statul român, care a constituit de altfel, din totdeauna, forța de susținere a luptei naționale și în jurul căreia se va realiza idealul său național.

Pornind de la aceste considerente, am urmărit selectarea și publicarea acelor documente, care ne transmit starea de spirit a populației românești din Bihor, gîndurile permanente îndreptate spre România, credința ei în realizarea idealului național, acțiunile întreprinse pentru realizarea acestui ideal, lupta împotriva asupririi naționale și sociale, abuzurile și actele inumane săvîrșite împotriva acestei populații de către aparatul represiv austro-ungar, pentru înăbușirea aspirațiilor sale spre libertate națională și socială.

Sursele folosite în vederea alcătuirii volumului de documente sînt următoarele fonduri arhivistice: Prefectura jud. Bihor, Primăria orașului Oradea, Consiliul Național Român din Oradea și Bihor, fondul personal Roman R. Ciorogariu, Pretura plășii Vașcău, Colecția de documente și Episcopia greco-catolică Oradea. De asemenea, pentru o redă o imagine cît mai completă a acestei perioade, a mai fost folosită și presa locală și cea din alte orașe, precum și alte documente care, deși nu se referă strict la Bihor, au tangență cu tema volumului.

Volumul este rezultatul unei îndelungate munci de cercetare, depistare și selectare, autorii fiind nevoiți să parcurgă mii de pagini de document, pentru a reține pe cele mai reprezentative, care să redea aspecte caracteristice pentru Bihor în perioada 1914—1919. Subliniem că,

în această muncă, de un real folos ne-au fost îndemnurile, îndrumările și sprijinul efectiv acordat de tov. dr. Vasile Arimia, directorul Arhivelor Centrale Istorice din București, cărui și pe această cale îi aducem sincerele noastre mulțumiri.

Criteriul de organizare a documentelor în volum este cel cronologic. Atunci când mai multe documente se referă la aceeași problemă, chiar dacă ele erau emantate la date ulterioare primului document, s-a marcat în text cu asterisc și s-a făcut trimitere la documentul de legătură, cu scopul ca cercetătorul să poată urmări modul de rezolvare a problemei respective.

De asemenea, pentru a veni în sprijinul cercetătorului, s-a întocmit un repertoriu al documentelor, în care sub formă de regist, au fost date următoarele elemente: anul, luna, ziua și locul de emitere a documentului, genul documentului (raport, ordin, telegramă, circulară, proces-verbal, scrisoare ș.a.), emitentul, destinatarul și, foarte concis, conținutul documentului.

Pregătirea textelor în vederea publicării a ridicat o serie de probleme privind ortografia, omisiunile, punctuația, prescurtările, datarea unor documente și altele, care au trebuit rezolvate. Astfel, la transcrierea textelor, atît cele în limba română, cît și cele în limba maghiară, s-a respectat ortografia modernă. Greșelile mărunte de ortografie au fost îndreptate fără a se mai da explicații în note, păstrîndu-se însă particularitățile de limbă, stil și formă întrebuițate de scriitorii documentelor. Avîndu-se în vedere că în textul documentelor se găsesc o serie de regionalisme, care se repetă uneori la mai multe documente, acestea au fost marcate în text cu asterisc și s-au dat explicații în note.

Omisiunile din documente datorate lipsei din text a unor cuvinte, propoziții sau fraze, ca urmare a deteriorării documentelor, au fost reconstituite atunci cînd a fost posibil, iar cînd aceasta nu s-a putut efectua s-a marcat în text prin puncte de suspensie și s-au dat explicații în note. La fel s-a procedat și în cazul prescurtărilor, cuvintele întregite fiind marcate în text prin paranteze drepte. În cazul cînd aceste întregiri au dat naștere la îndoieli, ele au fost introduse între paranteze unghiulare. Sînt însă și cazuri de prescurtări care au fost lăsate ca în textul original, întocmindu-se pentru acestea o listă alfabetică a prescurtărilor.

În cazul documentelor care n-au fost datate, sau au avut numai unele elemente de datare, acestea, în limita posibilităților, au fost stabilite pe baza informațiilor din alte documente sau surse bibliografice și marcate prin paranteze unghiulare.

Pentru documentele scrise în limba maghiară ne-am străduit să efectuăm o traducere cît mai fidelă. Dar, avînd în vedere faptul că topica limbii maghiare este total diferită de cea a limbii române, nu am făcut o traducere a textelor cuvînt cu cuvînt, ci o traducere cît mai fidelă a sensului din limba maghiară în limba română.

Fotografiile și indicele localităților încheie acest volum de documente, oferind o imagine, sperăm, destul de completă a Bihorului, pe drumul desăvîrșirii unității naționale a României.

Nu putem încheia aceste rînduri fără a ~~nu~~ aduce mulțumirile ce se cuvin tov. Ortansa Danciu și Costin Maria pentru transcrierea și dactilografiera documentelor publicate.

IOAN POPOVICI

REPERTORIUL DOCUMENTELOR

1. **1914 martie 1, Vașcău.** Proces-verbal referitor la răspîndirea ideilor de unire cu România de către lucrătorii forestieri din Bihor care au lucrat în România.
2. **1914 martie 16, Vașcău.** Proces-verbal referitor la izbucnirea războiului mondial și unirea teritoriilor locuite de românii din Ungaria cu România.
3. **1914 martie 16, Vașcău.** Raportul prim-pretorului plășii Vașcău, înaintat comitelui comitatului Bihor, referitor la starea de spirit a populației românești din plasa Vașcău.
4. **1914 mai 17, Beiuș.** Raportul prim-pretorului plășii Beiuș, înaintat comitelui comitatului Bihor, referitor la starea de spirit a populației românești de la sate și credința lor în unirea „pămîntului de la origine românesc” cu România.
5. **1914 iulie 7, Beiuș.** Raportul prim-pretorului plășii Beiuș, înaintat comitelui suprem al comitatului Bihor, referitor la starea de spirit a țaranului român, popularitatea de care se bucură România în rîndul populației din Bihor și educația patriotică românească a elevilor din Beiuș.
6. **1914 iulie 18, Budapesta.** Ordinul Ministrului de Interne, trimis vicecomitelui comitatului Bihor, referitor la eliberarea pașapoartelor pentru românii din Ungaria, care emigrează într-un număr tot mai mare în România.
7. **(1914), Sibiu.** Telegrama Comandamentului militar din Sibiu, trimisă Comisarului guvernamental din Turda, referitoare la înaintarea unui raport privind starea de spirit a românilor din Transilvania.
8. **1915 ianuarie 7, Sibiu.** Telegrama cifrată a comisarului guvernamental din Turda, trimisă Comandamentului militar din Sibiu, referitoare la starea de spirit a românilor din Transilvania.
9. **1915 ianuarie 12, Oradea.** Apelul Partidului social-democrat din Oradea, adresat orașului, privind măsurile ce se impun a fi luate pentru îmbunătățirea situației șomerilor.
10. **1915 februarie 3, Timișoara.** Circulara Comandamentului militar din Timișoara, trimisă comitelui comitatului Bihor, referitoare la urmărirea dezertorilor de naționalitate română din armata austro-ungară care se stabilesc în România.
11. **1915 aprilie 1, Tinca.** Raportul prim-pretorului plășii Tinca, înaintat comite-

lui comitatului Bihor, cu privire la mutarea preotului Popa Nicolae din parohia Șauaieu deoarece este „partizanu marilor idei daco-române“.

12. **1916 martie 15, Seghedin.** Situație cuprinzând evidența militarilor din comitatul Bihor, care au trecut la inamic sau au dezertat în părțile din spatele frontului, întocmită de Comisariatul militar districtual din Seghedin.
13. **1916 august 31, Oradea.** Raportul șefului Oficiului polițienesc al orașului Oradea, înaintat Ministerului de Interne ungar, referitor la punerea sub pază polițienească a lui Onuț Gheorghe, muncitor zilier la Fabrica de spirt Lédereș și Kalman S. A., deoarece „din cauza sentimentelor sale puternice românești“, lăsarea sa în libertate ar fi periculoasă pentru ordinea de stat.
14. **1916 septembrie 3, Oradea.** Scrisoarea unui funcționar al Primăriei municipiului Oradea, adresată șefului Biroului Polițienesc, prin care informează despre ținerea unei adunări suspecte românești în holul cinematografului din localitate, în fața unei hărți a războiului mondial.
15. **1917 decembrie 1, Oradea.** Articol referitor la condamnarea la 5 luni închisoare a 2 români pentru că și-au manifestat dorința de a fi eliberați „de sub jugul maghiar“.
16. **1917 decembrie 11, Oradea.** Articol referitor la acțiunile și demonstrațiile pentru pace ale muncitorimii și populației orădene.
17. **1917 decembrie 14, Oradea.** Adresa conducerii Fabricii de geamantane și poșete din Oradea, trimisă Oficiului polițienesc al orașului, cu privire la intrarea muncitorilor în grevă.
18. **1917 decembrie 17, Oradea.** Înștiințarea reprezentanților muncitorilor de la Fabrica de geamantane și poșete din Oradea, adresată Oficiului polițienesc al orașului, cu privire la începerea grevei.
19. **1918 ianuarie 20, Vașcău.** Raportul prim-pretorului plășii Vașcău, înaintat comitelui comitatului Bihor, referitor la atitudinea preoților români ortodocși din plasa Vașcău față de monarhia austro-ungară.
20. **1918 martie 6, Oradea.** Articol cuprinzând un comentariu asupra raportului secției orădene a Partidului social-democrat, referitor la activitatea și acțiunile desfășurate în timpul războiului.
21. **1918 martie 25, Oradea.** Adresa Inspectoratului Industrial din Oradea, trimisă Oficiului polițienesc al orașului, cu privire la concedierea calfelor de frizeri și greva croitoreșelor din luna martie 1918.
22. **1918 iulie 10, Oradea.** Adresa Oficiului polițienesc al orașului Oradea, trimisă Consiliulul orășenesc, cu privire la achitarea diurnelor cuvenite ofițerilor de poliție, care au efectuat serviciu permanent în timpul grevei generale din Oradea, care a avut loc între 22—27 iunie 1918.
23. **1918 octombrie 7, Oradea.** Raportul vicecomitelui comitatului Bihor, înaintat comitelui comitatului Bihor, privind necesitatea completării și sporirii efectivelor de jandarmi în comitat.
24. **1918 octombrie 15, Oradea.** Articol referitor la istorica ședință a P.N.R. ținută la Oradea în 12 octombrie 1918, în locuința dr. Aurel Lazăr.

25. **1918 octombrie 18, Budapesta.** Discursul lui Alexandru Vaida-Voevod ținut în parlamentul maghiar, în care este cuprinsă declarația Partidului Național Român din Ardeal, rostită la 12 octombrie 1918 la Oradea.
26. **1918 octombrie 27, Oradea.** Chemarea Partidului Social-Democrat din Oradea adresată muncitorimii orădene la lupta pentru pace.
27. **1918 octombrie 18/31, Oradea.** Declarația tineretului și studenților români din Oradea, trimisă Comitetului executiv al P.N.R. din Transilvania și Ungaria, referitoare la aderarea lor la toate hotărârile ce vor fi luate de Comitetul Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, grabnica întrunire a Adunării Naționale, solidaritatea cu comitetul studenților români din Budapesta, redactarea unui ziar cotidian ș.a.
28. **1918 (noiembrie), Oradea.** Apel adresat populației românești, prin care se face cunoscut încetarea războiului, destrămarea regimului monarhic, constituirea Consiliului Național Român Militar cu sediul la Timișoara și a Consiliului Național Român cu sediul la Arad. Se cere, totodată, să se păstreze liniștea, să se formeze gărzile civile în fiecare localitate și fiecare să lucreze în pace.
29. **1918 noiembrie 3, Oradea.** Proces-verbal referitor la constituirea C.N.R. din Oradea și Bihor și a Consiliului Militar pentru Oradea și Bihor.
30. **1918 noiembrie 3, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la numirea în comunele județului a unor oameni de încredere care să execute ordinele C.N.R., salutul adresat națiunii maghiare și C.N.M. din Oradea și colaborarea cu acesta.
31. **1918 noiembrie 3, Beiuș.** Comunicat apărut în ziarul „Românul” referitor la constituirea Consiliului Național Român din Beiuș.
32. **1918 noiembrie 3, Arad.** Articolul intitulat „Tratativele guvernului cu reprezentanții naționalităților”, publicat în „Aradi Hirlap”.
33. **1918 octombrie 21/noiembrie 3, Arad.** Articol publicat în ziarul „Adevărul” referitor la constituirea Consiliului Național Român Central și intitulat „Revoluția a învins”.
34. **1918 octombrie 21/noiembrie 3, Budapesta.** Articolul „Spre libertate”, publicat de Emil Isac în ziarul „Adevărul”.
35. **1918 noiembrie 3, Chișinău.** Studiul „Unirea tuturor românilor” de O. Goga, un scurt istoric al problemei naționale a românilor.
36. **1918 octombrie 21/noiembrie 3, Budapesta.** Articolul „Momentul dezrobirii”, apărut în ziarul „Adevărul”, referitor la mișcarea popoarelor din monarhia austro-ungară.
37. **1918 noiembrie 3, Tinca.** Telegrama prim-pretorului plășii Tinca, trimisă vicecomitetului comitatului Bihor, referitoare la evenimentele din localitățile Ianoșda și Batâr.
38. **1918 noiembrie 4, Paris.** Consiliul Național al Unității Române adresează puterilor Antantei cererea ca românii din fosta monarhie Austro-Ungară să se unească cu frații lor din regatul României, precum și tratament egal cu cel al altor națiuni eliberate.

39. **1918 noiembrie 4, Oradea.** Proces-verbal încheiat cu ocazia primei ședințe a Comitetului Executiv al Consiliului Național Maghiar și al Consiliului Național Român din comitatul Bihor, referitor la sarcinile acestui comitet și în primul rând înființarea consiliilor naționale locale și organizarea gărzilor naționale.
40. **1918 noiembrie 4, Oradea.** Manifest al C.N.R. din Oradea și Bihor adresat poporului român din Oradea și Bihor, referitor la necesitatea constituirii de consilii naționale în fiecare comună.
41. **1918 noiembrie 5, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la conlucrarea cu Consiliul Național Maghiar din Oradea, formarea Comitetului executiv al Consiliului Comitatens, desemnarea membrilor C.N.R. în Consiliul cetățenesc, apelul lansat către populația română din comitat de către Comitetul executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor.
42. **1918 noiembrie 5, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului Executiv al Consiliului Național Maghiar și al Consiliului Național Român din comitatul Bihor cu privire la măsurile luate pe linia asigurării ordinii publice, organizarea și salarizarea gărzilor naționale și combaterea epidemiilor în comitat.
43. **1918 octombrie 23/noiembrie 5, Oradea.** Circulară trimisă preoților și învățătorilor români de sub jurisdicția Consistorului greco-ortodox român din Oradea, de către vicarul Roman R. Ciorogariu din Oradea, prin care îi îndeamnă să vestească poporul încheierea păcii, respectarea ordinii publice, înființarea „comitetelor populare și a gărzilor siguranței publice” care vor fi subordonate Consiliului Național Român din Oradea.
44. **1918 noiembrie 6, Oradea.** Consiliul Național Român Militar din Oradea, împuternicește pe sublocotenentul Nestor Costa ca să organizeze gărzile naționale în cercul Tinca.
45. **1918 noiembrie 6, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului Executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la activitatea Consiliului Militar Român din Oradea și înființarea gărzilor naționale române.
46. **1918 noiembrie 6, Arad.** Apelul „Către Națiunea Română”, făcut de Consiliul Național Român, în care se anunță hotărârea de constituire a Gărzilor Naționale și chemarea adresată soldaților pentru a se înrola în ele. Se solicită sprijinul tuturor în menținerea liniștei și ordinii pentru a putea prezenta lumii „tinăra și frumoasa națiune română în deplina ei curățenie, nepătată, în întreaga ei splendoare”.
47. **1918 noiembrie (6), Budapesta.** Telegrama ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice din Ungaria, Martin Lovászi, trimisă Ordinariatului greco-catolic Oradea prin care face cunoscut că limba maghiară nu mai este obligatoriu a se preda la clasele I și a II-a din cadrul școlilor cu limba de predare românească.
48. **1918 noiembrie 6, Oradea.** Circulara vicarului greco-catolic din Oradea, trimisă preoților greco-catolici, prin care le face cunoscut că nu mai este obligatorie folosirea limbii maghiare, ca limbă de predare, la clasele I și a II-a de la școlile românești. Totodată, solicită senatelor școlare să hotărască asupra limbii de predare în școală și a posibilităților materiale de susținere a școlilor.

49. **1918 noiembrie 6, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului Executiv al Consiliului Național Maghiar și al Consiliului Național Român, cu privire la problemele organizatorice, fixarea contribuției voluntare în scopul apărării ordinii publice, precum și organizarea și salarizarea gărzilor naționale.
50. **1918 noiembrie 7, Oradea.** Declarația tinerimii române din Oradea referitoare la unirea Ardealului și Bucovinei cu România, ocuparea teritoriului locuit de români în Ungaria și Transilvania de către trupele românești ș.a.
51. **1918 noiembrie 7, Oradea.** Cronica evenimentelor revoluționare din comitatul Bihor și măsurile represive luate de autorități.
52. **1918 noiembrie 8, Tinca.** Raportul prim-pretorului plășii Tinca, comitatul Bihor, adresat comitelui, prin care se arată că în majoritatea comunelor din plasă sînt tulburări populare, astfel că, în realitate, începînd de la 1 noiembrie, administrația publică și-a încetat activitatea.
53. **1918 noiembrie 9, Arad.** Nota diplomatică ultimativă a Consiliului Național Român Central, trimisă către guvernul maghiar, în legătură cu predarea stăpînirii teritoriilor locuite de români.
54. **1918 noiembrie 9, Oradea.** Proces-verbal încheiat cu ocazia ședinței Comitetului Executiv al Consiliului Național Maghiar și al Consiliului Național Român, cu privire la modul de organizare a gărzilor naționale.
55. **1918 noiembrie 10, Bedő.** Adresa Gărzii Naționale Române din localitatea Bedő, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită înarmarea și echiparea gărzii și, totodată, cere instrucțiuni referitoare la dezlegarea de jurămint a gardiștilor înstăriți și numirea, în locul acestora, a soldaților săraci care s-au întors de pe front.
56. **1918 octombrie 30/noiembrie 12, Arad.** Scrisoarea lui Ioan I. Papp, episcop al Aradului, trimisă lui Dr. Dimitrie Radu, episcop greco-catolic din Oradea, prin care îi face cunoscut că, „Consiliul Central Național Român din Arad în ședința sa din urmă a constatat că, ar fi în interesul națiunii noastre, dacă episcopul român din Ungaria și Transilvania, într-o adresă cumulativă în publicitate, ar adera la acel consiliu și s-ar supune hotărîrilor lui ca unui guvern provizoriu al națiunii noastre“.
57. **1918 octombrie 30/noiembrie 12, Arad.** Declarația episcopilor bisericilor greco-orientale și greco-catolice române, trimisă Consiliului Național Român din Arad, prin care recunosc „îndreptățirea Consiliului Național Român ca reprezentantul politic al națiunii noastre române din Ungaria și Ardeal... și că de aici încolo ne supunem întru toate hotărîrilor consiliului“.
58. **1918 noiembrie 12, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la depunerea jurămîntului față de C.N.R., memorandumul adresat guvernului maghiar de la Budapesta de către Consiliul Național Român Central referitor la preluarea administrației în comitatele din Ungaria și Ardeal locuite de români și organizarea Gărzii Naționale Române din Bihor.
59. **1918 noiembrie 12, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la desemnarea bărbaților de încredere, pentru fiecare cerc pretorial, în vederea preluării administrației în comitatul Bihor, constituirea sfaturilor satești, introducerea limbii române în

școlile confesionale, comunale, de stat și în justiție, tipărirea unui ziar românesc ș.a.

60. **1918 noiembrie 12, Oradea.** Proces-verbal, încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din comitatul Bihor, referitor la atrocitățile săvârșite în comunele Ucuriș și Olcea, de o trupă a G.N.M., constituirea unor gărzii naționale de către particulari ș.a.
61. **1918 noiembrie 1/14, Topa de Sus.** Declarația de aderență a comunei Topa de Sus la „toate hotărârile C.N.R. din Ungaria și Transilvania”.
62. **1918 noiembrie 15, Oradea.** Raportul Consiliului Militar Român pentru cercul Marghita, înaintat Consiliului Militar Român din Oradea și Bihor, referitor la formarea gărzilor naționale în comunele din cercul Marghitei, piedicile puse în calea acestei acțiuni de către autoritățile locale și înăbușirea de către jandarmerie a „tulburărilor” din unele sate românești.
- 62/1. **1918 noiembrie 2/15, Arad.** Indicațiile Consiliului Național Român Central referitoare la alegerea delegaților pentru Marea Adunare Națională Română de la Alba-Iulia.
63. **1918 noiembrie 4/17, Arad.** Relatările dr. Iuliu Maniu, Ștefan Cicio Pop și Vasile Goldiș referitoare la convețuirea pașnică cu evreii din Transilvania.
64. **1918 noiembrie 4/17, Arad.** Articol publicat în ziarul „Aradi Közlöny” referitor la declarațiile făcute de Ștefan Cicio Pop în problema naționalităților conlocuitoare.
65. **1918 noiembrie 4/17, Arad.** Articol apărut în ziarul „Românul” și intitulat „Să purtăm tricolorul”.
66. **1918 noiembrie 18, Salonta.** Raportul prim-pretorului plășii Salonta, înaintat vicecomitelui comitatului Bihor, referitor la imposibilitatea colaborării cu consiliile naționale și militare, deoarece acestea ignoră dispozițiile autorităților superioare, iar puterea executivă a încetat, deoarece jandarmeria e destrămată, iar gărzile naționale sprijină, fără rezerve, acțiunile consiliilor naționale.
67. **1918 noiembrie 19, Aleșd.** Scrisoare trimisă lui Aurel Lazăr, membru al C.N.R. din Oradea și Bihor, de către președintele C.N.R. al plășii Aleșd, referitoare la constituirea C.N.R. al plășii Aleșd și în comunele Peștiș, Peștere și Aștileu, jud. Bihor, starea de spirit a populației și abuzurile soldaților din trupele maghiare.
68. **1918 noiembrie 20, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la organizarea gărzilor naționale române în comitatul Bihor, desemnarea delegaților la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia și exproprierea moșiei Ciumeghiu.
69. **1918 noiembrie 20, Borod.** Protocol încheiat în ședința Sfatului Național Român din Borodul Mare, jud. Bihor, în care au fost consemnate plîngerile locuitorilor împotriva notarului comunal.
70. **1918 noiembrie 20, Gurbediu.** Proces-verbal încheiat cu ocazia adunării populare din localitatea Gurbediu, comitatul Bihor, referitor la luarea în arendă a terenului agricol din teritoriul comunei, în suprafață de 1400 iugăre cadastrale, proprietatea Prepoziturii Mari a Capitulului romano-catolic din Oradea.

71. **1918 noiembrie 21, Borod.** Protocol încheiat cu ocazia cercetării abuzurilor săvârșite de notarul din comuna Borodul Mare, jud. Bihor, față de populația comunei.
72. **1918 noiembrie 21, Borod.** Protocol încheiat cu ocazia ședinței extraordinare a Sfatului Național din comuna Borodul Mare și Cornișel, referitor la îndepărtarea din funcție a vechiului notar și numirea noului notar în persoana lui Macedon Cionca din Borozel.
73. **1918 noiembrie 21, Borod.** Protocol încheiat cu ocazia cercetării abuzurilor săvârșite de notarul din comuna Borodul Mare, jud. Bihor, față de populația comunei.
74. **1918 noiembrie 21, Arad.** Adeziunea episcopilor români adresată Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania.
75. **1918 noiembrie 21, Tinca.** Raportul comandantului G.N.R. din Tinca, înaintat G.N.R. din Oradea, referitor la formarea gărzilor naționale române într-un număr de 19 comune și devastarea de către populație a proprietăților Zeller și Lovássy din comuna Batăr.
76. **1918 noiembrie 21, Tinca.** Raportul comandantului secției G.N.R. din Tinca, înaintat comandai G.N.R. din Bihor, referitor la netemeinicia afirmațiilor Gardelor Naționale Ungurești și ale autorităților administrative privind existența unor bande românești înarmate, rezolvarea de către organele administrative a plîngerilor populației în legătură cu achitarea ajutoarelor de război, cerțarea abuzurilor primarului din comuna Batăr, aprovizionarea satelor cu lemne și a gărzilor comunale cu arme, haine și încălțăminte.
77. **1918 noiembrie 22, Borod.** Raportul comandantului Gărzii Naționale Române din Borodul Mare, înaintat C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la înlăturarea notarului comunal, care „s-a purtat foarte dur față de popor“, înlocuindu-l cu notarul Macedon Cionca din Borozel, jud. Bihor.
78. **1918 noiembrie 22, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la alegerea deputaților din comitatul Bihor, pentru Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, numirea de civili, în lipsă de ofițeri, în biroul Gărzii Naționale din Oradea ș.a.
79. **1918 noiembrie 9/22, Oradea.** Raportul comandai Gărzii Naționale Române, înaintat C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la numirea de funcționari civili în serviciul G.N.R. din Oradea și Bihor ca urmare a lipsei de ofițeri.
80. **1918 noiembrie 9/22, Arad.** Scrisoarea Consiliului Național Român Central din Arad, semnată de Vasile Goldiș, către Roman Ciorogariu, protosincol în Oradea, prin care acesta este înștiințat că este membru al Adunării Naționale programate pentru 1 decembrie 1918 la Alba-Iulia.
81. **1918 (noiembrie), Derna.** Cererea (direcțiunii) S. A. Asfaltul maghiar și S. A. Minele de cărbuni și de electricitate din Bihor, înaintată comisarului guvernamental al comitatului Bihor, în care solicită sprijin militar pentru apărarea stabilimentelor industriale și a minelor din Derna, Budoi și Brusturi amenințate de populația din jur și de muncitorii minelor respective influențați de diverși agitatori.
82. **1918 noiembrie (24), Sintelec.** Memoriul comisiei de pregătire și aplicare a reformei agrare în Sintelec, comitatul Bihor, adresat comitelui, referitor la mo-

dul de împroprietărire a locuitorilor fără pământ din pădurile aflate în proprietatea Capitlului Episcopiei rom. cat. din Oradea, situate în hotarul localității.

83. **1918 noiembrie 25, Oradea.** Proces-verbal încheiat în Ședința Comitetului Executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la înlăturarea notarului din comuna Șerghiș, jud. Bihor, introducerea limbii române la Gimnaziul din Beiuș și alegerea delegaților din cercul electoral Oradea la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia.
84. **1918 noiembrie 25, Cihei.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la cererea locuitorilor din comuna Cihei, jud. Bihor, care doresc să cumpere un teren de pădure de la Capitlul romano-catolic din Oradea, sau să fie aprovizionată comuna cu lemne îndestulătoare.
85. **1918 noiembrie 26, Voivozi.** Proces-verbal încheiat în adunarea electorală a cercului electoral Săcuieni, jud. Bihor, referitor la alegerea a 5 delegați la Marea Adunare Națională Română de la Alba-Iulia.
86. **1918 noiembrie 26, Lunșoara.** Cererea locuitorilor din comuna Lunșoara, jud. Bihor, adresată C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la obținerea dreptului de a fierbe țuică, drept luat poporului de „domnii de la cîrmă care s-au nisuit numai să-și umple buzunarul, iar de popor n-au avut grijă.”
87. **1918 noiembrie 26, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la acordarea ajutorului de război cuvenit cetățeanului Nicolae Barna din comuna Giriș, jud. Bihor.
88. **1918 noiembrie 26, Oradea.** Adresa Primăriei orașului Oradea, trimisă Comitetelor executive ale Consiliilor Naționale Român și Maghiar din Bihor, prin care solicită sprijinul consiliilor naționale române și maghiare locale în vederea reînceptei transportului lemnului de foc, necesare aprovizionării populației.
89. **1918 noiembrie 27, Oradea.** Declarația dată de Vasile Goldiș, reporterului ziarului „Tiszántúl” din Oradea, în legătură cu componența delegaților pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și hotărârile ce urmează a fi adoptate în cadrul acesteia.
90. **1918 noiembrie 27, Oradea.** Declarațiile date ziarului „Nagyváradí Napló” de Petru Agoston, comisarul guvernamental, și dr. Aurel Lazăr președintele C.N.R. Oradea — Bihor, referitoare la pătrunderea trupelor române în Bihor și realizarea unirii.
91. **1918 noiembrie 27, Oradea.** Delegația emisă de Consiliul Național Român din Oradea lui Nicolae Malița din Săbolciu, pentru a participa la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia.
92. **1918 noiembrie 27, Oradea.** Ordin deschis eliberat pentru Nerva Traian Cosma, membru al C.N.R. din Oradea și Bihor, de către Comanda G.N.R. din Oradea și Bihor, în vederea călătoriei sale de la Oradea la Alba-Iulia.
93. **1918 noiembrie 28, Oradea.** Cererea proprietarului Întreprinderii de exploatare forestieră din comuna Ceișoara, comitatul Bihor, adresată comandamentului Gărzilor Naționale Române din Bihor, referitoare la luarea în stăpînire, de către soldații întorși de pe front și locuitorii din Ceișoara, a pădurilor sale.

94. **1918 noiembrie 29, Oradea.** Adresa C.N.R. Oradea și Bihor, trimisă C.N.R. din Cihei, jud Bihor, referitoare la vânzarea a două jugăre de pădure de către Capitulul romano-catolic din Oradea cu un preț moderat.
95. **1918 noiembrie 29, Oradea.** Adresa Primăriei orașului Oradea, trimisă Comitetului executiv al Consiliilor Naționale Comitatense, prin care solicită intervenția pe lângă locuitorii comunelor în vederea transportării lemnului de foc necesare orașului Oradea.
96. **1918 noiembrie 30, Oradea.** Știrea comunicată de ziarul „Nagyváradí Napló” referitoare la plecarea delegației comitatului Bihor la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia.
97. **1918 decembrie 1.** Lista delegaților participanți, din partea cercurilor electorale din comitatul Bihor, la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia.
98. **1918 decembrie 1, Aușeu.** Proces-verbal încheiat în ședința Sfatului Național Român din Aușeu, jud. Bihor, referitor la dreptul de pășunat pe dealurile oprite, vânzarea de băuturi alcoolice, fierberea țuicii, cultivarea tutunului și achitarea ajutoarelor de război rămase în restanță.
99. **1918 decembrie 2, Budapesta.** Adresa Societății pe acțiuni pentru Comercializarea lemnului din Budapesta, trimisă Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, prin care solicită sprijin, pentru ca locuitorii comunelor să efectueze exploatarea și transportarea lemnului, deoarece aceștia au refuzat să lucreze, spunând că pădurile sînt „bunuri comune și în curînd vor trece în posesia lor”.
100. **1918 decembrie 3, Oradea.** Text prescurtat al rezoluției Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia publicat în ziarul „Nagyváradí Napló” și știrea referitoare la propunerea instalării guvernului român la Oradea.
101. **1918 decembrie 4, Oradea.** Articol referitor la atitudinea social-democraților români din Ungaria față de hotărîrile Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia.
102. **1918 decembrie 4, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la cererea locuitorilor din comuna Gurbediu, jud. Bihor, de a fi sprijiniți pentru luarea în arendă a unui teren în suprafață de 1 400 jugăre cadastrale, proprietatea Prepozitului romano-catolic din Oradea.
103. **1918 decembrie 4, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la luarea în arendă a 1 400 jugăre pămînt, proprietatea episcopului romano-catolic din Oradea, de către locuitorii din comuna Căușd, comitatul Bihor.
104. **1918 decembrie 4, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la delegarea unui membru al Consiliului în comuna Almaș(u Mare), comitatul Bihor, pentru constituirea Sfatului comunal și Gărzii naționale.
105. **1918 decembrie 5, Buduslău.** Cererea delegaților Consiliului Național (Maghiar) din Buduslău, comitatul Bihor, înaintată comitelui comitatului Bihor, în care solicită acordarea intravilanului aparținător abației Mõlk din Marghita, ce urma să fie expropriat, pentru înființarea unui gimnaziu spre folosul egal al ungarilor și românilor.

muna Rontău, jud. Bihor, față de președintele sfatului comunal din Sintelec, jud. Bihor.

117. **1918 decembrie 9, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă Comandei G.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la confirmarea funcționarilor civili luați în serviciul G.N.R. și fixarea retribuției acestor funcționari.
118. **1918 decembrie 9, Drăgești.** Telegramă adresată C.N.R. din Oradea și Bihor, în numele locuitorilor din comunele Corbești și Drăgești care „cu lacrimi de bucurie, unanim au primit hotărârea de la Alba-Iulia“, strigînd „să trăiască unirea românilor, să trăiască social-democrația“.
119. **1918 decembrie 9, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la alegerea unui membru al P.S.D.R. care, prin activitatea sa, să contrabalanseze propaganda străină în sinul poporului; tratativele purtate cu firma Sonnenfeld pentru editarea ziarului bihorean, agitațiile organizate în rîndul elevilor contra românilor ș.a.
120. **1918 decembrie 10, Tinca.** Raportul comandei G.N.R. din Oradea și Bihor, înaintat C.N.R. Oradea și Bihor, prin care face cunoscut că funcționarii și antistiile comunale din cercul Tinca au fost „provocate“ de Consiliul Național Maghiar ca să depună jurămint de credință.
121. **(1918 decembrie 12), Méhkerék.** Telegrama adresată C.N.R. din Oradea și Bihor, de către Antistia comunală din comuna Méhkerék (Ungaria), cu ocazia constituirii Marelui Sfat Național Român.
122. **1918 decembrie 13, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă Capitulului romano-catolic din Oradea, prin care solicită satisfacerea nevoilor de lemne de foc a locuitorilor din comuna Sintelec.
123. **1918 decembrie 13, Oradea.** Adresa vicecomitelui comitatului Bihor, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care face cunoscut că nu s-a putut stabili cine și în ce împrejurări a îndepărtat tricolorul românesc arborat pe edificiul comitatului.
124. **1918 decembrie 13, Oradea.** Proces-verbal referitor la măsurile ce trebuie luate cu ocazia convocării, la 15 decembrie 1918, a adunării naționale românești de la Aleșd, jud. Bihor, în vederea păstrării ordinii publice, introducerea limbii române în școlile de stat, modul de rezolvare a problemelor zilnice de către C.N.R., arborarea tricolorului românesc și combaterea propagandei străine în rîndul populației românești.
125. **1918 decembrie 14, Oradea.** Procesul-verbal referitor la reorganizarea gărzilor naționale române rurale și formarea unei „Legiuni române“ prin recrutarea contingentelor 1896—1900.
126. **1918 decembrie 14, Oradea.** Scrisoare de protest înaintată de Aurel Lazăr, președintele Consiliului Național Român din Oradea, comisarului guvernamental al comitatului Bihor, împotriva chemării acestuia la reorganizarea gărzii naționale — efectuată fără consultarea prealabilă a Consiliului Național Român. Cere retragerea chemării din localitățile românești și declararea ei neobligatorie pentru populația românească.
127. **1918 decembrie 14, Oradea.** Scrisoarea C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă C.N.R. din comuna Gurbediu, jud. Bihor, referitoare la condițiile de luare în

arendă a terenului agricol, proprietatea Prepozitului romano-catolic din Oradea.

128. **1918 decembrie (15), Aleșd.** Telegrama adresată președintelui Consiliului dirigent din Sibiu, Iuliu Maniu, de către președintele C.N.R. din Aleșd, jud. Bihor, prin care îi aduce la cunoștință instalarea administrației românești în cercul Aleșdului.
129. **1918 decembrie (15), Aleșd.** Telegrama trimisă Consiliului Dirigent din Sibiu, de către C.N.R. al cercului Aleșd, jud. Bihor, prin care face cunoscută preluarea administrației în cercul Aleșd de către reprezentanții poporului român.
130. **1918 decembrie 16, Sibiu.** Telegrama adresată de Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent din Sibiu, C.N.R. din Aleșd, prin care „salută cu însuflețire adunarea“, iar „începutul bun să fie urmat. Sîntem mîndri de țara lui Menumorut“.
131. **1918 decembrie 16, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă comandei G.N.R., secția Tinca, prin care face cunoscut că funcționarii români de stat, municipali sau comunali „nu sînt obligați a face nici un jurămint față de Consiliul Național Maghiar“.
132. **1918 decembrie 16, Oradea.** Adresa vicecomitelui comitatului Bihor, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care face cunoscut că „nu va lua măsuri în legătură cu rearmorarea drapelului național românesc“ pe clădirea comitatului, deoarece „comitatul tolerează abordarea drapelului numai pentru asigurarea liniștii publice și înțelegerii reciproce“.
133. **1918 decembrie (16), Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă vicecomitelui comitatului Bihor, prin care-i face cunoscut că „C.N.R. din Bihor privește arborarea drapelului tricolor pe edificiul comitatului ca o simbolizare și o expresiune a deplinei libertăți politice și a dreptului de liberă dispunere asigurat tuturor popoarelor din Ungaria“.
134. **1918 decembrie 16, Oradea.** Proces-verbal referitor la alcătuirea unui manifest, adresat populației românești, pentru combaterea „agitațiilor străine“, citirea și aprobarea salutului adresat Marelui Sfat Național Român, de către C.N.R. din Oradea și Bihor, cu ocazia creerii acestuia.
135. **1918 decembrie 17, Oradea.** Adresa comitelui comitatului Bihor, trimisă Consiliului Național Român din Oradea, în care solicită instaurarea în funcție a notarului Fehér Ödön, față de care românii din Mierlău și Șumugiu au manifestat o atitudine amenințătoare iar Consiliul Național Român a luat hotărîrea de a fi îndepărtat din serviciu.
136. **1918 decembrie 18, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la cererea locuitorilor din comunele Mierlău, Șumugiu, Hidișelul de Jos și Hidișelul de Sus, care solicită vechiului notar să se prezinte la post și „să isprăvească toate afacerile noastre notărășești după legi și după rînduielele care sînt azi în putere...“.
137. **1918 decembrie 21, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă C.N.R. din comuna Bălaia, jud. Bihor, prin care invită la sediul Consiliului pe primarul satului, 3 locuitori fruntași și alți 3 locuitori, foști soldați și fără avere, în vederea discutării problemei cumpărării domeniului Lakatos din Bălaia.

138. **1918 decembrie 23, Oradea.** Telegrama trimisă către G.N.R. din Arad, de Legația română din Budapesta, comunicată prin telefon și C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la întocmirea unei situații statistice, pe religii, a populației române din Bihor și înaintarea ei Consiliului Dirigent din Sibiu.
139. **1918 decembrie 24, Oradea.** Circulara C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă unui număr de 22 consilii naționale române comunale, referitoare la oprirea tăierii pădurilor de către țărani, deoarece acestea vor fi „în viitor averile noastre naționale“.
140. **1918 decembrie 24, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la cumpărarea unui automobil, înființarea unei întreprinderi de transport, editarea ziarului „Tribuna Bihorului“ și înlăturarea notarului din comuna Bălaia.
141. **1918 decembrie 24, Oradea.** Cererea comandantului G.N.R. din Vadu Crișului, jud. Bihor, adresată C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la numirea sa ca învățător la școala din Vadu Crișului.
142. **1918 decembrie 25, Lunca.** Cererea membrilor Consiliului Național Român din Lunca, înaintată prim-pretorului, prin care solicită schimbarea judei local și organizarea alegerilor pentru „ca să ne putem alege jude pe voia și placul nostru“.
143. **1918 (decembrie 25—30), Oradea.** Telegrama C.N.R. din Oradea și Bihor, transmisă Consiliului Dirigent din Sibiu, prin care solicită trimiterea a doi ofițeri români, care să facă parte din comisia de verificare a materialului de război din trenurile germane oprite în gara Oradea.
144. **1918 decembrie 26, Aleșd.** Protocol încheiat în ședința comună a C.N.R. cercul Aleșd și a organizatorilor cercului Aleșd, referitor la ocuparea posturilor în oficiile administrative.
145. **1918 decembrie 14/27, Oradea.** Proces-verbal referitor la instalarea administrației românești în Bihor, completarea Comitetului executiv al C.N.R. cu noi membri și efectuarea de investigații pentru stabilirea cauzelor înlăturării Tri-colorului românesc de pe clădirea comitatului.
146. **1918 decembrie 28, Aușeu.** Cererea sublocotenentului Petru Cepleu, adresată C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la numirea sa în postul de învățător vacant din comuna Aușeu, jud. Bihor.
147. **1918 decembrie 29, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă C.N.R. din comuna Bălaia, jud. Bihor, referitoare la cumpărarea moșiei Lakatos din Bălaia de către pădurarul din Brusturi „pentru ca să cîștige în mod ilegal“. Cere locuitorilor din Bălaia să nu cumpere din moșia de mai sus, să se poarte „de tot pasiv“, fiindcă „domnul susnumit, la timp, va fi tras la răspundere“.
148. **1918 decembrie 29, Aușeu.** Protocol încheiat în ședința C.N.R. din comuna Aușeu, referitor la numirea unui nou învățător în locul celui vechi, care nu „posedă limba română nici în scris nici în vorbă“.
149. **1918 decembrie 29, Oradea.** Cererea unor membri ai comandei G.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la acordarea unei diurne lunare în valoare de 30 coroane, ca urmare a scumpirii traiului.

150. **1918 decembrie 29, Oradea.** Adresa Consiliului economic al Gărzii Naționale Române din Oradea și Bihor, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită fixarea salariilor ofițerilor angajați în serviciul C.N.R.
151. **1918 decembrie 17/30, Ceișoara.** Cererea C.N.R. din comuna Ceișoara, jud. Bihor, adresată C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la oprirea tăierii pădurii de pe pășunea comunală, aprovizionarea cu lemne a ostașilor și familiilor lor, împărțirea surplusului de grâu și porumb la cei care nu au bucate, vânzarea pământurilor domeniiale locuitorilor comunei.
152. **1918 decembrie 30, Cefa.** Raportul comandantului secției G.N.R. din Cefa, jud. Bihor, înaintat Comandei G.N.R. din Oradea, referitor la sfințirea Tricolorului românesc, arborarea lui pe clădirea primăriei și manifestațiile organizate cu această ocazie în comuna Cefa.
153. **1918 decembrie 30, Beiuș.** Memoriul lui Ioan Ciordaș, avocat din Beiuș, înaintat C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care face cunoscută hotărârea Consiliului popular din Remetea (român și maghiar) ca în termen de 30 de zile, comerciantul să plece din sat. Solicită, totodată, intervenție pe lângă Consiliul din Remetea pentru revocarea acestei hotărâri.
154. **1918 decembrie 30, Rontău.** Protocol încheiat în ședința Sfatului Național Român din comuna Rontău, jud. Bihor, referitor la alegerea a doi membri în Sfatul național, procurarea regulamentului privitor la „drepturile și datorințele Sfatului sătesc“, aprovizionarea populației cu alimente și alegerea antistiei comunale.
155. **1918 decembrie 30, Chiribiș.** Cererea învățătorului Ioan Buiția din Chiribiș, jud. Bihor, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită mai multe exemplare din broșura „Către poporul român“, editată de C.N.R. Oradea și Bihor, pentru a le împărți și altora, ca și aceștia să „simțească bucuria reînvierii noastre“.
156. **1919 ianuarie 1, Rontău.** Protocol încheiat în ședința Sfatului Național Român din comuna Rontău, jud. Bihor, referitor la alegerea antistiei comunale și a unor noi membri în Sfatul național, care să înlocuiască pe cei aleși în antistia comunală.
157. **1919 (ianuarie), Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă lui Ioan Pinteru, președintele C.N.R. din Remetea, jud. Bihor, prin care solicită revocarea hotărârii adusă în privința plecării comerciantului din sat, deoarece asemenea hotărâri nu cad în competența unui sfat comunal.
158. **1919 ianuarie 2, Oradea.** Raportul comandamentului gărzilor naționale maghiare din comitatul Bihor, înaintat comisarului guvernamental al comitatului Bihor, referitor la alungarea jandarmeriei și a celorlalte autorități austro-ungare din plășile Vașcău, Beiuș, Beliu, Ceica, Tinca și Aleșd de către populația română și gărzile naționale române.
159. **1919 ianuarie 2, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă G.N.R. din Oradea, referitoare la înaintarea unei situații privind gărzile naționale.
160. **1919 ianuarie, Oradea.** Tabelul nominal al ofițerilor din Oradea și Bihor, numărul gardiștilor, adresa și funcția.
161. **1919 ianuarie 2, Chișlaz.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, în care este consemnată plîngerea locuitorilor din comuna Chișlaz, jud.

- Bihor, împotriva fostului notar comunal, fugit din comună, căreia locuitorii i-au dat bani și l-au împuternicit să le cumpere grâu pentru însămințat.
162. **1919 ianuarie 3, Salonta.** Proces-verbal încheiat de Consiliul Național Maghiar din Salonta privind jefuirea proprietății din Batăr, aparținând Episcopiei de rit latin de Oradea, de către locuitorii din comuna Batăr.
163. **1919 ianuarie 3, Salonta.** Extras din procesul-verbal încheiat în ședința Consiliului Național (Maghiar) din Salonta, referitor la măsurile ce se impun împotriva populației românești din Mădăras și Ciumeghiu, care au comis distrugerii pe domeniile Barmod, Cserepes și în hotarul orașului Salonta.
164. **1919 (ianuarie 5), Aleșd.** Raportul președintelui C.N.R. cercual Aleșd, înaintat C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită recunoașterea prim-pretorului și pretorului cercului Aleșd, aleși de popor în ziua de 15 decembrie, și de către forurile maghiare.
165. **1919 ianuarie 5, Salonta.** Proces-verbal, încheiat de Consiliul Național Maghiar din Salonta, cu privire la jefuirea moșiei lui Balogh Francisc din Arpășel de către argații români de pe moșie.
166. **1919 ianuarie 6, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la cererea locuitorilor români și maghiari din comuna Tărian, jud. Bihor, privind înlocuirea conducătoarei de grădiniță din localitate, cu altă conducătoare sau învățătoare, care cunoaște limba română.
167. **1919 ianuarie 6, Oradea.** Raportul sublocotenentului Traian Sfirlea, înaintat G.N.R. din Oradea și Bihor, în care arată că ordinea publică în comunele Ponoară, Lorău și Remeți nu poate fi asigurată decât prin menținerea Gărzilor Naționale Române în localitățile sus menționate.
168. **1919 ianuarie 7, Oradea.** Raportul împuternicitului C.N.R. din Oradea și Bihor referitor la abuzurile săvârșite de fostul notar al comunei Țețchea, jud. Bihor.
169. **1919 ianuarie 10, Oradea.** Situația statistică a populației românești din dieceza greco-catolică Oradea, trimisă Legației române din Budapesta.
170. **1919 ianuarie 10, Oradea.** Adresa maiorului Herbay, din partea Comandantului Gărzii Naționale Române din Oradea și Bihor, trimisă Comandamentului Gărzii Naționale Maghiare din comitatul Bihor, referitoare la respectarea convenției încheiate privind înființarea gărzilor naționale.
171. **1919 ianuarie 11, Vașcău.** Telegrama telefonică a C.N.R. din Vașcău, jud. Bihor, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care face cunoscut că s-a comunicat Consiliului Dirigent din Sibiu preluarea administrației în cercul Vașcăului.
172. **1919 ianuarie 11, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă comandei G.N.R. din Oradea, prin care face cunoscut acesteia că, cu excepția problemelor interne și disciplinare, în restul problemelor este subordonată C.N.R., unicul for politic și administrativ din comitat.
173. **1919 ianuarie 11, Oradea.** Scrisoarea Societății culturale a studenților români din Bihor „DACIA TRAIANĂ”, trimisă Societății studenților ardeleni din Iași, referitoare la modul de înscriere, frecventare, prelegerile, examenele și înlesnirile materiale pentru studenții de la facultățile din Iași.

174. **1918 decembrie 30/1919 ianuarie 12, Surduc.** Memoriul președintelui Consiliului Național Român din comuna Surduc, jud. Bihor, adresat C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la situația deplorabilă din notarlat, numirea unui notar care „lucra contrar intereselor poporului” și neachitarea ajutoarelor cuvenite văduvelor, orfanilor și invalizilor de război.
175. **1919 ianuarie 12, Gheghie.** Proces-verbal, încheiat în ședința C.N.R. din comuna Gheghie, jud. Bihor, referitor la reluarea în posesie, de către comună, a pădurii din hotarul comunei Aușeu, azi proprietatea familiei contelui Battyányi, dar fostă proprietate a comunei și luată „fără nici o bază” cu 70 de ani în urmă, de această familie. De asemenea se cere parcelarea proprietății contelui Zichy Ödön, aflată în hotarul comunei, între oamenii săraci ai satului.
176. **1919 ianuarie 2/15, Oradea.** Situația statistică a populației române din districtele Vicariatului greco-ortodox din Oradea.
177. **1919 ianuarie 2/15, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă Societății „Dacia Traiană”, prin care solicită să comunice numele oratorului care va saluta intrarea Armatei române în Oradea.
178. **1919 ianuarie 2/15, Oradea.** Adresa Societății „Dacia Traiană” din Oradea, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care comunică că, în numele societății, intrarea Armatei române în Oradea va fi salutată de Nerva Traian Cosma, președintele societății.
179. **1919 ianuarie 15, Oradea.** Proces-verbal, încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la cererea locuitorilor din comuna Ateaș, jud. Bihor, de a li se da în arendă o pășune ce face parte din domeniul Tisza.
180. **1919 ianuarie 3/16, Oradea.** Adresa Societății „Dacia Traiană” din Oradea, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la modul de încartiruire în Oradea a Armatei române.
181. **(1919 ianuarie 17), Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, înaintată Comandamentului Gărzii Oradea, prin care solicită cazare corespunzătoare, stabilirea razei de plasare și asigurarea întreținerii Gărzii Naționale Române din Oradea.
182. **1919 ianuarie 17, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului Executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la stabilirea măsurilor în vederea primirii Armatei române în Oradea, abuzurile comise de către trupele de ocupație în comunele Bratca și Oșorhei, alegerea a doi membri în Marele Sfat Național Român ș.a.
183. **1919 ianuarie 18, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, privind cererea conducătorului biroului de exploatare a lemnului din Bratca, jud. Bihor, referitoare la aprovizionarea cu alimente a muncitorilor de la această exploatare.
184. **1919 ianuarie 5/18, Oradea.** Memoriul Societății „Dacia Traiană” din Oradea, trimis C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la înființarea unui club al studenților din Oradea și Bihor.
185. **1919 ianuarie 6/19, Oradea.** Raportul prezentat Societății „Dacia Traiană” din Oradea, de către delegatul său la adunarea populară din comuna Nojorid, jud. Bihor.

186. **1919 ianuarie 6/19, Oradea.** Articol publicat în ziarul „Tribuna Bihorului” referitor la pregătirea primirii Armatei române în orașul Oradea.
187. **1919 ianuarie 7/20, Oradea.** Scrisoarea C.N.R. din Oradea și Bihor trimisă învățătorului Ioan Buiția din Chiribiș, prin care i se face cunoscută expedierea a 15 exemplare din broșura „Către poporul român”.
188. **1919 ianuarie 8/21, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la cererea locuitorilor din comuna Homorog, jud. Bihor, de a lua în arendă o moșie, proprietatea Capitlului romano-catolic din Oradea.
189. **1919 ianuarie 22, Oradea.** Scrisoarea C.N.R. din Oradea și Bihor, adresată președintelui C.N.R. din Aleșd, prin care infirmă problemele discutate în ședința C.N.R. Aleșd din 26 decembrie 1918.
190. **1919 ianuarie 9/22, Topești.** Cererea locuitorilor din comuna Topești, jud. Bihor, adresată C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită sprijin în vederea obținerii terenului agricol din hotarul comunei, proprietatea Episcopiei romano-catolice din Oradea.
191. **1919 ianuarie 10/23, Poieni.** Scrisoarea învățătorului Nicolae Prația, din localitatea Bucium-Poieni, jud. Alba, adresată C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită Apelul „Către poporul românesc”, pentru a-l tipări și răspîndi printre populația din Munții Apuseni.
192. **1919 ianuarie 23, Sălard.** Raportul prim-pretorului plășii Sălard, înaintat comitelui comitatului Bihor, referitor la starea de spirit a populației române din Brusturi și Spinuș, acțiunile gărzilor naționale române din aceste localități.
193. **1919 ianuarie 23, Aleșd.** Proces-verbal încheiat în ședința comună a Consiliului Național Român din plasa Aleșd, a primarilor și președinților C.N.R. din comunele plășii, cu care ocazie se hotărăște redactarea unui act de protest împotriva schimbării abuzive a conducerii administrației românești, aleasă la 15 decembrie 1918, de adunarea populară din această plasă.
194. **1919 ianuarie 23, Aleșd.** Protestul redactat de reprezentanții poporului român din plasa Aleșd împotriva măsurii luate de vicecomitele comitatului Bihor, de a recunoaște ca prim-pretor pe Bejan Cornel, ales de popor la 15 decembrie 1918, jignind prin această măsură „dreptul la autodeterminare a poporului român” și totodată „încălcînd și principiile democratice vehiculate de guvernul maghiar”.
195. **1919 ianuarie 23, Budapesta.** Scrisoarea ministrului plenipotențiar al Consiliului Dirigent, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită o situație statistică a românilor, pe religii.
196. **1919 ianuarie 24, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la introducerea limbii române „ca studiu obligator în 8 ore la săptămîină” la Școala superioară de fete din Oradea, alegerea a doi membri în Marele Sfat Național Român, încercarea comandei G.N.M. din Ardeal de a prelua sub ordine G.N.R. și intervenția făcută pe lângă comisarul maghiar ca urmare a atrocităților comise de soldați în comunele românești.
197. **1919 ianuarie 12/25, Oradea.** Memoriul înaintat Consiliului Dirigent din Sibiu, de către C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la situația politică din Bihor și necesitatea intrării Armatei române în județ.

198. **1919 ianuarie 25, Oradea.** Circulara vicarului general episcopesc trimisă tuturor oficiilor protopopești ale diecezei gr. cat. din Oradea, referitoare la conșcrierea tuturor credincioșilor de pe raza diecezei.
199. **1919 ianuarie 12/25, Săcădat.** Proces-verbal încheiat cu ocazia întrunirii Sfatu-rilor Naționale Române din comunele Săcădat, Sărand, Chijic, Copăcel, Surduc, Șerghiș, Borșa, Tilecuș, Săbolciu, Ineu, Husasău de Criș, Brusturi, Picleu, Țigănești de Criș și Cuișd, jud. Bihor, referitor la participarea la ședințele C.N.R. Oradea și Bihor a membrilor sfaturilor țărănești, numirea de „controlori“ pe lângă notarii din comunele Șerghiș și Săcădat, care lucră împotriva intereselor românești“, crearea unei asociații țărănești pentru „ocrotirea intereselor speciale țărănești“, apărarea vieții și averii conducătorilor poporului român din satele românești, numirea ca membri în Marele Sfat Național Român a reprezentanților Sfatului Național din comuna Săcădat.
200. **1919 ianuarie 25, Oradea.** Scrisoarea președintelui Societății culturale a studenților români din Bihor „Dacia Traiană“, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la predarea limbii române în școlile din Oradea numai de către profesorii de specialitate care au avut prilejul de a-și „însuși limba și frumusețea limbii românești“.
201. **1919 (ianuarie), Oradea.** Memoriul adresat lui Vasile Goldiș, șeful resortului cultelor și instrucțiunii publice din cadrul Consiliului dirigent, de către Nerva Traian Cosma, membru al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la lipsa de cadre pentru administrație și învățămînt.
202. **1919 (ianuarie), Oradea.** Scrisoarea trimisă lui Vasile Goldiș, șeful resortului cultelor și instrucțiunii publice al Consiliului dirigent, de către Nerva Traian Cosma, membru al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la recunoașterea studiilor teologice ca fiind valabile și pentru facultățile de litere și drept.
203. **1919 ianuarie, Oradea.** Scrisoarea trimisă de Nerva Traian Cosma, membru al C.N.R. din Oradea și Bihor, Institutului teologic greco-ortodox român din Arad, referitoare la obținerea unor date privitoare la absolvenții de teologie care au luat bacalaureatul și a celor care au studiat pedagogia.
204. **1919 inuarie 13/26, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Societății „Dacia Traiană“ din Oradea, referitor la aprobarea raportului întocmit de Nerva Traian Cosma, delegatul Societății „Dacia Traiană“ la adunarea populară din comuna Nojorid și înființarea unui club al studenților bihoreni.
205. **1919 ianuarie 13/26, Sărand.** Cererea locuitorilor din comuna Sărand, jud. Bihor, adresată C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la cumpărarea pămîntului arător, aflat în hotarul comunei, de la arendașul Schwartz Martin.
206. **1919 ianuarie 27, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă C.N.R.C. din Arad, referitoare la recrutarea românilor din cercul Marghita, cu forța armată, pentru Regimentul 3 Debrețin.
207. **1919 ianuarie 14/27, Săcădat.** Scrisoarea președintelui Sfatului sătesc din comuna Săcădat, jud. Bihor, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la răspîndirea de știri tendențioase de către notarul comunal, înlocuirea acestui notar sau numirea unui „controlori“ pe lângă acesta.
208. **1919 ianuarie 27, Archiș.** Cererea locuitorilor din Archiș, jud. Arad, adresată C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită intervenția C.N.R. pe lângă Ca-

pitul romano-catolic din Oradea, pentru cedarea unui teren, fostă proprietate a comunei și luat de la ea în urmă cu 50 de ani.

209. **1919 ianuarie 15/28, Tulca.** Extras din protocolul ședinței C.N.R. din Tulca referitor la luarea în arendă de la Capitulul romano-catolic din Oradea, de către locuitorii comunei Tulca, a unei păduri și a unor puste aflate în hotarul comunei.
210. **1919 ianuarie 16/29, Oradea.** Proces-verbal referitor la dezarmarea G.N.R. din comuna Vadu Crișului, jud. Bihor, de către Batalionul 2 al Regimentului de honvezi nr. 21.
211. **1919 ianuarie 30, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la înlocuirea prim-pretorului și pretorului român din Aleșd de către vicecomitele comitatului Bihor, protestul membrilor C.N.R. din Oradea și Bihor ca urmare a încălcării „dreptului de liberă dispunere al popoarelor“ de către vicecomite, situația gărzilor naționale române, numirea unor ofițeri români care să contribuie la evitarea „șicanărilor publicului român“ în gările din comitat.
212. **1919 ianuarie 18/31, Tulca.** Scrisoarea C.N.R. din comuna Tulca, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită informații referitoare la reforma agrară.
213. **1919 ianuarie 31, Oradea.** Scrisoarea C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă învățătorului Nicolae Prația, din Buciumi-Poieni, prin care i se comunica că i se trimit 10 exemplare din apelul solicitat și aprobarea de tipărire a apelului, dar sub numele C.N.R. din Oradea și Bihor.
214. **1919 februarie 1, Aleșd.** Scrisoarea adjunctului comandantului G.N.R. din Vadu Crișului, jud. Bihor, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la atitudinea antiromânească a prim-pretorului din Aleșd.
215. **1919 februarie 1, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la atitudinea prim-pretorului din Aleșd, jud. Bihor, față de români, dezarmarea Gărzii Naționale Române din Beiuș, introducerea „pedepsei cu băț“, achitarea salariilor ofițerilor din G.N.R. ș.a.
216. **1919 februarie 2, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la situația Gărzilor Naționale Române, introducerea inspecțiilor în gară și abuzurile comise de prim-pretorul din Aleșd.
217. **1919 februarie 2, Aleșd.** Articolul lui Ioan Sfirlea, președintele Consiliului Național Român din plasa Aleșd, comitatul Bihor, trimis spre publicare ziarului „Nagyváradai Napló“ prin care protestează împotriva celor relatate de acest cotidian în legătură cu preluarea administrației în plasa Aleșd de către populația românească care l-a ales ca prim-pretor pe Bejan Cornel.
218. **1919 ianuarie 20/februarie 2, Mező Peterd.** Cererea învățătorului Alexandru Sala din Mező Peterd, înaintată C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită sprijinirea sa ca substitut conducător al matricolelor de stat din această localitate.
219. **1919 februarie 3, Oradea.** Raportul notarului cercului comunelor Țețchea și Peștere, jud. Bihor, înaintat C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la părăsirea postului de notar ca urmare a numirii de prim-pretor al Aleșdului a unui reprezentant neales de popor.

220. **1919 februarie 4, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă Episcopiei romano-catolice din Oradea, prin care solicită, pentru locuitorii din Tulca, arendarea pământurilor din hotarul comunei, care sînt deținute în arendă de „Societatea pe acțiuni Maghiaro-Germană”.
221. **1919 februarie 4, Oradea.** Hotărîrea vicecomitelui comitatului Bihor, prin care dispune cercetarea disciplinară și suspendarea din funcție a pretorilor Bejan Cornel și Creț Victor, întrucît aceștia au fost aleși de populația română a plășii, au depus jurămint de credință „fără să fie siliți” față de C.N.R. și primul a acceptat din partea C.N.R. funcția de comisar cu aprovizionarea, „funcție incompatibilă cu cea de prim-pretor” și a refuzat să renunțe la una din ele. Comitele numește prim-pretor pe Beliczay Andor.
222. **1919 februarie 4, Sălard.** Ordinul sfatului muncitoresc din Sălard, județul Bihor, dat la 4 februarie 1919, privind împărțirea marilor moșii și improprietățile țăranilor săraci.
223. **1919 februarie 4, Răbăgani.** Protocol referitor la dezarmarea Gărzii Naționale Române din comuna Răbăgani, jud. Bihor, confiscarea armelor și steagului de către soldații trupelor maghiare.
224. **1919 februarie 5, Beiuș.** Adresa de înaintare a protocolului încheiat în ședința C.N.R. din comuna Răbăgani, către C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care se solicită reînarmarea imediată a gărzii naționale din Răbăgani.
225. **1919 ianuarie 23/februarie 5, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă C.N.R. din comuna Gheghie, jud. Bihor, prin care comunică că locuitorii comunei nu sînt îndreptățiți a reintra în stăpînirea proprietății familiei Batthyányi, iar proprietatea contelui Zichy Ödön să fie luată, deocamdată, în arendă.
226. **1919 februarie 6, Șauaieu.** Cererea preotului din comuna Șauaieu jud. Bihor, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la acordarea unui ajutor, necesar întregirii salariului învățătorului de la școala confesională.
227. **1919 februarie 10, Oradea.** Scrisoarea președintelui C.N.R. din cercul Aleșd, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la corectitudinea notarului din comuna Măgești.
228. **1919 februarie 10, Valea Mare.** Scrisoarea președintelui C.N.R. din Valea Mare, jud. Bihor, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care cere, „în numele clasei sărace” din comună, sprijin pentru primirea unei bucăți de pămînt, proprietatea lui Friedmann Veniamin, și parcelarea între „locuitorii noștri mai săraci și fără pămînt”.
229. **1919 februarie 16, Oradea.** Adresa delegaților români în comisia mixtă româno-maghiară, constituită pentru anchetarea atrocităților săvîrșite de trupele maghiare asupra populației românești, referitoare la imposibilitatea colaborării cu membrii maghiari din această comisie.
230. **1919 februarie 4/17, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la alegerea lui Nerva Tralan Cosma, președintele Societății „Dacia Traiană”, ca membru în C.N.R., atrocitățile săvîrșite de către jandarmi și armată, instituirea profesorilor și învățătorilor români la școlile de stat și comunale.

231. **1919 februarie 19, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă președintelui C.N.R. cercual Tileagd, jud. Bihor, prin care face cunoscut că s-au luat măsuri pentru rezolvarea problemelor sesizate la datele de 12/25 și 14/27 ianuarie 1919 de către Sfatul sâtesc din comuna Săcădat.
232. **1919 februarie 19, Oradea.** Adresa Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, înaintată comisarului guvernamental al comitatului Bihor, referitor la înființarea unei comisii agrare în sinul Consiliului Național Maghiar pentru satisfacerea pretențiilor la pământ ale poporului și necesitatea reprezentării poporului român în această comisie.
233. **1919 februarie 20, Oradea.** Scrisoarea C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă Sfatului Sâtesc din comuna Topești, jud. Bihor, referitoare la stabilirea locului și suprafeței de teren pe care o solicită comuna.
234. **1919 februarie 20, Sinnicolau Român.** Cererea locuitorilor din Sinnicolaul Român, jud. Bihor, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită sprijin pe lângă domeniile din jurul comunei, pentru a primi pământ în arendă și lemne de foc.
235. **1919 februarie (20), Oradea.** Memoriul adresat C.N.R. din Oradea și Bihor, în numele refugiaților din Vașcău, jud. Bihor, de Mihai Popa, referitor la ajutorarea acestor refugiați.
236. **1919 februarie 20, Oradea.** Proces-verbal, încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la obținerea de către locuitorii comunei Dumbrava, jud. Bihor, a unor suprafețe de pășune și pădure din proprietățile episcopilor greco-catolici și romano-catolici.
237. **1919 februarie 24, Oradea** Scrisoarea C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă Sfatului sâtesc din comuna Valea Mare, prin care cere precizări referitoare la pământul solicitat pentru parcelare.
238. **1919 februarie 24, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la dezarmarea gărzii naționale din comuna Brusturi, jud. Bihor, de către soldați ai unor unități militare maghiare și încercarea de arestare a reprezentanților locali, participanți la Marea Adunare Națională de la Albu-Iulia.
239. **1919 februarie 28, Oradea.** Adresa Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, înaintată comisarului guvernamental al comitatului Bihor, referitoare la reprezentanții săi din comisia de împărțire a pământului și împăciuire.
240. **1919 martie 2, Hodiș.** Cererea locuitorilor din comuna Hodiș, jud. Bihor, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită sprijin de a primi pământ arător, deoarece „satul nostru-i foarte slab și fără de pământ“.
241. **1919 martie 5, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la cererea Sfatului sâtesc din comuna Hodiș de a fi sprijinit, pe lângă Capitulul romano-catolic din Oradea, pentru a primi pământ arător și pășune.
242. **1919 martie 5, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la cererea Sfatului comunal din Lupoia, jud. Bihor, pentru a primi în arendă pământ arător și pășune.
243. **1919 martie 5, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și

Bihor, referitor la cererea locuitorilor din comuna Fonău, jud. Bihor, care solicită pășune din proprietatea Episcopiei romano-catolice din Oradea.

244. **1919 februarie 20/martie 5, Oradea.** Scrisoarea lui Iosif Tărău, membru în consiliul comitatens, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la înființarea unui serviciu de informațiuni în cadrul Consiliului.
245. **1919 februarie 20/martie 5, Oradea.** Proces-verbal referitor la ajutorarea refugiaților, mărirea salariilor angajaților C.N.R. din Oradea și Bihor, anchetarea atrocităților săvârșite în comuna Sighiștel, jud. Bihor, de soldații maghiari, dezarmarea gărzilor naționale românești ș.a.
246. **1919 martie 5, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la cererea locuitorilor din comuna Sfirnaș, jud. Bihor, de a primi pământ în arendă.
247. **1919 martie 6, Valea Mare.** Scrisoarea președintelui Sfatului comunal din Valea Mare, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care solicită sprijin în obținerea unui alt teren necesar satisfacerii trebuințelor „tuturor invalizilor și oamenilor săraci din comună.“
248. **1919 martie, Oradea.** Memoriul adresat C.N.R. din Oradea și Bihor, de către avocatul Dr. Demetriu Mangra, referitor la ajutorarea copiilor orfani din comuna Sighiștel.
249. **1919 martie, Oradea.** Tabel nominal cu numele, prenumele, profesia și locul de origine a unor refugiați din județul Bihor.
250. **1919 februarie 22/martie 7, Sibiu.** Adresa Consiliului Dirigent din Sibiu, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, prin care se face cunoscut alocarea sumei de 100 000 coroane pentru ajutorarea refugiaților din Bihor.
251. **1919 martie 7, Oradea.** Raport întocmit de C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la situația politică din județul Bihor.
252. **1919 martie 8, Oradea.** Adresa Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, trimisă Sfatului muncitoresc din Oradea, în care se arată că muncitorii tipografiei „Sonnenfeld“ au refuzat, la ordinul sfatului sus-amintit, tipărirea ziarului „Tribuna Bihorului“, deoarece „ziarul propagă unitatea tuturor românilor“.
253. **1919 martie 11, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă C.N.R. din comuna Fonău, jud. Bihor, prin care face cunoscut că pot primi teren de pășune „toate teritoriile împădurite, afară de cele plantate, care sînt mai tinere de 15 ani“.
254. **1919 martie 11, Hodiș.** Scrisoarea C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă Capitului romano-catolic din Oradea, prin care solicită să se arendeze locuitorilor din localitatea Hodiș, jud. Bihor, o parte din pădurile situate în hotarul comunei pentru pământ arător și pășune.
255. **1919 martie 11, Oradea.** Proces-verbal încheiat la sediul C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la plîngerea vicepreședintelui Sfatului sâtesc din comuna Toboliu, jud. Bihor, împotriva judeului comunal, care a dizolvat Sfatul național, a ales alți membri și împreună cu alți locuitori a hotărît împărțirea pășunii satului la cei săraci și soldaților întorși din război.
256. **1919 martie 11, Oradea.** Adresa C.N.R. din Oradea și Bihor, trimisă judeului co-

munal din Toboliu, jud. Bihor, prin care îi aduce la cunoștință că, prin dizolvarea Sfatului Național Român, alegerea altor membri și împărțirea pășunii satului la cei săraci și soldaților întorși din război, a încălcat dispozițiile legale.

257. **1919 martie 15, Oradea.** Adresa Capitlului romano-catolic din Oradea, trimisă C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la darea în arendă a pădurilor din hotarele localităților Hodiș și Lupoia.
258. **1919 martie 22, Oradea.** Protestul adresat C.N.R. din Oradea și Bihor, de către Nerva Traian Cosma, reprezentantul tinerimii universitare române din Bihor, membru și secretar al C.N.R. din Oradea și Bihor, împotriva hotărârii unor membri ai Consiliului de a protesta contra etichetării de „șpioni ai României“ de către autoritățile militare maghiare.
259. **1919 (martie 24), Oradea.** Adresa Directoratului Sfatului Muncitoresc pentru apărare și forță de ordine (din Bihor), către Consiliul Național Român din Oradea și Bihor, prin care aduce la cunoștință că, în conformitate cu ordinele Ministerului de război al Ungariei, Comandamentului militar regional din Transilvania, se dispune internarea (arestarea) a 25 membri ai Consiliului Național Român din Oradea și Bihor pe motive că aceștia, împreună cu populația românească, luptă pentru traducerea în viață a hotărârilor Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918.
260. **1919 martie 11/24, Oradea.** Convocarea membrilor C.N.R. din Oradea și Bihor pentru a lua la cunoștință dispozițiile Directoratului Sfatului Muncitorilor din Oradea — Bihor.
261. **1919 martie 11/24, Oradea.** Înștiințarea membrilor C.N.R. din Oradea și Bihor, referitoare la punerea lor sub pază de către Directoratul Sfatului Muncitoresc pentru apărare și forță de ordine din Bihor.
262. **1919 martie 16/29, Oradea.** Circulara trimisă de Roman R. Ciorogariu, președinte și învățătorilor din Bihor, referitoare la înlocuirea consiliilor naționale și sfaturilor comunale cu sfaturile muncitorilor. Se cere păstrarea liniștii și ordinii publice.
263. **1919 martie, Oradea.** Memoriul Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, referitor la situația politică din Bihor, înaintat la Sibiu, București și Budapesta pentru a fi prezentat Conferinței de pace de la Paris.
264. **1919 aprilie 8, Oradea.** Ordinul Consiliului Dirigent al comitatului Bihor, trimis notariatului din Ursad, comitatul Bihor, referitor la luarea tuturor măsurilor necesare pentru înființarea sfaturilor muncitorești-tărănești.
265. **1919 aprilie 8/21, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la numirea de inspectori, delegați din partea Consiliului, pe lângă autoritățile politice și administrative.
266. **1919 aprilie 8/21, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la numirea inspectorilor, delegați din partea Consiliului, pe lângă autoritățile politice și administrative.
267. **1919 aprilie 10/23, Oradea.** Proces-verbal încheiat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, referitor la numirea de delegați ai Consi-

liului pe lângă diferitele servicii ale Prefecturii, reactivarea antistiilor comunale, luarea de măsuri pentru ușurarea reîntoarcerii refugiaților români.

268. **1919 aprilie 27, Beiuș.** Raportul notarului Consiliului Național Român din Beiuș, înaintat Consiliului Dirigent din Sibiu, privitor la asasinarea dr. Ioan Ciordaș și dr. Ioan Bolcaș din Beiuș.
269. **1919, Oradea.** Reflecțiile lui Roman R. Ciorogariu despre Patrie și patriotism.
270. **1919 mai 4, Vașcău.** Circulara prim-pretorului plășii Vașcău, adresată tuturor secretarilor cercuali, prin care aduce o înaltă apreciere actului Unirii și cheamă la muncă harnică și cinstită pentru „clădirea României Mari“.

DOCUMENTE

1.

1914 martie 1, Vașcău.

JEGYZÖKÖNYV

felvétellett Vaskóhn az 1914 évi március hó 1 napján a járás
főszolgabírói hivatalnál.

Jelen voltak az alólírottak.

Szakota Tivadar körjegyző, biharkristyóri lakos, a hozzáintézett kérdésekre előadja a következőket:

Az előttem felmutatott s „magyar honpolgár“ aláírással ellátott névtelen levél írója véleményem szerint Fried Ignác italmérő, biharkristyóri lakos, akinek írását jól ismervén nézetem szerint írása a levél írásával teljesen egyezik.

Tudtommal körjegyzőségem területén magyarellenes izgatások nem folynak, legalább ilyesmit eddig észre nem vettem annak dacára, hogy e tekintetben állandóan éber figyelemmel vagyok.

Azt nem tartom kizártnak, sőt inkább hiszem, hogy a biharkristyóri lelkész Popa András a hiveit a templomban figyelmeztette a f. év február hó 16-ára Biharkristyór községbe hirdetett gazdasági előadásra; ezen gazdasági előadást az „Astra“ román közművelődési egyesület tartotta, a hatóságnál előzetesen be lett jelentve s azon, főszolgabírói rendeletre, személyesen jelen is voltam, de ott az előre bejelentett gazdasági előadáson kívül csak Krisztus Urnak élete lett a közönségnek vetített képeken bemutatva; én semmi féle román izgatást, sem magyarellenes agitációt nem tapasztaltam. A gyűlésen vegyesen mintegy 150 egyén vett részt. Egyebet előadni nem tudok.

Szakota Tivadar

Fried Ignác, italmérő, biharkristyóri lakos a hozzáintézett kérdésekre előadja a következőket:

Az előttem felmutatott, Főispán úr ő méltóságához intézett levelet én irtam.

Biharkristyóri korcsmámban több paraszt ember szokott megfordulni s egy alkalommal többektől hallottam hogy Dr. Ciurdariu Ágoston vaskóhi ügyvéd a járásbeli embereket Romániába szándékozik kivinni. Azt is a korcsmában szintén paraszt emberektől hallottam, hogy az „Astra“ által tartott gazdasági előadáson leendő megjelenésre Popa András biharkristyóri lelkész a templomban figyelmeztette a híveket.

Feljelentésemben azért hivatkoztam arra, hogy a járásban román izgatások vannak, mert több Romániából hazatért munkástól hallottam, hogy a románlakta magyarországi területek nem sokára Romániához lesznek csatolva. Kérdezősködéseimre az illetők azt mondták, hogy ezt Romániában hallották, ahol erdei munkán voltak. Fentebbi kijelentéseket előttem Zojka Juon a krecsunyese, Balázs Juon a manyi, Láza Mikuláj a véki biharkristyóri lakosok tették; a velük együtt lévő többi munkásnak a neve most nem jut eszembe, szükség esetén azonban pótlólag be fogom mondani.

Egyebet ez alkalommal előadni nem kívánok. Ezzel a jegyzőkönyv felolvastatván helybenhagyva aláíratott.

k.m.t.f.

Fried Ignác

Tempeleán

főszolgabíró

Lenártonszky Gyula

jktö

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 25, dosar 2/1914, f. 3, original. Ib. maghiară.

PROCES-VERBAL

încheiat în Vașcău la data de 1 martie 1914 la sediul Preturii plășii.

Au fost prezenți subsemnații.

Notarul cercual, Szakota Teodor, locuitor din Criștior, la întrebările care i s-au pus relatează următoarele: Scrisoarea anonimă purtînd semnătura „cetățean maghiar“, care mi s-a prezentat, este scrisă după părerea mea de cîrciumarul Fried Ignat, locuitor din Criștior, al cărui scris îl cunosc bine și după părerea mea scrisul său este identic cu cel din scrisoare.

După cîte știu, pe teritoriul cercului notarial, nu sînt agitații antimaghiare, cel puțin așa ceva nu am observat pînă în prezent, cu toate că sînt permanent vigilent în această privință.

Nu este exclus, ba mai mult cred, că preotul Popa Andrei din Criștior a anunțat în biserică, credincioșilor săi, ținerea expunerii pe teme economice în localitate în data de 16 februarie a.c. La expunerea care s-a organizat de Asociația culturală română „Astra“, anunțată prealabil autorităților și la care am participat personal din ordinul prim-pretorului, în afară de expunerea economică s-a mai prezentat doar un film documentar privind viața lui Hristos. Acolo nu am observat nici un fel de agitație românească și nici agitație antimaghiară. La adunare au fost prezenți cca. 150 de auditori. Nu mai am altceva de raportat.

Szakota Teodor

Fried Ignat, circiumar, locuitor din Criștior, la întrebările care i s-au pus relatează următoarele:

Scrisoarea adresată domnului comite, care mi s-a prezentat, a fost scrisă de mine.

În circiuma mea din Criștior obișnuiesc să vină mulți țărani. Odată, am auzit de la mai mulți, că avocatul dr. Ciurdariu Augustin din Vașcău intenționează să recruteze oameni din plasă, pentru a-i duce în România. Tot în circumă de la țărani am auzit că preotul Popa Andrei din Criștior a cerut credincioșilor în biserică să participe la conferința economică care s-a ținut de „Astra“.

În denunțul meu, de aceea m-am referit la faptul că în plasă sînt agitații românești, deoarece de la mai mulți muncitori, care s-au întors de la lucru din România, am auzit că teritoriile din Ungaria locuite de români în curînd vor fi alipite României. La întrebările mele insistente au răspuns că acest lucru l-au auzit în România, unde au fost la lucrări de exploatare silvică. Aceste declarații le-au făcut în fața mea Zoica Ioan a Crăciunesei, Balázs Ioan a Mani și Laza Nicolae a Viki, locuitori din Criștior. De numele celorlalți muncitori, care au fost cu ei, nu-mi aduc aminte, dar în caz de nevoie le voi menționa ulterior.

Cu această ocazie nu doresc să relatez și altceva. Cu aceasta procesul-verbal s-a citit, aprobat și semnat.

D. c. m. s.

Fried Ignat

prim-pretor:

Tempelean

redactorul procesului-verbal:

Lenartonszky Iuliu

2.

1914 martie 16, Vașcău.

JEGYZÖKÖNYV

folytatólag felvétellett Vaskóhn az 1914 évi március hó 16-án.

Jelen voltak az alólírottak.

Fried Ignác biharkristyóri lakos előadja:

Előző jegyzőkönyvi vallomásomban megnevezett tanúkon kívül jelen alkalommal bejelentem még Zojka Todor a styopi biharkristyóri lakost, akitől szintén hallottam, hogy a románlakta magyarországi területek nemsokára Romániához lesznek csatolva.

Megjegyezni kívánom, hogy bejelentett tanúim közül Zojka Tódor és Zojka Juon vannak idehaza, míg Balázs Juon és Láza Mikuláj munkakeresés céljából huzamosabb időre hazúlról távol vannak és hazatérésük csak 6 hét múlva várható.

Végül előadni kívánom még, hogy a Romániából hazatért munkások magatartása akkor, amidőn azok a Romániában hallottakat jelenlétemben lakostársaiknak elbeszéltek, izgatás színezetével egyáltalán nem bírt. A

hazatért munkások a hallottakat minden megjegyzés, avagy legcsekélyebb mérvű magyarelleses izgatás célzata nélkül beszéltek el társaiknak.

Zojka Juon a krecsunyesze, biharkristyóri lakos a hozzáintézett kérdésekre előadja a következőket:

A múlt év folyamán 3 hónapon keresztül dolgoztam a Bécsben székelő „Unio“ erdőipar vállalat részvénytársaság romániai erdő részén mintegy 400 járásbeli munkástársammal együtt. A munkában vegyesen voltunk alkalmazva a romániai munkásokkal, akik több ízben beszéltek előttünk, hogy a román lakta magyarországi területek s így a vaskóhi járás is, nemsokára Románia fennhatósága alá fog kerülni. A munkából hazatérve a Fried féle korcsmában a hallottakat otthon maradt lakostársainknak elbeszéltük, azonban távol állott tőlünk, hogy elbeszélésünkkel magyarelleses izgatást akartunk volna eszközölni.

Zojka Juon

Zojka Tódor a styopu, biharkristyóri lakos a hozzáintézett kérdésekre előadja a következőket:

A múlt évben én is tartózkodtam Romániában erdőmunkán. Vasárnaponként, amikor a romániai munkástársainkkal összejöttünk, hallottam tőlük hogy a f.év március havában igen nagy háború fog kitörni amelynek eredményeként a románlakta magyarországi területek Románia fennhatósága alá kerülnek. Ezen beszélgetéseket azonban én a Fried féle korcsmában senkinek el nem mondtam s jelenlétemben ott azokról senki nem beszélt. A Balázs Ambroziu esetét csak hallomásból tudom, annak szemtanúja azonban nem voltam.

Zojka Tódor

Ezzel a jegyzőkönyv felolvasás és megértelmezés után helybenhagyva aláíratott illetve kézjegyeztetett.

k.m.t.f.

Lenártonszky Gyula

jktó, néviró

Tempeleán

főszolgabíró

Arh. St. Oradea, fond Prefectura județului Bihor, inv. 25, dosar 2/1914, f. 4 v, original, lb. maghiară.

PROCES-VERBAL

Încheiat în continuare la data de 16 martie 1914 la Vașcău.

Au fost prezenți subsemnații.

Fried Ignat locuitor din Criștior relatează următoarele: pe lângă martorii menționați în declarația mea cuprinsă în procesul-verbal încheiat

* Text fără legătură cu tema volumului.

anterior, mai menționez de această dată pe Zoica Teodor a Șchiopi, locuitor din Criștior, de la care de asemenea am auzit că teritoriile din Ungaria locuite de români în curînd vor fi alipite României.

Menționez că, dintre martorii declarați de mine, sînt acasă Zoica Teodor și Zoica Ioan, iar Balázs Ioan și Laza Nicolae sînt plecați la lucru pe un timp mai îndelungat și se vor întoarce acasă numai peste 6 săptămîni.

Mai doresc să menționez că atitudinea muncitorilor întorși din România, atunci cînd au povestit, în prezența mea, consătenilor lor cele auzite în România, nu a fost de loc provocatoare. Muncitorii întorși au relatat cele auzite consătenilor fără nici un comentariu sau instigare antimaghiară.

Zoica Ion a Crăciunesei, locuitor din Criștior, la întrebările care i s-au pus, relatează următoarele:

În cursul anului trecut am lucrat timp de 3 luni împreună cu cca. 400 de tovarăși de muncă din plasă, în pădurile din România, proprietatea „Întreprinderii de exploatare forestieră Unio S.A.” cu sediul la Viena. La lucru am fost angajați împreună cu muncitori din România, care în mai multe rînduri au spus în fața noastră că teritoriile locuite de români din Ungaria, între care și plasa Vașcău, în curînd vor trece sub autoritatea României. Întorcîndu-ne acasă am povestit cele auzite consătenilor noștri, în cîrciuma lui Fried, dar a fost departe de noi gîndul să provocăm o instigare antimaghiară.

. *

Zoica Ioan

Zoica Teodor a Șchiopi, locuitor din Criștior, la întrebările care i s-au pus, relatează următoarele:

Anul trecut am fost și eu în România la lucrările forestiere. În zilele de duminică pe care le-am petrecut cu tovarășii noștri de muncă din România, am auzit de la ei că în luna martie a.c. va izbucni un mare război în urma căruia teritoriile din Ungaria locuite de români vor trece sub autoritatea României. Aceste discuții însă nu le-am povestit nimănui în cîrciuma lui Fried și despre acestea nu a vorbit nimeni în prezența mea. Cazul lui Balázs Ambroziu îl cunosc numai din auzite, dar nu am fost martor ocular.

Zoica Teodor

Procesul-verbal, fiind citit și explicat, s-a aprobat și semnat, adică s-a pus degetul.

D. C. M. S.

redactorul procesului-verbal
și scriitorul semnăturilor:

Lenartonszky Iuliu

primpretor
Tempelean

* Text fără legătură cu tema volumului.

A Vaskóhi Járás Főszolgabírójától

15 eln.

1914

MÉLTÓSÁGOS FŐISPÁN ÚR!

6/1914 számú bizalmas rendelettel kiadott névtelen levél visszaterjesztése mellett jelentem, hogy a vizsgálatot azonnal megindítottam s a csatolt jegyzőkönyv igazolása szerint a névtelen feljelentés íróját is sikerült kinyomoznom éspedig Fried Ignác biharkristyóri korcsmáros és lakos személyében. A jegyzőkönyvben foglaltakon kívül bátorkodom a következőket jelenteni.

Mindenekelőtt meg kell állapítanom, hogy a névtelen levélírója a legvehemensebb ellenségeskedésben él a biharkristyóri lelkész Pópa Andrással, amennyiben a lelkész fia Pópa Konstantin mintegy 6 évvel ezelőtt italméresi engedélyt és szatócs iparendedélyt nyervén, Biharkristyór községben italméresi üzletet nyitott, amely üzlet évről-évre virágzóbb lévén, a fentnevezett levélíró üzletét s így existenciáját teljesen tönkretette; nyilvánvaló tehát, hogy ezen névtelen feljelentést Fried Ignác részben végelkeseredésében tette.

Egyáltalában nem akarom ezzel a biharkristyóri lelkészt Pópa Andrást védeni, mert hiszen az tény, hogy a nevezett lelkész állandóan a túlzó nemzetiségi táborába tartozott s tartozik talán most is, s éppen azért eddig sem, de most sem élvez congruát; azonban azon időtől fogva, mióta én itt szolgálatban vagyok egyáltalában nem észleltem, hogy ezen érzelmeit izgatásra használta volna fel, vagy oly cselekményeket követett volna el, melyekért törvényes úton való felelősségrevonása iránt kellett volna vele szemben intézkednem.

A papok és egyáltalában a járásom közönsége minden egyes tagjának magatartását éber figyelemmel kísérem s Méltóságod meg lehet győződve arról, hogy amennyiben a legkisebb fokú államellenes magatartás, esetleg izgatás, járásom területén előfordulna, én feltétlenül észrevenném azt s ilyen esetben tudom a kötelességemet teljesíteni mindenkivel szemben.

. *

Ami pedig a munkásoknak azon suttogását illeti, hogy a románlakta területek nemsokára Romániához fognak tartozni, egyáltalában csupán a tudatlanságnak tulajdonítható, mert 1913 év őszén belügyminiszeri előzetes engedély mellett az alispáni hivataltól nyert útlevelekkel többszáz munkás ment ki Romániába az „Unio“ bank által fakitermelésre megvett erdőkben faipari munkára s haza jövet lehetséges, hogy tudatlan hencegésből mondták volna a fenti kifejezéseket, sőt tudtommal Vaskóhaszód községben lakó 2 munkás ellen a bűnvádi feljelentés meg is történt, azonban a kir[ályi] ügyészség az eljárást megszüntette ellenük annak

* Text fără legătură cu tema volumului.

megállapítása mellett, hogy az itteni munkások oly alacsony fokú intelligenciával bírnak, hogy ezen kifejezéseknek még a jelentőségét sem tudják méltatni és felfogni.

Ugyancsak bátorodom a hirdetett népgyűlés lefolyásáról is jelenteni.

Az „Astra“ közművelődési egyesület bejelentette hozzám, hogy a járásom több községében népies gazdasági előadásokat óhajt kiküldötteivel tartani, s kérte ezen bejelentés tudomásul vételét. A bejelentést természetesen tudomásul vettem amennyiben a népies gazdasági előadások megtartásában semmi néven nevezendő izgató vagy politikai tendenciát nem észleltem, s az ily gyűléseket a járásom területén Biharkristyór előtt mintegy 10 helyen tartották meg, melyeken magam személyesen jelentem meg, azonban semmi nemű politikai magatartást vagy arra való hivatkozást sem tettekben, sem kifejezésekben egyáltalában nem tanúsítottak sőt gazdasági célszerűségi szempontokat ismertettek a néppel, s a végén Krisztus urunk életét mutatták meg mozgófényképekben. Biharkristyóron nem jelenhettem meg, mert hivatalosan el voltam foglalva, azonban helyettem a körjegyző jelent meg, aki azonnal elreferálta a csatolt jegyzőkönyvben is foglalt észleleteit.

Ezen itt előadottakból világosan kitűnik, hogy a járásom területén senkinek még esze ágában sincs államellenes izgatásokkal foglalkozni. A papok — a biharkristyóri kivételével — mindnyájan a nemzeti munkapárt tagjai, mégpedig tudtom szerint saját meggyőződésükből, s mint fentebb is jelentettem állandó és éber figyelemmel kísérem a járásom közönségének minden ténykedését, s szükség esetén bármikor tudom a kötelességemet teljesíteni.

Vaskóh, 1914 március hó 16.

Tempeleán Dezső

főszolgabíró

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 25, dosar nr. 2/1914, f. 6—7, original, lb. maghiară.

Prim-pretorul plășii Vașcău

15 pres.

1914

DOMNULE COMITE!

Restituindu-vă scrisoarea anonimă primită cu ordinul confidențial nr. 6/1914, raportează că am început imediat cercetările și procesul-verbal anexat este dovada că am reușit să descopăr redactorul scrisorii anonime în persoana circiumarului Fried Ignat, locuitor din Criștior.

În afară de cele cuprinse în procesul-verbal îmi permit să mai raportează următoarele:

Înainte de toate, trebuie să menționez că redactorul scrisorii anonime este un dușman vehement al preotului Popa Andrei din Criștior, deoarece fiul preotului, Popa Constantin, acum vreo 6 ani, obținând autorizație pentru vânzarea băuturilor alcoolice și pentru o băcănie, a deschis în Criștior o circumă, care devenind de la an la an tot mai prosperă a ruinat prăvălia și situația materială a susnumitului. Este deci evident, că acest denunț anonim l-a făcut într-un moment de disperare.

Prin aceasta nu vreau de loc să-l apăr pe preotul Popa Andrei din Criștior, pentru că este o realitate că numitul preot a aparținut totdeauna taberei naționaliștilor extremiști și aparține, poate și astăzi, din care cauză nu a beneficiat și nu beneficiază nici în prezent de salariu. Însă, de când îndeplinesc această funcție, nu am observat ca el să fi folosit aceste sentimente pentru agitație, sau să fi săvârșit fapte pentru care să trebuiască să iau măsuri pentru a fi tras la răspundere în fața legii.

Veghez asupra comportării preoților și în general a populației din plasă și vă asigur că orice comportare antistatală sau agitație neînsemnată s-ar semnala pe teritoriul plășii aș observa cu siguranță și în aceste cazuri aș fi capabil să mă achit de obligațiile mele față de oricine.

. *

În ceea ce privește vorbele muncitorilor, referitoare la faptul că teritoriile locuite de români în curînd vor aparține României, acestea se pot atribui neștiinței, deoarece în toamna anului 1913 sute de muncitori au plecat în România cu pașapoarte oficiale eliberate de oficiul vice-comitetului, cu avizul Ministerului de Interne, pentru munci forestiere în pădurile cumpărate pentru exploatare de Banca „Unio“. Întorcîndu-se acasă probabil că au spus expresiile de mai sus din lăudăroșenie și naivitate și după cum știu s-a pornit anchetă împotriva a 2 muncitori, locuitori din Izbuc, dar procuratura a încetat ancheta împotriva lor, stabilind că muncitorii de aici au o inteligență atît de redusă** încît nu sînt în stare să înțeleagă și să aprecieze importanța acestor expresii.

De asemenea vă raportează despre felul cum a decurs adunarea populară anunțată:

Asociația culturală „Astra“ a anunțat că dorește să țină, prin delegații săi, conferințe de popularizare pe teme economice în localitățile din plasă și a solicitat luarea la cunoștință a acestei intenții. Înștiințarea, desigur, am luat-o la cunoștință, deoarece nu am observat în aceste conferințe economice nici un fel de tendințe instigatoare sau politice. De altfel, s-au ținut astfel de adunări, înainte de cea ținută la Criștior, încă în 10 localități din plasă, la care am participat personal, dar nu s-au manifestat nici în fapte nici în vorbe atitudini politice sau vreo referire la acestea. Dimpotrivă au răspîndit principii practice agrare în rîndul populației și la sfîrșit au prezentat un film despre viața lui Hristos.

La Criștior nu am putut fi prezent, deoarece am fost ocupat pe linie de serviciu, dar în locul meu s-a prezentat notarul cercual, care imediat a raportat despre cele constatate, care au fost cuprinse în procesul-verbal anexat.

* Text fără legătură cu tema volumului.

** Etichetare folosită adesea pentru populația românească.

Din cele relatate rezultă clar că, pe teritoriul plășii, nimeni nu se gîndește să se ocupe cu instigări antistatale.

Toți preoții, în afară de cel din Criștior, după cum știu din convingere sînt membri ai partidului național al muncii și așa cum v-am raportat și mai sus, veghez permanent și cu atenție asupra oricărei acțiuni a populației și în caz de nevoie sînt în stare să mă achit oricînd de sarcinile mele.

Vașcău, la 16 martie 1914.

Tempelean Dezideriu
primpretor

4.

1914 mai 17, Beiuș.

A belényesi járás főszolgabirójától

22/Eln. szám
1914

MÉLTÓSÁGOS FŐISPÁN ÚR!

Kötelességemnek tartom, hogy Méltóságodnak egy különös jelenségről tegyek jelentést. Éppen eme jelenség különös, de emellett megdöbentő volta arra indított, hogy észleleteimről a csendőrszárnyparancsnokkal folytatott bizalmas megbeszélésektől eltekintve egyáltalában senkinek sem téve említést, a nyomozást a legnagyobb csendben és feltűnés nélkül folytassam.

Gondosan mérlegelt jelenségekből arról győződtem meg, hogy az itteni román földművelő lakosság körében, tehát azokban a körökben amelyekben ezideig a politikával egyáltalában nem törődtek, tervszerű államellenes s a magyar elem ellen irányuló izgatás folyik.

Eme feltételezett izgatás eredményének tulajdonítom, hogy a román parasztság körében, titokzatos eddig ki nem puhatolható forrásból eredőleg azon hitet ébresztették fel, hogy a magyar államnak románok lakta területén, a jövő év tavaszán megszűnik a magyar állam hatalma, szerintök az eredetileg is román föld jelenlegi birtokosaiktól elvételük, a románokra a magyar bíróságok és hatóságok által hozott ítéletek és intézkedések nem fognak többé kötelező erővel bírni, a hivatalokat a bevonuló román hatalom románokkal fogják betölteni stb.

Mindaddig amíg egyes magyar földművelő parasztoktól értesültem erről a felfogásról, nem tulajdonítottam annak semminemű jelentőséget, de ez az eleinte éppen fantasztikus voltánál fogva semmibe sem vett jelenség, mint önmagában véve is veszélyt jelentő néphangulat, szemmel láthatólag s napról napra erősebben terjed.

Ennek a hangulatnak egyik jelensége p.o. az hogy Belényesszeleste községben a lakosság mindennemű fizetést beszüntetett; szó nélkül tűri a szelestei román, hogy egynéhány korona polgári bírói úton megítélt tartozásért, értékes ingatlana árverés alá kerüljön, meglévén győződve arról s kifejezést is adván azon nézetének, hogy a már legendássá vált 1915 év a románokra nézve tökéletes in integrum restitutiót fog hozni.

A magyarok lakta Tárkány, Nyégerfalva és Fenes gazdasági terjeszkedése ellen eddig szívós küzdelmet folytató körösmenti románság, ezzel a küzdelemmel legújabbban teljesen felhagyott.

A mézesiek a bíróval Román Irimivel élükön, kárörvendve beszélnek a nyégerfalviaknak, hogy csak mentől drágábban vásárolják meg földjeiket, jövőre úgyis visszaadják a magukéival együtt, ingyen.

A magyarság már-már aggodalommal tekint a jövő elé, s kiszállásaim alkalmával igen gyakran kell megnyugtató válaszokat adnom.

Méltóságos Főispán Úr! Mi sem áll távolabb tőlem, mint az, hogy ezeknek a jelenségeknek jelentőségét túlbecsüljem, de hibát követnénk el akkor is, ha azokat teljesen figyelmen kívül hagynánk.

Véleményem szerint két szempontból kell a kérdésnek jelentőséget tulajdonítani: az egyik szempont az, hogy a románokra nézve gazdasági károkat is előidéző csalódás, könnyen gazdasági vonatkozású és irányú, magyarellenes mozgalmakat idézhet elő. A másik szempont pedig az, hogy romániai eredetű izgatással állunk szemben.

Kétségtelen, hogy egy román invázió gondolat Romániától származik s állítólag az ottani néphangulatot juttatja kifejezésre. Belényesről és vidékéről különösen sok munkát kereső földműves és iparos vándorol ki évente Romániába, a kivándoroltak részint hazalátogatnak, részint állandó érintkezésben maradnak hozzátartozóikkal. Pontosan megállapítható, hogy a fentemlített jelenségek azokban a községekben voltak először észlelhetők, amelyekben már Romániába kivándorolt egyének hozzátartozói tartózkodnak.

Véleményem szerint a felhozott jelenségekkel szemben a hatóságok cselekvőleg nem léphetnek fel, amennyiben egy néphangulat bármennyire veszélyes is legyen az, hatalmi eszközökkel nem nyomható el, de célhoz vezetőnek tartanám, ha ezen jelenségek állandó megfigyelése, eredetüknek kikutatása céljából az itteni csendőrpáncsnokság, megfelelő útmutatással, esetleg, ily természetű nyomozások végzésére alkalmas erőkkel láttatnék el.

A két-három év óta tartó gazdasági válság előidézte anyagi leromlás, az elégedetlenségnek sok gyűjtő anyagát halmozta fel, az amúgyis könnyen fanatizálható román népben, s így ha a fent ösmertetett tünetek mást nem is, de egy a tíz évvel ezelőtti „Élesdi vérengzéshez“ hasonló incidenst eredményezhetnek.

Kiindulván abból, hogy Méltóságodnak mint a kormányhatalom képviselőjének, a kormányzatára bízott területen észlelhető jelenségekről tudomással kell bírnia, kötelességemnek tartottam, hogy mindezekről jelentést tegyek.

Belényes, 1914 évi május hó 17-én.

Werthennstein,
főszolgabíró

Arh. St. Oradea, fond Prefectura județului Bihor, inv. 25, dosar 2/1914, f. 7—8.
original, lb. maghiară.

DOMNULE COMITE!

Consider de datoria mea să vă raportez despre un fenomen deosebit. Acest fenomen deosebit, dar totodată și alarmant, m-a făcut să fac investigații în cel mai mare secret, fără să aduc la cunoștința cuiva, în afară de o convorbire confidențială pe care am avut-o cu comandantul jandarmeriei.

Cintărind cu grijă aceste fenomene m-am convins, că în sinul populației agricole române de aici, deci în acele cercuri care pînă în prezent nu s-au ocupat de loc cu politica, se desfășoară o agitație sistematică antistatală și contra elementului maghiar.

Atribui rezultatul acestei presupuse agitații faptului că în mijlocul țărănimii române a fost trezită credința, survenită dintr-un izvor enigmatic, care pînă acum nu s-a putut descoperi, că asupra teritoriilor din Ungaria locuite de români, în primăvara anului viitor, va înceta autoritatea statului ungar, că pămîntul de la origine românesc, se va lua de la proprietarii actuali, că hotăririle și dispozițiile judecătorilor și autorităților ungare nu vor mai fi obligatorii pentru români, că instaurarea autorității românești va duce la ocuparea tuturor posturilor de către români etc.

Pînă cînd nu am fost informat despre această concepție de unii țărani maghiari, nu i-am atribuit nici o importanță, dar acest fenomen, care la început nu s-a luat în considerație chiar din cauza caracterului său fantastic, este o stare de spirit, care în sine prezintă pericol și se extinde văzînd cu ochii tot mai mult de la o zi la alta.

Ca un rezultat al acestei stări de spirit este de exemplu faptul că locuitorii din Săliște de Beiuș au refuzat orice fel de plată; rabdă românii sălișteni, fără să protesteze, ca să le fie licitate imobilele, oricît de prețioase, în contul unor datorii de cîteva coroane hotărîte de judecătorii, fiind convinși și declarînd în mod deschis că anul 1915, devenit legendar, va aduce românilor un desăvîrșit „in integrum restitutio“.

Românii de pe valea Crișului Negru au sistat în ultimul timp integral lupta acerbă dusă împotriva expansiunii economice a localităților Târcaia, Grădinari și Finiș, locuite de unguri.

Cei din Mizieș, în frunte cu primarul Irimie Roman, spun răutăcios celor din Grădinari să cumpere cît mai scump pămîntul, că la anul și așa îl vor restitui gratuit împreună cu al lor.

Ungurii privesc cu îngrijorare spre viitor și foarte des cu ocazia deplasărilor mele, trebuie să le dau răspunsuri liniștitoare.

Domnule comite, e departe de mine gîndul ca să supraestimez aceste fenomene, dar am face o greșeală dacă nu i-am acorda atenția cuvenită.

După părerea mea trebuie să-i acordăm atenție acestei chestiuni din două puncte de vedere. În primul rînd, deziluzia românilor, care a avut și urmări materiale, cu ușurință ar putea să ducă la o mișcare antimaghiară de natură economică. În al doilea rînd, avem de a face cu o instigare originară din România.

Fără îndoială, idea unei invazii românești provine din România și probabil că exprimă starea de spirit a populației de acolo. Deosebit de

mulți agricultori și meseriași din Beiuș și împrejurimi emigrează anual în România pentru a-și găsi de lucru, dintre ei unii se întorc acasă în vizite sau sînt în legătură permanentă cu rudele lor. Se poate constata cu siguranță că fenomenele mai sus amintite au fost observate prima dată în acele localități în care se află rudele celor care au emigrat în România.

După părerea mea, față de aceste fenomene, autoritățile nu pot interveni cu forța, deoarece o stare de spirit, ori cît de periculoasă ar fi, nu poate fi înăbușită cu ajutorul aparatului represiv, dar consider că ar fi potrivit, în vederea observării și descoperirii originii acestor fenomene, dacă comandamentul jandarmeriei de aici ar primi instrucțiuni corespunzătoare, sau pentru efectuarea anchetelor de această natură, s-ar întări cu forțe necesare.

Decăderea materială, cauzată de criza economică din ultimii doi-trei ani, a acumulat în poporul român scînteile nemulțumirii, care repede poate să devină fanatic și astfel simptomele prezentate mai sus ar putea provoca, dacă nu altceva, un incident asemănător „masacrului de la Aleșd“ de acum 10 ani*.

Pornind de la faptul că D-voastră, ca reprezentant al puterii guvernamentale, trebuie să cunoașteți fenomenele observate pe teritoriile încredințate spre conducere, am considerat de datoria mea să vă informez asupra acestor probleme.

Beiuș, la 17 mai 1914.

prim-pretor:
Werthennstein

5.

1914 iulie 7, Beiuș.

A belényesi járás főszolgabírójától

28/1914 eln. sz.

MÉLTÓSÁGOS FŐISPÁN ÚR!

A megküldött levél mellékelése mellett van szerencsém felvilágosító jelentésemet a következőkben előterjeszteni.

A levél írója Bátori Zoltánné, született Sipos Irma, az itteni függetlenségi és 48-as párt elnökének felesége. Bátoriné rendkívül érzékeny, a beszámíthatatlanság határait megközelítően exaltált természetű nő, s így amint erről személyesen is meggyőződtem, a levelében foglaltakat ténybeli adatokkal támogatni nem tudja.

Kétségtelen azonban az, s erre Méltóságod figyelmét különben 25/1914 Eln. számú jelentésemben már fel is hívtam, hogy a levél s az abban foglaltak fotografikus hűséggel adják vissza azt a hangulatot,

* Răscoala de la Aleșd din anul 1904.

amely a körösmenti magyar községeim földművelő lakosságán sőt a belényesi magyar közönség nagy részén körülbelül egy év óta erőt vett. Ez a hangulat a reakciója annak a hangulatnak, amelynek a románság körében való fellépéséről Méltóságodnak már jelentést tettem.

Ismételten kijelentem, hogy az eddig politikailag teljesen közönyös román parasztság egyrészen, határozottan magyarelles, az állam iránti hűséggel össze nem egyeztethető, irredentisztikus hangulat vett erőt.

Nem szívesen használom ezt a kifejezést, de nem tudok annak a fogalomnak a jelzésére, amely a Romániához való szításban, amely egy román beavatkozás lehetőségére gondolva, azt várva, sőt arra számítva, jut kifejezésre — más elnevezést találni.

Ez a hangulat eddig másban, mint a magyar elemtől való fokozottabb elzárkózásban, magánkörben tett célzatos kijelentésekben, a közszolgáltatásoktól való fokozottabb tartózkodásban nem nyert kifejezést, de teljesen kétségtelen, hogy mint figyelmet érdemlő néphangulat fennáll, sőt terjed.

Teljesen csendben, anélkül hogy erről bárkinek is tudomása volna, állandó megfigyelés alatt tartom, erre alkalmas közegekkel, a nemzetiségi izgatás gócpontjait képező községeket, s ezekben a hozzám beérkezett megbízható jelentések szerint ismételten kifejezésre jut a földművelő lakosság egymás közti beszélgetésében egy román intervenció, egy „felszabadító mozgalom” gondolata.

Románia ez ideig egy úgyszólván teljesen ösmeretlen fogalom volt, ma Románia, a román királyi család, a román intézmények, egyes községekben az érdeklődés központjában állanak.

Ez a hangulat határozottan veszélyt jelent, s ezen hangulat tovaterjedésének feltétlenül gátat kell vetnünk.

Véleményem szerint elsősorban gátat kell vetni, annak a „Reclam”-nak amelyet, az itteni kevés kivétellel túlzóan nemzetiségi elveket valló román intelligencia Romániának csinál.

Bizalmasan máris figyelmeztettem az itteni kereskedőket arra, hogy tartózkodjanak a romániai vonatkozású képek kirakatba helyezésétől. Román csataképek, a román királyi család képei, vásári napokon valószínű népcsőületnek színhelyét képezték; eme körülmény indított arra, hogy noha erre törvényes alapot nem igen találtam, névleg közrendészeti okokból ezen képeknek a közönség elől való elvonására bírjam az érdekelt kereskedőket.

Ugyancsak a Románia iránti érdeklődés felkeltését célozták a Romániát ösmertető a román történelemből, népeletből vett képeket ábrázoló mozgóképek bemutatása is.

Ily jó előre hirdetett előadásokon a gimnáziumi, román polgári leányiskola növendékei, tanáraik vezetése alatt tömegesen vesznek részt, de becsődítik, éppen a legösmertebb nemzetiségi párti lelkészek, a parasztság tehetősebb részét is.

Valósággal megdöbbenően hat az a viharos éljenzés amellyel a megmértelyezett gondolkodású, hazafiasan érezni nem tudó román diákság, a román királyi család vagy a román hadseregnek a vásznon való megjelenését kíséri.

Ezen első tekintetre jelentéktelennek feltűnő jelenségek, alapján véve nagyon is nagy jelentőséggel bírnak, mert jellemzik azt az irányt,

amelyben a jövő román nemzedék gondolkodásmódját és érzélemlilágát vezetőik terelni kívánják.

Teljes lehetetlenségnek tartom azt, hogy az államhatalomnak ne álljon módjában a nemzetiségi ifjúság nevelését, — a faji individualitás, a faji kultúra tiszteletben tartása mellett, annak fejlődését lehetővé téve, sőt előmozdítva — hazafias irányba terelni.

Méltóságos Főispán Úr!

Határozottan, de állításom és vádam súlyos voltának teljes tudatában állítom, hogy a belényesi főgimnázium nevelésének szelleme a magyar állam érdekeinek szempontjából a lehető legveszélyesebb.

A gimnáziumi de különösen a két román internátus nevelési rendszere az, amely a növendékekben a szülői házból esetleg magával hozott hazafias érzést nemcsak elnyomja, hanem ez a rendszer az, amely elpusztít, kiírt minden olyan érzést, amely a zsenge korban lévő s így a benyomások iránt fogékony ifjúságot a hazára, a magyar nemzethez való tartozására, az állam iránti hűségre emlékeztetné.

Soha nyolc éven át egyetlen egy esetben sem fordult elő, hogy ott ahol erre alkalom nyílik, s ilyen alkalmat, ha nem is kínálkozna, önként keresni kellene, a tanári kar egy tagja is csak célzást tenne arra, hogy a Magyarországon élő román ember, magyar állampolgár, román nemzeti-ségű magyar s ebből kifolyólag érdeklődéssel és szeretettel kell kísérenie hazája ügyeit és viszonyait; nem figyelmezteti a román növendéket soha senki arra, hogy fájának, nyelvének és vallásának tiszteletben tartása mellett a magyar nemzetnek hű és hazafias érzésű tagja lehet, sőt kell hogy legyen.

A hazafiság, a magyar nemzettel való együttérzés, a sorsközösség érzete teljesen idegen fogalmak a belényesi gimnáziumban végzett ifjú előtt.

A tanterv szerinti oktatáson kívül, a románság, a román kultúra, az egyedüli ideálok amelyeknek tiszteletét a belényesben végzett román ifjába belénevelik.

Ezeken kívül csak a Románia iránti érdeklődés s a magyarság gyűlölete tölti el ez itten végzett ifjú lelkét.

Ez a nevelés lesz az oka annak, hogy idővel teljesen ki fog veszni az a nemzedék, amely román volta mellett hazafiasan tudott gondolkozni. A belényesi gimnáziumban végzett ifjú, hacsak különös kedvező körülmények közzé nem jut, egytől-egyig a legszélsőbb nemzetiségi elveket valló magyargyűlölő lesz, pedig a román intelligencia nagyon jelentékeny hányada kerül ki a belényesi gimnáziumból.

A tanárikar egy-két idősebb tanár kivételével a legszélsőbb nemzetiségi párti elveknek hódol, a gimnázium igazgatója egy tehetetlen, műveletlen, magyarul írni-olvasni alig tudó aggastyán. A tankerületi főigazgató szakszempontból ellenőriz ugyan az intézetet, de annak szellemét nem ösmeri, itt kell élni — egy-egy intézeti ünnepélyen, egy-egy az idősebb tanulók által rendezett mulatságon, ahol a magyar szó, a magyar dal vagy tánc mint a gyűlölet tárgya számúzve van — kell részt vennie annak, aki ezt a végzetes szellemet megösmerni akarja.

Az így nevelt intelligenciából kerülnek ki a román nép vezetői s így nem szabad és nem lehet csodálkozni azon, ha az eredetileg türelmes, jó,

felsőbbséget tisztelő román parasztból, egy Románia felé kacsintgató magyargyűlölő, elégedetlen s éppen kulturálatlansága folytán könnyen veszélyessé válható tömeg lesz.

Nem érdektelen, hogy az általam ösmertetett hangulat terjedését ma már a nemzetiségi párti politika, távolról sem hazafiasan hanem csak gyakorlatiasabban gondolkodó vezetői sem nézik jó szemmel, hanem azt szépíteni, jelentőségében leszállítani és főleg titkolni igyekeznek.

Ma azonban ez a hangulat, amelynek nagy részt a nemzetiségi párti izgatás volt a felidézője, erősebb mint annyira a nemzetiségi párti politika hivatásos vezetői óhajtanák, oly annyira, hogy az eddigi túlzóknál is túlzóbbak befolyását és hatását hacsak önmagukat dezavuuálni nem akarják — a hivatásos nemzetiségi politikusok — ellensúlyozni nem tudják.

Nem tartok és nem félek az idő szerint attól, hogy az általam vázolt hangulat excessusokban nyerjen kifejezést, de a jövőt kell szolgálnunk, s a jövőre kell tekintettel lenni akkor, amidőn egyrészt a magyarság önbizalmát akarom fokozni, a félelem érzetét megszüntetve megerősíteni óhajtom, a magyarság hitét és bizalmát, másrészt okvetlenül szükségesnek tartom, hogy célhoz vezető eszközökkel, gátat vessen az államhatalom annak, hogy még a haza szívében élő románságban is, a Románia iránt való érdeklődés, a Romániával való közösség érzete mesterségesen fokoztassék.

A kormányzat bölcsessége az e cél elérésére szükséges eszközöket meg fogja találni, de kétségtelen, hogy a legigazságosabb, a legjobb adminisztráció is hiábavaló lesz, ha a román iskolai nevelést nem fogja egy erélyesebb és állandó ellenőrzés a mai veszedelmes irányzattal való szakításra kényszeríteni.

A román nép elégedetlenségének, az izgatásra való hajlásának okai azonban nemcsak politikai, hanem gazdasági természetűek is.

Az itteni magyar nép amellett hogy, jobb és termékenyebb talajon talált otthont, jóval intelligensebb és különösen szorgalmasabb mint a román nép s így az elmúlt három év gazdasági válságait is aránylag könnyebben élte át, mint a románság.

Az utolsó évek gazdasági válságai rettenetes rombolást vittek véghez az amúgy is szegény román népben, némileg érthető tehát az az irigység nevelte ellenszenv, amely az aránylag tehetősebb magyarság iránt, a románságban felülkerekedett. Ezt az ellenszenvet érzi a magyarság s nagyrészt ez kelti fel benne a félelem érzetét is.

A közönség gazdasági helyzetének javítása, emelése érdekében tehát tenni kell! Ha Méltóságod megengedi, egy ez irányú actió tervezetéről Méltóságodnak legközelebb előterjesztést fogok tenni.

Belényes, 1914 évi július hó 7.

Wertheinstein

főszolgabíró

STIMATE DOMNULE COMITE!

Am onoarea să vă înaintez, cu anexarea scrisorii primite, raportul meu privind următoarele:

Redactoearea scrisorii este doamna Bători Zoltán, născută Sipos Irma, soția președintelui secției locale a Partidului Independenței și Pașoptist. Doamna Bători este o femeie extrem de sensibilă, exaltată pînă la limitele iresponsabilității și astfel, după cum m-am convins personal, ea nu poate să dovedească cele cuprinse în scrisoare cu fapte reale.

Fără îndoială că scrisoarea și cele cuprinse în aceasta redau cu fidelitatea fotografiei acea atmosferă care a luat amploare în ultimul an în rîndul populației țărănești din localitățile maghiare de pe Valea Crișului Negru și în rîndul majorității populației din Beiuș, despre care v-am atenționat în raportul meu nr. prez. 25/1914. Această atmosferă este reacția acelei atmosfere care domnește în rîndul românilor și despre a cărei apariție v-am informat pe D-voastră.

Afirm încă odată că, în rîndul țărănimii române, care din punct de vedere politic a fost pasivă pînă în prezent, acum în mod categoric a luat amploare o atmosferă antimaghiară, iredentistă care nu este compatibilă cu loialitatea față de stat.

Nu folosesc cu multă plăcere această expresie, dar nu găsesc alta pentru a caracteriza acea noțiune care exprimă instigarea în favoarea României, care gîndind la o eventuală intervenție românească o așteaptă, o speră.

Această atmosferă pînă în prezent s-a exprimat numai printr-o rezervă tot mai accentuată față de elementul maghiar, prin vorbe tendențioase în cercuri particulare și prin reținerea tot mai frecventă de la obligațiile publice, dar fără îndoială că există și se extinde această atmosferă populară care merită toată atenția.

Fără să aibă cineva cunoștință, țin în cel mai mare secret sub observare permanentă, cu agenți competenți, localitățile care sînt centrele ațîțării naționale, unde, pe baza rapoartelor confidențiale primite, se observă în mod repetat în discuțiile care au loc în rîndul populației țărănești ideea unei intervenții românești, a unei „mișcări de eliberare“.

România, pînă acum, a fost o noțiune aproape necunoscută, astăzi însă România, casa regală română, instituțiile românești sînt în unele localități în centrul atenției.

Această atmosferă în mod sigur este periculoasă și trebuie necondiționat să o împiedicăm.

După părerea mea trebuie să împiedicăm în primul rînd acea „reclamă“ pe care o face României intelectualitatea română de aici, care, cu puțină excepție, este cu idei naționaliste exagerate.

Confidențial am atenționat pe comercianții de aici să se abțină de la afișarea în vitrine a imaginilor din România. În timpul tîrgurilor imaginile din lupta românilor, fotografiile Casei regale române, au constituit adevărate locuri de adunări populare. Această situație m-a determinat să-i rog pe comercianții respectivi să retragă imaginile din fața publicu-

lui, sub pretextul siguranței publice, deoarece alt temei legal nu am găsit.

Prezentarea filmelor documentare din România, inspirate din istoria României, din viața poporului, de asemenea au avut ca scop trezirea interesului față de România.

La astfel de expuneri, anunțate din timp, iau parte în masă elevii de la gimnaziu și de la școala civilă de fete, însoțiți de profesorii lor, dar sînt adunați de către preoții cei mai cunoscuți, membrii ai partidului național, și țărani înstăriți.

De-a dreptul îngrozitor este acea ovație furtunoasă cu care însoțesc elevii români corupți, fără simțăminte patriotice, apariția pe peliculă a familiei regale române sau a armatei române. Aceste fenomene, la prima vedere fără importanță, în realitate sînt de o importanță deosebită, deoarece indică acea direcție în care vor să orienteze, fruntașii românilor, modul de gîndire și sentimentele generației viitoare.

Consider că este imposibil ca statul să nu aibă la îndemîină mijloace pentru educarea în spirit patriotic a tineretului de altă naționalitate, cu respectarea individualității neamului, a culturii sale, asigurînd dezvoltarea și propășirea acestuia.

Domnule comite!

Susțin cu hotărîre, fiind conștient de gravitatea acuzației mele, că spiritul de educație din Gimnaziul din Beiuș este foarte periculos din punct de vedere al interesului maghiar.

Sistemul de educație din Gimnaziu, dar mai cu seamă din cele două internate române, este cel care nu numai că înnăbușe la elevi sentimentul de patriotism, pe care l-au adus eventual din casa părintească, dar care în rîndul tineretului, care la această fragedă vîrstă este susceptibil la orice influență, distruge, extirpă orice sentiment care ar aminti de patrie, de apartenență la națiunea maghiară și de credință față de stat.

În cei opt ani nu se întîmplă nici măcar odată, nici cînd se ivește ocazia — chiar dacă nu s-ar ivi ar trebui căutată — ca un profesor să facă măcar aluzie, că individul român din Ungaria este cetățean maghiar de naționalitate română și din această cauză trebuie să urmărească cu atenție și dragoste problemele patriei sale. Elevului român nimeni nu-i atrage atenția niciodată că poate și trebuie să devină membru credincios și patriot al națiunii maghiare, cu respectarea naționalității, a limbii și a religiei sale.

Pentru tînărul care a terminat Gimnaziul din Beiuș sînt cu totul necunoscute noțiunile de patriotism, simpatie și soartă comună cu națiunea maghiară*.

În afara programei de învățămînt românismul, cultura românească sînt singurele idealuri a căror cinstire este cultivată în tineretul român care termină la Beiuș.

În afară de aceasta, sufletul tînărului care termină aici, este cuprins de interesul față de România și ura față de maghiari.

* Era și normal acest lucru deoarece autoritățile austro-ungare cultivau ura și dezbinarea între cele două națiuni.

Datorită acestei educații va dispărea, cu timpul, în întregime, acea generație care fiind română, totuși a știut să gândească patriotic. Tînărul care a terminat la gimnaziul din Beiuș, dacă nu va ajunge în condiții foarte favorabile, va deveni unul cîte unul, cu cele mai extremiste idei naționaliste, dușman al ungarilor*. Și un număr considerabil de intelectuali români se formează în sînul Gimnaziului din Beiuș.

Corpul profesoral, cu excepția unui sau a doi profesori mai în vîrstă, este devotat partidului național extremist, directorul Gimnaziului este un bătrîn incapabil, incult, care abia știe scrie și citi ungurește. Directorul Inspectoratului școlar, din punct de vedere profesional, inspectează instituția, dar spiritul acesteia nu-l cunoaște. Dacă vrei să cunoști acest spirit fatal, aici trebuie să trăiești, să participi la cîte o serbare școlară, la cîte o întrunire organizată de elevii mai mari unde limba maghiară, cîntecul și dansurile maghiare sînt cu totul expulzate, ca subiect al urei.

Din intelectualitatea educată astfel vor ieși fruntașii poporului român și de aceea nu trebuie să ne mirăm dacă țaranul român răbdător, bun și respectuos va fi un dușman al ungarilor, nemulțumit, care va trage spre România și chiar din cauza necivilizației** ar putea să devină o masă periculoasă.

Nu este fără sens, că extinderea acestei atmosfere prezentate de mine nu este văzută cu ochi buni nici de către fruntașii partidului național care, departe de a fi patrioți, dar sînt cu o judecată mai practică, încearcă să o prezinte în roz, să minimalizeze importanța ei dar mai ales o țîn în secret. Astăzi însă, această atmosferă care a fost rezultatul instigărilor partidului național, este mai puternică de cît au sperat fruntașii oficiali ai acestui partid, în așa măsură încît politicienii naționali nu pot modera influența celor mai radicali, dacă chiar ei însăși nu doresc să fie dezarmați.

Nu mă tem la ora actuală că această atmosferă descrisă de mine să se manifeste în excese, dar trebuie să servim viitorul, trebuie să avem în vedere viitorul atunci cînd într-o privință vreau să potențez încrederea în sine a ungarilor și să o întăresc lichidînd senzația de teamă, credința și încrederea ungarilor, iar în altă privință consider necesar ca statul, prin mijloace potrivite, să împiedice ca și românii care trăiesc în inima țării să intensifice abil interesul față de România, sentimentul de unitate cu România.

Înțelepciunea guvernului va găsi mijloacele necesare în acest scop, dar fără îndoială că cea mai justă și cea mai bună administrație va fi în zadar, dacă educația școlară românească nu va fi obligată printr-un control permanent și sever să rupă cu orientarea periculoasă de pînă acum.

Cauzele nemulțumirilor poporului român și a tendinței sale la instigare sînt nu numai de natură politică dar și economică.

Poporul maghiar de aici, pe lîngă faptul că și-a clădit căminul pe un teren mai bun și mai fertil, dar este și mult mai civilizată și mai ales mai

* Poporul român n-a fost niciodată dușman al poporului maghiar, dar a urit întotdeauna jugul exploatarei naționale și sociale.

** Etichetare făcută adesea față de poporul român.

harnic de cît poporul român* și astfel criza economică din ultimii trei ani a suportat-o în general mai ușor decît românii.

Criza economică din ultimii ani a provocat distrugerii imense popo-
rului român și așa sărac și astfel este de înțeles acea antipatie, creată
de invidie, care domnește în rindul românilor față de maghiarii mai în-
stăriți.** Antipatia aceasta o simt și maghiarii și care crează frică în
sinul lor.

Trebuie deci să se facă ceva pentru îmbunătățirea situației economice
a populației.

Dacă îmi permiteți, cu proxima ocazie, vă voi prezenta un studiu
despre un program în această direcție.

Beiuș, la 7 iulie 1914.

prim-pretor
Wertheinstein

6.

1914 iulie 18, Budapesta.

MÁSOLAT

4533 szám
ein.

M. kir. belügyminiszter.
Bizalmas!

T á r g y: A románlakta vidékeken folyó
kivándorlásra csábítás.

Több oldalról érkezett hozzám jelentés arról, hogy különösen a román
nyelvű lakosok között kivándorlási ügynökök működnek s az ottani la-
kosságot részben Romániába, részben Románián keresztül Constanzán át
az Északamerikai Egyesült Államokba való kivándorlásra csábítják.

De jelentés érkezett hozzám arról is, hogy a folyó 1914 évben a román
nyelvű magyar állampolgároknak az eddiginél jóval nagyobb százaléka
ment ki Romániába mezei munkára és hogy ezeknek is egy nagyobb ré-
sze, kik azelőtt csak 6 hónapra távoztak, tekintettel az ottani állítólagos
jobb megélhetési és kereseti viszonyokra, állandóan szándékoznak Romá-
niában megtelepedni.

Felhívom ennélfogva, hogy az útlevelek kiállításánál a legnagyobb
körültekintéssel járjon el és intézkedjék, hogy a meghatározott munka
teljesítése végett való távozás eseteit az 59573/1913 B.M. sz. körrendelet
értelmében való igazolása során az elsőkörü közgazgatási hatóságok a
legszigorúbb bírálat tárgyává tegyék.

* Termen de comparație folosit, uneori, și astăzi în unele publicații din
străinătate.

** Desigur este vorba de burghezie și moșierime.

A törvényhatóság területén esetleg észlelhető kivándorlási ügynöki működés megakadályozása iránt szintén legerélyesebben intézkedjék.

Eljárásáról és annak eredményéről hozzám kimerítő jelentést tegyen.

Budapest, 1914 évi július hó 18-án.

Bihar vármegye alispánjának

Nagyvárad

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 25, dosar 2/1914, f. 24, copie, lb. maghiară.

COPIE

Nr. 4533

pres.

*Ministerul de interne
confidențial*

O b i e c t: Acțiunile de ademenire la emigrație duse pe teritoriile locuite de români.

Din mai multe surse am fost informat că, mai ales, în rîndul populației românești activează agenți ai emigrației și ademenesc locuitorii pentru emigrare în parte în România sau trecînd prin România, la Constanța, în Statele Unite ale Americii de Nord.

Totodată, am fost informat că, în cursul acestui an 1914, au plecat în România, pentru munci agricole, un număr mult mai mare de români de cetățenie maghiară ca în trecut și o parte însemnată a acestora, care înainte rămîneau numai 6 luni, vor să se stabilească permanent acolo, pe considerentul că nivelul de trai și posibilitățile de cîștig sînt mai bune.

Ca urmare, rog să procedați cu cea mai mare atenție la eliberarea pașapoartelor și să luați măsuri ca autoritățile administrative de primă importanță să verifice conform ordinului Ministerului de Interne nr. 59.573/1913, în modul cel mai sever, fiecare caz de plecare pentru prestarea anumitor munci.

Totodată să luați cele mai severe măsuri în vederea împiedicării eventualelor acțiuni ale agenților emigrației, care s-ar constata pe teritoriul municipalității.

Despre măsurile luate și rezultatele obținute să faceți raport amănunțit.

Budapesta, la 18 iulie 1914

*Vicemintelui comitatului Bihor
Oradea*

Távirat

KORMÁNYBIZTOS ÖMÉLTÓSÁGANAK

Torda

Számjelkulcsos választ kérek: 1., egy román betörés esetén számíthatunk-e a lakosság hűségére? 2., Feltehető-e, hogy ma már egy esetleges lázadás céljából valamely szervezet áll fenn és hogy egy román betörés esetén lázadás törhet ki? 3., Vannak-e a lakosság között olyan jelenségek melyek ilojalításra engednek következtetni? 4., Remélnék-e egy nagy Románia megalapításában? 5., Különösen a lakosság intelligens köre ilojális-e és melyek? 6., A csendőröknek és a védkötelesek kifogástalan bevonulásinak dacára Monárkia ellenes-e az országban a hangulat?

*Nagyszebeni katonai
parancsnokság*

15/122 szám

Arh. St. București, Microfilme Ungaria, rola 74, cadrele 743—745, Magyar Országos levéltár, Magyar Király Miniszterelnökség (Arhivele Naționale Maghiare, Președința Consiliului de Miniștri regal-maghiar), 98/1915 res., f. 21—23.

*Telegramă**

PREAILUSTRULUI COMISAR GUVERNAMENTAL

Turda

Solicit răspuns cifrat: 1. În cazul unei invazii românești putem conta pe fidelitatea populației? 2. Se poate presupune că, deja, în prezent există vreo organizație în scopul unei eventuale răscoale și dacă, în cazul unei invazii românești, va izbucni răscoala? 3. În sinul populației sint asemenea fenomene care duc la concluzia de neloialitate? 4. Se speră în făurirea unei Românie Mari? 5. În mod deosebit, pătura intelectuală a populației este neloială și cine? 6. În pofida mobilizării ireproșabile a jandarmilor și rezerviștilor, starea de spirit din țară este potrivnică monarhiei?

*Comandamentul militar din
Sibiu*

numărul 15/122

* Asemenea informații au fost solicitate tuturor comitatelor din Transilvania.

KATONAI PARANCSNOKSÁG

Nagyszeben

15/122 számú sürgönyére értesitem, hogy egy esetleges román betörés esetén, nemcsak a lakosság felkelésétől kell a legkomolyabban tartani, de magának a hadseregnek román ajkú tisztjei és katonái is csak megtehetik ellenünk fognak fordulni. A lakosságban, különösen ennek intelligenciájában, nagyon is él egy nagy Románia iránt való vágy s ha a betörés megtörténne, minden román, kivétel nélkül, ennek az eszmének szolgálatában állana.

Szervezetök meg van, mely bár konkrét formában nem ismeretes, de kihatásait nagyon gyakran láttuk és látjuk mindennap. Kivétel nélkül minden román intelligens ember bele van a szervezetbe vonva.

Ép ezért, egy esetleges betörés esetén csak kizárólag magyar avagy német csapatokban lehetne megbízni. Ha ezek hazai csapatainktól nem telnének ki, Németország haderejére kellene csapat cserével apellálni. A lakosság intelligens eleme az első komoly percekben őrizet alá volna veendő.

Ma azonban a lakosság között egyelőre semmi nyugtalanság nem észlelhető.

Betegh,

Kormánybiztos.

M. Kir. Miniszterelnökség.
Érk. 1915.I.7. 98/res.

Arh. St. București, Microfilme Ungaria, rola 74, cadrele 743—745. Magyar Országos levéltár, Magyar Király Miniszterelnökség (Arhivele Naționale Maghiare, Președenția Consiliului de Miniștri regal-maghiar), 98/1915 res., f. 21—23.

Telegramă cifrată
Numărul 45

COMANDAMENTULUI MILITAR

Sibiu

La telegrama dvs. numărul 15/122 vă aduc la cunoștință că, în cazul unei invazii românești, trebuie să ținem cont, în modul cel mai serios, nu numai despre o răscoală a populației ci chiar și de ofițerii și soldații români din armată care, dacă vor putea, se vor întoarce împotriva noastră. În sinul populației, cu deosebire a intelectualității acesteia, trăiește puternic dorința pentru o Românie Mare și dacă invazia s-ar întâmpla, fiecare român, fără excepție, ar intra în serviciul acestui ideal.

Organizație există, deși aceasta nu este cunoscută într-o formă concretă, dar eficacitatea ei am văzut-o și o vedem, foarte des, în fiecare

zi. Fiecare intelectual român, fără excepție, este cuprins într-o organizație.

Tocmai de aceea, în eventualitatea unei invazii, nu s-ar putea acorda încredere decât, exclusiv, trupelor maghiare sau germane. Dacă aceste trupe n-ar fi suficiente, ar trebui să se facă apel, prin schimb de trupă, la puterea armată a Germaniei. Ar trebui ca, din primul moment serios, elementele intelectuale ale populației, să fie puse sub pază.

În prezent, în sinul populației nu este observabilă, deocamdată, nici o agitație.

Betegh,

comisar guvernamental.
Președinția regală maghiară
a consiliului de miniștri.
Sosită la 7.I.1915,
nr. 98/rezervat.

9.

1915 ianuarie 12, Oradea.

EZERHÁROMSZÁZ MUNKANÉLKÜLI A NAGYVÁRADI SZOCIALISTA PÁRT A VÁROSHOZ

Nemrég, amikor a város jóléti bizottsága a nagyváradai piac kérdésével foglalkozott, szóba került a munkanélküliek dolga is. A bizottság megkereste a szociál-demokrata párt vezetését, hogy készítsen kimutatást a munkanélküliek számáról, hogy ennek alapján segítsen a város a munkanélkülieken.

A szociáldemokrata párt titkársága tegnap terjesztette a kimutatást a tanács elé és egyúttal megjelölte a módokat, amelyekkel a munkanélküliek helyzetén segíteni lehetne. Január 1-én a szakegyletek kimutatása szerint Nagyváradon összesen 1363 munkanélküli volt, akik csoportonként a következők: kőműves 195, ácsmunkás 15, asztalos 60, vas és fémmunkás 73, építő segédmunkás és napszámos 570, kövező 40, nyomdai munkás és munkásnő 22, könyvkötő munkás és munkásnő 44, férfi és női szabó-munkás 344. Hogy a munkanélküliek között, milyen nagy a nyomor, mutatja az, hogy a város által kiosztandó ingyenfára a párt titkárságánál 1800 család jelentette be igényét.

A munkanélküliek helyzetének javítására a párt titkársága a következőket kéri a várostól:

1. adjon a város közmunkával munkaalkalmat, vagy ha ez nem lehetséges, juttasson pénzbeli segílyt a munkanélkülieknek.
2. az élelmiszeruzsora leküzdésére szerezzen be a város a termelőktől nagy tömegben élelmiszereket és ezeket önköltségen árusítsa.
3. létesítsen a város saját kezelésben sütődét és mészárszéket.
4. a városi tejközpont kizárólag a fogyasztóknak árusítson tejet.

5. ellenőrizze a város szigorúan a fűszer- élelmiszer- és lisztüzleteket, hogy betartják-e a megállapított maximális árakat, s hogy nem történik-e élelmiszerhamisítás.

6. a rendőrség szigorúan lépjen fel a piacon uralkodó anarchia ellen, hogy a közönség ne legyen kiszolgáltatva az elárusítók és közvetítők kénye-kedvének.

7. létesítsen a város a nőtlen munkások részére népkonyhát, amelynek céljaira felajánlja a titkárság a Munkásotthont. Végül arra kéri a várost a titkárság, hogy adjon ingyen tűzifát a Munkásotthonnak és az építőipari munkások szakegyletének.

A jóléti bizottság legközelebbi ülésén veszi tárgyalás alá a munkások megszívlelendő beadványát.

Nagyvárad, Anul 45, nr. 9, 12 ianuarie 1915, p. 2—3.

O MIE TREI SUTE DE ŞOMERI.

APELUL PARTIDULUI SOCIALIST DIN ORADEA CĂTRE ORAŞ

Nu demult, când comitetul oraşenesc al bunăstării publice s-a ocupat de aprovizionarea Orăzii, s-a discutat și problema șomajului. Comitetul a cerut conducerii partidului social-democrat să întocmească o situație privind numărul șomerilor, ca pe baza acesteia, orașul să-i poată ajuta pe șomeri.

Secretariatul partidului social-democrat a înaintat ieri consiliului situația, totodată, a indicat mijloacele prin care s-ar putea ameliora situația șomerilor.

Pe baza situațiilor întocmite de syndicate, numărul total al șomerilor din Oradea la 1 ianuarie se ridică la 1 363, pe ramuri de activitate fiind: 195 zidari, 15 dulgheri, 60 tâmplari, 73 metalurgiști, 570 muncitori auxiliari în construcții și zilieri, 40 muncitori pietrari, 22 muncitoare și muncitori tipografi, 44 muncitoare și muncitori legători de cărți, 344 croitori pentru bărbați și femei.

Mizeria care domnește în rândul șomerilor este demonstrată și de faptul că un număr de 1 800 de familii au depus cereri la secretariatul partidului pentru a primi lemne din cele distribuite în mod gratuit de către oraș.

Pentru îmbunătățirea situației șomerilor, secretariatul partidului solicită din partea orașului următoarele:

1. orașul să asigure posibilități de angajare în lucrări publice, sau dacă acest lucru nu este posibil, să acorde șomerilor ajutoare bănești.
2. pentru a putea împiedica specula cu alimente, orașul să se aprovizioneze de la producători cu cantități mari de alimente pe care să le pună în vânzare la prețul de cost.
3. orașul să înființeze brutărie și măcelărie în administrare proprie.
4. centrul de lapte al orașului să vândă lapte exclusiv consumatorilor.

5. oraşul să controleze sever băcăniile, magazinele alimentare și cele de făină — pentru a observa dacă se respectă prețurile maximele fixate și dacă nu sînt cazuri de falsificare a produselor alimentare.

6. poliția să ia măsurile cele mai severe împotriva anarhiei care domnește în piețe, ca populația să nu fie la dispoziția bunului plac al vînzătorilor și intermediarilor.

7. oraşul să înființeze, pentru muncitorii necăsătoriți, o cantină publică, în care scop secretariatul pune la dispoziție Căminul muncitoresc. Totodată, secretariatul solicită ca oraşul să dea gratuit lemne de foc Căminului muncitoresc și sindicatului muncitorilor din industria de construcții.

Comitetul bunăstării publice, la proxima ședință, va pune în discuție cererea muncitorilor care e demnă de a fi luată în considerație.

10.

1915 februarie 3, Timișoara.

CS. ÉS KIR. KATONAI PARANCSNOKSÁG

Temesvár

T á r g y: osztrák-magyar szökevények Romániában. Temesvár 1915 febr. 3. A Km. 6 oszt. 10185 res. 1914 sz. 1915 jan. 1-én kelt rendelethez.

Újságlapok híradása szerint Romániában osztrák-magyar szökevények — román nemzetiségűek — szabadon bocsáttatnak és ott letelepíttetnek.

Ezen kedvezmény híre, alkalmilag román nemzetiségű, osztrák-magyar védköteleseket azon elhatározásukban erősíthetné meg, hogy Románia területére való szökés által magukat a katonai szolgálat alól kivonják. Az alább jelzett román nemzetiségű legénység írásbeli és személyes érintkezésre tehát különös figyelem fordítandó, a helyi sajtót szem előtt tartva, a politikai hatóság figyelme a helyzetre behatóan lesz fordítandó.

Közöltetik a cenzúrahatóssággal, azon csapatok és intézetek póttesteivel, melyek románlakta vidéken kiegészítenek és az utolsó mondatban foglaltak az illetékes hadkiegészítő kerületi parancsnokságokkal.

Főispán úrnak

Nagyvárad

Szíves tudomásul vétel és a politikai hatóságok utasítása végett közlöm.

aláírás

Arh. St. Oradea, fond Prefectura județului Bihor, inv. 42, act nr. 2222/1915, f. 1, copie, lb. maghiară.

Obiect: Dezertori austro-ungari în România. Timișoara, 3 februarie
1915. Referitor la ordinul nr. 10.185 rezervat/1914 dat la 1
ianuarie 1915.

Conform știrilor din ziare, dezertori austro-ungari de naționalitate
română, sînt lăsați liberi în România și sînt colonizați acolo.

Știrea acestor înlesniri ar putea să convingă pe austro-ungari obli-
gați la serviciu militar, de naționalitate română, să se sustragă de la
serviciu militar prin dezertarea pe teritoriul României.

Se va acorda mare atenție contactelor personale sau în scris a mili-
tarilor de naționalitate română mai sus arătați. Autoritățile politice, ur-
mărind presa locală, vor acorda cea mai mare atenție acestor situații.

Se comunică organelor de cenzură, comandamentelor și subunităților
militare, care sînt completate pe teritoriile locuite de români, iar cele
cuprinse în ultima frază și comandamentelor militare districtuale.

Domnului comite

Oradea

Se comunică spre știre și conformare autorităților politice.

semnătura.

11.

1915 aprilie 1, Tinca.

Biharvármegye tenkei járás főszolgabírájától.

990/1915

MÉLTÓSÁGOS FŐISPÁN ÚR!

528/1915 számú rendeletére jelentem, hogy Popa Miklós nem
helyettes, hanem rendes lelkész, aki állását 1911 évi március havában
foglalta el.

Politikailag egyáltalán megbízhatatlan; a nagy dákó-román eszme
híve s mint ilyen vezető kormányférfiaink ellen több ízben meg nem
engedhető kifakadásokra ragadtatta magát.

Tekintve azt a hangulatot, amely magatartása és közbotrányt okozó
magaviselete folytán a lakosságban keletkezett, a nagyobb baj elkerülése

* Text ilizibil.

végezt legcélszerűbbnek látnám, ha parochiáját egy másikkal cserélné fel, miután Biharsályiban helyzete előbb-utóbb tarthatatlanná fog válni.

Tenke, 1915 április hó 1-én.

Szunyoghy
h(elyettes) főszolgabíró

Arh. St. Oradea, fond Prefectura județului Bihor, inv. 24, dosar 318, f. 81, original, lb. maghiară.

Prim-pretorul plășii Tinca, comitatul Bihor.

990/1915

DOMNULE COMITE!

Referitor la ordinul Dvs. nr. 528/1915 vă raportez că Popa Nicolae nu este preot suplinitor, ci titular, care și-a ocupat postul în luna martie 1911.

Din punct de vedere politic nu este un om de încredere, fiind partizan al marilor idei daco-române și în această calitate de mai multe ori a avut ieșiri nepermise împotriva conducătorilor aflați în fruntea guvernului.

Ținând cont de atmosfera care s-a creat în rîndul populației, ca urmare a atitudinii și comportării sale scandaloase, consider cel mai potrivit, pentru a evita neplăcerile ulterioare, să fie mutat din parohia Șauaieu în altă parte, deoarece aici situația lui va deveni tot mai intolerabilă.

Tinca, la 1 aprilie 1915.

Locțiitorul prim-pretorului,

Szunyoghy

* Text ilizibil.

Szegedi II. honvédkerületi hadbiztosság.
19 522/1916.

KIMUTATÁS

azon honvédségi egyénekről, kik az ellenséghez átszöktek, valamint a mögöttes országrészekbe megszöktek.

Folyó- szám	Foglal- kozás	Rend fokozat	NÉV	Illetőségi hely	Családi állapota	Kora	Megjegy- zés
1		pott.	Csonk János	Köröstarján nagyv. j.		25	1-ik honv. gy. ezr.
2		„	Kopil János	Vaskómező vaskohi j.	nótl.	32	„
3		„	Jakab János	Tenke tenkei j.	„	27	„
4		„	Popa Miklós	Jánosda tenkei j.	„	33	„
5		honvéd	Vigyikán Simon	Kisháza tenkei j.	„	35	„
6		pott.	Girba Lázár	Köszvényes vaskohi j.	„	29	„
7		örv.	Kora Tivadar	Váradalpár nagyv. j.	„	23	„
8		népfk. uj.	Kovács Márk	Hegyes belényesi j.	„	36	„
9		pott.	Papp József	Hegyköz ujlak nagyváradi j.	„	36	„
10		honv	Macskás Péter	Fericse belényesi j.	„	33	„

Folyószám	Foglalkozás	Rendfokozat	NÉV	Illetőségi hely	Családi állapota	Kora	Megjegyzés
11		népfk. uj.	László József	Váradfenes belényesi j.	ismeretlen	36	4-ik honvgy. ezs.
12		„	Bara Agud	Váradszentmárton nagyvárad j.	„	26	„
13		népfk. uj.	Lunkán Paszk	Káptalanhodos m. csékei j.	ismeretlen	23	„
14		népfk. örv.	Bonkis János	Ferisce belényesi j.	„	38	„
15		pott.	Szabó Sándor	Nagyvárad városi	„	28	„
16		„	Szerák József	Kiskoh vaskohi j.	„	32	„
17		népfk. uj.	Mester János	Borostelek nagyvárad j.	„	21	„
18		honv.	Nyegrucz Flora	„	„	22	„
19		„	Hiró Pál	Ant nagyszalontai j.	„	25	„
20		„	Mercsányi Gyula	Nagyvárad városi	„	24	„
21		népf.	Mikola Mindricó	Bélmárcszék béli j.	„	19	„
22		honv.	Moza Gábor	Magyarcséke u.a	„	34	„
23		népf. örv.	Bisztrán János	Kislaka béli j.	„	38	„
24		honv.	Hodos Elemér	Nagyvárad városi	„	30	„
25		pott.	Fazekas Sándor	Paptamási szalárdi j.	„	31	„
26		honv.	Ferencz L. Balázs	Gyálány belényesi j.	nőtlen	34	„
27		népf. uj.	Lingurar Péter	Nagymezőpuszta nagyszalontai j.	„	26	„

Arh. St. Oradea, fond Prefectura județului Bihor, inv. 42, nr. act. 19 885, p. 4, copie, lb. maghiară.

SITUAȚIE

cuprinzînd militarii care au trecut la inamic sau au dezertat în țările
din spatele frontului.

Nr. crt.	Ocu- pața	gradul	NUMELE	Domiciliul	Starea civilă	Vîrsta	Observații
1		rezervist	Csonk Ioan	Tărian plasa Oradea		25	din regi- mentul IV de honvezi
2		„	Copil Ioan	Cimp pl. Vașcău	necăsă- torit	32	„
3		„	Jakab Ioan	Tinca pl. Tinca	„	27	„
4		„	Popa Nicolae	Ianoșda pl. Tinca	„	33	„
5		honved	Vidican Simion	Cheșa pl. Tinca	„	35	„
6		rezervist	Girba Lazăr	Cusuiuș pl. Vașcău	„	29	„
7		fruntaș	Cora Teodor	Alparea pl. Oradea	„	23	„
8		glotaș	Kovács Marc	Hiđiș pl. Beiuș	„	36	„
9		rezervist	Papp Iosif	Uileacul de Munte pl. Oradea	„	36	„
10		honved	Macskás Petru	Ferice pl. Beiuș	„	33	„
11		glotaș	László Iosif	Finiș pl. Beiuș	necu- noscut	36	„
12		„	Bara Agud	Sînmartin pl. Oradea	„	26	„

Nr. crt.	Ocu- pația	gradul	NUMELE	Domiciliul	Starea civilă	Vîrsta	Observații
13		glotaș	Luncan Pasc	Hodiș pl. Ceica	necu- noscut	23	din regi- mentul IV de honvezi
14		glotaș fruntaș	Bonchiș Ioan	Ferice pl. Beliu	"	38	"
15		rezervist	Szabó Alexandru	Oradea oraș	"	28	"
16		"	Sărac Iosif	Chișcău pl. Vașcău	"	32	"
17		glotaș	Meșter Ioan	Borșa pl. Oradea	"	21	"
18		honved	Negruț Florian	Borșa pl. Oradea	"	22	"
19		"	Hiro Paul	Ant pl. Salonta	"	25	"
20		"	Mercsányi Iuliu	Oradea oraș	"	24	"
21		glotaș	Micola Mîndrițo	Seliștea pl. Beliu	"	19	"
22		honved	Moza Gavril	Ceica pl. Ceica	"	34	"
23		glotaș fruntaș	Bistran Ioan	Chișlaca pl. Beliu	"	38	"
24		honved	Hodos Elemér	Oradea oraș	"	30	"
25		rezervist	Fazekas Alexandru	Tămășeu pl. Sălard	"	31	din regi- mentul IV de honvezi
26		honved	Ferenc L. Balázs	Delani pl. Beiuș	necă- sătorit	34	din regi- mentul IV de honvezi
27		glotaș	Lingurar Petru	Nagymező puszta pl. Salonta	"	26	"

1916 august 31, Oradea.

NAGYMÉLTÓSÁGÚ BELÜGYMINISZTERIUM!

Folyó évi augusztus hó 29-én megjelent hivatalos helyiségemben Kálmán Ernő gyárigazgató és közölte velem, hogy az igazgatása alatt álló Léderer és Kálmán szeszgyár r. társaságnál, szénhordó napszámosképen alkalmazásban levő Onúcz György nagyváradi lakos, a román háború kitörése óta olyan magaviseletet tanúsít, melyből nyilvánvaló, hogy határozottan román érzelmű és az osztrák-magyar monarchiának területi kisebbitését örömmel várja.

Nevezett gyárigazgató eme bejelentése folytán Onúcz György ügyében a nyomozati eljárást folyamatba tettem, s miután az ennek során kihallgatott tanuk ide mellékelt jegyzőkönyveiből megállapítható, hogy Onúcz György erős román érzelmeinél fogva teljesen megbízhatatlan sőt kijelentései szerint ellenséges érzelmű, és így szabadon való hagyása államrendészeti szempontból nagy mérvben aggályos; tisztelettel arra kérem Nagyméltóságodat, hogy nevezettnek rendőri őrizet alá vételét a 10962/1915 B.M. eln. számú rendelet értelmében elrendelni méltóztassék.

Megjegyezni kívánom, hogy Onúcz Györgyöt államrendészeti szempontból nagy mérvben veszedelmes érzelmeire tekintettel, Nagyméltóságodnak ez ügyben hozandó döntéséig az itteni toloncház épületében ideiglenesen elhelyeztük.

Nvárada, 1916 VIII. 31.

r(endőr) főkap(itány)

Arh. St. Oradea, fond Primăria oraşului Oradea, inv. 142, Biroul poliţiei, dosar 275, f. 15, concept., lb. maghiară.

Onoratului

MINISTER DE INTERNE

Kalman Ernest, directorul Fabricii de spirt Léderer și Kálmán S.A., în data de 29 august a.c. s-a prezentat în biroul oficiului meu și m-a informat că angajatul Onuț Gheorghe, cărbunar zilier, locuitor din Oradea, de la intrarea României în război are o comportare care denotă evident sentimentele sale românești și așteaptă cu bucurie micșorarea teritoriului monarhiei austro-ungare.

Pe baza informațiilor numitului director, am pornit ancheta în cauza lui Onuț Gheorghe și fiindcă din procesele-verbale anexate, încheiate cu ocazia audierilor de martori, rezultă că Onuț Gheorghe, din cauza sentimentelor sale puternice românești, ceea ce rezultă din declarațiile sale,

este un element în care nu te poți încrede, dușmănos și astfel lăsarea sa în libertate ar fi periculoasă pentru ordinea de stat, din care cauză, cu respect vă rog să dispuneți punerea sa sub pază polițienească conform ordinului Ministerului de Interne nr. 10962/1915.

Țin să menționez că, Onuț Gheorghe fiind extrem de periculos pentru ordinea de stat datorită sentimentelor sale, în mod provizoriu, l-am pus sub pază în închisoarea de aici, pînă la luarea deciziei de către Dvs. în această chestiune.

Oradea, la 31 VIII 1916.

Căpitanul poliției
ss. *indescifrabil*

14.

1916 septembrie 3, Oradea.

NAGYSÁGOS FŐKAPITÁNY ÚR!

Tegnap este kevéssel 9 óra után, amikor az Apolló mozgószínházból kiözönlött a közönség, bementem a most nevezett mozi előcsarnokába, ahol az igazgatósági helyiség falán a világháború térképe van kifüggesztve. E térkép előtt több, határozottan román nemzetiségre valló arcú és meglehetősen gyanús kinézésű egyén állt, akiknek egy piros parolis tisztiszolga és egy 70-es káplár magyarázott valamit.

Mintha engem is érdekelne az előadásuk, közéjük álltam s figyelni kezdtem. Amikor ezt a 70-es káplár és a tiszt szolga észrevették azt vélvén, hogy hallom amit beszélnek, zavartan elhallgattak s a többiek is zavarodottan dugták össze a fejüket, majd kisvártatva egyenként szerzeteséledtek.

Miután a mozikban a néplélekre könnyen izgató hatású képek is színre kerülnek, s ezek alkalmasak lehetnek a csendesebb kedélyek felizgatására is, amit a nemzetiségi izgatók könnyen felhasználhatnak magyarellenes agitációk céljaira,

arra kérem a Főkapitány urat, hogy a mozikból a háborús térképeket kitiltani s nevezett helyeken minden gyanúsabb csoportosulás megakadályozására a szükséges intézkedéseket megtenni szíveskedjék.

Nagyvárad, 1916 szeptember 3.

aláírás olvashatatlan
napidíjas írrok

Arh. St. Oradea, fond Primăria municipiului Oradea, inventar 142, Biroul poliției, dosar 275, f. 2, original, lb. maghiară.

DOMNULE CĂPITAN

Ieri seara, cu puțin după ora 9, când ieșea lumea de la cinema am intrat în holul cinematografului, unde pe peretele biroului directorial este agățată harta războiului mondial. În fața hărții stăteau niște indivizi suspecti, care, după înfățișarea lor, erau cu siguranță de naționalitate română și cărora le explica ceva un aghiotant de ofițer cu epoleți roșii și un caporal din Unitatea Militară 70.

Ca și cum m-ar interesa și pe mine prelegerile lor, m-am oprit între ei și am început să fiu atent. Atunci când caporalul și aghiotantul de ofițer m-au observat, crezând că eu aud ce discută ei, s-au oprit încurcați, iar ceilalți dezorientați și-au aplecat capul, iar după puțin timp unul cite unul s-au răspândit.

Deoarece în cinematografe se pot prezenta imagini provocatoare, care pot să fie prielnice la instigarea firilor mai slabe și care pot să fie folosite cu ușurință de instigatorii naționali în scopuri de agitație anti-maghiare, rog domnule căpitan să se interzică în cinematografe hărțile de război, iar pentru împiedicarea grupărilor suspecte în aceste locuri, binevoii a lua măsurile necesare.

Oradea, la 3 septembrie 1916.

Cancelist

ss. *indescifrabil*

15.

1917 decembrie 1, Oradea.

Lázításért öt hónap. Pónyis Liszie (Illés magyarul) és leánya Julianna az arató munkások előtt annak az óhajuknak adtak kifejezést, hogy bárcsak jönnének az oroszok és megszabadítanak szegény szenvedő románokat a magyar igától. Ezért 3—3 napot kaptak a törvényszéken izgatás miatt. A tábla tegnap felemelte a büntetést. Az apáét 5 hónapra, a leányét háromra.

Nagyváradai Napló, Anul XX, nr. 275, 1 decembrie 1917, p. 6.

Cinci luni pentru agitație.

Poniș Lisie (ungurește Illés) și fiica sa Iuliana și-au exprimat față de lucrătorii secerători acea dorință a lor că măcar de ar veni rușii să elibereze pe sârmanii români oropsiți de sub jugul maghiar. Din acest motiv au primit câte 3 zile din partea tribunalului pentru agitație. Curtea de apel a mărit pedeapsa. A tatălui la 5 luni, a fiicei la trei luni.

NAGYVÁRAD A BÉKÉÉRT

A békeváagnak őszinte és érdekes megnyilvánulása volt különben a vasárnapi béketüntetés is. A váradi utcákon tüntető tömeg vonult végig s hangosan, lelkesen tüntettek a béke mellett. A béketüntetés népgyűléssel kezdődött, amely a Munkásotthonban folyt le. A nagyváradi szociáldemokrata párt által összehívott népgyűlés délután 3 órakor kezdődött. A népgyűlésen meglepően nagy tömeg jelent meg. Munkások és munkásnők egész sokasága hallgatta meg a népgyűlés pár szavas megnyitóját, amelyet Patócs János mondott el. Utána Kun Béla elszavalta Gyóni Gézának egyik megkapó, bátorhangú költeményét.

A népgyűlés szónoka dr. Katz Lipót volt, aki rámutatott lelkes beszéde során a háború okaira, majd a delegációban elhangzott anexiós beszédeket aposztrofálta. Éles hangon kritizálta Tisza és Andrassy anexiós külpolitikáját. A népgyűlés hosszan és elkeseredetten tüntetett Tisza politikája ellen.

A népgyűlés után a tömeg — kétségkívül igen rendben — az utcára vonult. Végig haladt a Szent László-téren, majd a Bémer-téren és a Rákóczi úton. A Biharmegyei közkorháznál megfordult a tüntető tömeg s visszatért a Bémer-térre. Az utcák során a béke mellett tüntetve vonult végig a tömeg. Folyton ez hangzott:

— Éljen a béke! Le a háborúval! Legyen már vége!

Az utcák közönségét úgyszólván magával sodorta a tömeg, amely úgy öt óra tájban a Bémer-téren helyezkedett el. A színház hótól fehér környéke feketéllett a nagy tömegtől, amely a színház fölépcsői előtt ömlött el. Benn a színházban folyt az előadás. A színház ablakaiból vilanyfény áradt, lenn pedig munkások és munkásnők hallgatták a színház lépcsőin szónokló dr. Katz Bélát.

— Orosz testvéreink — mondotta — békejobbot nyújtottak felénk. Mi barátsággal közeledünk feléjük. Azik a békés kibontakozás e boldog lehetőségeit meg akarják akadályozni, azokat eltöpörjük. Egy szebb kor hajnala virrad ránk, s a magyar munkásságnak a béke elkövetkezéséért sikra kell szállnia. És győzni fogunk, ahogy győztek orosz testvéreink!

A tömeg éltette még a békét. Közben az összes mozgósítható rendőrök megérkeztek, de semmi szükség sem volt rájuk. A tömeg lassan eloszlott s a békeváró Váradra ráterült a csendes téli este.

„Nagyváradi Napló“, anul XX, nr. 288, 11 decembrie 1917, p. 2.

* Text fără legătură cu tema volumului.

De altfel, manifestarea deschisă și interesantă a dorinței de pace a fost și demonstrația de pace de duminică.** Masa demonstrantă a defilat de-a lungul străzilor din Oradea, demonstrând cu tărie și însuflețit pentru pace. Demonstrația pentru pace a început cu o adunare populară, care a decurs în Căminul Muncitoresc. Adunarea populară convocată de către Partidul Social-Democrat din Oradea, a început la ora 3 după masă. La adunarea populară s-a prezentat o masă surprinzător de mare. Întreaga mulțime de muncitori și muncitoare a ascultat cuvîntul de deschidere rostit de Ioan Patócs. După el, Béla Kun a recitat o poezie emoționantă și însuflețitoare a lui Géza Gyóni.

Oratorul adunării populare a fost dr. Leopold Katz, care în discursul său însuflețitor a arătat cauzele războiului, apoi a apostrofat (ten-dințele) anxioniste din cuvîntările rostite în cadrul delegației.*** A criticat răspicat politica externă anxionistă a lui Tisza și Andrassy. Adunarea populară a demonstrat îndelung și îndîrjit împotriva politicii lui Tisza.

După adunarea populară mulțimea — fără îndoială în deplină ordine — a trecut în stradă. A înaintat în piața Sfîntul Ladislau apoi în Piața Bémer și calea Rákóczi. Mulțimea demonstrantă s-a întors la spitalul public al comitatului Bihor și a revenit în piața Bémer. De-a lungul străzilor mulțimea înainta demonstrînd pentru pace. Încetînd s-a auzit:

— Trăiască pacea! Jos războiul! Să se termine odată!

Mulțimea a dus după sine publicul străzilor, care în jurul orei 5 s-a postat în piața Bémer. Împrejurimea alb — înzăpezită a teatrului a devenit neagră din cauza mulțimii, care s-a revărsat în fața intrării principale a teatrului. În interiorul teatrului decurgea spectacolul. Prin ferestrele teatrului se revărsa lumina, jos însă muncitorii și muncitoarele ascultau discursul ținut de dr. Béla Katz la intrarea teatrului.

— Frații ruși — a spus — întind spre noi mîna păcii. Noi ne apropiem cu prietenie de ei. Îi măturăm pe acei care vor să împiedice această posibilitate fericită a rezolvării pașnice. Zorii unei epoci mai frumoase se revărsă spre noi și muncitorimea maghiară**** trebuie să se ridice pentru înfăptuirea păcii. Și vom cîștiga, precum au cîștigat și frații noștri ruși!

Mulțimea a aclamat pentru pace. Între timp au sosit toți jandarmii care au putut fi mobilizați, dar nu a fost nevoie de ei. Mulțimea s-a împrăștiat încet și asupra Orăzii dornice de pace s-a așternut liniștita seară de iarnă.

* Text fără legătură cu tema volumului.

** 9 decembrie 1917.

*** Delegația pentru tratativele de pace.

**** Desigur este vorba de muncitorimea aparținătoare tuturor naționalităților din Imperiul austro-ungar.

1917 decembrie 14, Oradea.

*Nagyváradli böröndáru és táskagyár**Nagyvárad, 1917 december 14.**Tekintetes*

NAGYVÁRADLI RENDŐRSÉG MINT IPARHATÓSÁG

Nagyvárad

Tisztelettel van szerencsénk bejelenteni, hogy munkásaink a mai napon sztrájkba léptek és a munka felvételére a gyárban meg nem jelentek.

teljes tisztelettel

P.H.

aláírás olvashatatlan

Arh. St. Oradea, fond Primăria municipiului Oradea, inventar 142, dosar 298, f. 2, original, lb. maghiară.

*Fabrica de geamantane și poșete Oradea**Oradea, 1917 decembrie 14.**Onorat*

OFICIU POLIȚIENESC, CA AUTORITATE INDUSTRIALĂ

Oradea

Cu onoare vă înștiințăm că muncitorii noștri cu data de astăzi au intrat în grevă și nu s-au prezentat în fabrică pentru începerea lucrului.

L.S.

Cu deosebită stimă

s.s. *indescifrabil*

1917 decembrie 17, Oradea.

*Tekintetes**Rendőrfőkapitányi Hivatalnak**Helyben*

Alulírottak a nagyváradi Börönd és Táskagyár munkásai és munkásnői megbízásából tisztelettel bejelentjük, hogy a munkát beszüntettük.

Tartózkodási helyünk a munka beszüntetés alatt a Munkásotthon helyiségében van.

Nagyvárad, 1917 dec. 17.

Tisztelettel

Feicht Richárd
Kovácsondi Ilus

38 nő, 4 férfi,
6 napig
1600 kor.
25% béremelés
1/4 óra munka idő

Pelle: Az utóbb fizetett munkabérek 25%-át kéri, akkor — ámbár nincs engedményre feljogosítva — garantálja, hogy a munkások nyomban munkába lépnek.

Nv. 1917 XI/18

aláírás olvashatatlan

Arh. St. Oradea, fond Primăria municipiului Oradea, inventar 142, dosar 298, f. 1, original, lb. maghiară.

*Onorat**Oficiu polițienesc**Loco.*

Subsemnații, din împuternicirea muncitorilor și muncitoarelor din Fabrica de geamantane și poșete, cu onoare vă înștiințăm că am întreprins lucrul.

Oradea, la 17 decembrie 1917

Feicht Richard
Kovácsondi Ileana

Note:

38 femei, 4 bărbați

6 zile

1 600 coroane

majorarea salariului cu 25%

1/4 oră timp de lucru

Pelle: Cere 25% din salariul plătit în ultima perioadă și atunci garantează, cu toate că nu este împuternicit la aceasta, că muncitorii imediat vor începe lucrul.

Oradea, la 18 decembrie 1917.

ss. indescifrabil

19.

1918 ianuarie 20, Vașcău.

A vaskóhi járás főszolgabírájától.

2/1918 eln. szám.

MÉLTÓSÁGOS FŐISPÁN ÚR!

68/1918 számú rendeletre Fejér S. János biharmezői g.kel. lelkész politikai magatartásáról csak azt a negatívumot jelenthetem, hogy konkrét kompromittáló esetet nem tudok róla.

Egyébiránt róla is és általában valamennyi román lelkészről a járásom területén az az impresszióm, hogy az egyéniségük nem feltétlenül megbízható támasza a magyar állameszmének. Magyarul csak kényszerűségből beszélnek és a hazafias szempontok iránt semmi érzéket nem tanúsítanak.

A hadikölcsön és egyéb hazafias propagandával szemben részükről mindenkor tartózkodó viselkedést tapasztaltam.

Vaskóh, 1918 január hó 20.

*aláírás kiolvashatatlan
főszolgabíró*

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar 386/1918, f. 5, original, l. maghiară.

ILUSTRE D-le COMITE!

Urmare ordinului 68/1918, pot să vă raportez, că nu cunosc nici un fapt concret compromițător privind atitudinea politică a preotului ortodox Fejér S. Ioan din Poiana.

Am impresia că dînsul ca în general toți preoții români din plasă nu sînt un reazim sigur și necondiționat al ideii statului maghiar. Ei vorbesc limba maghiară cu forța și nu manifestă nici un fel de sentimente patriotice.

Am observat că au avut întotdeauna o atitudine de rețineră față de împrumutul de război și propaganda patriotică.

Vașcău, 20 ianuarie 1918.

Prim-pretor
ss. *indescifrabil*

20.

1918 martie 6, Oradea.

A VÁRADI SZOCIALISTÁK MUNKÁJA A HÁBORÚS ÉVEK SORÁN

Most adta ki a nagyváradí szociáldemokrata párt az 1914 január 1-től ez év február végéig elmúlt időről szóló jelentését. A jelentés kegyeletos szavakban emlékszik meg azokról az elvtársakról akiket a világ-háború, a gyárak, az egészségtelen műhelyek követeltek áldozatul.

Mélyenjáró megállapítások során visszapillant a jelentés a háború kitörésére. Az 1914 év elején a gazdasági viszonyok — úgymond — előre vetették az árnyát egy kipattanó nagy eseménynek. A válság elsősorban a vállalkozási kedv megbénulásában, majd később a meglévő üzemek szüneteltetésében jelentkezett. A megzavart termelést elsősorban a munkásosztály érezte meg. Így vált első nagy feladatává a pártnak a munkanélküliség elleni küzdelem. Ez eredményezte, hogy a város 20 000 korona segélyt osztott ki a szervezett munkásság körében.

Az 1915 év már megbénította a tömeges bevonulások révén a párt-tevékenységet, s a párt egész tevékenysége zajtalan, nevelő munkában merült ki.

A párt és szakszervezeti mozgalmak legelsősorban oda irányultak, hogy az új munkás rétegeket, különösen a nőket, kik a háborúban nyertek nagy mértékben gazdasági üzemekben elhelyezést, hogy ezeknek érdekében, a hadisegélyek felemelését és az élelmiszeruzsorát illetőleg sikeres akciót kezdjenek. Az 1915 és 1916 évben számos gyűlést tartott

a párt. És ezzel új rétegeket mozdítottak meg, hogy eddigi tespedésükből feléledjenek, így például a magántisztviselőket és leginkább a varrónőket, kik a legnagyobb katonai szigor, és hatásos napszámberék mellett sínylődtek. A pártot éppen szervező munkájában találta az orosz forradalom, amely a békét, a teljes demokráciát szegezte a népakarattal nem törődő imperialista politikával szemben. A váradi polgári körökben is mindjobban elterjed a demokrácia és népjug szelleme.

A jelentés továbbá említést tesz a párt békeagitációjáról és a béke jegyében ünnepelték meg május 1-ét és a béke szent ünnepévé avatta ezt a napot. Azután a jelentés arról a gazdasági mozgalmakról emlékszik meg, amelynek célja volt, hogy az összes erők koncentrálásával támogatssa a munkásrétegek szervezkedését és a meglévők mozgalmait.

Az ács munkások szakcsoportjának a munkáját és működését a háború teljesen megszüntette. Ebben a szakban javulás csak a háború után várható.

A borbély és fodrász munkások megszervezték az állasközvetítést és most fáradoznak egy könyvtár felállításán és megindítják a mozgalmat rövidesen a jobb megélhetésért. A cipész munkások csoportjánál említést tesz a jelentés arról, hogy csak ennél az egy iparnál sikerült elérni azt, hogy a munkások keresményit megfelelő arányban fokozzák. A munkabér emelkedések ennél a szakmánál 4—500 százalékot mutatnak. Viszont a háborús terheket legjobban az építőmunkásoknak kellett megérezni. Az építkezések most teljesen szünetelnek és a békeidőben várható javulás. A famunkások csoportját is megviselte a háború. Foglalkozik még a jelentés a könyvkötők, nyomdászok, szabómunkások csoportjával, különösen az utóbbinál sikerült 1917 szeptember havában hatalmas bérmozgalmat kezdeményezni.

Jelentős munkát végzett a vezetőség a munkásétköz felállításával, amely a párt tervei és közreműködésével alakult meg.

A jelentés végig tekintve, látjuk, hogy a háborúban a párt vezetősége arra törekedett, hogy erőfeszítéssel enyhítse a nagy tömegek megélhetését és nyomorúságát.

Nagyváradi Napló, anul XXI, nr. 54, 6 martie 1918, p. 2.

ACTIVITATEA SOCIALIȘTILOR DIN ORADEA ÎN CURSUL ANILOR DE RĂZBOI.

Recent a publicat Partidul Social-Democrat din Oradea raportul pentru timpul scurs de la 1 ianuarie 1914 și pînă la sfîrșitul lunii februarie a acestui an. Raportul, în cuvinte pioase, pomenește despre acei tovarăși pe care războiul mondial, fabricile și atelierele insalubre i-au revendicat ca jertfe.

Pe baza constatărilor profunde, raportul face o retrospectivă asupra izbucnirii războiului. Relațiile economice de la începutul anului 1914 — am putea spune — că și-au proiectat umbra asupra izbucnirii unui mare

eveniment. Criza și-a făcut apariția în primul rînd în paralizarea întreprinderilor, mai tîrziu în stagnarea unităților existente. Perturbarea producției a fost resimțită în primul rînd de clasa muncitoare. Așa a devenit ca primă mare sarcină a partidului lupta împotriva șomajului. Ca urmare orașul a distribuit 20 000 de coroane ca ajutor în rîndul muncitorimii organizate.

Activitatea partidului a fost stinjenită deja în anul 1915 de concentrările masive și întreaga activitate a partidului s-a rezumat la acțiuni de educare desfășurate în liniște. Mișcările partidului și ale sindicatelor s-au îndreptat în primul rînd către păturile muncitoare noi, în mod deosebit femeile, care în timpul războiului au fost încadrate masiv în întreprinderile economice, în interesul cărora au început acțiuni, cu reușită, pentru creșterea ajutorului de război și împotriva speculei cu alimente. În anii 1915 și 1916 partidul a ținut numeroase adunări. Și prin acestea, au pus în mișcare noi pături, ca să se deștepte din inactivitatea lor de pînă acum, așa spre exemplu pe funcționarii particulari și îndeosebi pe croitorese, care au suferit din cauza celei mai mari stricteți militare și a reducerii salariilor. Revoluția rusă care urmărește politica de pace, democrația deplină față de politica imperialistă nepăsătoare de voința poporului, a găsit partidul chiar în această activitate de organizare. Și în cercurile burgheze din Oradea se extinde tot mai mult spiritul democrației și al drepturilor de pozoarelor.

În continuare, raportul face referiri la agitația pentru pace și sub semnul păcii au sărbătorit ziua de „1 Mai“, fiind declarată această zi ca sărbătoarea sfîntă a păcii. După aceasta, raportul face referiri asupra acelor mișcări economice, care au avut ca scop, prin concentrarea tuturor forțelor, să sprijine organizarea păturilor muncitorești și mișcările existente.

Munca și activitatea grupei sindicale a dulgherilor au fost oprite complet de război. În această ramură, îmbunătățiri pot fi așteptate doar după război.

Muncitorii frizeri și coafezi au organizat oficiul de plasare, acum se străduiesc să înființeze o bibliotecă și în curînd vor începe acțiunile pentru un trai mai bun. În legătură cu grupa muncitorilor pantofari raportul amintește că, numai în această ramură, s-a reușit majorarea într-o proporție corespunzătoare a cîștigurilor muncitorilor. În această branșă creșterea salariilor cunoaște un procent de 4—500%. În schimb poverile războiului au fost resimțite cel mai mult de muncitorii constructori. Acum, construcțiile stagnează total și ameliorarea este așteptată pe timp de pace. A fost afectată de război și grupa muncitorilor forestieri. Raportul se mai ocupă de categoriile muncitorilor legători, tipografi, croitori, în mod deosebit ultimii au reușit să inițieze o puternică mișcare pentru salarii în septembrie 1917. Conducerea a desfășurat o muncă considerabilă la înființarea cantinei muncitorești care s-a făcut după proiectul și cu colaborarea partidului.

Parcurgînd pînă la sfîrșit raportul, constatăm că în timpul războiului conducerea partidului s-a străduit să amelioreze condițiile de viață și mizeria maselor largi.

1918 martie 25, Oradea.

Ker. Kir. Iparfelügyelő

Nagyvárad

472/918 ipf. sz.

Tekintetes

RENDŐRKAPITÁNYI HIVATAL

Nagyvárad

Megkeresem tek. Cimet, hogy a f.hóban előfordult borbélysegédekre vonatkozó munkából való kizárás és varrónő sztrájkra vonatkozó kérdőíveket kiállítani és ide mielőbb beküldeni szíveskedjék.

Nagyvárad, 1918 márc[ius] 25.

aláírás olvashatatlan

Ker. Kir. Iparfelügyelő

Arh. St. Oradea, fond Primăria municipiului Oradea, inventar 142, dosar 312, f. 5, original, lb. maghiară.

Inspectoratul industrial Oradea

Nr. 472/1918

OFICIULUI POLIȚIENESC

Oradea

Vă solicităm să completați chestionarele în legătură cu concedierea calfelor de frizeri și cu greva croitoreșelor, care au avut loc în luna curentă și să binevoiți a ni le înainta cât mai urgent.

Oradea, la 25 martie 1918.

L. S.

semnătură indescifrabilă

Nagyvárad város rendőrkapitányi hivatalától.

15459/1918

TEKINTETES TANÁCS!

Folyó évi június hó 22-én megkezdett általános sztrájk következtében ugyanezen hónap 27-éig bezárólag egy nap (június 25-ike) kivételével a rendőrtisztikar a kora hajnali óráktól a késő éjjeli órákig folyton szolgálatban állott, s teljesítette úgy hivatali, mint a sztrájkolók állandó ellenőrzése alkalmával felmerült külső teendőket.

Nevezettek ezen idő tartam alatt a rendelkezésre álló csekély idő miatt nem odahaza, hanem a közeli vendéglőkben étkezettek, ami által tetemes kiadásuk merült fel.

Ezért, de még hogy a város közrendészetének biztosítása végett tett fárasztó szolgálataikért némiképp kárpótolva legyenek, tisztelettel arra kérem a tek. Tanácsot, hogy a ./ alatt csatolt kimutatásban foglaltak részére az ott feltüntetett napidíjat utalványozni szíveskedjék.

Nagyvárad, 1918 július 10.

P.H.

r(endőr) főkapitány
aláírás olvashatlan

Arh. St. Oradea, fond Primăria municipiului Oradea, inventar 142, dosar 312, f. 13, original, lb. maghiară.

Oficiul polițienesc al orașului Oradea

15459/1918

ONORAT CONSILIU!

În timpul grevei generale începută la 22 iunie a.c. și terminată la 27 în aceeași lună, cu excepția unei zile (25 iunie), ofițerii poliției au efectuat permanent serviciul din zorii zilei și pînă noaptea tîrziu, executînd atît atribuțiile de serviciu, cît și sarcinile legate de urmărirea permanentă a greviștilor.

Susmenționații, în această perioadă, din cauza timpului puțin care le-a stat la dispoziție, nu au servit masa acasă ci în restaurantele din apropiere, din care cauză au avut cheltuieli foarte mari.

Din această cauză și totodată pentru a fi recompensați pentru serviciul oboseitor pe care l-au efectuat în vederea menținerii ordinii publice, vă rugăm onorat Consiliu să ordonați diurna celor cuprinși în lista anexată.

Oradea, la 10 iulie 1918.

L. S.
Căpitan de poliție
ss. *indescifrabil*

23.

1918 octombrie 7, Oradea.

Biharvármegye alispánjától.

14740 sz.
1918

MÉLTÓSÁGOS FŐISPÁN ÚR!

Az 5018/1918 számú átirattal velem közölt belügyminiszteri rendeletre jelentem, hogy a debreczeni VIII. számú csendőrkerületi parancsnokság által a csendőrőrsöknek Biharvármegye területén való szaporítása céljából javaslatba hozott királyhágói, berettyószentmártoni, bárándi, sárándi, körösszakáli, monospetri, köröstárkányi, biharfüredi, és gyapjai őrsök felállítását szükségesnek tartom, ezért a csendőrkerületi parancsnokság javaslatához hozzá járulok.

Ha és amennyiben a körülmények megengednék, kívánatosnak tartanám még, hogy a vaskóhi járásban Biharkristyór, az élesdi járásban Örvénd, a magyarcsékei járásban Miklóirtás, biharkeresztesi járásban Mezősas, a tenkei járásban Biharhosszúaszó, a belényesi járásban Sólyóm, Mézged és Tisztásfalva községben is állíttatnék fel új őrs.

Nagyvárad, 1918 október hó 7.

alispán.
aláírás kiolvashatatlan

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 21, dosar 371/1918, fila 32, original, l. maghiară.

Vicecomitele comitatului Bihor.

Nr. 14740
1918

ILUSTRE D-le COMITE!

Urmare ordinului Ministerului de Interne, primit cu adresa nr. 5018/1918, vă raportează că mă raliează propunerilor comandamentului sectorului VIII de jandarmi Debrețin, privind sporirea numărului posturi-

lor de jandarmi pe teritoriul comitatului Bihor, considerînd necesar pentru aceasta să fie înființate posturi de jandarmi la Bucea, Beretyószentmárton, Báránd, Sáránd, Körösszakál, Petreu, Târcaia, Stîna de Vale și Gepiu.

Dacă și împrejurările ar permite, consider că ar fi de dorit, să fie înființate noi posturi în comunele Criștior, plasa Vașcău, Urvind, plasa Aleșd, Lázăreni, plasa Ceica, Mezösas, plasa Biharkeresztes, Husasău de Tinca, plasa Tinca, Șoimi, Meziad și Curățele, plasa Beiuș.

Oradea, 7 octombrie 1918.

vicecomite,
ss. *indescifrabil*

24.

1918 octombrie 15, Oradea.

A ROMÁN NEMZETI KOMITÉ, ÜLÉST TARTOTT VÁRADON*

A magyarországi románság vezető férfiai vasárnap dr. Lázár Aurél ügyvéd lakásán gyűlést tartottak, amelyen határozatot hoztak a románságnak a mai demokratikus átalakulásban tanúsítandó magatartásáról.

A román nemzeti komité részéről jelen voltak dr. Lázár Aurélen kívül dr. Mihály Tivadar, dr. Vajda Sándor, dr. Pop C. István, Goldis László, dr. Suciú János, dr. Popovics György, Krisan György, Iván Miklós, dr. Csordás János, dr. Komsia Miklós, Nedelko János, Dobrin György, Kornean Péter.

Az ülés bizalmas jellegű volt. A komité örömmel állapította meg, hogy Wilson feltételeinek elfogadásával a románság évszázados óhaja, a népek önrendelkezési jogának elve érvényesül. Kívánja a komité a népek szabad rendelkezésének jogát nemcsak a Magyarországon élő nemzetiségek, hanem az egész világ népeinek számára, kívánja pedig oly értelemben, hogy ez a jog teljes szabadsággal és minden korlátozás nélkül gyakoroltassék.

A komité felfogását és elhatározását a képviselőház szerdai ülésén dr. Vajda Sándor deklaráció alakjában fogja előterjeszteni.

Megalakították még a komité végrehajtó bizottságát, melynek tagjai dr. Mihály Tivadar, dr. Vajda Sándor, dr. Pop C. István, Goldis László, Vlád Aurél és dr. Lázár Aurél.

Megállapították az országból beszerzett információk alapján, hogy a románság minden irányzatának és rétegeinek felfogása egységes. A komité határozataihoz számosan jelentették csatlakozásukat.

Nagyváradai Napló, Anul XXI, nr. 226, 15 octombrie 1918, p. 2.

* Istorica ședință a P.N.R. din 12 octombrie 1918 de la Oradea.

Conducătorii românilor din Ungaria au ținut duminică* o ședință în locuința avocatului dr. Aurel Lazăr unde au adoptat o hotărîre privind atitudinea românilor față de transformările democratice de astăzi.

Din partea comitetului național român**, în afară de dr. Aurel Lazăr, au fost prezenți dr. Teodor Mihali, dr. Alexandru Vaida, dr. Ștefan C. Pop, Vasile Goldiș, dr. Ioan Ciucu, dr. Gheorghe Popovici, Gheorghe Crișan, Nicolae Ivan, dr. Ioan Ciordaș, dr. Nicolae Comșa, Ioan Nedelcu, Gheorghe Dobrin, Petru Cornean.

Ședința a avut caracter confidențial. Comitetul a constatat cu satisfacție că, odată cu acceptarea principiilor wilsoniene, se va realiza dorința seculară a românilor, dreptul la autodeterminare a popoarelor. Comitetul dorește dreptul la autodeterminare al popoarelor, nu numai pentru naționalitățile care trăiesc în Ungaria, ci pentru popoarele din întreaga lume, dorește acest lucru în sensul ca acest drept să se poată exercita liber și fără nici un fel de restricții.

Concepția comitetului și hotărîrea luată vor fi prezentate sub formă de declarație de dr. Alexandru Vaida, în ședința de miercuri a parlamentului.

S-a constituit și biroul executiv al comitetului, format din următorii membrii: dr. Teodor Mihali, dr. Alexandru Vaida, dr. Ștefan C. Pop, Vasile Goldiș, Aurel Vlad și dr. Aurel Lazăr.

Pe baza informațiilor primite din țară au stabilit că concepția tuturor românilor este unitară, indiferent de orientare politică și strat social. Față de hotărîrile comitetului, mulți și-au declarat adeziunea.

25.

1918 octombrie 18, Budapesta.

„Onorată Cameră. N-a sosit încă timpul să încheiem bilanțul războiului mondial. Cu facultățile noastre debile, omenești, fie cu ajutorul minții, fie cu al fanteziei, nu sîntem în stare să prevedem urmările rele sau bune pentru omenime ale războiului. Un fapt îl putem stabili de pe acum. Războiul mondial a avut un rezultat mare: acceptarea din partea tuturor națiunilor a principiului, că în viitor nu va mai fi deosebire între națiune și națiune și națiunile mari și mici vor avea drepturi egale.

Cît de dureros a fost pentru noi, naționalitățile, care ne-am considerat și numit întotdeauna „națiune“ — să fim considerați și tratați din partea puterii de stat drept naționalități. De la întemeierea creștinismului multe spirite geniale au luptat pentru propășirea omenirii și mulți au încercat să definească bazele de muncă pentru binele și progresul întregii omeniri.

* Eroare, ședința a avut loc în data de 12 octombrie 1918 (sîmbătă).

** Corect: Comitetul Executiv al Partidului Național Român.

Și dacă au fost spirite, care în evul vechi și după întemeierea creștinismului au aflat calea adevărată, propagînd adevăratele principii du-cătoare la scop, aceștia n-au avut puțința să pună în aplicare practică principiile ce le profesau. E meritul lui Wilson, că în cunoscutele lui puncte a dat expresie acelor principii și le-a cristalizat așa, că nu se vor mai putea falsifica niciodată. Dacă omenirea va izbuti să realizeze, să înfăptuiască aceste principii, atunci de la întemeierea creștinismului încoace n-a fost un eveniment mai însemnat ca acesta, pentru omenire.

„Hock Ianos: Așa-i!“

„Dl. Al. Vaida: Noi, reprezentanții micilor națiuni am așteptat cu nerăbdare atitudinea cercurilor conducătoare ale monarhiei față de aceste puncte și națiunile nemaghiare au primit cu nespusă bucurie știrea, că Ministerul de Externe al monarhiei a înaintat la Washington propunerea de pace, căci astfel s-a recunoscut oficial, atit din partea reprezentanței noastre externe, cît și din partea guvernului și partidelor maghiare, că noi de acum nu mai sîntem naționalități, ci națiuni. (Mișcare). Cunoaștem mărimea vremilor prin care trecem; cunoaștem, că aceste probleme mari nu le putem trata conduși de egoism. Cunoaștem adevărul, care iese la iveală și într-unul dintre punctele lui Wilson, că nu trebuie să lăsăm teren urei, egoismului, cînd se tratează aceste probleme a căror rezolvare reală și serioasă se poate face numai cu ajutorul deplinei sincerități. Drept, aceea, reprezentanța organizației naționale a românilor a hotărît să-și definească atitudinea față de aceste puncte și din încredințarea acesteia, comunic On. camere următoarea declarațiune (exact textul fixat în conferința de la Oradea Mare de la 12 oct. Camera a fost cuprinsă de panică).

Comitetul executiv al partidului național român din Ardeal și Ungaria, ca organ politic al națiunii române din Ardeal și Ungaria constată că urmările războiului îndreptătesc pretențiunile de veacuri ale națiunii române la deplina libertate națională. Pe temeiul dreptului firesc, că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liber de soarta ei, un drept oarecare este acum recunoscut și de către guvernul ungar prin propunerea de armistițiu a monarhiei, națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă acuma uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul, ca liberă de orice înrîurire străină, să hotărească singură așezarea ei printre națiunile libere, precum și stabilirea legăturii de coordonare a ei cu celelalte națiuni libere. Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentante ale națiunii române, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal, căci apărarea intereselor ei națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria lor adunare națională.

Afară de organele delegate de adunarea națională sau alese din mijlocul său, așadar afară de comitetul executiv al partidului național român nimeni nu poate fi îndreptățit să trateze și să hotărească în treburi care se referă la situația politică a națiunii române. Toate deciziunile și acordurile, care s-ar lua și s-ar face fără aprobarea acestor organe, le declarăm ca nule și fără valoare, care nu leagă întru nimic națiunea română. Națiunea română care trăiește în monarhia austro-un-

gară aşteaptă şi cere — după multe suferinţe de veacuri — afirmarea şi valorizarea drepturilor ei nestrămutate şi inalienabile, la deplină viaţă naţională“.

Mai departe discursul continuă:

„Alex. Vaida: Cred, că nu trebuie să aduc multe dovezi, cum că între punctul de vedere al lui Tisza şi al domnului ministru-prezident pe de o parte şi între cel al lui Wilson e o mare prăpastie. (Aşa-i, în stînga extremă), peste care nu se poate trece nici cu rabulistica, nici aruncînd praf în ochii oamenilor (Aşa-i — în stînga extremă).

D. Deputat, contele Ştefan Tisza vorbeşte şi despre democraţie. Problema noastră nu e altceva, decît o latură a democraţiei doar adevărata democraţie nicăieri în lume nu se poate înfăptui înainte de a se soluţiona chestiunile naţionale, pentru că numai pe baze naţionale şi în cadre naţionale e cu putinţă o dezvoltare în direcţia normală a acestei consolidări. Şi cînd contele Ştefan Tisza polemizează cu problema naţională, oricum o numeşte el, de naţionalitate, la o întrerupere a lui Ioan Hock, care spune, că „fără reformă electorală nu este pace“, răspunde: s-o facem asta atunci, cînd sîntem forţaţi!

Afirmaţiunilor cum că în această ţară naţiunile nemaghiare şi pînă acum au fost într-o stare fericită şi că e foarte mică deosebirea între concepţia lui Wilson şi stările din Ungaria, trebuie să răspund, că mă mir de cutezanţa d-lui ministru-prezident de a afirma aşa ceva aici în parlament, în faţa ţării, în faţa lumii . . .

E doar a treia, ori a patra oară ministru prezident al Ungariei (strigăte în stînga extremă: A cincea oară! E timpul să pună punct!) şi astfel de la el pe drept se aşteaptă să cunoască chestia naţionalităţilor, doar ştie, că pe toate cîmpurile de luptă au sîngerat şi naţiunile nemaghiare şi toate temniţele în acel timp, cînd fiii şi părinţii cădeau pe cîmpul de război erau pline şi sînt pline şi acum cu mamele şi taţii lor şi că au incuiat chiar şi copiii de 14 şi 16 ani. (Contraziceri în centru).

On. Cameră! Această fericită situaţie este aşa de aproape de pretenţiile lui Wilson? Şcoalele noastre sînt închise cu sutele, asta o ştiţi poate. Veţi şti, apoi, că ne maghiarizează liceele şi că pretind condiţii imposibile pe care nu le putem împlini, numai ca să se maghiarizeze liceele.“

Ferdinand Iurega (deputat sîrb): De la noi au sechestrat banii „Maticei“;

„Alexandru Vaida: Dacă v-aţi interesa, cum v-ar fi datoria, de aceste probleme, aţi şti şi din ziare, că în Sibiu comisarul guvernial nu s-a oprit nic la sfîntul Altar şi că au trimis jandarmi la bisericile noastre. Veţi recunoaşte, că acesta nu e punctul de vedere al lui Wilson. Uitaţi-vă, sînt în parlament patru deputaţi români şi doi tăuţi, pardon, slovaci“ (ilaritate).

Fényec László: Nici un deputat al social-democraţiei.

„Alexandru Vaida: Cînd în această fericită ţară există aceste fericite raporturi, a spune, că între punctul de vedere al lui Wilson şi raporturile care dominează pe aici e abia o mică deosebire, daţi-mi voie să nu spun ce înseamnă, pentru că aş fi silit să folosesc expresii neparlamentare.

După semnele ce se arată, probabil se vor începe curînd presiunile de care s-a folosit odată și Ștefan Tisza pentru a dovedi, că s-au declarat cei într-adevăr chemați și pentru a prezenta astfel lucrurile, ca și cînd noi nu am fi adevărații reprezentanți ai națiunii române. Prin presiunile solgăbiraielor și mici grațiozități ale fișpanilor probabil, se va afla ici-colo cîte-un maghiar, care să facă declarații patriotice.

Căci ce este declarația patriotică? Nu espatriotism, ci un mic serviciu adus guvernului, ca să scape pentru un moment din situații neplăcute. E o năzuință vrednică de compătimit folosirea unor astfel de mijloace, în așa vreme . . .

Singură cale însă, e cea a deplinei sincerității, a deplinei recunoașteri, a acceptării bazelor cu adevărat democratice, cu adevărat creștine, cu adevărat wilsoniene. Și atunci, cînd cu drepturi egale fiind, ne vom întîlni ca națiuni egale, vom putea să ne întindem mîna și pentru viitor, dar între oprimatori și oprimați de cînd e lumea n-au putut să fie raporturi sincere. Trebuie să tindem așadar, ca să fim toți cu drepturi și ranguri egale și liberi. Nu-i nevoie de discuții lungi în acest scop, ci e de ajuns să se dea posibilitatea fiecărei națiuni din Ungaria de a-și întemeia organizația națională, ca să aveți cu cine să intrați în discuție, nu în cadrele strîmte ale acestei țări, pentru că această problemă nu o vor rezolva acei politicieni cu vederi strîmte, care cu atîta predilecție se numeau „Bărbați de stat“; această problemă e acum internațională, e chestia de onoare a omenirii, care trebuie cinstit rezolvată. Și să știți că nu persoana mea neînsemnată, ci națiunea română întregită a vorbit prin mine și că în aceste clipe istorice, fiecare român simte la fel cu mine și inima fiecărui român e pătrunsă de aceleași sentimente, dorințe și speranțe, cărora eu le-am dat expresie!⁴

Ferdinand Jurega: Se treaske! (să trăiască).

Arh. St. Buc., fond Savel Rădulescu, dosar 187, f. 23—27; Buletinul parlamentar maghiar din 20 octombrie 1918.

26.

1918 octombrie 27, Oradea.

NAGYVÁRAD MUNKÁSSÁGA ÉS POLGÁRSÁGA A BÉKÉÉRT

*

Munkások! Elvtársak! A háborút csinálók saját bevallásuk szerint is elvesztették a csatát. Most már ők is jónak látják a mielőbbi békét, a békét, amelyet ugyanúgy kössenek meg, mint ahogy a vérontást is megindították: rólunk, de nélkülünk. Azoknak, kik a világháborúból sem

* Text fără legătură cu tema volumului.

tanultak, kik Wilson demokráciája mellett is pénzzel, szuronnyal, rendőrrel akarják hatalmukat fenntartani, folyó hó 27-én vasárnap délután fél 3 órakor a Munkásotthonban megtartandó népgyűlésünkön fogjuk oda kiáltani valódi akarátunkat. Akik a mai korrupció helyett tisztességes népuralmat, az elnyomatás helyett jogokat, egészséget, szabadságot akarnak, azok köztünk lesznek. A nagyváradai szociáldemokrata párt vezetősége.

Népgyűlést tart november harmadikán a nagyváradai radikális párt is, ugyancsak azonnali békét és a legszélesebb jogkiterjesztést követelve.

Nagyváradai Napló, Anul XXI, nr. 237, 27 octombrie 1918, p. 3.

MUNCITORIMEA ȘI BURGHEZIA DIN ORADEA PENTRU PACE

. *

Muncitori! Tovarăși! Cei care au declanșat războiul, după propriile lor declarații, au pierdut bătălia. Acum și ei văd necesară încheierea grabnică a păcii. Pacea să o încheie tot așa cum au pornit și vărsarea de sânge: pentru noi, dar fără noi. Acelora, care nu au învățat nimic nici din războiul mondial și care cu toate (principiile) democrației wilsoniene vor cu bani, baionete și polițiști să-și mențină puterea, le vom exprima răspicat voința noastră adevărată, la adunarea populară, care va avea loc în data de 27 luna curentă, duminică după masă la ora 3, la Căminul Muncitoresc.

Cei care vor o putere populară cinstită în locul corupției de astăzi, drepturi, sănătate** și libertate în locul exploatării, vor fi în mijlocul nostru. Conducerea Partidului Social-Democrat din Oradea.

La 3 noiembrie și Partidul Radical din Oradea va ține o adunare populară tot în scopul încheierii imediate a păcii, cerind totodată asigurarea tuturor drepturilor.

27.

1918 octombrie 18/31, Oradea.

DECLARAȚIUNE

Tinerimea și studenții români din Oradea-Mare, aderînd întru toate la hotărîrile Comitetului Partidului Național a Românilor din Transilvania și Ungaria:

* Text fără legătură cu tema volumului.

** Probabil unitate.

1. Se supun dispozițiilor Comitetului executiv al Partidului Național;
2. Insistă pentru grabnica întrunire a Adunării Naționale;
3. Se declară solidari cu comitetul studenților români din Buda-
pesta;
4. Cer redactarea unui ziar cotidian;
5. Roagă Comitetul Executiv al Partidului Național să intre imediat
în legătură cu Consiliul Național Român din Paris;
6. Declară că sînt uniți în cugete cu frații noștri din Bucovina și
vrem ca soarta lor să fie strîns legată de soarta noastră.

Oradea-Mare la 18/31 octombrie 1918.

George Bugariu
Augustin Vancea
L. Popescu
Grigore Ritin
Petrovan Șt.
Petru Erdelyi
Petru Dejeu
G. Barna
Victor Gherasim

Dr. Valer Mărcuș
Nerva Jercan
Liviu Lazar
Nerva Traian Cosma
Gavril Dudulescu
Ioan Cerica
Vasile Stan
Ioan Popp
Vasile Bărbulescu

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 111.

28.

1918 (noiembrie), Oradea

FRAȚILOR!

Măcelul de 3 ani și jumătate a trecut. „Soldații noștri se întorc de pe fronturi ca acasă să guste pacea* în cea mai deplină *libertate***”. Regimul monarhic de care veacuri am fost asupriți și neluați în seamă — *s-a sistat*, lăsînd, în urmă-i, tuturor *națiunilor liberă organizare*. În Timișoara, sub conducerea colonelului Miron Șerb, s-a format *Consiliul Național Român Militar*, în care fiecare *soldat român* e membru. Conform principiului de *organizare liberă națională* — Români de pe teritoriul fostei coroane ungare *s-au organizat în Consiliul Național* cu sediul (în) Arad, a cărui hotărîre referitoare la *organizarea deplină* și la *forma de conducere* — se vor aduce la cunoștință ulterior. Deocamdată atît *Consiliul Național Militar* cît și *Consiliul Național* roagă populația a-și păstra

* La 3 noiembrie 1918 se încheie armistițiul între Austro-Ungaria și Antanta la Villa Giusti. (Istoria lumii în date, Editura Enciclopedică Română, București, 1969, p. 351).

** Sublinierile aparțin celui ce a întocmit Apelul.

în cea mai mare măsură *liniștea*, *ferirea* de orice *tulburare*, *furturi* și alte ca acestea (sic). În comune sub conducerea preotului, învățătorului ori altui bărbat *de încredere* să se formeze *garda civilă* pentru apărarea vieții și averii particularilor contra eventualelor bande de hoți. În comune *să se oprească* strict măsurarea* *băuturilor alcoolice*: rachiu, vin, spirt ș.a., că numai *capul treaz* poate aduce lucruri folositoare obștei. Fiecare *lucrător de pământ* să-și *facă lucrul* în pace și acurat. În sfârșit, *să nu dăm crezământ* nici *unei vești tulburătoare* ce s-ar lăți. Să urmăim lucrul în pace, să nu facem nici o declarație nimănui“.

Națiunea Română e constituită în Consiliile ei!

Informator

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar, 6, f. 100.

29.

1918 noiembrie 3, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în ședința Conferinței Partidului Național Român din Oradea Mare și Biharia, ținută la 3 noiembrie 1918 în Oradea Mare, în casa avocatului Dr. Aurel Lazăr.

Prezenți: Roman R. Ciorogariu vicar eppesc., Dr. Iacob Radu canonic, Dr. Gheorghe Miculaș dir. prep., Gheorghe Tulbure ref. cons., Augustin Maghiar prof., Petru Dejeu prof. prep., Alex. Mihuțiu, Cornel Szabo profesor, Vasile Popovici paroh, Dr. Aurelian I. Magier secr. consist., Dr. Coriolan Papp dir. la „Bihoreana“, Iosif Diamandi contabil, Dr. Aurel Lazăr, Dr. Ioan Buna, Dr. Justin Ardelean, Dr. Ioan Boroș, Dr. Ioan Iacob adv. în Ceica, Dr. Aurel Nyilvan, Dr. Sever Erdeli, Dr. Savu Marta, Dr. Iuliu Chiș, Dr. Dem. Chiș, Dr. Roxin Gheorghe, Dr. Nicolae Zigre, Dr. Aurel Zigre, Dr. Valer Mărcuș cand. de adv., Iancu Cerbu interpret la jud., Gh. Bogar vicenotar, apoi următorii ofițeri: Dr. Nicolae Popoviciu medic de regiment, Dr. Dimitrie Bodor proto-medic militar, Dr. Coriolan Grădinaru, Cornel Neș, Petru Erdeli locotenenți, Dr. Grigore Egri sublocotenent, Dr. Sever Andru și Alex. Hașaș stegari.

1.

Convocatorul Conferinței, Dr. Aurel Lazăr aduce la cunoștința celor prezenți că în urma dorinței exprimate din mai multe părți, în acest moment istoric, când dispar împărății și se nasc popoarele, spre a ne

* Vinzarea.

putea consulta asupra sorții neamului nostru din Oradea Mare și Biharia, a convocat conferința de azi și cu un entuziasm puternic rostește următoarea vorbire de deschidere:

Domnilor!

Adînc impresionat Vă salut! Știu și știm cu toții că realizarea idealului nostru național nu depinde numai de la noi. Știm că viitorul nostru este în mîinile puterilor învingătoare. Pînă la conferința de pace va mai trece multă vreme. Acest interval este al nostru, servește pentru pregătirile noastre, pentru dezvoltarea, întărirea conștiinței noastre naționale, pentru scăparea de păcatele trecutului. Sufletul fiecărui popor este conștiința națională. Fără aceasta nu este mîntuire, nu poate urma realizarea idealului național. Pacea așteptată ne va asigura libertatea și independența națională: dar numai dacă o voim, o cerem, o pretindem și dacă ne dovedim vrednicia, să fim primiți de membri liberi ai alianței popoarelor.

Declarația cunoscută a comitetului național a fost primul pas înălțător și energic în această luptă mare! Evenimentele de atunci au luat dimensiuni neașteptate, nechibzuite, uriașe.

Ungaria veche numai există. Ideea „națiunei politice maghiare“, ideologia supremației maghiare, într-un moment neprevăzut au dispărut și credem că vor zăcea îngropate fără speranța reînvierii în cripta de la Geszt.*

Pronia divină ne-a scăpat din robia milenară. Revoluția din Budapesta, nimicind Ungaria veche, a demolat Bastille-ul libertății noastre naționale și acum tăria, conștiința, cinstea, voința credința noastră, puterea titanică a geniului neamului românesc ne va scăpa de o robie nouă.

Domnilor! Biharia a înțeles glasul vremii! Să ne dezbrăcăm de hainele indiferentismului, de ale șovăirii și oportunismului. Solidaritate și disciplină, bună înțelegere și energie. Acestea sînt stîlpii conștiinței naționale, armele luptei noastre pentru realizarea idealului național.

Salutîndu-Vă cu dragoste pentru numărul frumos, în care ați grăbit la conferința de azi, Vă rog ca pentru conducerea agendelor să alegeți un președinte și un notar.

Conferința aclamează cu unanimitate de prezident pe Dr. Aurel Lazăr, iar ca notar pe Dr. Aurelian Magier.

2.

Prezidentul raportează, că în situațiunea extraordinară, creată de vîrtejul evenimentelor, simțindu-se necesitatea de a fi în contact cu Comitetul executiv al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania, care comitet în zilele trecute a fost convocat în Budapesta, încă în 31 octombrie a.c. a trimis la Budapesta pe stud. în drept Traian Cosma, spre a cîștiga informațiunile și invitațiunile necesare de la acel Comitet și este acum în situația de a raporta rezultatul acestei esmisiuni în următoarele:

* Proprietatea contelui Tisza István.

D-1 deputat Dr. Ștefan C. Pop, în numele Comitetului executiv ne-a trimis epistola de acest conținut (adresată direct lui Dr. A. Lazăr): „Iubite Aurel! Epistolele tale le-am primit și în scurt îți comunic: 1. Să nu candidezi la Ceica, în jurnale să dai în numele Consiliului Național Român un comunicat cum ne-ai comunicat nouă. 2. Raportul tău cu cei din Oradea să fie: absolută rezervă și pasivitate. 3. Dacă ai oameni de încredere dintre ofițeri, să se formeze Consiliul Militar Român cu deviza că numai de porunca Consiliului Național Român va asculta. Cei din garnizoana Timișoarei s-au constituit; vicecolonelul Brândușa cu un leutnant* s-au și prezentat la noi, oferindu-și serviciile. Astăzi am conferat cu Jászai** și cu doi deputați unguri din Ardeal pentru un manifest către popor, să susțină ordinea. Atît și nimic. Din țară ne-a trimis vestea să nu ne angajăm la nimic. Mai multe verbal. Noi astăzi plecăm acasă. Te îmbrățișez. Budapesta la 1/XI 918, Dr. Șt. Pop“.

Ca întregire, stud. Traian Cosma mai raportează următoarele informațiuni, primite verbal de la Dl. Dr. Ștefan C. Pop:

a) Secția românească a Partidului Social-Democrat din Ungaria a fuzionat*** cu Partidul Național Român exmițind 4 delegați, care dimpreună cu cei 6 membri ai Comitetului executiv, vor forma Consiliul Național Român din Transilvania și Ungaria.

b) Dorința Consiliului Național Român e ca soldații români să nu depună jurământ Consiliului Național, ci să se concentreze fiecare regiment în caderul său, supunîndu-se îndrumărilor Consiliului Militar Român.

Aceste referate se iau la cunoștință.

3.

Conform invitațiunilor expuse în punct 2, prezidentul pune pe tapet chestia înființării Consiliului Militar Român pentru Oradea și Biharia, iar conferința după o dezbateră minuțioasă cu unanimitate aduce următoarea rezoluțiune:

1. Enunță necesitatea constituirii Consiliului Militar Român, care va sta la dispozițiunea Consiliului Național Român.

2. Acest Consiliu Militar Român pentru Oradea și Biharia deocamdată se compune din ofițerii români prezenți la această conferință cătră care se alătură benevol sublocotenentul sîrb Lazar Homorean de la reg. 70 din loc.

3. Constituirea acestui Consiliu se va anunța Consiliului Militar Român din Timișoara, cerînd invitațiuni pentru un procedeu uniform.

4. Acest Consiliu Militar se va pune în legătură cu corpul ofițeresc al reg. 70 croat din loc, pentru cooperare.

5. Constituirea Consiliului se va aduce la cunoștința comandai militare din Oradea Mare.

* locotenent.

** ministrul naționalităților în guvernul maghir

*** Eroare. Este vorba doar de constituirea C.N.R.C. din Transilvania și Ungaria, în care au intrat pe bază de paritate cîte 6 membri din fiecare partid.

În baza acestei rezoluțiuni, Consiliul Militar Român pentru Oradea și Biharia deocamdată se constituie din următorii ofițeri prezenți:

Dr. Nicolae Popovici, medic de regiment,

Dr. Dimitrie Bodor, proto-medic militar,

Dr. Coriolan Grădinariu, locotenent,

Cornel Neș, locotenent,

Petru Erdelyi, locotenent,

Dr. Grigore Egri, sublocotenent,

Lazar Homorean, sublocotenent,

Dr. Sever Andru, stegar,

Alexandru Hașaș, stegar, urmînd să se întregească la numărul, pe care ofițerii noștri în consfătuire îl vor afla de trebuință.

4.

Prezidentul accentuînd că în comitatul Bihariei, lipsește orice organizație politică a partidului național român, nu mai funcționează nici Clubul Comitatens, luînd în considerare trebuințele timpului extraordinar, avînd în vedere eventualele alegeri pentru congresul național, în fine, voînd a deștepta și întări conștiința națională, disciplina de partid și a apăra drepturile și interesele poporului românesc din Oradea și Biharia, propune, iar conferința în scopul executării principiilor expuse aduce următoarea rezoluțiune:

Se constituie un Consiliu Național Român pentru Oradea și Biharia, care va sta la dispoziția Consiliului Național Român din Ungaria și Transilvania și va executa ordinele aceluia.

Acest Consiliu Național Român pentru Oradea și Biharia se compune din următorii membri:

a) din Oradea:

1. Roman R. Ciorogariu, vicar eppesc.
2. Dr. Florian Stan, prepozit gr. c(at.)
3. Dr. Iacob Radu, canonic.
4. Dr. Aurel Lazăr, avocat.
5. Andreiu Horvath, ppresbiter.
6. Dr. Gheorghe Miculaș, dir. prepar.
7. Dr. Sever Erdelyi, avocat.
8. Dr. Ioan Buna, avocat.
9. Dr. Coriolan Papp, dir. la „Bihoreana“.
10. Dr. Demetriu Kiss, avocat.
11. Dr. Iustin Ardelean, avocat.
12. Gheorghe Tulbure, ppresb. ref. bis.
13. Vasile Chirvai, prof. prep.
14. Dr. Ioan Boroș, avocat.
15. Dr. Nicolae Zigre.
16. Dr. Aurelian I. Magier, secr. cons.
17. Dr. Valer Mărcuș, cand. de adv.
18. Dimitrie Balog, proprietar.

b) din provincie:

19. Dr. Ioan Ciordaș, avocat în Beiuș.
20. Dr. Gavril Cosma, avocat în Beiuș.
21. Dr. Alexandru Pteancu, vic. dir. gimn(aziu) — Beiuș.

22. Dr. Constantin Pavel, prof. gimnaziu — Beiuș.
23. Ioan Bușița, prof. gimn. — Beiuș.
24. Petru E. Papp, ppresb.
25. Sever Sălăgian, proprietar în Holod.
26. Dr. Ioan Iacob, adv. în Ceica.
27. Dr. Eugen Nyeki, adv. în Ceica.
28. Dr. Ioan Comșa — Sâmbățaș.*
29. Adrian P. Deseanu, ppresb. în Vașcău.
30. Ioan Ovesa preot, contabil în Vașcău.
31. Dr. Augustin Ciurdariu, adv. în Vașcău.
32. Atanasie Toader, proprietar — Sighiștel.
33. Vasile Papp, preot în Topa super(ioară).**
34. Victor Pop, — Holod.
35. Dr. Andreiu Ille, adv. în Tinca.
36. Dr. Aurel Pinția, adv. în Tinca.
37. Dr. Teodor Tețiu, adv. în Tinca.
38. Petru Șerb, presb. (în) Giriș(u Negru).
39. Vasilie Plaștin, Beliu.
40. Dr. Moise Coș, adv. în Salonta.
41. Nicolae Roxin, ppresb. (în) Micherechiu.
42. Dr. Iuliu Kiss, adv. (în) Marghita.
43. Dr. Coriolan Man, Vedresabran.***
44. Gavril Lazar, Sânlazăr.
45. Gavril Chereji, Satu Barbă.
46. Nicolae Vașca, proprietar în Homorog.
47. Vasilie Pântea, proprietar în Homorog.
48. Danila Vicaș, Husasău.
49. Ioan Berte, Covasa.
50. George Coș, Salonta.
51. Vasilie Negru, Vașcău.
52. Alexandru Munteanu, ppresb. în Tileagd.
53. Dr. Nicolae Poenar, adv. în Aleșd.
54. Aron Bulzan, Feceteu.****
55. Iosif Moldovan, Ortiteag.
56. Dr. Emil Lazar, Borod.
57. Emil Perenyi, Borod.
58. Petru Fodor, Borod.
59. Ștefan Domocoș, preot în Bratca.
60. Teodor Manea, preot în Bratca.
61. Vasile Carțiș, Rogoz.

care consiliu după trebuințe se mai poate întregi prin sine.

5.

Avînd în vedere greutatea comunicației, lipsa ardentă de dispoziții momentane, iar convocarea și consultarea totalității Consiliului întîmpinînd greutăți neînvincibile, conferința la care participează mai mulți

* Sîmbăta.

** Topa de Sus.

*** Abrămuț.

**** Negreni.

membri din provincie, alții iarăși aderînd la deciziunile ei, enunță următoarea concluzie:

Membrii Consiliului cu ubicațiunea* în Oradea Mare formează Comitetul executiv al Consiliului Național pentru Oradea și Biharia și au facultate a aduce deciziuni în numele întregului Consiliu.

Ne mai fiind alte obiecte, ședința se ridică, iar pentru autentificarea procesului verbal se designează membrii: Dr. Coriolan Papp și Dr. Gheorghe Miculaș.

D.c.m.s.

Dr. Aurelian I. Mageriu

notar

Dr. Aurel Lazăr

președinte

Pentru autentificare:

Dr. Gheorghe Miculaș

L.S.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 1/1918, f. 1—3; Publicat în Revista Arhivelor, anul XI, București, 1968, vol. 2, f. 208—210; A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România, în „Crisia”, vol. V, Oradea, 1975, f. 195—200.

30.

1918 noiembrie 3, Oradea.

PROCES VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al Comitetului Național Român din Oradea și Biharia, ținută la 3 noiembrie n. 1918, la ora 1 p.m. în Oradea în casa adv. Dr. Aurel Lazăr.

Prezenți: Roman R. Ciorogariu, Dr. Iacob Radu, Dr. Aurel Lazăr, Dr. Gheorghe Miculaș, Dr. Sever Erdelyi, Dr. Ioan Buna, Dr. Coriolan Papp, Dr. Demetriu Kiss, Dr. Iustin Ardelean, Gheorghe Tulbure, Dr. Ioan Boroș, Dr. Nicolae Zigre, Dr. Aurelian Magier, Dr. Valer Mărcuș.

1.

Comitetul executiv se constituie astfel:

Președinte: Dr. Aurel Lazăr

Notari: Dr. Aurelian Magier și
Dr. Valer Mărcuș

cassar: Dr. Nicolae Zigre

* Reședința.

2.

Membrul Roman R. Ciorogariu face următoarea propunere:

Președintele acestui comitet să se pună în legătură directă cu mandatarii Consiliului Național Român din Arad spre a cere invitațiuni pentru continuarea activității, apoi în fiecare comună din Biharia, locuită de români să se designeze cite un bărbat de încredere, care să organizeze comuna și să execute ordinele Consiliului Național Român din Oradea și Biharia.

Această propunere se primește și se ridică la valoare de concluz.

3.

Constituirea Consiliului Național Român din Oradea și Biharia se va aduce la cunoștința Consiliului Național Maghiar din loc, avizându-l că în chestiile comune: ale susținerii ordinii publice, ale siguranței persoanei și averei, ale alimentației și igienei publice, vom conlucra cu ei.

4.

Prezidentul aduce la cunoștința Comitetului executiv, că miine în 4 noiembrie, se va ține adunarea extraordinară a congregației comitatense, care este de mare importanță pentru noua organizare a comitatului. Are informațiuni că se va constitui un Consiliu Național Maghiar și pentru comitat și se va face organizare generală, prin designarea bărbaților de încredere pentru fiecare comună.

Comitetul executiv luînd la dezbateră această informație, aduce următorul concluz:

Este de dorit să se observe strictă pasivitate față de organizația nouă a comitatului și a împiedica ca în congregația comitatensă să figureze și români. În scopul acesta Comitetul executiv va dezvolta cea mai intensă activitate, iar membrul Dr. Gheorghe Roxin, ca membru al congregației, sau intrucit va fi posibil, însuși prezidentul Dr. Aurel Lazăr, se încredințează a face în adunarea congregației de miine, următoarea declarație: „Onorată Congregație! În acest moment istoric salutăm înainte de toate în numele Partidului Național Român din Biharia națiunea maghiară redeșteptată și Consiliul ei Național, și dorim ca și națiunea maghiară să fie părtaşă de-un viitor fericit, care va fi chemat să saneze ranele trecutului și să creeze epoca muncii liniștite, și a adevăratei culturi.

Cînd ne luăm rămas bun de la trecut, constatăm că națiunea română a luat cu bucurie la cunoștință proclamația Consiliului Național Maghiar, Consiliul Național Slovac, în care recunoaște de drept sfînt, dreptul de liberă dispunere a popoarelor, șterge noțiunea falsă a „națiunei politice maghiare“. Națiunea română recunoaște valabilă și pentru sine acel principiu că: „Consiliul Național Slovac a hotărît în interesul poporului slovac“ prin urmare fiecare Consiliu Național va hotărî în interesul națiunei sale și ia la cunoștință proclamațiunea guvernului poporal maghiar, prin care se enunță că în Ungaria nu mai sînt naționalități, ci națiuni egal îndreptățite și coordonate.

Avînd în vedere principiile acestea, s-a constituit și Consiliul Național Român pentru Oradea și Biharia, care va fi chemat sub conducerea Consiliului Național Român din Ungaria și Transilvania, să reprezinte interesele românilor din Oradea Mare și comitatul Biharia.

Aducînd aceste la cunoștința onor. congregației, anunțăm că stăm întru toate pe baza declarațiunei Comitetului Național Român, cetită în parlament de deputatul nostru Alexandru Vaida și declarăm că singurul reprezentant competent al românilor din Ungaria și Transilvania este Consiliul Național Român și că despre soarta poporului român, pe baza dreptului de liberă dispunere a popoarelor, numai Congresul nostru Național este chemat a decide.

Așteptăm, ca și pînă la decidera finală asupra sorții noastre, Consiliul Național Maghiar și guvernul poporal prin organele sale din comitatul nostru va respecta sfîntul drept al liberei dispuneri al Națiunii Române, ceea ce pîn-acum n-am experiat.

În fine declarăm, că în privința apărării ordinei publice, a siguranței persoanei și a averii, vom conlucra din răsputeri cu organele chemate din comitat.

Declarația se va ceti în românește și conform uzului practicat și în alte comitate românești, se va tălmăci și în limba maghiară.

5.

Spre a dispune de un fond de oareșicare, pentru acoperirea speșelor împreunate cu eventualele esmisiuni și alte trebuințe ale Consiliului, Comitetul executiv efectează asupra fiecărui membru din Consiliul Național o cotizație de 100 cor[oaane].

*

Pentru verificarea acestui proces verbal se desighează membrii: Dr. Coriolan Papp și Gheorghe Miculaș.

Ne fiind alte agende, ședința se ridică.

D.c.m.s.

sn/Dr. *Aurelian I. Magier*
notar

sn/Dr. *Aurel Lazăr*
președinte

pentru autenție*:

ss/Dr. *Gh. Miculaș*
canonic gr. cat.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 2/1918, f. 1—2; Publicat în Revista Arhivelor, anul XI, București, nr. 168, vol. 2, f. 210—212; A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România, în „Crisia”, vol. V, Oradea, 1975, f. 200—202.

* Autentificare.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN DIN BEIUȘ

Duminică 3 nov. n., românii din Beiuș, înțelegînd că după amiază maghiarii vor să înființeze consiliul național maghiar, s-au întrunit în mod spontan în localul Casinei române, unde cu însuflețire unanimă au declarat de constituit Consiliul național român cu următorii membrii în permanență:

Dr. Ioan Ciordaș avocat, Camil Sălăgean profesor, Dr. Constantin Popovici avocat, Ilarie Crișan meseriaș, Roman Cristian meseriaș, Traian A. Pinteru candidat de avocat, notarul consiliului, Dr. Alexandru Pteancu profesor, Dr. Constantin Pavel profesor, Dr. Cornel Nyes medic.

Consiliul național român constituit, prin membrii Dr. Ioan Ciordaș, Dr. Gavril Cosma, Dr. Const. Popoviciu aduce numai decît la cunoștința pretorelui următoarea rezoluție:

„Românii din Beiuș în adunarea lor ținută la 3 nov. n. 1918 orele 12 a.m., pe baza dreptului de a dispune liber asupra sa fiecare națiune, — drept recunoscut și de consiliul național maghiar regnicolar, — au constituit consiliul național român ca organ al comitetului executiv al partidului național român“.

„Consiliul național român salută consiliul național maghiar din loc, și pînă la alte orientări, ce le va primi de la comitetul executiv al partidului național român, îl va sprijini în susținerea ordinii și în asigurarea rezolvării neconturbate a afacerilor publice“.

Sătmar.

„Românul“, anul VII, nr. 4 din 31 octombrie (13 noiembrie) 1918.

TRATATIVELE GUVERNULUI CU REPREZENTANȚII
NAȚIONALITĂȚILOR. S-A DISPUS DESCHIDERA ȘCOLILOR*

Budapesta. Ziarul „Politika Hiradó“ (Jurnalul politic) anunță: din surse autorizate se precizează, că știrile care circulă în legătură cu încheierea unui acord definitiv cu minoritățile conlocuitoare, nu corespund adevărului. Este vorba doar de faptul că Jászi Oskár, ministru fără portofoliu, duce în prezent tratative cu reprezentanții diferitelor naționalități. Tratativele au realizat și unele rezultate pozitive, naționalitățile fiind dispuse să colaboreze cu guvernul în anumite probleme, cel puțin pînă la înălțurarea gravelor primejdii de acum. Astăzi, Hock János, președintele

* Traducere din limba maghiară.

Consiliului național, împreună cu dr. Teodor Mihályi, reprezentantul Consiliului național român și Melczer Wilmos, președintele grupului parlamentar sas, au dat publicității următoarea proclamație:

— în furtuna singeroasă a războiului mondial de acum, eforturile noastre cele mai mari se concentrează în scopul de a scuti popoarele noastre de noi suferințe și nenorociri, și de aceea orice s-ar întâmpla în viitorul apropiat sau mai îndepărtat, sîntem ferm hotărîți de a pune capăt zădarnicei vărsări de sînge și de distrugerii a bunurilor. În consecință, facem apel către toți fiii națiunilor maghiare, române și săsești, să intre în contact unii cu alții, și prin reciprocă înțelegere și încredere să stabilească toate modalitățile necesare, în scopul apărării optime a siguranței personale și a avutului în timpul evenimentelor ce vor urma. ss) Hock János — Dr. Teodor Mihalyi — Melczer Wilmos.

Budapesta. Se anunță formarea Consiliului Național Român, ce s-a constituit din delegații partidului național român și ai comitetului român al partidului social democrat. Delegații partidului național român în Consiliul național român, sînt următorii: Teodor *Mihalyi*, Vasile *Goldiș*, Alexandru *Vaida Voievod*, Ștefan *Cicio Pop*, Aurel *Vlad* și Aurel *Lazăr*; delegații partidului social-democrat sînt: Ion *Flueraș*, Iosif *Jumanca*, Enea *Grapini*, Tiron *Albani*, și Iosif *Renoiu*. *Consiliul național român se pune pe poziția dreptului de autodeterminare al popoarelor.*

Tratativele lui Jászi cu românii ardeleni.

Budapesta. Jászi Oszkár, ministrul însărcinat cu problemele naționalităților în noul guvern maghiar, în prima zi după intrarea sa în funcțiune a încercat să ia contact cu conducătorii naționalităților. De fapt nu el a fost inițiatorul tratativelor, deoarece în momentul numirii sale ca ministru *șefii politici ai naționalităților odată cu telegrama de felicitare i-au propus să înceapă și tratative.* Eri seara au și început tratativele. În numele românilor participă Alexandru *Vaida Voievod*, Ștefan *Cicio Pop*, Aurel *Vlad* și Ioan *Erdelyi*; din partea sașilor: Schuller *Rudolf*.

În legătură cu aceste tratative, ministrul Jászi a făcut următoarele declarații:

— tratativele pe care le duc în prezent cu reprezentanții naționalităților, se află într-un stadiu începător. Deocamdată ne consfătuim *în ce fel am putea să menținem ordinea pe teritoriul Ardealului. În privința aceasta acordul dintre noi a fost unanim.* Cu politicienii români am abordat și unele probleme principiale. Bineînțeles, nu s-a ajuns încă la o înțelegere dar sper să ne înțelegem și să *putem încheia — în zilele ce urmează acordul dorit de toți.*

Se vor deschide și școlile naționalităților.

Budapesta. Lovászi Marton, ministrul cultelor, a dispus deschiderea tuturor școlilor confesionale, înlăturîndu-se în felul acesta unul din impedimentele principale ce stăteau în fața unei înțelegeri între români și unguri.

Aradi Hirlap din 3 noiembrie 1918.

„REVOLUȚIA A ÎNVINS“

S-a constituit Consiliul Național Român.

Europa este în flăcări. Popoarele subjgate au scuturat jugul robiei de clasă și de rasă. Epoca apăsării naționale a trecut și toate popoarele dispun liber de soarta lor. Poporul cehoslovac și-a pus bazele statului său național, croații-slovenii, bosniecii, și sîrbii (laolaltă), statul jugoslav. Italianii din fosta monarhie se alătură de Italia. Poporul ungar și-a înființat statul național independent. Banatul s-a declarat de republică independentă. Românii din Ungaria și Transilvania și-au constituit Consiliul Național Român ca unicul for care reprezintă voința poporului român și se bazează pe libera hotărîre asigurată de curentul vremii și de voința popoarelor libere.

Trupele române prin delegații lor s-au alăturat Consiliului Național Român, în care își vor trimite exmișii lor.

Consiliul Național Român

al națiunii române din Ungaria și Transilvania s-a constituit la 30 octombrie n. 1918, din exmișii Comitetului partidului național român și din exmișii Comitetului central român al partidului social democrat din Ungaria.

Exmișii Comitetului partidului
național român sînt următorii:

Teodor Mihali
Vasile Goldiș
Dr. Alexandru Vaida-Voevod
Dr. Ștefan C. Pop
Dr. Aurel Vlad
Dr. Aurel Lazăr

Exmișii Comitetului central
român al partidului
social-democrat sînt următorii:

Ioan Flueraș
Iosif Jumanca
Enea Grapini
Baziliu Surdu
Tiron Albani
Iosif Renoi

Consiliu național român stă pe baza principală a liberei dispoziții asupra sorții lor a națiunilor, principiu fixat de presidentul Wilson ca condiția păcii lumii și primit atît de partidul național român cît și de partidul social democrat și recunoscut din partea reprezentanței oficiale a monarhiei și a Ungariei, de asemenea și de consiliul național maghiar.

Ca națiune liberă dorim să ne întovărășim în frățească armonie cu toate celelalte națiuni libere.

Consiliul național român

SPRE LIBERTATE . . .

de Emil Isac

Noul edict al lui Wilson, comentat cu mare îndrjire de șoviniștii mult iubitei noastre Ungarii, este discutabil din toate punctele de vedere. Citorii noștri ne vor înțelege, de ce noi sîntem siliți să abdicăm de a-l critica simpatic, deși toată inima ni se cutremură de fiorul democratic ce insuflă acest nou cap de operă al puternicului american. Dreptul popoarelor ce a fost obiectul atitor nedreptăți în Europa noastră bătrină, libertatea popoarelor mici, progresul omenimei pe toate căile culturii, iată numai cîteva pasagii din analiza minunată a lui Wilson.

Pe noi, românii din Ungaria, ne poate interesa numai din punct de vedere al dispunerii libere, ce ni se promite (după ce ni s-a promis de Monarhia austro-ungară) de Wilson și de Entenia. Vasăzică poporul român din Monarhie, să va putea declara dacă vrea ori nu să fie un factor istoric în imperiul dunărean, poporul român din Monarhie i se dă puțința, ca să-și croiască liber soarta pe care i-o asigură progresul cultural, poporul român din Monarhie devine astfel matur, scăpat de tutela feudalo-capitalistă, care îi amenință de sute de ani viața națională și va putea trăi viața politică a independenței sale etnice, — tot atitea aspecte de civilizație pentru democratul adevărat.

Cine va garanta împlinirea acestor condiții ale plebiscitului? Poporul român din Ungaria este azi pe fronturi. Ce a rămas acasă, subiecte pasive (bătrini, femei, copii, invalizi și inapți) nu vor putea constitui elementul declarativ. Iar, presupunînd cazul extrem, conchemarea sfatului național român, imposibil din punctul de vedere al ideologiei dominației naționale maghiare, Sfatul național român (cunoscînd experiențele administrative dureroase) se va putea declara de fapt după sentimentul adevărat, ori i se va micșora sentința pozitivă prin o ținută șovăielnică? Grea și nespus de delicată întrebare, la care democratul adevărat va putea răspunde cu o singură dorință: datoria guvernelor austro-ungare este ca să facă tot posibilul, chiar dacă rezultatul va fi dureros pentru resonul de stat, pentru manifestarea sufletului poporului român, căci altfel plebiscitul nu poate avea nici o valoare istorică. Să ascunzi și azi luminarea supt obroc, să trăiești și azi în iluzia efemeră a minciunei, să încerci cu teroare să înăbușești izbucnirea simțămîntelor generale ale unui popor, este o crimă nu la adresa lui Wilson, ci la adresa gemeniei democrației. Este întrebarea: numai dorința lui Wilson este nu emanciparea popoarelor mici, ori însuș criteriul politice moderne? Și socialistul adevărat va spune: spiritul vremii a constituit programul de revizuire a politicei întregi și doborîrea ideologiei absurde, că problema naționalităților este problema internă a unei țări, niciodată supusă controlului European! Teoria asta a derutat și cine ține morțiș la ea, va fi dat la o parte acum, ori mai tîrziu prin forța evenimentelor, ce precipită sfîrșitul.

Prea bine, știu că în zadar recomandăm și de astădată calea sinceră și singură posibilă guvernelor noastre: de-a lăsa liber, drumul manifestării politice românilor, guvernele noastre se lasă amăgite de-un optimism admirabil, crezând în miracol ori în salvarea principiului imperialist, dar să nu-și uite guvernele că astăzi în contra conștiinței sociale în zadar vor acționa vechile uneltiri diplomatice, suflul democratic este atît de puternic încît stavile artificiale nu mai asigură tradițiile. Oricît de amară este consecința, nu este altă scăpare și alt remediu, popoarele trebuie ascultate, căci glasul lor este al viitorului. Și cu cit vor fi mai conciliate guvernele austro-ungare în respectarea liberei dispunerii a popoarelor, cu atît vor salva mai sigur existența națiunilor dominante de azi, față cu care nu să cugetă nici-un popor ascultat la război, ori împilare.

Evenimentele politice mondiale nu stăvilesc progresul nostru de mai mult, de-a pretinde democratizarea țărilor, căci democrația cîștigată nu va fi jertfită, ori cine va stăpîni-o, oricine va moșteni-o. Să ne punem întrebarea, dacă democratizarea nu va fi forțată de consecința războiului, dacă ea ar fi fost instituită de multe decenii, cu cit mai ușoară ar fi situația politică, în care să zbate azi Monarhia? Sistemul feudal, nenorocirea Monarhiei, a pricinuit și cataclizma de azi, căci iredentismul nu arareori este un simptom de socializare, principiul acesta însă a fost negat de maniacii imperialismelor, care au uitat totdeauna că în fiecare popor subjugat poate trăi acelaș dor de independență, ca în națiunea întreagă. Așteptăm în liniște și în deplină tăcere, desvoltarea procesului istoric, care se desfășoară înaintea ochilor noștri. Simpatia noastră întreagă este pentru cei ce vor să asigure pacea între popoare, apărarea popoarelor mici în contra absolutismelor imperialiste, eliberarea tuturor minorităților politice, culturale și sociale.

Pacea universală este etapa ultimă în programul nostru, pacea, care nu va permite nici teroarea reacțiunilor, nici suveranitatea capitalismului, dar nici umilirea simțimentelor omenești în instituții asimilatoare. Europa nouă, visată de noi, va fi o Europă curată, în care nu vor mai fi lupte odioase între națiuni, între clase, între confesii, între culturi. Fiecare popor își are drepturile sale particulare, care sînt comorile civilizațiunii întregi, căci naționalismul este în esență o tendință umanistă, de-a ridica un popor la idealul universal al unității culturale. Ne lasă rece prin urmare alaiul strident ce acopere programul lui Wilson din partea șoviniștilor și dorim din inimă ca și de astădată să învingă principiul egalității și să se sfîrșească rușinoasa comedie, în care a fost plămădită Europa veche. Vrem libertate, egalitate, frățietate, între popoare și între oameni, vrem primenirea atmosferei otrăvite în care geme intelectul omenesc, vrem lumina și bogăția sufletelor, vrem popoare culte, țări înfrățite, oameni împăcați cu viitorul, vrem alte candelile pe altarele politice și nou suflu în cugetarea omenească și cine vrea să ne satisfacă programul, cine ne promite împlinirea acestei promisiuni, numească-să Wilson, și-l salutăm cu evlavie, căci vorbește de noi!

Adevărul, Anul XIV, nr. 42 din 21 octombrie (3 noiembrie) 1918.

Conştiinţa unităţii e o realitate sufletească a poporului românesc de pretutindeni.

Ţăranul român de oriunde, aruncat între alte neamuri, a avut sentimentul just al diferenţierii de rasă şi s-a îngrădit ca într-o cetate în în-suşirile distinctivă ale vieţii lui naţionale. În cursul veacurilor un simplu trai patriarhal a menţinut frăţietatea acestor ostaşi de un sânge, oricît de îndărătnice au fost încercările de desfiinţare. Blocul sufletesc s-a păstrat intact, ca în alte părţi şi în Transilvania şi Ungaria.

Cu vremea însă sentimentul unităţii s-a desfăcut din faza primitivă a instinctului de conservare şi a primit îndrumările conştiinţei ale unor justificări superioare. Comunitatea originii române a românilor de oriunde, a fost ideea călăuzitoare a luptelor naţionale pe care românii din Transilvania şi Ungaria le-au dus împotriva încercărilor de desnaţionalizare. Din această conştiinţă a originii comune a răsărit şi principiul unităţii politice care prindea rădăcini mai adânci în măsură ce se desvelea politica perfidă a Austriei, în măsura în care tendinţele de desfiinţare ale ungu-rilor se întreţin şi în măsură ce se consolida tînărul regat al României.

Credinţa unităţii naţionale a trăit însă totdeauna în sufletul românesc. Ea s-a moştenit din părinţi, ea mîngîia intimitatea vieţii familiare şi dădea putere de rezistenţă împotriva persecuţiilor de tot soiul.

Întărită în cursul vremii a devenit articolul primordial în crezul vieţii naţionale a poporului român din Transilvania.

Dinasticismul atît de des invocat de Habsburgi al românilor a izvorît şi el din această idee a unităţii naţionale. Cînd regatul de azi al României era numai provincie turcească desmembrată, încălcată rînd pe rînd de atîta vecini, — credinţa în realizarea acestui plan de unificare naţională trebuia să ducă în mod fatal spre Viena, reşedinţa împăratului. Acest dinasticism nu pornea deci din nici un fel de sentiment de recunoştinţă şi devotament (pe care le-a desminţit la fiecare pas istoria), ci numai din necesitatea fatală simţită de conducătorii poporului românesc de a în-viora forţa de rezistenţă a maselor populare prin iluzia unei bunăvoinţe împărateşti şi de a-şi căuta un punct de sprijin în mijlocul atîtor nenorociri.

Dintre două rele: alianţa cu Viena împotriva ungu-rilor şi alianţa cu ungu-rii împotriva Vienei. Românii au ales răul cel mai mic, primejdia mai suportabilă, fiind că era mai depărtată: Alianţa cu Viena.

Această apropiere însă nu se întemeia decît pe o trecătoare reciprocitate de interese. Fără a avea o comunitate de aspiraţii, ea păstra ca bază, reciprocitatea de duşmănie împotriva ungu-rilor. Poporul românesc din Ardeal era dinastic, fiindcă dinastia se temeă şi ea de expansiunea politică a elementului maghiar care în acelaşi timp tindea să-şi cîştige şi unitatea naţională a statului ungar şi preponderenţa în cadrele monarhiei.

Românii din Transilvania căutau deci sprijin la Viena, pentru că Budapesta era duşmanul lor comun şi Bucureştiul nu devenise încă un

factor a cărui influență să se fi resimțit și peste hotarele Principatelor Unite.

Un dinasticism devotat însă, o alipire sinceră către statul ungar ar fi fost un strigător paradox moral.

Monarhia Habsburgilor a fost de la înființarea ei o creațiune artificială, a cărei compoziție internă hibridă în mod fatal să nască diverse tendințe centrifugale în veacul al XIX care a consfințit principiul de naționalitate. Lozincă tradițională: „divide et impera“ diriguia camarila vieneză în străduințele ei continue de a asigura echilibrul unei alcătuiți cu temelii șubrede. De la 1848 existența Austro-Ungariei nu se mai datora decit inerției politice internaționale care a intervenit pe urma epocii lui Napoleon. În acest timp la Viena se cheltuia toată energia pentru îndușmănierea reciprocă a popoarelor din interiorul monarhiei și pentru slăbirea națiunilor învecinate, înrudite cu aceste popoare. Se urma vechea rețetă familiară a casei de Habsburg, cuibul consacrat al intrigilor seculare.

Lucrând direct sau indirect, singură ori în alianță cu alții, pregătind și alimentând un neîntrerupt proces de ostilitate al diverselor naționalități, politica Vienei a căutat astfel să neutralizeze aspirațiile naționale ale popoarelor mici și a reușit să menție aici la porțile orientului harta Europei într-o stranie și anacronică înfățișare.

Astfel în întreg acest răsărit nici un stat național independent n-a ieșit din realizarea aspirațiilor sale integrale de unitate publică.

Avem români în regatul României, Austria (Bucovina), Ungaria, Rusia (Basarabia), Serbia și Bulgaria. Avem sîrbi în regatul Serbiei, în Ungaria și Austria; avem ruteni în Austria și Ungaria; poloni în Austria, Germania, Rusia; Italieni în regatul Italiei, în Austria și Ungaria.

Distrugerea unității sufletești au pregătit-o habsburgii paralel cu această distrugere a unității politice. Românii din Ungaria au fost divizați de Viena în români-greco-ortodoxi și greco-catolici; sîrbi în sîrbi ortodoxi, și catolici (croați); slovacii în catolici și protestanți; rutenii în ruteni catolici în Ungaria și ortodoxi în Bucovina, ca puterea lor să fie veșnic subminată pe ascuns.

Înființarea dualismului austro-maghiar la 1867 a dovedit în mod evident că românismul din Transilvania și Ungaria este aruncat pradă tendințelor de deznaționalizare de la Budapesta. Alianța regatului român însă cu monarhia de Habsburg mai crea din cînd în cînd iluzia unor îmbunătățiri de soartă care se așteptau zadarnic. Întreținîndu-se tot mai mult persecuția maghiară, evoluția normală a concepției politice la românii din statul ungar, a adus cu sine abandonarea treptată a Vienei ca centru de gravitație a elementului român din monarhia de Habsburg și a început să-și îndrepte ochii spre București.

În măsura în care se consolida regatul Regelui Carol și în măsura în care se accentua distrucțiunea metodică a românismului din Ungaria, politica românilor din Transilvania influențați în mod hotărîtor de unitatea culturală cu România, desăvîrșită în ultimele decenii, — avea ca punct de orientare capitala regatului român.

În acest timp la Viena nu se mai ridica nici un obstacol împotriva tendințelor de cotopire ale imperialismului maghiar. Partidul creștin-

social al doctorului Lueger călăuzit de idei antimaghiare nu s-a putut ridica la o valoare hotărîtoare. Principiile unei „Gesamt-Monarchie“, profesate de răposatul moștenitor de tron Frantz Ferdinand, care căuta contactul cu conducătorii poporului român, n-au ieșit la lumină din cabinetele palatului Belvedere ca să ia o formă concretă.

Șovinismul maghiar ajunsese la paroxism în creșterea lui, făcînd ca în conștiința națională a României să iasă la iveală cu o putere tot mai mare neputința morală de a se menține alianța cu monarhia de Habsburg peste cadavrul politic al românilor din Transilvania. Ultimele argumente în privința tendințelor de guvernămînt de la Budapesta, au fost date de contele Ștefan Tisza, primul ministru ungar, cu ocazia tratativelor unui acord Româno-maghiar, eșuat în primăvara anului 1914, din cauza concepției de absolută anihilare politică a poporului românesc care îndruma pe bărbații de stat unguri și din cauza indiferenței manifestată la Viena pentru soarta acestei naționalități sacrificate.

Pacea de la București, cu ocazia căreia intrigile perfide din Ballplatz împotriva României nu s-au mai putut ascunde, a dat lovitura de moarte alianței regatului român cu Austro-Ungaria, fixînd totodată în mod definitiv și irevocabil noua orientare a crezului politic românesc din Transilvania: Unirea cu regatul independent al României.

Această credință a mînat peste Carpați zeci de mii de români transilvăneni la începutul marelui război, plecați să se înroleze în armatele române și să lupte alături de ele pentru izbîndirea idealului, care-i chema cu toată strălucirea lui orbitoare: România Mare.

„România nouă“, an II, nr. 207, din 3 noiembrie 1918.

36.

1918 octombrie 31/noiembrie 3, Budapesta.

MOMENTUL DESROBIREI

În lumea bătrînă și putredă se întîmplă lucruri mari în fiecare moment.

Au avut dreptate savanții ca Marx și Emil Zola, care au spus că un război universal duce lumea la dezastru. Acum războiul e pe sfîrșite și odată cu el pierе și sistemul care l-a născut. Focul revoluției din Rusia deși nu s-a întins în moment peste toată lumea, ci a mijit sub cenușă, acum pare că a reînviat și a aprins Europa în părțile cele mai putrede. Țări capitulează, altele se descompun după națiuni, în altele clasele apă-sate încearcă să scuture jugul claselor apă-sătoare.

Austria s-a descompus. Polonii din Galiția se alipesc de cei din fosta Polonie rusească, asemenea și polonii din Germania. Ucrainenii din

Austria vor să se lipească de Ucraina. Românii din Bucovina se manifestează pentru a se împreuna cu toți românii din vecinătatea Dunărei, formînd statul Dunărean.

Românii din Ardeal și Banat, de asemenea, se mișcă și își cer independența. Cehii au declarat de independent statul Boem și sfatul național a început guvernarea. Nemții din Austria, prin sfatul național, vor a se lipi de Germania. În Pola în momentele acestea este revoluție. Marinarii nu se mai supun porunței și cer pacea imediată. În Fiume au înăbușit răscoala pentru un moment, Croația totuși s-a luat în stăpînire și s-a declarat de independentă. În Budapesta s-a format Sfatul național ungar și populația a demonstrat pentru republica independentă. La Berlin s-au făcut mari demonstrații pentru republica germană.

Reacțiunea barbară se apără de moarte. Acolo unde poate, varsă sînge pentru a-și prelungi stăpînirea barem cu cîteva zile. Sîngele vărsat la Budapesta, la Fiume și Pola va cădea asupra lor și răfuiala cu atît va fi mai gravă pentru stăpînitorii trecutului.

În Ungaria încă nu s-a numit guvern și situația din zi în zi se îngreunează. Proclamațiile regelui și a prințului Iosif sunt luate în bătaie de joc și dinastia numai așa va rămînea la putere dacă va face pe placul poporului. În fiecare oră se petrec lucruri mari și nu putem ști exact ce va aduce ziua de mîine. Evenimentele ce se întîmplă ne privesc și pe noi românii. Trebuie să fim gata la orice și în momentul dat să fim la înălțimea chemării noastre.

„Adevărul“, Anul XIV, nr. 42 din 21 octombrie/3 noiembrie 1918.

37.

2.565

1918 noiembrie 3, Tinca.

16.427 raportez, la Ianoșda, șasezeci de militari înarmați au ocupat primăria, notarul a fugit, doi jandarmi au fost dezarmați. La Batăr a fost atacat administratorul moșiei, Zeller, moșia a fost jefuită, iar Zeller a fugit la Tinca. Binevoii a cere Consiliului militar să trimită la Tinca trupe sigure cu un efectiv de 50 de persoane. În caz contrar nu pot răspunde pentru menținerea ordinei.

Prim-pretor,
ss. *indescifrabil*

Arhiva I.S.I.S.P., secția Cluj, cutia nr. 227, filmul nr. 3.

CONSILIUL NAȚIONAL AL UNITĂȚII ROMÂNE*

Nenorocirea făcînd ca regatul României, care a luptat alături de Antantă, să nu fi reușit încă să răstoarne guvernul antiromân și prin aceasta să nu fie reprezentat la deliberările de la Versailles, Consiliul Național al Unității României, compus din români din Transilvania, din Ungaria, din Bucovina și din Regat, care nu recunosc legitimitatea actualului guvern de la Iași, adresează Puterilor Antantei o cerere urgentă.

Franța, Marea Britanie, Italia, în tratatul de alianță pe care l-au încheiat cu regatul României, au recunoscut legitimitatea revendicărilor rasei române, adică au recunoscut că locuitorii români din Ungaria și Bucovina cer să fie separați de Austro-Ungaria și să constituie cu românii din regat o nouă Românie, care, de la sine înțeles, va fi un stat total democratic, cu o egalitate absolută pentru toate rasele și credințele, cu respectarea minorităților etnice, potrivit principiilor de înaltă justiție pentru care s-au luptat națiunile Antantei și marea democrație americană. Cu această ocazie s-a întocmit o hartă care indică teritoriile Austriei și Ungariei considerate românești. Dacă asupra unor părți din acest teritoriu există pretenții din partea altor națiuni, care s-au luptat alături de Antantă, față de Austria și de maghiari, aceste discuții nu ar avea nici o importanță.

Dovada că Franța, Marea Britanie și Italia nu s-au înșelat cu privire la sentimentele românilor din Ungaria constă în aceea că în timpul întregului război acești români și-au manifestat în mod strălucit voința de a se uni cu frații lor din regat.

Peste cincizeci de mii de români au luptat în rîndurile armatei române de la începutul războiului. În Italia au format o legiune. În Franța formează o altă legiune. Dar mai categoric este faptul că *Comitetul Național*, care din 1881 reprezintă voința unanimă a românilor din Ungaria, s-a pus sub egida principiilor proclamate de președintele Wilson. În consecință el a hotărît să se constituie ca națiune independentă, separată de Austria și Ungaria. Această rezoluție a fost prezentată la tribuna parlamentului ungar de deputatul Alexandru Vaida, care în același timp a negat acelui parlament dreptul de a reprezenta națiunea română. Această declarație a fost făcută în aceeași zi cu aceea a deputatului slovac Juriga, care a declarat același lucru în numele poporului slovac.

Noi știm că astăzi nu este vorba de condițiile de pace, ci numai de armistițiu; un armistițiu care face însă posibil și înlesnește săvîrșirea tratatului de pace.

* La 24 august / 6 septembrie 1918 se crează la Paris Consiliul Național al Unității Române. avînd în conducere pe Take Ionescu (președinte), Vasile Lucaciu, Octavian Goga, dr. Constantin Angelescu și Ioan Th. Florescu (vicepreședinți). Consiliul este recunoscut la 29 sept. / oct. 12 de guvernul francez, la 23 oct. / nov. 5 de guvernul S.U.A., la 29 oct. / nov. 11 de guvernul englez, iar la 9/22 nov. de cel italian drept exponent al intereselor poporului român (Istoria României în date, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 309).

În acest scop poporul slovac a cerut guvernelor Antantei ca părțile slovace ale vechiului regat al Ungariei să fie ocupate în timpul armistițiului de trupele italiene.

Din aceleași motive noi cerem ca teritoriile românilor, Austriei și Ungariei să fie de asemenea ocupate de trupele aliate.

Cererea noastră este cu atât mai legitimă cu cât în ședința din 18 octombrie curent, în parlamentul din Budapesta, deputatul român Ștefan Pop a afirmat, fără a fi contrazis, că închisorile maghiare gem de români și că opt tribunale funcționează pentru ei. Numai printr-o ocupație a trupelor aliate ar putea fi menținută ordinea, ar putea fi evitate conflicte grave, iar congresul păcii ar putea examina și hotărî în deplină libertate și cu certitudine o executare facilă și imediată.

Nu trebuie de asemenea să se uite că este posibil și chiar probabil, să înceteze regimul impus de germani Regatului României și ca tocmai din cauza situației dureroase care va continua în părțile românești ale Ungariei, să izbucnească tulburări în Regatul României, cu o influență imediată asupra teritoriilor românești din Ungaria și aceasta exact în momentul în care guvernele Antantei vor voi să pună capăt tuturor dezordinelor și tulburărilor.

Consiliul Național al Unității Române nu cere pentru români un tratament de favoare. El cere numai ca națiunea română din Ungaria, ai cărei frați din Regat s-au sacrificat pentru ea de partea Antantei, să se bucure de un tratament egal cu cel al altor națiuni eliberate.

Președinte
al Consiliului Național
al Unității Române

Take Ionescu

Vicepreședinți și totodată membri
ai Comitetului Național Român
din Ungaria

Dr. Vasile Lucaciu
Octavian Goga

Paris, 4 noiembrie 1918.

Arh. St. Buc., Colecția Microfilme Franța, Rola 182, cadrele 169—172. Ministère des Affaires Etrangères, Direction des Affaires Politiques et Commerciales. Archives diplomatiques, vol. 31, Serie Z, Carton 577, dossier I. Roumanie; Politique extérieure, dossier général, f. 154—157, lb. franceză.

39.

1918 noiembrie 4, Oradea.

JEGYZÖKÖNYV

Felvétetett Nagyváradon, 1918 évi november hó 4. napján, az e napon megalakult Biharvármegyei Magyar Nemzeti Tanács — és Román Nemzeti Tanácsból kiküldött végrehajtóbizottság első üléséről.

Jelen voltak alulírott bizottsági tagok teljes számban. Ágoston Péter dr., mint a Nagyvárad városi Nemzeti Tanács végrehajtóbizottságának

kiküldöttje, az ülést megnyitja s üdvözli a megyei végrehajtóbizottságot és előterjeszti annak feladatait. A közrend helyreállítása és fenntartása mellett első teendő a községi és járási nemzeti tanács megalakítása, hogy a községi előljáróság és járási főszolgabírók mellett az ellenőrzést gyakorolhassuk. Az e tekintetben kiadott utasítás szerint javasolja, hogy az összes községek felhívassanak azonnal néptanácsok alakítására, melyeknek választásában minden felnőtt ember, tehát a nők is részt vegyenek. A néptanácsok alakítsák meg a végrehajtóbizottságokat, amelyek azután megalakítanak a járási tanácsokat és bizottságokat.

Lázár Aurél dr. mindennek előtt afelől kér határozni, hogy a megyei végrehajtóbizottság a megye szervei: az állandó választmány és a közigazgatási bizottság felett mi módon gyakorolja ellenőrzési jogát. Javasolja, hogy a megye ezen szerveinek ülésein a végrehajtóbizottság vegyen részt és a hozandó határozatok a román községekkel román nyelven is közöltessenek.

Többek hozzászólása után a végrehajtóbizottság kimondja, hogy a megyei állandó választmány és közigazgatási bizottság ülésein résztvesz és a határozatok a román községekkel román nyelven is közölni fognak.

A községi néptanácsok választására nézve többek hozzászólása után a végrehajtóbizottság elhatározza, hogy minden községben megalakítandó a néptanács, amelynek tagjai a község minden felnőtt emberének szavazataival választandók a lakosság számarányában — a néptanácsból kiküldendő, egy végrehajtóbizottság annyi tagból, ahány tagú az előljáróság — ez a végrehajtóbizottság részt vesz a képviselőtestületi közgyűléseken és az előljárósági üléseken, és az előljáróság működését mindenben ellenőrzi. A községi végrehajtóbizottságok a járás székhelyén nyomban összejönnek és választanak, lehetőleg az ott lakók közül, egy öttagú járási végrehajtóbizottságot, amely a főszolgabírók mellett megkezdí és a járás igazgatásában résztvesz.

Halász Sándor dr. százados a megye közbiztonsága tárgyában tesz előterjesztést. Az előmunkálatok már folyamatban vannak a hadügyminisztériumnak a Nemzetőrség szervezése tárgyában kiadott rendelete szerint. Azonban elsősorban szüksége van 1000 fegyverre, főleg román tisztekre és vagy 100 emberre, akikből egy repülő századot alakítana, hogy azt azonnal az exponált helyekre dobhassa, továbbá 2 teher- és 2 személyautóra. Tudomása szerint a Nagyszalontán megalakult polgárőrség rendelkezik több gépfegyverrel is, ezekből kér rendelkezésére bocsájtani.

Lázár Aurél dr. a jelentéshez szólva tudomására hozza a bizottságnak, hogy a Román Nemzeti Tanács mellett is megalakult a Katonatanács, amely a közrend fenntartására rendelkezésre áll. Kívánsága az, hogy a most toborzandó nemzetőrség román tagjai a Román Nemzeti Tanács előtt tegyék le az esküt, egyebekben a végrehajtóbizottság katonai hatósága alatt álljanak.

Többek hozzászólása után a végrehajtóbizottság Lázár Aurél dr. jelentését tudomásul veszi, a Nemzetőrség szervezését illetőleg szükségesnek tartja a városi Nemzeti Tanáccsal érintkezésbe lépni, valamint a fegyverek beszerzésére nézve is. Ezzel a nagyváradi végrehajtóbizottság küldöttjeit bízza meg. Halász százados mellé az adminisztratív teendők vég-

zésére egy tagját kiküldi. A nemzetőrség fizetéséről amíg a kincstár kiutalja és folyósítani fogja, a megyei pénztár fog gondoskodni.

Berényi Ferencz csendőrségi százados jelentést tesz a csendőrség felkesztéséről, amelyet elhalasztott és erre vonatkozólag intézkedést kér.

A végrehajtóbizottság a csendőrség felesketésére Rigó Loránt dr., Nagy Mihály dr. és Hornyánszky Pál bizottsági tagokat küldi ki.

Megyei főügyész a megyei reszortügyek feletti ellenőrzésre vonatkozólag tesz javaslatot. Az egyes reszortok lennének a következők: közbiztonsági, közéletelmzési, közegészségügyi, szociál-politikai.

A végrehajtóbizottság a reszortügyek feletti ellenőrzést a következő ülésen fogja beosztani.

Megyei alispán a megye közéletelmzésének ellátásáról tesz röviden jelentést s a bizottságot e tekintetben megnyugtatta, hogy jó ideig el van látva a megye közönsége.

Értesülése szerint a konyari hengermalomban mintegy 28 vagon liszt van készletben, amely az eddigi diszpozíció szerint azonban elszállításra vár. Utasítást kér arról, hogy ez megakadályoztassék.

A végrehajtóbizottság a lisztkészletnek a megye területéről való elszállítását betiltja.

Megyei gazdasági bizottság ügyeleti tisztje a megye területén levő hadifoglyok ügyében tesz jelentést. Utasítást kér ezekre, valamint a fogoly örökre vonatkozólag is, akik már nem akarnak továbbra helyükön maradni és mind haza akarnak menni.

A végrehajtóbizottság arra való tekintettel, hogy a hadifoglyok elszállítására nincsenek forgalmi eszközök rendelkezésére, nem tehet elég a Népkormányának a hadifoglyok szabadonbocsátását illetőleg kiadott rendeletnek és utasítja a hadifogoly ügyeleti tisztet, hogy a hadifoglyokat addig, amíg hazaszállításuk lehető lesz, tartsa őrizetben. A hadifogoly örök a Nemzetőrségbe beosztandók és mint nemzetörök a megállapított zsold mellett a hadifoglyok őrizetére visszatartandók. A hadifogolyügyek vezetésével Jancsovics főhadnagyot továbbra is megbízta.

Mágori Lajos kéri a bizottságot, hogy a vidéki bizottsági tagok részére, akik sem munkájukat nem végezhetik, hanem pedig élelmezésükről nem gondoskodhatnak, állapítson meg napidíjat.

A végrehajtóbizottság vidéki tagjai részére az útiköltségen kívül 50 korona napidíjat állapított meg.

Ezzel az ülés bezárattott.

K.M.F.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 30/1918, f. 1—3; Publicat de A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru Unirea Transilvaniei cu România, în „Crisia“, vol. V, Oradea, 1975, f. 203—205.

30/1918

PROCES-VERBAL

încheiat în data de 4 noiembrie 1918 la Oradea cu ocazia primei ședințe a comitetului executiv al Consiliului Național Maghiar și al Consiliului Național Român din comitatul Bihor, care s-a constituit în această zi.

Au fost prezenți toți membrii comitetului executiv subsemnați. Dr. Agoston Petru, ca delegat al Comitetului Executiv al Consiliului Național Maghiar al orașului Oradea, deschide ședința și salută comitetul executiv comitatens și expune sarcinile acestuia. Pe lângă restabilirea și paza ordinii publice o sarcină primordială este înființarea consiliilor naționale comunale și ale plășilor ca astfel să putem exercita controlul asupra antiștiilor comunale și a primpretorilor plășilor. Propune, în conformitate cu instrucțiunile date în acest sens, să fie solicitate imediat toate comunele pentru înființarea de consilii populare, la alegerea cărora să ia parte toți locuitorii majori, inclusiv și femeile. Consiliile populare să formeze comitetele lor executive, care la rîndul lor să înființeze consiliile pe plăși și comitetele acestora.

Dr. Aurel Lazăr cere în primul rînd să se hotărească modul în care Comitetul Executiv comitantes își exercită controlul asupra organelor comitatense: Comisia permanentă și Comitetul administrativ. Propune ca la ședințele acestor organe ale comitatului să participe comitetul executiv, iar hotărîrile aduse să fie comunicate localităților românești și în limba română.

După alocuțiunea mai multora, Comitetul Executiv hotărește să participe la ședințele Comisiei permanente și a Comitetului administrativ comitatens, iar hotărîrile aduse să fie comunicate localităților românești și în limba română.

Referitor la alegerea consiliilor populare comunale, după alocuțiunea mai multora, Comitetul Executiv hotărăște înființarea de consilii populare în fiecare comună, a căror membri se aleg prin votul tuturor locuitorilor majori în raport cu numărul populației, formîndu-se din consiliul popular un comitet executiv în număr egal cu antistia. Acest comitet executiv va lua parte la adunările deputaților și la ședințele antistiei și totodată supraveghează întrutotul activitatea antistiei.

Comitetele executive comunale se vor întruni la sediul plășii și vor alege, dacă se poate dintre cei cu domiciliul aici, un comitet executiv al plășii format din cinci membri, care va începe activitatea alături de primpretori și va lua parte la conducerea plășii.

Căpitan Dr. Halász Alexandru face un raport în legătură cu ordinea publică în comitat. Sînt în curs lucrările preliminare de organizare a Gărzii Naționale conform ordinului dat de Ministerul de război. Însă, în primul rînd, sînt necesare 1000 de arme, de ofițeri, mai cu seamă români și de 100 de oameni, din care să se formeze o companie de intervenție, care să fie trimisă imediat la locurile expuse și totodată sînt necesare 2 autocamioane și 2 automobile. Este informat că garda civilă formată la Salonta dispune de mai multe mitraliere, din care solicită să-i fie puse la dispoziția sa.

Dr. Aurel Lazăr, luînd cuvîntul, aduce la cunoștința comitetului, că și pe lângă Consiliul Național Român s-a constituit Consiliul Militar care va sta la dispoziție în vederea menținerii ordinii publice. Dorința sa este ca membrii români ai gărzii naționale, care în aceste momente se organizează, să depună jurămîntul Consiliului Național Român, iar în altă privință să fie subordonate autorității militare a Comitetului Executiv.

După alocuțiunea mai multora, Comitetul Executiv ia act de informarea făcută de Dr. Aurel Lazăr și consideră necesar în legătură cu organizarea Gărzii Naționale și procurarea de arme să se ia legătura cu Consiliul Național orășenesc. Cu aceasta sînt încredințați delegații comitetului executiv din Oradea. Totodată este numit un membru care să-l sprijine pe căpitanul Halász în executarea treburilor administrative. Case-ria comitatului se va îngriji de plata salariului gărzilor naționale pînă cînd erariul va ordonanța.

Căpitanul de jandarmi Berényi Francisc raportează în legătură cu depunerea jurămîntului jandarmilor, care a fost amînat și cere luarea de măsuri în acest sens.

Comitetul Executiv desemnează pe dr. Rigó Lorand, dr. Nagy Mihai și dr. Hornyánszky Paul, membrii comitetului, de a participa la depunerea jurămîntului jandarmilor.

Primprocurorul comitatului face propuneri în legătură cu supravegherea problemelor de resort ale comitatului. Resoartele respective ar fi: ordinea publică, aprovizionarea publică, sănătatea publică și social-politică.

Comitetul Executiv va repartiza, la ședința următoare, sarcinile privind supravegherea secțiilor de resort.

Vicecomitele comitatului, pe scurt, prezintă situația aprovizionării populației și asigură comitetul că populația comitatului este aprovizionată pe o perioadă mai lungă.

După cum este informat, la moara cu aburi din Konyár, există un stoc de 28 vagoane de făină, care însă conform dispozițiilor prezente urmează să fie transportat. Cere dispoziții să se împiedice aceasta.

Comitetul Executiv interzice scoaterea din comitat a acestui stoc de făină.

Funcționarul de serviciu al comisiei economice a comitatului raportează în legătură cu prizonierii aflați pe teritoriul comitatului. Solicită dispoziții în legătură cu aceștia și cu paznicii lor, care nu vor să mai rămînă pe posturile lor, vrînd cu toții să se reîntoarcă la casele lor.

Comitetul Executiv nu poate să execute ordinul guvernului popular în legătură cu eliberarea prizonierilor, deoarece nu sînt la dispoziție mijloace necesare pentru transportarea acestora, ordonînd ofițerului însărcinat cu paza prizonierilor de a asigura paza acestora pînă cînd va fi posibilă transportarea lor. Paznicii prizonierilor vor fi încadrați în Garda națională și, astfel, ca gardiști naționali, cu soldă fixată, vor fi reținuți pentru paza prizonierilor. Locotenentul Iancsovics este însărcinat pe mai departe cu conducerea problemelor prizonierilor.

Mágori Ludovic roagă comitetul să stabilească diurnă membrilor comitetelor locale care nu pot să-și desfășoare activitatea și cărora nu le este asigurată întreținerea.

Comitetul executiv a fixat pentru membrii locali, în afara cheltuielilor de transport, o diurnă de 50 coroane.

Cu aceasta ședința a fost închisă.

D.C.M.S.

Către poporul român din Oradea Mare și Biharia!

FRAȚI ROMÂNI!

În vremile acestea ale desfacerii din crîncenul război au ajuns toate popoarele la dreptul de a-și croi înșile soarta viitorului lor. În temeiul acestui drept recunoscut și de stăpînirea țării, românii din Biharia încă și-au alcătuit un

CONSILIU (SFAT) NAȚIONAL

în Oradea Mare, care va reprezenta interesele poporului român. În fiecare comună se va constitui un comitet popular, care se va îngriji de siguranța publică și de toate trebuințele poporului.

Cînd aducem aceasta la cunoștința tuturor românilor, chemăm pe fiecare român din acest comitat ca să se supună hotărîrilor

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

și să conlucre la susținerea ordinii publice, la siguranța persoanei și a averii.

Fiecare să se ferească, așadar, de turburări, furături, jaf, aprinderi, omor și orice faptă prin care ar turbura pacea și liniștea dintre concetățenii pacinici.

Români!

Cauza noastră e sfîntă, să nu o pîngărim cu fapte nevrednice de un element de ordine, cum este poporul românesc, ci să ne facem vrednici de zilele mari ale renașterii neamului românesc.

Cel mai mare dușman al poporului și al neamului românesc este acela, care nu se supune ordinii, conturbă pacea și buna înțelegere între concetățeni.

Oradea Mare, la 4 noiembrie 1918.

În numele Consiliului Național Român:

dr. Iustin Ardelean	dr. Demetriu Kis
Demetriu Balog	dr. Aurel Lazăr
dr. Ioan Boroș	dr. Aurel Magier
Roman R. Ciorogariu	dr. Vasile Major
dr. Sever Erdely	dr. Valer Mărcuș
Andrei Horvat	dr. Gheorghe Miculaș
	dr. Coriolan Papp
dr. Vasile Kirvai	dr. Nicolae Popoviciu
	dr. Jacob Radu
	dr. Gheorghe Rocsin
	dr. Florian Stan
	Gheorghe Tulbure
	dr. Nicolae Zigre

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al Consiliului Național Român din Oradea Mare și Biharia, ținută la 5 noiembrie 1918.

Prezenți: Roman R. Ciorogariu, Dr. Iacob Radu, Dr. Gheorghe Miculaș, Andrei Horvath, Dr. Aurel Lazăr, Dr. Iustin Ardelean, Dr. Ioan Bo-roș, Dr. Dem. Chiș, Dr. Gheorghe Roxin, Dr. Nic. Zigre, Dr. Sever Erdelyi, Dr. Aurel Magier, Dr. Valer Mărcuș, Demetriu Balog.

Notar: Dr. Aurelian I. Magier; Dr. Aurel Lazăr.

1.

Prezidentul Dr. Aurel Lazăr raportează că ieri a adus la cunoștința comitetului suprem comitatens și reprezentanților Consiliului Național Maghiar Comitatens constituirea Consiliului Național Român pentru Oradea și Biharia, precum și constituirea Consiliului Militar Român.

Această notificare s-a trecut la proces verbal, fixându-se totodată cerc de activitate, asupra căruia Consiliul Național Român ia angajamentul de-a conlucra cu Consiliul Național Maghiar. Conform acestei înțelegeri Consiliul Național Român exmite din sinul său 6 membri și anume: Roman R. Ciorogariu, Dr. Iacob Radu, Dr. Aurel Lazăr, Dr. Nicolae Zigre, Dr. Sever Erdelyi și Coriolan Papp, care, împreună cu alți membri ai Consiliului Național Maghiar, formează Comitetul executiv al Consiliilor comitatense. Acest comitet este organul suprem de control a tuturor agendelor Comitatense. Consfăturile membrilor comitetului se fac împreună, dar executarea deciziunilor cade în competența fiecărui Consiliu Național separat.

Eliminând considerentele politice, conlucrarea celor două Consilii Naționale se extinde asupra: 1) Siguranței publice, 2) asupra alimentării, 3) igienei publice, 4) social-politice (asigurarea muncitorilor), iar în nex cu aceste comune e și chestia 5) bugetară.

Consiliul Național Român designează ca reprezentant al său în: 1) secția siguranței publice pe: Dr. Aurel Lazăr, 2) în secția pentru alimentare pe: Dr. Iacob Radu, 3) în secția igienei publice ca om de specialitate pe: Dr. Nicolae Popoviciu, 4) în secția social-politică pe: Dr. Nicolae Zigre, iar 5) în secția financiară pe: Dr. Coriolan Papp, iar membrii: Romul R. Ciorogariu și Dr. Sever Erdelyi, își execută dreptul de control numai în plenul Comitetului executiv al Consiliilor Comitatense.

2.

Prezidentul raportează că tot în ziua de ieri a notificat constituirea Consiliului Național Român și Consiliului Național Maghiar orășenesc. După ce democrația a înlocuit instituțiunea congregației orășenești prin Consiliul cetățenesc (Polgári-tanács), Consiliul Național Român a designat din

sînul său 4 membri + unul supletor*, pe D-nii: Dr. Iustin Ardelean, Dimitrie Balog, Andreiu Horvath, Dr. Ioan Boroş şi Dr. Gheorghe Roxin, ca reprezentanţi ai săi în acest Consiliu cetăţenesc.

În Comitetul Executiv orăşenesc, unde sînt reprezentate toate partidele orăşeneşti, Consiliul Naţional Român este reprezentat prin preşedintele Dr. Aurel Lazăr.

Se ia la cunoştinţă.

3.

Prezidentul raportează că tot ieri a notificat constituirea Consiliului Militar Român, comandantului orăşenesc: vice-colonelului Cserey, care consiliu stă sub conducerea căpitanului Emil de Herbay.

4.

Prezidentul raportează că tot ieri a fost notificată constituirea Consiliului Militar Român şi Consiliului Militar Maghiar comitatens. S-a accentuat că: Consiliul Militar Român se constituie din ofiţerii şi soldaţii români din Oradea şi comitatul Bihor. Acest Consiliu depune jurămîntul în miinile Consiliului Naţional Român şi stă la dispoziţia acestuia. În comunile locuite de români se va forma garda naţională română, sub comanda Consiliului Militar Român, care gardă va susţine ordinea publică. Armamentul şi solda acestei garde se va primi de la erariu, iar speşele necesare, pînă la licvidare din partea erariului, se anticipează din sumele încasate prin comitetele executive din comitat.

Se ia la cunoştinţă.

5.

În vederea veştilor alarmante, sosite din comitat, care anunţă jafuri şi alte excese, Comitetul executiv lansează, în numele Consiliului Naţional Român, următorul manifest către populaţiunea română din comitat:

*„Cătră poporul român din Oradea Mare şi Biharia!
Fraţi români!*

În vremile aceste ale desfacerii din crîncenul război, au ajuns toate popoarele la dreptul de a-şi croi înşile soarta viitorului lor. În temeiul acestui drept, recunoscut şi de stăpînirea ţării, românii din Biharia, încă şi-au alcătuit un Consiliu (sfat) Naţional în Oradea Mare, care va reprezenta interesele poporului român. În fiecare comună se va constitui un comitet popular, care se va îngriji de siguranţa publică şi de toate trebuinţele poporului.

Cînd aducem aceasta la cunoştinţa tuturor românilor, chemăm pe fiecare român din acest comitat ca să se supună hotărîrilor Consiliului Naţional Român şi să conlucre la susţinerea ordinii publice, la siguranţa persoanei şi a averii.

* Supleant.

Fiecare să se ferească așadar de tulburări, furături, jaf, aprinderi, omor și orice faptă care ar turbura pacea și liniștea dintre concetățenii pașnici.

Români!

Cauza noastră e sfântă, să nu o pingărim cu fapte nevrednice de-un element de ordine, cum este poporul românesc, ci să ne facem vrednici de zilele mari ale renașterii neamului românesc.

Cel mai mare dușman al poporului și al Neamului românesc este acela, care nu se supune ordinii, conturbă pacea și bună înțelegere dintre concetățeni.

Oradea Mare, la 4 noiembrie 1918.

În numele, Consiliului Național Român:

dr. Iustin Ardelean

Demetriu Balog

dr. Ioan Boroș

Roman R. Ciorogariu

dr. Sever Erdelyi

dr. Vasile Maior

dr. Valer Mărcuș

dr. Gheorghe Miculaș

dr. Coriolan Papp

dr. Nicolae Popovici

Andrei Horvath

dr. Vasile Kirvai

dr. Demetriu Kiss

dr. Aurel Lazăr

dr. Aurel Magier

dr. Iacob Radu

dr. Gheorghe Roxin

dr. Florian Stan

Gheorghe Tulbure

dr. Nicolae Zigre.

Acest manifest se va tipări în 2 500 exemplare, și se va desface prin comunele românești, parte pe calea antistiilor comunale, parte prin preoți și învățători.

Dr. Aurelian Magier

notar

Dr. Aurel Lazăr

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 3/1918, f. 1—2; Publicat în Revista Arhivelor, anul XI, București, nr. 168, vol. 2, f. 214—216; A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România în „Crisia”, vol. V, Oradea, 1975, f. 205—207.

42.

1918 noiembrie 5, Oradea.

JEGYZÖKÖNYV

Felvétetett Nagyváradon 1918 évi november hó 5-ik napján.

Biharvármegye Magyar Nemzeti Tanácsából és Román Nemzeti Tanácsából kiküldött végrehajtóbizottság üléséről.

Jelen voltak: Ágoston Péter dr., Lázár Aurél dr., Kovács Miklós dr., Radu Jakab dr., és Ciorogariu Román dr., Nagy Mihály dr., Zigre Mik-

lós dr., Kotzó Jenő, dr. Hornyánszky Pál, Papp Koriolán, dr., Erdély Szever dr., Mágory Lajos és Ladányi János, utóbbi ügyis, mint jegyző-könyvvezető.

Rigó Lóránd dr., az ülés megnyitása előtt bejelenti, hogy Lakatos József bizottsági tag családi körülményeinél fogva az üléseken való megjelenésekben akadályoztatván, helyette Kotzó Jenő dr. bizatott meg a Nemzeti Tanács részéről.

Tudomásul vétetett.

Ágoston Péter dr., az ülést megnyitja, elsősorban is felkéri a Nemzetőrség parancsnokát, Halász Sándor századost, tegyen jelentést a közbiztonságra nézve tett intézkedéseiről.

Halász Sándor százados jelenti, hogy a mai nap folyamán már megállapítható, miszerint a legexponáltabb helyek Tenke vidéke, Bél vidéke, O. Szentmiklós, ahol értesülése szerint már mintegy 400 főre rugó horda garázdálkodik Gyapju, Vársonkolyos, Körösfeketető, Tataros, Királyhágó és Méhkerék (helységekben). Belényesről vett értesülése szerint ott még nincs közvetlen veszély, de a helyzet fenyegető. A tűz inkább Arad megye felől terjed, Szilágy megye felől még nincs semmi értesülése. Jelenti, hogy fegyvereknek ugyan már birtokában van, de a készlet oly csekély, hogy sürgősen forduljunk a hadügyminisztériumhoz nagyobb mennyiségű fegyverért és gépfegyverekért, amelyeket külön vagonokban tisztí fedezet mellett azonnal szállíttasson ide.

Ágoston Péter dr., javasolja, hogy az exponált helyekre azonnal bizalmi férfiak küldessenek ki. Oláhszentmiklósról proponálja Zigre Miklós dr. bizottsági tag azonnali kiküldését, akinek tudomása szerint ott nagy befolyása van.

Ciorogariu Román dr. is elsősorban bizalmi férfiak kiküldését ajánlja, mert fegyverrel ugyan lehet győzni, de nem meggyőzni, és itt a kedélyek lecsillapítására és megnyugtatózására van legsürgősebb szükség.

Lázár Aurél dr. és többek hozzászólása után a végrehajtóbizottság Nemzetőrség parancsnokának jelentését tudomásul veszi, a hadügyminisztériumot fegyverek azonnali rendelkezésre bocsájtása iránt táviratilag megkeres, Oláhszentmiklósról, mint bizalmi férfit Zigre Miklós dr.-t kiküldi, mellette, fegyveres készültséget is kirendel, hogy szükség esetén azzal teremtsen rendet.

Mágori Lajos jelenti, hogy Nagyszalontán megalakított Nemzetőrség sürgeti a fizetését és már kezd elégedetlenkedni. Kéri egy puskaműves kiküldését is, aki az ott nagyszámban levő rossz fegyvereket kijavítsa.

Lázár Aurél dr. a fizetések ügyének rendezését kéri, nehogy később differenciák legyenek. Megállapítani kívánja, hogy a fizetés mely időtől számíttassék, mert sokan már a Nemzetőrség szervezése előtt is önkéntes szolgálatot teljesítettek a rend érdekében. Áll ez különösen a tisztekre nézve.

Nagy Miklós dr. a Nagyvárad város részéről előlegezett költségeknek a visszatérítését kívánja, és a megye közbiztonsági célokra a maga közönségét adóztassa meg.

Rigó Loránt dr. és Kotzó Jenő dr. azt javasolják, hogy bocsájtunk ki egy felhívást a megye közönségéhez, amelyben e célra önkéntes adózásra szólítsuk fel.

Kovács Miklós jelenti, hogy ő a mai napon már azt a felhívást alkalmazta is, igen szép csengő eredménnyel, a védelmet kereső vidéki birtokosokkal szemben. Ezt az eljárást látja legpraktikusabbnak, mert amíg az emberek veszély előtt vannak, addig képesek minden áldozatra, de a veszély elmúltával az áldozatkésztségre nem sokat számíthatunk.

Többek hozzászólása után a végrehajtóbizottság elhatározta, hogy a megye közönségéhez felhívást intéz a közbiztonsági célokra leendő önkéntes adakozás iránt. Kimondja, hogy a nemzetőrség részére a fizetés az eskü letételétől számítható, de akik az eskü előtt is szolgálatot tettek, azok igényelhetik előzőleg is fizetésüket, amelyre a Román Nemzeti Tanács hatósága alatt álló tisztek is igényelhetnek, és fizetésükről a végrehajtóbizottság gondoskodik, és a rendelkezésére álló pénztárból — a nemzetőrség parancsnoka — Halász százados útján folyósítja. A magyar és román falvak védelmére tett intézkedések költségei egyaránt a bizottság pénztárából fedeztetnek, azonban minden község köteles ezeket a költségeket megtéríteni, a nemzetőrségi kirendeltséget élelemmel és mindennel jól ellátni. Nagyvárad város részére úgy az eddigi, mint az ezutáni segítség költségei megtérítendőek.

Rigó Loránt dr. a pénztár kezelése és az ügyvezetés tekintetében kér határozni. Javasolja egy pénzügyi bizottság kiküldését.

A végrehajtóbizottság elhatározta egy pénzügyi bizottság alakítását, melynek tagjaiul: Papp Koriolán dr., Kotz Jenő dr. és Rigó Loránt dr.-t küldte ki s utasította, hogy a pénztár kezelésére vonatkozólag dolgozzon ki egy szabályzatot. Az utalványozás jogát, a nemzetőrség szervezését és fizetését illetőleg Halász Sándor századosnak, mint a nemzetőrség parancsnokának tartja fent, aki maga mellé egy gazdasági tisztet fog beosztani. A folyó ügyeket általában mindig permanentiában levő két tagja által fogja végezni a bizottság, akik együttesen intézkednek és írnak alá mindent.

Halász Sándor százados kéri a bizottságot, hogy a nemzetőrség elszállásolásáról és ételmezéséről is intézkedjék. Miután ágyak nincsenek, ő egyelőre gondoskodott szalmáról. A Markovits-féle ház ahol jelenleg a csendőrség van elszállásolva, megfelelő lenne, és azt kellene e célra lefoglalni, esetleg az állomásparancsnokságtól elkérni.

Többek hozzászólása után a végrehajtóbizottság abban állapodott meg, hogy a megszűnt Reál iskolai kórházat fogja igénybe venni a nemzetőrség részére. Az ételmezésnek a várossal való elintézésével Nagy Mihály dr. bízott meg.

Megei főorvos a megye területén fellépő járványos betegségekről teszen jelentést, amelyek a legsürgősebben járványorvosok kirendelését teszi szükségessé. Margitta és Belényes vidéke majdnem orvos nélkül állnak. Nagy hiány van kórházi felszerelésekben és kötszerekben is. Javasolja, hogy a bizottság keresse meg a hadügyminisztériumot és belügyminisztériumot egyrészt az összes felmentett hatósági orvosok hazabocsájtása, és a nemzetőri szolgálatra beosztott orvosok közül 4—5-nek, mint járvány orvosnak kirendelése tárgyában, — másrészt kötszerek és betegszállító kocsiknak minden járás részére rendelkezésre bocsájtása iránt. Egyben bejelenti az orvosszövetség csatlakozását a Nemzeti Tanácshoz, és tolmácsolja követelésüket a fizetés, díjazás és fuvardíjak tekintetében.

A végrehajtóbizottság a jelentéseket tudomásul veszi és annak értelmében a hadügyminisztert és belügyminisztert táviratilag megkeresi.

Berényi Ferenc csendőrségi százados utasítást kér arra nézve, hogyan járjon el a csendőrség a kezébe kerített rendzavarókkal. Eddig ezeket az ügyészségnek adta át.

A végrehajtóbizottság a kérdést illetőleg sürgős felterjesztést intéz a hadügyminiszterhez és az igazságügyminiszterhez, egyben utasítja a csendőrség parancsnokát, hogy a kezébe került embereket továbbra is adja át az ügyészségnek, s amennyiben az illetők katonák, az állomásparancsnokságnak.

Lázár Aurél dr., a hadisegélyek kifizetését illetőleg teszen kérdést, hogy mi módon fognak ezentúl teljesítettetni.

A végrehajtóbizottság a hadisegélyezések ügyében legújabban kiadott miniszteri rendelet alapján megállapítja, hogy a hadisegélyek tekintet nélkül arra, hogy az illető hazajött-e vagy nem, — december végéig mindenkinek kifizetendők.

Kotzó Jenő dr. bejelenti, hogy Olasz Béla dr.-al vállalkozik arra, hogy a nemzetőrséget az érmelléken megszervezze és erre megbízatást kér.

A végrehajtóbizottság a jelentést tudomásul veszi és a megbízást megadja.

Mágyor Lajos a közvilágítás biztosítására petróleumról kér intézkedést, egyben jelenti, hogy ők Nagyszalontán egyes üzletekben nagy mennyiségű petrólium pótló anyagot lefoglaltak e célból, de nem tudja, van-e ehhez joguk? Utasítást kér erre nézve.

A végrehajtóbizottság felhatalmazást nem adhat de megfelelőleg intézkedni fog a közvilágítás biztosításáról.

Ágoston Péter dr. végül a jegyzőkönyv hitelesítésére nézve javasolja, hogy esetről-esetre két tag küldessék ki.

A jegyzőkönyv hitelesítésére: Kovács Miklós és Ciorogariu Román dr. küldettek ki.

Az előző ülés jegyzőkönyve felolvastatván, kifogás nélkül hitelesített és az ülés bezárattott.

K. m. f.

Mivel a pénzkezelésre vonatkozó határozati részben nem lett kiemelve, hogy az utalványozás jogát a bizottság magának tartotta fenn, e jegyzőkönyv annak a kijelentésével záratik le és hitelesítettik, hogy az utalványozás joga a bizottságé, amely azt két tagjának együttes aláírásával gyakorolja.

K. m. f.

Kovács Miklós

bizottsági elnök

Ladányi János

jegyzőkönyv vezető

jegyzőkönyv hitelesítők

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 31/1918, f. 1—3; Publicat de A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România, în „Crisia”, vol. V, Oradea, 1975, f. 208—210.

PROCES-VERBAL

încheiat la data de 5 noiembrie 1918 la Oradea, cu ocazia ședinței Comitetului Executiv al Consiliului Național Maghiar și Consiliului Național Român din comitatul Bihor.

Au fost prezenți: dr. Ágoston Petru, dr. Aurel Lazăr, dr. Kovacs Nicolae, dr. Iacob Radu, dr. Roman Ciorogariu, dr. Nagy Mihai, dr. Zigre Nicolae, dr. Kotzó Eugen, dr. Hornyánczky Paul, dr. Papp Coriolan, dr. Erdei Sever, dr. Mágory Ludovic și Ladányi Ioan, cel din urmă și ca redactor al procesului-verbal.

Înainte de deschiderea ședinței, dr. Rigó Lórand arată că Lakatos Iosif, membru al comitetului, nu poate să participe la ședință din motive familiale, în locul său fiind împuternicit din partea Consiliului Național (Maghiar) dr. Kotzó Eugen.

S-a luat la cunoștință.

Dr. Ágoston Petru deschide ședința și în primul rînd îl invită pe căpitanul Halász Alexandru, comandantul Gărzii Naționale, să prezinte raport despre măsurile luate pe linia siguranței publice.

Căpitanul Halász Alexandru raportează că astăzi deja se poate constata că teritoriile cele mai expuse sînt părțile Beiușului, Tinca și Sinnicolau Român, unde jefuiește o hoardă* formată din cca. 400 de oameni la Gepiu, Șuncuiș, Negreni, Brusturi, Bucea și Méhkerék**. Din informațiile primite de la Beiuș, acolo încă nu este pericol, dar situația este amenințătoare. Flacăra se extinde mai ales dinspre comitatul Arad. Din comitatul Sălaj nu avem încă nici o informație. Raportează că a ajuns în posesia armelor, dar stocul este așa de mic că trebuie urgent solicitat de la Ministerul de Război o cantitate mai mare de arme și mitraliere, care să fie transportate în vagoane separate sub pază armată.

Dr. Ágoston Petru propune să fie trimiși imediat bărbați de încredere în părțile expuse. Propune să fie trimisi imediat la Sinnicolau Român dr. Zigre Nicolae, membru în comitet, care are o influență mare în aceste părți, după cum este informat.

Dr. Ciorogariu Roman, de asemenea, propune trimiterea de bărbați de încredere, deoarece cu arma se poate învinge, dar nu și convinge și aici, acum, cel mai important este să fie liniștite spiritele.

După ce au luat cuvîntul dr. Aurel Lazăr și alții, Comitetul Executiv ia la cunoștință raportul comandantului Gărzii Naționale; telegrafic se adresează Ministerului de război pentru obținerea imediată a armamentului necesar; iar pe dr. Zigre Nicolae îl delegă ca bărbat de încredere în localitatea Sinnicolau Român, punindu-i-se la dispoziție forță armată, ca în caz de nevoie cu aceasta să restabilească ordinea.

Mágory Ludovic raportează că Garda Națională organizată la Salonta urgentează salariul și începe să-și manifeste nemulțumirea. Solicită trimiterea unui armurier care să le repare armele stricate, existente acolo într-o cantitate mare.

Dr. Aurel Lazăr solicită rezolvarea problemei salarizării, ca să fie evitate eventualele diferende de mai tîrziu. Cere să fie stabilită data la care se achită salariile, deoarece mulți au efectuat în mod voluntar apărarea

* Termen folosit pentru răsculații împotriva regimului dualist.

** Localitate aflată astăzi în R. P. Ungară.

ordinei încă înainte de organizarea gărzii naționale. Aceasta se referă mai cu seamă la ofițeri.

Dr. Nagy Nicolae cere restituirea sumelor acordate în avans din partea orașului Oradea și fixarea de impozite pe comitat în scopurile apărării ordinei publice.

Dr. Rigó Lorand și dr. Kotzó Eugen propun ca în acest scop să se adreseze un apel către populația comitatului, prin care să fie chemată la prestarea de contribuții voluntare.

Kovács Nicolae raportează că astfel de apel a fost folosit astăzi cu rezultat deosebit în rindurile proprietarilor care își caută apărarea. Acest procedeu îl consideră cel mai practic, deoarece oamenii, atîta timp cît sînt în fața pericolului, sînt gata de orice sacrificii, dar după ce a trecut pericolul nu ne putem baza pe sacrificii prea mari.

După alocuțiunea mai multora, Comitetul Executiv a hotărît că va adresa un apel către populația comitatului în care va chema la prestarea de contribuții voluntare în scopul apărării ordinii publice. Hotărește să fie achitate salariile membrilor gărzilor naționale de la data depunerii jurămîntului, însă cei care au desfășurat activitatea înainte de depunerea jurămîntului vor beneficia de salarii și înainte de această dată, inclusiv și acei ofițeri care sînt subordonați Consiliului Național Român, de plata salariilor îngrijindu-se Comitetul Executiv, fiind plătite, din caseria care îi stă la dispoziție, prin căpitanul Halász, comandantul gărzilor naționale. Cheltuielile ocazionate de luarea măsurilor de pază ale localităților maghiare și române vor fi acoperite de asemenea din caseria comitetului și totodată este obligată fiecare comună să restituie aceste cheltuieli și să asigure hrană și toate cele necesare unităților detașate ale gărzilor naționale. Se vor restitui orașului Oradea sumele de ajutorare date în avans pînă în prezent și cele care se vor da în viitor. Dr. Rigó Lorand cere să se hotărească în legătură cu gestiunea caseriei și conducerea activităților. Propune formarea unei comisii financiare.

Comitetul Executiv a hotărît formarea unei comisii financiare, fiind aleși ca membri: dr. Coriolan Papp, dr. Kotzó Eugen și dr. Rigó Lorand, care au primit însărcinarea de a redacta un regulament privind administrarea caseriei. Dreptul de ordonanțare, de organizare și de plata gărzilor naționale este atribuit căpitanului Halász Alexandru ca și comandant al gărzilor naționale, care va desemna ca ajutor un ofițer economic. Problemele curente în permanență vor fi rezolvate de doi membri ai comitetului, care vor lua măsuri în comun și vor semna toate actele.

Căpitanul Halász Alexandru roagă comitetul să ia măsuri și în legătură cu încartiruirea și aprovizionarea gărzilor naționale. Deoarece nu sînt paturi, s-a îngrijit de procurarea de paie. Ar fi corespunzătoare, în aceste scopuri, casa Markovits, unde în prezent este încartiruită jandarmeria și care ar trebui sechestrată, eventual solicitată de la Comandantul garnizoanei.

După alocuțiunea mai multora, Comitetul Executiv a hotărît să folosească pentru garda națională clădirea Școlii reale, unde spitalul a fost desființat. Dr. Nagy Mihai este însărcinat să ducă tratativele cu orașul privind aprovizionarea.

Medicul șef al comitatului raportează despre epidemiile existente pe teritoriul comitatului, care necesită delegarea urgentă a unor medici de

specialitate. Părțile Marghitei și Beiușului sînt aproape fără medici. Duc mare lipsă și de instrumente medicale și pansamente. Propune comitetului să se adreseze Ministerului de Război și Ministerului de Interne pe de o parte, pentru lăsarea la vatră a medicilor de stat scutiți și în privința delegării dintre medicii luați în serviciul gărzilor naționale vreo 4—5 ca medici de boli contagioase și pe de altă parte să se ia măsuri pentru aprovizionarea fiecărei plăși cu pansamente și automobile de salvare. Totodată, anunță aderarea Uniunii medicilor la Consiliul Național și transmite pretențiile acestora în legătură cu salarizarea, diurna și cheltuielile de transport.

Comitetul Executiv ia la cunoștință cele raportate și în sensul acestora se adresează telegrafic ministrului de război și ministrului de interne.

Berényi Francisc, căpitan de jandarmerie, cere instrucțiuni privind procedeul pe care trebuie să-l urmărească jandarmeria față de tulburătorii ordinii publice. Pînă la această dată aceștia au fost predați procuraturii.

Comitetul Executiv, în această problemă, va adresa urgent un memoriu ministrului de război și ministrului justiției și totodată îndrumă comandamentul jandarmeriei ca persoanele prinse să fie deferite procuraturii, iar în cazul militarilor Comandamentul lui garnizoanei.

Dr. Aurel Lazăr întrebă în legătură cu plata ajutoarelor de război, modul în care se vor achita acestea în viitor.

Comitetul Executiv hotărăște, în conformitate cu ordinul ministerial recent emis, în legătură cu ajutoarele de război, ca aceste ajutoare să fie achitate pînă la sfîrșitul lunii decembrie, indiferent că respectivul s-a reîntors sau nu.

Dr. Kotzó Eugen raportează că dr. Olasz Adalbert se angajează să organizeze garda națională în părțile Eriului și cere împuternicire în acest sens.

Comitetul Executiv ia la cunoștință și îi dă împuternicire.

Mágory Ludovic cere să fie luate măsuri pentru procurarea petrolului necesar iluminatului public și totodată raportează că ei în Salonta în cîteva prăvălii, au sechestrat o cantitate mare de produse înlocuitoare de petrol dar nu știe dacă au dreptul la așa ceva. Cere dispoziție în acest sens.

Comitetul Executiv nu poate să dea împuternicire, dar va lua măsuri corespunzătoare pentru asigurarea iluminatului public.

Dr. Agoston Petru propune să fie alese, de la caz la caz, două persoane pentru autentificarea procesului-verbal. Au fost aleși Kovács Nicolae și dr. Ciorogariu Roman.

Procesul-verbal încheiat la ședința anterioară a fost citit și autentificat fără nici o obiecție, după care ședința a fost închisă.

D.c.m.s.

Deoarece nu s-a specificat, acolo unde s-a luat hotărîrea în legătură cu administrarea banilor, că acest drept este rezervat comitetului, procesul-verbal se încheie și se autentifică cu acea mențiune că dreptul de ordonanțare este rezervat comitetului, care se exercită prin semnătura a doi membri.

D.c.m.s.

președintele comitetului:

Kovács Nicolae

redactorul procesului-verbal:

Ladányi Ioan

autentificatorii
procesului-verbal:

CIRCULARĂ

către onorata preoțime și învățătorime
de sub jurisdicția Consistoriului gr[eco] or[todox] român
din Oradea-Mare

Pe fronturi s-a încheiat armistițiul* pentru a deschide calea tratativilor de pace, pe baza principiilor de egală îndreptățire a tuturor națiunilor, enunțate de marele apostol al libertății popoarelor Wilson**. Vestețiți poporului această bucurie mare!

Ne-a venit însă la cunoștință, că în unele părți s-au dezlănțuit patimile. Cete de oameni veniți de pe cîmpul de luptă primejdiesc siguranța personală și a averii pașnicilor cetățeni, mai adăugînd prin aceasta la mizeriile războiului de cinci ani și războiul intern, care va să nimicească ce ne-a mai rămas în avere și viață din focul mistuitor al crîncenului război.

Păstorul cel mai bun sufletul și-l pune pentru turma sa și dascălul român este credinciosul lui tovarăș în această sfîntă apostolie. Să se arate vrednici de misiunea lor în aceste zile de grea încercare!

Orice omisiune de la datoria de-a lumina poporul asupra adevăratei stări a lucrurilor, poate avea de urmare pierderi de vieți și averi, pentru care noi sîntem răspunzători în prima linie lui Dumnezeu și oamenilor.

Drept aceea mă adresez către onorata preoțime și învățătorime să-și facă datoria deplină. Preoțimea de pe amvon să vestească poporul evenimentul mare al zorilor păcii definitive și a datoriei cetățenești, de a susține pacea și bunăvoința între oameni. După aceea, împreună cu învățătorimea, să lumineze om de om asupra datoriei cetățenești de a respecta ordinea publică.

Pe lingă antistia comunală, în fiecare comună, se va institui cîte un comitet poporal și o gardă a siguranței publice; în comunele românești dirigează aceste întocmiri naționale ale vremilor de astăzi excepționale, Consiliul Național Român din Oradea Mare. Vă fac de datorie să sprijiniți acțiunea acestui Consiliu Național, care își va trimite bărbații săi de încredere și ofierii*** de naționalitate română să organizeze garda păcii publice, dintre oamenii aleși din comuna respectivă. Să intrați înșivă în aceste comitete locale, care nu sînt comitete revoluționare, ci sfaturi de pacificare și îndrumare în alvia**** ordinei publice.

* La 29 octombrie / 11 noiembrie 1918 se semnează la Compiègne armistițiul dintre Puterile Aliate și Germania, marcînd încetarea ostilităților în primul război mondial. (Istoria României în date, Editura Enciclopedică Română, București, 1971, p. 311.)

** La 8 ianuarie 1918 președintele S.U.A., Thomas Woodrow Wilson, ține discursul în fața Congresului („Cele 14 puncte”), în care își dezvoltă programul de pace. (Istoria lumii în date, Editura Enciclopedică Română, București, 1969, p. 349).

*** ofițeri.

**** albia.

Dreptul de liberă dispunere a națiunilor nu înseamnă anarhie, înstăpînirea volnică a răzvrătiților peste viața și averea concetățenilor pașnici, ci dreptul de a trăi liber viața națională, între marginile legii, respectînd acest drept și celorlalți concetățeni.

Liniștiți poporul, că se vor lua* demersuri pentru lecuirea tuturor rănilor pricinuite de război, anume se vor sana** doleanțele agrare și se vor șterge lacrimile văduvelor și a orfanilor. Să se ușureze aceste stăruințe ale oamenilor de bine prin încredere împrumutată și păzirea ordinii publice.

Toată stăpînirea este de la Dumnezeu dată, rămîneți între marginile legii, răscumpărînd vremea, că zilele grele sînt.

Oradea-Mare la 23 oct. (5 noiembrie) 1918.

Roman R. Ciorogariu m. p.
vicar episcopesc

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 6, f. 111.

44.

1918 noiembrie 6, Oradea.

Consiliul Național Român Militar din Oradea Mare și Biharia

Nr. 38/1918

CERTIFICAT

Consiliul național român îl încredințează, respectiv îndrumă, pe d-l Subloc. Nestor Costa, ca în cercul Tinca să organizeze garda națională română și să-i ia jurămîntul.

Organele administrative, jandarmeria precum și bărbații noștri de încredere sînt invitați a-i da susnumitului mîină de ajutor întru toate.

Numărul gardiștilor e a se înainta acestui senat (Nr. 248 telefon). După 1 000 locuitori se recrutează 25 de gardiști.

Acest certificat servește ca document și învoieală pentru libera călătorie pe căile ferate.

Oradea-Mare, la 6 noiembrie 1918.

Emil de Herbay, Căp[itan]
comandantul consiliului militar.

Arh. St. Oradea, Colecția de documente, nr. 162, copie.

* face.

** satisfăce.

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, ținută la 6 noiembrie n. 1918 în Oradea Mare.

Prezident: Dr. Aurel Lazăr.

Notar: Dr. Aurelian I. Magier

Prezenți: Dr. Florian Stan, Roman R. Ciorogariu, Dr. Iacob Radu, Dr. Coriolan Papp, Dr. Demetriu Kiss, Dr. Gheorghe Miculaș, Dr. Gheorghe Roxin, Dr. Valer Mărcuș.

1.

Prezidentul, Dr. Aurel Lazăr, raportează despre activitatea Consiliului Militar Român.

Acest Consiliu după ce a susceput în sinul său pe toți ofițerii români, care parte se află în Oradea, parte reîntorcându-se de la front s-au anunțat benevol în biroul Consiliului, a purces la propriul său scop, la organizarea gardei naționale române din Oradea și Bihor.

Întreg comitatul, sau mai bine zis teritoriul locuit de români, a fost împărțit în rayon-uri.

Pentru organizarea fiecărui rayon s-au esmis 1—2 ofițeri români. În total s-au esmis 57 ofițeri și subofițeri români, prescriindu-se fiecăruia cercul de activitate. Pentru acoperirea speselor reclamate de călătorie și organizare în total li s-a pus la dispoziție suma de 20 000 cor., anticipată în acest scop de la Comitetul executiv militar comitatens.

Cît privește jurământul, s-a luat următoarea dispozițiune: Comandantul Consiliului Militar Român, căpitanul Emil de Herbay, depune jurământul în mîinile Comitetului executiv al Consiliului Național Român, din Oradea și Bihor.

Ofițerii și subofițerii, care organizează garda națională, depun jurământul în mîna comandantului Emil de Herbay.

Organizatorii gardei: ofițerii și subofițerii, iau jurământul apoi de la gardiști.

Textul jurământului este următorul: „Eu jur că întru toate mă supun poruncilor Consiliului Național Român și al concrezuților lui și cu toată puterea mea voi servi trebuințelor poporului și a țării și voi servi pentru apărarea ordinii și a păcii și oriunde voi fi chemat, mă voi duce fără șovăire.

Așa să-mi ajute Dumnezeu!“

2.

Membrul Dr. Nicolae Zigre, face următoarea propunere: „Să se decreteze că garda Națională se înființează fără altă rezervă, numai spre apărarea ordinii publice. Garda Națională Română și cea maghiară să se supună unei comande comune“.

Care propunere luându-se la dezbateri, se decretează că: „Garda Națională Română și respectiv Consiliul Militar Român, se poate folosi numai spre susținerea ordinii publice“.

3.

Prezidentul mai raportează că a primit vești despre organizarea Gardei Naționale în centrele Beiuș și Vașcău, ceea ce se ia la cunoștință.

D.c.m.s.

s. *Aurelian Magier*

notar

s. *Aurel Lazăr*

președinte

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 4/1918, f. 1; Publicat de A. Porțeanu, *Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România*, în „Crisia“, vol. V, Oradea 1975, f. 211—212.

46.

1918 noiembrie 6, Arad.

CĂTRĂ NAȚIUNEA ROMÂNĂ!

Răsboiul lung și sîngeros început din interese străine, s-a sfîrșit. A învins idea, că fieștecare națiune să dispună liber asupra sortii sale, să fie egal îndreptățită și fiecare om să aibă tot aceleași drepturi. Soarta națiunilor mici este pusă în mîinile cele mai bune, și cele mai mari națiuni culte ne garantează realizarea idealurilor noastre.

Durere, s-au ivit vești triste și din satele românești, cari ne vorbesc despre jefuiri, fărădelegi și volnicii comise nu din partea poporului cinstit și a românilor de bine, ci de oameni destrăbălați și bețivii satelor.

Frați Români! Fraților ostași, care v-ați întors după atîtea suferinți lungi și grozave la vetrele voastre, voi cari cu gurile mute ați fost purtați prin toate cîmpurile de război, pline de sînge și suferințe, voi care venind acasă ați aflat poate familiile voastre flămînzite și neîndreptățite: ascultați de sfatul conducătorilor voștri de un sînge și o lege!

Frați și soldați români, fiți cu răbdare! Fiți cu atragere și iubire cătră neamul vostru, care în zilele aceste a intrat în rîndul națiunilor libere, fiți mari la suflet în ceasurile aceste grele ale anarhiei și vă arătați demni de încrederea și sprijinul anticipat de națiunile mari culte, fiți demni de iubirea dezinteresată a celui mai mare om de astăzi, al președintelui republicii americane: Wilson, care ca un al doilea Messia a dus la învingere idea, că fiecare popor și fiecare individ să fie îndreptățit și stăpîn pe soarta sa.

Consiliul Național Român compus din următorii bărbați: dr. Teodor Mihali, Vasile Goldiș, dr. Alexandru Vaida-Voevod, dr. Ștefan C. Pop, dr. Aurel Vlad și dr. Aurel Lazăr, — apoi dintre reprezentanții Partidu-

lui social democrat român: Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Tiron Albani, Iosif Renoi și Baziliu Surdu, — reprezintă astăzi întreg neamul românesc din Ungaria și Ardeal, este recunoscut nu numai de puterile mari ale lumii, ci și de guvernul unguresc revoluționar.

Fiecare soldat român, dezlegat de jurământul dat împăratului, are liberă voie să intre în Sfatul Militar Național Român (gardă națională română), să poarte simbolul mîndru al suveranității lui naționale, tricolorul și este supus numai și numai Consiliului Național Român.

Frați români! În curînd o să apară între voi bravii soldați și oficeri ai Gardei Naționale Române. Alăturați-vă către ei și dați-vă brațele și inimile voastre române întru ajutorul și sprijinul lor.

Consiliul Național Român se adresează către voi, și vă cere următoarele lucruri:

1. Dați mîna toți cei buni și cinstiți, fără deosebire de neam și lege, și susțineți ordinea, apărați viața și avutul oamenilor;

2. Primiți cu încredere bărbații trimiși de Consiliul Național Român între voi cu scopul de a vă lumina și ajuta;

3. Constituiți-vă imediat în gardă locală, în care poate fi primit fiecare om de cinste, fără deosebire de neam și lege;

4. Să luați la cunoștință, că jafuri și omoruri compromis cauza sfîntă a democrației nouă, care este chemată a închea întreaga lume într-o singură societate, unde vor domni cele mai curate idei ale libertății, frățietății și egalității;

5. Fiecare ofițer și soldat român, care încă nu s-a anunțat și nu are împărtășire, are datoria să se prezenta fără amîinare la biroul Consiliului Național Român (Arad, str. Fábíán Gábor nr. 7).

Fiecare Român are datoria să contribuie la susținerea ordinii. Jefuitorii sînt cei mai mari dușmani chiar ai poporului românesc. Dați-ne mîna de ajutor ca să putem prezenta înaintea lumii tînăra și frumoasa națiune română în deplina ei curățenie, nepătată, în întreaga ei splendoare.

Pentru Consiliul Național Român

Dr. Ștefan C. Pop

Arh. St. Arad, Colecția de documente, nr. 106, fila 1, tipăritură.

47.

1918 noiembrie (6), Budapesta.

200582/1918 szám

A GÖR. KATH. FÖTISZT. FÖHATÓSÁGNAK NAGYVÁRAD.

S. Bpest 5. — 1288 51 5 4 S.

Tudomás, mihez tartás és megfelelő további intézkedés végett értesítem címet, hogy a nem magyar tanítási nyelvű elemi népiskoláknak római 1, és római 2, osztályaiban, a magyar nyelv tanítása a jelen ren-

delet kézhezvételétől számítva nem kötelező. Ennélfogva tanítása nyomban abba hagyható.

Lovászy.

Arh. St. Oradea, fond Episcopia greco-catolică Oradea, act. nr. 3010, f. 1, original, limba maghiară.

nr. 200582/1918

PREAVENERABILULUI ORDINARIAT GR. CAT. DIN ORADEA.

Budapesta 5 — 1288 51 5 4 S.

Vă aduc la cunoștința dv. spre știre, conformare și aducere la îndeplinire, că predarea limbii maghiare, în clasele I și II din școlile populare primare din momentul primirii prezentului ordin, nu este obligatorie. De aceea predarea ei poate să fie imediat suspendată.*

Lovászy.

48.

3010
1918

1918 noiembrie 6, Oradea.

TUTUROR PROTOPOPIATELOR
MON. OF. PROTOPOPESC GR. CAT.

Domnul Martin Lovászy ministrul ungar al Cultelor și instrucțiunii publice cu telegrama de stat nr. 200582/1918 notifică cum că în școlile elementare cu limba de propunere** românească, limba maghiară de azi încolo în clasele I și II nu e obligatorie***.

Comunicăm aceasta spre orientarea senatelor școlare concernente cu adausul, că oarele astfel eliberate pînă la alte dispozițiuni vor fi a se întrebuița la celelalte studii în mod proporțional.

În legătură cu aceasta deja de acum atragem atențiunea Fr[ăției] Tale asupra împrejurării, că din mila lui D-zeu și schimbarea vremurilor recăpătîndu-ne dreptul firesc de libera dezvoltare, una dintre cele mai momentose și urgente chestii cardinale ale bisericii și neamului nostru este regularea învățămîntului nostru poporal.

* Vezi document nr. 48.

** predare.

*** Vezi document nr. 47.

Urgentă este această chestie, nu cumva evenimentele care se rostogolesc cu repeziciune uimitoare, în momentul decisiv să ne surprindă cu totul nepregătit în starea ei de prezinte fără de seamăn deplorabilă.

Drept aceea Fr[ăția] Ta vei provoca pe fiecare senat școlar, ori îi funghează de prezinte școala ori ba, ca în termen de 8 zile să se declare cum socotește a-și regula afacerea școlară, luminîndu-i totodată, că sîntem gata a ne valida dreptul înăscut la limba noastră proprie și în instrucțiunea poporală, precum și despre aceea, că parochiile, care își susțin școale proprii, pe baza egalei îndreptățiri de azi înainte cu succes va putea pretinde, să fie scutite de orice contribuire la altă școală.

Îndeosebi avem să fim orientați, care parochii sînt apte a-și susține, redeschide ori înființa școală din propriile puteri, care numai cu ajutor de la stat și aceasta în ce măsură.

Declarările pretinse Fr[ăția] Ta ni le vei subșterne pînă cel mult în 20 l.c. spre ulterioară urmare.

Oradea, 6 Noiembrie 1918.

ss. indescifrabil

Arh. St. Oradea, fond Episcopia greco-catolică Oradea, act nr. 3010, f. 2, original.

49.

1918 noiembrie 6, Oradea.

JEGYZŐKÖNYV

Felvétetett Nagyváradon 1918 évi november hó 6. napján a Bihar-vármegyei Magyar Nemzeti és Román Nemzeti Tanácsokból kiküldött végrehajto bizottság üléséről.

Jelen voltak: Ágoston Péter dr., Lázár Aurél dr., Kovács Miklós, Radu Jakab dr., Papp Coriolan dr., Ciorogariu Román, Rigó Loránt dr., Nagy Mihály, dr., Kotzó Jenő dr., Hornyánszky Pál, Ladányi János, utóbbi ügyis mint jegyzőkönyv vezető, és Berényi Ferencz csendőrségi százados.

Az előző ülés jegyzőkönyve hitelesítés céljából felolvastatván, mivel annak a pénzkezelésére vonatkozó határozati részében nem lett kiemelve, hogy az utalványozás jogát a bizottság magának tartotta fenn, a jegyzőkönyv annak kijelentésével zárandó le és úgy hitelesítendő. hogy az utalványozás joga a bizottságé, amely azt két tagjának együttes aláírásával gyakorolja.

Ágoston Péter dr., ezután az ülést megnyitván, felhívja a bizottságot, mivel az ügyvezetésre nézve eddig még nem határozott, határozzon erre vonatkozólag. Javasolja, hogy felváltva elnököljenek.

Kotzó Jenő dr. indítványozza, hogy a bizottság két elnököt válasszon. A maga részéről, Rigó Lóránt dr.-t és Lázár Aurél dr.-t ajánlja.

A végrehajtóbizottság Kotzó Jenő dr. indítványát elfogadván elnökeivé: Rigó Lóránt dr.-t és Lázár Aurél dr.-t megválasztotta.

Rigó Lóránt dr. megköszönvén a bizalmat, az elnöklést átvette. Bejelentette, hogy az állomás parancsnokság a Markovits-házat a Nemzetőrség részére rendelkezésünkre bocsátotta.

Tudomásul vétetett.

Papp Coriolán dr., jelentést tesz a kiküldött pénzügyi bizottság munkájáról, s egyben indítványozza, hogy mivel a pénzügyi bizottság feladata igen nehéz s nemcsak sok időt igényel, de a legnagyobb felelősséggel is jár, még legalább két taggal egészítsék ki, akik lehetnének esetleg a végrehajtóbizottság kívül állók, de mindenestre szakemberek legyenek.

Rigó Lóránt dr. elnök a maga részéről Stern Ödön dr.-t ajánlja s felkéri a bizottság román tagjait, hogy ők is ajánljanak valakit a maguk részéről.

A végrehajtóbizottság a pénzügyi bizottságba Stern Ödön dr.-t és Nyisztor Alajost megválasztotta.

Kotzó Jenő dr. aztán részletes előterjesztést tett a pénzügyi bizottság munkálatáról, melyben megállapított, hogy a nemzetőrség megszerzési költségeire mintegy két millió korona volna szükséges egyelőre. Ezt az összeget a pénzügyi bizottság csak úgy véli fedezhetőnek, ha megadóztatnánk a megyében levő összes pénzügyintézeteket, gyárakat, ipartelepeket, malmokat, a kereskedőket s a nagy és közép birtokosokat. Számításokat végeztek, melyek eredménye lett több mint két millió korona, amely aztán kellő fedezetet biztosítana. Az egyes községekben végezhető a kivetést a bizalmi férfiak, akik ismerik mindenkinek a vagyoni viszonyát. A befizetés helyére ajánlja a pénzügyi bizottság, vagy a budapesti pénzügyintézetek valamelyikének, vagy a fiókját, vagy a helybeli pénzügyintézetek egyikét és végül az adóhivatalt ahol a pénzkezelés legnehézkesebben megy.

A végrehajtóbizottság tudomásul vette az előterjesztést, de annak tárgyában nem határozott.

Kotzó Jenő dr. jelenti, hogy Felsődernán, megalakult a munkástanács, azonban a munkát mégis megállították, úgy hogy alig dolgozik hús ember. Főleg ruha hiánya miatt van panaszuk. Sürgős intézkedést kér.

Agoston Péter dr. erre vonatkozólag azt ajánlja, hogy mivel éppen most van folyamatban az itt lévő Bergunstellének az átvétele, amelyben mintegy 100 000 millió kor. értékű ruha, bakancs és felszerelési tárgyak vannak felhalmozva, — forduljanak egyenes a városhoz, hogy e tekintetben legyen segítségünkre.

A végrehajtóbizottság elhatározta, hogy a tárgyban a városhoz fordul segítségért.

Papp Coriolán dr. jelenti, hogy a vaskóhi főszozolgabíró értesítése szerint nemzetvédelmi célokra nála 100 000 kor. van, amelyből 20 000 koronát az ottani környék védelmének szervezési céljára visszatartván, 80 000 koronát átutal a végrehajtóbizottság rendelkezésére.

Radu Jakab dr. letesz az asztalra 10 000 kor.-át, mint Radu Demeter püspök úr adományát s kéri azt átvenni.

Kovács Miklós jelenti, hogy nála is van már nagyobb összegű adomány, amelyet egyesektől nemzetvédelmi célokra átvett, de tovább nem hajlandó ezeket a pénzeket kezelni és indítványozza, hogy a bizottság válasszon egy pénztárnokot is.

Rigó Lóránt dr. elnök ajánlatára a végrehajtóbizottság Hornyánszky Pál bizottsági tagot választotta meg pénztárnoknak aki a pénztár kezelésére egyedül jogosult s a kiadásokat a bizottság utalványa ellenében teljesíti. Az elnök utalványozási joga 5000 koronaig terjed.

Papp Coriolán dr. a nemzetvédelmi célokra kivetett adók behajtására nézve javasolja, hogy azt a vidéki Nemzeti Tanácsnak tagjai közül való bizalmi férfiak útján eszközöltessük és az adakozásra vonatkozó bocsássunk ki felhívást.

Rigó Lóránt dr. elnök helyesnek látná, ha ezeket a felhívásokat az egyes főszolgabírók útján minden község előljáráságának megküldenénk.

A végrehajtóbizottság elhatározta, hogy e tekintetben az alispánnal érintkezésbe lép.

Lázár Aurél dr. egy autót kér rendelkezésére bocsátani, hogy Tenke és vidékén a rend helyreállítására oda embereket küldhessen.

A végrehajtóbizottság, amennyiben módjában áll a Román Nemzeti Tanácsnak rendelkezésére egy autót fog bocsátani.

Zigre Miklós dr. karhatalmat kér maga mellé, hogy Oláhszentmiklós és vidékére a rend helyreállítása végett kimehessen, mert ott másképpen rendet teremteni nem lehet.

A végrehajtóbizottság intézkedni fog a karhatalom kirendelése iránt.

Rigó Lóránt dr. jelenti, hogy tudomása szerint a katonaság nem akar mint nemzetőrség tenni, hanem mint katonaság és csakis közhatóságok megkeresésére adnak segítséget a rend helyreállítására. Nem tudja mi van e dologban és intézkedést kér.

Nagy Mihály dr. bejelenti, hogy a Nemzetőrség parancsnokánál jelentkezett mintegy 80 katona, akiktől a mai napon az esküt kivetették. Elnök előterjesztéséhez még annyit tehet, hogy az állomásparancsnokságtól a pályaudvar parancsnoka is azt a parancsot kapta, hogy nekünk több fegyvert ne adjon ki. Nem tudja hogy áll ez a dolog, és sürgős intézkedésre van szükség.

Agoston Péter dr. felvilágosítást ad arra nézve, hogy a legújabb hadügyminisztéri rendelet értelmében most már a hadsereg szervezete visszaállított s a katonaságot illetőleg az állomásparancsnokság rendelkezik, tehát úgy a katonai segítséget, mint a fegyvereket illetőleg az állomásparancsnoksághoz kell fordulnunk.

Tudomásul vétetett.

Kovács Miklós bemutatott egy legújabb kiadott hadügyminiszteri rendeletet, amely Balázsházy főszolgabíró útján tehát a Nemzeti Tanács tudomása nélkül tetetett közhírré. Ez a rendelet hatályon kívül helyezi azt az előbbi rendelkezést, amely szerint a nemzetőrség legénysége részére 30 korona, altisztek részére 40 kor. napidíj állapított meg, és azt redukálja a legénység részére 20 korona és a tisztek részére 30 korona. De nem vagyunk tisztában a rendelet lényegét illetőleg.

Elnök indítványozza, hogy tekintettel arra, miszerint a Nemzeti Tanács ügyköre sehol leszegezve nincsen, ennélfogva szükségesnek látja errenézve, hogy közvetlenül szerezzünk tájékozódást a kormánytól.

Kéri két tagnak a felküldését.

A végrehajtóbizottság Rigó Lóránt dr. elnököt, Hornyánszky Pált megbízta, hogy kormánytól a legrövidebb idő alatt közvetlenül szerezzenek információt.

Berényi Ferenc csendőrségi százados jelenti, hogy a csendőrlegénység közt sikerült a diferenciákat eloszlatni, úgy, hogy az esküt egy kivételével mind letette.

A maga részéről felmentést kér az ülésekre való megjelenéstől, mert ebben szolgálata akadályozza.

A végrehajtóbizottság a jelentést tudomásul vette és Berényi századost az üléseken való jelenlét alól felmentette.

Rigó Lóránt dr. elnök végül indítványozta, hogy az iroda vezetésére is küldjön ki a bizottság tagjai közül.

Kovács Miklós és Ladányi János bizottsági tagok az iroda vezetésével megbízattak.

Rigó Lóránt dr. elnök kéri a jegyzőkönyv hitelesítőket kiküldeni.

Papp Coriolán dr. és Nagy Mihály dr. a jegyzőkönyv hitelesítésére kiküldettek.

Ezzel az ülés bezáratott.

K.M.F.

Ladányi János

jegyzőkönyvvezető

jegyzőkönyv hitelesítők

**Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 32/1918, f. 1—3.;
Publicat de A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru
unirea Transilvaiei cu România, în „Crisia”, vol. V, Oradea, 1975, f. 212—215.**

PROCES-VERBAL

încheiat la data de 6 noiembrie 1918 la Oradea, cu ocazia ședinței Comitetului Executiv al Consiliului Național Maghiar și al Consiliului Național Român din comitatul Bihor.

Au fost prezenți: dr. Agoston Petru, dr. Aurel Lazăr, dr. Kovács Nicolae, dr. Radu Iacob, dr. Pop Coriolan, dr. Roman Ciorogariu, dr. Rigó Lorand, dr. Nagy Mihai, dr. Kotzó Eugen, dr. Hornyánszky Paul, Ladányi Ioan, cel din urmă și ca redactor al procesului verbal și Berényi Francisc, căpitan al jandarmeriei.

Procesul-verbal încheiat la ședința anterioară a fost citit spre autentificare, deoarece în hotărîrea referitoare la administrarea banilor nu s-a specificat că dreptul de ordonanțare este rezervat comitetului și astfel procesul-verbal se încheie și se autentifică cu aceea mențiune că ordonanțarea este dreptul comitetului, drept care este exercitat prin semnătura a doi membri.

Dr. Agoston Petru deschide ședința, roagă comitetul să hotărească în legătură cu organizarea activității comitetului, deoarece pînă în pre-

zent nu s-a luat o hotărîre în acest sens. Propune să prezideze cu schimbul.

Dr. Kotzó Eugen propune să fie aleși doi președinți. El propune pe dr. Rigó Lorand și dr. Aurel Lazăr.

Comitetul Executiv acceptă propunerea lui dr. Kotzó Eugen și alege ca președinți pe dr. Rigó Lorand și dr. Aurel Lazăr.

Dr. Rigó Lorand mulțumește pentru încredere și preia funcția de președinte. Anunță că, comandamentul garnizoanei a pus la dispoziția Gărzii Naționale casa Markovits. S-a luat la cunoștință.

Dr. Pop Coriolan informează despre activitatea comisiei financiare și propune să fie completată cu încă doi membri care poate să fie și în afara membrilor comitetului executiv, dar în orice caz specialiști, deoarece sarcinile acestei comisii sînt grele, cer mult timp și sînt de mare răspundere.

Președintele dr. Rigó Lorand propune din partea lui pe dr. Stern Edmund și invită pe membrii români ai comitetului să propună și ei pe cineva din partea lor.

Comitetul Executiv a ales în comisia financiară pe dr. Stern Edmund și Nistor Aloisiu.

După aceasta, dr. Kotzó Eugen face un raport amănunțit asupra activității comisiei financiare în urma căruia s-a stabilit că este nevoie pentru început de două milioane de coroane pentru cheltuielile de organizare a gărzilor naționale. Comisia financiară consideră că această sumă se va putea asigura prin impunerea tuturor instituțiilor bancare, a fabricilor, întreprinderilor, morilor, a comercianților și a proprietarilor mari și mijlocii. S-au făcut socoteli și s-a ajuns la o sumă de peste două milioane care ar fi suficiente pentru acoperirea cheltuielilor. Impunerea s-ar putea efectua prin bărbații de încredere din fiecare comună, care cunosc starea materială a fiecăruia. Comisia financiară propune ca loc de depunere una din instituțiile bancare din Budapesta sau filialele sale, instituțiile bancare locale și în sfîrșit Percepția, unde administrarea banilor se efectuează mai lent.

Comitetul Executiv a luat la cunoștință raportul, dar nu a hotărît în legătură cu acesta.

Dr. Kotzó Eugen raportează că la Derna a luat ființă Consiliul muncitoresc și totuși au oprit lucrul și așa abia lucrează douăzeci de oameni. Ei reclamă mai cu seamă lipsa de îmbrăcăminte. Cere măsuri urgente.

În legătură cu aceasta, dr. Agoston Petru propune să se ceară ajutorul orașului, deoarece acum este în curs de recepționare depozitul de mărfuri în care se află haine, bocanci și obiecte de dotare în valoare de cca. 100 000 milioane de coroane.

Comitetul Executiv a hotărît să ceară sprijinul orașului în această problemă.

Dr. Pop Coriolan raportează că la primpretorul din Vașcău se află în scopul apărării naționale 100 000 coroane, din care reținînd 20 000 coroane în vederea organizării apărării, teritoriilor de acolo, va pune la dispoziția Comitetului Executiv 80 000 de coroane.

Dr. Radu Iacob pune pe masă 10 000 coroane, ca donația episcopului Radu Demetriu și cere să fie primită.

Kovács Nicolae raportează că se află și în păstrarea sa o sumă mare de donații primite de la particulari în scopurile apărării naționale, dar nu este dispus să o administreze în continuare și propune să fie ales de comitet un casier.

La propunerea lui dr. Rigó Lorand a fost ales de comitet ca și casier membrul Hornyanszky Paul, care este singurul îndreptățit să efectueze cheltuieli în baza ordonanțării comitetului. Dreptul de ordonanțare a președintelui este pînă la 5 000 coroane. Dr. Pop Coriolan propune, în legătură cu încasarea impozitelor pentru apărarea națională, să se efectueze prin bărbații de încredere ai consiliilor locale și să difuzeze un apel la contribuție.

Dr. Rigó Lorand, președinte, consideră corect dacă aceste apeluri se trimit antistiilor comunale prin prim-pretori.

Comitetul Executiv a hotărît că în această privință va lua legătură cu vicecomitele.

Dr. Aurel Lazăr solicită un automobil cu care să trimită oameni la Tinca și împrejurimi pentru restabilirea ordinii publice.

În măsura în care va putea, Comitetul Executiv va pune o mașină la dispoziția Consiliului Național Român.

Dr. Zigre Nicolae solicită să-i fie pusă la dispoziție forță publică, ca să se deplaseze la Sînnicolau Român și împrejurimi pentru restabilirea ordinii publice, deoarece acolo, altfel, nu se poate face ordine.

Comitetul Executiv va lua măsuri pentru trimiterea forței publice.

Dr. Rigó Lorand raportează că, după cum este informat, armata nu vrea să funcționeze ca și gardă națională, ci ca armată și acordă sprijin pentru restabilirea ordinii numai la cererea organelor de stat. Nu știe care este situația în această problemă și solicită să fie luate măsuri.

Dr. Nagy Mihai arată că la Comandantul Gărzii Naționale s-au prezentat 80 de soldați, care astăzi au depus jurământul. Poate să mai completeze cele relatate de președinte cu aceea, că comandantul gării a primit dispoziție de la Comandamentul garnizoanei să nu ne distribuie nouă arme. Nu știe în ce măsură aceasta este reală, dar sînt necesare măsuri urgente.

Dr. Agoston Petru informează că organizarea armatei s-a restabilit pe baza recentului ordin al ministerului de război, conform căruia armata este subordonată Comandamentului garnizoanei și astfel atît pentru sprijin militar, cît și pentru arme trebuie să ne adresăm Comandamentului garnizoanei.

S-a luat la cunoștință.

Kovács Nicolae a prezentat un ordin al ministerului de război, care a fost dat publicității prin primpretorul Balázsházy, deci fără încunoștințarea Consiliului Național. Acest ordin anulează pe cel anterior conform căruia diurna soldaților din gărzile naționale este de 30 coroane, iar a subofițerilor de 40 coroane și este redus la 20 coroane pentru soldați și 30 coroane pentru ofițeri. Nu sîntem însă în clar cu conținutul acestui ordin.

Președintele propune să se ceară lămuriri direct de la guvern în legătură cu atribuțiile Consiliului Național, deoarece acestea nu sînt încă stabilite în nici un act.

Cere să fie delegați la guvern doi membri.

Comitetul Executiv îi însărcinează pe dr. Rigó Lorand, președinte și pe Hornyánszky Paul ca să obțină informații de la guvern în cel mai scurt timp.

Berényi Francisc, căpitan de jandarmerie, raportează că s-a reușit rezolvarea diferendelor existente în rîndul jandarmilor și astfel, cu o excepție, toți au depus jurămîntul. Totodată, solicită să fie scutit de participarea la ședințe, deoarece nu poate să participe din cauza serviciului.

Comitetul Executiv a luat la cunoștință raportul prezentat și îl scutește pe căpitanul Berényi de participarea la ședințe.

Președintele dr. Rigó Lorand, propune să fie numit unul dintre membrii comitetului care să conducă biroul.

Au fost încredințați cu conducerea biroului Kovács Nicolae și Ladányi Ioan, membrii comitetului.

Dr. Rigó Lorand cere să fie aleși autentificatorii procesului verbal.

Au fost aleși pentru autentificarea procesului verbal dr. Pop Coriolan și dr. Nagy Mihai.

S-a închis ședința.

D.c.m.s.

Redactorul procesului-verbal

Ladányi Ioan

Autentificatorii
procesului-verbal:

dr. Pop Coriolan
dr. Nagy Mihai

50.

1918 noiembrie 7, Oradea.

D-le PREȘEDINTE!

Tinerimea română din Oradea-Mare și Bihor, în urma situației schimbate, revenind asupra declarației sale din 18/31 octombrie a.c., aceea o întregește în modul următor:

Acceptînd și guvernul unguresc programul democratic al președintelui Wilson, pe baza principiului de liberă dispunere a popoarelor, reprezentanții noștri legitimi încă și-au spus cuvîntul în fața lumii vestind idealul și pretențiunile românilor din Ungaria și Transilvania, cu rezerva că, chestiunile teritoriale să rămînă în sarcina Conferinței de pace.

Considerînd însă schimbările mari provocate de revoluția ungurească, declarațiunea Românilor făcută în parlament prin D-l deputat Dr. Vaida nu mai ajunge, ci „reservatio mentalis“-ul* în care s-a adus hotărîrea comitetului la Oradea-Mare, trebuie scoasă la lumina zilei anunțînd Consiliul Național Central Român: Unirea tuturor Românilor în regatul României Mari. Este cu atît mai virtos îndreptățit s-o facă, căci întrunirea Adunării Naționale ar întîmpina piedici mari, iar de un plebis-

* reținere

cit, dușmanii noștri (primind în) mină garda ungurească, plasată la sate, cu intenții ascunse, ar folosi-o întru stingherirea exercițiului voinței libere.

Ne mai îndeamnă la acestea și schimbarea neașteptată a situației politice sprijinite de armistițiul încheiat pe toate fronturile, când adecă realizarea idealelor noastre ni se pare tot mai problematică. Istoria ne dă învățături prețioase cum viitorul popoarelor mici a fost sacrificat de dragul intereselor celor puternici. Și pînă cînd Croații, Boemii, Slovacia și Italianii au în mină drept garanță* teritoriile reclamate, România încă tot n-a intrat în acțiune. Fără îndoială, vom fi mai puțin inițiați în secretele lumii mari, ținem însă să reclamăm și scutul trupelor Înțelegerii pentru comunele românești față cu barbaria hoardelor ungurești trimise la măcelărirea Românilor sub pretextul susținerii ordinii.

În considerarea acestora Vă rugăm ca supunînd deliberării Consiliului Național Român Central dorințele noastre, să hotărască:

1. Unirea Ardealului și Bucovinei cu România;
2. Pentru garantarea realizării acestei uniri să invitați România ca numaidecît să ocupe teritorul locuit de Români în Ungaria și Transilvania;
3. Și pînă la [im]plinirea vremii, trupele Înțelegerii să intre la noi pentru asigurarea ordinii, garantarea liniștei, a siguranței vieții și averii poporului românesc de aici.

D-le președinte!

Vă rugăm, ca cererea noastră s-o prezentați spre deliberarea Consiliului Național Român Central.

Cu distinsă stimă:

*Nerva Traian Cosma
Dr. Valer Mărcuș
Liviu Lazar*

Oradea-Mare, la 7/XI 1918 st. n.

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 112—113, original.

51.

1918 noiembrie 7, Oradea.

HELYREÁLL A NYUGALOM BIHARVÁRMEGYÉBEN

A vármegye területéről ma már sokkal megnyugtatóbb hírek érkeztek, s ezt a tényt a megyei nemzetőrség és a Román Nemzeti Tanács összhangzó, céltudatos és fáradságot nem ismerő munkájának érdemül

* garanție

kell betudni. Így Barátkára, a Stern Dezső féle erdőipartelepen tegnap támadt zavarok lecsendesítésére 35 főnyi karhatalmi szakasz ment ki, amelynek már is sikerült rendet teremtenie. Élesdre, ahol a csőcselék a Léderer-féle gyárat rohanta meg, hogy elpusztítsa, Südy hadnagy ment ki megfelelő karhatalommal s ma megnyugtató jelentések érkeztek tőle. A latin szertartású katolikus püspökség érvasadi birtokát szintén megtámadták és kirabolták. Katonai és polgárőrség a rablók elfogatására útban van.

Csantaházán az erdőkitermelési vállalat élelmiszerraktárait a csőcselék megrohanta és 28 juhot s 22 sertést elhajtottak. A raktár felügyelője a tömeg dühétől féltében elmenekült.

Tenkén komolyabb zavargások voltak, felizgatott hordák fosztogattak. A 30 főnyi őrséggel kiküldött Karácsony hadnagy tetten érte a fosztogatókat, szétverte őket. Tenkén jelenleg olyan nyugalom van, hogy Karácsony hadnagy és emberei ma este már visszatértek Váradra.

Rojt községből 22 román anyanyelvű polgár jött be a biharmegyei Nemzeti Tanácshoz, hogy puskákat kérjenek. Sajnos, puskában momentán igen nagy a hiány, de rövidesen ezen a forradalmi mizérián is segíteni fognak.

Rendkívül szimpatikus és méltányolandó működést fejt ki a Román Nemzeti Tanács, amelynek hivatalos helyiségei a megyeházán vannak. A Román Nemzeti Tanács a románlakta vidékekre népszerű román kapacitásokat küld ki, akik a nép közt propagandát fejtenek ki a feltétlen rend és nyugalom fenntartásának érdekében.

Általában elmondhatjuk, hogy a rend helyreállítása a legnagyobb, leglelkiismeretesebb munkával történik és bizvást remélhetjük, hogy a legrövidebb időn belül tökéletesen le fog csillapodni a forradalom kiváltotta nyugtalanság az egész megye és ország területén.

„Nagyváradai Napló“, Anul XXI, nr. 245, 7 noiembrie 1918, p. 3.

SE RESTABILEȘTE LINIȘTEA ÎN COMITATUL BIHOR

De pe teritoriul comitatului Bihor astăzi au sosit vești mult mai liniștitoare și acest fapt îl putem atribui activității comune, neobosite și conștiente a gărzilor naționale maghiare și a Consiliului Național Român.

Astfel, la Întreprinderea de prelucrare a lemnului a lui Stern Dezideriu din Bratca a fost trimis un pluton, format din 35 militari pentru liniștirea tulburărilor izbucnite ieri, care a reușit să restabilească ordinea. La Aleșd, unde masele au luat cu asalt fabrica Lederer pentru a o distruge, a fost trimisă forță armată condusă de locotenentul Südy, care astăzi ne-a trimis știri liniștitoare. Proprietățile Episcopiei catolice de rit latin din Vășad de asemenea au fost atacate și jefuite. Gărzi civile și militare sînt trimise pentru prinderea jefuitoarelor*.

* etichetarea răsculaților.

Masele au luat cu asalt depozitele de alimente ale Exploatării forestiere din Ciunțești, furînd de acolo 28 de oi și 22 de porci. Administratorul depozitelor a fugit fiindu-i teamă de furia mulțimii. La Tinca au avut loc tulburări mai serioase unde au jefuit bande întăritate.

Locotenentul Karácsonyi, în fruntea unei gărzii formate din 30 de gardiști, a reușit să-i împrăștie pe jefuitori. La Tinca în prezent s-a restabilit liniștea, iar astăzi seară locotenentul Karácsonyi și oamenii săi s-au întors la Oradea.

Douăzeci și doi de cetățeni de naționalitate română din comuna Roit s-au prezentat la Consiliul Național (Maghiar) al comitatului Bihor, cerînd arme de foc. Este însă regretabil că momentan avem mare lipsă de arme de foc, dar în curînd se va remedia și această stare creată de revoluție.

Consiliul Național Român, care își are sediul în localul comitatului, a desfășurat o activitate deosebit de meritorie și de simpatizată. Consiliul Național Român trimite în provincie personalități române cu popularitate, care desfășoară o propagandă în vederea menținerii liniștei și a ordinii publice.

În general, putem spune că restabilirea ordinii se realizează cu o muncă foarte conștiincioasă și sperăm că în scurt timp se va liniști în tot comitatul și în întreaga țară această agitație creată de revoluție.

52.

2565/1918

1918 noiembrie 8, Tinca.
A tenkei járás főszolgabírójától.

MÉLTÓSÁGOS FŐISPÁN ÚR!

E hó 7 első napján történt rendkívüli eseményekről jelentésemet a következőkben terjesztem be:

A forradalom szele november hó 1 és 2 napján hazaérkezett katonákkal jutott el járásomban és meglepő hirtelenséggel robbant ki 2-án Jánosdán, ahova délelőtt 11 órakor a jegyző karhatalmi segítséget kért, mert 50—60 katona fenyegetőleg lépett fel. Telefoni felhívásomra a tenkegörbedi csendőrség azonnal kiküldött egy járőrt, ezt azonban ott lefegyverezte a lázadó katonák tömege, kik a községházát hatalmukba kerítették, s a jegyzőtől a pénztár kulcsok kiadását követelték. A jegyzőnek azonban sikerült a község pénzével Nagyszalontára menekülni, s onnan ezt táviratilag, a tenkegörbedi csendőrségsparancsnoka telefonon jelentette. Nagyszalontáról kivonult polgárőrség, hír szerint, ott rendet teremtett, talán 50 lázongó katonát összefogott s Nagyszalontára szállította. A jegyző még nem tért vissza, a nagyszalontai polgárőrség egy derék őrmestere intézi a polgárőrség megalakítását.

Mindezekről 3-án azaz vasárnap kaptam némi értesítést valamint arról is, hogy a többi községek is hasonlóképpen mozgolódnak. Igen kevés csendőrség lévén Tenkén, innen karhatalmi segítség kiküldésére gondolni sem lehetett, annyival is inkább mert vasárnap itt is beállott a krízis.

Vasárnap reggel, a közveszedelem hírére a polgárőrség megalakítására a délelőtt megtartott népgyűlésen az izgató elemek túlsúlya folytán a polgárőrség megalakulásának elvi kimondása is csak egy derék tenkei csizmadia mester felszólalása tette lehetővé.

A délutáni népgyűlés azonban teljesen forradalmi jellegű volt, ahol kimondták ugyan a nemzeti tanácshoz való csatlakozást, s arról gróf Károly Mihályt mint a nemzeti tanács elnökét táviratilag értesítették, azonban sem nemzeti tanács sem polgárőrség megalakítását keresztülvinni sem lehetett, a lázongó tenkei fiatal katonák fenyegető magatartása miatt. Ezek, egy izgató hatása alatt tíztagú bizottságot alakítottak és követelték, hogy annak a raktárkulcsok átadatulva, a rekvirált búza s összes kereskedelmi cikkek azonnal kiosztassanak.

Mielőtt ez megtörtént volna, a tömeg a Kossuth szoborhoz kívánt vonulni, ahova a nemzeti lobogó vitelére előbb Szabó Sándort, a hadisegély bizottság elnökét, majd Kassay Béla ref. lelkész, közéleti előadót kényszerítette, őket a legveszélyesebb fenyegetésekkel illetve. Míg a tömeg a Kossuth szobornál tartózkodott, körösmarti román katonák egy izgató vezetése alatt a főszolgabírói hivatal ajtóját betörték, a hivatalszolgát megfogva az irattár helység kulcsát követelték tőle, s midőn azt nem kaphatták, ezen helységet feltörték, az ott lévő beszolgáltatott fegyverek egy részét, valamint kihágási úton elkobozott 43 pár cipőt, a feketegyéresi szövethkezeztől szétosztás véget elszállított bőrtket elrabolták, s kihurcolták.

A csendőrség közbelépett, levegőbe lőtt, 4 rablót elfogott, az elrabolt tárgyakból azonban alig került meg valami.

A tenkei lázongó katonák a foglyok szabadon bocsátását követelve ennek eleget kellett tenni, a rablás hatása alatt azonban még azon este ők maguk alakítottak sötétben egy 30 tagú őrséget.

Az éjjel nyugodtan telt el, másnap hétfőn azonban hetivásár lévén, a csendőrség készenlétebe helyezkedett, s midőn reggel 9 órakor mintegy 200—300 főnyi tömeg egy üzletet a piactéren feltört s kifosztott, tüzelt a rablókra s 2 halott és 3 sebesült lett a harc eredménye.

A tömeg azonban eloszlott, s akkor Szentpály Gyula járási számvevő, tartalékos honvéd főhadnagy, megalakította a jobbérzésű katonákból a polgárőrséget, kik őt választották meg parancsnoknak. A szervezést a következő napokban befejezte, a 120 polgárőrt 4 hadnaggal felesketve ennek megtörténtét a kiadott rendelet szerint 6-án este a vármegyei nemzeti tanácsnak távbeszélőn bejelentette.

Hétfőn, azaz 4-én azonban a többi községekben a rend teljes felbomlása következett be.

A jánosdi és feketebátori esetek után hírül hozták, hogy Fekete-gyéresen a Nadányi Miklós és Miskolczy István tanyáját készülnek feketegyéresi, feketetői, feketebátori és talposi lázadó katonák kifosztani.

Fekete-gyéresről Szerb György hadnagy távbeszélőn jelentette, hogy a rend megóvását megkíséríti s Nadányi Miklóstól felhatalmazást kapott a hazatért katonák részére 50 m.m. búza kimérését.

A feketegyéresi gazdák az idegen rablók ellen védeni óhajtván a két uradalmat, a jószágokat a faluba hajtották, s őrizték, majd Togyinka ör-

mester a további napokban a polgárőrséget megalakítván fegyveresen védte meg a magtárákat. Itt ez idő szerint kár nem sok van.

A tenkei 120 tagú polgárőrség megalakulása után a bélfenyéri 35 és feketegyéresi 25 tagú polgárőrség megalakulását jelentették be hivatalosan, s a bélfenyérieket én, a feketegyéresieket pedig Nadányi Pál huszárhadnagy eskette fel.

Hétfőn éjjel végre sok kérés után megérkezett Karácsony hadnagy Nagyváradról néhány emberrel, s másnap délelőtt Tenkén igen hathatósan közreműködött a polgárőrség szervezése körül, délután pedig a Tenkögörbedről érkezett segélykérés folytán 10-ed magával oda kiment, ott rendet teremtett, s a polgárőrséget megalakította.

Sajnos neki másnap vissza kellett mennie s a többi veszélyeztetett községekben csak 6-án érkezett Zeller Jenő százados 35 embere szállhatott ki. Ezek Feketebátorba még aznap kora reggel kimenve a tanyákon tettenért s a katonákra tüzelő rablók közül 1-et agyonlőttek, kettőt megsebesítettek. Itt találtak az árokban két idegen járásbeli s ismeretlen csendőrőrmester hulláját, mely már oszlóban volt, s el kellett temetni.

Feketebátorba bevonulva a község megadta magát, ott polgárőrséget szervezve, Feketetóton meglehetősen rend lévén, azon keresztül, Feketegyéresre vonultak, s ott rendet hagyva maguk után Tenkére tértek vissza.

Magukkal hoztak 2 tetten ért rablót, akiket az ügyészséghez szállítottak be.

Másnap 7-én Körösmart és Tenkemocsár községeket végig járva, elfogták a vasárnapi zendülés vezérét, a körösmarti kovácsot, aki a főszolgabírói hivatalba a betörő bandát vezette.

Tenkemocsáron megtalálták a Lovassy uradalom egy béresét ki ottani házában hordta az uradalomtól ellopott 2 ökörrel az általa rabolt tárgyakat, bútorokat, ruha és ezüstműket, s talált nála néhány ékszereket. Ezen tárgyakat Tenkére beszállítva a katonák az előljárási őrizetbe adták, s a rablót bezárták.

Ugyancsak a tenkei előljárási vette át a tenkei polgárőrség által 6-án este feltartóztatott 4 ökröt, s a szekeren lévő nagy tömeg terményt, melyeket a szekeren lévő rabló béres saját bevallása szerint a talpasi Kábdobó, uradalomból rabolt, s haza akarta vinni a belényesi járásba.

Ezt és feleségét letartóztatva a többi 11 fogollyal a Zeller százados különítménye f. hó 7-én este Nagyváradra bevitte.

7-én még Alsókocsoba és Kisháza községekben kellett volna a katonaságnak kimenni, arra azonban már idő nem volt, s csak Kocsobára ment ki a jegyzővel néhány önkéntes, de azokra hazatérésük alkalmával a rablók tüzeltek.

Kisházán a jegyző 6 nap óta el van zárva a világtól, a telefondrót a rablók elvágták, a faluban lévő fegyvereket hatalmukba kerítették, az üzleteket kirabolták, 1 000 m.m. búzát széthordták s teljes anarhiát teremtettek. Amint ez a jegyzőnek egy, kicsempészett jelentéséből kitűnik melyben legsürgősebb segítséget kér.

Sajnos a katonaság elutazása miatt eddig segítség nem volt kapható, mint hogy a nagyváradai katonák megtagadták a nemzeti tanács azon rendeletének teljesítését is, hogy Bélbe menjenek.

Néhány községben van már némi rend.

Kávásdon és Gyantán nem volt nagyobb baj, ott a polgárórség minden zavargás nélkül megalakult. Tenkén, Bélfenyéren, Feketegyéresen, Feketebátorban, Feketetóton, Tenkegörbeden, Jánosdon tehát az előbbiekkal együtt 9 községben a polgárórség fel van esketve.

Azonban Alsókocsoba, Kisháza, Karaszó, Petegd, Körösmart, Tenkemocsár, Feketekápolna, Tenkeszéplak, Biharhosszúaszó, Rózsafalva, Oláhgyepes, Vasand, Biharsályi és Székelytelek községekben azonban állandóan folyik a rablás, sőt sok helyen még most következnek a kritikus napok.

A feketebátori, jánosdi és alsókocsobai jegyzők Tenkére, illetve Nagyszalontára menekültek, az előljárók ha még akarnának is, némely helyen, nem urai a helyzetnek, s nem tudnak semmit kivinni, de még érintkezni sem lehet velük.

Ennélfogva november elseje óta a tulajdonképpeni közigazgatás szünetel, mert hiszen, nemcsak hogy nem lehet a rendeleteket kiadni, de nincs is aki azokat végrehajtsa, s különben nincs aki azoknak engedelmeskedjék.

Tevékenységünk a közrend helyreállítására irányul, de fogyatékos erőkké azt tökéletesen végrehajtani soha sem fogjuk.

Hetek, hónapok fognak eltelni, míg itt közigazgatásról lehet szó de akkor is csak úgy, hogy ha ide egy állandóan itt tartózkodó 30—40 főnyi katonaságot kapunk, amely a most veszélyeztetett falvakban sürgősen segítséget tudna vinni, ott rendet teremteni, azután pedig hónapokon keresztül naponként bejárná a falvakat annyival is inkább, mert az ott szervezett polgárórségek egy része nem megbízható.

Tisztelettel kérem ennélfogva méltóztassék oda hatni, hogy egy ilyen osztag, fegyelmezett katonaság, állandó tartózkodásra, ide vezényeltesék, s ha csak lehetőség van rá a statárium, mely a tettszínén ítélkezne — kihírdettesék.

Kérem azonkívül, hogy közszükségleti cikkeket — különösen cukrot és petróleumot sürgősen és lehetőleg nagy mennyiségben méltóztassék kiküldeni, mert a jobb érzésű és nyugodtan viselkedő polgárság azokból kifogyott, s tartani lehet attól, hogy ha a közszükségleti cikkek hiányzanak, ez az izgatásra újabb anyagot szolgáltat, s az elégedetlenek száma növekedni fog.

Végül megemlítem, hogy a román nemzeti komité tisztjei ide megérkeztek, s agitációjuk — mint remélhető — a jobb érzésű elemeket a rend fenntartására még jobban fogja sarkalni, a rablókkal boldogulni azonban nem fognak, s ezeket csak állandó katonasággal lehet megfékezni annyival is inkább, mert nem annyira nemzetiségű mozgalom, vagy gyűlölség, hanem rablási vágy s anarchia az, ami most dühöng.

Tenke, 1918 november hó 8-án.

P.H.

Főszolgabíró

aláírás kiolvashatatlan

ILUSTRE DOMNULE COMITE!

Despre evenimentele extraordinare din primele 7 zile ale acestei luni, vă informez după cum urmează:

Curentul revoluționar a ajuns în plasa noastră prin intermediul soldaților reînțorși (din război) în data de 1 și 2 noiembrie și cu o rezezi-ciune surprinzătoare a izbucnit în data de 2 în localitatea Ianoșda, unde notarul a cerut sprijinul forței armate, la ora 11 înainte de masă, deoarece 50—60 de soldați s-au ridicat în mod amenințător. Postul de jandarmi din Gurbediu, în urma convorbirii noastre telefonice, a trimis imediat o patrulă, care însă a fost dezarmată de soldații răsculați, care au luat în stăpânire primăria și au obligat pe notar să predea cheile casieriei. Notarul a reușit însă să se refugieze, cu banii comunei, la Salonta, de unde i-a raportat telegrafic șefului postului de jandarmi din Gurbediu.

Se zvonește că garda civilă trimisă din Salonta a restabilit ordinea, a arestat vreo 50 de soldați răzvrățiți, care au fost excortați la Salonta. Notarul nu s-a reîntors nici pînă în prezent, înființarea gărzii civile fiind făcută de un brav plutonier din garda civilă din Salonta.

Despre toate acestea m-am informat în data de 3, adică duminică, totodată și despre faptul că sînt astfel de mișcări și în celelalte comune. Fiind un număr mic de jandarmi la Tinca, nu se poate gîndi la detașarea forței armate de aici, cu atît mai mult că și aici a început duminică criza.

La adunarea populară ținută duminică, înainte de masă, elementele instigatoare, fiind în majoritate, înființarea gărzii civile, ca urmare a periclitării siguranței publice, a fost posibilă, în principiu, numai în urma intervenției unui brav meșter cizmar din Tinca.

Adunarea populară ținută după masă a avut însă un caracter pur revoluționar, unde s-au pronunțat pentru aderarea la consiliul național, telegrafic fiind înștiințat contele Károly Mihály, ca președintele Consiliului Național Maghiar, însă nici înființarea consiliului național maghiar și nici a gărzii civile nu era posibilă din cauza atitudinii amenințătoare a tinerilor soldați răsculați din Tinca. Aceștia, influențați de un instigator, au înființat o comisie formată din 10 membri și au cerut să li se predea cheile magaziiilor și să se distribuie imediat griul rechiziționat și toate mărfurile.

Înainte de toate acestea, populația și-a dorit să defileze în fața statuii lui Kossuth, obligînd la început, pentru ducerea drapelului național, pe Szabó Alexandru, președintele comisiei pentru ajutor de război și pe urmă pe preotul reformat Kassay Adalbert, referent cu probleme de aprovizionare, amenințîndu-i categoric. Pînă ce populația era la statuia lui Kossuth, soldații români din Ripa, sub conducerea unui instigator, au forțat ușa sediului preturii, au arestat omul de serviciu, obligîndu-l să predea cheile arhivei. Neputînd obține cheile, au forțat ușa furînd de acolo o parte din armele predate și 43 de perechi pantofi confiscați precum și niște piei trimise spre distribuire de cooperativa din Girișu Negru.

Jandarmeria a intervenit, a tras în aer, a arestat 4 tîlhari*, dar prea puțin s-au putut recupera din lucrurile furate.

Soldații răsculați din Tinca au cerut eliberarea deținuților, ceea ce trebuia îndeplinit, cu toate acestea, sub influența jefuirilor**, aceștia au înființat noaptea o gardă formată din 30 de membri.

Noaptea a trecut în liniște, a doua zi, luni, fiind tîrg săptămînal, jandarmeria în stare de alarmă, dimineața în jurul orei 9, cînd o masă de oameni de cca. 200—300 de persoane a spart și a jefuit o prăvălie din centrul pieții, a tras focuri asupra jefuitorilor, rezultatul luptei fiind 2 morți și 3 răniți.

Populația însă s-a împrăștiat, după care, contabilul plășii, Szentpály Gyula, locotenent major în rezervă, a trecut la înființarea gărzii civile din soldați cuviincioși, aceștia alegîndu-l pe el ca și comandant. Organizarea fiind încheiată în zilele următoare, cei 120 gardiști civili și 4 locotenenți au depus jurămîntul, fapt care s-a raportat telefonic Consiliului Național comitatens în seara zilei de 6, conform ordinului dat.

Luni, adică în data de 4, ordinea publică a fost conturbată în celelalte comune.

Am fost informat după evenimentele din Ianoșda și Batăr, că soldați răsculați din Girișu Negru, Tăut, Batăr și Talpoș se pregătesc să devasteze conacele lui Nadányi Nicolae și Miskolczy Ștefan din Girișu Negru.

Locotenentul Szerb Gheorghe din Girișu Negru a raportat telefonic, că va încerca apărarea ordinii și că a primit împuternicire de la Nadányi Nicolae să distribuie 50 de măji de grîu între soldații reîntorși din război.

Gospodarii din Girișu Negru, voind să apere aceste două moșii împotriva jefuitorilor, au dus animalele în localitate, păzindu-le, iar plutonierul Togyinka, în zilele următoare, înființînd garda civilă, cu armele a păzit magaziile de cereale. Aici, în momentul de față, pagube mari nu sînt.

După înființarea gărzii civile din Tinca, formată din 120 de membri, s-au mai raportat oficial înființarea gărzilor civile din Belfir și din Girișu Negru, formate din 35 respectiv 25 de membri, depunînd jurămîntul cei din Belfir, în fața mea, iar cei din Girișu Negru în fața locotenentului de cavalerie Nadányi Paul.

În noaptea de luni, după multe insistențe, a sosit locotenentul Karácsonyi din Oradea cu cîțiva oameni, care în cursul dimineții a sprijinit în mod substanțial organizarea gărzii civile din Tinca, iar după masă, în urma ajutorului solicitat de la Gurbediu, s-a deplasat cu 10 oameni, restabilind acolo ordinea și au înființat garda civilă.

Din păcate, el a trebuit să se reîntoarcă a doua zi, iar în celelalte comune periclitare abia în data de 6 a sosit căpitanul Zeller Eugen cu cei 35 de oameni ai săi. Aceștia încă în zorii zilei au plecat la Batăr, unde au împușcat pe unul dintre tîlhari, care au tras asupra lor, cînd au fost prinși asupra furtului în conacele de aici, iar doi au fost răniți. Aici au

* Etichetare folosită față de răsculați.

** Ibidem.

fost găsite în șanț, cadavrele a doi plutonieri de jandarmi neidentificați din altă plasă, care trebuiau îngropați, fiind în descompunere.

Trecind prin Batâr, comuna s-a predat și s-a organizat garda civilă, apoi prin Tăut, unde exista ordine, au intrat în Girișu Negru, făcând acolo ordine, după care s-au reîntors la Tinca.

Au luat cu ei doi țilhari prinși asupra faptului care au fost duși la procuratură.

A doua zi, în data de 7, patrulind în localitățile Ripa și Dumbrava l-au prins pe conducătorul răzvrătiților din ziua de duminică, fierarul din Ripa, care a condus atacul sediului preturii.

În localitatea Dumbrava l-au prins pe un argat al domeniului Lovassy, care transporta acasă la el obiecte, mobilă, îmbrăcăminte și argintărie furate de la domeniu, cu doi boi deasemenea furați, aflându-se la el și câteva bijuterii. Aceste obiecte au fost transportate de soldați în localitatea Tinca și date spre păstrare antistiei, iar țilharul închis.

Deasemenea, antistia din Tinca a preluat, de la garda civilă din Tinca, cei 4 boi și o cantitate mare de produse aflate într-o căruță, confiscate, în seara zilei de 6, fiind furate de pe domeniul Kábdobó din Talpoș, după cum mărturisește argatul de pe căruță, care le-a furat aceste obiecte, voind să le transporte acasă la el, în plasa Beiuș.

Acesta, împreună cu soția, au fost arestați și cu alți 11 deținuți au fost escortați, în seara zilei de 7 la Oradea, de detașamentul căpitanului Zeller.

În data de 7, armata trebuia să se deplaseze și în localitățile Cociuba Mare și Cheșa, dar pentru acest lucru n-a mai fost timp. Numai la Cociuba Mare au plecat notarul și câțiva voluntari, asupra lor însă țilharii au tras focuri la reîntoarcere.

În localitatea Cheșa, notarul este izolat de lume de câteva zile, țilharii au tăiat firele telefonice, au pus stăpînire pe armele existente în sat, au devastat prăvăliile și au luat 1000 de măji de griu provocînd anarhie totală. Toate acestea rezultă dintr-un raport secret al notarului în care solicită ajutor urgent.

Din păcate, pînă în prezent, ajutor nu s-a primit, deoarece armata a plecat, iar soldații din Oradea au refuzat să execute chiar și acel ordin al consiliului național (maghiar) de a se deplasa în Beliu.

În câteva localități există o oarecare ordine.

În localitățile Căuășd și Ginta nu a existat pericol mare, acolo s-au putut forma gărzile civile fără nici o dificultate. La Tinca, Belfir, Girișu Negru, Batâr, Tăut, Gurbediu, Ianoșda și împreună cu cele două comune amintite mai sus, total în 9 localități, au depus jurămîntul gărzile civile.

În comunele Cociuba Mare, Cheșa, Cărăsău, Petid, Ripa, Dumbrava, Căpilna, Suplacu de Tinca, Husasău de Tinca, Fonău, Gepiș, Oșand, Șauaieu și Sititelec jefuirile sînt la ordinea zilei, în multe locuri, de acum înainte, urmează zile critice.

Notarii din Batâr, Ianoșda și Cociuba Mare au fugit la Tinca sau Salonta, iar antistiile chiar dacă vor, nu mai sînt stăpînii situației, nu sînt în stare să acționeze și nu se poate întreține cu ei legături.

Datorită acestora, administrația propriu zisă a încetat să mai funcționeze de la 1 noiembrie, deoarece nu numai că nu se pot emite ordine, dar nu este nici cine să le execute și dealtfel nici cine să le respecte.

Toată activitatea noastră are ca scop restabilirea ordinii publice, dar cu forțele existente nu vom reuși niciodată pe deplin.

Săptămîni, luni vor trece pînă ce vom putea vorbi aici de o administrație, dar și aceasta numai în cazul cînd se vor detașa în mod permanent vreo 30—40 de militari, care să dea urgent sprijin în satele periclitate, să restabilească ordinea, după care, în lunile următoare, zilnic să controleze satele, deoarece o parte din gărzile civile organizate aici nu prezintă garanție.

Cu stimă vă rog să interveniți ca o astfel de divizie, cu militari disciplinați, să fie detașată în mod permanent și dacă este posibil să declare starea de urgență, judecînd la fața locului.

Rog, deasemenea, să se repartizeze bunuri de consum, mai ales zahăr și petrol, într-o cantitate cît se poate de mare, deoarece populația cuvințioasă și pașnică este lipsită de acestea. Totodată este de temut că, lipsa bunurilor de consum, va servi bază altor nemulțumiri și va crește rîndul nemulțumirilor.

Și în sfîrșit, vă aduc la cunoștință, că au sosit ofițerii Consiliului Național Român, agitația cărora, după cum este de așteptat, îi va determina pe cei cuvincioși să respecte mai strict ordinea. Cu jefuitorii nu se va putea răzbi numai cu forța militară permanentă, deoarece ce bîntuie acum nu este atît o mișcare națională sau ură cît o rivnă la jafuri și anarhie.

Tinca, la 8 noiembrie 1918

L.S.

prim-pretor
ss. *indescifrabil*

53.

1918 noiembrie 9, Arad

Către

GUVERNUL SFATULUI NAȚIONAL MAGHIAR*

Budapesta

În urma desfășurării rapide a evenimentelor am ajuns la convingerea că, în sensul dreptului popoarelor la autodeterminare, precum și în interesul națiunii noastre și al minorităților cu care conviețuiesc pe același teritoriu, în scopul păstrării ordinii publice, a securității averii și persoanelor trebuie să preluăm încă de pe acum întreaga putere de guvernare în teritoriile locuite de români ale Ungariei și Transilvaniei.

* Traducere din limba maghiară.

Aceste teritorii sînt formate din următoarele comitate: Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Satu-Mare, Maramureș, Bistrița, Năsăud, Solnok-Dobîca, Sălaj, Cluj, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Alba de Jos, Tirnava-Mică, Tirnava-Mare, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Trei Scaune, Odorhei și comitatul Ciuc, precum și teritoriile românești ale comitatelor Békés, Csanád și Ugocsa.

Guvernul să adreseze imediat către națiunile Ungariei și Ardealului un manifest în acest sens și să treacă sub jurisdicția noastră toate instituțiile, oficialitățile și organele de stat, politice, administrative, de justiție, de învățămînt, bisericesti, financiare, militare și de transport aflate pe aceste teritorii. Totodată, în aceste teritorii să fie suspendată orice altă putere. În acest caz, vom putea garanta ordinea publică și securitatea averii și persoanelor. În caz contrar, am fi nevoiți să aducem la cunoștință poporului nostru, țării și întregii lumi, prin proclamație, că practicarea dreptului la autodeterminare pentru noi a devenit imposibilă și în felul acesta sistăm orice colaborare cu oficialitățile, iar pentru viitoarele evenimente nu ne asumăm nici o răspundere, ea urmînd să fie purtată în întregime de guvernul actual al Sfatului Național Maghiar.

Natural că în privința celorlalte popoare care trăiesc pe teritoriul respectiv, în ce ne privește, vom respecta principiile wilsoniene.

Modalitățile de transferare a guvernării să fie stabilite de o comisie mixtă. Guvernul va fi format la Sibiu.

La acestea așteptăm răspunsul pînă în ziua de 12 noiembrie orele 6 d.m.*

Arad, 1918 noiembrie 9

Consiliul Național Român

D. Pop C. Ștefan

Arh. St. Buc., Colecția Microfilme Ungaria, Rola 39, c. 148—149. Polgári Kori Központi Kormányhatóságok Levéltárai („K” szekció) Miniszterelnökségi levéltár. Miniszterelnökség. K. 40 Magyarországon élő nemzetek önrendelkezési joga előkészítésével megbízott tárcanélküli miniszter. — 1918 — IX. 240. lb. maghiarâ.

54.

1918 noiembrie 9, Oradea.

JEGYZÖKÖNYV

Felvétetett Nagyváradon, 1918 évi november hó 9. napján a Magyar Nemzeti Tanács és Román Nemzeti Tanácsból kiküldött végrehajtó bizottság üléséről.

* Vezi document nr. 58.

Jelen voltak: Kovács Miklós, Papp Coriolan, Ciorogariu Román, Zigre Miklós dr., Nagy Mihály dr., Mágori Lajos és Ladányi János bizottsági tagok, utóbbi ügyis mint jegyzőkönyvvezető: — továbbá Radu Jakab helyett Mikulás György dr., a megye alispánja, főjegyzője és főügyése.

Papp Coriolán dr., mint korelnök elfoglalván az elnöki széket az ülést megnyitja. Felkéri a katonai parancsnokságot, nyilatkozzék a nemzetőrséget illetőleg a legújabbán kiadott rendeletről.

Leőcsey alezredes, állomás parancsnok a rendelet szerint átveszi a nemzetőrség szervezését és biharvármegye területén a nemzetőrség parancsnokságával Birtha alezredest bízta meg, két nemzetőrezredet szándékozik felállítani és azt decentralizálva, a járási székhelyeken zászlóaljakként felosztaná. A szervezési költségekre és fizetésekre elsősorban is pénzt kér rendelkezésére.

A megyei alispán jelenti, hogy e célra táviratilag kért a kormánytól pénzt, azt kétszer megsürgette, de eddig semmi intézkedés nem történt.

Zigre Miklós dr. aggályait fejezi ki a nemzetőrségnek katonai szervezését illetőleg. A Román Nemzeti Tanács a közrendet fenntartani kívánja.

Mágori Lajosnak szintén aggályai vannak a tekintetben, hogy a hazatérő katonák semmiféle katonai formában szolgálni nem hajlandók és a nemzetőrség szervezése ilyen formában eredményre nem is fog vezetni.

Herbay százados lehetetlennek tartja karhatalmi ezredek szervezését.

Birtha alezredes nem úgy gondolja a szervezést mint eddig volt.

Például, kell ugyan egy központi vezetésnek lenni, de az erőt decentralizálni kell. Lehetne a járás székhelyén zászlóaljakat felállítani egy olyan zászlóalj parancsnok parancsnoksága alatt, aki a lakosok nyelvét egyaránt érti. A parancsnok mellé a Nemzeti Tanács kiküldhetne egy 5 tagú bizottságot, amelyben minden népréteg képviselve lenne és garancia lenne a tekintetben, hogy a parancsnok csak a legvégső esetben alkalmazná a fegyveres erőt és elsősorban békésen iparkodnék a rendet fenntartani.

Erdélyi Szevér dr. a Román Katonai tanács hatáskörét illetőleg kér megnyugtatót, és amennyiben ezt meg nem kapja, csatlakozik Zigre Miklós dr. álláspontjához.

A Román bizottság tagok ilyen irányú állásfoglalása után, Leőcsey alezredes megnyugtató kijelentést tesz a tekintetben, hogy a karhatalmat a parancsnokság pártatlanul és csupán a rend fenntartására fogja használni.

Papp Coriolan dr. korelnök többek hozzászólása után kimondja a következő határozatot:

A végrehajtóbizottság a nemzetőrségek eddigi szervezeteit fenntartja. E tárgyban ez idő szerint érdemi határozatot nem hoz.

Mágori Lajos bejelenti, hogy a nagyszalontai nemzeti tanács vasárnap délután népgyűlést fog tartani, a lakosság megnyugtatóására, mert bolsevik mozgalom van keletkezőben. Óhajtáná, hogy a tiszttaláruk közül is lenne valaki, aki az embereket megnyugtatóná afelől, hogy a nemzetőrség nem lesz katonai szervezet.

A végrehajtóbizottság a bejelentést tudomásul vette és Mágori Lajost megbízta, hogy a nagyszalontai népgyűlésen megjelenjen.

Korelnök kéri a jegyzőkönyv hitelesítésére két tag kiküldését.
Erdélyi Szevér dr. és Mágori Lajos a jegyzőkönyv hitelesítésére ki-
küldöttek.

Ezzel az ülés berekesztetett.

K.m.f.

ss/Ladányi János
jegyzőkönyvvezető

ss/Mágori Lajos
jegyzőkönyvhitelesítő

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 34/1918, f. 2—3;
Publicat de A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pen-
tru unirea Transilvaniei cu România, in „Crisia”, vol. V, Oradea, 1975, f. 219—
220.

PROCES-VERBAL

Încheiat la 9 noiembrie 1918 la Oradea cu ocazia ședinței Comitetului
Executiv al Consiliului Național Maghiar și al Consiliului Național Român
din comitatul Bihor.

Au fost prezenți: Kovács Nicolae, Pop Coriolan, Ciorogariu Roman,
dr. Zigre Nicolae, dr. Nagy Mihai, Mágori Ludovic și Ladányi Ioan mem-
brii comitetului, cel din urmă și ca redactor al procesului-verbal — tot-
odată dr. Mikulás Gheorghe în locul lui Radu Iacob, vicecomitele, prim-
notarul și procurorul comitatului.

Dr. Pop Coriolan, ca decan de vîrstă, ocupă scaunul prezidențial și
deschide ședința. Roagă comandamentul militar să se pronunțe în legă-
tură cu ordinul dat recent cu privire la gărzile naționale.

Loc. col. Leőcsey, comandantul garnizoanei, preia conform ordinu-
lui organizarea gărzilor naționale, îl imputernicește pe loc. col. Birta cu
comanda gărzilor naționale de pe teritoriul comitatului Bihor și inten-
ționează să înființeze două regimente de gardă națională și acestea des-
centralizate, împărțite în batalioane, la sediul plășilor. Solicită să-i fie
puși la dispoziție bani pentru cheltuielile de organizare și pentru salarii.

Vicecomitele comitatului raportează că a cerut telegrafic de la gu-
vern bani în aceste scopuri, de două ori a urgentat, dar pînă în prezent
nu au fost luate măsuri.

Dr. Zigre Nicolae își exprimă îngrijorarea în legătură cu organizarea
militară a gărzilor naționale. Consiliul Național Român dorește să men-
țină ordinea publică.

Mágori Ludovic de asemenea are îndoieli în aceea privință, că sol-
dații întorși acasă nu vor să fie sub nici o formă în serviciu militar și
astfel organizarea sub această formă a gărzilor naționale nu va duce la
un rezultat.

Căpitanul Herbay consideră imposibilă organizarea de regimente mi-
litare.

Loc. col. Birta nu consideră corespunzătoare organizarea în forma
în care a fost pînă în prezent. De exemplu, trebuie să existe o conducere

centrală, dar forțele trebuie să fie descentralizate. S-ar putea organiza batalioane la sediul plășilor sub comanda unui comandant care cunoaște limba locuitorilor. Consiliul Național ar putea să trimită lângă comandant un comitet, format din 5 membri, în care să fie reprezentate toate păturile sociale și care ar fi o garanție că forța publică s-ar folosi către comandant numai în ultimă instanță și s-ar strădui în primul rînd, să mențină ordinea publică prin mijloace pașnice.

Dr. Erdélyi Sever cere să fie asigurat în legătură cu atribuțiile Consiliului Militar Român, în caz contrar se alătură punctului de vedere al dr. Zigre Nicolae.

După atitudinea asemănătoare a membrilor români din comitet, locotenentul colonel Leöcsey asigură că se va folosi de forța armată în mod nepartinic și numai pentru asigurarea ordinii.

Dr. Pop Coriolan, decanul de vîrstă, după alocuțiunea mai multora, anunță următoarea hotărîre:

Comitetul Executiv va menține organizarea actuală a gărzilor naționale. În această problemă în prezent nu aduce o hotărîre definitivă.

Mágori Ludovic raportează că Consiliul Național din Salonta va ține duminică o adunare populară pentru liniștirea populației, deoarece este pe cale de apariție o mișcare bolșevică. Dorește să fie cineva dintre ofițeri care să liniștească populația, că garda națională nu va fi o organizație militară.

Comitetul executiv a luat la cunoștință raportul și l-a imputernicit pe Mágori Ludovic să participe la adunarea populară din Salonta.

Decanul de vîrstă solicită să fie aleși doi membri pentru autentificarea procesului verbal.

Au fost aleși pentru autentificarea procesului verbal dr. Erdélyi Sever și Mágori Ludovic.

Cu aceasta s-a închis ședința.

D.c.m.s.

redactorul procesului verbal:

Ladányi Ioan

autentificatorul procesului verbal:

Mágori Ludovic

55.

ad: ³⁷⁵
1918

1918 noiembrie 10, Bedő.

BIHARVÁRMEGYE NEMZETI TANÁCSÁNAK

Nagyvárad

Megkérjük Biharvármegye Nemzeti Tanácsát, hogy a községünkben megszervezett nemzeti őrségbe felvett 29 nemzeti őr és egy parancsnok részére szükséges fegyvereket, löszereket, ruhát és csizmát továbbá karoszalagot és jelzősípkat kiutalni. A jelentkező Marosán Demeter parancsnokot az Ő és a parancsnoksága alá helyezett nemzeti őrök teendőire kioktatni, s őt a szolgálati szabályzattal ellátni szíveskedjék.

A kiutalandó fegyverek mennyiségét illetőleg, amennyiben a község tisztán román felekezetű község, az összes nemzeti öröknek fegyverrel való ellátását javasoljuk.

A nemzeti őrség szervezésének idején, hogy a létszám kiegészíthető legyen, a nemzeti őrségben több jómódú hazaérkezett katona is felvéve s felesketve lett, a szervezés megtörténte után azonban nap, mint nap jelentkeznek a harctérről haza érkező szegény sorsú katonák, kik felvételüket s felesketésüket kérik.

Kérünk útbaigazítást, hogy a már felesketett jobb módban lévő nemzeti örök feloldhatók-e, tett esküjük alól kiléphetnek-e egyesek az őrségi szolgálatból, s ezek helyébe a szervezés megtörténte óta haza érkezett s a jövőben még haza érkezendő szegény sorsú katonák felvehetők-e és feleskethessük-e. Fizetésükhöz mily úton, s módon jutnak.

Bedő, 1918 nov. 10.

Fekete György

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 108/1918, f. 1, original, lb. maghiară.

ad: $\frac{375}{1918}$

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN AL COMITATULUI BIHOR

Oradea

Rugăm Consiliul Național Român al comitatului Bihor să repartizeze arme, muniții, îmbrăcăminte și cizme, totodată banderole și fluiere necesare celor 29 de gardiști și comandantului Gărzii Naționale organizate în comuna noastră.

Binevoii a-l instrui pe comandantul Maroșan Dumitru și pe gardiștii naționali de sub comanda sa despre atribuțiile lor și să-i înmănați regulamentul de organizare.

Referitor la cantitatea de arme necesare, propunem să fie înzestrați toți gardiștii naționali, deoarece comuna este curat românească.

Cu ocazia organizării Gărzii Naționale, ca să fie completate toate locurile, au fost primiți și au depus jurământ mai mulți soldați înstăriți reînforși din război, însă, după organizare, zilnic se prezintă soldați săraci reînforși de pe front, care solicită primirea lor și depunerea jurământului.

Solicităm instrucțiuni dacă se pot dezlega de sub jurământ gardiștii naționali înstăriți, dacă pot ieși din rindurile gardiștilor unii care au

depus deja jurământul și dacă în locul lor se pot înscrie și depune jurământul soldați săraci, care s-au întors acasă după organizarea gărzii sau se vor întoarce în viitor.

Bedö*, la 10 noiembrie 1918.

Fekete Gheorghe

56.

nr. 146/1918 prez.

1918 octombrie 30 / noiembrie 12, Arad.

ILUSTRISIME D-LE EPISCOP!

Preasfințite frate în Domnul!

Consiliul central național român din Arad în ședința sa din urmă, a constatat, că ar fi în interesul națiunii noastre, dacă episcopul român din Ungaria și Transilvania, într-o adresă cumulativă în publicitate ar adera la acel consiliu și s-ar supune hotărârilor lui ca unui guvern provizoriu al națiunii noastre.

Acest consiliu, prin esmișii săi, mi s-a adresat mie ca și celui mai înaintat în vîrstă cu rugarea, să aduc la cunoștință tuturor episcopilor români această dorință a sa.

Dînd urmare acestei cereri, am onoarea a alătura sub ./.** spre binevoitoarea iscălire și returnare un exemplar din textul declarației stilizate de numitul consiliu după cum crede în interesul națiunii noastre.

Avînd aici același script de la toți confrății îl voi prezenta consiliului național și voi dispune publicarea adresei cu toate iscăliturile.

Arad 30 oct.—12 nov. 1918

Ilustrității și Preasfinței Sale D-lui

Dr. Dimitrie Radu

episcop gr. cat. rom.

Al Ilustrității și Preasfinței Voastre
cu toată stima

Ioan I. Papp

episcop

Oradea Mare

Arh. St. Oradea, fond Episcopia gr. cat. Oradea, act nr. 3130/1918, f. 1, original.

* Localitate în R. P. Ungară.

** Numărul.

CONSILIULULUI NAȚIONAL ROMÂN

Arad

Subsemnații episcopi ai bisericii greco-orientale și greco-catolice române, ca fii credincioși ai națiunii noastre, în urma situațiunii produse prin războiul mondial am ajuns la convingerea că interesele de viață ale neamului românesc, ai cărui păstori sufletești sîntem, pretind ca un categoric imperativ înfăptuirea dreptului de liberă dispozițiune a acestui neam asupra sorții sale.

Realizarea acestui drept cere guvernarea națiunii române prin sine însăși. În consecvență recunoscînd îndreptățirea consiliului național român ca reprezentantul politic al națiunii noastre române din Ungaria și Ardeal, prin aceasta declarăm, că de aci încolo ne supunem întru toate hotărîrilor acestui Consiliu Național român.

Arh. St. Oradea, fond Episcopia greco-catolică Oradea, act nr. 3130/1918, concept.

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea Mare și Biharia, ținută la 12 noiembrie n. 1918 în Oradea Mare.

Prezident: Dr. Aurel Lazăr; Notar: Dr. Aurelian Magier.

Prezenți: Membrii C.N.R. din Oradea: R. Ciorogariu, Dr. I. Radu, Dr. Coriolan Papp, Dr. I. Ardelean, Dr. Dem. Kiss, Dr. Gh. Miculaș, A. Horvath, Dr. Fl. Stan, Dr. V. Kirvai, Gh. Tulbure, Dr. Gh. Roxin, Dem. Balogh, Dr. V. Mărcuș, membrii C.N.R. din provincie: Dr. I. Cior-daș, Dr. Ioan Iacob, Dr. Andreiu Ille, Dr. A. Pinția, Dr. Iuliu Kiss, Dr. Tețiu, avocați, apoi membrii Consiliului Militar Român augumentat prin vreo 50 ofițeri români din comitatul Bihor, a căror listă nominală se află în biroul C.N.R.

1.

La ordinea zilei este luarea jurămîntului celor prezenți pentru C.N.R.

Cei prezenți se grupează în jurul stindardului nostru național și așezînd mîna stîngă pe inimă, iar două degete ale mîinii drepte ridi-

cîndu-le, rostesc următorul jurămînt, cetit cu voce răspicată de președintele C.N.R., Dr. Aurel Lazăr:

„Eu... jur Atotputernicului Dumnezeu, că întru toate voi fi cu credință și supunere cătră Consiliul Național Român din Ungaria și Transilvania. Conștient de datorințele ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că în toate manifestările vieții mele voi fi credincios națiunii unitare române și nu voi ridica mîna mea asupra fraților mei, locuiescă pe orice fel de teritor politic.

Așa să-mi ajute Dumnezeu!“

2.

Prezidentul raportează că C.N.R.C., în urma evenimentelor ce se precipită, ca urmare firească a dreptului de liberă dispoziție, dorind a lua în mînă frinele conducerii politice a neamului nostru din Ungaria și Transilvania, în zilele trecute a adresat guvernului Consiliului Național Maghiar următorul memorandum. (Tradus în românește):

„Guvernului Consiliului Național Maghiar Budapesta.

În urma precipitării evenimentelor, am ajuns la convingerea, că atît în sensul dreptului de liberă dispoziție a popoarelor cît și pentru asigurarea ordinii publice, a siguranței persoanei și averii neamului nostru și a minorităților conlocuitoare pe același teritoriu, trebuie să preluăm încă acum deplinul imperiu asupra regiunilor din Ungaria și Ardeal, locuite de români. Acestor regiuni, aparțin următoarele comitate Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Sătmar, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dobâca, Zaláu, Cluj, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Alba Inferioară, Târnava-Mică, Târnava-Mare, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Trei-Scaune, Odorheiu și Ciuc, precum și teritoriile române din comitatele: Bichiș, Cenad și Ugocea.

Guvernul Maghiar să adreseze un manifest în acest înțeles tuturor națiunilor din Ungaria și Ardeal subordonînd imperiului nostru toate autoritățile și organele: de stat, politice, administrative, judiciare, școlare, bisericesti, financiare, militare și de comunicație, aflătoare pe acel teritoriu. Tot atunci se va sista pe acest teritor orice alt imperiu.

În cazul acesta vom putea garanta ordinea publică, siguranța persoanei și averii.

În caz contrar am fi nevoiți a anunța prin proclamațiune poporul nostru, țării și întregii lumi că exercitarea dreptului de liberă dispoziție ni s-a făcut imposibilă, astfel sistăm conlucrarea cu autoritățile, nu luăm răspundere pentru urmări, ci o lăsăm actualului guvern al Consiliului Național Maghiar.

Natural, că pe teritoriul chestionat vom respecta principiile lui Wilson, față de celelalte națiuni conlocuitoare.

Modalitățile predării imperiului să le fixeze o comisie mixtă. Guvernul ni-l vom constitui în Sibiu.

Răspunsul la această recercare, îl așteptăm pînă la 12 noiembrie a.c. la orele 6 p.m.

Dat în Arad, la 9 noiembrie 1918.

Consiliul Național Român“.

Terminînd cetirea, prezidentul mai notifică cã, în urma rugãrii guvernului, termenul acestui ultimatum a fost prelungit cu 24 oare, adicã pînã-n 13 noiembrie la oare 6 p.m.

Pînã la acest termen s-a anunțat sosirea la Arad a ministrului de naționalitate, O. Iászi*, pentru a pertracta în chestia predãrii imperiului.

Aceastã referadã se ia cu plãcere la cunoștințã, iar C.N.R.C. este viu aplaudat pentru pãșirea bãrbãteascã.

3.

Se aduce pe tapet organizarea gardei naționale române din comitatul Bihor.

Dorînd a ne conforma dorinței generalului Franchet d'Esperey, care nu recunoaște existența „Consiliilor militare“, se decide a se înlocui numirea de „Consiliu Militar Român“ cu „Comanda gardei naționale române din Oradea Mare și Bihor“.

Biroul central al gardei, se constituie astfel:

Conducãtorul (comandantul) gardei: Cãpitan Seracin.

Conduc. administrației: Cãp[it]an Emil Herbay și Munteanu.

Adjutant: subl. Damșa.

Organizarea gardei este urmãtoarea:

1. Comanda centralã.
2. Secțiile gardei, în fiecare cerc pretorial, sub conducerea a 1—2 ofițeri.
3. Sub-secțiile gardei, în fiecare cerc notarial, sub conducerea unui ofițer, eventual subofițer.
4. Garda ruralã, în fiecare comunã româneascã, sub conducerea unui subofițer.

Gardiștii vor primi soldã zilnicã de 30 cor. în zilele cînd fac serviciu. Solda se va licvida prin cassa C.N.R. din Oradea.

Comandanții secțiilor gardei, dupã cercurile pretoriale, se instituie astfel:

În cercul Central (Oradea) comandanții: Dr. Dem. Mangra locot. și Creț;

În cercul Aleșd: comandanți: Titus Dolga, subl. Iosif Iacob;

În cercul Ceica: comandant: Corbuțiu, locot.;

În cercul Beiuș: comandant: Dr. I. Voștinar, locot.;

În cercul Vașcãu: comandant: Petru Popovici, locot.;

În cercul Tinca: comandanții: Teodor Neș, locot., Sever Pelle, locot[enent];

În cercul Beliu: Comandant: Paul Teochar, locot.;

În cercul Salonta: comandant: Bredan, locot.;

În cercul Cefa: comandant: Abrudan, locot.;

În cercul Mezocheresteș: comandant: Petca, locot.;

* Oscar Jászi.

În cercul Sălard: comandant: Horvath, locot.;

În cercul Marghita: comandant: Gavril Beșan, subloc.;

Prezidentul notifică că, adv. Nic. Bolcaș din Beiuș a dăruit pentru scopurile C.N.R. din Oradea 1 000 cor.

I se aduc aplauze.

D.c.m.s.

Dr. Aurelian I. Magier

notar

Dr. Aurel Lazar

prezident

Arh. St. București, fond. C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 5/1918, f. 1—2; Publicat în Revista Arhivelor, anul XI, București, nr. 168, vol. 2, f. 222—226; A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România, în „Crisia”, vol. V, Oradea, 1975, f. 223—227.

59.

1918 noiembrie 12, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Bihor, ținut în Oradea-Mare, la 12 noiembrie n. 1918.

Prezident: Dr. Aurel Lazăr; Notar: Dr. Aurelian I. Magier.

Prezenți: Dr. Florian Stan, Roman R. Ciorogariu, Dr. Iacob Radu, Dr. Gheorghe Miculaș, Dr. Iustin Ardelean, Dr. Demetriu Kiss, Dr. Gh. Roxin, Dr. Vas. Kirvai, Dr. Sever Erdelyi, Demetriu Balog, iar ca reprezentanți din provincie: Dr. Ioan Ciordaș, Dr. Andreiu Ille, Dr. Aurel Pinția, Dr. V. Tețiu și Dr. Moise Cooș.

1.

Prezidentul raportează că în urma memorandumului C.N.R. Central către guvernul maghiar, s-a ivit necesitatea de-a face pregătirile pentru eventuala preluare a administrației comitatului Bihor. Propune ca: Comitetul executiv să designeze pentru fiecare cerc pretorial un bărbat de încredere, care să organizeze cercul respectiv. Numai acei pretori și notari se mențin în serviciu care vor jura credință C.N.R. Bărbații de încredere vor raporta Comitetului executiv despre felul organizării, care va urma a se aproba de către Comitetul executiv.

Primindu-se această propunere, organizarea cercului pretorial: 1 Oradea și 2. Peștiș se concrede prezidentului Dr. Aurel Lazăr.

Organizarea: Cercurilor 3. Tinca și 4. Beliu se concrede adv. Dr. Andreiu Ille.

Cercului 5, Salonta: adv. Moise Cooș. Cercurilor: 6. Beiuș și 7. Vașcău: adv. Dr. Ioan Ciordaș.

Cercului: 8. Ceica: adv. Dr. Ioan Iacob.

Cercului: 9. Marghita: adv. Dr. Iuliu Kiss.

Cercului: 10. Sălard: adv. Dr. Dem. Kiss.

Cercului: 11. Cefa: adv. Dr. Gheorghe Roxin.

2.

Membrul din provincie: Dr. Aurel Pinția raportează că administrația maghiară instituie prin comune „senate populare“, din sinul cărora se aleg apoi „Comitete de controlă“ pe lângă fiecare pretură. Administrația invită și poporul nostru a participa în aceste corporațiuni.

Comitetul executiv îndrumă membrii C.N.R. din provincie a constitui prin comune corporațiuni: 1 („senat popular“) care să aibă numărul îndoit de la membrii antistiei comunale, apoi 2 din sinul acestor „senate“ să se aleagă „comitete executive de controlă“, care să controleze activitatea administrației românești, la fel cu cele maghiare.

3.

Comitetul executiv aduce în principiu hotărîrea ca de-acum înainte în: Gimnaziul din Beiuș, Preparandia din Oradea, apoi în toate școlile populare confesionale, comunale și cele de stat din comunele românești, limba de propunere să fie exclusiv cea românească. Funcțiunea organelor de control impuse de stăpînirea de pîn-aici, nu se mai recunoaște.

Executarea acestei deciziuni se face pendentă de la aprobarea C.C.N.R.

4.

Comitetul executiv aduce în principiu următoarea deciziune: Limba de pertractare la toate judecătoriile, cînd părțile sînt români, este cea românească. Taxele tîlmaciului le va suporta erariul statului maghiar.

Executarea acestei deciziuni se pretinde în viitorul cel mai apropiat.

5.

. . . *

6.

Comitetul executiv constată necesitatea unui organ de publicitate pentru propagarea activității sale.

Se decide a tipări un ziar românesc în Oradea. Executarea deciziunii se conrede biroului C.N.R.

* Text ne semnificativ pentru acest volum.

7.

Cu privire la asemnările de cassă se prescrie următoarea procedură:

Asemnarea sumelor pînă la 5.000 coroane se face prin prezidiu. Sume peste 5.000 cor. se asemnează pe lîngă prezident încă de un membru din Comitetul executiv, care membru este: Dr. Iustin Ardelean.

La chitanța comandei gardei se asemnează sume nelimitate.

8.

Prezidentul raportează că în calea sa la Arad, din zilele trecute, a fost însoțit de subloc. Sfurlea și roagă ca speșele efective a(le) acestuia, în sumă de 70 coroane, precum și suma de 60 cor., prețul alor 200 ex. din „Românul“, cumpărate spre distribuire, să se asemneze la cassă.

Suma de 70 cor. D-lui Sfurlea, precum și cea de 60 cor. se asemnează la cassă.

9.

Procesul-verbal prezent se verifică prin membrii: Dr. Florian Stan și Dr. Gheorghe Miculaș.

D.c.m.s.

Dr. Aurelian I. Magier

notar

Dr. Aurel Lazar

prezident

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 6/1918, f. 1—2;
Publicat în Revista Arhivelor, anul XI, București, nr. 168, vol. 2, f. 226—227;
A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România, în „Crisia“, vol. V, Oradea, 1975, f. 227—229.

60.

1918 noiembrie 12, Oradea.

JEGYZŐKÖNYV

Felvétetett Nagyváradon 1918 évi november hó 12. napján Bihar-vármegye Magyar és Román Nemzeti Tanácsából kiküldött végrehajtó bizottság üléseiről:

Jelen voltak: Lázár Aurél dr. és Rigó Lóránd dr. elnökök, Ciorogariu Román, Kovács Miklós, Radu Jakab dr., Zigre Miklós, dr. Kotzó Jenő, dr. Nagy Mihály, dr. Erdélyi Szevér, dr. Mágori Lajos és Ladányi János, utóbbi, úgyis mint jegyzőkönyvvezető.

Lázár Aurél dr. elnök az ülést megnyitja. Jelenti, hogy egy sajnálatos eset jött tudomására, amelynek előterjesztésére felkéri Erdélyi Szévér dr.-t.

Erdélyi Szévér dr. a Román Katonatanács nevében jelenti, hogy a botfeji faipartelep igazgatója, Halász főhadnagy, Görömbey hadnagy egy körülbelül 50—60 főből álló állítólagos magyar nemzetőrökkel behatoltak Ókrös és Olcsa községekbe, ahol a román nép közt lövöldöztek. Eddig két halott és több sebesült van. A Román Nemzetőrségről tudomást sem vettek, s azt állították, hogy a Magyar Nemzetőrség parancsnoka részéről lettek kiküldve. A községet teljesen kirabolták és 30 000 korona értékű ingóságokat magukkal vittek. Minden jogos ok nélkül fegyvert használtak. Ezt a tényt Petrován hadnagy, Popovics önkéntes és a bélrogozi lelkész igazolják. Megtorló eljárást kér ez ügyben folyamatba tenni.

A végrehajtóbizottság a jelentést a legnagyobb megbotránkozással veszi tudomásul, s a legerélyesebb vizsgálat elrendelését kéri. Az elvitt ingóságok bűnjelekként lefoglalandók, a gyanúsítottak azonnal letartóztatandók, lefegyverezendőek és az ügyészségnek átadandók.

Nagy Mihály dr. jelenti, hogy egyes uradalmak maguk szerveznek nemzetőrséget, s azt saját védelmükre használják fel. Ezt nem szabad megtűrni. Tudomása van például arról, hogy a bihari erdőkitermelő vállalat Nagybáródon nemzetőrséget szervezett a telep védelmére. Felszólítandó, hogy a 8 darab fegyvert szolgáltatassa be.

Lázár Aurél dr. elnök többek hozzászólása után javasolja, hogy az egyesek által szervezendő nemzetőrséget illetőleg esetről-esetre határozzunk, mert vannak kivételes esetek, amikor meg kell engednünk, hogy egyesek tisztviselőiket, akik a községektől félreeső helyeken dolgoznak, felfegyverezzük.

A végrehajtóbizottság elnöke indítványát megáéva tévén, ez esetben a fegyvertartást jogosnak tartja és megengedi. Azonban a nagybáródi nemzetőrség parancsnoksága alá rendeli és a bejelentésre az ipartelepet kötelezi*.

Előterjesztett Perédy György főhadnagynak automobilakra vonatkozó javaslata.

A végrehajtóbizottság — többek hozzájárulása után elhatározta egy automobil bevásárlását, s e célra 20 000 koronát kiutalt Rigó Lóránd dr. kezeihez utólagos elszámolás kötelezettsége mellett. A Tisza grófi uradalom megkerestetik, hogy a birtokában levő 3 automobilból egyet, amennyiben nélkülözheti, a nemzetőrség rendelkezésére engedjen át.

Előterjesztett a nagyváradi távirda-hivatal megkeresése a telefon állomások áthelyezése és illetve berendezése költségeinek kifizetése tárgyában.

A végrehajtóbizottság a telefon-állomás berendezése és áthelyezési költségeit kifizetni rendelte.

Elnök bejelenti, hogy a Magyar Nemzeti Tanács által kibocsájtott kiáltvány értelmében sürgősen határozathozatalra szállítottak fel, az összes nemzeti tanácsok a köztársaság kikiáltása tárgyában. A sürgős-

* Frază scrisă ulterior cu cerneală.

ségre való tekintettel a vármegyei Magyar Nemzeti Tanács tagjait e hó 13-ra táviratilag gyűlésre hívta egybe. Kéri ezt tudomásul venni.

Tudomásul vétetett.

Elnök kéri a jegyzőkönyv hitelesítésére két tagot kiküldeni.

Ciorogariu Román és Nagy Mihály dr. a jegyzőkönyv hitelesítésére kiküldettek.

Ezzel az ülés berekesztetett

K.m.f.

Ladányi Lajos

jegyzőkönyvvezető

Dr. Lázár Aurél

elnök

Ciorogariu Román

jegyzőkönyvhitelesítő.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 36/1918, f. 1—2, original, lb. maghiară.

PROCES-VERBAL

Înceiat în ziua de 12, luna noiembrie a anului 1918 în Oradea, în ședința comitetului executiv ales din Consiliul Național Maghiar și Român din comitatul Bihor.

Au fost prezenți: dr. Aurel Lazăr și dr. Lóránd Rigó președinți, Roman Ciorogariu, Nicolae Covaci, dr. Iacob Radu, Nicolae Zigre, dr. Eugen Kotzó, dr. Mihai Nagy, dr. Sever Erdélyi, dr. Ludovic Mágori și Ioan Ladányi ultimii și ca notari.

Președintele, dr. Aurel Lazăr, deschide ședința. Declară că i-a ajuns la cunoștință un caz regretabil, pentru a cărui expunere îl roagă pe dr. Sever Erdélyi.

Dr. Sever Erdélyi declară în numele Consiliului Militar Român, că directorul întreprinderii de prelucrare a lemnului din Botfei, locotenentul Halász, locotenentul Görömbey, au intrat în satele Ucuriș și Olcea cu o așa zisă Gardă Națională Maghiară, de aproximativ 50—60 de persoane, unde au tras în populația românească. Până acum sînt 2 morți și mai mulți răniți. Nu au luat în seamă Garda Națională Română și au declarat că au fost trimiși de către comandantul Gărzii Naționale Maghiare. Au jefuit complet satul și au dus cu ei bunuri în valoare de 30 000 de coroane. Au folosit arme fără nici un motiv legal. Acest fapt îl adevăresc locotenentul Petrovan, voluntarul Popovici și preotul din Rogoz. Solicită să pornească o procedură de pedepsire în această chestiune.

Comitetul executiv ia la cunoștință înștiințarea cu cea mai mare indignare și solicită ordonarea celei mai severe cercetări. Să fie sechestrate ca corpuri delict, bunurile duse, să se aresteze imediat suspectii, să fie dezarmați și predați procuraturii.

Dr. Mihai Nagy declară că unele domenii își organizează gărzi naționale și le folosesc pentru propria lor apărare. Aceasta nu se poate accepta. Are cunoștință spre exemplu că Întreprinderea de exploatare forestieră Bihor din Borod și-a organizat Gardă Națională pentru apărarea depozitului. Să se someze ca cele 8 arme să fie predate.

După alocățiunea mai multora președintele dr. Aurel Lazăr propune să decidem de la caz la caz în privința Gărzilor Naționale organizate de către particulari, întrucât sînt cazuri excepționale, cînd trebuie să permitem ca oficialii particularilor, care lucrează în locuri îndepărtate de comune, să fie înarmați.

Comitetul executiv considerînd propunerea președintelui ca proprie, în acest caz o consideră legitimă și permite deținerea de arme. Însă dispune subordonarea lor comandamentului gărzii naționale din Borod și obligă întreprinderea de prelucrare a lemnului de a le declara.

S-a prezentat propunerea locotenentului Gheorghe Perédy referitoare la automobile.

Comitetul executiv — după alocățiunea mai multora — a hotărît cumpărarea unui automobil și în acest scop a ordonat 20 000 coroane în mîinile dr. Lóránd Rigó, pe lingă obligația sa de decontare ulterioară. Se va cere domeniului contelui Tisza, ca unul din cele 3 automobile existente în posesia sa, în măsura în care se poate lipsi de el, să permită punerea lui la dispoziția Gărzii Naționale.

S-a prezentat solicitarea oficiului telegrafic din Oradea în problema mutării posturilor de telefon și respectiv plata cheltuielilor de instalare.

Comitetul executiv a ordonat plata cheltuielilor de instalare și de mutare a postului de telefon.

Președintele declară ca, pe baza manifestului dat de Consiliul Național Maghiar, să fie chemate urgent toate Consiliile naționale la luarea de hotăriri în legătură cu proclamarea Republicii. Avînd în vedere situația urgentă să fie convocați telegrafic, pentru data de 13, membrii Consiliului Național Maghiar. Solicită să se ia la cunoștință.

S-a luat la cunoștință.

Președintele cere să delege doi membri pentru autentificarea procesului verbal.

Sînt delegați pentru autentificarea procesului verbal Roman Ciorogariu și Mihai Nagy.

Cu aceasta s-a încheiat ședința.

Dat ca mai sus.

Ioan Ladányi

notar

Dr. Aurel Lazăr

președinte

Roman Ciorogariu
autentificatori ai procesului verbal

PREASTIMATULUI DOMN

DR. AUREL LAZĂR, MEMBRU AL COMITETULUI
NAȚIONAL ROMÂN DIN UNGARIA ȘI TRANSILVANIA

în Oradea Mare

Am onoare a vă înainta actul de aderință către Partidul Consiliului Român din Ungaria și Transilvania* din comuna Topa de Sus.

Totodată vă aduc la cunoștință că în Topa de Sus e ordine deplină, am substituit jude comunal, am introdus notar cercual în locul lui Kain pe notarul din Pomezeu, Flutur, român de al nostru.

1 (una) sută coroane cu asămnată poștală azi am expediat la adresa D-tale.

De ne mai întilnim să dea bunul Dumnezeu să fim sănătoși.

Salutări frățești

Topa de Sus, 2/15 XI. 1918.

DECLARAȚIE DE ADERENȚIA

Subscrișii în ziua de astăzi în numele comunei noastre Topa de Sus declarăm că întru toate hotărîrilor Consiliului Național Român din Ungaria și Transilvania aderăm.

Topa de Sus, 1/14 noiembrie 1918.

Crăciun Popa
Ioan Chigid
David Florea
Szinte Miklós
Bán János
Bán Vaszali

L.S.

Mint néviró**

Máyer Sándor

Vasilie Popovici

preot

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 106/1918, f. 1—2, original.

* Corect: Consiliul Național Român Central.

** scriitor de nume.

CONSILIULUI MILITAR ROMÂN DIN ORADEA MARE ȘI BIHOR

în Oradea

Raport

Subsemnații, ca esmișii Consiliului Militar Român pentru cercul Marghita, raportează despre următoarele:

În 10 luna curentă am ieșit în cercul Marghitei și am format garda națională în comunele Sînlazăr din 15; Chișlaz 24; Abrămuș și Fâncica 20; Tria 26 și Dornișoara 25 de membri.

Însă cu durere, am constatat, că administrația nu ne-a sprijinit, ci din contră au dat ordin ca să fim deținuți.

În comunele Chișlaz, Tria, Chiraleu, Sînlazăr și Dornișoara au fost tulburări, care, prin intervenția jandarmeriei, au încetat. Notăm însă că jandarmeria a făcut brutalități mari și față de cei nevinovați, iar în comuna Sînlazăr au împușcat pe un român, care se silea să susțină ordinea și a fost și un rănit.

Rugăm deci, pe Consiliul Național Român ca să provoace administrația, ca să nu fim împiedecați din partea administrației, respectiv a jandarmeriei, întru organizarea gardei naționale române și să nu facă brutalități așa groaznice cu cei nevinovați.

După cum sîntem informați din izvoare autentice, mai sînt încă tulburări în comunele românești Ciutelec, Borumlaca și Cuzap.

La tulburări au dat cauză, că ajutorul de război nu s-a distribuit și nu au dat griu de sămînță, care deja l-au plătit și timpul sămănatului a trecut.

Oradea-Mare, la 15 noiembrie 1918.

Pres. la 15 noiembrie 1918 cu — adnexe.

ss. indescifrabil

preot militar

Gavril Bejan

sublocotenent

28/1918

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 10/1918, f. 1, original.

Aflînd Consiliul Central Național Român, compus din întreg comitetul executiv al partidului național român și din 6 delegați ai partidului român social-democrat că, între împrejurările date, voința suverană a Națiunii Române din Transilvania, Ungaria și Banatul Timișan, singur dispunătoare asupra sorții sale viitoare, trebuie să afle cît mai urgent legătura sa exprimare decisivă:

1. Dispunem ca, în termen de 12 zile, socotite de la datul acestui ordin, să se facă în toate comitatele locuite de români și fără osebire în fiecare cerc electoral din aceste comitate alegeri de delegați (deputați) cercuali pentru Marea Adunare Națională Română, ce are să fie convocată în scurt.

2. Alegerile au să fie efectuate cu observarea cercurilor, care au susținut la ultimele alegeri dietali din 1910. Pentru, respectiv] în fiecare cerc să se aleagă 5 (cinci) delegați. Fiecare delegat are să fie provăzut cu credențional, care expune și numele celorlalți delegați ai cercului, și care credențional au să-l subscrie președintele și notariul actului de alegere precum și toți bărbații de încredere ai comunelor din cerc.

3. Alegerile au să se facă după normele sufragiului universal. La vot se admit numai românii. Locul alegerii poate fi oricare comună din cerc, iar în caz de necesitate centrul comitatului ori localitatea, în care rezidă* Consiliul Național Român din comitat.

4. De conducerea și efectuarea alegerilor are a se îngriji în fiecare comitat Consiliul Național Român Comitatens. Unde n-ar fi încă constituit atare Consiliu, Comisariul Național exmis din partea Centrului nostru, care va prezenta acest ordin, este chemat și îndreptățit a iniția numaidecît constituirea Consiliului Național Român din respectivul comitat și a-l pune în funcțiune.

5. Consiliile Naționale Române din comitate sînt invitate a raporta imediat, după primirea acestui ordin, în scris, cu indicarea expresă a comitatului lor:

a) că au primit acest ordin.

b) că au luat dispozițiile necesare cu cea mai mare urgență posibilă, ca alegerea delegaților cercuali, în toate cercurile electorale din comitat, să se facă cel mult pînă în 13/27 noiembrie a.c.

c) ce noi ordine ori avizări din partea Consiliului Central, pe adresa cutărui membru al său, cere a i se trimite.

6. De la primirea acestui ordin încolo, fiecare Consiliu Central Comitatens are a institui cu serviciu de zi și noapte un organ încrezut al său pe lîngă persoana exponentului său indicat sub punctul anterior și a se îngriji de legătură zilnică prin telefon ori telegraf cu Comitetul Central al nostru.

Fiecare raport al Consiliului Național Român Comitatens are să intre sub număr continuativ, ca, astfel, să se poată constata pierderea eventuală a vreunui raport.

* Are reședința.

Atît rapoartele trimise centrului ori pe care cale, cît și ordinele primite în scris, cu telefonul ori prin depeșe, au să fie păstrate în ordine și numerizate.

Toate comunicatele telefonice și telegrafice au să fie făcute cu cuvenită precauție și prudență.

7. Toate rapoartele care se referă la alegeri au să se adreseze d-lui Dr. Ștefan C. Pop, Arad, Fabian Gabor-utca 7, Telefon Nr. 460.

8. Fiecare Consiliu Național Român Comitatens are a institui pentru zilele de 21—28 noiembrie nou, pe lângă conducătorul stător în permanență al afacerilor sale, și un serviciu de curieri al Consiliului Național Comitatens, care să stea la dispoziție pentru a fi în stare să comunice pe cale discretă și sigură cît mai repede cu cei din cercuri și din comune. Acești curieri au să fie aleși dintre ofițerii noștri subalterni ori dintre alți onorați tineri de încredere desăvîrșită.

9. Despre actul de alegere se va lua imediat, deodată cu afectuarea alegerii, scurt proces-verbal, subscris de președinte, notari și de toți bărbații de încredere, care proces-verbal are să conțină:

a) locul și ziua alegerii și numirea comitetului și a cercului electoral;

b) rezultatul constituirii;

c) constatarea că vestirea alegerii s-a făcut după uzul de pînă acum și că votarea și alegerea se face pe baza sufragiului universal;

d) rezultatul alegerii și numele celor 5 delegați cu expunerea ocupației și locuinței lor;

e) constatarea că au fost declarați de aleși ca delegați ai cercului electoral, respectiv în Marea Adunare Națională Română, care se va ține în decursul lunii decembrie anul curent și la cele ce se vor ține eventual în decursul anului viitor.

f) Dat[area] și subscrierile.

Acest proces-verbal are a se trimite imediat pe adresa din punct[ul] 7 recomandat-express.

10. Convocarea Marii Adunări Naționale Române poate, ca între împrejurările date, să se facă abia cu 4—5 zile înainte de ziua ce va fi fixată pentru ținerea ei. Drept ce d-nii delegați au să fie avizați, ca de la ziua de 15/28 noiembrie a.c. încolo să stea gata a putea pleca imediat ce primesc convocarea cu avizul despre locul și ziua Adunării.

11. Delegații au să plece de acasă prevăzuți posibil și cu alimente, pentru că apare ca exclus, ca să se poată face îngrijire pentru prevederea recerută a tuturor cu alimentare.

12. Este de dorit, ca Adunarea Națională să intruchipeze în mod cît se poate de demn și norocos toate straturile națiunii noastre democratice. Nu ne îndoim, așadar, că onorații comercianți, industriași, țărani și muncitori fruntași — decși și devotați intereselor mari ale Neamului Românesc — vor afla în frățească înțelegere desemnarea lor ca deputați ai cercurilor singuratice. Sîntem siguri, că profesorii marcanți ai institutelor noastre de învățămînt nu vor fi dați uitării.

Ca informație servească la acest loc, că acest Consiliul Central a invitat osebit la Marea Adunare Națională pe PP.SS. Episcopi de ambele confesiuni, pe Vicari, pe esmișii Consistoarelor și ai Capitlurilor și pe protopopii tuturor tracturilor, și, astfel, acești reprezentanți ai Bisericilor

noastre și totodată ai neamului nostru unitar, n-au lipsă a fi aleși între delegații cercurilor electorale.

În fine, ca de încheiere, își exprimă acest Consiliu Central ferma sa nădejde, că alegerile delegaților cercuali vor decurge în cea mai deplină ordine, liniște și cu demnitatea pretinsă de zilele mari, ce ne stau înainte — și că Consiliile Naționale de pretutindeni se vor îngriji, ca oameni străini de neamul nostru și de idealul lui să nu fie admiși nici ca public la decurgerea afacerilor noastre naționale și că nici informații să nu li se dea despre lucrurile noastre.

CONSILIUL CENTRAL NAȚIONAL ROMÂN

Arh. St. Buc., fond Consiliul Național Român Caransebeș, dosar 4/1918, f. 1, original.

63.

1918 noiembrie 4/17, Arad.

CONDUCĂTORII ROMÂNI PROTESTEAZĂ ÎMPOTRIVA ACUZAȚIEI DE ANTISEMITISM*

— *Declarația domnilor Iuliu Maniu, Cicio Pop și Goldiș despre evrei* —

În numărul de azi al ziarului nostru, am relatat știrea după care — așa cum a comunicat corespondentul din Oradea al cotidianului Pester Lloyd — în cercurile românești din Oradea s-ar fi creat opinia că în noul stat autonom român, ungerii de rasă pură ar fi primiți cu plăcere, dar că evreii n-au ce căuta acolo. Spre a ne convinge în ce măsură știrea corespunde adevărului, ne-am adresat acelor frunțași ai consiliului național român din Arad, a căror autoritate în sinul poporului român nu poate fi contestată. În întrevederile pe care le-am avut, am pus întrebarea dacă vederile democratice și principiile liberale de care sînt animați, pot fi în concordanță cu declarația de la Oradea.

Iuliu Maniu și Ștefan Cicio Pop, ne-a pus la dispoziție următoarea declarație comună:

— *Toți conducătorii națiunii române condamnă antisemitismul, considerîndu-l ca fiind anticultural și nedemocratic.* Este cu totul exclus ca vreun frunțaș al vieții românești să fi putut pronunța o stupiditate de felul celei spuse la Oradea — iar acuzațiile de acest gen, în numele întregii colectivități românești, noi le respingem cu indignare și în chipul cel mai categoric. Noi îi considerăm pe evrei la fel de frați, ca pe toate celelalte popoare civilizate. De altfel noi dezaprobăm orice declarație care ar ațîța sau ar înteiți scînteia urii confesionale sau naționale. Înțelegînd avertismentul pe care îl dă noua ordine mondială, noi condamnăm orice ac-

* Traducere din limba maghiară.

țiune care tinde să provoace noi conflicte între națiuni sau confesiuni. Opinia publică maghiară ne cunoaște bine și știe că noi niciodată nu ne-am angrenat într-o mișcare cu caracter antisemit. Asemenea învinuiri ridicole, poporul maghiar nu ar putea să le creadă despre noi. Și nu înțelegem de ce Pester Lloyd, care ne cunoaște sentimentele, cum a putut să publice o asemenea declarație, evident tendențioasă.

În legătură cu aceeași chestiune, *Vasile Goldiș*, a făcut următoarea precizare:

— Declarația de la Oradea este o ticăloșie revoltătoare și n-o pot considera altfel decât drept o provocare și o ațîțare. Noi românii, apreciem cu cea mai mare bunăvoință orice națiune și confesiune, pentru că noi ne situăm pe cea mai pură poziție democrată. Înainte de izbucnirea revoluției, m-am apucat să scriu un studiu în care să dau expresie părerii mele despre problema națiunilor și a antisemitismului. Eseul în chestiune urma să apară chiar în coloanele ziarului ARADI HIRLAP. Vroiam să arăt prin publicarea lui, că noi nu numai că nu sintem dușmanii evreilor, ci, dimpotrivă, urmărim cu cea mai mare simpatie activitatea evreimii, convinși că ea este sufletul și plămada mișcării democrate de pretutindeni. Nu este adevărat că magazinele evreilor sînt jefuite de populația regiunilor locuite de români; dacă asemenea acte de vandalism se întîmplă totuși, ele lovesc deopotrivă pe toți comercianții, indiferent de rasă sau confesiune, — dovadă atacul efectuat împotriva comerciantului român Dumitrescu din Pincota. Mulțimea inconștientă nu jefuiește pe evreu, ci pe negustor, indiferent de hramul la care s-ar închina el. La fel se întîmplă și cu atacurile săvîrșite împotriva moșierilor. Nu sînt jefuite numai conacurile moșierilor unguri, ci și cele ale românilor — și tocmai de aceea, nu se poate afirma că tulburările de acest fel ar îmbrăca un caracter național. Repet, noi respingem cu toată hotărîrea învinuirea gratuită de antisemitism și de asemenea, protestăm că prin astfel de declarații se încearcă perfid să ni se slăbească strădaniile noastre democratice.

„Aradi Hirlap“ din 17 noiembrie 1918.

64.

1918 noiembrie 4/17, Arad.

ROMÂNII DORESC O DEMOCRAȚIE TOTALĂ*

*Convorbire cu Ștefan Cicio-Pop despre declarația
împotriva evreilor*

În numărul de azi al ziarului nostru am reprodus convorbirea pe care corespondentul lui *Pester Lloyd* a avut-o cu mai mulți fruntași politici români din Oradea. Declarațiile făcute numitului corespondent ex-

* Traducere din limba maghiară.

plică pe larg toate acele motive pentru care românii refuză să accepte orice comuniune cu ungurii. Ele au recunoscut fățiș că nivelul cultural al acestora, pot avea un efect dăunător asupra naționalismului românesc, pentru că nu ungurii vor deveni români, ci invers, românii se vor transforma în unguri.

În afară de cele spuse mai sus, Pester Lloyd afirmă că una din declarații precizează că din momentul în care în Ardeal se va instaura stăpânirea românească, *evreii nu vor mai fi tolerați pe teritoriile guvernate de români** și că ei vor fi siliți să plece sau să fie expulzați în Ungaria. Românii nu vor vedea cu plăcere decît pe ungurii de baștină!

După aceeași corespondență a ziarului Pester Lloyd, frunțașii români din Oradea au protestat cu violență împotriva proiectului de lege privitor la proprietate întocmit de ministrul agriculturii *Buza Barna*, proiect pe care l-au ținut ascuns față de poporul român, — declarînd că poporul român nu este încă destul de matur pentru o politică a proprietății libere.

L-am căutat pe dr. Ștefan *Cicio-Pop*, președintele comitetului național român, spre a-i solicita unele lămuriri în legătură cu cele apărute în Pester Lloyd. Cicio-Pop a făcut redactorului „Aradi Közlöny“ următoarea precizare:

— Nu pot să-mi imaginez de unde a cules Pester Lloyd o asemenea declarație și cine sînt „frunțașii români“ care au putut să spună astfel de lucruri lipsite de adevăr. *Nici o singură vorbă din declarația amintită nu este adevărată și cele cuprinse în ea sînt atît de departe de aspirațiile națiunii române din Ardeal, încît aproape că nici nu mai trebuiesc desmințite.*

— Să începem imediat cu prima parte a declarației. Este ridicolă, pur și simplu, afirmația că diferența de nivel cultural dintre unguri și români ar fi dăunător naționalismului românesc și că din motivul acesta românii resping posibilitatea unei comuniuni cu ungurii. Românii nu trebuie să respingă din această cauză, comunitatea cu ungurii, deoarece ea nu poate fi în nici un fel dăunătoare naționalismului nostru. Noi nici nu vrem ca ungurii să se transforme în români, iar de un proces invers, nu trebuie să ne fie teamă, — românii nu vor deveni niciodată unguri. Românii și-au putut păstra ființa națională lungi secole de-a rîndul și în timpurile cînd ei erau împiedecați să și-o afirme. De aceea nu ne este teamă că ei ar putea, de acum înainte, ca să devină unguri.

— În ceea ce privește știrea după care noi nu vom tolera, pe teritoriile românești ale Ardealului, populația evreiască, declarația aceasta o *consider mai mult decît o calomnie la adresa națiunii române*. Nu-mi pot da seama cine ar putea să fie cei care din umbră, folosind astfel de mijloace, încearcă să creieze intrigi și să arunce cu noroiul calomniei în poporul român. Acele aspirații, în slujba cărora ne aflăm, sînt de cea mai pură esență democratică și ele exclud dintru tot începutul, ca acțiunile noastre să fie călăuzite de ură națională sau confesională. Aici nu este vorba de crearea unui stat oligarhic ci de unul pătruns de cel mai larg spirit democratic — astfel că știri ca cele publicate de ziarul din Budapesta, sînt de rea credință și ticluite anume să producă zizanie.

* sublinierea aparține autorului articolului.

— Corespondența respectivă se ocupă și de politica proprietății, arătând că „*fruntașii români*“ socot că poporul român nu este încă destul de copt pentru o politică a liberei proprietăți. Afirmarea aceasta este la fel de neadevărată ca și celelalte de pînă acum. Poporul român este chiar foarte matur pentru cea mai democratică politică a proprietății și, îndată ce vom ajunge la putere, vom realiza imediat proiectul nostru privitor la politica proprietății, și care, — din punctul de vedere al spiritului democratic, — îl întrece chiar și pe acela al ministrului Buza Barna.

— Atît am avut de spus în legătură cu cele apărute în *Pester Lloyd* și vă rog să arătați cititorilor dv. aceste opinii ale noastre, ca nu cumva să apărem în fața lumii în neplăcuta ipostază de impilatori.

„Aradi Kőzlöny“ din 17 noiembrie 1918.

65.

1918 noiembrie 4/17, Arad.

SĂ PURTĂM TRICOLOR

S-a schimbat lumea. Tot ce a fost putred și nefiresc s-a nimicit ori este în starea de descompunere. Aerul sănătos al libertății a dat tuturor națiunilor tăria de a fi stăpîne pe soarta lor. Inimile sînt pline de bucurie, sîntem mîndri de numele Român și purtăm — în aceste timpuri de renaștere — cu fală mîndrul tricolor. Cîtă luptă, cîte frămîntări și zbuicumări se leagă de acest semn al românismului din vremile de apăsare! Și ura de veacuri nu s-a stîns nici în zilele de față. Oratorii în fața lumii, apelează la țările antantei, sisteme politice cu orice deviză — în fond au depozitele pline de ura neîmpăcată față de noi. Nici azi, în ceasul supremei judecăți, nu înțeleg spiritul prefacerii. Țin morțiș la frămîntările puterii păcătoase, sînt slăbiciunile lor și în neputință se descarcă asupra tricolorului nostru nevinovat: veșnicul spin în ochii lor. Iată ce s-a întîmplat și ieri în orașul Arad. Doi gardiști români din falnicul Zărând se plimbau pe bulevard, cu tricolorul nostru pe chipiu. Pășeau plini de mîndrie, simțeau parcă puterea de însuflețire a insignului românesc, cînd deodată, ca din pămînt răsare înaintea lor un gardișt național maghiar, îndreaptă pușca spre ei provocîndu-i să lepede tricolorul românesc. Trăsniți ca din senin, treziți din visurile lor, stau pe loc voinicii români, ochii se aprind, scînteii fulgerătoare aruncă spre brutalul străin. Ce scenă putea să fie improvizată, dacă în momentul următor n-ar fi apărut un stegar român, care cu pășirea conștientă și energică numaidecît l-a făcut să dispară pe viteazul maghiar. Cazuri la fel nu sînt chiar rare, ba și de la femei se încearcă să se ia tricolorul românesc.

Frați Români! Trăim cele mai istorice timpuri, cînd mic și mare avem datoria sfîntă să ne manifestăm, să arătăm lumii întregi, că focul

sacru al iubirii de neam, care a ars în inimile noastre în butul tuturor timpurilor de subjugare — s-a aprins azi cu o putere nouă, vie, izvorită din deplina libertate națională. La o parte cu șovăielile, timpul faptelor a sosit. Fiecare român de bine să fie la locul său, iar lumii întregi să arătăm și cu exteriorul, că sîntem români! Să purtăm cu mîndrie frumosul nostru tricolor!

Pe gările din Budapesta cum sîntem astăzi informați, cu învoirea ministrului de război, filfiie steagul nostru tricolor. Feciorii noștri români înapoiați de pe fronturi și ajunși în Pesta se concentrează în localitățile lor speciale din gări și din oraș, ce le pune la dispoziție Consiliul național român, primesc acolo alimente. De la Consiliul național român din Budapesta primesc legitimație, îndată ce depun jurămîntul și pot călători mai departe.

„Românul“, anul VII, nr. 8, duminică, 4 (17) noiembrie 1918, pag. 4, col. 1.

66.

1918 noiembrie 18, Salonta.

Nagyszalontai járás főszołgabírójától.

2259/1918 szám.

Bizalmas — saját kezébe.

ALISPÁN ÚR!

Nagyvárad

16838/1918 számú rendeletre tisztelettel jelentem a következőket: Minden lehetőet elkövettem, hogy a mai nehéz körülmények között a megalakult nemzeti és katonatanácsokkal egyetértőleg a járásban a jelenlegi átmenet minden nagyobb nehézség nélkül a személyes vagyton biztonság megóvásával foganatosíttassék.

Sajnos, a Nemzeti Tanácsok minden községben önállóan és lehetőleg a kormány és felsőbb hatóságok rendeleteivel ellenkezően intézkednek. A néptanácsok megválasztását megakadályozzák.

Gabonát, jószágot, ruházati cikkeket rekvirálnak, s a fenálló rendeletek és hatóságok mellőzésével osztják szét.

Minden felhatalmazás és törvényes alap nélkül adókat vetnek ki.

Magas napi díjakat fizetnek olyanoknak kik arra jogcímmel nem bírnak. A hatóság, az alispán úr és a kormány intézkedéseit jogosaknak el nem ismerik.

Az előljároságok és jegyzők hatalmukban megmaradni nem akarnak mert a túlnyomó részt vagytonalan felelősségre nem vonható elemekből álló nemzeti és katonai tanácsok a község vagytonát tönkre teszik s azokért felelősséget nem vállalhatják.

Az élet és vagyont veszélyeztető terrortal szemben úgy az előjáróságok, mint a hatóság teljesen tehetetlen.

A végrehajtó hatalom megszűnt, mert a csendőrség megbízhatatlanná vált és szétzüllött; a nemzetőrök pedig minden felelősség nélkül dolgozó és meggondolás nélkül gazdálkodó nemzeti tanácsokat támogatják.

Ilyen körülmények között az előjáróságok és a hatóság nem vállalhatja a felelősséget az eljövendő katasztróféért, mely úgy a közélet mint élet és vagyon biztonság terén be fog következni, ha a kormány illetve a felettes hatóságok részéről sürgősen intézkedés nem tétetik arra nézve, hogy a kiadott kormányintézkedések, továbbá a fennálló törvények és rendeletek végrehajthatók legyenek.

A járás községei részére érkezett petróleum és egyéb fogyasztási cikkek kiszállítását a nagyszalontai nemzeti tanács intézkedése folytán a nagyszalontai nemzetőrök nem engedik meg.

Kérem alispán úr sürgős intézkedését.

Szalonta, 1918 november 18.

aláírás kiolvashatatlan

főszolgabíró

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar 369, f. 10, original, I. mǎghiară.

Primpretorul plășii Salonta

Nr. 2259/1918

Confidențial — a se înmîna personal —

DOMNULE VICECOMITE

Oradea

Urmare ordinului dv. nr. 16838/1918 cu respect vă raportez următoarele:

Am făcut tot ceea ce a fost posibil ca în împrejurările grele de astăzi, de comun acord cu consiliile naționale și gǎrzile naționale constituite în plasă, în situația actuală de tranziție, să se asigure apărarea fără greutatea prea mari a persoanelor și bunurilor.

Din păcate însă Consiliile Naționale acționează în toate localitățile independent și pe cît posibil în contradicție cu ordinele guvernului și ale autorităților superioare. Impiedică alegerea sfaturilor populare.

Rechiziționează cereale, animale, articole de îmbrăcăminte și le împart ignorînd ordinele în vigoare.

Fixează impozite fără să aibă nici un fel de autorizare și bază legală.

Plătesc salarii mari unor persoane care nu au dreptul la așa ceva. Nu recunosc ca legale dispozițiile autorităților, vicecomitelui și a guvernului.

Antistiile locale și notarii nu mai vor să-și mențină funcțiile, deoarece consiliile naționale și militare sînt formate în marea majoritate din elemente fără avere, care nu pot fi trase la răspundere pentru distrugerea bunurilor localității, fapte pentru care ei nu își pot lua răspunderea.

Antistiile locale și autoritățile sînt total neputincioase față de teroarea care pune în pericol viețile și bunurile.

Puterea executivă a încetat, deoarece jandarmeria nu mai prezintă încredere și s-a destrămat, iar gărzile naționale sprijină consiliile naționale care lucrează fără cea mai mică responsabilitate și chibzuință.

În aceste împrejurări antistiile și autoritățile nu își pot asuma responsabilitatea pentru catastrofa ce urmează, atît din punct de vedere al alimentației publice cît și a siguranței vieții și a bunurilor, dacă guvernul, adică organele superioare nu iau măsuri urgente pentru aplicarea legilor în vigoare și a ordinelor elaborate de guvern.

Ca urmare a dispoziției Consiliului național din Salonta, gardienii nu permit transportarea, în localitățile plășii, a petrolului și a altor bunuri de consum destinate acestora.

Rog d-le vicecomite luarea de măsuri urgente.

Salonta, 1918 noiembrie 18.

Prim-pretor
ss *indescifrabil*

67.

1918 noiembrie 19, Aleșd.

KEDVES AUREL BÁTYÁM!

Mellékelten küldöm a Pestesen, Körösbarlangon és Esküllön megalakult a községi román nemzeti tanács, — de megalakult a járási nemzeti tanács is, melynek elnöke én lettem. E tanácsok jegyzőkönyveit mellékelem.

A járási román nemzeti tanács szépen sikerült, de nem olyan impozánsan, mint vártuk, mert Nagybaród és vidéke jöllehet idejében értesítve volt, nem jelent meg, állítólag azért, mert a megyei román nemzeti tanács lemondta a gyűlést. Nem tudom, mi igaz a lemondásból, annyi azonban tény, hogy engem erről idejében nem értesítettek s mivel sok nép jelent meg, de csak a községi román nemzeti tanácsok kiküldöttjei, ezek pedig egész délután három óráig vártak a báródiakra eredménytelenül, a gyűlést meg kellett tartanom, nehogy a nép előtt elveszítsük tekintélyünket.

Személyemet, úgyis mint a járási tanács elnökének személyét, illetőleg csak annyit mondhatok, hogy itt Élesden a magyarok részéről egy

cseppet sem vagyok biztonságban. Most vasárnap délután a nyílt piacon megtámadtak s csepphija, hogy el nem vertek, de besugásokból értesülök, hogy nem fogom szárazon megúszni agitációmmal. Az élesdi magyarság bátorságát növeli az, hogy nap mint nap érkezik ide katonaság különféle ürügyek alatt, tőlünk pedig csak szavakat és kijelentéseket hallnak, de nem látják hátunk mögött a szükséges erőt, hogy azokat megvédelmeznünk is tudjuk. Alsólugason a járásba kiküldött sorkatonaságból két altiszt behatolt egy román családnak, a férfi tagokat összekötözte, 240 koronáig megzsarolta őket, étellel-itallal megvendégelték magukat s megfenyegették, hogy ne merjenek szólni, mert agyonlövök s amúgy sem nekik lesz igazuk, hanem a katonáknak, mint a rend kiküldött őreinek. Az esetet feljelentettem a járási főszolgabírónak is, ki ugyan ígért elégtételt, de nem bízok benne, — külön azonban megbíztam Filip Ágostont mint a járási román gárda parancsnokát, hogy indítson vizsgálatot és a jegyzőkönyvet terjessze Aurel Bátyámékhoz.

E levelet sebtiben írom, mert napokig falukon jártam s nem dolgozhattam semmit, s így nem is kereshettem, — magyarul pedig azért mert a román koncipiálás — sajnos — több időmbe kerül, most pedig az idő drága.

Még egyet! Ma elmegyek Marjay főszolgabíróhoz és panaszt emelek a személyemet ért inzultus miatt, de nem hiszem, hogy lesz eredménye, legfeljebb egy megnyugtatót célzó altató szavakat fogok hallani, de nehogy azt mondják, hogy a bajokat ők orvosolták volna, ha idejében értesülnek róla, hát megteszem!

Azért én nem félek, megyek a saját utamon, — ha bántalom, vagy halál ér, Isten neki — megéri az eredmény, csak nem szeretném, hogy éppen az én személyem miatt itt olyan felfordulás legyen, melyet aztán tanácsaink tehetetlenségének tudjanak be, mert tény, hogy itt a románság oly méltóságosan nyugodt, oly megértő, hogy tőle erőszakos kitörést csak erőszakos eljárás válthat ki, ilyen eljárásra pedig az itteni — élesdi magyarság mindig kész.

Élesd, 1918 noiembrie 19.

Szívélyes üdvözléssel:

Nuczu

Kérem a Hoble-Hoble felebbezés eredményét is.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar, 5/1918, f. 1, original, lb. maghiară.

DRAGĂ FRATE AUREL!

Alăturat înaintez (procesele verbale) de constituire ale Consiliilor Naționale Române din comunele Peștiș, Peștere și Aștileu — s-a constituit și Consiliul Național al plășii, al căruia președinte am devenit eu.

(Adunarea de constituire) a Consiliului Național Român al plășii a reușit bine, dar nu a fost atât de impozantă precum ne-am așteptat,

deoarece Borodul și localitățile înconjurătoare, cu toate că au fost anunțate din timp, nu s-au prezentat, deoarece susțin că adunarea a fost contramandată de Consiliul Național Român al comitatului. Nu știm ce este adevărat din contramandare, dar fapt este că pe mine nu m-au încunostiințat la timp despre aceasta și deoarece au venit o mulțime de oameni, — dar numai delegații Consiliilor Naționale Române ale comunelor, care i-au așteptat pînă după masă la ora trei pe cei din Borod, dar fără nici un rezultat, de aceea am fost nevoit să țin adunarea, ca nu cumva să ne pierdem autoritatea în fața poporului.

În ceea ce privește persoana mea și ca președinte al Consiliului plășii, pot să afirm, că aici la Aleșd nu sînt de loc în siguranță din partea ungarilor. Duminică după masă m-au atacat în plină piață și puțin a lipsit să nu mă bată și mi s-a adus la cunoștință de către informatori că nu am să scap nevătămat datorită agitației pe care o desfășor. Curajul ungarilor din Aleșd este mărit datorită faptului că zilnic sosește aici armată, cu diferite motive, iar de la noi nu aud decît cuvinte și declarații, dar nu vād în spatele nostru puterea necesară ca să le putem și apăra. Doi subofițeri din trupele de linie trimise în plasă, în Lugașul de Jos au pătruns (cu forța) la o familie de români, pe bărbați i-au legat, i-au jefuit de aproximativ 240 coroane, s-au ospătat cu mîncare și băutură și i-au amenințat să nu aibă curajul să-i denunțe, deoarece îi împușcă și de altfel tot nu o să aibă ei dreptate, ci soldații trimiși pentru păstrarea ordinei. Cazul l-am raportat și primpretorului plășii care de altfel a promis o rezolvare favorabilă, dar nu am încredere în el. L-am însărcinat special pe Filip Augustin, comandantul Gărzii românești din plasă, să înceapă cercetările, iar procesul verbal să vi-l înainteze.

Scrisoarea o scriu în grabă, deoarece zile întregi am umblat prin comune și nu am putut lucra nimic, astfel nici nu am putut căuta (cuvinte alese) în limba maghiară și conceptul în limba română — din păcate — îmi ia prea mult timp, iar acum timpul este prețios.

Încă ceva! Astăzi mă voi duce la primpretorul Marjay ca să fac o plîngere împotriva jignirilor aduse persoanei mele, dar nu cred că va avea vreun rezultat, cel mult voi auzi niște cuvinte liniștitoare. Dar ca să nu poată apoi spune că problemele le-ar fi putut remedia ei dacă li se aduceau la cunoștință la timp, în acest scop decî o fac!

Dar mie nu îmi este frică, merg pe drumul meu, dacă voi fi vătămat sau omorît — D-zeu cu mine — merită rezultatul. Numai că nu mi-ar plăcea, ca tocmai din cauza persoanei mele, să fie aici așa dezordine, care apoi să fie considerată ca o lipsă a Consiliilor noastre, deoarece fapt este că aici românimea e într-o maiestoașă liniște, fiind atît de înțelegătoare, încît ieșiri violente pot să provoace numai procedee forțate, iar de asemenea procedee ungurii de aici din Aleșd sînt gata oricînd.

Aleșd, 19 noiembrie 1918.

Cu salutări cordiale

Nuțu

Cer și rezultatul apelului
lui Hoble-Hoble

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea Mare și Bihor, ținută în Oradea la 20/XI 1918, ora 5 p.m.

Prezident: Dr. Aurel Lazăr; notar: Dr. Valer Mărcuș.

Prezenți: dr. Florian Stan, Roman R. Ciorogariu, dr. Demetriu Kiss, dr. Sever Andru, căp(itan) Herbay, dr. Gheorghe Miculaș, dr. Vasile Maior, Demetrie Balog, dr. Gheorghe Roxin, dr. Nicolae Zigre, dr. Nicolae Popoviciu, Gheorghe Tulbure, dr. Iustin Ardelean, Gheorghe Muntean, dr. Grigorie Egri, dr. Coriolan Pap, dr. Ioan Boroș și dr. Sever Erdelyi.

1. Comandantul G.N.R. din Oradea Mare și Bihor raportează despre organizarea de pînă acuma a gardelor din comitat. Face propunere generală pentru organizarea în viitor a gardelor. Primindu-să această propunere, să esminte un membru din partea G.N.R. din Bihor la comanda supremă a G.N.R. din Ardeal și Ungaria la Arad pentru de a primi învoirea acestei comande.

2. Comandantul, căp(itan) Emil de Herbay, cere cercetare momentană contra procedurii locotenentului Iosif Horvath esmis pentru Sălard.

3. Dr. Gheorghe Roxin propune, ca garda rurală din Michirich să se completeze la numărul prescris în ordonațiunea ministrului de război din Budapesta.

S-a luat la cunoștință.

Prezidentul propune ca, pentru rezolvirea afacerilor consiliului, să se înființeze un birou. Să ia la cunoștință și de conducător (al) cancelariei se designează d-l dr. Victor Andru.

La propunerea prezidentului se designează pentru informarea ziarelor noastre de corespondenți d-nii: Gheorghe Tulbure și dr. Vasile Kirvai.

Raportează despre situația generală. În relație cu aceasta face cunoscut, că adunarea generală „Adunarea Mare“ din Alba Iulia e convocată pe 1/XII a.c. unde vor lua parte din toate straturile neamului românesc din Ardeal și Ungaria delegați esmiși acestora. Din Oradea vor fi reprezentate toate instituturile culturale, financiare și economice. Tot așa și din comitatul Bihor.

Raportează despre aderințe sosite din partea comunelor.

5. Președintele face propunerea referitor la exproprierea moșiei din Ciumed* între locuitorii satelor învecinate. Se autorizează cu deslușirea chestiei din partea C.N.R. Dr. Gheorghe Roxin care cere ca locuitorii din comuna Michirich** încă să aibă parte din exproprierea averii.

Se primește împreună cu propunerea făcută tot din partea acum numitului pentru întregirea membrilor C.N.R. din Oradea Mare și Bihor.

* Ciumeghiu.

** Mőhkerék (R.P.U.).

În lipsa altuia obiect ședința se ridică.

Cu verificarea protocolului s-au încredințat d-nii: dr. Gheorghe Roxin și dr. Sever Erdelyi.

D.c.m.s.

Dr. Aurel LAZĂR
prezident

Dr. Valer Mărcuș
notar

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 7/1918, f. 1—2;
Publicat de A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru
unirea Transilvaniei cu România, în „Crisia“ vol. V, Oradea, 1975, f. 231—232.

69.

1918 noiembrie 20, Borod.

PROTOCOL

luat în 20 noiembrie 1918 în prezența Sfatului Național Român
din Borodul Mare.

De față sînt membrii Consiliului Național Român din comuna
Borodul Mare și subscrișii.

Se provoacă toți acei care și-au dat plîngere înaintea Consiliului
Național să-și spuie durerile sale spre a le lecuși cu pace și bunăînțele-
gere.

Președintele salută sfatul comunal și deschide ședința.

1. Sublocotenent Florian Titus Dolga provoacă pe cei interesați
să stea înainte.

Gheorghe Caba spune că ajutoriul militar nu l-a primit deși este
avizat la acesta și după mărturisirea D-lui notar din loc e competent.
Apelul l-a dat la începutul lunii august și pînă acum nu s-a rezolvat
chestia ajutorului.

Ștefan Hais se plînge că în a.c. luna mai, împreună cu mamă-sa,
s-a interesat de ajutor, la ce notarul a răspuns că e șters de la ajutor
și să plece la minister. Cu altă ocaziune, interesîndu-se mamă-sa, cu o
bită, a lovit-o în cap și i-a spart capul. Un raport se adnexează.

Gergely Aladár spune că femeia sa, de și a fost avizată la ajutor,
neavînd alt venit de ciștigare, totuși din august nu a primit ajutor și nici
acum nu-i aranjată chestia.

Soția lui Lung Ilie se plînge că în luna lui iunie s-a prezentat la
comună după ajutor, aici s-a zis din partea D-lui notar că nu sînt bani
mărunți, apoi, după ce a venit cu altă ocaziune, acesteia i s-a spus din
partea D-lui notar că e ștearsă de la ajutor, ba chiar a primit mai mult,

apoi a batjocorit-o, blăstămat-o și a zis ca să arunce băieții în apă că sînt prea mulți. De atunci nu a primit nici un fel de ajutor! Apoi, cînd a venit după făină, sosind bărbatul din soldăție, cu aceia a fost trimis batjocorindu-l că are pămînt destul și nu-i umblă făină.

Femeia lui Halász János se plînge că, de cite ori a venit la comună, întotdeauna, în modul cel mai groaznic a vorbit, deslușiri n-a dat, ci a dat cu ea afară, strigînd: marș! Cu altă ocaziune, cînd a venit după zahăr, a strigat ca să dea cu băieții în apă, apoi ...* Cu altă ocaziune a delăturat-o cu jandarmii afară și a zis să dea pămînt să mănînce băieții.

Petru Stanciu spune că mamă-sa e bolnavă acasă și înaintează următoarea plîngere: „Mamă-sa a mers cu o ocaziune la notar acasă, unde servitoarea i-a zis, că fierbe clisa satului pentru scopurile private ale notarului. A mers și a povestit ce a zis servitoarea, iar notarul înjurînd i-a zis“...**.

Venter Mihail își înaintează rugarea adresată comandai competente militare, a făcut-o fără sigil și cu subscrierea antistiei comunale. Rugarea nu a fost ascultată din această cauză și așa speșele în această chestie au fost în zadar. Rugarea e adresată.

Soția lui Ioan Cuc, cînd a venit aici la comună după făină și a cerut să i se dea partea competentă, la ce d-l notar i-a dat drumul afară, cu aceia, ca să dea pămînt băieților să mănînce și să-i țipe*** în Criș.

Venter Nicolae se plînge că informîndu-se de ajutor i s-a dat următorul răspuns: „Dacă se va începe alt război vei primi ajutor, poți merge“.

Teodor Ioan a venit să ceară partea competentă de pămînt, la ce i-a dat următoarea informație: „Dute și-i țipă pe vale dacă nu ai cu ce-i ținea“.

Văduva lui Simionaș Găvrilă se plînge că venind după zahăr nu i-a dat, ci au împins-o cu jandarmii afară.

Petru Vancea se plînge că ajutorul nu l-a căpătat deplin, în loc de vorbe bune i-a zis, „să meargă în ...“****.

Soția lui Tătar Petru, venind după făină, a trimis-o cu aceia „ca să dea băieților pămînt dacă nu are făină!“.

D.C.M.S.

Emil Rige preș., Petru Venter, Katz Antal, Czepelle Florian, Fodor Péter, Tapag Miklós, Georg Korund, Czepelle Gavril, Anton Gligor, Kaba Vasile, Vasiliu Szark, Katona Ștefan, Todor Venter, Teodor Gui, Teodor Todor, Faur Péter.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 32/1918, f. 2—4, original.

* Expresie, care nu poate fi reprodusă.

** Idem.

*** arunce (a țipa, regionalism)

**** Expresie, care nu poate fi reprodusă.

JEGYZŐKÖNYV

Felvétetett Tenkegörbeden 1918 év november hó 20 napján
a községi népgyűlés alkalmával.

Jelen voltak

Balázs János, Lóra Mihály, Matea György, Bertye Mihály, Kertész Mátyás, Skripak Ferenc, Koharik Károly, Bona Tivadar, Csora Florián, Martyin Florián, Koszta Miklós, Groza György, Jircó József, Boicz Florián, Bajduk János, Mártyn János, Martyin Vazul, Balázs Péter a néptanács tagjai és több tenkegörbedi lakos.

Fildán Aurél körjegyző miután meggyőződik arról, hogy a mai napra összehívott népgyűlés szabályszerűen dobszó útján közhírré tétetett, a megjelenteket üdvözi és kijelenti, hogy a népgyűlést azért hívta egybe hogy határozat hozassék a nagyprépost tenkegörbedi 1400 kat. holdat tevő mezőgazdasági föld haszonbérbe vétele tárgyában, ugyanis kifejti, hogy a birtokos Löwy Móríc tenkegörbedi lakos bírja bérbe és tekintettel arra, hogy a hazatért katonáknak kevés kivételével földjük nincsen az osztó igazság az, hogy nekik földet megmunkálásra juttassunk, ezért oly megoldást óhajtana, hogy a prépostsági birtok a község lakosai részére adassék bérbe. Addig míg a magas kormány birtok elosztási törvénye végrehajtás alá fog kerülni, nem várhatnak, miután az még esetleg a messze jövőben van, ezért indítványozza, hogy a népgyűlés a haszonbérbe vételt mondja ki és a bérlet kivétellel a néptanács végrehajtó bizottságát bízza meg.

Határozat.

A népgyűlés egyhangú határozattal kimondja, hogy a n.váradi lat. szert. nagyprépostság tulajdonát képező tenkegörbedi 1400 kat. holdas mezőgazdasági birtok kibérelését óhajtja és megbízza a néptanács végrehajtóbizottságát, hogy ezen ügyben kérje fel a vármegyei román nemzeti tanácsot, hogy a község óháját támogassa, úgyszintén kérje fel Bihar vármegye kormánybiztos urat ügyük támogatására.

Ezzel a népgyűlés befejeztetvén, a jegyzőkönyv felolvasás után helybenhagyatott és a néptanács végrehajtó bizottsági tagok által aláíratott.

K.m.f.

jegyző

aláírás kiolvashatatlan

végrehajtó biz. tagok

*Matea György
Ioan Balaj
Kertész Mátyás
Mihaly Bertye*

PROCES-VERBAL

încheiat azi 20 noiembrie 1918 în Gurbediu
cu ocazia adunării populare din comună.

Au fost prezenți:

Balázs Ioan, Lóra Mihai, Matea Gheorghe, Berteza Mihai, Kertész Matei, Skripak Francisc, Koharik Carol, Bona Teodor, Ciora Florian, Martin Florian, Costa Nicolae, Groza Gheorghe, Jirco Iosif, Boiți Florian, Baiduc Ioan, Martin Ioan, Martin Vazul, Balázs Petru, membrii consiliului popular și mai mulți locuitori din Gurbediu.

După ce notarul cercual, Fildan Aurel, constată că, adunarea populară convocată pentru ziua de azi s-a făcut în mod regulamentar prin baterea tobei, salută pe cei prezenți și arată că această adunare populară a convocat-o pentru a se lua o hotărîre în legătură cu luarea în arendă a terenului agricol de 1 400 jugăre cadastrale din hotarul Gurbediului, proprietatea Prepoziturii Mari. Arată că acesta este deținut în arendă de locuitorul Löwy Maurițiu din Gurbediu, dar avînd în vedere faptul că soldații întorși de pe front cu mici excepții nu au pămînt, ar fi echitabil dacă am acorda acestora pămînt pentru a-l prelucra. De aceea ar dori ca aceasta să se rezolve prin darea în arendă a pămîntului prepoziturii locuitorilor comunei. Deoarece nu putem aștepta pînă ce se va aplica legea de împrumutire a inaltului guvern, care probabil va fi într-un viitor îndepărtat, propune ca adunarea populară să hotărească luarea în arendă și să împuternicească comitetul executiv al consiliului popular cu efectuarea acesteia.

Hotărîre

Adunarea populară în unanimitate exprimă aceea dorință de a se lua în arendă terenul agricol de 1 400 de jugăre cadastrale din hotarul Gurbediului, proprietatea Prepoziturii Mari de rit latin din Oradea și împuternicește comitetul executiv al consiliului popular să ceară sprijin în această chestiune de la Consiliul Național Român comitatens și totodată de la comisarul guvernamental al comitatului Bihor.

Cu aceasta, adunarea populară a luat sfîrșit, procesul-verbal după ce s-a citit a fost aprobat și semnat de către membrii comitetului executiv al consiliului popular.

D.c.m.s.

Notar
s.s. indescifrabil

membrii comitetului
executiv:

*Matea Gheorghe
Ion Balaj
Kertész Matei
Berteza Mihai*

PROTOCOL*

luat în 21 noiembrie 1918 în Borodul Mare cu ocaziunea abuzurilor comise de notarul din loc, Lenárt Samuel, față de poporul din loc.

De față subscrișii:

Femeia lui Pup Demeter se plînge că (atunci) cînd s-a dus la notarul din loc, întotdeauna a fost înjurată, blăstămată și lepădată** afară. Cu ocaziunea, cînd odată a intrat înăuntru nu a putut să intre, numai atunci, cînd a dat „kisbirăului una coroană“ pentru sfinți, iar, intrînd înăuntru, notarul comunal a răspuns ca să-i țipe copii în apă și să le dea băieților pămînt să mănînce. Iar dacă a voit să apeleze, a zis notarul ca să nu vorbească mult, că va fi bătută și îi va sparge capul și va fi cu aceia.

D.C.M.S.

Inaintea noastră:
Florian Titus Dolga
sublocot(enent)

Dr. Emil Lazar
medic

Virgil Venter.

Pup Demeterné
Florian Dolga Titus

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 32/1918, f. 7, original.

PROTOCOL*

luat în 21 noiembrie] a.c. cu ocaziunea ședinței extraordinare a Sfatului Național din comuna Borodul Mare și Cornișel, cu ocaziunea abuzurilor comise din partea notarului din loc, Samuil Lenárt.

De față subscrișii:

Consiliul Național din loc luînd în considerare căințele luate în protocolul din 20 l.c. și cele auzite în ședința din 21 l.c. cu unanimitate pre-

* Vezi document nr. 69.

** aruncată.

tinde depărtarea momentană făcînd socoatele ambelor comune. Sfatul Național, cu conducerea notariatului din loc, cu cea mai mare aclamațiune îl concede pe fostul substitut notar D-l Macedon Cionca din Borozel.

Sfatul Național esmite o comisiune care-l roagă pe D-l Macedon Cionca ca, în 22 l.c., să se infățișeze în Borodul Mare a prelua cancelaria notariatului cercual din loc.

D.C.M.S.

Florian Titus Dolga
sublocotenent
conducător de protocol

Emil (Lazar)
Gavril Tiepelek
Butan Mitrie
Petru Venter
Kosztá Antal
Czepele Gavril

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 32/1918, f. 6, original.

73.

1918 noiembrie 21, Borod.

PROTOCOL*

luat în 21 noiembrie, î[nainte] de amiază la ora 11, cu ocaziunea abuzurilor comise de notarul din Borodul Mare, Lénárt Samú, față de poporul din loc.

Varga Sándorné, a cărei bărbat a perit în bătaie** se plinge că a fost la cancelarie în treburile ei, cu ajutorul, după bilet de zahăr și după bilet de făină. Odată, cînd a cerut făina, notarul a zis următoarele:

„Liszt nincsen, de ha akar kenyeret sütni, úgy kaparjon meszet a falról és azt süsse meg“***

Protocolul se încheie după ce s-a explicat și în limba maghiară.

D.C.M.S.

Emil Lazar
medic
martor

Varga Sándorné

Florian Titus Dolga
sublocotenent

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 32/1918, f. 8, original.

* Vezi document nr. 69.

** război, luptă.

*** „Făină nu este, dar dacă vrei să coci pline, răzuiește varul de pe perete și coace-l“.

ADEZIUNEA EPISCOPILO ROMÂNI
ADRESATĂ MARELUI SFAT AL NAȚIUNII ROMÂNE
DIN UNGARIA ȘI TRANSILVANIA*

Războiul mondial a scos la iveală principiul social atât de creștinesc, că fiecare popor are pe viitor dreptul de a dispune liber asupra sortii sale. Noi subsemnații episcopi ai bisericii ortodoxe române și greco-catolice române, avem ferma convingere, că interesele de viață ale neamului românesc ai cărui păstori sufletești suntem, pretind ca un categoric imperativ înfăptuirea acestui drept de liberă dispunere și față de neamul nostru.

Dreptul acesta se va putea realiza numai dacă națiunea română va fi guvernată de fii ei.

Drept aceea declarăm: recunoașterea Marelui Consiliu Național Român de reprezentant și conducător politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania, simțindu-ne îndreptățiți și îndatoriți ca fii credincioși ai națiunii noastre a conlucra din toate puterile la împlinirea aspirațiilor noastre naționale.

În ziua sfinților Arhangheli Mihail și Gavril 1918.

Dr. Demeteriu Radu,
episcop gr. cat. român de Oradea Mare.

Ioan I. Papp,
episcop ortodox român al eparhiei Aradului, totodată și locțiitor de mitropolit.

Dr. E. Miron Cristea,
episcop ortodox român al eparhiei Caransebeșului.

Dr. Valeriu Traian Frențiu,
episcop gr. cat. român al Lugojului.

Dr. Iuliu Hossu,
episcop român greco-catolic al Gherlei.

„Marea unire de la 1 decembrie 1918“, București, 1943, p. 45—46.

* Vezi document nr. 57.

Comanda secției Tinca a gardei naționale din Biharea.

COMANDEI GARDEI NAȚIONALE ROMÂNE
ÎN ORADEA-MARE

Raportez, că am format gardele naționale în următoarele comune (in toate comunele din secție):

în 7 noiembrie st.n. în Cociuba.

în 8 noiembrie st.n. în Cheșa.

în 9 noiembrie st.n. în Cărăsău, Petid, Suplac(u de Tinca).

în 10 noiembrie st.n. în Căpilna, Rohani, Mociar, Ripa.

în 11 noiembrie st.n. în Giriș(u Negru).

în 14 noiembrie st.n. în Gurbediu și Căuașd.

în 15 noiembrie st.n. în Batăr și Tăut.

în 16 noiembrie st.n. în Husasău (de Tinca).

în 17 noiembrie st.n. în Fonău, Gepiș și Vașand.

în 18 noiembrie st.n. în Sititelec.

În lipsă de arme însă nu fac încă serviciu decît gardele din Batăr, Giriș, Sititelec și Gurbediu.

În toate aceste comune am ales, după indicațiile primite în Oradea Mare de la d-l Dr. A. Lazăr, cîte 5 membri de încredere, iar după îndrumările mai noi am început constituirea în fiecare comună a unui sfat național din cîte 15—20 de membri, care depun jurămîntul de credință Consiliului Național Român. Pînă acum s-a constituit și s-a luat jurămîntul acestui sfat național comunal în Batăr (20 noiembrie).

Despre jefuirea proprietăților Zeller și Lovassy din Batăr am constatat la fața locului următoarele:

În 2 noiembrie seara s-au prezentat la Zeller cîțiva oameni din Batăr cerînd alimente pentru sărăcime.

Zeller le-a promis pe ziua următoare, dimineața și de data asta le-a împărțit ceva bani. În aceeași seară, pe la orele 11, au sosit unguri din Arpășel, care cu amenințări l-a silit pe Zeller să le dea toți banii ce-i avea la îndemină, afirmativ*** 47 de mii de florini. În zilele de 3, 4, 5 și 6 noiembrie apoi — după ce — Zeller se refugiase în 3 noiembrie în zori, oameni din toate satele din împrejurime: din Arpășel, Batăr, Tăut, Tulca, Căuașd, Gurbediu ș.a. au devastat întreaga proprietate, ducînd mobile, bucate, vite, porci, etc. Vitele lui Zeller și Lovassy le-au minat arpășelenii, dar au fost opriți și li s-au luat vitele cu forța în Batăr, unde au fost ținute cîteva zile, despre [care] comuna a înștiințat pe Zeller. Martori despre acest lucru sînt Pavel Fabian, Ioan Frenț și Florea Purlan din Batăr. Miercuri, în 6 noiembrie, au sosit la Batăr gardiștii unguri din Oradea Mare, care încă înainte de a se da jos din tren, au început

* Sinta.

** Oșand.

*** aproximativ.

să împuște. Martori: d-l Dr. Andrei Ille și Dr. Aurel Pinția din Tinca. În urma focului gardiștilor au murit: un om din Tăut, o fată din Tulca și au fost răniți încă cîțiva. Au deținut apoi mai mulți oameni, între care trei din Batăr, însă mulți dintre aceștia au fost deținuți în afară de proprietatea Zeller, pe drum, ori chiar în sat. Sătenii cer eliberarea acestora. Sfatul național nou alcătuit a cerut să intervin pentru ca cei trei deținuți din Batăr: Vasile Radu, Gheorghe Lazar și Nicolae Blaga, care nu s-au dus să fure la Zeller, ci și-au căutat de afaceri, să fie eliberați.

Tinca, 21 noiembrie 1918.

Referent de legătură
ss. *indescifrabil*

Teodor Nestor
comandant de secție

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 93/1918, f. 1, original.

76.

1918 noiembrie 21, Tinca.

Garda Națională Română din Biharea

Secția Tinca
E. Nr. 4.

COMANDEI GARDEI NAȚIONALE ROMĂNE DIN BIHAREA

în Oradea-Mare

Raportez că, cele raportate de comandanții Gardelor Naționale Ungurești de aici și de autoritățile administrative despre bande românești înarmate, care ar cutreera satele și pădurile de pe aici, nu corespund adevărului.

Rog să interveniți la Consiliul Național Maghiar din Oradea Mare, ca să fie îndrumate organele administrative să rezolveze favorabil mulțele plîngerii ale populației de pe aici, referitoare la ajutoarele de război. În primul rînd neîmplinirea cererilor îndreptățite de acest fel, dau loc la tulburări ale ordinii, cum ne-a fost dat să vedem în satul Batăr unde oamenii înfuriați de nedreptățile primarului voiau să-l linșeze în fața noastră și au putut fi liniștiți numai cu multă greutate. Rugăm comanda gardei naționale să intervină la locul competent, ca să se pornească cercetare despre isprăvile acestui primar, și să se ordoneze înlocuirea lui prin alegere nouă. Cerem aceasta în urma încredințării Sfatului Național Român de acolo.

Rugăm să mai interveniți la administrația domeniului episcopesc romano-catolic pentru ca satele să fie prevăzute cu lemne, căci altfel nu putem primi nici o răspundere pentru eventualele pagube ce se vor face în pădurile episcopiei.

Rog să ne dați lămuriri cu privire la prevederea* cu arme și mai ales cu haine și încălțăminte a gardiștilor. În lipsă de acestea în unele

* înzestrarea.

comune, gardele deja constituite deneagă depunerea jurământului și începerea serviciului.

Tinca, 21 noiembrie 1918.

Teodor Nestor
comandant de secție

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 206/1918, f. 1, original.

??.

1918 noiembrie 22, Borod.

Comandantul Gardei Naționale din Borodul Mare.

Către

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN
Oradea Mare

Am raportat telefonic că Comitetul Național Român din Borodul Mare l-a provocat pe notarul din Borodul Mare, Lénárt Samú, să-și deie abdicarea și să se ducă de aici, cerînd depărtarea momentării și a concredut pe D-l notar Macedon Cionca, notar din Borozel, să conducă oficiul.

Cauza a fost că de cînd a fost el aici notar, foarte dur s-a purtat față de popor, precum reiese din protocoalele sub ./ adnexate*.

Le trimit spre ulterioară procedare.

Borodul Mare, la 22/XI. 1918.

Florian Titus Dolga
sublocotenent

Pe verso:

COMANDA GARDEI NAȚIONALE ROMÂNĂ
DIN ORADEA MARE ȘI BIHOR

Pres. la 27 XI 1918 cu 6 adnexe
Nr. esib. 124/1918
Consiliului Național Român.

Loco

Se transpune pentru luarea demersurilor recerute.

Locotenent A. Popovici
adj.

* Vezi document nr. 69.

Spre cunoștință și eventuală dispunere.
Oradea Mare, la 27/XI. 1918.

Dr. G. Egry

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 32/1918, f. 1, original.

78.

1918 noiembrie 22, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, ținută în Oradea la 22/XI 1918 oara 6 p.m.

Prezident: Dr. Aurel Lazăr;

Notar: Dr. Aurelian Magier.

Prezenți: Dr. Florian Stan, Dr. Iacob Radu, Dr. Gheorghe Miculaș, Andreiu Horvath, Dr. Iustin Ardelean, Dr. Dem. Kiss, Dr. Ioan Boroș, Gheorghe Tulbure, Dr. Nicolae Zigre, Dr. Coriolan Papp.

1.

Prezidentul dă cetire ordinului Consiliului Național Român Central referitor la alegerile deputaților din comitatul Bihor, la adunarea națională convocată în Alba Iulia pe 1 decembrie n.a.c. (Vezi „Românul“ din 1918).

În vederea acestor alegeri se iau următoarele dispoziții:

1. Conducerea actului alegerii în cercul electoral Tinca se încredințează adv. Andrei Ille din Tinca.

2. Cu conducerea alegerii în cercul electoral Beiuș se încredințează „Consiliul Național Român“ de acolo și este de dorit ca toate instituțiile noastre culturale din Beiuș (Gimnaziul, Școala civ. de fete, Asociațiunea, etc.) să fie cit mai bine reprezentate.

3. Pentru conducerea actului alegerii în cercul Ceica se designează adv. Ioan Iacob din Ceica.

4. Actul alegerii delegaților din cercul Aleșd îl va conduce prezidentul Dr. Aurel Lazăr.

5. Conducerea actului alegerii în cercul Marghita se încredințează adv. Dr. Iuliu Kiss din Marghita.

6. Alegerea delegaților din cercul electoral Bihar se concrede adv. Dr. Iustin Ardelean din Oradea.

7. Alegerea delegaților din cercul electoral Ugra se concrede adv. Dr. Nicolae Zigre din Oradea.

8. Alegerea delegaților în cercul electoral Salonta se concrede adv. Moise Cooș din Salonta.

9. Delegații cercului electoral Beretyouyfalu vor fi designați din partea biroului C.N.R.

10. Alegerea delegaților din cercurile electorale Székelyhid* și Hosszúpályi** se concrede secr. Ordin. gr. cat. Dr. Grigorie Papp din Oradea.

11. Delegații cercului central Oradea Mare se vor alege în ordine.

Fiecare cerc electoral va fi reprezentat prin 5 delegați, din care e de dorit cât de mulți să fie țărani de încredere.

Alegerile vor trebui efectuate pînă la 27 l.c. Fiecare delegat va fi prevăzut cu credențitional.

Delegații cercurilor vor fi avizați ca pe vineri (29 l.c.) dimineața să fie în Oradea, spre a pleca toți dimpreună.

Delegații vor duce alimentele trebuincioase cu sine.

2.

Se citește raportul prezidentului C.N.R. din Vașcău, ppresb. Adrian Deseanu, apoi raportul locotenentului Mihaiu Popa din Vașcău, din care reiese că în sinul C.N.R. din Vașcău sînt neînțelegeri care amenință, respectiv împiedică, conclucrarea factorilor C.N.R. de acolo.

Conducerea C.N.R. fiind învinuită cu înstrăinarea sumei de 20 000 cor. din cassa comunală și folosirea ei spre scopuri care trec peste sfera de activitate a Consiliului, este invitată a se justifica în decurs de 24 oare, raportînd despre starea faptică a lucrurilor.

3.

Comandamentul gardei naționale din loc raportează că în lipsă de ofițeri și alte persoane potrivite, a aplicat în biroul său 7 tineri civili. Roagă C.N.R. a aproba această dispoziție, ori a comunica eventualele excepțări.

C.N.R. aprobă aplicarea celor 7 tineri civili în serviciul comandei G.N.R. (Gardei Naționale Române).

4.

Prezidentul C.N.R. raportează că, deteriorîndu-se automobilul C.N.R., s-a ivit necesitatea de-a cumpăra 4 pneumatice*** și 2 învâlișe de gumă, care reclamă suma de 9 400 coroane.

* Săcueni.

** Paleu.

*** pneuri.

Comitetul executiv află cumpărările menționate de inomise și încuviințează lichidarea sumei de 9 400 cor.

D.c.m.s.

Dr. Aurelian I. Magier

Dr. Aurel Lazăr
prezident

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 8/1918, f. 1;
Publicat de A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România, în „Crisia”, vol. V, Oradea, 1975, f. 232—234.

79.

1918 noiembrie 9/22, Oradea.

COMANDA GARDEI NAȚIONALE ROMÂNĂ
DIN ORADEA-MARE ȘI BIHOR

Rezervat nr. 2 /1918

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN

în Oradea-Mare.

Am onoare a vă raporta, că în biroul nostru, în lipsă de ofițeri și alte persoane potrivite, am aplicat și civili și anume pe domnii: Iancu Cerbu, Dr. Valer Mărcuș, Nerva Jercan, Nerva Traian Cosma, Liviu Lazar, Gavril Dudulescu și Ioan Papp.

Vă rog să aprobați dispoziția aceasta, ori, întrucit sînteți contra aplicării ne-soldaților peste tot, ori excepționați instituirea vreunui dintre numiții domni, să-mi comunicați hotărîrea Dv.

Oradea-Mare, la 9/22 noiembrie 1918.

L.S.

Căpitan *Herbay*,
Comandantul G.N.R. din
Oradea-Mare și Bihor

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 8/1918, f. 1, original.

PREA CUVIOASE PĂRINTE,

Spre a încungiura orice neîntelegere, vă avizăm că Pr. Cuvioșia voastră, ca președinte al Consistoriului gr. or. român din Oradea-Mare, sunteți membru din oficiu al Adunării Naționale ce se va ținea la 1 decembrie n[ou]a.c. în Alba Iulia.

L.S.

Cu toată stima

Consiliul Național Român Central
din Arad
ss. V. Goldiș

P.C. Sale părintelui Roman R. Ciorogariu, protosincol Oradea-Mare

Arh. St. fond Roman Ciorogariu, dosar 14, f. 97, original.

81.

1918 (noiembrie), Derna.

MELTÓSÁGOS KORMÁNYBIZTOS ÚR!

A Magyar Aszfalt r.t. és a Bihari szénbánya és villamossági r.t. felsődernai, bodonosi és tatarosi hatalmas ipartelepein és bányáiban a közrend fenntartása és a vagyonbiztonság megőrzése minden fegyveres erő híján a legnagyobb nehézségekbe ütközik, amelynek oka egyrészt abban áll, mert a környékbeli falvakban, ahol a munkásság egy nagy része lakik, fegyveres készültség híján és a jegyzők elmenekülése miatt teljes anarchia dühöng, amely most már a gyártelepekre is mindjobban elharapodzik. — másrészt a telepek munkásait a vállalat viszonyait nem ismerő külső elemek nyugtalanítják s a telepek értelmes és józan munkásságát kényszerrel lehetetlen követelések támasztására buzdítják, melynek nem teljesítése esetén a legteljesebb anarchiát helyezik kilátásba.

Tekintettel arra, hogy ipartelepeinken több mint egy millió korona értékű élelem és áru van a munkások élelmezésére beraktározva és hogy, legalább öt millió korona értékű investíció van a telepeken, az igazgatóság bekövetkezendő eseményekért nem vállalhatja a felelősséget és jelen körülmények között az üzemeket még annyira sem képes fenntartani, hogy a bánya üzemet a víz és tűz terjedésétől megóvja.

A vezetőség már több ízben személyesen lépéseket tett, úgy Bihar-megye Nemzeti Tanácsánál, mint a Nemzetőrség parancsnokánál fegyveres erők kirendelése végett, azonban a kérelmet mindezideig nem teljesítették.

Tudatában lévén annak, hogy ipartelepeink és az óriási élelmi készletek biztosítása és megóvása nem csak magánérdekből de fontos közérdekből is első rangú kérdés és megemlítve azt, hogy telepeinken mintegy 20 q dinamit van elhelyezve bányászati célokra és nagy mennyiségű olajanyag van, melyek alkalmasak arra, hogy pillanatok alatt milliós értékeket tönkre tegyenek, — tisztelettel kérjük, Kormánybiztos Urat, hogy a közvetlen fenyegető veszélyes helyzet miatt ipartelepeink dernai központjába legalább 20 fegyveres nemzetőr, és egy tiszt kirendelése iránt a legsürgősebben intézkedni méltóztassék, mert a bekövetkező bármely károkért a felelősséget kénytelenek vagyunk magunkról elhárítani.

A Nemzetőrség ellátását magunkra vállaljuk.

Tisztelettel

Magyar Aszfalt Részvény társ.
Bihari szénbánya és vill. r.t.

aláírás kiolvashatatlan

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar nr. 369, f. 14, original, l. maghiară.

ILUSTRE DOMNULE COMISAR GUVERNAMENTAL!

În marile stabilimente industriale și în minele din Derna, Budoii și Brusturi, apartinătoare S.A. Asfaltul maghiar și S.A. Minele de cărbuni și de electricitate din Bihor, menținerea ordinii publice și apărarea bunurilor întîmpină mari greutăți, datorită inexistenței forței armate, deoarece, pe de o parte, în satele din împrejurimi, unde locuiesc marea majoritate a muncitorilor, bîntuie anarhia generală datorită inexistenței forței armate și a refugierii notarilor, stare care acum s-a extins tot mai mult și asupra stabilimentelor. Pe de altă parte elemente din afară, care nu cunosc situația din întreprindere, agită muncitorii stabilimentelor, îndemnînd muncitorimea loială și cumpătată să susțină cu forța cereri imposibile, iar în cazul neîndeplinirii acestora pun în vedere instaurarea anarhiei generale.

Ținîndu-se cont de faptul că în stabilimentele noastre industriale sînt alimente și mărfuri depozitate în scopul întreținerii muncitorilor, în valoare de peste un milion de coroane și investiții în valoare de cel puțin 5 milioane de coroane, direcțiunea nu își poate lua răspunderea față de evenimentele viitoare, iar în situația actuală nu e capabilă să apere întreprinderile și minele nici măcar de inundații sau incendii.

Direcțiunea a făcut în repetate rînduri demersuri atît la Consiliul Național «maghiar» din comitatul Bihor cît și la comandamentul Gărzii

Naționale în vederea trimiterii de forțe armate, dar pînă în momentul de față cererea nu a fost îndeplinită.

Fiind conștienți de faptul că asigurarea și apărarea stabilimentelor noastre industriale, cît și a cantităților mari de provizii de alimente, nu este numai de interes particular ci și de interes public de prim rang, se pune problema și trebuie amintit faptul că în stabilimentele noastre sînt depozitate o cantitate de aproximativ 20 q de dinamită în scopuri miniere și mari cantități de produse petroliere, care sînt propice ca în cîteva secunde să distrugă bunuri de milioane — vă rugăm cu stimă d-le comisar guvernamental, ca ținînd cont de situația primejdioasă și de amenințarea nemijlocită, să se trimită la sediul stabilimentului industrial din Derna cel puțin 20 de gardieni înarmați sub comanda unui ofițer care să ia cele mai urgente măsuri, deoarece sîntem nevoiți să ne declinăm de orice răspundere pentru pagubele de orice natură ce se pot produce.

Ne angajăm să întreținem garda națională.

Cu stimă

S.A. Asfaltul maghiar și S.A. Minele
de cărbuni și de electricitate din
Bihor.

ss. *indescifrabil*

82.

1918 noiembrie (24), Sintelec.

NAGYTEKINTETŰ FŐISPÁN ÚR!

Mint a magyarcsékei járásban fekvő, román ajkú Biharszentelek község összes, valamint a hadból hazatért lakosainak f. év s hó 24-én megtartott népgyülésük alkalmával megválasztott, s megbízott alulírt előkészítő s végrehajtó bizottság tagjai tiszteletteljesen bátorkodunk Főispán Úrnak, mint a népjogok s igazságos követelések önzetlen, érdek nélküli, elismert igazi, odaadó s lelkes mindenkori harcosának nagybecsű tudomására hozni, s figyelmébe ajánlva, fentírt község lakosainak népgyűlése által hozott határozatot, kérelmet, óhajtást és kívánságot; miszerint méltóztassék kegyes lenni azt, a népkormány nagyrabecsült földművelésügyi miniszter úrnak, Főispán Úrnak véleményezése, s meleg ajánlata kapcsán megküldeni, hogy annak idején, e község földreform ügyének tárgyalása alkalmával, mint véleményező szaktanácsadás és kérelem figyelembe vehető legyen, s a parcellázásnál az ajánlott megoldási módok legyenek irányadók.

Tárgy:

Biharszentelek 800 lélekszámon felől számláló román ajkú község, a magyarcsékei járásban fekszik. Habda vonult lakosainak száma 180. A község amúgy is kicsiny határát gyűrűalakban veszi körül, a n.váradai l.sz.t. Káptalan nagykiterjedésű, a község határánál 2—3-szorta nagyobb

erdőbirtoka. A fekvése a községnek ez: kis kör a község határa,

a nagy kör az uradalmi erdő. Ez erdőbirtok a községünk szerencsétlensége, jólétének, terjeszkedésének, s állattenyésztésének halála, koporsója s temetője. Ez erdőbirtoknak a jelenlegi helyzetben, s tulajdonosok birtokában való változatlan megmaradása, egyenesen a lét, a vagy nem lét kérdését képezi szegény községünk szerencsétlen lakosaira nézve. Igazán ez esetben nem tudják megmondani, hogy a 4 és fél évig tartó rettenetes világegésben, miért, kiért szenvedtek, véreztek s haltak meg?

Községünk határának területe oly kicsiny, hogy sohasem fedezi szorgalmas lakóinak mindennapi kenyerét, szemes termést illetőleg, hanem e téren nagymérvű más helyekre való behozatalra van utalva. A lakosság fő kereseti forrását eddig a jószágtenyésztés képezte, amely a jelenlegelő és takarmányozási viszonyok között teng-leng, s ma holnap kihal, elpusztul. Tudnivaló dolog, hogy legelő s takarmány nélkül sikeres jószágtenyésztést nem lehet üzni. Miképpen tenyészhessünk mink állatokat, amikor nyár idején ha nem vesszük ki egész évre a 20 éven felőli szálas nagy erdőt legeltetés végett a káptalani uradalomtól; de még ha legelőre alkalmas területek lennének hagyján; de az állat nem éri el szájával a fa lombzatát, hacsak evégett csigával nem húzzák fel. S az ilyen legelőt kénytelenek vagyunk megvenni, ha semmi haszon nincs is benne, az uradalomtól az általa tetszés szerint megszabott árban. Ha nem vesszük, jószágunk eltévelyeg, elvész, avagy nyári időben elbogarzik, s beterelek az uradalom lelketlen alkalmazottjai, fizethetünk minden darab után egy alkalommal 7—8 koronát, egy sertésért 10 koronát. Télvíz idején, ha az a szegény ember, vagy több gyermekes anya meztláb hátán hozza haza a száraz, szél által letördelt gallyfákat, otthon didergő s fagyoskodó kicsinyei számára, készen van az erdőbíráság. Úgy, hogy évente több 1000 koronára rug az ily képpen beszedett erdőkihágási bíráság. Hogyan tudjuk mink ily körülmények között élni, gyarapodni, jószágot tenyészteni, s télen melegedni? Nem ez a modern s civilizált rab-szolgaság? Csoda-e az, ha a türelmes nép ily viszonyok mellett megunja a jármot, s letépi a láncot?

A leszerelés alkalmával hazabocsájtott katonáinkat a népkormány kiáltvánnyal bocsájtja el, amelyben földreformot, parcellázást ígér a föld nélküli katonáknak. Meglepetéssel és ijedelemmel halljuk, hogy a népkormány a földreformot az erdőbirtokok kivételével akarja megoldani. Mint lehetséges ez? Hogyan jutnak földhez ama katonák akik erdős-hegyes vidéken laknak, akiknek a községükben nincs kisajátítható szántóföld, csak szántóföldnek igen alkalmas erdőség? Avagy a földreformot az erdős-hegyes vidékiek hátrányára a síkvidékiek javára akar-

ják megoldani? Ez lehetetlen feltevés. Modern népvándorlást talán nem terveznek.

Jól tudjuk azt, hogy mindenki szívesebben megeszi saját kis családi fészkeiben a malét, mint idegen helyen, s másutt a fehér kenyeret. Mindenki ott szeretne meghalni, hol született, hol élte ifjúságát s gyermekkorát leélte, ahol szülei nyugosznak. A hazatért katonák javarészt családost, megállapodott, kis családi tűzhellyel bíró emberek, akik nem hajlandók bármennyi idegen helyen lévő földért, saját otthonukat elhagyni. A virág nékie nem alkalmas talajban s clima alatt senyved, elhervad, elszárad s elpusztul. Ilyen az ember is. Nem bírja megszokni az idegen helyzetet, környezetet, népet, szokásokat legyen az sokkal jobb mint az eredeti helye.

Az erdő vadját ha befogják, legyen bármily jó dolga, visszavágyik a szabad, de szenvedéssel, s nélkülözéssel teli erdőségbe.

Ezeknek előrebocsájtása mellett mély tisztelettel kérjük a népkormány erre illetékes tényezőit, hogyha csak van mód, s alkalom, mindenkit saját lakóhelyén juttasson földhöz, mert ez az igazi nagy jó tetemény. Jól tudjuk mink azt, hogy erdő is kell, s e nélkül nem lehetünk el, de az a legszűkebb korlátok közé szorítottassék, s ne hagyassék meg a jelenlegi haszonleső és önző tulajdonosok kezén, hanem vegye kezelés alá a népkormány, s azt humanosan a nép óhajának lehető figyelembevételével kezelje, díjmentesen, avagy igen mérsékelt árért szabad legeltetéssel 5 éven felőli vágás területeken s a szálás nagy erdőkben szárazfa gyűjtési és hordási joggal.

Mindezeknél fogva, Biharszentelek község összes lakosainak népgyűlése tiszteletteljesen kéri, miszerint hazatért katonái, a saját határában elterülő nváradí lat. szer. tart. káptalani erdőbirtoknak szántóföldnek alkalmas részeiből elégítessenek ki, a hirdetett egyénekenkénti 10 kataszteri hold földdel, s erdőnek csupán az olyan helyek hagyassanak meg, amik nem alkalmasak a megművelésre; vizmosások, kopár, terméketlen hegyek, dombok, patakok, mélyedések, s kötötttalajok, amelyeken a rajta lévő erdő védőleg bír az alatta elterülő termőföldekre, a rohanó vízáradásokra, hógörgetegekre, s elemi éghajlati viszonyokra való tekintettel. Valamint egy kisebb parcella a község várható terjedelmére nézve szükséglendő épület és tűzifára, s ezen területen 5 éven felőli erdőben, a szabad legeltetés és szárazfa gyűjtés díjtalanul, avagy igen mérsékelt árért engedtessek meg.

Midőn a földreform, a parcellázás során Biharszentelek községe sorra kerül, az az alatt megnevezett s az összlakosság által megválasztott előkészítő s végrehajtóbizottság tagjainak bevonásával, s meghallgatásával eszközöltessék.

Addig is míg ez megtörténik, az illetékes tényezők tiszteletteljesen felkéretnek, hogy minden erejükkel, s befolyásukkal hassanak oda, miszerint a jelenlegi erdőbirtokosok kényszerítettessenek arra, hogy alkalmazottjaikkal ne zaklassák, ok és cél nélkül, a szegény, s összes lakosságot a jelen téli időszakba szükséges száraz faanyag gyűjtésében és hazahordásában, valamint a nyári legeltetési évadban, 5 éven felől erdőkben,

a szabad legeltetésben s ez engedtessek meg, mert csakis ily engedményekkel lehet a lakosságot a békés és csendes munkálkodáshoz visszavezetni.

Kelt Biharszenteleken, 1918 november hó.

Biharszentelek község lakosainak megbízásából és felkéréséből mint a helybeli földreform előkészítő, véleményező bizottság tagjai:

ifj. Belényesi Mihály	Bogdan Peter
Bogdán Florián	Kuk Miklós
Betye Elek	Motyakás Demeter
Gligor Tivadar	Kuk Miklós gazdi
Kuk Tivadar	Kuk János
Germán Mihály	Marina György
Onyicza Miklós	Kuk Florián
Bogdan Tougyer	

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, Cabinetul Prefectului, inv. 24, dosar 390 a, f. 1—2, original, l. maghiară.

SPECTABILE DOMN COMITE!

Cu ocazia adunării populare din 24, luna și anul curent, ținută în comuna românească Sintelec, plasa Ceica, au fost aleși de către toți locuitorii, inclusiv și cei reîntorși din război, membrii comisiei de pregătire și aplicare a reformei agrare, care cu stimă vă aduc la cunoștință și vă supun spre examinare hotărîrea adusă de această adunare, dvs. onorat domn comite, ca unuia care este recunoscut luptător al drepturilor și revendicărilor poporului. Vă rugăm să binevoiți a transmite cererea și dorința locuitorilor susmenționatei comune onoratului domn ministru al agriculturii, guvernului popular, cu avizul și recomandările dv., urmînd ca aceasta să fie considerată o opinie de specialitate, iar cu ocazia debaterii problemei reformei agrare a comunei, soluțiile date, să fie directive pentru parcelarea pămîntului.

Obiect:

Sintelecul este o comună cu populație românească, care numără peste 800 de suflete, situîndu-se în plasa Ceica. Numărul locuitorilor plecați în război este de 180. Teritoriul mic al localității este înconjurat în formă de inel, de întinsele păduri ale domeniului Capitlului de rit latin din Oradea, care de 2—3 ori sînt mai mari decît hotarul comunei. Așeza-

rea comunei este aceasta:

. Cercul mic este teritoriul comu-

nei, iar cercul mare, pădurea domeniului. Această pădure este nenoro-

cirea comunei noastre, moartea, sicriul și cimitirul bunului trai, al propășirii și al creșterii animalelor. Menținerea neschimbată a pădurilor în posesia proprietarului actual, constituie de-a dreptul întrebarea, de a fi sau a nu fi pentru locuitorii săraci și nenorociți ai acestei comune. În această situație, pe drept cuvânt, ei nu pot spune, că în acești 4 1/2 ani, cât a durat îngrozitorul incendiu mondial, pentru ce, pentru cine au suferit, au vărsat sânge și au murit?

Teritoriul comunei noastre este așa de mic, că niciodată nu acoperă nevoile de piine de toate zilele, respectiv recolta de cereale a locuitorilor ei sirguincioși, fiind nevoiți să le procure din alte părți. Izvorul de câștig al locuitorilor pînă în prezent l-a constituit creșterea vitelor, care în condițiile actuale de pășunat și furajare, azi-miine, se va distruge. Este știut, că, fără pășune și furaje, creșterea animalelor nu se poate realiza.

În ce chip să creștem noi animale, dacă nu luăm în arendă pentru pășunat la începutul verii, de la domeniul capitular, pădurea mare de peste 20 de ani. Măcar de ar fi bună pentru pășunat, dar animalele nu pot rupe frunzele copacilor, eventual dacă le-am trage în sus cu scripete[le]. Astfel de pășune sîntem nevoiți a lua în arendă de la domeniul chiar dacă nu ne aduce nici un folos și încă la un preț stabilit după placul acestuia. Dacă nu o luăm în arendă, vitele, în timpul verii, se pierd, se rătăcesc și atunci angajații nemiloși ai domeniului le închid și avem ce plăti după fiecare 7—8 coroane, iar pentru un porc 10 coroane. În timpul iernii, dacă omul cel sărac sau femeia cu mai mulți copii, desculță, se duc în pădure să aducă pe spinare crengi uscate, doborîte de vînt, pentru încălzirea celor mici, sînt imediat amendați. Aceste amenzi silvice încasate anual se ridică la mai multe mii de coroane. În astfel de condiții cum este posibil să trăim, să prosperăm, să creștem animale și să ne încălzim? Nu este oare aceasta sclavia modernă? Este de mirare că în astfel de condiții poporul răbdător se va sătura de jug și își va rupe lanțurile?

Cu ocazia demobilizării, guvernul popular le-a promis soldaților lipșiți de pămînt, reîntorși la vatră, reformă agrară, parcelarea pămîntului. Auzim în schimb cu mirare și teamă că guvernul popular vrea a soluționa reforma agrară cu excepția pădurilor. Cum se poate așa ceva? Cum vor putea ajunge în posesia pămîntului acei soldați care locuiesc în regiunile muntoase și nu există în hotarul localității pămînt arabil ce se poate expropria, numai pădure foarte prielnică pentru pămînt arător? Sau reforma agrară vor a o soluționa în favoarea celor din regiunile de la șes și în detrimentul celor de la munte? Aceasta ar fi o soluție imposibilă pentru noi. Doar nu se preconizează o migrație modernă a populației?

Se știe bine că oricare mai bucuros mîncă în cuibul familiei sale mîlaiul, decît piinea albă în loc străin. La toți acolo le-ar plăcea să moară unde s-au născut, unde și-au petrecut tinerețea și copilăria și unde se odihnesc părinții lor. Soldații reîntorși acasă în mare parte au familii, așezați cu o mică gospodărie, care nu sînt de acord a lăsa locurile natale pentru oricît pămînt în loc străin. Florile, în sol și climă nefavorabilă, se veștejesc și se distrug. Așa este și omul. Nu poate să se obiș-

nuiască cu mediul, populația și obiceiurile străine, fie ele chiar cu mult mai bune decât pe locurile de baștină. Sălbăticiunea pădurilor dacă este capturată, să aibă condițiile cele mai bune, dorește libertatea din pădure, chiar dacă este plină de suferință și mizerie.

Față de cele expuse mai sus, cu stimă rugăm factorii competenți ai guvernului popular, că dacă este posibil, să-i acorde pământ fiecăruia acolo unde locuiește. Aceasta este adevărata binefacere.

Noi știm bine, că avem nevoie și de pădure, fără ea nu putem exista, dar aceasta să fie redusă la minimum și să nu fie lăsată pe mâinile proprietarilor actuali egoiști și lacomi, ci să fie luată sub administrarea guvernului popular care să o facă în mod umanitar, respectând dorințele poporului la dreptul de pășune pentru taxă sau cu o taxă redusă în pădurile de peste 5 ani și a strînge și transporta crengi uscate din pădurile mari.

Ținînd cont de acestea, adunarea populară din Sintelec, cere să fie împroprietăriți soldații reînțorși din război cu pământ arabil, a cite 10 iugăre cadastrale fiecare, potrivit dispozițiilor în vigoare, în care scop s-ar putea folosi terenurile bune din pădurile domeniului Capitlului de rit latin din Oradea, situate în hotarul comunei. Pădure să se lase numai pe acele locuri unde terenul nu este bun pentru cultivat (aluviuni, munți și dealuri neroditoare, piraie, terenuri accidentate și soluri erodabile, unde pădurile servesc la apărarea terenurilor cultivate împotriva inundațiilor, înzăpezirilor și condițiilor climaterice nefavorabile). De asemenea să se asigure o parcelă pentru extinderea vetrei satului. Să se permită dreptul la lemne de construcție și de foc în pădurile mai vechi de 5 ani, pășunatul și strîngerea crengilor uscate să fie permise gratuit sau pentru o taxă redusă.

Atunci cînd reforma agrară, parcelarea, se va efectua în comuna Sintelec, aceasta să se facă cu mijlocirea și ascultarea membrilor comisiei de pregătire și aplicare a reformei agrare aleși de întreaga populație.

Pînă atunci, factorii principali sînt rugați cu stimă, să influențeze proprietarii actuali, ca prin angajații lor să nu conturbe populația săracă, care în perioada de iarnă se aprovizionează cu lemne de foc, iar în perioada de vară să aibă drept la pășunat în pădurile mai bătrîne de 5 ani, că numai astfel se va reuși readucerea lor la muncă pașnică.

Sintelec, în luna noiembrie 1918.

Membrii comisiei locale de pregătire și aplicare a reformei agrare,
împuțerniciți de locuitorii comunei Sintelec.

iun. Belényesi Mihai	Bogdan Teodor
Bogdan Florian	Bogdan Petru
Bete Alexe	Maticăș Dumitru
Gligor Teodor	Cuc Nicolae gazdi
Cuc Teodor	Cuc Ioan
Gherman Mihai,	Marina Gheorghe
Onița Nicolae	Cuc Florian.

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Biharia, ținută la 25 noiembrie n. 1918.

Prezident: Dr. Aurel Lazăr; Notar: Dr. Aurelian Magier.

Prezenți: Dr. Iacob Radu, Dr. Gh. Miculaș, Gh. Tulbure, A. Horvath, Dr. Coriolan Papp, Dr. Ioan Ardelean, Dr. V. Kirvai, Dr. Nic. Zigre, Dr. Gh. Roxin, Dr. I. Boros, Dr. V. Mărcuș, Dem. Balog.

1.

Prezidentul raportează despre cazul din comuna Șerghiș, unde poporul agitat prin intrigi meschine a amovat cu forța din oficiu pe notarul subst. român: Victor Papp.

Comitetul executiv delegă pe adv. Dr. Dem. Mangra ca în conțelegere cu protopretorele din Aleșd să facă investigare în cauză.

2.

Prezidentul dă citire circularei episcopului Dr. Iuliu Hossu din Gherla, prin care P.S. Sa recunoaște de autoritate supremă politică, Consiliul Național Român.

Se ia la cunoștință cu plăcere.

3.

Ca urmare firească a stărilor schimbate, prezidentul anunță că Ministerul Maghiar de culte și instrucțiune a fost avizat despre deciziunea C.N.R. din Oradea și Bihor, ca în gimnaziul din Beiuș limba de propunere să fie exclusiv cea românească. În privința aceasta ordinariatul gr. cat. din loc a și luat dispozițiunile necesare.

Se ia la cunoștință cu aprobare.

4.

În nex cu circulara C.C.N.R., care prescrie ca singuntele cercuri electorale din comitate să delegă 5 membri la Marea Adunare Națională din Alba-Iulia, se pune pe tapet alegerea celor 5 delegați din cercul electoral: Oradea Mare.

Comitetul executiv constituindu-se în colegiu electoral, proclamă de președinte pe Dr. Iacob Radu, iar de notar pe Dr. Nic. Zigre, care vor iscăli credinționalele delegaților.

Colegiul electoral delegă la Adunarea din Alba-Iulia pe: 1. Dr. Coriolan Papp, 2. Dr. Iustin Ardelean, 3. Ioan Pogany din V. Velența*, 4. Mihaiu Szilagyi inv., 5. Dr. Sever Erdelyi, care delegați se prevăd cu credențional.

D.c.m.s.

Notar

Dr. Aurelian I. Magier

D. Aurel Lazăr

prezident

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 9/1918, f. 1; Publicat de A. Porțeanu, *Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România*, în „Crisia”, vol. V, Oradea, 1975, f. 234—235.

84.

1918 noiembrie 25, Cihei.

*Consiliul Național Român din
Oradea Mare și Bihor.*

PROCES-VERBAL

luat la 25 noiembrie 1918 în localul oficios al susnumitului Consiliu, de față fiind subsemnații.

Se prezintă D-l Iosif Pap învățător din Cihei și raportează următoarele:

Din pădurea, care face proprietatea capitlului de rit latin și care pădure este situată în hotarele comunei noastre Cihei, se pun în vânzare în fiecare an cîte 7 (șapte) iugăre sau un teritor[iu] anumit de pădure. Fiindcă comuna nu se poate aproviziona cu lemne, reflectăm și pretendem chiar în interesul comunei, că acel teritor[iu], care în acest an se pune în vânzare, să ni se vîndă exclusiv numai nouă.

Rugăm în numele comunei să se facă o intervenție urgentă în acest înțeles pe lângă capitlul de rit latin, iar pentru cazul cînd acest capitlu n-ar fi învoit să vîndă în acest an pădure, precum a fost dealtmintrelea obișnuit în tot anul pînă acum, rugăm să interveniți, sau că vânzarea să se facă negreșit, sau dacă nu capitlul să dispună ca, comuna noastră, din pădurile lui să fie aprovizionată cu cantitate îndestulătoare de lemne.

Fiindcă noi reflectăm exclusiv la pădurea de 7 iugăre, protestăm ca această vânzare să se facă prin licitație. Pentru pădure sau lemne,

* Cartier al orașului Oradea.

ne declarăm gata a plăti un preț echitabil amăsurat împrejurărilor de azi.

D.c.m.s.

Augustin Chirila

ca grefier

Dr. Victor Andru

secretar

Iosif Papp

Traian Sfurlea

Beringye György

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 35/1918, f. 1, original.

85.

1918 noiembrie 26, Cheniz*

PROCES-VERBAL**

luat în adunarea electorală a cercului electoral Săcueni, din comitatul Bihor, ținută în Cheniz la 26 noiembrie 1918.

Prezident: Augustin Sabo.

Notar: Victor Popoviciu

Iosif Sabo.

Prezidentul dă citire ordinului venit de la Consiliul Central Național Român, prin care se ordonă alegerea urgentă a 5 delegați în Marea Adunare Națională Română, care va fi convocată în scurt timp. Constată că publicarea alegerii de azi s-a vestit de cu vreme în toate comunele din cerc. Salută pe alegătorii prezenți și îi provoacă să numească 2 bărbați de încredere.

Se numesc de atari prin alegătorii prezenți: George Sándor și Gavril Goie.

Prezidentul deschide votarea, care decurgînd în ordine, pe baza scrutinului făcut de biroul adunării, se constată că unanimitatea voturilor au întrunit:

Gavril Goie din Cheniz;

George Sándor din Cheniz;

Ioan Rocska din Cheniz;

Ilie Zákota din Cheniz;

George Cuibuș din Cheniz;

ca urmare prezidiul declară pe: Gavril Goie, George Sándor, Ioan Rocska, Ilie Zákota și George Cuibuș, aleși din partea românilor din

* Voivozi.

** Procesul-verbal este semnat de 19 persoane.

acest cerc cu vot universal, delegați ai cercului electoral, îndreptățiți și îndatorați a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Națională Română, care se va convoca din partea Consiliului Central Național Român încă în decursul acestui an și la Adunările care, eventual, le va convoca în decursul anului următor.

Prezidiul dispune ca în urma acestei enunțări prezidiale aleșii deputați să fie prevăzuți cu credenționale, iar o parte a acestui proces verbal să se trimită imediat Consiliului Central Național Român.

Spre știre.

Despre ce luându-se acest proces verbal în 2 parii*, dintre care unul se va păstra la Consiliul Național Român din fruntea comitatului, actul de alegere se încheie la orele 4 d.a.

D.C.M.S.

Augustin Sabo
prezidentul adunării
electorale

Victor Popoviciu
Iosif Sabău
notarii adunării electorale

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 36/1918, f. 1, original.

86.

1918 noiembrie 26, Lunșoara

MĂRIT CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN!

Multe nedreptăți ce s-au făcut neamului român nu se pot descrie pe o coală de hîrtie.

Amintim numai aceea, că s-a luat de la popor dreptul de a fierbe rachiul din prune, astfel poamele, strînse cu multă osteneală, pier ne-fierte, înghiață și evaporază, prin ce producătorul** și statul are mare pagubă.

Domnii de la cîrmă s-au nisuit*** numai să-și umple buzunarul, de popor n-au avut grijă.

Ne rugăm a ne da sfatul și împuternicirea cum să fierbem prunele de acum cînd a răsărit o mică rază a libertății pentru națiunile de sub oblăduirea ungară.

* exemplare.

** producătorul.

*** străduit, preocupat.

Vai de noi multe am suferit!
Dumnezeule mîntuiește-ne de cel rău.
Luncșoara, la 26 noiembrie 1918.

Cu profundă stimă:

Petru Cipău

*Ioan Popovici
Gligor Cipău
Vasile Cipău
Matei Bradea
Gligor Cipău
Iosif Tiușde
Lup Ioan
Simion Bradea
Ilie But
Teodor Bradea
Ilie Bradea
Moise Cipău*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 28/1918, f. 1.

87.

1918 noiembrie 26, Oradea.

C.N.R. din Oradea-Mare și Bihor.

PROCES-VERBAL

luat în localitatea oficioasă a C.N.R. din Oradea-Mare și Bihor, la 26 noiembrie 1918. De față fiind subsemnații:

Se prezintă Nicolae Barna din Giriș și predă următoarele:

A fost dus la miliție* în 10 martie 1917 și pină la finea războiului, a fost tot soldat. Părinții lui sînt bătrîni și neputincioși, fără nici-o avere. Părinții dînsului mai au, fără el, 3 fete mici. Cît a fost acasă, el a fost razimul părinților și a familiei întregi, totuși, părinții lui n-au fost luați la ajutor. Casa le-a mistuit-o focul și cu zidirea casei a trebuit să se bage în datorii. Acuma, venind acasă, n-are nici îmbrăcăminte, nici bucate pentru trai.

Roagă Onor. C.N.R. să binevoiască a interveni ca și părinții dînsului, să fie împărțășiți de ajutor.

D.C.M.S.

Augustin Chirilă

Nicolae Barna

* Incorporat în armată.

Barna Miklós Körösgyéresi lakos panaszolja, hogy családja 1917 évi március hó 10-én történt bevonulása óta nem részesült az őt megillető hadisegélyben is.

Megkeresem, hogy a kérdéses összeírási és fizetési ívekbe való betekintés alapján a fentnevezett panaszát megvizsgálni, a szükséges intézkedéseiket megtenni és az eredményről mielőbb értesíteni sziveskedjék.*

Dr. A. Lazar

10/12. 1918.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 30/1918, f. 1.

88.

17701—1918. sz.

1918 noiembrie 26, Oradea.

TEKINTETES

BIHARMEGYEI EGYESÜLT NEMZETI TANÁCS

Nagyváradon

A biharmegyei faérdekeltség f. hó 24-én megtartott ülésén a tek. Nemzeti Tanács képviselője úgy nyilatkozott, hogy a Nemzeti Tanács minden konkrét esetben hajlandó a faüzemeket a termelés és hozatal folytatólágosságának biztosítása érdekében legmesszebbmenőleg támogatni.

Ennek folytán tisztelettel hozom a tekintetes Nemzeti Tanács tudomására, miszerint Nagyvárad város faüzemének biharmegye több községe határában igen lényeges mennyiségű tűzifája van az erdőkben, amely

* Primpretor. Barna Nicolae, locuitor din Girișu de Criș, se plînge că familia sa nu a primit ajutorul de război cuvenit lui de la înrolarea sa petrecută în 10 martie 1917. Vă solicit să examinați plîngerea susnumitului pe baza consultării conșcrierilor respective de plată, să luați măsurile necesare și să binevoiiți a informa cît mai repede de rezultat.

10/12. 1918.

Dr. A. Lazăr

tüzifa mennyiségekre a nagyváradi szegény néposztály, továbbá a város tisztviselői és a lakosság ellátása céljából égetően szükség volna, de amelyeket a városnak nélkülöznie kell. Miután a beállott politikai fordulat óta a félrevezetett és minden féle tévhitben élő nép nem hajlandó a fuvarozást folytatni, és az ez irányú felhívások dacára a fuvardíjak megállapítása terén tanúsított minden engedékenységnek, süket fülekre találunk nála.

Azon feltevésben, hogy a tek[intetes]. Nemzeti Tanács a különféle községi nemzeti tanácsokkal összekötötést tart fenn és az utóbbiak viszont az illető község népére megfelelően hatni képesek, tisztelettel közlöm, hogy:

1. A Margitta-szilágysomlyói vonalon lévő Szoldobágy község határában fekvő tűzifát Szoldobágy, Bártfalu, Deda, Kisalmás, Nagyalmás és Szunyogd községek lakói.

2. Az ugyanott fekvő Berettyószéplak határában fekvő tűzifát Berettyószéplak, Markaszék és Bályok községek lakói.

3. A Mezőtelegd közelében Kabalásptak község határában fekvő tűzifát Mezőtelegd, Pusztaujlak, Posalaka, Kabalásptak és Mezőszabolcs községek lakói szokták fuvarozni, miért is felkérem a Tekintetes Nemzeti Tanácsot, hogy kegyeskedjék az előbb nevezett községekre illetékes magyar és román helyi nemzeti tanácsokat sürgősen megkeresni az iránt, hogy tőlük telhetően hassanak oda, hogy a lakosság a vasúti állomásokhoz való fuvarozást újból kezdje meg.

Ha pedig a lakosság az eddigi fuvardíjakkal megelégedve nem volna, közölje az illetékes nemzeti tanács velem, vagy a város ottani megbízottjával, hogy saját részéről milyen fuvardíjat tartana méltányosnak, mire én azt a lehetőséghez képest engedélyezni fogom.

A rendkívül égető tűzifa szükségletre való tekintettel tisztelettel kérem sürgős intézkedését és erre vonatkozó szíves értesítését.

Nagyvárad, 1918 évi nov. hó 16.

P.H.

Rimler Károly

polgármester

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 101/1918, f. 2, original, 1 maghiară.

nr. 17701—1918.

COMITETELOR EXECUTIVE ALE CONSILIILOR NAȚIONALE COMITATENSE

Oradea

În ședința comitatului Bihor, din data de 24 a lunii curente, privind problema lemnelor, reprezentantul Consiliului Național a declarat că Consiliul Național este dispus ca în interesul producției și asigurării aprovizionării ritmice a întreprinderilor de prelucrare a lemnului să-i sprijine întru totul în toate cazurile concrete.

Ca urmare aduc cu respect la cunoștința onoratului Consiliu Național faptul că Întreprinderea de prelucrare a lemnului din Oradea are

cantități considerabile de lemn în pădurile din hotarul mai multor comune din comitatul Bihor, cantități de lemne, care ar fi foarte urgent necesare poporului sărac din Oradea, funcționarilor orașului și în scopul aprovizionării întregii populații. Dar în urma schimbărilor politice survenite, orașul trebuie să se lipească de acestea, deoarece poporul indus în eroare și trăind cu idei false nu este dispus să continue căraușia și astfel, apelurile în acest sens rămân fără ecou, cu toată îngăduința manifestată în fixarea taxei de transport.

Presupunind că onoratul Consiliu Național ține legătura cu Consiliile Naționale din diverse comune și acestea au influența corespunzătoare asupra populației din comunele respective, cu onoare vă aduc la cunoștință că:

1. Lemnele de foc din hotarele comunelor de pe linia Marghita-Șimleul Silvaniei se transportau de obicei de către locuitorii comunelor Săldăbagiu de Barcău, Satu Barbă, Ghida, Almașu Mic, Almașu Mare și Suiug.

2. Lemnele de foc din hotarul comunei Suplacu de Barcău de pe aceeași linie, de locuitori din Suplacul de Barcău, Seliștea și Balc.

3. Iar lemnele de foc din hotarul comunei Bălaia din apropiere de Tileagd, de locuitorii din comunele Tileagd, Uileacul de Criș, Poșolaca, Bălaia și Săbolciu. Ca urmare, rog onoratul Consiliu Național să binevoiască să ia legătura urgentă cu Consiliile Naționale locale maghiare și române care au competență în comunele mai sus menționate să facă tot posibilul ca să determine locuitorii să reînceapă transportul lemnelor la gări.

Iar dacă locuitorii nu ar fi mulțumiți cu suma plătită pînă acum pentru căraușie, Consiliul Național competent să mă înștiințeze, pe mine sau pe reprezentantul local al orașului, ce sume de bani ar considera-o ei echitabilă, pe care eu o voi aproba după posibilități.

Ținînd seama de faptul că problema necesității lemnelor de foc, este deosebit de ardentă, rog cu stimă luarea măsurilor urgente și înaintarea unui raport în acest sens.

Oradea, 1918 noiembrie 26.

L.S.

Rimler Carol
primar

89.

1918 noiembrie 27, Oradea.

GOLDIS LÁSZLÓ NYILATKOZATA A ROMÁN NEMZETGYÜLÉSÉRŐL.*

Goldis László Aradon fogadta egyik fővárosi lap tudósítóját, akinek a következő nyilatkozatokat tette:

* Declarația a fost dată în ziua de 26 noiembrie 1918.

— Igaz-e az a hír, hogy a román szociáldemokraták nem értenek egyet a román nemzeti tanácsnak a világ népeihez intézett nyilatkozatával?

— Lehetségesnek tartom, hogy a mi szociáldemokratáink a magyar szocialista vezetőség befolyása következtében helyteleníti a jegyzékünket. Flueraş János tudtommal nem járt Aradon és ezideig még nem lépett érintkezésbe velem.

— Kik vesznek részt a gyulafehérvári nemzetgyűlésen és mit fognak ott deklarálni?

— A szavazókat alkotják: öt-öt püspök, száz esperes, a szentszék kiküldöttei, a művelődési egyletek 18, nőegyletek 8, a középiskolák, tanítóképzők és szemináriumok 20 tagja. A tanítóegyletek 12, a nemzeti gárda 40—40, az iparegyletek 12, a szociáldemokraták 60, az egyetemek 6 tagot delegálnak. Minden választókerület 5 tagot választ, mivel pedig románlakta területeken 119 választókerület van, ezek összesen 596 tagot küldenek a nemzetgyűlésbe. A nemzetgyűlés összesen 800—900 tagból fog tehát állani. A nemzetgyűlés egy két nappal megelőzőleg Aradon előzetes konferenciát tart, amelyre a rétegek a kiválóbb képviselőiket küldik ki. Az egész 50—60 tagból áll. Ezen a konferencián beszéljük meg azokat a határozatokat, melyeket a nemzetgyűlés elé fogunk terjeszteni.

— Mik lesznek ezek a határozatok?

— Azt hiszem, elsősorban a román nép függetlenségét fogjuk deklarálni. Azonkívül dönteni fogunk a jövődő államformánkról is. Azelőtt sok híve volt nálunk a kantonális köztársasági rendszernek, amelyet sokkal demokratikusabban akartunk saját országunkban megvalósítani, mint ahogyan azt Jási indítványozta. Az utóbbi időben azonban, a magyar kormány támadásai folytán arra a belátásra jutottunk, hogy egy független román köztársaság sosem érezhetné magát biztonságban a magyaroktól. Így előtérbe jött az a felfogás, hogy teljes függetlenségünket csakis a román királyság keretein belül találhatjuk meg. Azt hiszen, a nemzetgyűlés ilyen értelemben is fog dönteni. Ha az aradi tárgyalások során a magyar kormány biztosítja nekünk a kormányzói hatalmat, akkor számos, a magyarságra nézve fontos kérdést kedvezően lehetett volna elintézni. Mindenekelőtt alkothattunk volna egy gazdasági szövetséget, amely a magyar gazdasági érdekeket Erdélyben minden tekintetben biztosította és kielégítette volna. Sőt hajlandók lettünk volna Magyarországgal államszövetségbe lépni. Ennek természetesen már elmúlt az ideje.

Tiszántúli, anul XXIV, nr. 267, 27 noiembrie 1918, f. 4.

DECLARAȚIA LUI VASILE GOLDIȘ DESPRE ADUNAREA NAȚIONALĂ ROMÂNĂ.

Vasile Goldiș a primit, la Arad, pe reporterul unui ziar din capitală, căruia i-a făcut următoarea declarație:

— Este adevărat svonul că social-democrații români nu se solidarizează cu declarația „Către popoarele lumii“ lansată de Consiliul Național Român?

— Consider că se prea poate ca social-democrații noștri, influențați de conducerea socialistă maghiară să ne dezaprobe nota. Cu știrea mea, Ioan Flueraș n-a fost pe la Arad și pînă acum n-a luat contact cu mine.

— Cine vor lua parte la Adunarea Națională de la Alba-Iulia și ce veți declara acolo?

— Alegătorii se vor compune din: cinci episcopi, o sută protopopi, delegații sfîntului scaun, asociațiunile culturale 18, reuniunile de femei 8, școlile medii, școlile normale (preparandiile) și seminariile 20 membri, vor mai delega asociațiile de învățători 12, garda națională 40—40, asociațiile industriale 12, social-democrații 60, universitățile 6 membri. Fiecare circumscripție electorală alege cite 5 membri și întrucît pe teritoriile locuite de români sînt 119 circumscripții electorale, acestea vor trimite, în total, la Adunarea Națională 596 membri. Adunarea Națională se va compune deci, în total, din 800—900 membri. Cu o zi, două, înainte, Adunarea Națională va ține o conferință premergătoare la Arad, la care, straturile își vor trimite cei mai de frunte reprezentanți. În-treaga (conferința) va consta din 50—60 membri. La această conferință vom discuta acele hotărîri pe care le vom prezenta în fața Adunării Naționale.

— Care vor fi aceste hotărîri?

— Cred că, în primul rînd, vom declara independența poporului român. În afară de aceasta vom hotări asupra viitoarei forme de stat. Mai-nainte, a avut mulți adepți la noi, sistemul republicii cantonale, pe care am dorit ca în propria noastră țară s-o realizăm într-o formă mult mai democratică decît a propus-o Jászai. În ultimul timp însă, în urma acțiunilor guvernului maghiar, am ajuns la concluzia că, o republică românească independentă nu s-ar simți niciodată în siguranță, din cauza ungarilor. Astfel s-a evidențiat concepția că, o independență totală nu vom putea afla decît în cadrul regatului României. Cred că Adunarea Națională va hotări și într-o asemenea direcție. Dacă, în cursul tratativelor de la Arad, guvernul maghiar ne-ar fi asigurat puterea (autoritatea) guvernamentală atunci, numeroase și importante probleme referitoare la maghiari s-ar fi putut rezolva în mod favorabil. Înainte de toate am fi putut constitui o uniune economică care, ar fi asigurat și satisfăcut, din toate punctele de vedere, interesele economiei maghiare în Transilvania. Ba mai mult, am fi fost înclinați să intrăm într-o uniune statală cu Ungaria. Natural vremea aceasta a trecut însă.

90.

1918 noiembrie 27, Oradea.

ÁGOSTON PÉTER ÉS LAZÁR AUREL NYILATKOZIK A NAGYVÁRADI NAPLÓNAK A ROMÁN MEGSZÁLLÁSRÓL.

A román hadseregnek Erdélybe való betörése Nagyváradon és Biharmegyében többé kevésbé nyugtalanságot kelt. Ez okból szükségesnek tartottuk, hogy kikérjük dr. Ágoston Péter kormánybiztos és dr. Lázár Aurel nyilatkozatát. Mindkét nyilatkozat fölötte érdekes. Dr. Ágoston Péter szavai mindenkélett megnyugtatóan hatnak.

— Hogy végleg mi lesz — mondta munkatársunknak Biharmegye kormánybiztosa — nem tudjuk. Meg kell várnunk, mi lesz Gyulafehérvárt. Bár én azt hiszem, hogy az sem oldja meg a kérdést, legfeljebb ott csak követeléseket állítanak fel.

A romániai hadsereg betörésére vonatkozóan a következőket mondta dr. Ágoston Péter:

— Mi az antanttal fegyverszünetben vagyunk. A román hadsereg az antanthoz tartozik. Ennek következtében a fegyverszüneti feltételeink szerint a román hadsereg jogosan szállta meg a Szamosig és a Marosig terjedő területeket, ha az antant őt ezzel megbízta. Csak akkor lehet szó sérelemlről, ha a román sereg áttöri a demarkációs vonalat.

— Nálunk a magyar imperium mindenképpen megmarad — folytatta dr. Ágoston — a közigazgatás magyar lesz. Nem hiszem, hogy Nagyvárad megszállásáról szó lenne.

— Kapott-e már kormánybiztos úr valami rendelkezést arra nézve — kérdeztük, — hogy megszállás esetére, amint az ilyenkor szokás, az iratokat biztonságba helyeztesse?

— Nem kaptam semmiféle ilyen rendelkezést, de nem is lehet rá szükség, mert a közigazgatásnak mindenképpen magyarnak kell maradnia.

Dr. Lázár Aurélt is mindenekelőtt Nagyváradnak a román hadsereg által való esetleges megszállása felől kérdeztük meg:

— Ez nem adhat nyugtalanságra okot — mondta dr. Lázár Aurél — mert ha jön is a román hadsereg, csak azért jön, hogy a rendet fenntartsa. Én még nem kaptam semmiféle hivatalos értesítést erre vonatkozóan és közelebbit nem is tudok mondani.

A Gyulafehérvárott december elsején megtartandó nagy román nemzetgyűlésre vonatkozóan így nyilatkozott:

— Csütörtökön Aradra utazom, ahol a legfőbb román nemzeti tanács ülést tart. Ezen az ülésen határozati javaslatot készítünk, amelyet a vasárnapi nemzetgyűlés elé terjesztünk. Hogy mi lesz ez a határozati javaslat, most még nem tudhatom, annyit mondhatok, hogy olyan lesz, amelyet a nép óhajt. Mi csak olyan politikát csinálunk, amit a nép akar. Amit tegnap Goldis közölt*, az megfelel a tényeknek. Mi a Romániával való egységet akarjuk.

Egyébként pedig egy jó gondolatot hallottam. És pedig azt, hogy először ki kell mondanunk az egyesülést. Ki kell mondani, hogy az összes románlakta vidékek egyesüljenek és az az egység döntse el, hogy milyen államalakulatot akar. Azt hiszem, azután meg fog történni Erdély és Románia egyesülése.

A Gyulafehérvárott megtartandó nemzetgyűlésre az 1910-ik évi magyar választójog alapján minden választókerület öt tagot küld ki. Ily módon ötszáz tagja lesz a nemzetgyűlésnek, azonkívül részt vesz azon a papság, tanítóság és maga a nép. Az élesdi kerületet én fogom képviselni egy lelkésszel és három földművessel. Súlyt helyezünk arra, hogy a delegátusok között a legsóbb néprétegek is képviselve legyenek.

„Nagyváradai Napló“, anul XXI, nr. 262, 27 noiembrie 1918, p. 2.

* Vezi document nr. 89.

DECLARAȚIILE DATE ZIARULUI „NAGYVÁRADI NAPLÓ”
DE PETRU ÁGOSTON ȘI AUREL LAZĂR
REFERITOARE LA OCUPAȚIA ROMÂNEASCĂ.

Pătrunderea armatei române în Ardeal, a creat o relativă stare de neliniște în Oradea și comitatul Bihor. Din această cauză am considerat necesar să cerem părerea dr. Petru Ágoston, comisar guvernamental și a dr. Aurel Lazăr. Ambele declarații sînt foarte interesante. Cuvintele dr. Petru Ágoston sînt deosebit de liniștitoare.

Ce va fi pînă la urmă — a spus comisarul guvernamental trimisului nostru — nu știm. Trebuie să așteptăm ce se va întîmpla la Alba Iulia. Cu toate că eu cred că nici aceasta nu va rezolva problema, cel mult acolo se vor formula pretenții.

Referitor la pătrunderea armatei României, dr. Petru Ágoston a spus următoarele:

— Noi sîntem în armistițiu cu Antanta. Armata română aparține de Antantă. Ca urmare pe baza prevederilor armistițiului, armatele române au avut dreptul să ocupe teritoriile ce se întindeau pînă la Someș și Mureș, dacă Antanta i-a încredințat acest lucru. Doar atunci poate fi vorba de o încălcare a armistițiului dacă armatele române vor pătrunde dincolo de linia de demarcație.

— La noi în orice caz se va menține imperiul maghiar — a continuat dr. Ágoston — administrația va fi maghiară. Nu cred că ar putea fi vorba de ocuparea Orăzii.

— Ați primit deja domnule comisar guvernamental ordine — am întrebat — ca în caz de ocupație, cum se obișnuiește în asemenea cazuri, să asigurați securitatea documentelor?

— În acest sens nu am primit ordin, dar nici nu poate fi necesar deoarece administrația va trebui să rămînă neaparat maghiară.

Pe dr. Aurel Lazăr l-am întrebat în primul rînd despre eventuala ocupare de către armatele române a Orăzii:

— Acest lucru nu poate fi motiv de neliniște — a spus dr. Aurel Lazăr — pentru că chiar dacă ar veni armatele române, ar veni doar pentru ca să mențină ordinea publică. Eu nu am primit nici o înștiințare oficială referitoare la acest lucru și ceva mai concret nici nu vă pot spune.

Referitor la Marea Adunare Națională ce urma să se țină la 1 decembrie la Alba Iulia declară:

— Joi voi pleca la Arad, unde Consiliul Național Român Central va ține o ședință. La această ședință vom redacta un proiect de hotărîre, pe care îl vom prezenta duminică în fața adunării naționale. Deocamdată nu știu ce va cuprinde acest proiect, dar pot să afirm că va fi conform dorinței poporului. Noi ducem o politică pe care o dorește poporul. Cele declarate ieri de Goldiș*, corespund realității. Noi vrem unirea cu România.

De altfel am auzit o idee bună și anume aceea că prima dată să declarăm unirea. Trebuie ca toate teritoriile locuite de români să se unească și unitatea aceasta să hotărească ce formă de organizare statală

* Declarația lui Vasile Goldiș făcută la Arad în 26 noiembrie 1918.

să adopte. Cred că după aceea se va realiza unirea Ardealului cu România.

La adunarea națională de la Alba Iulia, pe baza legii electorale maghiare din anul 1910, fiecare circumscripție electorală va trimite 5 delegați. Astfel la adunarea națională vor participa 500 de delegați și în afară de aceștia preoții, învățătorii și însăși poporul. Circumscripția Aleșd o voi reprezenta eu, împreună cu un preot și trei agricultori. Acordăm atenție reprezentării în rîndul delegaților a celor mai de jos pături sociale.

91.

1918 noiembrie 27, Oradea.

Consiliul Național Român din Oradea-Mare și Bihor.

CERTIFICAT

Prin prezentul se certifică, că dl. Nicolae Malița, domiciliat în Săbolciu, întreprinde o călătorie, pentru a lua parte la Adunarea Națională Română din Alba-Iulia.

Oradea-Mare, la 27 noemvrie 1918.

L.S.

Dr. Victor Andru

Secretar

Dr. Aurel Lazăr

Președinte

Arh. St. Oradea, Colecția de documente, nr. 456, original.

92.

1918 noiembrie 27, Oradea.

Comanda Gardei Naționale Române din Oradea-Mare și Bihor

Nr. 2/191
Bilet cl. II

Spesele călătoriei se creditează.

ORDIN DESCHIS

Pentru D-l Nerva T. Cosma care servește în C.N.R. din Oradea Mare și Bihor, este îndreptățit a călători cu tren, automobil ori trăsură din Oradea Mare la Alba Iulia.

Toate autoritățile militare, administrative și civile sînt îndatorate a-
sta numitului într-ajutor.

Sediul:

Oradea Mare, la 27 noiembrie 1918.

Acest ordin deschis este valabil pînă la 10 decembrie 1918.

Iscălitura proprietarului

Nerva Traian Cosma

Comandant,

Herbay

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 143, original.

93.

1918 noiembrie 28, Oradea.

A BIHARVÁRMEGYEI ROMÁN NEMZETŐRSÉG
PARANCSNOKSÁGÁNAK

Nagyvárad

A magyarcsékei járás Cseszvára község határában erdőüzemem van. Folyó hó 25. és 28-án a cseszvárára községbeli hazatért katonák az erdőben megjelentek, s így az ott dolgozó fatermelőimet, mint a csőszeimet azzal a fenyegetéssel zavarták ki, hogy az erdő az övék és keresnivalója ott senkinek nincsen. Ugyanezen kijelentést tették Ács nevű erdő felügyelőmnek és Varga János megbízottamnak is. Ezen idő alatt a cseszvárai katonák — melyeket Janku és Salamon nevű csőszeim és fenti alkalmazottaim személyesen is ismerik — hozzátartozóikkal és több más lakosokkal is, nemcsak a kitermelt fát, hanem az élőfákat is szakadatlan lopják el. Káromat ma még megállapítani azért sem tudom, mert alkalmazottaim az erdőbe menni félnek. Tisztelettel kérem gyors és erélyes intézkedéseiket.

Nagyvárad, 1918 november 28

Dr. Bruder Ferencz

belényesi lakos

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 100/1918, f. 1, original, lb. maghiară.

COMANDAMENTULUI GĂRZILOR NAȚIONALE ROMÂNE
DIN COMITATUL BIHOR

Oradea

În hotarul comunei Ceișoara, din plasa Ceica, am o întreprindere de exploatare forestieră. În zilele de 25 și 28 luna curentă soldați întorși de pe front, originali din comuna Ceișoara, făcându-și apariția în pădure, au gonit de acolo lucrătorii și paznicii mei, amenințându-i și spunându-le că pădurile sint ale lor și nu are ce căuta nimenea acolo. Tot așa i-au declarat inspectorului silvic Acs și împuternicitului meu Varga Ioan. În acest timp soldații originali din Ceișoara — pe care paznicii Iancu și Solomon precum și ceilalți angajați amintiți îi cunosc personal — împreună cu membrii de familie și cu mulți alți locuitori au continuat neîntrerupt să fure nu numai lemnele tăiate dar și arborii.

În prezent nu pot să stabilesc pagubele provocate din cauză că angajații mei nu îndrăznesc să intre în pădure.

Rog cu respect să luați măsuri urgente și energice.

Oradea, la 28 noiembrie 1918.

Dr. Bruder Francisc,

locuitor în Beiuș

94.

1918 noiembrie 29, Oradea.

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

din Cihei

La rugarea D-Voastră din 25 a l.c.* în cauza lemnelor, în conțelegere cu oficiul silvic al Capitlului latin, vă încunoștințăm:

Din tăietura amintită, în timp de 2 săptămîni, să căpătați 2 jugăre pe lingă preț moderat. Mai mult Capitlu nu poate da, deoarece din aceste 7 jugăre are să satisfacă pretențiunile de lemne al apătenilor și al servitorilor domeniali.**. Împărțirea și stabilirea prețului între săteni are să o facă comitetul executiv al Sfatului N[ățional] din sat.

Întrucit lipsa de lemne de foc a sătenilor nu s-ar putea satisface din aceste 2 jugăre, atunci Domeniul, întrucit pe lingă plată ați lucra la rărirea pădurii, a aplicat din lemnele tăiate jumătate cu preț redus a preda satului.

* Vezi document nr. 84.

** Text ilizibil.

Aplanarea aceasta din partea Capitlului și noi o aprobăm și vă îndrumăm, ca pentru cele 2 jugăre de tăietură necondiționat să pășiți în atingere cu curatorul silvanal (erdőgondnokság).

27/XI. 1918

ss. *indescifrabil*

am preluat

29/XI.1918

ss. *indescifrabil*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 35/1918, f. 1 v., concept.

95.

17701/1918

1918 noiembrie 29, Oradea.

BIHARMEGYEI EGYESÜLT NEMZETI TANÁCS

Hivatkozással folyó hó 26-án kelt 17701/1918* számú tiszteletteljes átíratomra, ennek kiegészítésül b[ecses] tudomására hozom, miszerint a városi faüzemnek a Mezőtelegd közelében lévő Izsópallaga községhatárában is van nagyobb mennyiségű tűzifa, amelyet Izsópallaga, Kőalja, Mezőtelki és Vércsorog községek lakói szoktak fuvarozni.

Miután pedig a város fogyasztó közönségének a tűzifára sürgős szüksége van, de a nép a fuvarozástól tartózkodik, felkérem a Tekintetes Nemzeti Tanácsot, hogy a fenti községekre illetékes helyi nemzeti tanácsokat az iránt megkeresni kegyeskedjék, hogy a lakosságnál a fuvarozás megkezdése érdekében közbenjárjanak.

Nagyvárad, 1918 évi november hó 29.

P.H.

polgármester

Rimler

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 101/1918, f. 1, original, lb. maghiară.

* Vezi document nr. 88.

COMITETULUI EXECUTIV
AL CONSILIILOR NAȚIONALE COMITATENSE

Pentru completarea adresei noastre nr. 17701/1918 din data de 26 a lunii curente vă aduc la cunoștință cu respect faptul că întreprinderea de prelucrare a lemnului din oraș, are în hotarul comunei Hotar în apropiere de Tileagd, o cantitate mai mare de lemne de foc pe care locuitorii din Hotar, Subpiatră, Telechiu și Virciorog obișnuiau să le transporte.

Deoarece populația consumatoare din oraș are urgent nevoie de lemne de foc, iar locuitorii refuză cărăușia, rog onoratul Consiliu Național să binevoiască să ia legătura cu Consiliile Naționale locale care au competență în comunele de mai sus să intervină în scopul reînținerii transportului.

Oradea, 1918 noiembrie 29.

L.S.

Primar

Rimler

96.

1918 noiembrie 30, Oradea.

KÉTSZÁZ BIHARI ROMÁN UTAZOTT GYULAFEHÉRVÁRRA.

A tegnapi délelőtti alföldi vonat közel kétszáz biharmegyei románnal indult el a nagyváradai állomásról. A gyulafehérvári román nemzetgyűlésre dr. Kirvai László vezetése alatt kétszáz román ment Biharmegyéből. Különvonatot nem kaptak, ellenben a vonathoz hozzácsatoltak négy vasúti kocsit, amelyből nem kell kiszállniok, mert Békéscsabán hozzákapcsolják azokat az aradi vonathoz. Ma délelőtt újabb transzport utazik Gyulafehérvárra.

„Nagyváradai Napló“, anul XXI, nr. 265, 30 noiembrie 1918, p. 6.

DOUA SUTE DE ROMANI BIHORENI AU PLECAT LA ALBA IULIA

Ieri înainte de masă din gara Oradea, au plecat cu trenul, aproape 200 de români bihoreni. Sub conducerea dr. Vasile Chirvai, din comitatul Bihor au plecat 200 de români la adunarea națională de la Alba Iulia. Nu au primit un tren special, în schimb s-au anexat la tren 4 vagoane din care nu trebuia să coboare deoarece la Békéscsaba se vor cupla la trenul de Arad. Astăzi, înainte de masă, un nou grup va pleca la Alba Iulia.

LISTA

delegaților participanți, din partea cercurilor electorale din comitatul Bihor, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

1. *Cercul orașului Oradea-Mare*: Dr. Iustin Ardelean, avocat; Dr. Sever Erdeli, avocat; Dr. Ioan Boroș, avocat; Ioan Pogani, proprietar; Dr. Coriolan Pop, director de bancă;
2. *Cercul Salonta*: Dimitrie Popa, preot din Tulca; Nicolae Costa, econom din Homorog; Ioan Teorean, econom din Mădăras; Teodor Pățcaș, econom din Micherechiu*; Gavril Roxin, econom din Ciumeghiu;
3. *Cercul Ceica*: Alexandru Golea, preot în Hidișelul Nou; Dr. Emil P. Groza, avocat din Ceica; Dr. Ioan Iacob, avocat din Ceica; Ioan Porj, econom din Dușești; Dr. Eugen Niechi, avocat din Ceica;
4. *Cercul Beiuș—Vașcău*: Dr. Ioan Ciordaș, avocat din Beiuș, Ilarie Crișan, argăsitor din Beiuș; Teodor Cornea, econom din Meziad; Atanasiu Toader, proprietar din Sighiștel; Lăpădat Cioflan, econom din Ghighișeni;
5. *Cercul Tinca*: Dr. Andrei Ille, avocat din Tinca; Dr. Aurel Pinția, avocat din Tinca; Vasile Teuca, învățător din Tăut; Pavel Govoșdan, econom din Tăgădău; Dănilă Vecaș, econom din Husasău (de Tinca).
6. *Cercul Aleșd*: Dr. Aurel Lazăr, avocat din Oradea; Iosif Tărău, preot din Săcădat; Teodor Popoviciu, proprietar din Vîrciorog; Dumitru Bradea, econom din Ponoară; Teodor Manea, econom din Bratca; ca supleanți: Iosif Tripon, învățător din Bratca; Coriolan Mursa, econom din Aleșd; Pavel Domocoș a Fami, econom din Bratca; Dimitrie Ciuplan a Ilieni, econom în Bratca; Ioan Sfârlea, avocat din Aleșd; Dr. Emil Lazar, avocat din Borodul Mare;
7. *Cercul Marghita*: Dr. Iuliu Chiș, avocat din Marghita; Coriolan Manu, preot din Abrămuț; Ioan Popa, preot din Chișlaz; Ioan Cheregi, econom din Satu-Barbă; Grațian Hodoș, econom din Sînlazăr;
8. *Cercul Ugra*: Teodor Luncan, econom din Roit; Alexandru Toptămaș, econom din Cefa; Dimitrie Pop, econom din Sînmiclăuș (Sînnicolaul Român n.n.); Petru Cristea, econom din Nojorid; Dr. Nicolae Zigre, avocat din Oradea;
9. *Cercul Biharia*: Dr. George Roxin, avocat din Oradea; Silviu Bejan, profesor din Arad; George Mudura, proprietar din Alparea; George Pop, proprietar din Oșorhei; Ioan Bordaș a Gligori, econom din Leș;
10. *Cercul Beretyóujfalú*: Dr. Demetriu Mangra, avocat din Oradea; George Mureșan, econom din Bedö*; Teodor Pățcaș, preot din Peterd*; Ioan Bodor, econom din Vecherd* și Victor Domocoș, proprietar din Vecherd*;
11. *Cercul Barand—Hossupály*: dr. Teodor Burdan, avocat din Arad; Dr. Traian Pășcuț, inginer din Oradea; Liviu Lazar, proprietar din Oradea; Andrei Popovici, proprietar din Oradea și Dr. Sever Ispravnic, avocat din Arad;

* Localități aflate azi pe teritoriul R. P. Ungare.

12. *Cercul Săcuieni*: Gavril Goie, Gheorghe Sandor, Ioan Rocica, Ilie Zacota și Gheorghe Cuibuș, toți din comuna Cheniz*;
13. *Episcopi*:
 1. Dr. Demetriu Radu;
14. *Vicari*:
 1. Romul R. Ciorogariu;
15. *Protopopi*:
 1. Andrei Horvath, Oradea;
 2. Alexandru Munteanu, Peștiș;
 3. Petru E. Papp, Beiuș;
 4. A. Deseanu, Vașcău;
 5. Nicolae Roxin, Tinca;
 6. Petru Serb, Beliu;
 7. Ioan Genț, Oradea;
 8. Dr. Victor Hetco, Beiuș;
 9. Iosif Patachi, Ardușat;
 10. Victor Pop, Holod;
 11. Dr. Paul Lauran, Popești;
 12. Rev. Vasile Tămaș, Popești;
 13. George Pteancu, Sfîrnaș;
 14. Romul Buzila, Mădăras;
 15. Pamfil Ossian, Cărăsău;
16. *Consistorii și Capitluri*:
 1. Dr. Gregorie Papp, secretar episcopesc, din partea Consistoriului gr. cat. român din Oradea;
 2. Dr. Iacob Radu, canonic, din partea Capitlului catedral gr. cat. din Oradea;
17. *Societăți culturale și reuniuni de lectură*:
 1. Sever Sălăgean din Holod, reprezentantul ASTRA, despărțămîntul Ceica;
 2. Dr. Savu Marta, avocat și Augustin Magyar, profesor, reprezentanții ASTRA, despărțămîntul Oradea;
 3. Dr. Alexandru Ghera, reprezentantul Societății pentru fond de teatru român, filiala Beiuș;
 4. Dr. Gavril Cosma, avocat și Roman Cristian, reprezentanții Casei Române din Beiuș;
18. *Reuniuni de cîntări și muzică*:
 1. Ioan Bușița, profesor și Dr. Nicolae Bolcaș, avocat, reprezentanții Societății de cîntări „Lira“ din Beiuș;
 2. Dr. Vasile Kirvai, profesor și Dr. Valer Mărcuș, candidat de avocat, reprezentanții Reuniunii de cîntări „Hilaria“ din Oradea;
 3. Dr. Augustin Ciurdariu, avocat, reprezentantul Reuniunii de cîntări „Armonia“ din Vașcău;
19. *Societăți*:
 1. Grigorie Rițiu, teolog, reprezentantul Societății „Sfîntu Ioan Gură de aur“ a teologilor români din Oradea;
20. *Societăți financiare*:
 1. Maxim Nonu, comerciant, reprezentantul Societății pe acții „Șoi-mul“ din Vașcău;

* Voivozi.

21. *Reuniuni femeiești:*
 1. Elena Dr. Muntean și Elena Ardelean, reprezentantele Reuniunii femeilor din Beiuș și Jur;
22. *Școli:*
 1. Victor Borlan, reprezentantul Gimnaziului superior gr. cat. din Beiuș.
 2. Dr. Gheorghe Miculaș, profesor, reprezentantul Institutului teologic gr. cat., român din Oradea;
 3. Petru Tămăian, profesor, reprezentantul Institutului pedagogic gr. cat. român din Oradea;
 4. Camil Sălăgean, director, reprezentantul Școlii civile gr. cat. române din Beiuș;
23. *Reuniuni învățătorești:*
 1. Alexandru Sala și Gavril Dudulescu, învățători, reprezentanții Reuniunii învățătorilor greco-ortodocși români din Bihor;
24. *Gărzile Naționale Române:*
 1. Teodor Stanca, sublocotenent, reprezentantul G.N.R. din Aleșd;
 2. Sublocotenent Ioan Buhuș din Ceica și Aurel Dejeu din Aușeu, reprezentanți ai G.N.R. Bihor;
25. *Reuniuni ale meseriașilor și comercianților:*
 1. Ioan Chidioșan, fierar, reprezentantul Reuniunii industriașilor din Beiuș;
 2. Maxim Nonu și Alexandru Coroiu, reprezentanții comercianților din Vașcău;
26. *Tinerimea universitară:*
 1. Nerva A. Iercan și Nerva Traian Cosma, reprezentanții tinerimii române de la Academia de drept din Oradea;

Gazeta oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria, nr. 1—15/1918—1919.

98.

1918 decembrie 1, .Aușeu

PROTOCOL

luat în Aușeu la anul 1918, întii decembrie.

De prezent a fost întreg „Sfatul Național Român“, în frunte cu președintele Ioan Dejeu.

1.

Sfatul național local, împreună cu sătenii adunați fac propunerea ca, dealurile oprite din hotarul satului să fie lăsate iarăși libere pentru pășunat.

Hotărîrea se primește și se înaintează „Cons[iliului] Național“ din Oradea Mare.

2.C

Sătenii fac propunerea înaintea Sfatului național, ca filia de la societatea „Hangya“, care pînă acuma a avut drept de a vinde numai articole de trai, în viitor să aibă dreptul de a ținea și trafica și băuturi alcoolice în măsură nețarmurită.*

Propunerea se primește și se înaintează pentru ulterioare dispoziții la Marele Sfat Național Român de Oradea Mare.

3.C

Sătenii cer îngăduință de a fierbe răchie cu căldările lor proprii. Hotărîrea se înaintează Cons[iliului] Național Român.

4.C

Sătenii cer ca Marele Sfat Național Român de Oradea Mare, ca forul cel mai suprem și competent al aranjării plinsurilor poporului român de Biharea, să dea îngăduință, ca sătenii să poată cultiva în pămîntul lor tutun în măsură nehotărîtă.

Se va înainta Sfatului Român din Oradea Mare.

5.

Florian Ilie, Ioan Farc, Petru Lonțîș, Nisca Cepleu, Gavril Oprea a nușului, Petru Flore, Antoniu Farcu, Florea Farcu, Maria Oprea văduva, Mitra Dejeu, Mitra Marian, Ioan Ardelean, Mihai Dejeu, Simion Gitaș, Medreana Dejeu, Ioan Marian, Gheorghe Marian se plîng, că ajutoarele războinice ce le compete pentru bărbații, respectiv feciorii, trimiși la bătaie nu le-au primit.

Se cere intervenirea „Sfatului Național Român“ din Biharea, ca să facă pasul necesar la forurile competente pentru plățirea ajutoarelor cerute.

Nefiind alte puncte de pertactat, ședința se ridică la ceasul patru după amiază.

Dat ca mai sus.

Ioan Dejeu m.p.

președintele Cons. Național Român
din Aușeu.

Petru Cepleu

notar.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 73/1918, f. 1, original.

* nelimitată.

Fakereskedelmi részvénytársaság
fiókja
Budapest, V, Arany János utca 27

BIHARVÁRMEGYE TEKINTETES NEMZETI TANÁCSÁNAK

Nagyvárad

Biharvármegye t. Nemzeti Tanácsa m. hó 24-iki szakmánkat meghívott értekezletén örömmel hallottuk, hogy t. Cim minden a szakmánkba vágó kérdésben és annak elérésére, hogy az üzemek fenntartassanak, támogat és konkrét kéréseket elintéz.

Herskovitz Lajos képviselőnk már előszóval is előadta kérelmünket és vagyunk bátrak azt újból írásban is a következőkben megismételni:

1) Tekintve, hogy üzeink nagyrésze nemcsak az élesdi, hanem a margittai járásban vannak és miután a margittai járás jelenleg még a debreceni körzethez tartozik, kérjük ezen járást is a nagyváradi körzethez visszacsatoltatni, illetve illetékes helyen eljárni, hogy ennek megváltoztatása ilyképpen foganatosíttassék és ebből folyólag aziránt is intézkedni, miszerint nemcsak a nagyvárad—kolzsvári, és nagyvárad—vaskóhi vonalra, hanem a székelyhid—margittai vonalra is megfelelő katonai osztag helyeztessék el, mert mindaddig, amíg a biztonság ott is helyreállítva nem lesz, ott sem lehet dolgoztatni, de a személyzetet sem tartani, mert erre nem is kaphatók és így az üzem szünetelése folytán a munka ellátási lehetőség is elesik.

2) Bizonyára ismeretes lesz t. Cim előtt, mily nagy közgazdasági tényező a magyar államvasutaknak talpfával és a hazai bányáknak bányafával való ellátása. Mi a MÁV-nak egyike azon szállítói vagyunk, akik az ország különböző részein igen tetemes mennyiségű talpfát és váltótalpfát szállítunk, ilyen kötelezettséget vállaltunk, de a hazai bányáknak tetemes mennyiségű bányafát is szállítani vállalkoztunk. Ezen szállítási kötelezettségünknek részben a biharmegyei Fűves és Középes, valamint Élesd, Felső és Alsólugos határában lévő üzeinkből tennünk eleget. Ezen fentemlített üzeinkben már eddig is mintegy 60 000 darab különböző szabványú tölgytalpfánk és mintegy 2000 m³ bányafánk van megtermelve és az említett mennyiségnek mintegy háromszorosát kell még termelni és szállítani. Sajnos sem a munkások, sem a fuvarosok az engedélyezett igen magas termelési és fuvarozási árak dacára munkát nem teljesítenek és általában azon hitben vannak, hogy minek mindezt tenni, hiszen mindez úgyis közös és ma holnap úgyis az ő tulajdonukba megy és hasonló jelszavak alatt a munkába nem állanak. Ha a jelenlegi viszonyok között és arra való tekintettel, hogy a kedélyeket még jobban felizgatni nem akarva, a közérőnek kirendelése iránti kérelmünktől el is tekintünk, felkérjük a tekintetes Nemzeti Tanácsot, miszerint keresse meg a helyi Nemzeti Tanácsot és annak propagálásával, hogy ezen passzív magatartás célra nem vezető, világosíttassa fel illetékes egyénekk

és illetékes helyeken alant felsorolt falvakat, illetve annak lakosait, miszerint álljanak munkában, fuvarozzanak, mert ez által a fontos vasúti vonalak fenntarthatók, e nélkül sem a személyforgalom, sem pedig az élelmiszerek nem továbbíthatók és az éhenhalásnak vagyunk kitéve.

Ami a fuvarbérek megállapítását illeti — bár nézetünk szerint már eddig minden képzeletet felülmúló magas árakat fizetünk — hajlandók vagyunk a helyi nemzeti tanács, vagy más delegálandó bizottsággal egyetértőleg azokat újból revízió tárgyává tenni és megállapítani.

A szóban forgó községek a következők:

ÉLESDI járás:

Felsőlugos, Alsólugos, Keszteg, Kóalja, Esküllő, Cécke, Izsópallaga, Mezőtelki, Kövesd.

MARGITTAI járás:

Középes, Almaszeg, Bodonos, Pappfalva, Cséhtelek, Bisztraterebes, Bózsaly, Érabrány, Sebesújfalú, Széltalló, Száldobágy, Tóti, Bályog, B. Déda, B. Kohány, Kozmaalmás, Újbártfalva, Berettyószéplak, Várvíz, Fűves, Baromlak, Forduló, Almaszeghuta és a többi ide gravitáló helységek, melyek Margitta és Berettyószéplak állomásra leendő fuvarozásnál tekintetbe jöhetnek.

Felhívjuk b. figyelmüket, miszerint örömmel vennők, ha a leszerelés folytán lovak és igáskocsik szabaddá válnak, hogy ilyeneket is régi igák felállíthatása céljából rendelkezésünkre bocsájtanának, legyenek azok akár vétel, akár kölcsön alakjában, de ebben az esetben kérnünk kell megfelelő takarmányt is rendelkezésre bocsájtani.

Amidőn még felemlíteni bátorkodunk, hogy minden e tárgyban szükségelt felvilágosítást — a gyorsabb elintézés elérhetése céljából — Nagyváradon Deák Ferenc utca 2. alatt lakó (telefon 13-96) Herskovitz Lajos képviselőnkhez fordulni kegyeskedjenek, vagyunk hathatós intézkedésük reményében, azt kérve.

Budapest, 1918 december 2.

kiváló tisztelettel
Fakereskedelmi részvénytársaság
fiókja.

P. H.

Löwy

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 99/1918, f. 1—2, original, lb. maghiară.

*Societatea pe acțiuni pentru comercializarea lemnului.
Budapesta V. str. Arany János 27.*

ONORATULUI CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN
AL COMITATULUI BIHOR.

Oradea

Cu satisfacție am luat la cunoștință, la Consfătuirea Consiliului Național Român al comitatului Bihor din data de 24 a lunii curente, unde a fost invitată și branșa noastră, că onoratul Consiliu ne sprijină în rea-

lizarea tuturor problemelor legate de activitatea noastră în vederea funcționării întreprinderilor și ne rezolvă toate cererile concrete.

Delegatul nostru, Herskovitz Ludovic, v-a expus verbal rugămintea noastră, iar acum îndrăznim să o repetăm și în scris în cele ce urmează:

1. Avînd în vedere că întreprinderile noastre în marea lor majoritate sînt plasate nu numai în plasa Aleșd ci și în plasa Marghita și deoarece plasa Marghita în prezent aparține de circumscripția Debrețin, vă solicităm realipirea sa la circumscripția Oradea, adică să interveniți la forurile competente să se facă modificările în acest sens. Ca urmare, rog să luați măsuri ca să fie plasate unități militare nu numai pe liniile Oradea—Cluj și Oradea—Vașcău, ci și pe linia Săcuieni—Marghita, deoarece pînă cînd siguranța publică nu se va restabili și aici, nu se poate lucra și nu se poate ține nici personalul administrativ, acesta ne fiind dispus și astfel prin stagnarea producției nu se pot asigura condiții de muncă.

2. Cu siguranță este cunoscută de Dvs. importanța economică pe care o are aprovizionarea căilor ferate de stat cu traverse și a minelor din țară cu boltare*. Noi sîntem unul dintre cei mai importanți furnizori de traverse necesare Căilor Ferate Maghiare și ne-am luat această obligație, dar totodată ne-am angajat să furnizăm cantități mari de lemne și minelor din țară. Acestei sarcini i-am face față, în parte, prin întreprinderile noastre din localitățile Vărzari și Cuzap, precum și din Aleșd, Lugașu de Sus și Lugașu de Jos, comitatul Bihor. În aceste întreprinderi mai sus amintite, s-au produs deja cca. 60 000 buc. traverse din stejar de diferite tipuri și cca. 2 000 m³ lemne pentru mine, fiind necesară încă producerea și furnizarea unei cantități de trei ori mai mari decît cea amintită. Din păcate, cu toate că sînt aprobate tarife ridicate atît la exploatare cît și la transport, nici muncitorii și nici cărăușii nu lucrează, deoarece trăiesc cu convingerea că toate acestea sînt bunuri comune și în curînd vor trece în posesia lor, sub astfel de lozinci ei refuză să lucreze. În situația actuală avînd în vedere că nu vrem să surescîtăm spiritele, renunțăm la rugămintea de a ni se trimite forță publică și vă rugăm onorat Consiliu Național să determinați Consiliile Naționale locale să propage ideea că aceste acțiuni nu vor duce la bun sfîrșit și prin persoane competente să lămurească localitățile amintite mai jos, adică pe locuitorii acestora, ca să înceapă exploatarea și cărăușia, deoarece numai astfel se pot întreține liniile ferate importante, fără care nu se poate realiza nici transportul de persoane și nici de alimente, astfel fiind expuși pieirii.

În ceea ce privește tarifele de cărăușie, sîntem dispuși să revizuim în înțelegere cu Consiliile Naționale sau cu alte comisii delegate și să le fixăm, cu toate că după părerea noastră și pînă acuma am plătit prețuri care depășesc orice închipuire.

Comunele în cauză sînt următoarele:

Plasa Aleșd: Lugașu de Sus, Lugașu de Jos, Chistag, Subpiatră, Aștileu, Țețchea, Hotar, Telechiu, Cuiేశd.

Plasa Marghita: Cuzap, Voivozi, Budoi, Popești, Ciutelec, Chiribiș, Bogei, Abram, Bistra, Margine, Săldăbagiu de Barcău, Tăuteu, Balc, Ghida, Cohani, Almașu Mare, Satu Barbă, Suplacu de Barcău, Varviz,

* stîlpi de susținere a galeriilor de mină.

Vărzari, Borumlaca, Socet, Huta Voivozi și celelalte localități care se pot lua în considerare pentru cărăușie la gările Marghita și Suplacu de Barcău.

Vă înștiințăm totodată că ne-am bucura dacă ne-ați putea pune la dispoziție cai și căruțe rămase disponibile în urma rechiziționării sau atelașe vechi, prin vânzare sau sub formă de împrumut; în cazul din urmă rugăm a asigura și întreținerea acestora.

În sfârșit vă reamintim că în această problemă pentru rezolvarea mai urgentă, vă puteți adresa delegatului nostru Herskovitz Ludovic din Oradea str. Deák Ferenc 2 (telefon 13-96). Sperăm și cerem luarea măsurilor energice de către dvs.

Budapesta, la 2 decembrie 1918.

Cu stimă deosebită
Societatea pe acțiuni pentru
comercializarea lemnului
L.S.

Löwy

100.

1918 decembrie 3, Oradea.

NAGYVÁRADON AKARTÁK A ROMÁN KORMÁNYT FELÁLLÍTANI. A GYULAFEHÉRVÁRI REVOLUCIÓ*

Gyulafehérvár, december 2. A román nemzetgyűlésen dr. Goldis László következő határozati javaslatát fogadták el:

1. Erdély, Bánát és Magyarország összes románjainak nemzetgyűlése kimondja az összes románok és románlakta területek Romániával való egyesítését.

2. Az alkotmányozó nemzetgyűlés összeüléseiig ideiglenesen autonómiát kapnak a fentemlített területek.

3. Az új román állam megalakulása alkalmából elhatározottat:

a) A teljes nemzeti szabadság az összes népeknek, melyek saját anyanyelvükön tanulhatnak, igazgathatják magukat és képviseltethetik magukat az összes törvényes testületekben.

b) Az összes népek teljes vallásszabadságot élveznek.

c) Teljes demokratizálódás minden vonalon.

d) Általános, egyenlő, titkos, községenkénti választójog minden 21 éves férfi és nő számára.

e) Egyesülési és gyülekezési szabadság.

f) Radikális agrár-reform.

g) Az ipari munkásság olyan jogokat kap, mint a nyugati államokban.

* Greșeală de tipar. Corect rezoluție.

4. A nemzetgyűlés kifejezi óhaját, hogy a békekongresszus elismerje az összes szabad nemzetek szövetségét.

5. A nemzetgyűlés üdvözli a volt monarchia rabságtól felszabadult nemzeteit, a cseh-szlovákokat, ruthéneket, horvátokat.

6. A nemzetgyűlés üdvözli Bukovinát, amely már egyesült Romániával.

7. Háláját és csudálatát fejezi ki az antant előtt, amely a népeket megmentette a barbár uralomtól.

8. Az ügyek továbbvitelére egy nagy nemzeti tanácsot választ, amely az alkotmányozó nemzetgyűlésig intézkedik.*

A rezolúciót egyhangú lelkesedéssel elfogadták.

Gyulafehérvár, december 2. A nemzetgyűlés delegátusai a gyűlés után bevonultak a katonai gyakorlótérre, ahol százezer főnyi tömeg szorongott. A tribünökről lelkesítő beszédet intéztek a tömeghez. Fluerás János szociáldemokrata vezér is beszélt. A nemzetgyűlés elhatározta, hogy üdvözli a felszabadult nemzeteket. Felmerült ekkor az a gondolat, hogy a magyar köztársaságot is üdvözlük, de elvetették, mert azaz álláspont kerekedett felül, hogy Magyarország nem volt rabságban sohasem.

A kormány székhelyeül eleinte Gyulafehérvár volt kiszemelve. Sokan Nagyváradot, vagy Aradot akarták, de végül Kolozsvár mellett döntöttek, amelyet központi fekvése predestinál erre.

„Nagyváradai Napló”, anul XXI, nr. 267, 3 decembrie 1918, p. 3.

LA ORADEA SE INTENȚIONA INSTALAREA GUVERNULUI ROMÂN Rezoluția de la Alba Iulia

Alba Iulia, 2 decembrie. Adunarea națională română a aprobat următorul proiect de rezoluție prezentat de dr. Vasile Goldiș.

1. Adunarea națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Ungaria decretează unirea cu România a tuturor românilor și a teritoriilor locuite de români.

2. Teritoriile sus menționate vor primi autonomie provizorie pînă la întrunirea adunării naționale constituante.

3. Cu ocazia formării noului stat român s-a hotărît:

a) deplina libertate națională pîntru toate popoarele (naționalitățile conlucuitoare n.n.) care în limba lor maternă vor putea să învețe, să se administreze și să fie reprezentate în toate corpurile legislative.

b) deplină libertate confesională tuturor popoarelor.

c) realizarea deplinei democratizării în toate domeniile.

d) dreptul la vot universal, egal, secret și pe comune a tuturor bărbaților și femeilor în vîrstă de 21 de ani.

* Textul integral al proiectului de rezoluție a fost publicat în lucrările: Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918, Ediția a II-a, București, 1972, p. 673—674; Marea Unire de la 1 decembrie 1918, București, 1943, p. 109—111; Tiron Albani, Douăzeci de ani de la unire, vol. I., Oradea, 1938, p. 231—234; ș.a.

- e) libertatea asocierilor și întrunirilor.
 - f) reformă agrară radicală.
 - g) muncitorimea industrială va primi drepturi identice cu a celor din statele apusene.
4. Adunarea națională își manifestă dorința ca congresul de pace să recunoască confederația tuturor națiunilor libere.
5. Adunarea națională salută națiunile cehoslovacă, ruteană, croată eliberate de sub robia fostei monarhii.
6. Adunarea națională salută Bucovina care s-a unit deja cu România.
7. Își exprimă mulțumirea și admirația față de Antantă, care a scăpat popoarele de sub dominația barbară.
8. Pentru conducerea în continuare a activităților se alege un Mare Sfat Național, care va lua toate măsurile pînă la întrunirea adunării naționale constituante.

Rezoluția a fost adoptată cu entuziasm unanim.

Alba Iulia, 2 decembrie. După ședință delegații adunării naționale au mers pe cîmpul de instrucție,* unde era adunată o mulțime de 100 000 de oameni. De la tribune s-au adresat mulțimii cuvîntări în-sufletitoare. A vorbit și Fluieraș Ioan unul dintre fruntașii social-democraților. Adunarea națională a hotărît ca să salute națiunile eliberate. A apărut atunci și ideea ca să se salute republica ungară, dar nu s-a acceptat, deoarece a învins acel punct de vedere că Ungaria nu a fost niciodată subjugată.

— Inițial Alba Iulia a fost desemnată ca loc de reședință a guvernului, mulți ar fi vrut să fie Oradea sau Aradul, dar în cele din urmă au hotărît să fie Clujul al cărei poziție centrală era predestinată pentru aceasta.

101.

1918 decembrie 4, Oradea.

A MAGYAR SZOCIÁLDEMOKRATÁK A GYULAFEHÉRVÁRI HATÁROZATRÓL

A magyarországi szociáldemokraták a múlt hét elején tartott országos gyűlésen tudvalevőleg a magyarországi román szociáldemokraták még erélyesen tiltakoztak az ellen, hogy az erdélyi román impériumot a szerintük reakcionárius bojár uralom alatt álló román királysághoz csatolják. A gyulafehérvári határozathoz ennek dacára csatlakoztak a román szociáldemokraták, mert ígéretet nyertek, hogy Románia is teljesen demokratikussá alakul át. Erre az ígéretre a következő megjegyzést fűzi a „Népszava“:

* Cîmpul lui Horia.

Román elvtársaink feledik, hogy a politikában az ígéret vajmi keveset jelent. Romániában még parancsol a bojár. Romániában még csaknem jobbágy a paraszt. Romániában még nem volt forradalom, sőt a magyarországi bevonulás nem egyéb, mint a román sovinizmus tüzelése. fokozása abból a célból, hogy a forradalmi energiák ezen az úton levezetődjenek. Demokráciát ígérni igen könnyű ott, ahol még a nemzetközi szerződések kijátszását is kitűnően értik. Azt hisszük, hogy a magyar forradalom nagyobb biztosíték, mint a román reform ígérete. Teljes bizonyossággal merjük állítani, hogyha Romániában a magyar forradalom hatása alatt a kormány reformokra fogja magát elhatározni, ezek a reformok, amelyeket a Hohenzollern a bojárokkal hajt végre, távolról sem lesznek oly mélyrehatók, mint azok a reformok, mint amelyeket Magyarországon az egész nép megmozdulása, forradalma vetett felszínre.

A „Népszava“ e megjegyzéseire a román szociáldemokraták azzal felelnek, hogy teljes biztosítékot nyertek arra, hogy Romániában megvalósítják a demokrácia, népszabadság és népjogok minden követelményét és a román imperium megadja a magyar, szász és székely népnek a legteljesebb szabadságot. Ezért remélik, hogy a magyar szociáldemokratákkal tovább is testvéri egyetértésben fognak élni, különösen ha meggyőződnek arról, hogy a gyulafehérvári határozatban hangoztatott szociális program meg is fog valósulni.

„Nagyváradai Napló“, anul XXI, nr. 268, 4 decembrie 1918, p. 3.

SOCIAL-DEMOCRAȚII MAGHIARI DESPRE HOTĂRÎREA DE LA ALBA-IULIA

La congresul Partidului social-democrat din Ungaria, ținut la începutul săptămînii trecute, social-democrații români din Ungaria au protestat încă energie împotriva unirii imperiului român din Ardeal cu regatul român aflat, după părerea lor, sub dominația reacționară a boierimii. Cu toate acestea social-democrații români au aderat la hotărîrea de la Alba Iulia, deoarece li s-a promis că și România va deveni un stat pe deplin democratic. Referitor la această promisiune ziarul „Népszava“ face următoarea remarcă:

Tovarășii noștri români uită, că în politică promisiunea înseamnă foarte puțin. În România încă poruncesc boierii. În România țăranul încă aproape este iobag. În România încă nu a fost revoluție, iar intrarea (trupelor) în Ungaria nu este altceva decît o descărcare a sovinișmului român, intensificat cu scopul de a diminua pe această cale energiile revoluționare.

Este foarte ușor să se promită democrația acolo unde se pricep de minune ca să dejoace pînă și convențiile internaționale. Considerăm că revoluția maghiară oferă o mai mare garanție, decît promisiunile de reformă ale românilor. Putem afirma cu toată certitudinea că dacă în România sub influența revoluției maghiare guvernul se va hotărî să

facă reforme, aceste reforme Hohenzollern le va pune în aplicare cu boierii și ele nu vor fi nici pe departe atât de profunde, ca și reformele, pe care le-a ridicat în Ungaria mișcarea, revoluția întregului popor.

La observațiile (ziarului) Népszava social-democrației români răspund, că au primit asigurări ferme, că în România se vor înfăptui cerințele democrației, a libertății și a drepturilor popoarelor și imperiul român va acorda deplina libertate poporului maghiar, sas și secu. De aceea speră, că și pe mai departe vor trăi în înțelegere frățescă cu social-democrații maghiari, mai ales dacă se vor convinge de faptul că se va traduce în viață programul social accentuat în rezoluția de la Alba Iulia.

102.

C.N.R. din Oradea-Mare și Biharia

1918 decembrie 4, Oradea.

PROCES-VERBAL*

luat în localitatea oficioasă a C.N.R. din Oradea Mare și Biharia la 4/XII.1918. Sint de față subsemnații.

Se prezintă Aurel Fildan — notar —, Georgiu Mateia, Mihai Ber-tea, Ioan Balaj și Kertész Mátyás, locuitori în Gurbediu, predau următoarele:

În hotarul satului Gurbediu e[ste] 1 400 jugăre de pământ arător, proprietatea Prepozitului r[omano]-cat[olic] din Oradea Mare. Pământul acesta e arendat lui Löwy Móric, arenda s-a început în 1 oct[ombrie] 1918. Comuna voiește ca pământul numit să fie de acuma dat în arendă la locuitorii din sat. Prezența cer, în numele locuitorilor satului, intervenția C.N.R. din Oradea Mare și Bihor la prepozitul r[omano]-cat[olic] ca să fie numită o ziua pentru pertractarea luării în arendă a pământului numit, la care pertractare să fie de față delegații satului și a C.N.R. din Oradea Mare și Bihor pentru apărarea intereselor sătenilor față de Löwy, care are pretenții mari.

Prezenții aliază lista oamenilor, care iau responsabilitatea pentru lucrarea pământului și pentru plățirea arendei.

D.c.m.s.

Ioan German

loc(otenent)

Aureliu Fildan

George Mateia

Ioan Balaj

Kertész Mátyás

Mihaly Bertye

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 65/1918, f. 1, original.

* Vezi document nr. 70.

1918 decembrie 4, Oradea.

C.N.R. din Oradea Mare și Bihor

PROCES-VERBAL

luat în localitatea oficioasă a C.N.R. din Oradea Mare și Bihor la 4/XII 1918. Sînt de față subsemnații.

Se prezintă Buda Mihai, Samuilla Tivadar, Berteza Tivadar, Marcaș Mihai, în numele locuitorilor din Căoașd* și predau următoarele:

Fiindcă în satul Căoașd nu este pămînt domেনial, care sătenii l-ar putea lua în arendă și fiindcă în satul din vecini, Tulca, e pămînt mai mult, proprietatea episcopului rom.cat. din Oradea Mare, care locuitorii din Tulca nu-l lucră în arendă: ei, locuitorii din Căoașd, ar dori să ia în arendă din pămîntul de la Tulca, a episcopului rom.cat., 1 400 jugăre. Cer intervenția C.N.R. din Oradea Mare și Bihor la episcopul rom. cat. din Oradea, pentru de a numi o zi pentru pertractarea luării pămîntului numit în arendă, la care pertractare să fie de față și delegatul C.N.R. din Oradea Mare și Bihor.

D.c.m.s.

Ioan German

Teodor Számuillá
Teodor Berteza
Mihai Marcașu
Buda Mihai

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 64/1918, f. 1, original.

1918 decembrie 4, Oradea.

C.N.R. din Oradea Mare și Bihor.

PROCES-VERBAL

luat în localitatea oficioasă a C.N.R. din Oradea Mare și Bihor, la 4/XII.1918. Sînt de față subsemnații.

Se prezintă Dimitrie Iacob și Gheorghe Cozma din Almaș(u Mare) și predau următoarele:

* Căvașd.

Ambii s-au prezentat la C.N.R. din loc. din încredințarea poporenilor din Almaș. Roagă On. C.N.R. din Oradea Mare și Bihor, să binevoiască a esmite unul dintre membri pentru formarea sfatului comunal și pentru formarea gardei naționale. Ei îl v[or] aștepta cu trăsura la gară.

D.c.m.s.

Augustin Chirila

*Jakab Demeter
Kozma György*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 66/1918, f. 1, original.

105.

1918 decembrie 5, Buduslău.

Érbogyoszló, 1918 December hó 5-én.

MÉLTÓSÁGOS FŐISPÁN ÚR!

December 3-án tartott közgyűlésen nagyon sokan akartak szónokolni, nem láttam illőszerűnek kéréssel az idő túlhaladottsága miatt elő állani, ezért vagyok bátor levelemben kérelmünknek kifejezést adni a föld tekintetéből kifolyólag, mivel az állam a margittai mólki apátság birtokát átveszi és kiosztásra juttatja, kérnök alázatosan Méltóságod hasson oda, hogy a belsőséget egy 5 gimnázium felállítására fordítsa, mely által reméljük, hogy úgy minket magyarokat és szintén a románokat egyenlő szerencse fog érni gyermekeink olcsóbb taníttatásával, melynek eddig is igen nagy hiányát éreztük, és még ha hozzá kell is járulnunk szívesen áldozunk, csak lássuk eredményét azon épületet úgy sem veheti meg egyes ember, bízván Méltóságod becses személyében, maradtunk tisztelettel Nemzeti tanács kiküldöttjei.

*Móricz Márton
és társa*

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar 366/1978, f. 46, original, l. maghiară.

ILUSTRE DOMNULE COMITE!

În adunarea comună din 3 decembrie, foarte mulți au vrut să ia cuvîntul și de aceea am considerat că nu era momentul să vă prezint doleanțele, datorită și timpului foarte înaintat. Îndrăznesc acum să exprim în scrisoare cererea noastră, decurgînd din aceea că statul urmează să preia și să exproprieze domeniul abației de Mõlk din Marghita. Vă rugăm smerit să interveniți ca intravilanul să fie destinat ridicării unui gimnaziu care ar fi un cîștig egal atît pentru noi ungurii cît și pentru români, pentru educarea gratuită a copiilor noștri, a cărei lipsă acută am resimțit-o și pînă în prezent. Chiar dacă va trebui să contribuim, aducem sacrificii cu plăcere, numai să-i vedem roadele, de altfel clădirea aceea nici nu poate fi cumpărată de o singură persoană.

Încrezători în persoana domniei voastre rămînem cu respect delegații Consiliului național (maghiar).

Móricz Martin

și ceilalți

106.

1918 decembrie 5, Bălaia.

C.N.R. din Oradea-Mare și Bihor

PROCES-VERBAL

luat în localitatea oficioasă a C.N.R. din loc la 5/XII.1918.

Sînt de față subsemnații.

Se prezintă Gheorghe Cimpian și Florian Bondar din Bălaia și predau următoarele:

În Bălaia se pune spre vînzare domeniul lui Lakatos constător din 600 iugăre mici (1 200 st.²). Cu vînzarea e încredințat avocatul din Oradea, Dr. Kaczián Kálmán, care cere pentru pămîntul arător 2 000 cor. iug[ărul], iar pentru tăietură, 1 000 cor. Cîțiva din locuitorii din Bălaia, cu stare mai bună, care n-au fost soldați, voiesc să plătească pămîntul și să-l împărțească între 15—20 de oameni.

Ei, din încredințarea celor săraci, fără pămînt, roagă O[noratul] C.N.R. să binevoiască a interveni ca domeniul ămîntit să fie parcelat între locuitori din Bălaia, care n-au pămînt și care au fost soldați.

D.c.m.s.

Augustin Chirila

Florian Bondar
Gheorghe Cimpian

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 67/1918, f. 1, original.

LISTĂ

Domnilor, noi locuitorii din com. Bălaia, toți ne-am hotărît în privința pământului Lakatos a-l cumpăra și aceștia toți au fost soldați.

Nr. crt.	Numele	aceștia n-au nimic	Nr. crt.	Numele	aceștia n-au nimic
1	Ioan Mătiușiu	—	47	Ioan Serac	—
2	Iosif Dinischi	—	48	Vasile Serac	—
3	Mitru Bisle a Mitrului	—	49	Pavel Sonie a Flori	—
4	Florian Serbuciu	—	50	Iosif Ficuțiu	—
5	Georgiu Cimpan	—	51	Pavel Ficuțiu	—
6	Teodor Poppa	—	52	Dimitrie Marinceș	—
7	Alexandru Mihancie	—	53	Pavel Mărincaș	—
8	Florian Baiduc	—	54	Pavel Muienșiușiu	—
9	Florie Ficuțiu	—	55	Georgiu	—
10	Florie Pușcaș	—	56	Ioan	—
11	Iosif Bisle	—	57	Nicolau Breban	—
12	Teodor Lörincz	—	58	Florie Bisle a giurchi	—
13	Mitru Petruca	—	59	Ioan Bisle a Mihaiului	—
14	Georgiu Sár	—	60	Pavel Monie	—
15	Florian Breban	—	61	Mitru Ficuțiu a Paveli	—
16	Georgiu	—	62	Georgiu Popa	—
17	Mitru Ficuțiu a Sofiei	—	69	Petru Bisle	—
18	Nicolae Poppa	—	64	Mihai Breban	—
19	Georgiu Bisle	—	65	Teodor Monie	—
20	Paul Gibb	—	66	Ștefan Bisle	—
21	Petru Vulcan	—	67	Mihai Negrău	—
22	Nicolae Sonie	—	68	Ioan Breban	—
23	Teodor Molnár	—	69	Ioan Cimpan	—
24	Ioan Molnar	—	70	Teodor B'sle	—
25	Iosif Molnar	—	71	Ioan Negrău	—
26	Pavel Muțiu	—	72	Dimitrie Burle a vasali	—
27	Ioan Ficuțiu	—	73	Alexandru Hossu	—
28	Pavel Ficuțiu	—	74	Teodor Cimpan	—
29	Dimitrie Ficuțiu	—	75	Dimitrie Nagy	—
30	Florian Ficuțiu	—	76	Georgiu Nagy	—
31	Ioan Scoreie	—	77	Pavel Nagy	—
32	Georgiu Gangoș	—	78	Adolf Gross	—
33	Florie Simoc Sonie	—	79	Teodor Popa tânăr	—
34	Dimitrie Demian	—	80	Iosif Poppa	—
35	Dimitrie Iovan	—	81	Dimitrie Molnar	—
36	Florian Bisle	—	82	Ioan Hanciu	—
37	Florian Georgiu	—	83	Florie Hanciu	—
38	Ioan Lábai	—	84	Pavel Gugg	—
39	Mihai Ficuțiu a giagului	—	85	Mihai Hanciu	—
40	Georgiu Serac	—	86	Vasile Hanciu	—
41	Florian Serac	—	87	Mitru Monie	—
42	Florie Serac	—	88	Florie Monie	—
43	Ille Monie	—	89	Ioan Monie	—
44	Pavel Serac	—	90	Precup Monie	—
45	Vasile Busle	—	91	Pavel Cimpan	—
46	Florian Serac a Mihaiului	—	92	Dimitrie Cimpan	—
			93	Florie Cimpan	—

Nr. crt.	Numele	aceștia n-au nimic	Nr. crt.	Numele	aceștia n-au nimic
94	Mihai Negruțiu	—	116	Costantin Ciordar	—
95	Florian Bondar	—	117	Teodor Cîmpan	—
96	Ioșif Hossu	—	118	Florie Mărinceș	—
97	Pavel Demian	—	119	Florie Tálhoș	—
98	Georgiu Gibb	—	120	Pavel Hossu	—
99	Vasile Bondar	—	121	Ille Demian	—
100	Mitru Bondar	—	122	Dimitrie Muciu	—
101	Teodor Bondar	—	123	Teodor Serac	—
102	Florie Bondar a Petri	—	124	Pavel Serac	—
103	Dimitrie Sonie	—	125	Ioan Marinceș	—
104	Ioan Sonie	—	126	Florie Bîșle	—
105	Pavel Burle a Vasali	—	127	Nicolae Bîșle a Paveli	—
106	Ioan Bîșle a Gligor	—	128	Mihai Bîșle a Mitrului	—
107	Mitru Bîșle	—	129	Teodor Ficuțiu	—
108	Ioan Bondar	—	130	Florie Muciu	—
109	Ille Chișu	—	131	Ioșif Ficuțiu	—
110	Ioan Hanciu tînăr	—	132	Florie Ficuțiu	—
111	Ioan Demian	—	133	Florie Simoc	—
	clasa II.		134	Nicolae Bîșle	—
			135	Florie Bîșle	—
112	Ioșif Bîșle	—	136	Teodor Bîșle cel bătrîn	—
113	Mihai Sonie	—	137	Ioan Hanciu	—
114	Teodor Nagy	—	138	Florie Sonie	—
115	Mitru Gibb	—	139	Pavel Ficuțiu a tótului	—

fiind de față Comitetul Național Român și ca bărbați de încredere.

Ștefan Moșiu

preot, preș. con. com.

Georgiu Hossu

L.S.

*Nicolae Bîșle
Pavel Nemțuș
Florian Bondar
Gibb Demetrie
Georgiu Popa
Flore Sone
Ioan Bondar
Flore Sone*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 67/1918, f. 2—3, original.

108.

1918 decembrie 5, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea și Biharia, ținută în Oradea, la 5 decembrie n.1918.

Prezident: Dr. Aurel Lazăr.

Notar: Dr. Aurelian I. Magier.

Prezenți: Roman R. Ciorogariu, Dr. Gh. Miculaș, Dr. Florian Stan, Gh. Tulbure, Dr. V. Kirvai, A. Horvath, Dr. I. Ardelean, Dr. Dem. Kiss, Dr. I. Boroș, Dr. Nic. Zigré, Dem. Balog, Dr. V. Mărcuș.

1.

Înainte de zi, membrul Dr. V. Kirvai salută pe prezidentul Dr. A. Lazăr pentru înalta distincțiune cu care l-a răsplătit neamul, alegându-l în primul guvern* al Românilor din Transilvania și Ungaria, la care prezidentul răspunzînd, zice între altele: „Întregul nostru program politic e depus în sufletul țaranului nostru. Înțelegerea acestui suflet înseamnă cunoașterea clară a programului nostru. Nu eu am fost distins, ci prin mine acel Bihor, pentru a cărui înălțare lupt de 21 ani“.

2.

Intrînd apoi la ordinea de zi, prezidentul raportează pe scurt despre grandioasa manifestare a neamului de la Alba-Iulia, anunțînd că s-a ales primul guvern român cu sediul la Sibiu, lîngă care Marele Sfat național, compus din 200** membri va exercita legislațiunea. Gardele noastre naționale vor fi de acum subordonate ministerului nostru de război.

Notificarea se ia la cunoștință cu însuflețire și în nex cu ce se fac propunerile următoare:

3.

Prezidentul propune: Consiliul Național Român din Oradea și Bihor să salute Marele Sfat Național Român, la adresa prezidentului: Gh. Pop de Băsești, iar primul guvern român, la adresa prezidentului: Dr. Iuliu Maniu.

Tot prezidentul propune: Spre a străbate la sufletul poporului și a-l lumina despre marile schimbări, să se formeze o comisiune de propagandă care intrînd în legătură cu despărțămintele Astrei, va împărți comitatul nostru în cercuri și va ținea adunări populare. Autoritățile bisericesti vor fi recercate a sprijini această activitate prin conlucrarea preoțimii și a învățătorimii. În comisiunea de propagandă vor fi rugați a participa și acei care nu sînt direct membri C.N.R.

Membrul I.P.S. Sa Romul R. Ciorogariu propune:

Avînd în vedere că social-democrații din Oradea au convocat adunări populare în comitat pe 7 l.c. prin care vor cerca a străbate desigur și la inima poporului nostru, căutînd a-l asmuța și intriga, pentru paralizarea acestor încercări, C[onsiliul] nostru să țină de urgență adunări populare în centrele mai mari românești, unde să se explice rezoluțiunea din Alba-Iulia și să se comenteze îndeosebi raportul nostru față de celelalte neamuri conlocuitoare.

* Consiliul Dirigent.

** în realitate 250 membri.

Membrul Dr. Nic. Popoviciu face amendamentul: La aceste adunări populare să participe și gardele noastre, pentru susținerea ordinii și siguranței.

În urma acestor propuneri se decide a se convoca adunări populare în unele centre deja pe 8 l.c. Astfel se designează ca orator la adunarea din Sânmiclăuș și jur: Dr. Nic. Zigre și un ofițer.

La cea din Cordău și jur: Dr. Savu Marta și un ofițer.

„	„	Alparea:	A. Horvath	„
„	„	Homorog:	Gh. Tulbure	„
„	„	Săcădat:	Dr. Dem. Mangra	„
„	„	Giriș:	Dr. Egri G.	„
„	„	Aleșd:	Dr. V. Kirvai	„

Ofițerii participanți se vor designa de către comanda gardei.

4.

Resimțindu-se tot mai mult lipsa unui organ de publicitate pentru popularizarea și propagarea acțiunilor C.N.R. se decide în principiu edarea unui ziar românesc în Oradea, care ar ieși: miercurea și duminica.

Pentru chibzuirea părții tehnice și spirituale a înființării ziarului se esmite o comisiune din membrii: R. Ciorogariu, Gh. Tulbure și Dr. V. Kirvai.

5.

Membrul Dr. Aurelian I. Magier adresează prezidentului următoarea interpelare:

1. Aveți cunoștință D-le prezident, că în 30 XI a.c. chiar în urma autorizării primcomitelui, a fost arborat stindardul nostru pe casa comitatensă?

2. Aveți cunoștință că după câteva oare stindardul nostru a fost delăturat de acolo?

3. Făcutu-s-a investigație în cauză, în ce stadiu se află și ce satisfacție vom primi?

Fiind prezidentul tocmai pe timpul celor petrecute în Alba-Iulia, membrul Dr. Nic. Popoviciu care în absența D-sale l-a înlocuit în oficiu răspunde în următoarele:

Cazul revoltător a făcut obiectul unei remonstrațiuni* în scris, adresându-se primcomitelui, vicecomitelui și Consiliului Național Maghiar din loc, cerindu-se investigația cea mai severă.

Investigația tocmai decurge și sperăm a primi deplină satisfacție.

Răspunsul se ia la cunoștință,

6.

Prezidentul punând în perspectivă îndepărtarea sa la Sibiu, sediul guvernului și exprimându-și dorința de-a rămâne și pe mai departe pre-

* intervenții, protest.

zidentul acestui Consiliu Național Român, pentru conducerea ședințelor se decide, a se alege 2 vicepreședinți: Alegerea se va efectua în proxima ședință.

7.

Constatându-se că mai mulți dintre membrii C.N.R., respectiv Comitetul executiv, încă n-au depus jurământul, cei vizați se invită a depune jurământul.

Se ia jurământul membrilor: Dr. Nic. Zigre și Dr. I. Boroș.

8.

De încheiere, membrul Roman R. Ciorogariu prin cuvinte alese și în vederea apropiatei îndepărtări a prezidentului îl salută pe acesta pentru tactul și înțelepciunea cu care a condus și pîn-aici destinele neamului nostru din acest comitat.

Toți membrii se alătură salutului prin aclamațiune.

D.c.m.s.

ss/Dr. Aurelian I. Magier

notar

ss/Dr. Aurel Lazăr

prezident

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 10/1918, f. 1—2; Publicat de A. Porțeanu, *Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România*, în „Crisia”, vol. V, Oradea, 1975, f. 236—238.

109.

11/1918

1918 decembrie 6, Oradea.

PROCES-VERBAL

Luat la ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea Mare și Bihor, ținută în Oradea, la 6/XII st.n. 1918, la orele 5 p.m.

Prezident: Dr. Aurel Lazăr;

Notar: Dr. Valer Mărcuș.

Prezenți: R. Romul Ciorogariu, dr. Gheorghe Miculaș, Dr. Demetriu Kiss, Andrei Horvath, dr. Iustin Ardelean, dr. Demetriu Mangra, dr. Savu Marta, dr. Nicolae Zigre, dr. Vasile Kirvai și Gheorghe Tulbure.

D-l Tulbure fiind esmis pentru înființarea unei foaie locale populare, raportează, că s-a interesat la firma Sonnenfeld pentru tipărire. Firma de prezent nu dispune de hîrtie. Pentru de a primi cantitatea necesară unui ziar nou, trebuie să esoperăm această cantitate de la „Papir Központ”.

Să ia la cunoștință.

Președintele propune ca ziarul ce are să apară, să edee una dată pe săptămână într-un limbaj popular asigurind totodată că despre hirtia necesară se va îngriji. Spesele editarei sint garantate. Ce privește numele ziarului, se propune ca ziarul să poarte numele de „Biharia“, iar conducerea se încredințează d-lui Romul R. Ciorogariu, designându-să de redactor responsabil domnul: Georgescu Ion.

Se ia la cunoștință.

Pentru informarea poporului despre evenimentele din Alba-Iulia. com[itetul] executiv află de bine esmiterea unei comisiuni de propagandă. Drept aceea esmite următorii membrii: dl dr. Nicolae Zigre, dr. Vasile Kirvai și Andrei Horvath.

Pentru de a incorpora cît mai bune puteri în sînul C.N.R. să propune întregirea consiliului.

Ne fiind alte obiecte de pertractare, ședința se ridică.

D.c.m.s.

ss/Dr. Aurel Lazăr
prezident

ss/Dr. Valer Mărcuș
notar

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 11/1918, f. 1; Publicat de A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România, în „Crisia“, vol. V, Oradea, 1975, f. 239.

110.

1918 decembrie 6, Brusturi.

PROTOCOL

luat în Consiliul Național Român mixt din comunele Brusturi, Picleu și Păulești, care au format cercul notarial Brusturi (Tătăruș), la 6 decembrie 1918 st.n. Au fost de față membrii Consiliului Național Rom[ân] din comunele amintite.

Președintele C[onsiliului] Național Rom[ân] M. Giurău din Brusturi, după ce deschide adunarea, roagă cu conducerea protocolului pe Gh. Tomescu din Picleu, făcînd cunoscut celor prezenți că scopul adunării mixte este a aduce decis în cauza îndeplinirii postului de notar în locul fostului notar Armin Iudovits, care fără motiv a părăsit cancelaria notarială.

Consiliul N[ățional] R[omân] cu considerare că ostașii cari au venit de pe front nu și-a[u] primit solda și banii de alimentare care, în înțelesul legii, le compete din motivul că nu este notar care să pregărească listele recerute în scopul acesta, roagă C.N.R. Comitatens a face demersul necesar ca fostul notar Iudovits Armin să predea oficiul și

socotelile comunale cît mai în grabă notarului substituit deja din partea forului administrativ, Szép Balint din Burzuc, care, fără predare, nu poate lua agendele notariale.

2) Deoarece notarul de la începutul războiului, e în restanță cu ra-tiotiniul* notariatului:

Se roagă C.N.R. Comitatens pentru ca să facă demersurile necesare ca notarul să se prezinte în oficiul părăsit ca să-l facă ulterior. Consi-liile naționale din numitul notariat garantează, în cazul acesta, viața și averea notarului pînă se va afla în oficiu.

Pentru autentizarea protocolului să aleg șase bărbați de încredere. Protocolul de față citindu-se înaintea celor prezenți, se primește, res-pectiv verifică.

D.C.M.S.

*I. Pasc
Flore Murgu
Ioan Bodogai
Mihai Fetea
Ilie Tatu
Ioan Traia*

*Ioan Papp
Mihai Giurău*
președintele C.N.R.
Gheorghe Tomescu
notar

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 81/1918, f. 1, ori-ginal.

111.

Nr. $\frac{2454}{1918}$ Pl.

1918 noiembrie 24/decembrie 7, Oradea.

DOMNULE PREZIDENT,

Consistoriul nostru ortodox român din Oradea-Mare întrunit în șe-dință plenară la 13/26 noiembrie a.c. cu unanimă însuflețire a luat act despre constituirea Consiliului Central Român** ca supremul for politic pentru neamul românesc din Transilvania, Banat și Ungaria, încredin-țind prezidiul a-l saluta în numele consistoriului și a-i exprima adeziu-nea la acțiunile sale.

Scurtimea timpului, eshauriat de pregătirile la Marea Adunare Na-țională din Alba-Iulia, nu ne-a dat răgaz pentru transmiterea acestui salut la adresa fostului consiliu central drept ce îl transmitem actualului Consiliu dirigent ca depozitarul puterii executive a Națiunii române, implorînd binecuvîntarea cerului asupra Marelui Sfat și a Înaltei stă-pîniri naționale.

Oradea-Mare, 24 nov./7 dec. 1918.

Domnului Dr. *Iuliu Maniu*, prezidentul Consiliului Dirigent al Na-țiunii Române.

Ar. St. Oradea, fond Vicariatul ortodox Oradea, act nr. 2454, f. 3.

* Bilanț; situație financiară.

** Corect: Marele Sfat Național Român.

TUTUROR PROTOPRESBITERILOR DIN DISTRICTUL CONSISTORIULUI ORĂDEAN

Prin circulara 11 (din) 23 oct./5. nov. Nr. 2350 Prez. am indigitat* onoratei preoțimi și învățătorimi datorita ce au să o împlinească în situația schimbată de încetarea ostilităților de pe front, din care a răsărit stăpînirea națională a popoarelor.

De atunci s-a ținut la 18 nov./1 dec. în Alba-Iulia Marea Adunare Națională, care a decretat unirea tuturor Românilor, iar pentru conducerea mai departe a afacerilor Națiunii Române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească a ales *Marele Sfat Național Român*, care corespunde unui parlament român constituit din 250 membri. Acest Mare Sfat a ales din sinul său un *consiliu dirigent* de 15 membri inzestrat cu puterea executivă a națiunii române, ce corespunde unui guvern a Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească. Sediul acestui consiliu dirigent este Sibiul. Toți Românii din aceste părți stau sub stăpînirea autonomă a acestui consiliu dirigent, pînă la întocmirea constituantei ce se va alege prin votul universal al poporului.

Și pînă cînd vor urma dispozițiile acestui consiliu dirigent în toate ramurile vieții sociale, simt trebuința de a da directivă onoratei preoțimi și învățătorimi în viltorea evenimentelor ce se desfășoară în jurul nostru cu iuțimea fulgerului.

S-a organizat anume o propagandă de agitatori străini cu scopul de a smulge poporul nostru de sub influența tradițională a preoțimii și învățătorimii sale și a-i infecta sufletul cu idei anarhice și antinaționale. O mină neagră lucră între popor să-l instigheze contra preoțimii, învățătorimii și intelectualilor săi; bat păstorul ca turma să se risipească. Păstorii să nu se lase bătuți, că a lor este moștenirea.

Pentru dezarmarea acestor agitațiuni străine între poporul nostru și edificarea conștiinței naționale P.O. D-ta vei chema fără amînare preoțimea și învățătorimea, după grupele de comune care laolaltă fac un cerc firesc de comunicație ușoară și vei organiza acțiunea de propagandă a misiunii noastre bisericești — școlare. În aceste cercuri de propagandă să fie contrași** toți intelectualii și fruntașii, care au influență asupra poporului și într-o conferință prealabilă să se discute modalitatea dată de împrejurările locale pentru popularizarea hotărîrilor din Alba Iulia.

Mai înainte de toate însă să se niveleze toate împărecherele ce ar exista între dinșii și poporeni, toată diferențierea de partid ce ar exista între oamenii noștri, ca un rost să fie tuturor. Să se proclame deviza: unul pentru toți și toți pentru unul.

* indicat.

** mobilizați.

Aici să se lapede preoțimea și învățătorimea de sine și să se premeargă cu exemplul viu al însuflețirii ca pe toți să-i cîștige și adune în jurul sînului românesc primejduit de spiritul vremilor. Falnica Biharie de odioasă trebuie renăscută.

Pregătiți astfel sufletește să se înceapă propaganda om de om și în adunări populare, să se răspîndească ziare naționale, cărți de popularizare, cîntece naționale, cum sînt „cîntările naționale“ edate* în tipografia diecezană din Arad sub nr. 40 al căror preț e 80 fileri și pînă se va putea edita în Oradea Mare un organ de popularizare.

În adunările populare să se spună poporului că:

1.

Războiul l-au urzit imperialiștii fără saț, care au nevoie să asuprească și mai tare popoarele mici și să le chiar șteargă de pe fața pămîntului, ca numai popoarele privilegiate să se ferească. Pentru acești nesățioși imperialiști am sîngerat noi și toate popoarele. Imperialismul acesta s-a prăbușit.

2.

Acum e vorba să se facă astfel de legături între popoare ca să nu mai fie posibil războiul. Marile puteri învingătoare ale Înțelegerii au primit principiul lui Wilson, ca toate popoarele mici să fie liberate de sub jug străin și toți cei de o limbă să formeze o națiune politică sub o cîrmuire proprie națională. Să nu mai fie asuprit și asupritor, ci tot omul să fie om după chipul și asemănarea lui D-zeu, cum a fost el creat, egal, îndreptățit la toate drepturile din țara lui.

3.

Popoarele astfel grupate în state naționale vor forma o mare armată a popoarelor, care va ținea echilibrul între popoare și va judeca asupra lor în caz de litigiu ca să nu se mai decidă soarta lor prin război ci pe cale pașnică.

4.

În această nouă formațiune politică nu vor mai fi armate în sensul de mai înainte ci numai de cîtă va fi nevoie pentru susținerea ordinii publice.

5.

Adunarea Națională din Alba Iulia a decretat unirea tuturor Românilor în temeiul principiilor lui Wilson acceptate de toate puterile Înțelegerii. Hotărîrile să fie citite și explicate poporului ca o evanghelie a libertății popoarelor.

* editate.

6.

Îndeosebi să se remarceze din acele hotărâri democrația curată, care împărtășește pe popor de toate drepturile politice, dînd vot universal și egal întreg poporului fără deosebire de stare și clasă, începînd de la alegerile comunale pînă la cele parlamentare și pămînt după cheia ce se va stabili, ca tot omul să aibă parte din pămîntul țării.

7.

Întocmai astfel să se remarceze, că noi nu năzuim la asuprairea popoarelor străine care ar cădea sub stăpînirea românească, ci mai vîrtos vrem să le respectăm toate drepturile la limba și averea lor, să trăim pașnic împreună, dezvoltîndu-se fiecare liber spre fericirea sa.

8.

Noi nu vroim să ducem poporul nostru în robia boierilor din Țara Românească, precum o vestesc aceasta agitatorii străini între poporul nostru, pentru că și acolo a încetat lipitoarea boierismului și toate drepturile politice și pămînturile vin în mîna poporului. Pînă acum s-a decretat deja să se dea poporului cam 6 milioane de jugăre pămînt arător. România e pe cale a fi cel mai democrat stat.

Aruncarea agitației contra celor din România e numai o apucătură, ca să se sperie poporul de la stăpînire românească.

9.

Nu prin război intern ci prin dragoste împreună vom clădi noua societate fericită.

10.

Eliberarea popoarelor de sub jugul politic și economic din neant a deschis pentru fiecare om teren de a se valida după vredniciile lui. În viitor nu va mai fi piedică la înaintare, originea românească a fiilor noștri, ci cel mai harnic va fi cel dintîi. Ca să putem răspunde dar exigențelor vieții de mîine și să ocupăm noi locurile conducătoare în procesul civilizației trebuie să urmăm două cărări: 1. învățătura; 2. munca. Să îndemnăm dar poporul la învățatură și muncă.

11.

La școală dar, unde se pregătește sufletul pentru tot ce este bun, frumos și folositor, atelierul din care ies harnicii lucrători de mîine. Să se facă propagandă în adunările populare și de pe amvon pentru învățatură și muncă cinstită. Din școli să se înlătureze emblemele fostului regat și să se introducă limba română ca limbă de propunere*; unde sînt și elevi de limbă străină, ori de ai noștri care nu știu românește, cum e

* predare.

Jaca* și Darvașul**, limba maghiară să se folosească ca limbă auxiliară, ca elevii să nu fie împedicați în progresul științei lor din pricina limbii.

În detaliile planului de învățămînt nu putem intra, pînă ne vor sosi dispoziții concrete de la șeful serviciului de culte și de instrucțiune publică.

Oradea-Mare, 24 nov./7 dec. 1918

Arh. St. Oradea, fond Vicariatul ortodox Oradea, act. nr. 2454/1918, f. 10—12, concept.

113.

1918 decembrie 7, Hotar.

PROCES-VERBAL

Iuat în localitatea oficioasă a C.N.R. din loc, la 7/XII. 918, fiind de față subsemnații.

Se prezintă Mihail Tyirla, Crăciun Simuțiu, Florian Tyirla, Ioan Here, Ioan Boroș și Florian Nicoruț, locuitori în Hotar și predau următoarele:

Înainte de asta cu 40 de ani comuna Hotar a avut o pășune de 92 holde cadastrale și 75 de quadrați. Căsnarul domeniului Ștefan Zathureczky din Țețchea, cu numele Albert Dénes, cu diferite promisiuni a mituit conducătorii de atunci a[i] satului să predea pășunea numită, ceea ce ei au și făcut-o fără de a întreba pe săteni și fără învoirea lor. Că dinșii ce remunerație au primit nu știm. Noi, precum și alți fruntași din sat, am încercat în mai multe rinduri a reciștiga pășunea numită, dar fără rezultat, că pășunea comunală s-a întăbulat pe proprietarul Zathureczky, el n-a voit și nici acum nu voiește să știe, că pășunea a fost a satului și a fost cîștigată cu înșelăciuni și pe nedrept de la noi.

Rugăm O[noratul] C.N.R. să binevoiască a interveni ca pășunea anu-mită să o primim îndărăt și să fie și pe mai departe proprietatea comunei și să nu fie parcelată, cu atît mai virtos, că, comuna Hotar are foarte mare lipsă de această pășune.

D.c.m.s.

Augustin Chirilă

ca grefier și
scriitor de nume.

*Mihai Chirilă
Crăciun Simuțiu
Marian Tyirla
Ioan Here
Ioan Boroș
Florian Nicoruț*

* Zsáka (R.P.U.).

** Darvas (R.P.U.).

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

Hotar

Referitor la rugarea D-Voastră din 7 a l.c., pentru întăbularea pe numele comunei a pășunii proprietarului Zathureczky, vă încunoștințez, că pertractarea aceasta se ține de forurile justițiare, de aceea să vă întoarceți la avocat.

Oradea M[are], la 1 ian. 1919

In loc de diriginte,
ss. *indescifrabil*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 79/1918, f. 2, original.

114.

1918 decembrie 8, Aleșd.

PROTOCOL

luat la 8 Decembrie 1918 în ședința comitetului Consiliului Național Român din cercul Aleșd.

Prezenți sunt: Ioan Sfirlea, Coriolan Mursa, Coloman Stupariu, T. Hoțupan, George Butuc, Grigorie Cipău, Ștefan Tulvan, Samuil Iacob, Ioan Filip, Dr. Emil Lazar, Augustin Cămpian și Ilarion Iacob.

Președintele Ioan Sfirlea deschide ședința comitetului și pune la ordinea zilei ca obiect stabilirea termenului pentru adunarea cercuală spre luarea imperiului* român. Invită membrii prezenți ca, luând în considerare însemnătatea mare (a) acestei adunări, să facă unul fiștecarele tot posibilul pentru reușita cât mai norocoasă a adunării.

După consultare temeinică se decide:

1. Adunarea națională a cercului Aleșd să se țină duminică, adevă la 15 Decembrie 1918, oarele 2 p.m. în Aleșd.

2. Pentru pregătirea, respectiv reușita mai splendidă a adunării, comunele cercului se împart între următorii domni cu îndatorirea ca prezentându-se în comune împreună cu frunțașii locului să lumineze poporul despre însemnătatea și trebuința ținerii adunării naționale. Cercul se împarte:

* instalarea administrației românești.

a) Fechetău, Bucea, pentru s[ub]locotenentul Petru Cămpian.
b) Bulz, Ponoară, Lorău, Remeți pentru s[ub]locotenentul Cipleu.
c) Bratca, Bălnaca, Damiș pentru s[ub]locotenentul Petru Cămpian.
d) Vad(u Crișului), Șuncuiș, Birtin pentru locotenentul P. Moga.
e) Borodul Mare și Cornițel pentru Dr. Emil Lazar și s[ub]locotenentul Dolga.

f) Beznea*, Valea Neagră și Valea Mare s[ub]locotenentul Jancu Pop.
g) Cetea, Borozel, Topa de Criș pentru Justin Venter.
h) Luncșoara, Gheghie, Groși și Auşeu pentru s[ub]locotenentul Hanza.

i) Tinăud pentru Halmagan și Mihai Faur.
j) Peștiș pentru Ștefan Tulvan.
m) Lugașu inferior** pentru s[ub]locotenentul Dolga.
n) Lugașu de sus, Țigănești, Cuieșd pentru Ioan Filip.
o) Butani, Măgești, Josani, Ortiteag, Cacuciul (Nou), Gălășeni și Dobricionești pentru Stupar și Jacob.

p) Aștileu, Peștere, Călățea și Chistag pentru Hoțupan și Coriolan Mursa, acesta din urmă cu sarcina plăcută să avizeze pe preoții din Șerghiș, Vîrciorog, Fișca, Hotar și Subpiatră despre rostul adunării.

3. Pentru liniștea și bunăordinea adunării se delegă domnul locotenent Moga ca în ziua adunării, orașul Aleșd să-l ia în posesie și să facă măsurile trebuincioase.

4. Ca oratori ai adunării să invite domnii: Dr. Chirvai, Petru Venter din Borodul Mare și Mihai Faur.

5. Consiliul național comitatens să fie rugat ca, la adunare, să trimită și un orator socialist.

6. Cu deosebită plăcere și cu tot dragul inimei a toată suflarea românească din cercul Aleșd se invită a participa la adunare domnul Dr. Aurel Lazăr. Invitarea în scris o ia asupra (sa) prezidiul comitetului.

Totodată, domnului Aurel Lazăr i se trimite următoarea depeșă: Comitetul Consiliului Național Român din cercul Aleșd își exprimă alipirea față de luptătorul său.

Materialul pentru pregătirea adunării fiind eshauriat, prezidiul leagă la inima fieștecăruia ca, cu zel neobosit, să lucreze spre a scoate bietul popor din bezna întunecimii*.

7. Din partea președintelui se notifică că părintele din Ortiteag, Iosif Moldovean, a binevoit a pune la dispoziția Consiliului Național cercul suma de una mie coroane.

Această dăruire inimoasă este bine primită din partea comitetului pe lângă expresiunea unei vii mulțumiri cu aclamațiune de „Să trăiască“ la adresa (lui) Iosif Moldovan.

În legătură cu această adunație** prezidiul propune alegerea unui cassier.

Din partea comitetului se alege Samuil Iacob.

* Delureni.

** Lugașu de Jos.

*** Text ilizibil.

**** donație.

Pentru verificarea acestui proces verbal se delegă membrii Coloman Stupariu și Coriolan Mursa.

Ne mai fiind alte agende, ședința se ridică.

D.C.M.S.

Ioan Sfirlea

președinte

s. Samuil Iacob

notar

Coloman Stupariu

membrii verficatori.

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, Cabinetul Prefectului, inv. 24, dosar 395 a, f. 3, copie.

115.

1918 decembrie 8, Sintelec.

*Biharszenteleki Munkás és kisbirtokosok néptanácsától.
Nagytekintetű*

BIHARVÁRMEGYE NEMZETI TANÁCSÁNAK

Nagyvárad

Igazoltatik, hogy jelen írat előmutatójai, Biharszentelek község 180 főnyi hadbavonult és onnan részben visszatért összes lakosainak, valamint a helyi Néptanács megbízásából, a nevében, adják elő alanti kérelmeiket:

„Sok szenvedés, és nélkülözések után, a különböző harcterekről egyénenként rongyosan, letépve, éhesen és pénz nélkül hazatérve, itthon sajnos nem az új megújhodott világrendet hanem csak a régi önző, haszonleső, kapzsi állapotokat találtuk. Idehaza községünket gyűrű alakban veszi körül a nváradi lat[in] sz[er]tart[ású] káptalan nagykiterjedésű erdő birtoka, amelyből a részünkre és családjainknak szükséges tűzifát nem bírjuk magunknak megszerezni.

Pénzünk nincsen, hogy az uradalom által tetszés szerint megállapított áron vehessünk tűzifát. Ha ennek ellenére egyik-másik egy-egy hát, avagy rúd fáért, a nagy hideg elől bemerészelünk menni az erdőbe, az uradalom erdőőrei fegyveres kézzel akadályoznak meg ebben, s ők, meg a felettük rendelkező rontói Revoszky Béla erdőgondnok úr, a való tényeknek ellenkező módon, a Lat[in] szertar[tású] Káptalan előtt, községünk népét rebelisnek, s ellentállónak tünteti fel, holott ezt az egész lakosság mindenkor bebizonyítja, hogy nem áll.

Ha az uradalmat képviselő rontói erdőgondnokhoz Revoszky Bélához elmegyünk, ő ridegen elutasít bennünket, kigúnyol, s magára nézve

a jelenlegi állapotokat nem létezőnek mondja, ő most is csak a régi állapotokhoz tartja magát, s ily értelemben informálja feletteseit, természetesen, hogy ily körülmények mellett, nem teljesedhetik a nép kérése. Nevezett erdőgondnok minden tettével és kijelentésével népünk ellenségének vallja magát, s mink mint ilyennel, néptanácsi határozatban mondtuk ki, hogy ő vele nem tárgyalunk többet. Ő nem ismeri el a helyi néptanácsot, s így hasztalan és céltalan a vele való tárgyalásunk.

Tiszteletteljesen kérjük az illetékes tényezőket sürgősen és soronkívül hassanak oda, miszerint a jelen téli időszakban Biharszentelek község hadból visszatért katonái s ennek családtagjai a nváradi lat. szer. tart. Káptalan itteni erdősegeiből díjmentesen, vagy igen csekély díjazás mellett, tűzifához juthassanak. Mert a jelen viszonyok tűrhetetlenek. Szűnjenek megnevezett erdőgondnok Úrnak, valamint itteni erdőőreinek a néppel szemben való kihívó, a provokáló kijelentéseik és magaviseleteik. Ellen esetben, a további fejleményekért, magunkról a felelősséget elhárítjuk, s a helyi néptanács lemond.

Ha van a helyi néptanács szavának és határozatainak súlya és jelentősége, s ha ez illetékes szerv a valódi népakaratot kifejezésre juttatni; úgy ezt néptanácsunk a jelen alkalommal meg is teszi.

Biharszentelek, 1918. december hó 8-án.

a biharszenteleki helyi Munkás és Kisbirtokosok Tanácsának nevében
és megbízásából

ifj. *Belényes Mihály*

alelnök

elnök

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 85/1918, f. 2, original, lb. maghiară.

*Sfatul popular al muncitorilor și micilor proprietari din Sintelec.
Prea onoratului*

CONSILIU NAȚIONAL (ROMÂN) AL COMITATULUI BIHOR

Oradea

Se adeverește, că purtătorii prezentului act dau curs cererii celor 180 de locuitori din Sintelec care au fost mobilizați și în parte s-au reînțors, precum și în numele și din încredințarea Sfatului popular local în cele ce urmează:

Întorcându-se acasă de pe diverse fronturi, după multă suferință și mizerie, zdrențuiți, flămânzi și fără bani, din păcate acasă nu am găsit o nouă orânduire, ci vechea stare egoistă, profitatoare și avidă. Comuna noastră este înconjurată în formă de inel de întinsele păduri ale domeniului Capitlului de rit latin din Oradea, de unde nu ne putem procura lemnele de foc necesare pentru noi și familiile noastre.

Nu avem bani ca să putem cumpăra cu prețul fixat după placul domeniului. Cu toate acestea, dacă unul sau altul îndrăznește, din cauza frigului mare, să intre în pădure după un braț de lemne este oprit cu arme de către paznicii pădurilor. Aceștia precum și domnul administrator silvic Revoczky Adalbert din Rontău, ca superiorul acestora, prezintă poporul din comună în fața Capitlului de rit latin, contrar faptelor reale, ca rebel și cu toate că toți locuitorii pot dovedi că acest lucru nu este adevărat.

Dacă ne ducem la Revoczky Adalbert, administratorul silvic din Rontău, ca reprezentant al domeniului, el ne refuză cu răceală, ne batjocorește și consideră ca inexistente stările actuale și valabile numai vechile stări, informînd în acest sens pe superiorii săi. Este normal că în această situație să nu se îndeplinească doleanța poporului. Deoarece numitul administrator silvic, prin orice act sau cuvînt este dușmanul poporului, am decis prin hotărîrea Consiliului popular să nu mai purtăm tratative cu el. El nu recunoaște Consiliul popular local și astfel este fără sens să mai discutăm cu el.

Cu stimă rugăm factorii competenți să facă demersuri urgente ca soldații reînțorși din război și familiile acestora din comuna Sîntelec să obțină lemne de foc din pădurile apropiate ale Capitlului de rit latin din Oradea în mod gratuit sau cu un preț minim. Aceasta deoarece împrejurările actuale sînt insuportabile. Să înceteze declarațiile și comportările provocatoare ale domnului administrator silvic sus numit și ale paznicilor pădurilor de aici. În caz contrar nu răspundem de desfășurarea evenimentelor ulterioare și sfatul popular va demisiona.

Dacă cuvîntul și hotărîrile Consiliului popular local au greutate și importanță și dacă acesta este organul competent care exprimă voința adevărată a poporului, atunci Consiliul nostru popular și-o exercită cu această ocazie.

Sîntelec, 1918 decembrie 8.

În numele și din împuternicirea Sfatului popular a municipiului și micilor proprietari din Sîntelec.

jun. *Belényes Mihai*

președinte

vicepreședinte

116.

1918 decembrie 9, Sîntelec.

Consiliul Național Român din Oradea-Mare și Bihor

PROCES-VERBAL

luat în localitatea oficioasă a C.N.R. din loc. 9/XII. 1918.

Sînt de față subsemnații:

Se prezintă Mihai Belényesi, președintele, C.N.R. din Sîntelec și predă următoarele:

Din partea capitolului de rit latin a fost provocat că în afacerea lemnelor de foc pentru comuna Sinteleg să se înțeleagă cu d-l Revoszky Béla, pădurarul din Rontău. Revoszky l-a și chemat la sine, care după ce Mihai Belényesi i-a comunicat că a fost la Capitul, unde l-a asigurat de cea mai mare bunăvoință față de popor, Revoszky l-a primit într-un mod provocator. I-a spus că nu-l recunoaște de președinte al Sfatului comunal, nu respectează nici un Consiliu și mai cu seamă nu recunoaște Consiliul românesc, zicînd că sînt toți agitatori și acela a fost nebun cine a început a vorbi poporului lucruri de acestea. El se ține de legea și ordinea veche.

Din a[ce]ste și din ținuta lui Revoszky se-nvederează, că dînsul e un răuvoitor al locuitorilor din satele în care are Capitul păduri și cu cea mai mare dușmănie se arată mai ales față de români.

În numele și din încredințarea Sfatului comunal din Sinteleg roagă O[noratul] C.N.R. să intervină la Capitul, ca Revoszky să fie transferat din Rontău, că numai astfel se poate înconjura conflictul dintre el și dintre poporeni.

D. c. m. s.

Augustin Chirila

ca grefier

Mihai Belényesi

preș. Sfatului comunal
din Sinteleg

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 85/1918, f. 1, original.

117.

19/C. prez. 1918

1918 decembrie 9, Oradea.

Comandei G.N.R. din
Oradea Mare și Bihor

Referitor la nota res. nr. 2/1918* avem onoarea a Vă informa, că C.N.R. din Oradea Mare și Bihor a admis, în ședința ținută la 9/XII.1918, aplicarea următorilor funcționari civili în serviciul parte a C.N.R., parte a G.N.R. din Oradea Mare și Bihor:

- 1) D-l Dr. Valer Mărcuș.
- 2) D-l Iancu Cerbu.
- 3) D-l Nerva A. Jercan.
- 4) D-l Nerva I. Cosma.

* Vezi document nr. 79.

- 5) D-1 Augustin Chirilă.
- 6) D-1 Liviu Lazar.
- 7) D-1 Gavril Dudulescu.
- 8) D-1 Ioan Pap.

Retribuția susnumiților domni a fost fixată de Consiliu în modul următor: Diurnă 10 cor. + pentru alimentare 6 cor. 20 fil., adică total zilnic 16 cor. 20 fil.

Domnului Dr. Valer Mărcuș Consiliul i-a votat o retribuție zilnică de 30 coroane, fără alte taxe.

Taxele acestea se vor plăti cu începere de 1 dec[embrie].

Împărțirea susnumiților domni se va stabili definitiv ulterior.

secretar

președinte

ss. *indescifrabil*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 9/1918, f. 2, original.

118.

1918 decembrie 9, Drăgești.

TELEGRAMĂ*

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN

(Oradea)

Adunarea la Corbești joi, la Drăgești vineri s-au ținut. Ochi plini (de) lacrimi de bucurie, unanim au primit hotărîrea de la Alba Iulia. Locuitorii prezenți strigau, să trăiască unirea românilor, să trăiască social-democrația.

*Petringen***

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 124/1918, f. 1, original.

* Telegramă (tăvirat) primită la Oradea în 9 decembrie și luată în evidență în 15 decembrie.

** Este vorba de Ioan Petringenac, membru al P.S.D.R.

PROCES-VERBAL

Luat în ședința Comitetului executiv din Oradea Mare și Bihor ținută în 9/XII.1918 la orele 5 d.m. în localitatea oficioasă a C.N.R.

Președinte: Dr. Aurel Lazăr; notarul: Dr. Valer Mărcuș;

Prezenți: Dr. Coriolan Pap, dr. Iustin Ardelean, dr. Nicolae Zigre, dr. Gheorghe Roxin, dr. Gheorghe Miculaș, Demetriu Balog, Andrei Horvath, Gheorghe Tulbure, Dr. Grigorie Egri, și Ioan Petringenar.

Președintele raportează că, după ce între poporul nostru elemente străine fac propagandă stricăcioasă, agită contra ideilor noastre și au intențiunea de a seduce poporul și a-l răpi de conducătorii lui, a aflat de bine să se facă toate posibilitățile pentru a contrabalansa mișcarea străină. Drept aceea a cerut pentru propagandă un membru din partea partidului social-democrat român.

Prezintă pe d-l Ioan Petringenar ca esmisul partidului social-democrat român. — Provoacă comitetul format pentru propagandă, să facă un program referitor la propaganda recerută.

Președintele raportează despre întâmplările din Borodul-Mare.

Anume după raportul sublocotenentului Ferian T. Dolga în 5/XII a.c. la Borodul Mare și comunele învecinate, esmiși din partea Consiliului Național Maghiar, 3 tineri, au agitat contra noastră, respectiv, unul cu numele Boer Farcaș a provocat mulțimea să omoare pe comandantul lor, să aprinză magazinele și să devasteze. Locotenentul Dolga l-a escortat.

Președintele e însărcinat să investigheze cauza și să facă pașii de protest. Comisia de propagandă hotărăște, ca propaganda să se înceapă în locurile mai periclitare și anume pe valea Crișului. Pe d-l Petringenar are să-l însoțească, din partea gardei, un ofițer și un civil și comandanții secțiilor trebuie avizați de sosirea esmișilor ca să le fie spre ajutor întru toate.

D-l Andrei Horvath raportează că în cercul Ceica se mai fac asemenea agitații.

Președintele se încredințează, ca să facă pașii necesari de protest contra ajutorului dat din partea C[onsiliului] străin.

D-l Gheorghe Tulbure raportează despre tratativele făcute cu firma Sonnenfeld referitor la tipărirea ziarului poporal contemplat. Spune că după planul primit din partea firmei prețul unui număr va costa 40 fileri.

Pentru suportarea și acoperirea cheltuielilor ziarului contemplat se esmite un comitet din d-nii: dr. Coriolan Pop, Dr. Iustin Ardelean și Dr. Gheorghe Roxin să facă un proiect aproximativ, că de unde și la ce ajutor material putem conta din partea intelectualilor din Bihor.

Președintele se însărcinează, că referitor la ordinul ministerial de revirarea hainelor să se pună în înțelegere cu com. executiv al Consiliului Național Maghiar și despre rezultat să-i raporteze C.N.R.

D-l dr. Nicolae Zigre face cunoscut, că în școale se fac statistice fără întrebarea respectivilor elevi cu intențiuni seducătoare și false referitor la naționalitate.

D-l Andrei Horvath se încredințează să se intereseze intrucit corespund adevărului știrile acestea și se referesc C.N.R.

Mai departe spune că, în școala civilă de băieți, în săptămîna trecută un profesor — numele încă nu-l știe — a agitat contra românilor. Sub influența agitației băieții unguri au bătut pe elevii români.

D-l dr. Coriolan Pop se însarcinează să știe unde, la care școală și cine a agitat de a se putea face pașii de protest.

Se raportează, că în comuna Sintandrei gardiștii străini din domeniul aparținător comunei și proprietatea capitlului au dus cvantitate de 100 m/m cereale, însă pentru românii din comună, care duc lipsă, nu vreau să dea, zicînd să se îngrijească România Mare de voi!

Se va face cercetare și pașii de protest ca alimentarea celor lipsiți să fie acoperită din superfluul de cereale aflător la domeniu.

D-l dr. Nicolae Zigre, cassarul C.N.R., raportează că banii depuși la institutul Bihoreana, în suma de 370 000 cor., s-au ridicat și în decurs de 10 zile a avut C[onsiliul], cu salariul gardiștilor și oficianților, 400 000 cor.; drept propune reducerea numărului oficianților și a gardiștilor.

Se ia la cunoștință, în acea că referitor la reducere, C[onsiliul] va decide mai tîrziu.

Referitor la aplicarea funcționarilor civili în serviciul parte la G.N.R. parte la C.N.R. din Oradea Mare și Bihor se hotărăște să fie aplicați d-nii: dr. Valer Mărcuș, Iancu Cerbu, Nerva A. Iercan, Nerva T. Cosma, Augustin Chirilă, Liviu Lazar, Gavril Dudulescu și Ioan Pap.

Retribuția acum numiților domni se fixează în modul următor: diurnă 10 c[oroane], pentru alimentare 6 c[oroane] 20 f[ileri], adecă total zilnic 16 cor. 20 fileri.

D-lui dr. Valer Mărcuș i se votează și stavereste suma de 30 cor. zilnic fără alte taxe. Taxele fixate se vor plăti din 1/XII a.c. și în ce privește împărțirea se va stabili ulterior.

Prezidentul raportează că avocatul dr. Ioan Pelle și-a oferit serviciului C.N.R. dimpreună cu fratele său, enunțînd că dorește să depună jurămîntul C.N.R. fără nici o rezervă.

Se ia la cunoștință cu acea că referitor la serviciile amintitului deocamdată să fim cu rezervă.

Ne fiind alt obiect ședința s-a ridicat la orele 7 p.m.

D. C. M. S.

Dr. Aurel Lazăr

președinte

Dr. Valer Mărcuș

notar

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 12/1916, f. 2—4; Publicat de A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România, în „Crisia“, vol. V, Oradea, 1975, f. 239—241.

1918 decembrie 10, Oradea.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN DIN ORADEA MARE ȘI BIHOR

Copie: 279/C prez. 1918. Comanda Gărzii Naționale Române din Oradea Mare și Bihor. Cătră Consiliul Național Român din Oradea Mare și Bihor. Loco. Oradea Mare la 10 Dec. 1918 st.n. Comandantul secției Tinca raportează că toți funcționarii și antistiile comunale din acest cerc sint provocați ca, în 12 decembrie a.c., să facă jurământul Consiliului maghiar. Fiindcă cercul Tinca este cerc românesc și fiindcă în tot cercul, respectiv în toate comunele, s-au înființat Sfatul Național Român și Garda Națională Română sinteți rugați a purcede în merit {ca} nu cumva să aibă neplăceri funcționarii români. Herbay maior m.p. comandant.

Oradea Mare, la 15/I 1919, st.n.

L.S.

Pentru conformitate

ss. *indescifrabil*

secretar

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 279/1918, f. 2, copie.

121.

(1918 decembrie 12), *Méhkerék*.

Telegramă

Către

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN DIN

Oradea

Antistia comunală din comuna *Méhkerék** ia cu mare însuflețire la cunoștință constituirea Consiliului Național Român** și aderează: deie bunul Dumnezeu ca constituirea să fie în ceas bun.

Antistia comunală.

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 105/1918, f. 1, original.

* Localitate aflată azi pe teritoriul R. P. Ungare.

** Marelui Sfat Național Român.

1918 decembrie 13, Oradea.

Consiliul Național Român din Oradea Mare și Bihor

Prezentat la 10 decembrie 1918.

Nr. 231/C. prez. 1918
N. ult. 420 C. prez. 1918A nagyváradai latin szert. Káptalan tek.
Erdőhivatalának*Helyben*

Biharszentelek Tanácsa Tüzifa kérését és Revoczki Béla ellen emelt panaszát azon tiszteletteljes kéressel teszem át, hogy a község lakóinak különösen hadba vonultjainak tüzifa szükséglet igényeit a lehető legméltyányosabb áron kielégíteni kegyeskedjék, s amennyiben az erdőgondnok úr ellen emelt panaszok igaznak bizonyulnak, s így megfelelő elégtételt kérünk a község részére.*

Nagyvárad, 1918 XII.13
1 drb. melléklet.*elnök*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 85/1918, f. 1v, concept, lb. maghiară.

Nr. 231/C prez. 1918.
Nr. ult. 420 C prez. 1918.

Prezentat la 10 decembrie 1918.

Consiliul Național Român din Oradea Mare și Bihor

OFICIULUI SILVIC AL CAPITLULUI DE RIT LATIN

Loco

Vă trimitem cererea Consiliului din Sintelec, referitoare la lemnele de foc, cu acea rugămintă ca să onorați nevoile de lemne de foc a locuitorilor, la un preț convenabil, mai cu seamă familiilor celor mobilizați. Trimitem și plîngerea împotriva lui Revoczki Adalbert și cerem să-i acordați comunei satisfacția corespunzătoare în caz că plîngerile împotriva domnului administrator silvic se vor dovedi reale.

Oradea, la 13.XII.1918.

1 buc. anexă.

președinte

* Vezi document nr. 116.

1918 decembrie 13, Oradea.

Biharvármegye alispánjától.

ad 17711/1918.

BIHARMEGYEI ROMÁN NEMZETI TANÁCSNAK!

HELYBEN

Folyó évi december hó 2-án kelt átiratában foglalt kérelemhez képest, a vármegye székházára a kormánybiztos úr hozzájárulása mellett kitűzött román nemzeti zászlónak folyó évi november hó 30-án megtörtént eltávolítása ügyében a vizsgálatot lejárattam anélkül, hogy a zászlónak ki által, s hogyan történt eltávolítására vonatkozólag eredményt elérni lehetett volna.

Midőn ezt a Román Nemzeti Tanácsnak tudomására hozom, egyidejűleg azon reményemnek adok kifejezést, hogy a bekövetkezett sajnálatos körülmény nem fogja megakadályozni, vagy csökkenteni azon testvéri viszonyt, aminek a vármegye magyar és román lakosai között fennállani kell.

Nagyvárad, 1918 december hó 13.

alispán h[elyett]

Keszthelyi Zoltán

főjegyző

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 119/1918, f. 1, original, lb. maghiară.

Vicecomitele comitatului Bihor.

ad 17711/1918.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN AL COMITATULUI BIHOR

Loco

Am efectuat cercetările în legătură cu petiția dv. cuprinsă în adresa din 2 decembrie anul curent, referitoare la chestiunea îndepărtării în data de 30 noiembrie anul curent a drapelului național românesc, arborat cu consimțămîntul domnului comisar guvernamental pe edifiциul comitatului, fără însă să fi putut stabili cine și în ce împrejurări l-a îndepărtat.

În timp ce aduc aceasta la cunoștința Consiliului Național Român, îmi exprim totodată că acest regretabil caz nu va împiedica sau minimaliza armonia frățească care trebuie să existe între locuitorii maghiari și români din comitat.

Oradea, la 13 decembrie 1918.

în locul vicecomitelui

Keszthelyi Zoltán

prim-notar

PROCES-VERBAL

Luat în ședința Consiliului executiv din Oradea-Mare ținută la 13/XII.1918. st.n.

Prezident: dr. Aurel Lazăr; notar; dr. Valer Mărcuș. Prezenți: Romul R. Ciorogariu, dr. Coriolan Pap, dr. Iustin Ardelean, dr. Gheorghe Rocsin, dr. Ioan Ciordaș, dr. Gheorghe Miculaș, dr. Nicolae Zigre, Demetriu Balog, dr. Vasile Kirvai, Gheorghe Tulbure, dr. Ioan Boroș, dr. Vasile Maior, dr. Nicolae Popovici, dr. Demetriu Kiss, locot[enent] I. Moga, sublocot[enent] dr. Grigorie Egri.—

Locotenent I. Moga, împărțit în secția din Aleșd, raportează că, pe 15/XII. a.c., s-a convocat o adunare mare națională în Aleșd, fiind însărcinat de comandantul secției cu susținerea ordinii de astă dată sub durată adunării. Arme și muniție nu are la dispoziție, respectiv nu sînt îndestulătoare, deoarece în comuna Aleșd este gardă străină, bine înarmată, are mitralieră la dispoziție și liniștea poporului adunat, numai prin conducerea comandai românești, s-ar putea asigura. Pertractările făcute în privința aceasta cu comandantul străin sînt neîndestulătoare, pentru că mitraliera nu vreau a o depărta, iar comanda doresc să fie străină, din motivul că locuitorii comunei sînt amestecați: români și maghiari.

Consiliul hotărește ca, colonelul Birta, comandantul G.N.M. din Bihor, să fie provocat la îndepărtarea mitralierei din comună, să dea poruncă, ca jandarmii încă să dispară pe timpul adunării din comună pentru garantarea liniștei, iar comanda, peste gardiștii comandați spre acest scop, să fie română. Cu pertractarea* se însărcinează d-l subloc[otenent] dr. Grigorie Egri și locot[enent] I. Moga. La caz dacă adunarea s-ar ținea în altă comună, trecerea poporului în pace prin comuna Aleșd, încă, să fie asigurată.

Domnii însărcinați raportează că, colonelul Birta, pe cuvîntul său de onoare, a făcut promisiunea, că mitraliera din sat încă la 14/XII va fi îndepărtată din comună la porunca lui, însă susținerea ordinii numai în armonie se poate executa. Anume, dacă din partea noastră vom folosi 10 gardiști, D-sa încă trimite din partea G[ărzii] M[aghiare] 10 oameni, iar comanda să fie maghiară, fiind locuitorii comunei micști; — să fie patrule mixte pentru siguranță.

Consiliul cu majoritate hotărește:

1) Adunarea convocată să se țină în comuna Aleșd, în piață;

2) Comanda peste gardiștii români să fie în mîna locot[enentului] I. Moga, care numai C.N.R. îi este răspunzător pentru faptele sale;

3) Ca (și) comandant suprem să se primească sublocot[enentul] Südi, comandantul g[ărzii] m[aghiare] din comună, deoarece persoana lui este garanță deplină pentru conlucrarea armonică.

* rezolvarea.

Locotenentul Moga în acest mod garantează pașnica decurgere a adunării și din partea sa propune, ca să fie comandați, spre scopul acesta, 40 gardiști români și 40 gardiști maghiari.

Se ia la cunoștință.

Cu privire la propunerea d-lui dr. Vasile Kirvai, referitor la preluarea administrației în cercul Aleșd (cu) ocaziunea adunării din 15/XII. a.c., Com[itetul] executiv hotărăște:

Să se ia în proces verbal decurgerea* adunării, care dorește, ca bazată pe principiile de liberă dispunere a popoarelor, fiind locuitorii cercului în majoritate români, locuitorii participanți la adunare doresc, să fie cirmuiți de ei însăși, respectiv de oameni din singele lor și cu limba lor. Protocolul acesta să fie înaintat din partea C.N.R. din Bihor, pentru debateră pașnică a chestiei, forului competent.

Președintele raportează despre transcripția** adresată, sub nr. 4076/1918, C.N.R. din Bihor, din partea inspectorului civil al școlilor populare din Bihor, Ludovic Vasadi, cu privire la ordinațiunea*** dată din partea ministrului de instr[ucție] maghiar, sub nr. 20663/918, referitor la propunerea limbii române în școlile de stat populare. Face cunoscut că, în relație cu acest ordin, s-a făcut între C.N.R. și susnumitul inspector următoarea înțelegere:

1) Că în școlile cu majoritatea români, unde stau la dispoziție puteri corespunzătoare pentru propunerea limbii române, introducerea să se esecveze**** momentan;

2) Unde iar nu stau puteri corespunzătoare la dispoziție, instrucția să fie provizorie și pe mai departe în limba ungurească;

3) În școlile cu minoritate români, să se introducă limba română ca studiu ordinar începînd cu cl. a III-a;

4) Să se conscrie elevii școlilor civile de băieți și fete din loc, de limba românească, pentru esecvarea propunerii [limbii] române.

Alăturat, trimite inspectorul, sub anexa I, II, III, lista școlilor, unde a esmis ordinațiune pentru propunerea [limbii] române, însă în școlile din lista II și III nu dispune de puteri corespunzătoare pentru propunere, totodată, sub a), b), c), conspectul școlilor unde sînt puteri corespunzătoare pentru instruirea limbii române și în fine sub d), e), f), conscrierea elevilor de limba română din școlile civile din loc.

Se ia la cunoștință prin aceea că, actele referitoare să se transpună în copie Consistoarelor de ambele confesiuni și pentru deslușirea chestiei, de a propune [limba] română, sînt rugate să se îngrijească de putere didactică*****.

Președintele raportează îndrumarea telegrafică trimisă C.N.R. din partea șefului de alimentare*****, dr. Boila, pentru propunerea persoanei celei mai potrivite din comitat, care să fie numită de comisar de alimentare pentru teritoriul comit[atului] Bihor.

* desfășurarea.

** scrisoarea.

*** ordonanța.

**** efectueze!

***** cadre didactice.

***** șeful resortului cu aprovizionarea populației.

După cumpănirea chestiei de mare importanță, Consiliul propune unanim pentru denumire, ca persoana cea mai corespunzătoare, pe d-l Cornel Bejan; află de dorit ca deslușirea chestiei — deschiderea tirgurilor.

Locot[enent] în rezervă] I. Moga, ca profesiune civilă de învățător de stat, își oferă serviciile sale C.N.R.

Se ia la cunoștință cu bucurie, reflectînd la serviciul oferit.

Președintele, pentru a face posibilă rezolvarea tuturor afacerilor din zi în zi tot mai numeroase ale C[onsiliului], dispune, respectiv propune următoarele:

— afacerile prezidențiale să fie rezolvate în absența președintelui de d-nii secretari: dr. Victor Andru și dr. T. Magier, ca ajutor pe lângă secretar dr. V. Andru, va funcționa dr. Valer Mărcuș;

— afacerile relative la păduri, reclamațiuni de lemne de foc, de edificiu etc. să fie rezolvate de d-l inginer silvic, locot[enent] Aurel Mușan;

— afacerile relative la alimentațiunea publică de d-l locot[enent] dr. Demetriu Mangra;

— reclamațiuni și jalbe în chestia ajutoarelor de război, a pensiilor de invalizi etc. de d-l cpt. dr. Aurel Bozac, avînd pe lângă sine de ajutor pe stegarul Romul Pap;

— lucrurile scriptoristice ale C[onsiliului] să fie isprăvite de d-l sublocot[enent] Ioan German și cad. asp. Nicolae Avram;

— lucrurile de eshibit și de espedi* de d-l Augustin Chirilă, în fine;

— domnii referenți, numiți mai sus, sînt obligați a refera în afacerile curente, zilnic între orele 4—5 p.m., și toată împărțirea să aibă caracter provizoriu.

Spre știre.

Referitor la acoperirea speselor care se ivesc, președintele raportează, că s-a cercetat prin un curier special C.E. din Sibiu, iar sumele plătite, respectiv împrumutate G.N.R., se vor reîntoarce din partea aceleia. Avînd în vedere președintele, absența sa mai îndelungată, însărcinat cu conducerea justiției din partea C.E., propune ca să se aleagă un dirigent și 3 viceprezidenți pentru conducerea afacerilor aparținătoare C.N.R. din Oradea Mare și Bihor, dorind însă să rămînă și pe mai departe în sinul și inimile noastre.

La propunerea președintelui se alege în unanimitate de dirigent D-l dr. Coriolan Pap, (iar) de viceprezidenți domnii: Romul R. Ciorogariu, Dr. Gheorghe Miculaș și Dr. Nicolae Zigre, iar cealaltă parte a raportului se ia la știre.

Președintele raportează despre transcripția, adresată către C.N.R. din Oradea Mare și Bihor, sub nr. ad. 17711/1918, din partea vicecomitelui comitat[ului] Bihor, în cauza tricolorului r[omănesc] furat de pe casa co-

* lucrările de intrare și ieșire.

mitatului în 30/XI. a.c. Anume, că investigația a rămas fără rezultat și atentatorul este necunoscut.

C.N.R., înainte de a lua la cunoștință transcriptul, decide să se ceară procesele verbale sulate* în cauza aceasta din partea comisiei investigatoare, iar vicecomitele, respectiv substitutul, să fie deobligat, ca în decurs de 48 ore după provocarea făcută, să înarboreze pe casa comitatului tricolorul românesc, respectiv un stindard (de Tricolor) național.

Cu privire la evenimentele zilelor din urmă și fiind de prevăzut preluarea imperiului** peste părțile locuite de români, a comitatului, c[onsiliul] află de bun să se conscrie notarii români din comitat împreună cu viconotarii ca, pînă la dezbaterea chestiei de imperiu, să putem prevedea comunele lipsite cu substituiți interimali.

Președintele raportează, că tratativele începute cu comisarul maghiar al comitatului Bihor, P. Ágoston, referitor la preluarea imperiului în comitat au eșuat din motivul că, comisarul maghiar nu are încredere în democrația noastră, imputându-ne că sintem regaliști și vede periclitată democratizarea neamului românesc în imperiul român. Motiv, firește, simulat, deoarece crede a câștiga oareșcareva timp de respirare prin adunarea trupelor formate din soldații secui, pentru care mișcarea vede o situație mai îmbucurătoare și de speranță pentru neamul său. Dorește și crede, că și în viitor vom conlucra în cea mai bună înțelegere, fără nici o răsvrătire, avînd de a trăi ca frați.

C[onsiliul] ia la cunoștință raportul făcut din partea președintelui fără de a da ceva comunicat foilor, respectiv rezultatul tratativelor. Nu vede de bine, ca spiritele să devină descurajate prin nesucces.

D-l dr. Ioan Ciordaș cere deslușiri referitoare la ordinațiunea trimisă din partea comisarului unguresc al comitatului, referitoare la reducerea numărului gardiștilor, cum să se respecte în locurile locuite de români?

Înainte de a dezbate chestia, C[onsiliul] hotărăște să se cîștige*** tipăritura trimisă din partea comisarului unguresc, iar și pînă atunci să se facă pași de demonstrare comisarului, să nu intre cu ordinațiunea pe teritoriile locuite de români.

Tot D-l dr. Ioan Ciordaș face propunerea, ca mișcarea, propaganda începută de străini în tot poporul nostru, să fie discreditată, contrabalansată, să se esmită tipărituri volante. Prezintă o proclamațiune completată din partea C.N.R. din Beiuș, care la caz, de va fi primită, să fie edată din partea C.N.R. din Bihor. Citește conținutul proclamațiunii.

Propunerea d-lui Dr. Ioan Ciordaș se primește, iar proclamațiunea, completată și prezentată Consiliului, în principiu, se primește, însă pentru prelucrarea proclamațiunii, într-un limbaj popular, să însărcinează D-l Gh. Tulbure.

Președintele raportează despre invitarea trimisă C.N.R. din partea ofițerilor din centru al G.N.R., referitor la o conferință comună, convocată

* întocmite.

** administrației.

*** procure.

pe 14/XII. a.c. la orele 4 1/2 p. m., avînd de obiect: mișcarea de propagandă și chestiunea asigurării liniștei publice în comitat.

Spre știre.

Ne avînd alt obiect, ședința s-a ridicat la orele 6 1/2 p.m.

D.c.m.s.

Dr. Aurel Lazăr

președinte

Dr. Valer Mărcuș

notar

L.S.

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 13/1918, f. 1—5, original.

125.

1918 decembrie 14, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în ședința comună a C.N.R. și G.N.R. din Oradea Mare și Bihor ținută la 14/XII. 1918.

Președinte: dr. Aurel Lazăr; notar: Dr. Valer Mărcuș, Prezenți: Maior E. Herbay, dr. Coriolan Pap, Romul R. Ciorogariu, dr. Gheorghe Rocsin, dr. Vasile Maior, dr. Nicolae Zigre, dr. Demetriu Kiss, dr. Vasile Kirvai, dr. Gheorghe Miculaș, dr. Ioan Boroș, dr. Sever Erdélyi, căp[itan] Dr. Gh. Popescu, căp[itan] Hamat, căp[itan] Gh. Muntean, căp[itan] Gh. Crișan, căp. aud. dr. A. Bozac, preot militar Bacoș, locot[enent] Gh. Morar, locot[enent] A. Popoviciu, locot. dr. V. Blegye, sublocot[enent] dr. G. Egri, dr. T. Popa, I. German, P. Popa, V. Nistor, T. Dolga, dr. V. Andru.

Maior E. Herbay face cunoscut scopul ședinței comune. Situația prezentă ne pune pe gînduri reorganizarea gardelor rurale, respectiv propune că G.N.R. încă dorește să ia parte activă în propaganda făcută de Consiliu în modul acela, că în tot cazul și cu toată ocaziunea pe lângă esmisul C.N.R. să fie trimis un ofițer din partea G.N.R. în comune.

Se primește.

Căp[itan] Gh. Crișan, după descrierea esperințărilor făcute referitor la activitatea de pînă acum a gardelor rurale române, luînd în considerare situația de azi, face propunerea: gardele rurale să se descompună și să se formeze „Legiunea română“, iar executiva să fie următoarea:

a) să se facă propagandă în directiva aceasta în legătură cu propaganda comisiei Cons[iliului], în sensul propus de d-l Maior E. Herbay;

b) iar formarea legiunii să se facă prin ascutarea* contingentelor 1896—1900. În legătură cu aceasta ar fi de dicit ca C.N.R. să se întrepună pentru cîștigarea unui local corespunzător pentru așezarea legionerilor.

* recrutarea.

Referitor la arme, raportează că la Alba-Iulia stau la dispoziție 1 000 arme și muniție pentru comitatul Bihor. Livrarea numai prin automobile s-ar putea efectua, deoarece prin căile ferate nu se dau la dispoziție vagoane. Prin automobile garantează livrarea armelor și a muniției; are lipsă de 2 mașini de povară și 1 de persoane.

C[onsiliul], punînd în dezbateră propunerea făcută, după ce la chestie au vorbit domnii Romul R. Ciorogariu, căp[itan] Hamat și dr. A. Lazăr, a adus hotărîrea următoare:

a) în principiu se primește propunerea d-lui căp[itan] Crișan, însă descompunerea gardelor să se facă numai la provocarea comandei supreme, deoarece aparține forului de activitate al acesteia, pînă atunci află de bine să se susțină gardele de pînă acuma;

b) referitor la executivă, propaganda să fie făcută în direcția de a cuceri sufletul poporului pentru recrutare, deoarece ascutarea întru împrejurările de azi nu e dorită și ar strica cauzei neamului. În privința propagandei, C[onsiliul] își va da tot concursul pentru ajungerea scopului dorit, prin luminarea și deșteptarea poporului, respectiv prin apelare la simțul lui național.

Pentru cîștigarea mașinilor recerute se vor face pași din partea C[onsiliului], care azi are la dispoziție una mașină de povară și una de persoane.

Hotărăște mai departe ca, Comisia de propagandă a C.N.R., să fie întregită prin membrii G.N.R. — Se va îngriji de cvartir pentru ofițeri.

Din partea G.N.R. sînt aleși în com[isia] de propagandă d-l maior Herbay, preot militar Bacoș și căp[itan] Hamat. Planul făcut, referitor la propaganda contemplată, va fi controlat, respectiv dezbătut în comisia mixtă de propagandă.

Ne fiind alt obiect, ședința s-a ridicat la orele 6 1/2 p.m.

D.C.M.S.

D-l Aurel Lazăr

președinte

D-l Valer Mărcuș

notar

L.S.

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 14/1918, f. 1—2, original.

126.

1918 decembrie 14, Oradea.

339 C. prez. 918.

Nagyvárad 1918, december 14.

KORMÁNYBIZTOS ÚR!

A Román Nemzeti Tanács megalakulása alkalmával kifejtett programja alapján következetesen igyekszik munkálkodni. Programunk végrehajtását azon kétoldalú megállapodás könnyebbítette meg, amely szerint

a román lakta vidékeken a szükséges intézkedések a Román Nemzeti Tanács megkérdezése s javaslata alapján tettettek meg, ámbár román nemzetet megillető önrendelkezési jog gyakorlása mindez ideig megvalósítva nincs. Kérjük ezen megállapodásnak a jövőben is érvényt szerezni.

Kénytelenek vagyunk a Kormánybiztos Úr által a nemzeti gárda átszervezése tárgyában kiadott legújabb felhívására utalnunk, amely a mi előzetes meghallgatásunk nélkül, s különösen az önrendelkezési jog negligálásával adatván ki, a románok lakta községekre kötelező nem lehet.

Felkérjük Kormánybiztos urat, hogy ezen hirdetményeket a románok lakta községekből azonnal bevonni, s a közigazgatási hatóságokat figyelmeztetni szíveskedjék, miszerint ezen hirdetmény a román népre kötelező erővel nem bír.

Kénytelenek vagyunk rámutatni, hogy számos román községből a jegyző eltávozott, a nép hetek óta vezető nélkül él, a legelemibb közigazgatási szükséglete kielégítve nincs, a hadisegélyek kiosztása nem történik meg. Ezen tarthatatlan állapot sürgősen orvosolandó, s méltóztassék alkalmat adni, hogy a megfelelő jegyzőhelyetteseket kijelölhessük, — akik ideiglenesen alkalmazandók volnának.

P.H.

Kiváló tisztelettel:

Dr. Lazar Aurel

elnök

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar 366, f. 50, original, l. maghiară.

339/C. prez. 1918

1918, decembrie 14. Oradea.

DOMNULE COMISAR GUVERNAMENTAL!

Consiliul Național Român se străduiește să-și desfășoare cu consecvență activitatea pe baza programului elaborat cu ocazia constituirii sale. Punerea în aplicare a programului nostru a fost ușurat de înțelegerea bilaterală survenită — pe baza căreia, luarea măsurilor necesare în regiunile locuite de români, să se facă după consultarea și pe baza propunerilor Consiliului Național Român, cu toate că exercitarea dreptului la autodeterminare, convenit populației românești, nu a fost realizat pînă în momentul acesta. Cerem ca această înțelegere să-și dobîndească valabilitatea și în viitor.

Sîntem însă nevoiți să ne referim la chemarea comisarului guvernamental referitoare la reorganizarea gărzii naționale — care a fost elaborată fără consultarea noastră prealabilă și mai ales fără a se ține cont de

dreptul la autodeterminare, de aceea nu poate fi impusă ca obligatorie localităților cu populație românească.

Vă rugăm domnule comisar guvernamental să retrageți imediat aceste chemări din localitățile locuite de români și să atrageți atenția organelor administrative, că această chemare nu este obligatorie pentru populația românească.

Sîntem nevoiți să arătăm că din numeroase localități românești notarii au plecat, lăsînd locuitorii de săptămîni întregi fără conducători, nu sînt asigurate nici cele mai elementare necesități ale administrației — ne-fiind distribuite nici ajutoarele de război. Această situație insuportabilă trebuia imediat remediată și de aceea vă rugăm să binevoiți să ne dați ocazia ca să alegem noi notari corespunzători — care ar ocupa postul în mod provizoriu.

L.S.

Cu deosebit respect,

Aurel Lazăr

președinte

Pe verso:

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

Loco

Urmare adresei dv. nr. 339/C. prez. 1918 vă aducem la cunoștință că chemarea se referă doar la salariu*.

Oradea, 1918 decembrie 21.

127.

155 C prez, 1918.

1918 decembrie 14, Oradea.

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

Gurbediu

La rugarea D-Voastră din 4/XII.1918**, în conțelegere cu forurile competente, vă încunoștiințez:

Atît prepozitul, cit și arendatorul e aplicat în ori care aplanare de desubt numită.

* S-a anulat textul: „nu se referă de loc la localitățile locuite de români“, s-a adăugat „se referă doar la salariu“.

** Vezi document nr. 70.

1) Satul să preia tot locul de la arendatorul cu acea obligamente, cu care a luat arendatorul de la Prepozit.

În cazul acesta însă ați fi deobligați să preluați toate animalele, mașinăriile și ar trebui arendașului să-i reîntoarceți spesele mutării.

2) Arendașul ar abdice de 800 jugăre de loc și acestea atunci le-ați putea lua pe lângă condițiile ce le-a luat el de la Prepozit — în arendă. Arendașului nimic nu i-ați reîntoarce în cazul acesta.

3) Prepozitul e învoit, ca arendașul să vă poată da în subarendă. Plenipotențiatul Prepozitului e inginerul silvic din Șauaieu cu care, împreună, vom fixa o ziură pentru pertractare, în săptămîna viitoare, la care are să fie de față atît arendașul, cît și delegații satului.

Despre ziua pertractării o să vă încunoștiințez la timp.

Delegații satului să aducă cu sine plenipotență care totodată să conțină, care mod de arendă voiesc din cele 3 susnumite.

Oradea M[are], la 14.XII.1918.

președinte

Arh. St. București, fond. C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 65/1918, f. 2.

128.

1918 decembrie (15), Aleșd.

TELEGRAMA

Domnului

IULIU MANIU

Sibiu

Aleșd 159 40 15 3 —

Din Biharia ocărită, cu mîndrie vă trimitem prima solie de energie românească de la adunarea din Aleșd. Imperiul preluat. Protopretorele* și pretorele onorar denumiți. Fostul protopretore absolvat. Mergeți înainte. Vă urmăm.

Prezident

Arh. St. București, fond Consiliul Dirigent, I B, dosar 2/1918, P. I, f. 55.

* Prim-pretor.

TELEGRAMĂ

CONSILIULUI DIRIGENT ROMÂN

Sibiu

Aleșd 197 59 19 4. — S

Consiliul Național din cercul Aleșd și adunarea națională ținută în 15 decembrie a preluat administrația cercului Aleșd, alegând de protopretor* pe d-l Cornel Bejan, iar de pretor d-l Victor Crețiu, protopretor onorar. Aleșii au depus jurământul în mâinile Consiliului Național, în fața poporului adunat. Consiliul i-a încredințat să organizeze administrația în spiritul național.

Consiliul Național Român al cercului Aleșd.

Arh. St. București, fond Consiliul Dirigent, I B, dosar 2/1918, P. I, f. 54.

Telegramă

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN

Aleșd

Aprobăm dispozițiile făcute. Salutăm cu însufletire adunarea, începutul bun să fie urmat. Sîntem mîndri de țara lui Menumorat.

Președintele Consiliului

Maniu

16. XII. 1918

Arh. St. București, fond Consiliul Dirigent, I B, dosar 2/1918, P. I, f. 55 v.

* Prim-pretor.

COMANDEI GĂRZII NAȚIONALE ROMĂNE DIN SECȚIA TINCA

Referitor la raportul D-voastră telefonic*, făcut Comandei Gărzii Naționale Române din Oradea Mare, în chestia jurământului, pe care funcționarii români afirmativ ar fi necesitați de a-l face Consiliului Național Maghiar, sinteți informați, că funcționarii români fie de stat, municipali sau comunali nu sînt obligați a face nici un jurămint Consiliului Național Maghiar.

Drept la caz, dacă funcționarii români ar suferi oarecare prejudicii prin denegarea jurământului Consiliului Național Maghiar, sinteți îndrumați a raporta cazurile acestea pentru de a face pașii de lipsă.

Oradea Mare, la 16. XII. 1918.

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 278/1919, f. 1, concept.

18192/1918. Biharvármegye alispánjától

A BIHARMEGYEI ÉS NAGYVÁRADI ROMÁN NEMZETI
TANÁCSNAK**

Helyben

Hivatkozással 343/C. prez/1918 szám átíratára, a kért vizsgálati iratokat midőn ide mellékelve áteszem, egyidejűleg van szerencsém értesíteni, hogy a román nemzeti lobogó újból való kitűzése iránt, mint azt már a vizsgálat kérése alkalmával szóbelileg Dr. Mangra ügyvéd úr előtt is kijelentettem, — intézkedni nem fogok, mert a lobogót nem a vármegye tűzette ki, hanem az cím megbízottai, kormánybiztos úr engedélye folytán, tűzték ki, — s a vármegye csupán közbéke és kölcsönös megértés biztosítása végett tűri a lobogó kitűzését. Ugyanakkor kijelentettem azt is, és a kijelentésemet fenntartom, megismétlem ez alkalommal is, hogy miután a vármegye csupán tűri a lobogó kitűzését, annak ott maradásáért nem vállalok felelősséget, ahhoz azonban hozzá járulok, hogy címed az általa

* Vezi document nr. 120.

** Vezi document nr. 123.

célravezetőnek tartott minden oly intézkedést megtegyen, amelyekkel megakadályozhatni véli a lobogó esetleges újabbi eltávolítását.

Nagyvárad, 1918 évi december hó 16-án.

alispán helyett

Keszthelyi Zoltán

főjegyző

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 119/1918, f. 2, original, lb. maghiară.

Vicecomitele comitatului Bihor

18192/1918

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN AL COMITATULUI BIHOR

Loco

Referitor la adresa dvs. nr. 343/C prez./1918 vă trimit alăturat actele de anchetă solicitate și totodată vă înștiințez, că nu am să iau măsuri în legătură cu rearmorarea drapelului național românesc, așa cum am declarat verbal și în fața avocatului dr. Mangra, cu ocazia solicitării cercetărilor, deoarece drapelul nu a fost arborat de comitat ci de către împuterniciții Dvs. cu aprobarea domnului comisar guvernamental și comitatul tolerează arborarea drapelului, numai pentru asigurarea liniștii publice și înțelegerii reciproce. Totodată am declarat și această declarație o susțin și o repet și cu această ocazie că deoarece comitatul tolerează doar arborarea drapelului, eu nu-mi pot lua angajamentul pentru rămânerea acestuia acolo, sînt de acord însă ca Dv. să luați toate măsurile pe care le considerați necesare, prin care ați putea împiedica o nouă tentativă de îndepărtare a drapelului.

Oradea, la 16 decembrie 1918.

în locul vicecomitelui

Keszthelyi Zoltan

prim-notar

133.

1918 decembrie (16), Oradea.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN DIN ORADEA-MARE ȘI BIHOR

Copie. Traducere din original maghiar.*

Nr. 343/C. 1918. Domnului Subprefect în Oradea-Mare. Provoacă-ne la scrisoarea Dv. cu datul 16 decembrie n.a.c. nr. 18192/1918,** restituin-

* Traducerea a fost efectuată de către secretarul C.N.R. din Oradea și Bihor.
** Vezi documentele nr. 123 și 132.

du-vă toate actele alăturate la acel rescript, cu avizul Dv. despre faptul, că cercetarea n-a avut rezultat, Consiliul Național Român din Oradea Mare și Bihor, nu-l ia la cunoștință, ci va face demersurile necesare pentru continuarea cercetării. Cu privire la celelalte comunicate în actul Dv. avem onoare a Vă răspunde următoarele: C.N.R. din Bihor privește arborarea drapelului treicolor (românesc) pe edificiul casei comitatului ca o simbolizare și expresiune a deplinei libertăți politice și a dreptului de liberă dispunere asigurat tuturor popoarelor din Ungaria. Față cu declarația cuprinsă în răspunsul Dv., că comitatul a tolerat și numai va tolera și în viitor arborarea steagului național român — constată — că declarația aceasta stă în contradicție cu dreptul de liberă dispunere și cu deplina libertate politică, cari — e doar prea bine știut — le-a recunoscut și înaltul guvern al republicii maghiare. Față cu această afirmare, deși între altele, vă exprimați dorința de a păzi buna înțelegere și armonia reciprocă și din această considerație e aplicată a tolera steagul nostru, Consiliul, — susținându-și afirmațiunile de mai sus pretinde pentru insigniile naționale nu toleranță ci drepturi egale, — constată, că actul Dv. cuprinde o declarație care nu promovează și nu va sprijini intențiile Consiliului și a comitatului — de a păzi armonia. Deși e un contrast de principii între noi, Consiliul nu va renunța la steagul național, ci în sensul principiilor sale susținute cu privire la însemnătatea politică a steagului, nu va întârzia să arboreze din nou stindardul național român pe casa comitatului, ceea ce vă rugăm, pe calea aceasta, să luați la cunoștință.

Pentru conformitate.

secretar.

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 119/1918, f. 4. traducere.

134.

1918 decembrie 16, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea Mare și Biharia, ținută la 16 decembrie n. 1918 în Oradea Mare.

Viceprezident: Dr. Coriolan Papp; Notar: Dr. Aurelian I. Magier.

Membrii prezenți: R. Ciorogariu, Fl. Stan, Dr. Gh. Miculaș, Gh. Tulbure, Dr. Dem. Kiss, Dr. I. Ardelean, Dr. I. Boroș, Dr. V. Mărcuș.

1.

În numele comisiei esmise* pentru compunerea unui manifest către popor, care să paralizeze agitațiile străine și să clarifice poporul nostru asupra mersului evenimentelor, membrul Gh. Tulbure citește proiectul acestui manifest.

Textul manifestului se aprobă, se decide tipărirea lui în 10.000 exemplare, care se vor distribui în popor.

2.

Se citește și aprobă următorul salut al C.N.R. din Oradea Mare și Bihor către Marele Sfat Național Român, adresat președ[intelui] acestuia, Gh. Pop de Băsești:

„Domnule Președinte!

C.N.R. din Oradea Mare și Biharia a luat act cu vie plăcere despre constituirea Marelui Sfat Național Român, care corporațiune împreună cu (Guvernul român) Consiliul Dirigent, este chemat a pune baza noii vieți a neamului nostru renăscut din Ungaria și Ardeal.

Salutăm din adâncul inimii Marele Sfat care este trup din trupul și sînge din sîngele nostru, și depunem cu deplină încredere soarta noastră în mâinile sale.

Rugăm pe bunul D-zeu să încununeze bogat străduințele Marelui Sfat, pentru înălțarea și fericirea neamului nostru“.

Acest salut s-a iscălit de toți membrii prezenți ai Comitetului executiv.

D.c.m.s.

Dr. Aurelian I. Magier

notar

Dr. Coriolan Papp

v[ice]prezident

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 16/1918, f. 1, original.

135.

1918 decembrie 17, Oradea.

Biharvármegye főispánjától

6374
1918 szám

ROMÁN NEMZETI TANÁCSNAK!

Helyben

Harangmező és Almamező községek megbízottjai azzal a panasszal jöttek hozzám, hogy Fejér Ödön nyárlói jegyzőnek hivatalából távoznia kellett, mert Nyárló és Váraduzsopa községekben lakó románok a jegy-

* numite.

zövel szemben fenyegetőleg léptek fel. Fejér Ödön jegyző ennek dacára e hó 11-én hivatalát elfoglalta, de ott csak 12-ig maradhatott, mert a Román Nemzeti Tanács, akinek elnöke Barna György tanító oly határozatot hozott nevezett jegyző ellen, hogy hivatalából azonnal távozzon, mert ottmaradása esetén érte felelősséget nem vállal.

Kérem intézkedésüket arra vonatkozólag, hogy a nevezett jegyző hivatalát haladéktalanul elfoglalhassa és az ottani jegyzői teendőket háborítatlanul végezhesse.

Nagyvárad, 1918 évi december hó 17.

aláírás kiolvashatatlan
főispán

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar nr. 366, f. 60, original, l. maghiară.

Comitele comitatului Bihor.

nr. 6374
1918

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN!

Loco

Reprezentanții localităților Hidișelu de Sus și Hidișelu de Jos s-au prezentat la mine cu plîngerea că notarul din Mierlău, Fejér Ödön, a fost nevoit să-și părăsească serviciul, deoarece locuitorii români din Mierlău și Șumugiu au o atitudine amenințătoare față de el. Cu toate acestea notarul Fejér Ödön și-a ocupat postul în data de 11 al acestei luni, dar nu a putut rămîne acolo decît pînă în data de 12, deoarece Consiliul Național Român, al cărui președinte este învățătorul Barna Gheorghe, a luat o asemenea hotărîre împotriva numitului notar, ca acesta să-și părăsească imediat funcția, deoarece nu își ia nici un fel de răspundere pentru el în cazul rămîinerii sale.

Rog luarea de măsuri, referitoare la ocuparea neîntirziată a funcției de către numitul notar și desfășurarea nestingherită a îndatoririlor sale notariale.

Oradea, 1918 decembrie 17.

Comite
ss. *indescifrabil*

Consiliul Național Român din Oradea Mare și Bihor

PROCES-VERBAL

luat în localitatea oficioasă a C.N.R. din Oradea-Mare și Bihor la 18/XII. 1918. De față fiind subsemnații.

Se prezintă din încredințarea comunei Mierlău:

1) Nicolae Duma, 2) Irimie Filip, 3) Gheorghe Tripon, 4) Nicolae Pantea, 5) Gheorghe Brebu, 6) Ioan Avram.

În reprezentațiunea comunei Șumugiu:

1) Nicolae Brînzaș, jude comunal, 2) Petru Cion, 3) Florian Avram, 4) Nicolae Curpaș, 5) Georgiu Țerean.

În reprezentațiunea comunei Hidișelul de Jos:

1) Ioan Moca, 2) Florian Buzaș.

În reprezentațiunea comunei Hidișelul de Sus:

1) Gavril Cuc, primar comunal, 2) Mihai Chișe.

Noi declarăm că sîntem gata să primim fiecare în comunele noastre pe notarul Fehér Ödön cu scopul ca el să ne isprăvească toate afacerile noastre notărășesti după legi și după rînduielele care sînt azi în putere și declarăm, că fiecare din noi pentru satul nostru stăm bun și luăm răspunderea asupra noastră, că notarul va putea isprăvi afacerile notărășesti nebântuit* de nimeni și că nimeni nu-l va păgubi pe dînsul nici în averea lui, nici în persoana lui.

Susnumiții cer cu deosebire ca notarul să le isprăvească cererile cu privire la ajutoarele de război.

Citindu-se procesul verbal notarului, el declară că primește declarațiile de mai sus, își va ocupa din nou oficiul său de notar, va isprăvi și afacerile cu ajutoarele de război, astfel, că pînă la 1917 noiembrie 1 el însuși va face în privința aceasta cele de lipsă, iar pentru oamenii care au drept la ajutor de război înainte de 1 noiembrie 1917, la aceia le va da atestat ca să hotărască ministrul, pentru că după rînduielel el are drept să hotărască în cazuri de aceste.

Sus subscrișii primesc și iscălesc procesul verbal prezent.

D.c.m.s.

Augustin Chirila

ca grefier

Duma Nicolae
Gheorghe Tripon
Nicolae Pantea

Gheorghe Brebu

Ioan Avram
Nicolae Brînzaș
Petru Cion
Florian Avram
Nicolae Curpaș

Gheorghe Țerean

Ioan Moca
Florian Buzaș
Gavril Cuc
Chișpe Mihai
Files I.
Fehér Ödön

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 143/1918, f. 1.

* netulburat.

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

Bălaia

Referitor la rugarea D-Voastră,* pentru intervenția să puteți cumpăra locul proprietarului Lakatos, vă provoc, că pe luni, în 23 a l.c. afară de primarul satului, 3 oameni funtași și 3 foști soldați, fără avere, să ne cercetați în biroul nostru.

Oradea Mare, la 21 XII. 1918.

diriginte
ss. *indescifrabil*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 67/1918, f. 1. v. original.

Depeșă primită de la Comanda Gărzii Naționale Române din Arad (nr. telefonului 9-39) la telefon (17-03) în 23 decembrie v. 1918 orele 4 p.m. de către C.N.R. din Oradea Mare.

DEPEȘĂ DE LA LEGAȚIUNEA ROMÂNĂ DIN BUDAPESTA

Să comunicăm cu Sibiul următoarele: Să se trimită prin curier datele referitoare la gr. or., gr. cat., protestanți etc. locuitori în teritoriul românesc (al comitatului respectiv al diecezei).** Numărul statistic să fie aranjat nu numai după confesiune ci și după naționalitate; după acestea harta etnografică asupra părților locuite de români, care a făcut-o inginerul Vlad să o trimită de asemenea, ori în original ori în copie autenticată, *prin curier*, căci toate acestea au lipsă pentru Berna (Elveția).

Legățiunea română — Budapesta
Vadászkürt szálloda
Nr. telefonului 91-73.

Pentru conformitate
ss. *indescifrabil*

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 125/1919, f. 1.

* Vezi document nr. 106.

** Vezi document nr. 169.

Consiliul Național Român din Oradea Mare și Bihor
Prezentat la 17 decembrie 1918

Nr. 394/C. pres. 1918

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN DIN ...

1) Lăzăreni, 2) Cărăndeni, 3) Cărănzul, 4) Miheleu, 5) Bicaciu, 6) Incești, 7) Gruilung, 8) Dicănești, 9) Calea Mare, 10) Gepiș, 11) Oșand, 12) Husasău, 13) Fonău, 14) Rîpa, 15) Dumbrava, 16) Forosig, 17) Hodiș, 18) Holod, 19) Lupoia, 20) Tășad, 21) Mierlău, 22) Șumugiu.

Din diferite rapoarte a[le] președinților Consiliului Național și a[le] comandanților de gardă am (luat) la cunoștință că țaranii, fără motiv, pădurile le devastează.

Procedura aceasta nu numai (că) e delict penal, dar e cel mai mare păcat comis în contra intereselor poporului Român, fiind pădurile în viitor averile noastre naționale.

Ca trebuințele juste în viitor să fie satisfăcute orodonez următoarele:

1) Orice furătură ori tăietură din pădurile domeniiale fără permisiunea Consiliului Național Român și a proprietariului este strict interzisă în viitor;

2) (Cei) care au lipsă de lemne de foc și de edificiu au să se prezinte la Consiliul Național din sat, care după ce s-a convins despre trebuințele juste a recurentului, are să-i elibereze un certificat. Certificatul are să conțină: numele recurentului, de cîți m³ de lemne de foc ori de cîte bucăți lemne de edificiu au lipsă, datul și subscrierea de președintele Consiliului din sat și de la care domeniu să capete.

3) Recurentul cu certificatul acesta să se prezinte la silvicultorul domeniial. Silvicultorul după plățirea lemnului, la fața locului, să le sigileze și să le puie la dispoziția cumpărătorului.

Oradea M[are], la 24/XII. 1918.

ss. *indescifrabil*

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 135/1918, f. 1—2 v., original.

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea Mare și Bihor, ținută la 24 decembrie n. 1918 în Oradea Mare.

Viceprezident: Dr. Coriolan Papp;

Notar: Dr. Aurelian I. Magier.

Membri prezenți: R. Ciorogariu, Dr. Fl. Stan, Dr. Gh. Miculaș, A. Horvath, Gh. Tulbure, Dr. I. Ardelean, Dr. Dem. Kiss, Dr. V. Kirvai, Dr. Nic[olae] Popoviciu, Dr. Sever Erdelyi, Dr. I. Boroș, Dr. Gh. Roxin, Dr. V. Maior, Dr. V. Mărcuș.

1.

Se discută chestia cumpărării încă a unui automobil de persoane oferit de ingin[erul] I. Hossu.

Comitetul executiv decide a cumpăra automobilul cu prețul de 23.000 coroane. Dispunând astfel, C.N.R. asupra a 2 automobile de povară și 3 de persoane se decide a se spori personalul necesar, prin aplicarea încă a unui șofer cu diurnă de 50 cor., iar pentru rebonificarea în parte a șeselor* alocate în automobile se primește propunerea subloc[otenentului] Ursan, șeful secției automobilelor, de a se pune automobilele de povară la dispoziția publicului în scopul de întreprinderi. Întreprinderea se va face sub firma subloc[otenentului] Ursan, iar acesta va face socoteală conștiințioasă despre venite.

2.

În chestia editării unui ziar, ca organ de popularizare al C.N.R., în urma referadei** membrului Gh. Tulbure, încredințat cu prezentarea unui proiect, se aduce următoarea deciziune meritorie:

Ziarul o să poarte numirea „Tribuna Bihorului“. Va ieși odată în săptămână: Joia. Se va tipări în 2500 exemplare. De la firma tipogr(afică) Sonnenfeld din loc am primit următorul ofert: tipărirea pe hîrtie aleasă plus transportul la gară ar costa deocamdată 800 cor. pentru număr, iar după aprovizionarea cu hîrtie regulată de ziar, 600 cor. numărul. Acest ofert se primește. Numărul prim o să iasă pe Crăciun. Redactor responsabil și editor se alege: Gheorghe Tulbure, asesor consis(torial) ref(erent) bis(ericesc) pe lângă o remunerațiune lunară de 400 cor. Tot redactorului resp(onsabil) i se dă un pausal de 100—200 cor. pentru aplicarea unui corector. P.C. Sa D-1 vicar episcopesc R. Ciorogariu va supraveghea editarea. Ne avînd încă planul, respectiv bugetul, instituirii administrațiunii ziarului, partea aceasta se va discuta în ședința proximă.

Prezidiul se autorizează cu executarea părții financiare a editării ziarului.

Membrul Dr. Vasile Kirvai referează despre adunarea poporală din cercul electoral al Aleșdului, ținută în Aleșd la 15 l.c., în care delegații poporului din cerc au delăturat*** pe protopretorele Marjay Barna, înlocuindu-l cu pretorele Cornel Bejan din Tinca, iar de pretor alegîndu-l pe Victor Creț din Aleșd.

Membrul din provincie, Ștefan Domocoș din Bratca, raportează că poporul din comună, respectiv Sfatul Național, a delăturat pe notarul Iuliu Ianza, înlocuindu-l prin învățătorul din comună: Iosif Tripon.

* cheltuielilor.

** referatului.

*** înlăturat.

Comitetul executiv ia la cunoștință aceste dispoziții izvorite din voința poporului.

D.c.m.s.

Dr. Aurelian I. Magier

notar

Dr. Coriolan Papp

v[ice]prezident

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 18/1918, f. 1, original.

141.

1918 decembrie 24, Oradea.

**ONORAT CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN
ÎN ORADEA-MARE**

Subscrisul rog Onoratul Consiliu Național să binevoiască a mă numi de învățător-dirigent la Școala cu 5 posturi didactice în Vad.

Sînt învățător calificat cu pracsă* de 10 ani, iar de prezent comandant al G.N.R. de acolo.

Oradea Mare, la 24 decembrie 1918.

Al Onoratului Consiliu Național
devotat:

Nicolae Moga

învățător-locotenent

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 150, original.

142.

1918 decembrie 25, Lunca.

SPECTATE D-LE PROTOPRETORE!

Subscrișii membri ai Consiliului Național Român din Lunca dorim ca judele nostru comunal, Petru Fordou, să fie absolvat de oficiu și rugăm pe d-l protopretore să binevoiască a ținea alegere ca să ne putem alege jude pe voia și placul nostru.

Lunca, la 25 Dec(embrie) n. 918.

*Cu stimă***

Arh. St. Oradea, fond Pretura plășii Vașcău, dosar nr. 12/1918, f. 56, original.

* practică.

** Cererea este semnată de 70 locuitori ai comunei Lunca.

C.N.R. din Oradea Mare
și Bihor

COMITET DIRIGENT

SIBIU

Telegramă

Comandantul garnizoanei ungare din Oradea Mare raportează următoarele: La ordinul ministrului de război ungar toate trenurile germane, încărcate cu material de război, sînt oprite la gara din Oradea. O comise mixtă, compusă din ofițeri români, germani și unguri, au să revizuiască tot materialul și ce va fi recunoscut proprietate a Statului Român, se va restitui lui. Rugăm intervenție urgentă la cartierul general român, să se trimită aici doi ofițeri, unul cel puțin în rang de căpitan, cu împuternicire necesară, să ia parte la lucrările comisiei și pentru a lua în primire materialul statului român. Acest raport s-a făcut deja ieri telefonic d-lui Boila, dar răspuns pînă acum n-a sosit. Urgența se impune, prin motivul, ca materialul să nu fie furat.

Cons(iliul) Naț(ional) Român din Oradea Mare.

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 145/1918, f. 1.

PROTOCOL*

luat la 26 decembrie 1918 st. n. în ședința comitetului și organizatorilor cercului Aleșd. Prezenți sînt: Ioan Șfurlea ca prezident, Cornel Bejan primpretore, Victor Creț pretore, Coloman Stupariu, Petru Cipău, locotenent, Nic. Moga, locotenent, Aug. Filip, sublocotenent, Aurel Dejeu, sublocotenent Hansa, Stegarul Chifor, Vasile Hoțiupan, Toma Blaga, Mihai Jurcuț, Ioan Simuț, Samuil Iacob ca notar adhoc și alții.

II.

Din partea prezidiului se face relația verbală în sensul că după informația cîștigată din centru, la arangiarea oficiilor administrative se vor lua în considerare pro primo advocații și inteligența din Oradea Mare,

* Vezi documentele nr. 164 și 189.

sau, mai bine zis, locurile de primpretore se vor îndeplini prin advocații din Oradea Mare.

Față de această intenție a centrului, prezidiul propune, să ne ridicăm glasul, să protestăm și să zicem cu toții: „veto“! — ca și contra unui lucru contrar democrației. Nu-i permis să lăsăm ca prin așa acte să se violeze dreptul poporului, o parte, iar de altă parte s-ar face un sacrilegiu față de aceia, care în cursul războiului mondial, și-au jertfit totul, iar acum, în vremea luptei pentru eliberarea națională, iarăși sacrifică totul cutreierind sate și orașe spre a chema poporul la praznicul învierii naționale!

Nu vom a cădea în greșeli de personalități, căci sînt zadarnice și vom chiar lupta în contra lor, dar tot așa vom lupta în modul cel mai energic în contra vînatului după oficii și nu vom tolera principiul „de nobis sine nobis“, un principiu, care nu este în concordanță cu dreptul de liberă dispunere asupra sorții noastre.

Pe baza acestui drept cerem democrație și vom respinge orice act ori intenție autocratică vină din orice parte!

În cercul nostru avem intelect vrednic de a ocupa posturi de primpretore, ori pretore, care și pînă acum a lucrat în și afară de administrație cu inimă bună pentru poporul român; vrem deci și dorim, ca pînă cînd noi dispunem de astfel de intelect, să nu cerem de la nimeni și de nicăieri împrumut!

Noi cunoaștem intelectul nostru, știm zelul și inima lui, știm aprecia munca lui prestată de pînă acuma și care ne este o garanță pentru viitor, — iar el — intelectul — ne cunoaște dorințele și necazurile noastre.

Permițîndu-ne acestea din partea președintelui, să invită cei prezenți să primească propunerea făcută.

Comitetul cercual împreună cu cei prezenți iau spre știre relația verbală exprimîndu-și îngrijorarea față de astfel de intenții a așezării oficiilor administrative din partea consiliului comitatens.

Comitetul și cei prezenți din cercul Aleșd primesc întrutoate propunerea președintelui, să alătură la motivarea ei, declarînd cu glas înalt, că vor face totul, vor mișca toate pietrele — chiar și în mijlocul poporului — în contra așezării oficiilor administrative în modul contemplat din partea Consiliului Național Central (:comitatens:).

III. . . . etc.

Ne mai fiind alte agende* ședința se ridică.

D.c.m.s.

Ioan Sfurlea m.p., președinte, Samuil Iacob m.p. notar, Coloman Stupariu m.p., Ștefan Tulvan m.p., Dr. Augustin Campian m.p. bărbați de încredere, Gavril Manu m.p., Aurel Dejeu locotenent m.p., Nicolae Moga locotenent m.p., Augustin Filip m.p., Cornel Bejan primpretore m.p., Victor Crețiu protopretore onorar m.p. — ca organizatori.

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 40/1919, f. 3—4 copie.

* probleme,

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al C.N.R. din Oradea-Mare și Bihor, ținută la 14/27 decembrie 1918 în Oradea-Mare. V(ice) președinte: Dr. Cor(iolan) Pap; Notar: Dr. A. Magier. Membrii prezenți: R. Ciorogariu, Dr. I. Radu, Dr. Fl. Stan, Dr. Gh. Miculaș, Gh. Tulbure, Dr. V. Kirvai, A. Horvath, Dr. D. Kiss, Dr. I. Ardelean, Dr. I. Boroș, Dr. Nic(olae) Zigre, Dr. S. Erdelyi, Dr. Gh. Roxin, Dr. Nic(olae) Popovici, Dr. V. Maior, D. Balogh.

1.

Se citește telegrama Consiliului Dirigent din Sibiu, care anunță sosirea generalului francez Berthelot la Oradea-Mare pe duminică (29.XII) seara și rețearcă C.N.R. să aprovizioneze anturajul generalului cu merinde de drum.

Conținutul telegramii se ia la cunoștință cu plăcere și se iau dispozițiile pentru întîmpinarea la gară și procurarea merindei.

2.

Se aduce pe tapet chestia preluării imperiului în comitatul Bihor.

Ofertul comisarului guvernial ca C.N.R. să prezinte lista candidaților săi la posturile pretoriale și notariale nu se acceptează ci se decide că:

Comitetul executiv, întregit cu președinții consiliilor naț(ionale) române cercuale, în ședință comună, va denumi prim-pretorii, pretorii și notarii în toate cercurile românești și în cele cu majoritate românească.

3.

Se citește jalba avocatului Dr. Dem(etriu) Mangra pentru eschiderea* sa și a altor puteri tinere din cercul de activitate al Comitetului executiv și în special pentru provocarea președintelui rostită înainte de începerea ședinței din 24 l.c. ca: „Cei cari nu sînt membrii C.N.R. sînt poftiți a părăsi sala“!

În urma explicărilor date de v(ice)președinte din care reiese că n-a intenționat să ofenseze nici pe D-l Dr. D. Mangra, — pe care de altcum l-a crezut membru al C.N.R. — nici pe altul, ci a voit să eschidă numai prezența persoanelor nechemate.

Comitetul se solidarizează cu procedura v(ice)președintelui și respinge acuza nebazată a adv(ocatului) Dr. Demetriu Mangra.

* excluderea.

4.

În nex cu jalba avocatului Dr. Demetriu Mangra, constatându-se că din sînul Comitetului executiv actual nu fac parte unele puteri tinere, din motivul că pe timpul constituirii C.N.R. au fost susceptibile în serviciul gardei naționale, azi însă nu mai stau în acest serviciu, pentru completarea Comitetului executiv deocamdată se mai primesc următorii: Dr. Dem. Mangra, Dr. Grigorie Egry, Dr. Savu Marta, Dr. Sever Andru și Dr. Teodor Popa, avocați, iar Comitetul executiv de 5 se autorizează de-a veni cu propunerea pentru întregirea Comitetului executiv și prin alte puteri chemate.

5.

Notificarea substitutului vicecomitelui despre rezultatul investigării intentate în cauza stindardului nostru național, înlăturat de pe casa comitatului, nu se ia la cunoștință, după ce Comitetul executiv a cerut reluarea firului cercetării urmate în baza noilor momente ivite.

Referentul presei și viitorul redactor al ziarului, Gh. Tulbure, raportează că firma tipografului Sonnenfeld a redus ofertul pentru tipărirea unui număr de ziar de la 800 cor. la 500 cor.

Acest ofert mai favorabil se primește.

D.c.m.s.

Dr. Aurelian Magier
notar

Dr. Coriolan Pap
viceprezident

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 15/1918, f. 1.

146.

1918 decembrie 28, Auşeu.

„CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN DE ORADEA MARE
ȘI BIHARIA“!

Pe baza ordinului ministerial în comuna Auşeu, cercul Aleșd, stațiunea* de învățător a devenit vacantă, deoarece învățătorul din loc nu posedă limba română nici în scris, nici în vorbă.

Rog „Consiliul Național Român“, ca cel mai mare for a(1) națiunii române din Biharia, ca prin intervenirea Consiliului Național Român, să pot fi denumit ca învățător la școala de stat română din Auşeu.

* postul.

Sint învățător absolvent, dar fără stațiune. Până acuma, ca ofițer și gardist înrolat, am lucrat în mai multe sate românești, pentru interesul națiunii române.

Sperînd că cererea-mi va avea un rezultat cît de bun.

Aușeu, la anul 1918 decembrie 28.

Rămîn al „Consiliului Național Român”
cel mai supus fiu

Petru Cepleu

sublocotenent

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 181/1918, f. 2, original.

147.

N. 162/C. prez. 1918

1918 decembrie 29, Oradea.

Către

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN

Bălaia

Din raportul verbal al țaranului George Popa am ajuns la cunoștință*, cum că moșia lui Lakatos** a cumpărat-o Kupán Jozsef, pădurar din Brusturi, spre parcelare.

Fiindcă Domnul numit, pentru ca să cîștige în mod ilegal, a cumpărat locul, atragem atențiunea locuitorilor din Bălaia, în interesul lor că, la nici un caz, să nu cumpere din averea susnumită și să se poarte de tot pasivi. Domnul susnumit, la timp, va fi tras la răspundere.

Oradea M(are), la 29.XII.1918.

ss. *indescifrabil*

În arhivă.

30.XII.

ss. *indescifrabil*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 67/1918, f. 1 v, original.

* concluzia.

** Vezi document nr. 106.

PROTOCOL

luat în comuna Aușeu la anul 1918, decembrie 29.

Conform adunării ce s-a ținut la 29 decembrie 1918 s-a hotărît următoarea:

În urma ordinului ministerial, fiindcă stațiunea* învățătorului a devenit vacantă, deoarece învățătorul din loc nu posedă limba română, nici în scris, nici în vorbă, *cerem învățător nou.*

Rugăm „Consiliul Național Român de Oradea-Mare și Biharia“ ca pe învățătorul absolvent, Petru Cepleu, să binevoiți a-l întări ca învățător la școala de stat română din loc(alitate).**

Fiind de față întreg „Consiliu Național“ și mai mulți poporeni din sat, hotărîrea se primește și se înaintează „Consiliului Național Român“ din Oradea-Mare.

Ioan Dejeu

Președintele sfatului național

Comisia de cinci:

Anton Farcaș

Gavril Dejeu

Petru Ile

Gabriel Boghiuț

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 174, original.

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

Oradea-Mare

Subsemnații ne-am oferit serviciile încă în prima zi a revoluției de tot gratuit. Înființându-se garda, am fost angajați la Comandă, fixându-ni-se diurnă în sumă de 30 coroane.

E prea bine știut că pe urma nesigurății și dezordinei din revoluție, traiul s-a scumpit și mai mult. Rugăm deci Onoratul Consiliu ca, revenind asupra concluzului prin care ne-a redus diurna, să o fixeze cu începere din 1 decembrie a.c. la 30 coroane, căci siliți fiind a viptui în restaurant,

* postul.

** Vezi document nr. 146.

locuința fiind enorm de scumpă tot așa lemnele, iar luminatul urcat cu 100%.

Din diurna de azi e absolut imposibil a ne alimenta și a ne provide cu cele nedispensabil de lipsă pentru trai.

ORADEA-MARE, la 29 Dec. 1918.

Iancu Cerbu
Gavril Dudulescu

Ioan Papp
Augustin Chirila

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 191/1918, f. 1. original.

150.

1918 decembrie 29, Oradea

Consiliul economic al Gardei Naționale
Române din Oradea-Mare și Biharia.

E. Nr. 67

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

Oradea Mare

Avem onoare a Vă raporta că numărul ofițerilor admiși la garda română din Oradea-Mare a fost fixat total în 12. În numărul acesta nu sînt cuprinși ofițerii, care fac serviciu la Onor. Consiliu, fiindcă comanda centrală a Gardei, pentru îndeplinirea afacerilor ei multe, are ea însăși lipsă cel puțin de 12 ofițeri. Așa fiind, ofițerii de la Onor. Consiliu n-au putut fi cuprinși în lista ofițerilor noștri și ca atare nici nu vor putea fi retribuiți din partea Statului.

Rugăm deci Onor. Consiliu să binevoiască a fixa salariile ofițerilor angajați în serviciul D-Voastră, pentru a ști ce sumă avem a plăti lor.

Pentru orientare, raportăm că în serviciul Onor. Consiliu sînt actual D-nii locotenent Aurel Mureșan, D-l sublocotenent Ioan German, D-l stegar Dr. Victor Andru și D-l cadet aspirant Nicolae Avram. Raportăm mai departe, că de la Gardă, respectiv de la Stat primește ca retribuție și anume plata fundamentală dublă, echivalent pentru servitor, locuință, alimente și diurnă:

1) un locotenent pe lună total	1046 cor.
2) un sublocotenent pe lună total	960 cor.
3) un stegar pe lună total	740 cor.
4) un cad(et) asp(irant) pe lună total	570 cor.

Prin urmare ar reveni după cele expuse mai sus D-lui locotenent A. Mureșan ca plată lunară 1046 cor., D-lui subloc(otenent) I. German 960 cor., D-lui stegar Dr. Victor Andru 740 și d-lui cadet aspirant 570 cor. Rugăm deci Onoratul Consiliu, sau să ne autorizeze să plătim susnumiților domni

sumele amintite, sau să binevoiți a fixa salariile lor și a ne comunica ce sumă avem să plătim lor pe acest titlu.

Rugăm să binevoiți a fixa și salariul noului secretar, D-l Dr. Sever Andru și a ne comunica ce sumă avem să-i plătim.

Toate sumele susamintite vor fi plătite din cassa Onor(atului) Consiliu.

Oradea Mare, la 19 decembrie 1918.

L.S.

ss. *indescifrabil*
sublocotenent

Videat of. economic! A se raporta, că domnii susnumiți cită plată au primit pe luna decembrie!

Oradea Mare, la 31 decembrie 1918.

dirigent.

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

Loco

Loc(otenent) A. Mureșan a primit de la 1—20/XII 300 cor. diurna;
Subloc(otenent) I. German a primit de la 1—20/XII 300 cor. diurna;
Stegar Dr. V. Andru a primit de la 1—20/XII 240 cor. diurna;
Cadet asp(irant) Avram a primit de la 1—20/XII 280 cor. diurna;
De la oficiul ec(onomic) acești Domni pe decembrie altă plată n-au căpătat.

31/XII.(19)18

ss. *indescifrabil*
sublocotenent

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 187/1918, f. 1, original.

151.

1918 decembrie 17/30, Ceișoara.

Către

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN

Oradea-Mare

Următoarea cerere au locuitorii din Ceișoara:

1) Au cumpărat 504 holde de păscălău* cu prețul de 180.000 coroane de la banca Egyesült din Oradea-Mare. Pe acest păscălău să află un rest

* pășune.

de pădure tânără, care cer să fie lăsată în picioare — adică D-l Buder mai mult să nu o taie, fiindcă pînă acuma a tăiat-o toată fără cruțare;

2) Crăpăturile, adică materiile crăpate, le poate duce în toată vremea pînă de acum în 6 luni — iar celelalte să rămână pentru ostași și familiile lor, care au fost pe cîmpul de luptă și au mare lipsă pentru încălzitul lor;

3) Întrucît domnia ar avea grîu și cucuruz, de care nu au lipsă, să fie împărțit între popor, care nu au bucatele trebuincioase pentru trai — cu prețul maximal;

4) Pămînturile domeniiale să se vîndă poporului cu prețul cumpătat holda cu 500 coroane.

Ceișoara, la 17/30 decembrie 1918.

George Bolioc

secretar

Gligor Ioan

președinte

Simion Ivan

Ioan Racz

membrii de încredere.

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 55/1918, f. 1, original.

152.

1918 decembrie 30, Cefa.

Secția militară română Cefa

RAPORT

Cefa, la 30 Decembrie 1918.

În 29 Decembrie st.n. s-a sfințit steagul în comuna Cefa, despre mersul căruia raportez următoarele:

La ordin, dimineața gardiștii din secție se împart în serviciu pentru asigurarea comunei și susținerea ordinii. Gardistul Alexandru Poptamaș cu exclamarea „pînă în cer îl voi ridica“ ia frumosul nostru stîndard înaintea unei trupe de gardiști și duce steagul petrecut de reprezentanții tuturor comunelor Române din jur, la biserică. Trupa de gardiști, la intrare în biserică, dă o salvă.

Corul feciorilor din loc(alitate), la număr 30 și toți împodobiiți cu treicolori, instruați și conduși de juristul Petru Balogh, cîntă în loc de „veniți să ne închinăm“ și în loc de „priceasnă“, „Deșteaptă-te Române“, „Pe-al nostru steag“ și „Trei culori“ pe două voci. După săvîrșirea sfîntei liturghii se începe actul sfințirii. Servește parohul din loc(alitate)

Aurel Albu și Teodor Roxin paroh în Bicaciu. La acest act se dau 3 salve și se cîntă cîntări naționale. Parohul Aurel Albu, cu cuvinte mișcătoare, vorbește despre însemnătatea zilei mari și de onoare, ce a ajuns satul. Citează cuvintele evangheliei „Tot cel ce se înalță pe sine smerise-va și tot cel ce se smerește se va înalța“. Explicînd cuvintele acestea, vorbește despre suferințele neamului în decursul cît a durat domnia străină. Explică însemnătatea hotărîrii de la Alba-Iulia, la care cuvinte toți poporenii strigă de repetate ori în strigăte furtunoase „Trăiască România Mare!“ „Cu libertatea noastră se ridică azi și steagul nostru“.

După aceea vorbește învățătorul din loc, Ioan Costa, care se adresează mai mult tinerimii și spicuiind cîteva momente din istoria românească o îndeamnă să ia de model pe eroii noștri Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul etc. ca să ne putem împlini dorințele noastre.

În fine Petru Paptamaș, industriaș în Cefa, își declamă poezia sa actuală, care v-o alătur.

Publicul iese din biserică, înșirîndu-se după ordurile gardiștilor, coriștilor, care cîntînd duc stindardul la casa comunală. Cînd se ivește steagul pe casa comunală și desfăcîndu-se începe a filții, gardiștii însuflețiți între strigăte „să trăiască“, dau salve și numai tîrziu (au) încet(at) cu împușcăturile. Coriștii, încă mult timp, delectează publicul cu cîntări naționale și populare.

Reprezentanții cercului se adună în cancelaria secției unde locotenentul D. Abrudan conduce sfătuirea pentru luarea măsurilor referitor la primirea trupelor române, care o să sosească în scurt timp în Bihor. Reprezentanții însuflețiți promit tot posibilul și se duc cu impresia ce au primit la sfințirea steagului.

Reprezentanții din comunele Sânmiclăușul-Român, Berechiu, Mierșig și Gepiu își duc stindardele, ca (la) sărbătoarea proximă și ei să și le sfințească.

Ordinea a fost exemplară.

L.S.

Demetriu Abrudan
comandantul secției

Verso:

Comanda G.N.R. Oradea-Mare

Oradea-Mare la 2 Ianuarie 1919

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

Loco

Se transpune pentru ca prin referentul de presă să se comunice publicității, deoarece tocmai despre cercul Cefa au scris gazetele maghiare, că nu vreau unirea Românilor.

s.s. indescifrabil

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 189, 191.

Dr. IOAN CIORDAȘ
 ADVOCAT
 BEIUȘ
 MEMORANDUM

ONOR. CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN

Oradea-Mare

Consiliul poporal din Remetea (român și maghiar) a adus o hotărîre ca, comerciantul Schonzweig József, în termen de 30 zile, să se mute din sat. Fiindcă membrii Consiliului nu cunosc nici o disciplină și prin hotărîri de acestea stînjenesc acțiunea noastră cinstită, vă rog, să trimiteți o somare la adresa Consiliului din Remetea, îndrumîndu-i să-și revoace hotărîrea și lămurindu-i asupra incorectității procedurii lor. Observ că, comerciantul Schözwieg József este unul dintre cei mai de treabă comercianți, care nu e de calibrul unui crișmar de la sate. A fost și pînă aici și e și astăzi om corect, care n-a jefuit poporul, și n-are altă vină, decît că presupun oamenii — de altfel pe nedreptul — despre dînsul că el ar fi chemat la Remetea garda națională din Beiuș, ca să împiedece furtul drojdiilor de prune a „Însoțirei“ din Beiuș.

Rugîndu-vă să-i împliniți cererea, prin ce — sperăm — să-și capete mîna de ajutor — sînt al D-voastre.

Cu deosebită stimă

Dr. I. Ciordaș

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 197/1918, f. 1, original.

PROTOCOL

luat în ședința „Sfatului Național Român“ din comuna Rontău ținută la 30 decembrie 1918 s.v.

Fiind de față toți membrii Sfatului, președintele, Georgiu Bocioc, face propunerea, că afară de cei 10 membri ai Sfatului să se mai aleagă încă 2 membri, între care să fie și d-l învățător al locului, Gheorghe Șandor, ca notar în locul lui Teodor Ardelean, deoarece acesta din urmă nu poate îndeplini agendele scripturistice ale Sfatului susnumit.

Membrii sfatului aclamă pe Gheorghe Sandor de notar, iar de alt membru pe Ioan Julan.

Sfatul Național Rom(ân) își exprimă dorința ca, Consiliul Național Român din Oradea-Mare și Bihor să binevoiască a-i eda regulament tipărit pe hirtie ca directiv în ceea ce privește drepturile și datorințele Sfatului sătesc.

Sfatul Național Român din Rontău aduce hotărîrea, că de acum înainte Sfatul se va îngriji de alimentația poporului din comună, care lucru l-a făcut pînă acum antistia comunală. În decursul războiului mondial și de la sfîrșirea lui, primarul Filip Ardelean a comis multe ilegalități, ținînd în vedere interesul său propriu: poporul și-a pierdut încrederea întrînsul. Sarcina aceasta Sfatul Național o ia asupra sa numai pînă la alegerea Antistiei comunale în 1 ianuarie 1919 s.v. În cauza aceasta Sfatul alege 3 membri în persoana lui Moisi Bungău, Georgiu Bocioc și Vasiliu Vereș ca deputăție să meargă la protopretore și la notar să-i avizeze despre aceasta.

Deputațiunea să provoace, totodată, pe notarul cercual să se prezinte în comuna Rontău, pentru distribuirea ajutorului de stat familiilor foștilor înrolați care sumă este restanță, ajutorul pentru lunile noiembrie și decembrie 1918. La caz de nesupunere, va fi tras la răspundere.

Ne mai pertractîndu-se altceva protocolul se încheie.

D.c.m.s.

George Șandor
notar

președinte,
Georgiu Bocioc

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 148/1918, f. 2, original.

155.

1918 decembrie 30, Chiribiș.

MULT ONORAT SFATUL NAȚIONAL ROMÂN DIN ORADEA MARE ȘI BIHOR

Subscrisul cu cea mai mare onoare vin a vă aduce la cunoștință următoarele motive. Precum că în zilele trecute am primit la mine o cărticică românească de la Sfatul Național Românesc din Oradea Mare și Bihor, care citind-o într-atîta m-am bucurat. Și mi s-au înviorat inima, întrucît de marea mea bucurie am lăudat pre bunul D-zeu care mi-au ajutat de am ajuns și aceste fericite zile ale reinvierii neamului nostru Românesc prin silința și îndelungat glorioasa luptare al Ilustrei Voastre.

Multe aş avea şi eu de a vă încunoştiinţa despre ale mele întâmplări şi lupte ale vieţii mele, dar acum le omit pe altă dată. Şi eu am fost un învăţător care în timpul oficiului meu m-am silit ca să-mi pot lumina elevii şi şcolarii mie încredinţaţi în şcoală, şi m-am silit din toate sufle-teştile mele puteri să-mi luminez poporul meu şi să-l aduc la cunoştiinţa adevărului şi temerii de D-zeu şi l-am şi luminat şi învăţat, după cum îmi adevăresc adevărinţele mele oficioase primite de la bunii mei foşti preoţi. Dar durere! Când mergeam mai bine pe calea începută atunci iată că îmi intră în şcoală nu ştiu cine şi îmi hubuceşte* cărţile de învă-ţămînt şi îmi opreşte drumul** multe contraziceri şi de atunci au trecut 9 ani de cînd sînt aruncat pe drumuri cu soţia mea şi 4 fii. Şi am rămas numai ca şi cantor servind Sfînta noastră Maica Biserica, pînă în ziua de astăzi. Cu mare dragoste mă rog de mult onoratul înalt Sfat Naţional Românesc, ca să binevoiască să-mi trimită pe numele meu vreo 15—20 de cărţicele că vreau să le împărţesc la acei ştiutori de carte, care au umblat la şcoală sub mîna mea şi vreau să le împărtaşesc la toţi, ca şi aceia să simţească bucuria reînvierii noastre. Totodată rog graţiosa bunătate a mult onoratului înalt Sfat Naţional să binevoiască a-mi tri-mite barem un calendar românesc pe anul 1919, aici trimit şi suma pen-tru el.

Mai departe rog bunătatea mult onoratului Sfat Naţional ca să vă aduceţi minte şi de noi, care locuim aici în comuna Chiribiş şi să ne (în)tindeţi mîna de ajutor şi sprijinire, că şi noi sîntem români şi foarte mulţi umblă cu înşelăciuni după noi făgăduindu-ne multe domenieri de care pînă acum n-am avut parte, dar noi nu primim ci lăsăm să fie a lor. Umblă lupii îmbrăcaţi în piei de oaie, ca aşă să ne poată mai lesne răpi. Rog graţiosa bunătate a înaltului Sfat Naţional Român ca să îmi daţi putere şi sprijin ca să pot lumina şi a întielgeşi*** poporul nostru. Ca aşă să scăpăm de multele rele încercări, şi să vă aduceţi aminte şi de noi ca nici noi să nu fim pierduţi şi uitaţi şi să ne strălucească şi nouă raza învierii neamului nostru.

Chiribiş, la 30 decembrie 1918.

Trăiască mult onorat înaltul Sfat Naţional Român, la mulţi ani fe-riciţi.

Trăiască România Mare.

al Domniilor Voastre din inima
curată de tot binele voitriu sînt

adresa mea este:

Ioan Buiţia

cantor în Chiribiş

Abram

comitatul Bihor.

Ioan Buiţia

cantor român, fost înv. român

Arh. St. Bucureşti, fond C.N.R. din Oradea şi Bihor, inv. 840, dosar 73/1919, f. 2, original.

-
- * răvăşeşte.
 - ** text ilizibil.
 - *** lămuri.

PROTOCOL*

luat în ședința Sfatului Național Român din comuna Rontău la 1 ianuarie 1919 s.v. fiind de față președintele Georgiu Bocioc, notarul Georgiu Șandor și toți ceilalți membri.

Președintele, declarînd ședința de deschisă, aduce la cunoștința Sfatului, că el fiind membru ales în deputațiunea trimisă la protopretore pentru alegerea antistiei comunale, a primit permisiunea de a o alege Sfatul Național cu poporenii. Președintele spune că a provocat și pe notar să vină la alegerea antistiei com(onale), dar el a respins provocarea sub cuvînt că n-are îputernicire de la protopretore și că îi este teamă că-i va fi periclitată viața. Președintele l-a convins pe notar, că în comuna Rontău dominează liniștea și pacea. Trecînd la ordinea de sus, președintele face cunoscut că antistia com(unală) ce se (v)a alege, va funcționa numai pînă atunci (cînd) se vor aplană împrejurările actuale schimbate prin alte legi noi.

După aceste prin aclamațiune s-a ales de către Sfatul național și de către popor de:

1. Primar: Moisi Bungău.
2. Viceprimar: Vasiliu Vereș.
3. Cassar: Florian Luncan.
4. Jurați: Petru Ciorba și Mihai Simon.
5. Tutor orf.: Georgiu Bungău.
6. Căruțaș: Moisi Bungău pentru 596 cor. anual.

Președintele face cunoscut că rezultatul alegerii se face cunoscut și protopretorului pentru primirea actului de aprobare.

D-l Gheorghe Șandor propune, că în locul membrilor aleși din Sfatul Național pentru Antistia comunală să se aleagă alți membri și să se ceară jurămîntul în scris de la Consiliul Național Român din Oradea-Mare pentru ca să depună și cei noi membri jurămîntul legal.

Se aleg de membri noi deci:

1. Florian Vereș (a Precupii).
2. Ioan Vereș.
3. Pavel Marino.
4. Ioan Pap.
5. Mihai Iancuș.

Membrii vechi sînt următorii:

6. Georgiu Bocioc, președinte.
7. Gheorghe Șandor, notar.
8. Ioan Julan.
9. Pavel Urde.
10. Mihai Luncan.

* Vezi document nr. 154.

11. Florian Gherdan.

12. Teodor Ardelean.

Ne mai avînd altceva de pertractat şedinţa se ridică.

D.c.m.s.

Gheorghe Şandor

notar

preşedinte

Georgiu Bocioc

Arh. St. Bucureşti, fond C.N.R. din Oradea şi Bihor, inv. 840, dosar 148/1919, f. 3, original.

157.

1919 (ianuarie), Oradea.

C. N. R.

D-lui preşedinte

IOAN PINTERU

Remetea

Ni s-a adus la cunoştinţă că sfatul sătesc a adus hotărîrea* ca: comerciantul Jozsef Schönzweig, în decurs de 30 zile, să se mute din sat.

Sfatul sătesc prin această hotărîre dovedeşte o nedisciplină, prin care împiedică împlinirea scopului măreţ al sfatului sătesc.

Astfel de hotărîri nu cad şi nici nu pot cădea în sfera de atribuţie al unui sfat comunal, care nu e îndreptăţit a statori legi şi dispoziţii omnipotente şi absolut ilegale.

Provocăm prezidiul sfatului sătesc ca desfăşurînd şi expunînd datoriţele şi drepturile sfatului sătesc, să revoace momentan hotărîrea adusă faţă de comerciantul Josif Schönzweig. Dacă însă sfatul sătesc ar avea jalbe motivate faţă de susnumitul, acestea pentru a putea lua demersurile necesare contra lui, emit a se prezenta C.N.R. cercual din Beiuş.

Pentru consiliu

Dr. V. Andru

secretar

Arh. St. Bucureşti, fond C.N.R. din Oradea şi Bihor, Inv. 839, dosar 197/1918, f. 2, original.

* Vezi document nr. 153.

*Biharmegyei Nemzetőr Parancsnokság*2 szám

Nőp. 1919

BIHAR VÁRMEGYE FŐISPÁN KORMÁNYBIZTOSÁNAK!

Nagyvárad, 1919 január hó 2-án.

Nagyvárad

A múlt év december 31-én délelőtt a belényesi csendőr szárnyparancsnokság telefonon jelentette, hogy a románok a vaskói járásban lefegyverezték és leszerelték a csendőrséget, és ezen kívül Belényes községben nagyobb számú gárdistákat összpontosítottak, azon célból, hogy megakadályozzák a csendőrséget, hogy a kiürítési rendelet értelmében elszállítandó anyagokat vasúton elszállíthassák, továbbá nincs kizárva az sem, hogy a belényes járási csendőrséget is le fogják fegyverezni, mely kísérlet ellen a parancsnok fegyverrel fog ellenállani.

Ezen eseményeket telefonon bejelentettem azonnal a nemzetőri kerületi parancsnokságnak és a vármegyei kormánybiztos Úrnak, azonkívül tudomására hoztam ezt a román gárda parancsnokságának és felvilágosítást kértem. A román gárda parancsnoka HERBAY őrnagy kijelentette, hogy neki ezen eseményekről tudomása nincsen, helyteleníti azokat és azon nézetet van, hogy nem román gárdisták, hanem talán Arad megyéből átjövő román megszálló csapatok tették ezt, különben érdeklődni fog a dolog iránt.

Délután 1 órakor felhívtam a belényesi szárnyparancsnokságot, hogy megkérdezzem mennyire fejlődött az ottani helyzet? Legnagyobb meglepetésemre a belényesi telefonközpontnál egy román gárdabeli zászlós kijelentette, hogy nem adhat nekem kapcsolást, mert arra nézve szigorú parancsa van. Ez ellen a leghatározottabban tiltakoztam, mire ő kijelentette, hogy a román gárda a táviró és telefon központot megszállva tartja, és dr. Bolkás parancsára nem engedheti meg a telefonbeszélgetést. Felhívtam azonnal a belényesi román gárda parancsnokságát, ahol ugyanazon információt kaptam, a telefonösszeköttetést a csendőrséggel ez is megtagadta. Ezen jogtalan eljárást tudomására adtam a nagyváradai román gárda parancsnokságának és kértem azonnali orvoslást. Mivel ők állítólag nem tudták hogy mi történik Belényesben, új telefon összeköttetést kértem a belényesi román nemzeti tanács elnökével dr. Csordással, akitől azon felvilágosítást nyertem, hogy ők csak azon időre foglalták le a telefont, míg a belényesi román nemzeti tanács, az ottani munkás tanáccsal és csendőrszárnyparancsnoksággal a csendőrség elvonulására vonatkozó tanácskozásokat be nem fejezik és eljárásukat csak preventív intézkedésnek minősítették. Erre kijelentettem, hogy ez mindenképpen jogtalan eljárás, mert nincs joguk a telefon központot lefoglalni és a telefonbeszélgetéseket megakadályozni.

Ma 1919 január 1-én telefonon jelenti a nagyszalontai csendőr szakaszparancsnok, ki mint helyettes szárnyparancsnok Belényesen van, hogy a csendőrség elvonul a vaskói, belényesi és béli járásokból, mert nem képes a szolgálatát az adott viszonyok mellett teljesíteni. A nép

ellenszenvvel viseltetik irántuk s a román gárda, valamint a román nemzeti tanácsok nem támogatják őket. A tegnapi események szerinte fiatal román gárdisták műve lett volna. Lefegyverezték a vasúti állomáson levő csendőröket, s midőn a szárnyparancsnokság tiltakozását fejezte ki, akkor vissza akarták adni a fegyvereket, de már késő volt, mert a vidékről Belényesen összpontosított gárdisták a fegyverek nagy részét ellopták. Szerinte a rend csak úgy volna elérhető, ha egy zászlóalj fegyelmezett katonaság megszállná a belényesi járást, elkobozná a fegyvereket és feloszlátná a román gárdákat, s biztosítaná a rendet. Ezen karhatalmi zászlóalj mellett vissza térhetne a csendőrség, s felvehetné megint a működést.

A románok már azt is kérték, hogy a belényesújlaki 20 főnyi magyar nemzetőrséget oszlassam fel, illetve engedjem át a községet a román gárdának, és így az egész belényesi járásban csak román gárda maradjon meg, s az vállalná a felelősséget a rendért. Ezen kérésüket elutasítottam, mert Belényesújlakról délkeletre néhány magyar község van, és a magyarság megnyugtatóra feltétlenül szükséges, hogy ott egy magyar nemzetőr szakasz maradjon, azonkívül Belényesújlak csendőrőrsi állomás és ennek a csendőrőrsnek karhatalmi erőre van szüksége.

A románok szerintem titokban azon dolgoznak, hogy a vaskói, béli, belényesi, magyarcskéi, tenkei és élesdi járásokból lassan, lassan kiszorítsák a nekik alkalmatlan csendőröket, pénzügyőröket, sőt magyar nemzetőrségeket, esetleg magyar hatóságokat és intézményeket, hogy adott jelre annál könnyebben átvehessék az impériumot.

P. H.

Biharmegyei Nemzetőr Parancsnok.
Birtha

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar 395/1919, filele 6—7, original, lb. maghiară.

*Comandamentul Gărzilor Naționale
(maghiare) din comitatul Bihor.*

Nr. 2

C.g.n. 1919

Oradea, 2 ianuarie 1919

COMITELUI, COMISAR GUVERNAMENTAL AL
COMITATULUI BIHOR

Oradea

Anul trecut, la 31 decembrie, înainte de masă comandamentul jandarmeriei din Beiuș ne-a raportat telefonic, că românii din plasa Vașcău i-au dezarmat pe jandarmi și au concentrat un mare număr de gardiști în comuna Beiuș cu scopul de a împiedica jandarmii să execute dispozițiunile de evacuare și transportul pe calea ferată a materialelor. Nu este exclus să fie dezarmată și jandarmeria din plasa Beiuș, dar în acest caz comandamentul se va împotrivi cu armele.

Aceste evenimente le-am raportat imediat comandamentului sectorului gărzilor naționale, comisarului guvernamental al comitatului și le-am adus la cunoștința comandamentului gărzilor naționale române cerându-i lămuriri în acest sens. Maiorul Herbay, Comandantul gărzilor românești, a declarat că, de altfel, se va interesa de acest caz, dar nu are cunoștință de aceste evenimente, le dezaprobă și este de părere că aceste fapte nu au fost săvârșite de către gardiștii români, ci probabil de către trupele românești de ocupație*, care au trecut din comitatul Arad.

După masă la ora 1 am chemat comandamentul din Beiuș și am întrebat cum a evoluat situația acolo. Spre marea mea surprindere, la centrala telefonică din Beiuș, un sublocotenent din gărzile românești mi-a răspuns că nu-mi poate da legătura, întrucît în acest sens are ordin strict. Împotriva acestui fapt am protestat, iar dînsul mi-a declarat că gărzile românești au ocupat centrala telefonică și telegraful și la ordinul dr. Bolcaș nu poate îngădui convorvirile telefonice. Am chemat atunci comandamentul gărzilor românești din Beiuș, unde am primit aceeași informație, fiindu-mi refuzată și aici legătura telefonică cu jandarmeria. Procedeu acesta nedrept l-am adus la cunoștința comandamentului gărzilor naționale române din Oradea, cerînd urgent o rezolvare.

Fiindcă ei susțineau că nu știu ce se întîmplă la Beiuș am cerut o nouă legătură telefonică cu președintele Consiliului Național Român — dr. Ciordas, de la care am primit lămurirea că au ocupat telefoanele atît timp cît au ținut consultările dintre Consiliul Național Român din Beiuș, sfatul muncitoresc local și comandamentul jandarmeriei, în vederea evacuării acesteia, iar procedeul urmat a fost calificat drept o măsură preventivă.

Drept urmare am declarat că procedeul folosit de dînșii a fost ilegal, întrucît nu aveau dreptul să ocupe centrala telefonică și să împiedice convorbirile telefonice.

Astăzi 1 ianuarie 1919 am primit un raport telefonic de la comandantul secției de jandarmi din Salonta, locțiitor al comandamentului jandarmeriei din Beiuș, că jandarmii se retrag din plășile Vașcău, Beiuș și Beliu, nefiind capabili să-și îndeplinească serviciul în condițiile actuale. Poporul are o atitudine de ură față de ei, iar gărzile românești precum și consiliile naționale române nu îi susțin. După părerea lui, evenimentele de ieri ar fi fost opera unor tineri gardiști români. Aceștia i-au dezarmat și pe jandarmii din stația de cale ferată, iar cînd comandantul (jandarmeriei) și-a exprimat protestul, atunci au vrut să le dea armele înapoi. A fost însă prea tîrziu pentru că din provincie au fost aduși gardiști la Beiuș, iar aceștia au capturat cea mai mare parte a armelor. După părerea lui ordinea s-ar putea restabili și asigura, dacă plasa Beiuș ar fi ocupată de un batalion de armată disciplinată, confiscate armele și desființate gărzile naționale române. Împreună cu batalionul de militari ar putea reveni și jandarmeria, aceasta și-ar putea relua activitatea.

Românii mi-au solicitat să desființez garda națională maghiară din Uileacu de Beiuș formată din 20 de persoane și respectiv să predau conducerea comunei gărzii românești. În felul acesta în toată plasa Beiuș urmau să rămînă numai gărzi naționale românești, care să-și asume răs-

* Corect: trupele românești eliberatoare.

punderea pentru păstrarea ordinii. Această cerere a lor am respins-o, fiindcă la sud-est de Uileacu de Beiuș sînt cîteva comune maghiare, iar pentru liniștea populației maghiare este necesar ca acolo să rămînă un pluton din garda națională maghiară, totodată existînd aici un post de jandarmi, acesta are nevoie de forța armată.

După părerea mea românii activează în secret ca să-i scoată încet-încet pe jandarmii nesuferiți, agenții fiscali și gărzile naționale maghiare din plășile Vașcău, Beliu, Beiuș, Ceica, Tinca și Aleșd, eventual să scoată și autoritățile și instituțiile maghiare, ca în felul acesta la un semnal să poată prelua mai ușor imperiul.

Comandantul gărzii naționale (maghiare), din comitatul Bihor,
L.S. *Birtha.*

159.

1919 ianuarie 2, Oradea.

Consiliul Național Român din Oradea Mare și Bihor

28/C prez. 1919

COMANDEI GARDEI NAȚIONALE ROMÂNE DIN

Oradea Mare

Avînd și Consiliul mult de a face cu comanda secțiilor, vă rugăm să binevoiți a ne încunoștiința, respectiv a ne transpune un conspect cu următorul conținut: Sediul Gardelor, numărul gardiștilor, numele comandanților și adresa lor poștală.

Dacă aveți cunoștință, vă rugăm a ne comunica aceste date și cu privire la garda ungurească.

Oradea Mare, la 2 ianuarie 1919.

Pentru Consiliu

Dr. Andru

secretar

Comanda Gardei Naționale Române din Oradea Mare și Bihor

Pres. la 3 I 1919 cu Ref. strategic.

CONS. NAȚ. ROMÂN

Alăturat vă trimit conspectul cerut; eventualele schimbări vă vom comunica.

3/12 1919

ss. indescifrabil

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, dosar 13/1919, f. 2, original.

CONSPECT

despre ofițerii Gărzii Naționale Române din Oradea Mare și Bihor

Nr.	Rang	Numele	Sediul gardelor	Numărul gardiștilor	Adresa poștală	Observări
1	2	3	4	5	6	7
1	Subloct.	Gerlan Ioan	Alperea Săcădat	20	Oșorhei	Central Cdt. secț.
2	Loct.	Firez Ioan	Girișu de Criș	20	locuiește în Oradea Mare	Central I Cdt. secț.
3	„	Creț Ioan	Leș	20	Nojorid	„
4	Subloct.	Cinca Ioan	Haieu	20	Haieu	
5	Loct.	Abrudan Dimitrie	Cefa	20	Cefa	Cdt. secț. Tel. nr. 4
6	Stegar	Onaca Dimitrie	Sinnicolau Român	20	Sinnicolau Român	
7	Loct.	Bredo Ioan	10 g. Tulca 10 g. Mădăras	20	Salonta	Cdt. secț. la Dr. Sooș
8	Cad. Asp.	Rocsin Alexandru	10 g. Ciumeghiu 10 g. Méhkerék	20	Méhkerék	
9	Loct.	Neș Teodor	10. g. Cheșa 10 g. Gurbediu	20	Tinca	Cdt. secț. Tel. nr. 7
10	Subloct.	Serb Petru	Batâr	20	Girișu Negru	
11	Loct.	Pelle Sever	Husasău	20		
12	Loct.	Corbuț Ioan	Ceica	18	Ceica	Cdt. secț. Nr. Tel. 1
13	Of. subst	Boboș Ioan	Ceica	18	Ceica	
14	Stegar	Mangra Ioan	Tășad	18	Holod	Vintere 2 Tel.

1	2	3	4	5	6	7
15	Col. op.	Botoș Florian	Tășad	10		
16			Dobrești	16	Dobrești	
17	Loct.	Teuchar Paul	Beliu	20	Beliu	Cdt. secț. Nr. Tel. 1
18	Subloct.	Serb George	Ökrös*	20	Ökrös*	„
19	Stegar	Mărcuș Petru		20	Beliu	Tel. nr. 1
20	„	Pantoș Adrian	Mărăușul Mare	20	Mărăușul Mare	
21			Chiraleu	20	Chiraleu	
22	Loct.	Voștinar Ioan	Beiuș	50	Beiuș	Cdt. secț. Nr. Tel. 34
23	„	Dr. Gera Alexandru	„	„	„	
24	Stegar	Dan George	Budureasa	20	Budureasa	
25	Subloct.	Drincu Aurel	Remetea	20	Remetea	
26	„	Laslo Maximilian	Răbăgani	10	Răbăgani	
27	Loct.	Popovici Petru	Vaşcău	20	Vaşcău	Cdt. secț. Nr. Tel. 12
28	Subloct.	Crainic Aurel	Băița	20	Băița	
29	Loct.	Dr. Neagu Cornel	Sudrigiu	20	Sudrigiu	
30	„	Gavra Alexandru	Criștior	20	Criștior	
31	Subloct.	Ciupe Nicolae	Dumbrăvani	20	Dumbrăvani	
32	Loct.	Dr. Venter Ștefan	Borod	20	Borod	Cdt. secț. Borod, 4
33	Subloct.	Dejeu Aurel	Vîrciorog	20	Vîrciorog	
34	„	Câmpian Petru	Negreni	20	Negreni	

* Ucuriș de Beliu.

1	2	3	4	5	6	7
35	„	Ceplău Petru	Remeți-Lorău	20	Remeți-Lorău	
36	„	Pop Iancu	Bratca	20	Bratca	
37	Loct.	Moga Nicolae	Vadu Crișului	40	Vadu Crișului	una
38	Subloct.	Dolga T. Florian	„		Borod	gardă
39	Subloct.	Costa Ioan	Brusturi	20	Ciulești	Cdt. secț.
40	Stegar	Stefanica Florian	Bocsig	20	Sirbi	
41	Subloct.	Bejan Gavril	10 Dernașoara 10 Chișlaz	20	Derna Dernașoara	Cdt. secț. Tel. Derna 2
42	„	Sas Ioan	Popești	20	Cuzap	
43	Vol. cap.	Terdic Francisc	Deda*	20	Deda	
44	Cad. asp.	Sabău Augustin	Vășad	20	Vășad	

ss. *indescifrabil*
căpitan

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, dosar 13/1919, f. 3—4, original.

161.

1919 ianuarie 2, Chișlaz.

PROCES-VERBAL

luat în 2/I. 1919 în localitatea oficioasă a C.N.R.,
în prezența subsemnaților.

Ioan Popa preot, domiciliat Chișlaz, Georgiu Pap jude comunal, Ioan Halász și Vasiliu Lucaciu tot din Chișlaz, ca plenipontații** comunei, raportează următoarele:

* Ghida.

** împuterniciți.

Iosif Dobrik, notarul comunal, a fost concrezut din partea sătenilor cu comandarea sămânței de grâu de la stat în luna iulie 1918, în sumă de 660 m/m. În parte grâul comandat a și sosit în preț de 110 cor. per m/m, dar numai în parte, iar reflectanții au plătit suma întreagă a cantității de 660 m/m. Diferința restului face cca. 31 000 cor. precum s-a constatat din partea primpreturei din Marghita, care a făcut investigație în cauza aceasta și așa a reieșit suma acum numită. Banii pentru grâul comandat au fost predați notarului, restul încă e tot la el. Iosif Dobrik, la începutul lunii noiembrie 1918, a refugiat, fără să fi restituit competențele reflectanților, a căror listă e la primpretură în Marghita — constatată oficios.

Rugăm intervenția C.N.R. la forurile competente, pentru ca păgu-bașii să fie cit mai curînd restabilitați* din partea notarului. Notăm că, notarul sus numit, are avere imobilă și mobilă, cca 200 000 c[oroane] preț.

D.c.m.s.

ss. *indescifrabil*
notar adh[oc]

Ioan Popa
preot gr. or. român
Georgiu Papp jude
Ioan Halász
Vasiliu Lucaciu

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 12/1919, f. 1, original.

162.

1919 ianuarie 3, Salonta.

JEGYZŐKÖNYV

Mely felvétellett Nagyszalontán a Nemzeti Tanács termében
1919 január hó 3-án.

Jelen voltak. A Katonatanács részéről Varró István, a Nemzeti Tanács részéről, Csíkos István, Máthé Lajos tanácsstagok. Továbbá panaszos Zeller Frigyesné feketebátori lakos (Kisbátor gazdaság).

Fentnevezett Zeller Frigyesné a Nemzeti Tanács fölhívására a következőket adja elő.

November 2-án este fél nyolc órakor mikor a család vacsoránál ült, nagy kiabálások között egyszerre sortűzet adtak le a lakásra. Zeller Frigyesné akkor hirtelen arra a gondolatra jött, hogy ez az a támadás, amelynek hírének délután bent a faluban Imre tanító (állami), Andor Wassali bíró és a jelenlevő csendőrörs előtt neki előre jeleztek, hogy a férjének

* Despăgubiți.

segítséget vigyen, egy másik kijáraton kiszaladt a kertészhez az üveg-házhoz, azt nem találván a kert kerítésén átdobva magát, a görékhöz ment segítséget kérni, ahol késő órákban is szoktak tengeri berakással foglalkozni. Közben a rablók folytonos lövöldözéssel körülvették az épületet és a kertet, úgy hogy Zeller Frigyesné már vissza menni nem tudott. A major fekvésénél fogva a cselédházhoz sem tudott eljutni, így azután a nyegrucai csőszház felé vette útját, koromsötét éjszakákon a gőzeke szántáson át nem bírt haladni, s így nagy nehezen följutott a vasúti sín-ekhez és onnan gyalog folytonosan lövésektől kísérvé eljutott a tóti őrházhoz. A tóti őrháznál találta a tóti tanítót (görögkeleti), a tóti őrháztól üzenetet küldött a férjének, „hogy én megmenekültem, Tenkére megyek és vasárnap reggel jöjjön utánam“.

Vasárnap reggel férje Tenkén tényleg fölkereste és ott tőle tudta meg, hogy az ő eltávozása után a rablók fegyveresen rátörtek az összes nála levő vadászfegyvereket, revolvereket összeszedték, s férjére fegyvert szegezve kényszerítették a kassza fölnyitására, a pénzt mely körülbelől 29 000 koronának felelt meg elvitték, azonkívül összes tajtékpipáját mintegy 16 darabot és körülbelől mint egy 2000 korona finom havanna szivarokat és egyiptomi cigarettákat, továbbá valamennyi férfi fehérneműt elraboltak. Vasárnap reggel aztán megkezdődött a majorban a teljes fosztogatás, amelyben elsősorban nemcsak Feketebátor község, hanem a szomszéd község összes lakosai is részt vettek. Kifosztották elsősorban Zeller Frigyes tisztartó 11 szobás lakását, annyira, hogy még az ablakokat és kályhákat is tönkre tették, kifosztották a magtárt, abból elvittek mintegy 21 vagon, vagyis 2100 mázsa búzát, nagyobb mennyiségű árpát, zabot, tengerit, leölték a tisztartónak 12 hízott sertését, 210 drb. baromfiát, az uradalomnak mintegy 200 darab sertését leölték, melyből fias koca mintegy 70 drb. volt közvetlen a fiadzás előtt, ezeket kihasították, a malacokat kidobták belőle és úgy vitték el. Továbbá 34 drb. lovat, mintegy 120 drb. jármos ökröt, és mintegy 360 drb. gulyabeli szarvasmarhát elhajtottak. A rablós november 2-én kezdődött és tartott 6-án délelőttig. (Megjegyzendő, hogy a betörés és lövöldözés zaját Pojnar Ernő, főszolgabíró közvetlenül átutazása közben hallotta és ő is kért segítséget Nagyváradról, de minden fáradozása hiába való volt).

Végre mégis Nagyváradról segítség érkezett, amely azonban a majort már teljesen kifosztva találta, és kint a majorban találták Medezsán görögkeleti lelkészt. A falusiak viselkedése mai napig is a legfenyegetőbb, naponta megjelenik 30—40 tagból álló banda, hol szalmát, hol meszet zsarol az uradalomtól. Engedelem nélkül. Január első napján Feketebátorból a Blága fiúk léptek fel fenyegetően és követeltek meszet, az uradalom kiosztott 100 kocsi búzaszalmára engedélyt, és a búzaszalma helyett elhordták a takarmány szalmáját.

December 30-án Bondár Illés feketebátori lakos elhordta a nyegrucai csőszház összes gerendázatát, kerítését és ólját, a falusi lakosság állandóan fenyegeti és megfélemlíti a gazdasági cselédeket, akik nem mernek kiköltözni, úgy hogy a gazdaság üzemfölvétele teljesen lehetetlen.

A jegyzőkönyv felolvastott, s mindenben az ő szavait tartalmazza és ezt elfogadólag aláírja.

K.m.f.t.

P.H.

tanúk:

Csikos István
Máthé Lajos

Zeller Frigyesné
Varró István

tanácsstagok

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar 392/1919, fila 17v, original, lb. maghiară.

PROCES-VERBAL

încheiat la 3 ianuarie 1919 în sala
Consiliului Național Maghiar din Salonta.

Au fost prezenți Varró Ștefan din partea consiliului militar. Csikos Ștefan și Máthé Ludovic membrii Consiliului Național (Maghiar) și soția lui Zeller Frederic din Batăr (ferma Kisbátor) ca reclamantă.

La cererea Consiliului Național (Maghiar) soția lui Zeller Frederic declară următoarele:

În ziua de 2 noiembrie la ora 7 și jumătate seara familia se pregătea să cineze, când deodată s-a tras asupra casei o rafală de gloanțe, auzindu-se și strigăte puternice.

Soția lui Zeller Frederic și-a adus atunci aminte că acesta era atacul prevestit după masă prin sat de către învățătorul Emeric și primarul Andrei Vasile în prezența jandarmului. Pentru a-i da ajutor soțului ei a fugit după grădinar, la seră pe care negăsindu-l a sărit gardul grădinii luînd-o spre magaziile de cereale de unde a strigat după ajutor, știind că în magazii chiar și la ore târzii se lucra la depozitarea porumbului. Între timp bandiții au încercuit clădirea și grădina, trăgînd încontinuu din care cauză soția lui Zeller Frederic nu s-a mai reîntors. Nici tiriș nu a putut să ajungă la casa servitorilor, iar după aceea s-a îndreptat spre casa paznicului „Negruței“, dar nu a putut să treacă peste arături datorită întinericului și cu mare greutate a ajuns pe terasamentul căii ferate. De acolo, pe jos, urmărită încontinuu de împușcături a ajuns la casa paznicului din Tăut.

Acolo l-a întilnit pe învățătorul ortodox din Tăut, trimițîndu-i prin acesta soțului ei vestea: „eu m-am refugiat, merg la Tinca, duminică dimineața vino după mine“.

Duminică dimineața soțul ei într-adevăr a întilnit-o la Tinca și acolo a aflat de la el, că după plecarea ei bandiții înarmați au năvălit în casă

au strîns armele de vînătoare, revolverele și sub amenințarea armelor l-au obligat să le deschidă casa (de bani), au dus mai mult de 29 000 coroane, 16 bucăți de pipe din spumă de mare, țigări havaneze și egiptene în valoare de aproximativ 200 coroane și au jefuit toată lenjeria bărbătească.

Duminică dimineața a început la fermă un jaf absolut, la care au luat parte nu numai locuitorii din Batăr, ci toți locuitorii din comunele învecinate. Au jefuit în așa măsură cele 11 camere ce compun locuința administratorului Zeller Frederic, încît au distrus pînă și ferestrele și sobele de încălzit. Au jefuit magazia de cereale ducînd de acolo 21 vagoane de grîu, o mare cantitate de orz, ovăz, porumb, i-au omorît 12 porci grași, 210 bucăți de păsări, au omorît 200 de porci din proprietatea domeniului, din care 70 de scroafe trebuiau să fete nu peste mult, pe acestea le-au despicat, purceii i-au aruncat și așa le-au dus, apoi 34 cai, 120 boi de jug și aproximativ 360 vite cornute. Jaful a început în data de 2 noiembrie și a ținut pînă în data de 6 înainte de masă.

Remarc faptul că gălăgia produsă de împușcături și de spargere a fost auzită și de primpretorul Poienar Ernest în timpul trecerii sale prin localitate. Și el a cerut ajutor de la Oradea, dar orice efort a fost în zadar.

În final cînd a sosit ajutorul de la Oradea, acesta a găsit ferma complet jefuită, iar la fermă l-au găsit pe Medieșan, un preot ortodox. Comportarea țăranilor și astăzi este foarte amenințătoare, zilnic își fac apariția în bande de cîte 30—40 persoane și iau fără voie de la domeniu paie sau var.

La 1 ianuarie fii lui Blaga din Batăr s-au ridicat amenințător, pretinzînd să li se dea var, au cerut aprobare pentru 100 care de paie din partea domeniului, dar în locul lor au dus paie de nutreț.

La 30 decembrie Bondar Ilie din Batăr a dus toate grinzile casei paznicului „Negruței“, gardurile și grajdul, țăranii încontinuu amenință și înfricoșează pe argații din proprietate, care nu îndrăznesc să iasă din casă și așa începerea exploatarei proprietății este imposibilă.

Procesul verbal a fost citit și semnat conținînd în totalitate cuvintele ei.

D.c.m.s.

Martori:

Csikos Ștefan
Máthé Ludovic

membri în consiliu.

soția lui *Zeller Frederic*
Varó Ștefan

KIVONAT

a nagyszalontai Nemzeti Tanácsnak 1919 január hó 3-án este
8 óraker tartott üléséről felvett jegyzőkönyvéből.

Jelen voltak: A Nemzeti Tanács tagjai, továbbá Bredó főhadnagy, a román gárda parancsnoka és Dr. Koós Mózes román Nemzeti Tanács tagja.

Szabó Lajos elnök bejelenti, hogy a madarászi román lakosság és az illyei román lakosság a nagyszalontai határban ismételten nagyértékű, élőfákat, telefonkarókat vágnak ki, majorok kerítését elhordják és a gazdaságok jószágállományait fenyegetik. Bejelenti, hogy január hó 2-án a csobánhídi uradalom segélykérésére a polgárőrség fegyveresen kivonult és a polgárőrség gyors, erélyes, de tapintatos fellépésével fegyver használat nélkül, elismerésre méltó módon megakadályozta a súlyosabb zavargásokat. Miután azonban hasonló esetek megismétlődésétől kell tartani, szükséges, hogy az összeütközések megelőzéséről intézkedjünk.

Faragó Rezső bejelenti, hogy a madarászi román Nemzeti Tanács már ellenünk tett feljelentést, pedig fegyver használat, nem a szalontai polgárőrség részéről történt, hanem a csobánhídi cselédség lőtt rá a fosztogató román lakosokra.

Indítványozza, hogy minden oly esetben amidőn román lakossággal szemben kellene fellépni fosztogatás miatt, ily esetekben lépjen érintkezésbe a nagyszalontai Nemzeti Tanács, a román gárda nagyszalontai parancsnokával, Bredó főhadnaggal és a vármegyei Román Nemzeti Tanács nagyszalontai tagjával.

A Tanács az indítványt egyhangúlag elfogadta, és felkérte Viktor tanács tagot, hogy Bredó főhadnagyot a román gárda szalontai parancsnokát és dr. Koós Mózes ügyvédet a vármegyei Román Nemzeti Tanács megbízottját a tanácsülésre azonnal hívja meg.

A meghívásra Bredó főhadnagy és dr. Koós Mózes megjelentek s előttük Szabó Lajos elnök Klázer Vincze barmódi intéző jegyzőkönyvbe foglalt panaszát az illyei lakosoknak barmód-pusztai rombolásairól és fosztogatásairól és ismerteti az illyei lakosoknak Balogh Mihály uradalmában elkövetett rombolásait és a rablásokat.

Kéri, a megjelent román megbízottakat, hogy lépjenek föl ők is a fosztogatók ellen, mert a fosztogatás megfékezése és a fosztogatók megbüntetése éppúgy érdeke a Román Nemzeti Tanácsnak, mint a Magyar Nemzeti Tanácsnak. Kérdést intéz Bredó főhadnagyhoz, mint a nagyszalontai járási román gárda parancsnokához, hogy rendelkezésére áll-e, oly román fegyveres erő, amellyel a rablásokat és rombolásokat megfékezni és megakadályozni képes?

Bredó főhadnagy kijelenti, hogy jelenleg román gárda nem áll rendelkezésére, mert a régi gárda feloszlott, az új gárda pedig csak a jövőhéten lesz megszervezve.

Dr. Székely József indítványozza, hogy a fosztogatás színhelyére a Magyar és Román Nemzeti Tanács, továbbá a nagyszalontai Katona Tanács és a nagyszalontai járási román gárda egy-egy megbízottjából álló vegyes bizottság szálljon ki a rablás színhelyére és ott együttesen tartsanak vizsgálatot, s nyomozzák ki a tetteseket.

Dr. Koós Mózes kijelenti, hogy elegendőnek tartja a Bredó főhadnagy és a nagyszalontai Nemzeti Tanács egy tagja együttesen mennek ki a nyomozás megejtése végett Illyére, s eljárásukról jelentést tesznek és a tettesek letartóztatása iránt intézkednek. Javasolja továbbá, hogy amennyiben a fosztogatók fenyegetnék a gazdaságok felszerelése és jószág állományát a nagyszalontai Nemzeti Tanács a polgárőrségből fegyveres járőrt küldjön ki a gazdaságok védelmére.

Bredó főhadnagy bejelenti, hogy miután a román gárdának fegyvere nincs, de tudomás szerint a román lakosságnál katona fegyverek vannak elrejtve, Ő az egyes községekben más-más községbeli román gárdistákkal fogja a fegyvereket összeszedni.

Szabó Lajos elnök Klázer Vincze panasz jegyzőkönyvét eredetben átadja Bredó főhadnagynak, felkéri, hogy a nyomozást Csíkos István nagyszalontai tanácstaggal együttesen Illye községben január hó 4-én reggel 8 órakor ejtse meg, s erre a célra a Nemzeti Tanács fogatot bocsát rendelkezésére.

Az elhangzott felszólalások után a Nemzeti Tanács a következő határozatot hozta:

HATÁROZAT:

A nagyszalontai Nemzeti Tanács kimondja, hogy mindazon esetekben, amidőn a környékbeli román lakosság Nagyszalonta bel-, vagy külterületén gazdasági felszereléseket, vagy bármi más vagyontárgyat, vagy a lakosok életét fenyegeti, a fosztogatók ellen a nagyszalontai járási román gárda parancsnokával és a vármegyei Román Nemzeti Tanács megbízottjával együttesen lép fel.

A barmódi és cserepesi uradalomban folyó hó 3-án elkövetett rablások és rombolások tetteseinek kinyomozására a tanács Bredó főhadnagy román gárda parancsnokot és Csíkos István tanácstagot kéri fel.

K.m.f.t.

P.H.

aláírás kiolvashatatlan

Jegyző

Szabó Lajos

Elnök

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar 392/1919, filele 13—14, original, lb. maghiară.

din procesul-verbal încheiat în ședința Consiliului Național (Maghiar) din Salonta la 3 ianuarie 1919, ora 8, seara.

Au fost prezenți: membrii Consiliului Național (Maghiar), apoi locotenentul Bredó, comandantul gărzii naționale române și dr. Koós Mózes membru în Consiliul Național Român.

Președintele Szabó Ludovic ne raportează că populația română din Mădăras și Ciumeghiu, de repetate ori taie arborii, stâlpii de telefoane distruge gardurile fermelor, în hotarul orașului Salonta și amenință cu distrugerea șeptelului de animale. La cererea domeniului lui Csobánhidi în data de 2 ianuarie, garda civilă înarmată, prin intervenția sa rapidă, energică, cu tact și fără folosirea armamentului, a reușit, în mod demn de apreciat, să împiedice tulburările mai grave. Având în vedere că s-ar mai putea întâmpla cazuri asemănătoare trebuie să luăm măsuri de prevenire a ciocnirilor.

Faragó Rudolf ne raportează că, Consiliul Național Român din Mădăras a întocmit un denunț împotriva noastră, dar precizez că armamentul nu a fost folosit de către garda civilă din Salonta, ci de către argații de pe domeniul lui Csobánhidi, care au deschis foc asupra locuitorilor români, care jefuiau.

Propune ca să fie stabilit contactul dintre Consiliul Național din Salonta cu locotenentul Bredó, comandantul gărzii naționale române din Salonta și membrii Consiliului Național Român al județului Bihor din Salonta, în toate cazurile în care trebuie să ne confruntăm cu populația română, care comite jafuri.

Consiliul a acceptat în unanimitate propunerea, luând hotărârea ca Victor, membru al consiliului, să-i convoace imediat în ședință pe locotenentul Bredó, comandantul gărzii naționale române din Salonta, pe dr. avocat Koós Mózes, ca reprezentant al Consiliului Național Român al județului Bihor.

La invitație au răspuns locotenentul Bredó și dr. Koós Mózes. Președintele Szabó Ludovic ne informează despre plîngerea scrisă a lui Klazer Vincențiu — administratorul din Barmod — împotriva locuitorilor din Ciumeghiu, care au săvârșit distrugerii și jafuri la ferma din Barmod și în domeniul lui Balogh Mihai.

Cere reprezentanților românilor să ia și ei atitudine împotriva celor care comit jafuri, fiindcă înfrinarea jafurilor și pedepsirea jefuitorilor este în egală măsură interesul Consiliului Național Român și a Consiliului Național Maghiar. Adresează locotenentului Bredó — comandantul gărzilor naționale române din plasa Salonta — întrebarea dacă are la dispoziție asemenea forțe înarmate românești, care să fie capabile să împiedice distrugerile și jafurile.

Locotenentul Bredó raportează că în prezent nu are la dispoziție o gardă română, fiindcă garda veche s-a risipit, iar noua gardă va fi organizată numai în săptămîna viitoare.

Dr. Székely Iosif propune să fie formată o comisie mixtă din reprezentanți ai consiliilor naționale român și maghiar, ai Consiliului militar din Salonta și ai gărzii naționale române din plasa Salonta, care să

meargă la locul jafului și împreună să-i ancheteze și să-i urmărească pe făptași.

Dr. Koós Mózes, consideră că este suficient ca locotenentul Bredó și un membru al Consiliului Național din Salonta să meargă împreună la Ciumeghiu pentru a executa urmărirea apoi, să facă un raport despre desfășurarea anchetei, luînd măsuri pentru arestarea făptașilor. Propune ca, Consiliul Național (Maghiar) din Salonta să constituie din gărzile civile o patrulă pentru apărarea gospodăriilor, în caz că jefuitorii amenință înzestrarea acestora și șeptelul de animale.

Locotenentul Bredó raportează că gărzile naționale române nu au arme, dar știe că la populația română se află arme tănuite și va aduna armele din fiecare comună cu gardiști români din alte comune.

Președintele Szabó Ludovic predă reclamația lui Klazer Vincențiu, locotenentului Bredó, cerînd ca urmărirea să o înceapă la 4 ianuarie, dimineața la ora 8, împreună cu Cicoș Ștefan membru al Consiliului din Salonta, în comuna Ciumeghiu. Pentru aceasta Consiliul Național (Maghiar) îi va pune la dispoziție un mijloc de transport.

În urma discuțiilor, Consiliul Național (Maghiar) a adus următoarea hotărîre:

HOTĂRÎRE:

Consiliul Național (Maghiar) din Salonta, reprezentanții Consiliului Național Român din județ și comandantul gărzilor naționale române din plasa Salonta vor acționa împreună în toate cazurile în care populația română din Salonta și împrejurimi amenință bunurile din gospodăria locuitorilor sau viața acestora, împotriva jefuitorilor.

Consiliul însărcinează pe locotenentul Bredó, comandantul gărzii naționale române și pe Cicoș Ștefan, membru al consiliului, pentru urmărirea făptașilor, care au comis distrugerii și jafuri în domeniile Bar-mod și Cserepeș la data de 3 luna curentă.

D.c.m.s.

L.S.

Notar
ss. *indescifrabil*

Președinte
Szabó Ludovic

Onoratlui

C.N.R. DIN BIHOR ȘI ORADEA MARE

în Oradea Mare

Onorat Consiliu!

Alăturat vă transpun extrasul protocolului luat în 26 dec. 1918 în ședința mixtă a comitetului și arangiatorii cercului Aleșd*.

Rog să-l cumpăniți.

Totodată raportează că vicecomitele — după cum aud de la persoane administrative de toată încrederea — a denumit de protopretore** substitutor pentru cercul Aleșd pe cutare șovinist maghiar de tot necunoscut, care neglijând și desconsiderând întru toate voința poporului român din cerc, manifestată în mod solemn în adunarea din 15 decembrie 1918, cînd pe fostul protopretore Marjay l-a absolvat și în locu-i l-a ales pe C. Bejan de protopretore, iar de pretore pe V. Creț. Tot în adunarea aceasta ambii protopretori aleși au depus jurămîntul prescris pe C.N.R., iar poporul a decis preluarea imperiului peste cerc și Consiliul Dirigent toate acestea le-a aprobat. Faptele acestea vi le-am raportat D-voastre la timp, cerîndu-vă asemenea aprobare, însă răspuns nu mi-ați dat.

Faceți urgent dispoziție și cereți telegrafic întrepunerea Consiliului Dirigent ca aprobarea lui să fie recunoscută și de forurile maghiare și ca în timpul critic de azi voința poporului să fie respectată cu atît mai virtos, că în cercul nostru azi și notarii au jurat supunere C.N.R. și dacă pe lîngă toate acestea și azi s-ar realiza șovinismul și junkerismul maghiar, — exemplara bună ordine din cerc s-ar răsturna pe deplin și s-ar transforma în cea mai cumplită anarhie!

La Vad, Bratca și Negreni sînt mii de săcui, așa numiții soldați „regulați“, cu ajutorul cărora guvernul maghiar poate realiza orice act de violență față de noi, care azi stăm dezarmați, neapărați și fără sprijin.

Rog întrepunere urgentă!

Aleșd, (5 ianuarie) 1919.

Cu stimă

Ioan Sfurlea

președintele C.N.R. Cercual

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 40/1919, f. 1, original.

* Vezi documentele nr. 144 și 189.

** prim-pretor

JEGYZÖKÖNYV

Felvétetett Nagyszalontán a Nemzeti Tanács termében 1919 január 5-én. Jelen voltak K. Balogh Ferenc árpádi birtokos, Máthé Lajos és Kiss Ferenc tanácsstagok.

K. Balogh Ferenc árpádi lakos előadja, hogy 1918 november 3-án d.u. 3 és 4 óra közt haza jött a birtokáról, de alighogy hazaért, nemsokára arról értesítette az árpádi postamesterné, hogy a saját cselédei akik román nyelvűek, hozzá fogtak a birtoka kirablásához.

November 6-án mikor a birtokára kiment, azt már teljesen kifosztva találta. Saját gazdasági cselédjei a következő károkat okozták: Elhajtották 8 drb. igás ökrét, elvittek körülbelül 50 drb. baromfit, továbbá 3 hordó bort, 10 kg. lisztet, 10 kg. zsírt, továbbá füstös disznó aprólékot, ezenkívül összetörték a lakásának három szoba bútorait, az éléskamrát teljesen kifosztották, és elvitték a benne lévő gazdasági felszerelések közül köteleket, láncokat, hámokat, kantárt, nyergeket, egy hordóban levő 40 kg. égő olajat elvittek.

A tengeri górért feltörve találta és a benne lévő csöves tengeriből nagyobb mennyiséget elvittek. Továbbá a saját szükségletére készített telefonhálózatot teljesen tönkretették.

Az elrablott tárgyak közül 4—5 napra az ökreit visszavitték, a szobabeli bútorok közül néhány darabot összerongált állapotba visszahoztak, a többi elrabolt tárgyak azonban a mai napig sem kerültek meg.

A fentnevezett jegyzőkönyv elfogadva, helybenhagyólag aláíratott.

K.m.f.

P.H.

*Máthé Lajos
Kiss Ferenc*

K. Balogh Ferencz

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar 392/1919, fila 24, original, lb. maghiară.

PROCES-VERBAL

încheiat la data de 5 ianuarie 1919 în sala
Consiliului Național (Maghiar) din Salonta.

Au fost prezenți K. Balogh Francisc, moșier din Arpășel, Máthé Ludovic și Kiss Francisc, membri în consiliu.

K. Balogh Francisc din Arpășel ne relatează că în după amiaza zilei de 3 noiembrie 1918 între orele 3 și 4, imediat după ce a ajuns acasă, șefa oficiului poștal din Arpășel i-a dat de știre, că argații români de pe moșia lui s-au apucat să-i jefuiască moșia.

În data de 6 noiembrie ieșind în moșie a găsit-o complet jefuită. Argații de pe moșia lui i-au provocat următoarele pagube: i-au dus 8 boi de jug, aproximativ 50 de păsări, 3 butoaie cu vin, 10 kg. de făină, 10 kg. de untură, măruntaie afumate de porc, în afară de aceasta i-au distrus mobilierul din 3 camere, i-au jefuit complet cămara de alimente, i-au dus obiecte din inzestrarea gospodăriei, funii, lanțuri, hamuri, hățuri, șei și un butoi cu 40 kg. de ulei.

A găsit magazia de porumb spartă, fiind dusă, cea mai mare parte a porumbului știuleți. Au distrus deasemenea propria rețea telefonică.

Peste 4—5 zile au adus înapoi boii și câteva bucăți din mobilele distruse, dar restul obiectelor jefuite nici pînă astăzi nu s-au găsit.

Procesul verbal de mai sus a fost acceptat și semnat.

D.c.m.s.

L.S.

*Máthé Ludovic
Kiss Francisc*

K. Balogh Francisc

166.

1919 ianuarie 6, Oradea.

Consiliul Național Român din Oradea-Mare și Bihor

PROCES-VERBAL

luat în 6/I 1919 st. n. în localitatea oficioasă a Consiliului Național Român din Oradea-Mare și Bihor în prezența subsemnaților.

Se prezintă Ioan Ursu, prezidentul sfatului din Tărian și Andrei Tabăra, membrul sătesc și înaint[ează] următoarea rugare:

În comuna noastră cu locuitori jumătate români, avem numai una grădină de copii condusă de D-șoara Iulia Török, care de loc nu posedă limba românească, avînd spirit de tot străin. Dorim ca odraslele noastre să fie crescute și povățuite, din gingașa etate, în limba noastră, în limba românească. Hotărîrea aceasta s-a adus în ședința sfatului sătesc, în coințelegere cu consătenii unguri, -care încă sînt foarte neîndestuliți cu activitatea susnumitei — și rugăm ca, Consiliul Național Român să facă pa-

șii necesari de a ne câștiga o conducătoare română, ori în caz mai rău o învățătoare, care posedă și limba românească!

D.c.m. sus

s.s. *indescifrabil*
notar ad-hoc

Ioan Ursu
Andrei Tabăra

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 224.

167.

1919 ianuarie 6, Oradea.

RAPORT DE SERVICIU

Oradea Mare, la 6. I. 1919.

Raportez că, în 26/XII 1918 st. n., am umblat prin comunele: Po-noară, Lorău și Remeți. Ca fost comandant al gardelor respective, știind că în locul meu încă nimeni nu-i denumit de comandant la gardele ru-rale de sus, m-am interesat că, au cunoștință gardele despre ordinul, că în 20/XII 1918 gardele trebuiau reorganizate, respective aceste garde di-zolvate? Am constatat că despre ordinul acesta n-au avut cunoștință și făceau serviciu ca pînă acolea.

În urma ordinului dat din partea d-lui căpitan Hamat, că liniștea, și pînă ce gardele vor fi reorganizate, trebuie susținută și asigurată, le-am spus gardiștilor că, pînă la 31/XII. 1918, să facă și pe mai departe ser-viciul, cu atît mai vîrtos că, de altă parte, m-am convins că liniștea altcum nu era asigurată. Rog deci ca listele alăturate* să binevoiți a le aproba și sumele semnate să binevoiți a le licvida și trimite comandan-tului din Secția Aleșd.

Trăian Sfirlea
sublocot[enent]

* Vezi anexa nr. 1—3.

Comanda Gardei Naționale Române
din Oradea-Mare și Bihor
 32/1919

Prez la 6/I. 1919 cu 3 adnexe

Către

C.N.R.

Referent] strategic, iar listele
 referent] economic.

Deoarece gardiștii numiți or făcut într-adevăr serviciu de siguranță, propun ca taxele de sub întrebare să le asemneze Consiliul Național Român, fiindcă Oficiul de dare nu le plătesc.

1919 I/15

Dr. Popescu
 căpitan

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 1, f. 223.

Anexa nr. 1

Garda Națională Română
Secția Aleșd
Garda rurală Ponoară

LISTA NOMINALĂ
 a oficerilor și gardiștilor înrolați în secția de sus.

Nr. crt.	Rangul	Numele	Regt. vechi	Anul	Co-muna	zilele de serviciu	Feliul competenței	Suma cor.	Subscrierea primitorului	
				nașterii						
1	Corp.	Toma Georgiu	Art. 34	1884		21—31 XII		176		
2	Inf.	Negruțiu Mitru	H. 4	1879	P O N O A R Ă	21—31 XII	o	165		
3	Inf.	Neama Parten	I.R. 37	1884		21—31 XII	e	165		
4	Inf.	Bragye Vas.	I.R. 37	1899		21—31 XII	l	165		
5	Inf.	Negruțiu Mihai	I.R. 37	1897		21—31 XII	p	165		
6	Inf.	Coțe Teodor	H. 3	1894		21—31 XII	r	165		
7	Inf.	Bragye Petru	I.R. 37	1876		21—31 XII	u	165		
8	Inf.	Matiu Simeon	Vin. 28	1888		21—31 XII			165	

Suma: 1 331 cor.

adecă unamie treisute treizeci și una cor.

Ponoară, la 31 decembrie 1918.

Vidi: Aleșd, 1918 XII 31.

Nyama Simon
preș. sfat. com.

Corneliu Bejan
primpretor

Traian Sfurlea
sublocot. comandant

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 182.

Aneza nr. 2.

Garda Națională Română

Secția: Aleșd
Garda rurală: Lorău

LISTA NOMINALĂ
a gardiștilor înrolați în secția de sus.

Nr. crt.	Rangul	Numele	Rgt. vechi	Anul nașterii	Locul nașterii	Zilele de serviciu de la 21. XII la 31. XII	Felul competențelor	Suma în coroane	Subscrierea primitorului
1	Corp.	Sturz Ioan	I.R. 37	1880	Lorău	—	diurne	176	
2	Inf.	Suciu Petru	I.R. 37	1894	„	—	„	165	
3	„	Suciu Ioan	H. 3	1889	„	—	„	165	
4	„	Sevacuțiu Georgiu	H. 3	1891	„	—	„	165	
5	„	Ioca Teodor	Art. 5	1888	„	—	„	165	
6	„	Negruțiu Mihai	I.R. 37	1881	„	—	„	165	

Suma: 1 001 kor.

Lorău, 1918 la 31 Decemvrie

Nyama Simon
preș. sfat. com.

Traian Sfurlea
comandant

Vidi: Aleșd, 1919 1/4.

Corneliu Bejan
prim-pretore

Arh. St. Arad, fond Roman Cioragariu, dosar 7, f. 183.

Garda Națională Română

Secția: Aleșd

Garda rurală: Remeți

LISTA NOMINALĂ
a gardiștilor înrolați în Secția de sus.

Nr. crt.	Rangul	Numele	Regimentul vechi	Anul nașterii	Locul nașterii	Zilele de serviciu de la 21/XII până la 31/XII.	Felul competențelor	Suma în cor.	Subscrierea primitorului
1	Plut.	Toda Ioan	I.R. 37	1888	Remeți	—	diurne	209	
2	Inf.	Toda Ștefan	I.R. 37	1894	„	—	„	165	
3	„	Toda Mihai	I.R. 37	1895	„	—	„	165	
4	„	Toda Mitru	H. 3	1896	„	—	„	165	
5	„	Toda Georgiu	I.R. 37	1889	„	—	„	165	
6	„	Bere Vasile	I.R. 37	1897	„	—	„	165	

Suma: 1 034 kor.

Remeți, la 31 Decembrie 1918

Nyáme Simon
preș. sfat. naș.

Traian Șfurlea
comandant

Vidi: Aleșd, 1919 I/4

Corneliu Bejan
prim-pretore

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 184.

RAPORT

despre rezultatul avut la Țețchea cu ocazia
esmiterii mele.

ONORAT CONSILIU!

În 3 l.c. am primit ordinul de a călători la Țețchea și a fi de față la predarea cancelariei notariale de acolo. În 5 l.c. s-a predat cancelaria notarială din partea fostului notar Coloman Veselenyi la notarul substitut Laurențiu Platos.

La predare a fost de față Dr. Victor Creț, pretorul din Aleșd și Ioan Sfurlea, președintele C.N.R. din Aleșd, N. Stupariu notar și revizor expert și următoarele incorectități s-au aflat:

1. Fostul notar Veselenyi a ridicat diurnele scriitorilor, fără să fi fost acestea aprobate de cineva. E de înșămnat că D-nul notar a zis că referitor la aceasta are decis de la vicecomite, ceea ce D-nul notar, decisl acesta nu ni l-a putut prezenta.

2. D-nul notar a ridicat la dublu spesele de luminare și încălzire, fără să fi luat sumele acestea în preliminar abstrăgînd de la aceea, că antistia comunală nici n-a avut știre despre acestea.

3. În comunele Țețchea și Hotar din banii fundațiilor a asemnat* împrumuturi de război, fără a fi conchemați membrii comitetului comunal. Toate procesele-verbale referitoare la împrumuturile susnumite lipsesc. După părerea mea fostul notar le-a făcut împrumuturile acestea de o parte pentru că a fost silit din partea oficiilor supreme, de altă parte le-a făcut ca bun patriot, dar nu cuget că le-a făcut acestea numai pentru aceea, că d-nul notar a primit proviziune, așadar proviziunea aceasta l-ar fi îndemnat la aceea ca să asemneze împrumutul de război.

De altfel, într-un proces-verbal fostul notar a declarat că își cere pensionarea. Acest proces-verbal s-a alăturat protocolului luat din partea D-lui Pretor Dr. Victor Creț și se află la pretura din Aleșd.

Oradea, la 7 ianuarie 1919.

ss. *indescifrabil*
locotenent

LEGAȚIUNEI ROMÂNE DIN BUDAPESTA

În legătură cu depeșa primită, prin mijlocirea Comandei Gărzii Naționale din Arad aici ./.*, alăturat ne luăm voia a transmite statistica Diecezei gr.cat. de Oradea de pe 1917 pe lângă următoarele observări.

Dieceza gr.cat. de Oradea Mare se extinde asupra comitatelor Sătmar Sălaj, Bihor, Arad, Cianad și Săbolciu și cuprinde parohiile arătate în conspectul alăturat, precum și filiile indicate în schematism. După ce însă prin înființarea Diecezei Hajdudorogului ni s-au rupt din Dieceză 44 comune, dintre care nici una n-a fost ungurească, ci parte românești, parte rutenești, la folosirea Schematismului trebuie să se țină seama de această schimbare.

Rupte au fost din Dieceză în 1912 parohiile române:**

1. Almoșd cu	958	suflete
2. Bogomir cu	471	„
3. Cheniz cu	805	„
4. Șilindru cu	858	„
5. Paleu cu	497	„
6. Cocod cu	182	„
7. Leta Mare cu	1 880	„
8. Pocei cu	1 926	„
9. Vrtiș cu	332	„
10. Adoni cu	256	„
11. Curtuiș(enii) cu	1 298	„
12. Tarcea cu	791	„
13. Vășad cu	1 595	„
14. Abram cu	1 891	„
15. Aciad cu	2 022	„
16. Adoni cu	2 313	„
17. Ciumești cu	776	„
18. Dindești cu	1 003	„
19. Andrid cu	687	„
20. Pișcolt cu	1 367	„
21. Portița cu	524	„
22. Resighea cu	772	„
23. Sanislău cu	2 282	„
24. Vezendiu cu	925	„
25. Amați cu	481	„
26. Gidanii (Sătmărel) cu	1 602	„

* Sub numărul.

** Cifrele reprezintă numărul sufletelor din parohii și filiile acestora. Vezi „Schematismus Venerabilis Cleri Magno — Varadinensis graeci — ritus catholicorum” Oradea, 1909.

27. Domănești cu	suflete	
28. Ghenci cu	326	„
29. Moftinul Mic cu	1 206	„
30. Tiream cu	738	„
31. Carei cu	2 973	„
32. Culciul Mare cu	1 222	„
33. Cigăldul cu	664	„
34. Boghiș cu	718	„
35. Uifalău cu	694	„
36. Oar cu	791	„
37. Petea cu	721	„
38. Porcialma cu	1 258	„
39. Doba cu	1 073	„
40. Vetiş cu	887	„
41. Galoșpetreu cu	394	„

laolaltă cu 40 933* suflete gr.cat.

Afară de acestea au fost rupte încă parohiile rutene:

1. Oradea-Olosig rut. cu	710
2. Letea Mare rut. cu	280
3. Parohia mixtă a Macăului cu	2 404

laolaltă cu 3 394 suflete gr.cat.

Pe întreg teritoriul Diecezei gr.cat. de Oradea Mare, înainte de înființarea Diecezei Hajdudorogului, au fost 136.711 gr.cat. români și gr.cat. de naționalitate mixtă 3 845.

Observ că numărul sufletelor gr.cat. din parohiile rupte le-am luat după datele din 1909, pentru că date mai recente nu mi-au stat la dispoziție, fiind în intervalul acesta ruptă legătura între ele și dieceza noastră. Acuma însă a bună seamă va fi mai mare numărul lor, dar și fără aceasta se poate dovedi, că românii pe întreg teritoriul ocupat de parohiile române sînt în majoritate față de unguri, pentru că:

II. Luînd de bază în lipsa altor date schematismul nostru din 1909 făcut la vremea sa după conscripție nominală, pe teritoriul, peste care se extindea dieceza noastră, au fost precum am arătat la în punctul I:

1. gr.cat. români	136 711
2. gr.or. români	233 177

laolaltă 369 888

Față de aceștia pe teritoriul diecezei gr.cat. de Oradea Mare au fost după însăși statistica statului unguresc în 1910 <de> 193.003 maghiari.

* Corect: 43 221 suflete.

Observăm însă, că statistica aceasta este făcută în chip cu totul superficial, pentru ca să nu aducem altă pildă, amintim numai satul Nyiradony, unde față de 2 293 gr.cat, care de sigur nu au fost nicicând recrutați dintre unguri, căci ungurii legii răsăritene n-au aparținut, — arată 53 români și nici un rutean. Cine cunoaște cîtuși de puțină istorie știe că unguri de legea răsăriteană nu au existat: dacă dară ei au fost în 1910 douămiidouăsutepatruzecișicinci, atunci ei au fost recrutați dintre români sau ruteni, dar ruteni nu sînt în sat de loc, așadar în Adoni ungurii au fost creați din Români prin apucături, pe care toată lumea le cunoaște. Pentru curiozitate mai observăm, că în anul 1900 statistica ungurească arată numai un singur român față de 1 972 gr.cat. De unde s-a sporit așadar acest singur român la 53 pînă în 1910?

Oradea Mare, la 10 Ianuarie 1919.

ss. indescifrabil

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 125/1919, f. 8—9, duplicat.

170.

1919 ianuarie 10, Oradea.

M á s o l a t

Comanda Gardei Naționale Române
din Oradea-Mare și Bihor

42/1919.

BIHARMEGYEI NEMZETÖRSÉG PARANCSNOKSÁGÁNAK,

Nagyvárad

Nagyvárad 1919 január hó 10-én.

65/919 Nöp. átiratokra közlöm a következőket:

Kisházi községben december 20 óta román gárda nincsen. Lunka hadnagy ezen időponttól kezdve beosztást nem kapott és így nem is lehet gárdaparancsnok. Különbén is a tenkei járásparancsnok utasítást kapott ezen ügy megvizsgálására.

Ettől eltekintve közlöm önökkel azt is, hogy noha jogomban van saját költségünkön új gárdákat felállítani bárhol, ezt még nem tettem meg és önökkel még eddig mindig közöltem a felállított gárdák helyét.

T.c. parancsnokság azon kijelentését, hogy létrejött megállapodásunkat a R. N. Gárdaparancsnokság nem tartotta be, mint ténylegnek meg nem felelőt, kérem visszavonni.

P.H.

HERBAY őrnagy s.k.

Ezen másolat hitelül:
Nagyvárad, 1919 február 15.

*Kertész Ferencz f.hadn.
sgt.*

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, Cabinetul Prefectului, inv. 24, dosar 395, f. 182, copie autentificată, l. maghiară.

C o p i e

COMANDA GARDEI NAȚIONALE ROMÂNE
DIN ORADEA-MARE ȘI BIHOR

42/1919

COMANDAMENTULUI GĂRZII NAȚIONALE DIN
COMITATUL BIHOR

Oradea

Oradea, la 10 ianuarie 1919.

La adresa dvs. 65/919 C.G.N., vă comunic următoarele:

Din 20 decembrie în comuna Cheșa nu există gardă românească. Sublocotenentul Lunca nu a fost încadrat începînd de la această dată și astfel nu poate fi comandant de gardă. De altfel, și comandantul plășii Tinca, a primit instrucțiuni pentru cercetarea acestei chestiuni.

Făcînd abstracție de aceasta, vă comunic dumneavoastră, și că, deși am dreptul să înființez oriunde gărzi noi pe propriile cheltuieli, aceasta încă nu am făcut-o și pînă acuma, întotdeauna v-am comunicat dumneavoastră locul gărzilor înființate.

Solicit retragerea acelei declarații a comandamentului, că Comandamentul Gărzi Naționale Române nu a respectat convenția încheiată, deoarece nu corespunde realității.

Pentru conformitatea acestei copii:
Oradea, 1919 februarie 15.

Kertész Francisc
locotenent

maior *HERBAY* m.p.

L.S.

171.

1919 ianuarie 11, Vașcău.

TELEGRAMĂ TELEFONICĂ

11/I 1919

Secretarul Consiliului Național Român din Vașcău, D-l Coroi, comunică Consiliului Național Român din Oradea-Mare și Bihor:

Consiliul Național Român din Vașcău a comunicat „Consiliului dirigent“ la Sibiu că s-a preluat administrația în cercul Vașcăului. Pentru acest fapt Consiliului Național din Vașcău a fost viu felicitat din partea D-lui președinte al „Consiliului dirigent“, a D-lui Dr. Iuliu Maniu, iar Consiliul a luat la cunoștință și a aprobat preluarea.

Comunică totodată că s-a răspuns la circulara nr.-ul 27, care răspuns l-au trimis pe poștă. Întreabă de a sosit aici raportul, recte răspunsul, trimis ori nu?

Oradea, la 12/I 1919

s.s. *indescifrabil*

Verso:

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN ORADEA ȘI BIHOR

Prezentat la 12 ianuarie 1919.

Nr. 160/C. prez. 1919 cu — anexe.

După luarea la cunoștință ad acta!
16/I 1919.

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 247.

Consiliul Național Român din Oradea-Mare și Bihor

17. C. prez. 1919.

COMANDEI GARDEI NAȚIONALE ROMÂNE DIN

Oradea-Mare

Referitor la transcrisul nr. 5/1919 vă comunic următoarele:

Consiliul îndreptățit a recercat din nou a distribui broșurile din chestie, căci în ședința comună din 26 dec. 1918 Consiliul v-a și pus la dispoziție broșurile atunci aflătoare și arătate în sala de consfătuire a Consiliului. Nu ar fi fost deci din partea comandei un amestec în afacerile Consiliului, cînd Comanda s-ar fi interesat de soarta broșurilor.

La tonul și conținutul următor al transcrisului sus amintit, din încredințarea Consiliului, vă aduc la cunoștință următoarele:

Consiliul e pe punctul de vedere că garda comitatensă are datorință, ca în chestii administrative și de ordin public să împlinească recercările Consiliului, ca al unicului for politic și administrativ din comitat. Garda deci numai în chestii interne și disciplinare e supusă direct și numai exclusiv șefului armatei și al siguranței publice. Consiliul, prin urmare, își și arogă și își va și exercita dreptul de dispoziție față de Gardă în chestiile sus amintite. Dezaprobăm deci (tonul) și conținutul rescriptului sus amintit.

Oradea-Mare, la 11 ianuarie 1919.

ss. *indescifrabil*
secretar,

Pentru Consiliu:
Dr. *Coriolan Pop*
președinte

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 8/1919, f. 5, original.

Dacia Traiana

Societatea culturală a studenților din Bihor

Nr. 12/1919.

SOCIETĂȚII STUDENȚILOR ARDELENI
ÎN IAȘI

Vă salutăm cu drag și vă exprimăm mulțămitele noastre cele mai călduroase pentru interesul ce ni-l purtați.

Răspunzînd la apelul vostru, publicat în „Românul“ din Arad (nr. 4—1919), vă rugăm să ne informați amănunțit despre întocmirea anilor de studii, prelegerilor și a examenelor la facultățile noastre de acolo și în special la facultatea juridică, filozofică și teologică. Ne-ar interesa și înlesnirile materiale la care ar putea spera studenții în cursul studiilor. Nu e numai interesul nostru să o știm aceasta, ci și al României Mari, care are lipsă de tot natul.

Și pînă ce vom fi pe deplin orientați din partea voastră, vă rugăm să ne lămuriți cu privire la următoarele:

Absolvenții institutelor noastre teologice, după 3 ani de studiu, primesc absolutoriul (mulți în aceeași vreme obțin ca studenți particulari și diploma de învățător, considerînd că mai tirziu ca parohi vor fi și directori școlari).

Pe temeiul absoluturului teologic, facultățile de aici (drepturi și litere) le liberau absolutoriul deja după 6 semestre, socotindu-le timpul petrecut la teologie numai în 2 semestre. Acelora însă care studiau la teologiile altor confesiuni li se socotea însă 4 semestre, motivîndu-se acest procedeu prin faptul, că ei nu recunosc teologiilor noastre rangul de academie. Era adică și acesta un mijloc de a ne șicana de la prima ocaziune și nicidecum o măsură justă și legală.

Țara are lipsă de oameni mulți, calificați și bine pregătiți. Ar fi însă în interesul nostru bine priceput, ca dispozițiile acestea să se anuleze, și să li se deie tuturor drepturile ce li se compet și să li se acorde favorurile cele mai mari posibile. Ministrul maghiar d[e] ex[emplu], prin ordinațiunea sa nr. 93975 din 1918 a permis studenților de la drept* să facă examenele ce le puteau depune de nu erau înrolați și fără ascultarea semestrilor, tot la cite 4 săptămîni, iar riguroazele tot la cite 6 săptămîni.

Prin analogie, măsura aceasta s-ar putea aplica și la acei absolvenți de teologie, care studiază la drepturi sau la litere.

Și pînă ce vom cere sanarea** situației noastre de la Consiliul dirigent din Sibiu, vă rugăm să ne informați de urgență despre favorurile

* Facultățile de drept.

** ameliorarea.

de care ar fi părtași unii dintre colegii noștri care ar dori să plece încă în cursul lunii acesteia la voi. Avem următoarele cazuri concrete:

1. Absolvent de teologie înscris pe semestrul al 6-lea. Are 2 examene fundamentale.

2. Absolvent de teologie înscris pe semestrul al 4-lea. Are un examen fundamental.

3. Absolvent de teologie înscris pe semestrul al 4-lea.

Fiind noi de tot neorientați, vă rugăm să ne trimiteți prospecte și anuare (almanah) de la toate facultățile.

În „ROMÂNUL“ s-a sulevat* ideea convocării unui congres al tuturor studenților români din Țara nouă, în luna august a.c., la Alba-Iulia. Dacă aveți cunoștință despre acestea și de a pornit ideea de la voi vă rugăm să ne comunicați programul și proiectul vostru încă de cu bună vreme pentru ca să le dezbatem și noi cei de dincoace de Carpați.

Noi ne-am ocupat mai demult cu ideea organizării tuturor studenților din România Mare într-o singură ligă. Principiile generale le avem pe deplin stabilite în cadre restrinse în DACIA TRAIANA. Urmează să le prelucrăm pînă în cele din urmă amănunte și proiectul vi-l vom trimite și vouă spre deliberare.

Dorind a întreține cu voi cele mai intime legături, semnăm cu dragoste frățească.

Oradea-Mare, la 11 ianuarie 1919.

N. Jercan
secretar

N. T. Cosma
prezident

L.S.

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 240—241.

174.

1918 decembrie 30/1919 ianuarie 12, Surduc.

MULT ONORAT CONSILIU NAȚ[IONAL] ROM[ÂN]
COMITATENS

Cu consensul Cons[iliului] Naț[ional] comun al românilor am onoare a vă comunica, că în urma împrejurărilor anormale o seamă de persoane, din comuna Șerghiș, au provocat pe notarul substitut Victor Pop, a-și părăsi oficiul său în urma căreia inv. maghiar de stat. Alex. Dohoș, fără ascultarea consiliilor comunale, a primit autorizația de a conduce agențele notariale în mod provizoriu. În urma acestui fapt în comunele acestui notariat administrația e cea mai deplorabilă.

* lansat.

Starea aceasta nu poate susta* (sic) nici chiar pînă la preluarea im-
periului**. Nu cred că, Consiliul nostru comitatens și nici pretura să
poată anticipa încredere totală unor persoane dubioase și cu interese per-
sonale, care lucră contrar intereselor poporului. Văduvele, orfanii, inva-
lizii, ba nici chiar ceilalți rămași în urma celor concentrați la urmă nu
și-au primit ajutorul. Cărțile cu care li s-au solvit ajutoarele au fost
luate de la femei.

Consiliul Național Comunal a decis ca, pentru toți aceștia ba și pen-
tru ceilalți din orice motive, pînă acum nu au primit ajutor, să se ceară
ajutor și distribui ca și în alte comune.

Vă rog respectuos deci, să binevoiți, în interesul poporului, a căuta
mijloacele și a ne da invitațiunile pentru sanarea*** stărilor și a interveni
la factorii competenți pentru ciștigarea ajutorului. Mai virtos vă rog a-mi
da informațiile și îndrumarea cum am de a purcede pentru ciștigarea
ajutorului.

Totul avem să facem pentru popor ca să nu-i lăsăm pradă dușmani-
lor. O comisie duce această scrisoare și tot acea comisie îmi va aduce
binevoitorul și prețiosul d-voastră răspuns.

Surduc, la 30 dec, 1918.
12 ian. 1919.

Cu deosebit respect

Gavril Iovan

paroh, preș[edintele]

Cons[iliului] Naț[ional] Com[unal]

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 245, original.

175.

1919 ianuarie 12, Gheghie.

PROCES-VERBAL

luat în adunarea Consiliului Național Român din Gheghia de Criș ținută în
12 ianuarie 1919.

Fiind de față următorii:

Președinte: Samuilă Hoble, Ioan Moga, Petru Cacaraza, Dumitru
Popoviciu, Florian Pășcui, Florian Alb, Mihai Popa, Mihai Alb, Gavrița

* dura.

** administrației.

*** ameliorarea.

Botici, Ilie Turcuș, Ștefan Popa, Gavrița Dume, membrii în Consiliul Național Român.

Președintele Samuilă Hoble, deschizând adunarea, salută membrii prezenți și pentru verificarea procesului verbal denuște pe Ștefan Popa și Gavrița Botici membrii în consiliul sătesc.

Samuila Hoble, președinte și Ioan Moza fac cunoscut consiliului, că pădurea aflătoare în hotarul comunei Aușeu în „Cătușa“, „Tiunșul“, „Arburi“ care azi e averea domnească a familiei contelui Battyányi, înainte cu 70 ani a fost proprietatea comunei Ghegia și în timpul acela, fără nici un motiv justificat și fără nici o bază, a fost luată așa zicând cu puterea de la sat de familia Battyányi.

Propune ca comuna să pretindă de la forurile competente că pădurea mai sus numită să se redeie comunei Ghegia.

Totodată se constată că contele Zichy Ödön are în hotarul comunei noastre 391 iugăre cadastrale, care proprietate în mare parte e pădure și pășune. Fiind locuitorii din comuna noastră foarte săraci și lipsiți cu totul de pământ și deoarece contele în alte locuri: Vadu Crișului, Zákány are proprietăți mai mari, comuna noastră pretinde parcelarea proprietății acesteia între oamenii săraci ai satului.

HOTĂRIRE

Consiliul Național Român din Gheghia cu unanimitate aduce următoarele concluzii:

1) Pretinde ca pădurea aflătoare în comuna Aușeu, care în anii 70 a fost proprietatea satului, să se redeie fără nici o despăgubire comunei Gheghia.

2) Pretinde parcelarea averii contelui Zichy Ödön între locuitorii comunei Gheghia care nu au de loc sau numai puțin pământ. Prețul pământului să se stabilească la timpul său de o comisie mixtă.

Nefiind alte obiecte de pertractat adunarea se declară de închisă.

D.c.m.s.

Samiul Hoble
președinte

Botyis Gabor

L.S.

Macedon Cionca
notar

Popa Iovan

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 162/1919, f. 1—2, original.

DATE STATISTICE SUMARE*
despre numărul credincioșilor gr. or. din districtul Consistorului
gr. or. român din Oradea Mare.

Protopresbiteratele	Numărul credincioșilor gr. or.	Naționalitatea lor
Oradea Mare (Nagyvárad)	39.108	Români
Peștiș (Solyom köpestes)	40.800	"
Tinca (Tenke)	35.152	"
Beliu (Bél)	29.850	"
Beiuș (Belényes)	37.778	"
Vaşcău (Vaskóh)	39.581	"
	216.269	216.269 Români

Notă: Districtul Consistorului nostru se extinde numai asupra *comitatului Bihor*, după arondarea lui politică.

Oradea Mare, la 2/15 ianuarie 1919

L.S.

Roman Ciorogariu

Vicar episcopesc gr. or. român

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 125/1919, f. 23, original.

* Vezi documentele nr. 138 și 169.

177.

1919 ianuarie 2/15, Oradea.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMAN
din Oradea-Mare și Bihor

220/C prez. 1919

SOCIETĂȚII DACIA TRAIANA

Oradea-Mare

În vederea apropiatei sosiri a armatei reg. române vă poftim să ne avizați și comunicați numele oratorului, care l-ați designat să salute armata în numele Dv. în piață.

Oradea-Mare, la 2/15 ianuarie 1919.

L.S.

s.s. *indescifrabilă*
Secretar

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 206.

178.

1919 ianuarie 2/15, Oradea.

Onoratului

CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN DIN BIHOR
ÎN ORADEA-MARE

La provocarea Dv. de sub nr. 220/c 1919 avem onoare a vă raporta că la primirea armatei reg. române vom fi reprezentați prin președinte și secretar și va saluta trupele președintele Nerva Traian Cosma.

Oradea-Mare la 2/15 ianuarie, 1919

s.s. *indescifrabil*
președinte

s.s. *indescifrabil*
secretar

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 205.

Consiliul Național Român din Oradea Mare și Bihor

PROCES-VERBAL

luat în localitatea oficioasă a C.N.R. din Oradea Mare la 15 ianuarie 1919[9].

Sînt de față subsemnații:

Se prezintă Gheorghe Papp, președinte la C.N.R. din Ateaș, și predă următoarele. Lakatos Albert din Oradea Mare biruie în arendă de la domeniul Tisza mai mult pămînt arător și pășune. Deoarece sătenii din Ateaș au în arendă de la domeniul Tisza mai mult pămînt și anume în astfel de loc, că ei sînt siliți a face un incojur mare — deoarece în calea directă le stă pămîntul arendat lui Lakatos — roagă On. Consiliu să mijlocească pentru ei în arendă așa numita Sziki puszta și Doglyas puszta, căci laolaltă sînt 1768 holde mici. Lakatos plătește pentru holdă 15,30 fil. atîta sîntem și nevoiți a plăti și noi. Pentru mijlocirea în arendă a acestei pășuni se roagă mai virtos și pentru aceea că de pășunea sus amintită au necondiționat mare lipsă pentru vitele ce le prădesc.

D.c.m.s.

ss. *indescifrabil*

Gheorghe Papp

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 86/1919, f. 1, original.

DACIA TRAIANA — ORADEA-MARE

5/1919.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN

Oradea-Mare

La primirea trupelor armatei române în Oradea-Mare va grăbi toată suflarea românească, de care se cuvine să se facă îngrijire pentru locuințe.

fie pe un timp cît de scurt. Ne-ar sta la dispoziție hotelurile orașului, care vor fi poate prea puține pentru a-i încvartira pe ofițerii armatei reg. române și publicul din provincă*, care dacă îi avizăm, deci invităm, presupune că i se va da mină de ajutor să-și cîștige cvartir în oraș. Se impune deci necesitatea de a provoca publicul din oraș să-și ofere locuințele (odăi[le]) și astfel — angajîndu-se odăile hotelurilor în primul loc ofițerilor — la hotel și privați putem spera să-i așezăm pe toți.

Fiind o sarcină grea DACIA TRAIANA își oferă serviciile și se angajează să îngrijească de așezarea provinciei. Pe ofițerii armatei române — îi așează comisia de încvartirare.

Întrucît Consiliul Național Român aprobă și primește oferta noastră, vă rugăm să ne dați autorizația recerută și terminînd preparativele, vă vom face raport detaliat.

Oradea-Mare, la 3/16 ianuarie 1919.

L.S.

s.s. *indescifrabil*
prezident

Nerva Jercan
secretar

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 217, original.

181.

(1919 ianuarie 17, Oradea).

ÁLLOMÁSPARANCSNOKSÁGNAK

Nagyvárad

Megkeresem aziránt, szíveskedjék a biharmegyei román nemzetör-ség parancsnoksága által szervezett és 150 főt számláló nemzetör-ség részére Nagyváradon megfelelő szállás, illetve elhelyezési körlet kiutalása valamint ezen nemzetör-ségnek élelmezési állományba vétele iránt sür-gösen intézkedni.

Az e tárgyban teendő intézkedésről azonnali értesítést kérek.

Biharmegyei román nemzeti
tanács eln.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 24/1918, f. 1, original, lb. maghiară.

* provincie.

COMANDAMENTULUI GĂRZII

Oradea

Vă solicit să binevoiți a dispune urgent pentru Garda Națională organizată de către Comandamentul Gărzii Naționale Române din Bihor și numărînd 150 de persoane, cazarea corespunzătoare în Oradea, respectiv stabilirea razei de plasare precum și asigurarea întreținerii acestei gărzi.

Solicit înștiințare imediată despre măsurile ce se vor lua în această problemă.

Președintele Consiliului Național
Român din Bihor.

182.

1919 ianuarie 17, Oradea.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN

din Oradea-Mare și Bihor

PROCES-VERBAL

luat în ședința C[omitetului] executiv al C.N.R. din Oradea Mare și Bihor, ținută la 17/I. 1919 st.n. în localitatea oficioasă a <Consiliului>.

Președinte: I. R. Ciorogariu; notar: Dr. V. Mărcuș. Prezenți: Dr. Demetriu Kiss, dr. I. Ardelean, dr. Gh. Rocsin, dr. N. Zigre, dr. I. Boroș, dr. Gh. Miculaș, Gh. Tulbure, A. Horvath, dr. V. Maior, dr. S. Erdelyi, dr. S. Marta, dr. D. Mangra, dr. T. Popa, dr. V. Kirvai, dr. V. Magier, D. Balogh.

Se dezbate propunerile și raporturile sosite, relativ la primirea Armatei române în Oradea Mare, luîndu-se următoarele dispoziții:

Raportul Com[andantului] G[ărzilor] N[ăționale] dezbătut din partea d-lui locot[enent] A. Popoviciu se primește. G.N.R. se va îngriji de susținerea ordinii. Primirea se va face în piața mică, pe teritoriul numit sfîntul Ladislau, între cele 2 biserici române, unde va fi ridicată o bină* pentru coruri, reprezentanții poporului și persoanele oficioase.

D-l Gh. Tulbure, președintele comisiei de încvartirare, raportează că, în privința încvartirării s-a pus în coîntălegere cu șeful biroului de încvartirare al orașului, Eleméry, de la care a primit promisiunea că, de încvartirarea ofițerilor armatei române, se va îngriji orașul, deja a și făcut

* tribună.

dispozițiile necesare și pînă acum a asigurat circa 80 camere în hoteluri. Raportul se ia la cunoștință cu nota că, com[isia] să rămînă în activitate și pe mai departe.

Dr. V. Mărcuș, raportează că tinerimea universitară din Oradea Mare și Bihor, întrunindu-se la 12/I. 919 st.n., a ținut o adunare de constituire pentru societatea culturală a tinerimii din Bihor „Dacia Traiană“, cu scopul de a ridica nivelul cultural al poporului român. Cu ocaziunea primirii armatei române, societatea se angajează la încvartirarea publicului care va sosi din provincie, oferindu-și pentru totdeauna serviciile sale C.N.R., cerînd, totodată, și sprijinul C[onsiliului] între ajungerea scopului pentru care s-a constituit.

Cu bucurie se ia la cunoștință și i se asigură tot sprijinul. Pentru asigurarea încvartirării, tinerimea e rugată să intre în legătură cu comisia de încvartirare.

Dr. S. Andru face cunoscut raportul sosit din partea președintelui, I. Diamandi, al com[isiei] pentru aranjarea banchetului.

Banchetul se va ține în sala mare de la „Kathólikus kör“, cu taxa 20 de coroane ziua, ori 40 coroane noaptea pentru luminație la oră, taxa de banchet pentru una persoană s-a fixat în 30 cor., unde vor putea lua parte și doamnele, străinii și jurnaliștii, însă nu vor fi chemați, respectiv invitați. Sub durata banchetului va cînta lăutar, care va fi plătit din partea C[onsiliului].

Raportul făcut se ia la cunoștință și se încredințează d-l I. Diamandi cu conscrierea participanților la banchet, respectiv cu încasarea taxelor și să se îngrijească de lăutar, la caz de va fi lipsă de el. Toate speșele care se vor ivi, prin aranjarea concertului, vor fi acoperite din cassa C[onsiliului], însă concertul va fi aranjat pe lîngă „eutre“, care-l va fixa comisia de concert.

Relativ la încvartirarea coriștilor din Beiuș, d-l Dr. Gh. Miculaș ia asupra sa sarcina aceasta și se angajează, că vor fi prevăzuți cu alimente tot din partea D-sale, respectiv al Seminarului gr. cat. din loc, roagă însă ca, C[onsiliul] să se îngrijească de carne și unsoare.

C[onsiliul], cu cea mai mare mulțumită, ia la cunoștință angajamentul d-lui Dr. Gh. Miculaș și autorizează, totodată, pe d-l vicerector al seminarului, pe Mihuț, să se îngrijească de carne și unsoare, care va fi plătită din partea C[onsiliului].

Se raportează despre dispozițiile făcute, relativ la alimentarea soldaților români, sosite din partea comisiei respective.

Raportul sosit și adnexat procesului verbal se ia la cunoștință și se autorizează d-l cpt. Dr. Bozac pentru cumpărarea tutunului, care se va pune la dispoziție din partea direcției de finanțe.

Armata română, la gară, va fi bineventată* din partea C.N.R., în al cărui nume va vorbi d-l Dr. C[orolan] Pap, iar în piață va fi bineventată din partea corporațiilor române în următoarea ordine:

1. Capii celor 2 biserici române;
2. În numele poporului român din Bihor, dr. I. Ciordaș adv[ocat] în Beiuș;

* salutată.

3. Reuniunea femeilor române;
4. Reuniunea învățătorilor români;
5. „Hilaria“, reun[iune] de cîntări;
6. „Dacia Traiană“, soc[ietatea] tinerimii.

D-l dr. S. Marta raportează că un necunoscut a oferit prin D-sa pentru banchetul care se va aranja pentru ostașii români, 4 m/m de făină, 1 hl. de vin și 1/2 hl. de răchie.

Ofertul făcut se ia la cunoștiință și se primește. D-l Dr. T. Popa raportează despre planurile făcute în relație cu aranjarea concertului, care raport se adnexează și se ia la cunoștiință.

Raportul sosit din partea sublocot[enentului] T. Dolga, referitor la abuzurile comise din partea secuilor în comuna Bratca, în legătură cu raportul sublocot[enentului] I. Gerlan, că în Oșorhei (Fugyivásárhely) secuii au intrat noaptea, spărgînd ușile la biserica românească de unde au furat drapelul românesc din altar, l-au rupt și de batjocură, l-au pus în capătul satului pe un arbore, după dezbateri, se ia hotărîrea ca, C[onsiliul] să facă pașii necesari de protest și de investigare.

Relativ la cercările sfaturilor cercuale cu întregirea Marelui Sfat din Sibiu, se ia hotărîrea, ca toate cercurile să fie provocate pentru designarea alor 2 oameni pentru acest scop, cînd reflectanții vor fi susținuți în corpore.

Propunerea d-lui D. Balogh, ca în sfatul orășenesc (Néptanács) să ia parte și români, nu se primește.

Proiectul făcut din partea C.G.M. relativ la reorganizarea gardelor, conspectul gardelor reorganizate să fie prevăzut și cu semnătura C.N.R. După păreri divergente, cu majoritate se aprobă.

Contul jurnalelor cumpărate pentru C.G.N.R. se plătește din cassa C[onsiliu]lui, însă pe viitor nu e autorizată garda să cumpere jurnale străine pe contul Consiliului, deoarece nu are lipsă.

Faptul că d-l protop[op] Nicolae Rocsin prin mandat poștal a trimis redacției „Tribuna Bihorului“ suma de 100 cor., cu mulțumită se ia la cunoștiință și suma aceasta se va păstra ca fond pentru ziarul numit.

Se face cunoscut, că pentru C.N.R. s-a cumpărat tutun 10 m/m., care în jumătate parte, va fi împărțit gardei, iar cealaltă jumătate între membrii C[onsiliu]lui și în comitat, prin suma de 30—35 cor. per kilogram; — reflectanții sînt rugați să se anunțe.

Sedința neavînd alt obiect, s-a ridicat.

D. c. m. s.

Dr. Valer Mărcuș
notar

Roman Ciorogariu
viceprezident

L.S.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 21/1919, f. 1—2, original.

PROCES-VERBAL

luat în 18/I 1919 st.n. în loc. oficioasă a C.N.R. din Oradea Mare și Bihor în prezența subsemnaților.

Se prezintă Adolf Steiner conducătorul biroului de exploatare de lemne (Erdöipar) din Bratca și predă următoarele:

La întreprinderea firmei Stern Dezsö avem circa 2 000 de lucrători mai mare parte români. Alimentarea acestora e prevăzută din partea firmei. Azi stau rău cu alimentarea în așa măsură, că sînt în stare de a sista lucrul din motivul, că nu au alimente. Pînă acum a primit firma alimente de la comitat, unde li s-a dat răspunsul, că cantitatea de lipsă de făină și azi o are comitatul, însă nu-i stă la dispoziție din partea comisarului maghiar. Deoarece firma are cunoștință despre aceea, că în Salonta stă circa 28 vagoane de făină la dispoziția alimentării comitatului, iar cealaltă jumătate peste 28 vagoane sînt în oraș, cu care e dator orașul, rugarea susnumitului e, ca C.N.R. să intervină pentru exoperarea acestei cantități pentru firma Stern. Cantitatea aceasta ar fi destulă pentru 1 lună din 15/I—15/II.

Nota bene: prin exoperarea lichidării de făină alimentarea publică nu ar suferi de loc nici o criză. Cantitatea amintită sună pentru toate întreprinderile din comitat, iar firma sus amintită îi compete din asta circa 1 vagon.

D.c.m.s.

Dr. Valer Marcu

ss. *indescifrabil*

Verso:

Firma se alimentează din partea oficiului de alimentare comitatens lunar. Pe luna curentă, respectiv din I/15—II/15, a primit 90 m. 36 kg.

Oradea Mare, la 6/II 1919.

Sfurlea

Ad acta!

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 111/1919, f. 1, original.

DACIA TRAIANA — ORADEA-MARE

Tinerilor români de la școalele superioare (maghiare) nu li s-a dat niciodată măcar puțința de a-și însuși o limbă românească literară, n-au avut nici ziare românești (de existența cărora n-au știut mulți), nu aveau pînă aici nici o localitate* de întrunire, un Studentenheim.**

România Mare avînd lipsă de o clasă intelectuală cultă, dar cu cultură românească, orientată și în curent cu tot ce privește cultura și istoria românească — propunem să se facă pașii de lipsă pentru înființarea unui club al studenților, deocamdată printr-un cabinet de lecturi.

PROPUNERE

TRIBUNA BIHORULUI are ca „schimb“ de la toate ziarele românești toți numerii ce apar în prezent în Ardeal (mai tîrziu din întreaga Românie Mare), deci să le cerem să ni le împrumute — cu responsabilitate personală — ziarele acestea cu îndatorirea de a le restitui, ca cu acestea să punem baza unei casine românești în Oradea-Mare, care-i de altfel o necesitate imperativă. — Cu vremea putem spera, ca la început redacțiile să ne dea gratuit ziarele lor apoi să le abonăm. Pînă atunci să ne ajute TRIBUNA.

2. Localitate să cerem de la Bihoreana inst. de credit din loc[alitate] care are odaie disponibilă (cea a ședințelor), care ne-ar putea-o da încălzită și luminată.

DACIA hotărăște să facă demersurile de lipsă!

Oradea, la 5/18 ianuarie 1919.

ss. *indescifrabil*
presied.

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 203.

COMITETULUI „DACIEI TRAIANE“
în Oradea-Mare

Am onoare a vă raporta, că la invitarea d-lui delegat al Consiliului Național Român din Bihor, am luat parte la adunarea poporală ținută azi în comuna Nojorid, la orele 3 p.m.

* local.

** club al studenților.

Deschizînd d-l delegat dr. Sever Erdélyi adunarea, am lămurit poporul asupra necesităţii şi însemnătăţii unirii lor cu România Mare.

Nu vă pot descrie însufleţirea poporului despre care ştiam, că era sedus de pamflete . . .*. În cursul cuvîntării mele le-am combătut, iar pentru a-i dumeri şi mai mult am împărţit 50 de exemplare din broşura „Către poporul român“. Amăsurat scopului nostru, am distribuit cîte 50 exemplare din cele 3 numere apărute din „Tribuna Bihorului“ îndemnînd poporul să o aboneze. Tot atunci le-am dat şi din proclamaţiile date de Consiliului Naţional Român din Bihor (alături cîte un exemplar din acestea).

Drept încheiere, delegatul Dr. Erdélyi a luat jurămîntul sfatului sătesc ales din nou.

Rugîndu-vă să luaţi la cunoştinţă semnez.

Oradea-Mare, la 6/19 ianuarie 1919.

s.s. *indescifrabil*
prezident

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7. f. 227.

186.

1919 ianuarie 6/19, Oradea.

S-APROPIE DOROBANȚII!

Îi așteptăm de mult, îi așteptăm cu tot sufletul. Cu Ardelenii și cu Bănătenii de mult s-au îmbrățișat. Noi Bihoreni și la praznicul acesta am rămas cei din urmă. Dar nădejdea și dragostea noastră n-a scăzut. Acum în sfîrșit vin. Telefonul ne aduce solia, că se apropie cu pași grăbiți de hotarele Bihorului. Cînd scriem rîndurile acestea ei sînt intrați în munții noștri, la Ciucea și la Fechetău. Se poate că pe cînd gazeta noastră va ajunge în mîinile cititorilor oștirea românească va fi între zidurile Orăzii mari. Să fim deci pregătiți, că nu știm ziua nici ceasul!

Consiliul nostru național a făcut toate pregătirile pentru ca fraților noștri, cari ne duc solia dezrobirii și începătura libertății, să li-se facă o primire sărbătorească.

La ceasul sosirii vom ieși cu toți la gară să-i întîmpinăm și să-i îmbrățișăm.

Garda națională și toți membrii consiliului vor fi de față. Dirigentul consiliului va rosti vorbirea de binecuvîntare. Trupele armate și convoiul

* Cuvînt ilizibil.

publicului, în frunte cu-n banderiu de călăreți din țărani, vor intra în oraș pe strada principală. Adevăratul act sărbătoresc de primire se va desfășura în piața mică, în fața băncii „Bihoreana“ și între zidurile sfinte ale celor două biserici românești. Aici se vor rosti mai multe discursuri, va cânta corul „Hilaria“ și la urmă, după obiceiul străbun, se va încinge hora mare. În cinstea comandanților se va da banchet. Pentru ostașii de rînd se va aranja prînz bogat în cazarme. Seara următoare va fi concert și dans, cu concursul reuniunii de muzică „Lira“ din Beiuș.

Intelectualii și poporul din comitat vor fi avizați despre toate prin gardiști și prin telefon.

Gătiți-vă fraților, îmbrăcați haină de sărbătoare și alergați la praznicul acesta de obștească înfrățire și de negrăită bucurie, la praznicul cel mai frumos, care l-a avut neamul românesc de optsprezece sute de ani!

„Tribuna Bihorului“, Oradea, anul I, nr. 3, din 6/19 ianuarie 1919, pag. 3.

187.

183/1919.

1919 ianuarie 7/20, Oradea.

D[-LUI] IOAN BUIȚIA

inv. Chiribiș

Abram

Luînd cu plăcere act despre frumoasa Dv. scrisoare,* alăturat vă trimitem 15 exemplare din broșura „Către poporul român“ și calendarul cerut.

Vă atragem atenția și asupra ziarului nostru „Tribuna Bihorului“ din care vă trimitem un exemplar. Faceți propagandă pentru abonarea aceluia.

Oradea, la 7/20 ianuarie 1919.

Nerva Traian Cosma

secretar

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 73/1919, f. 1, original.

* Vezi document nr. 155.

PROCES-VERBAL

luat în biroul C.N.R. din Bihor și Oradea Mare, la 8/21 ianuarie 1919, cu Nicolae Vașca președintele, Gheorghe Costa, Ioan Tripa și Petru Dumitraș membrii sfatului sătesc din Homorog.

Delegații sfatului sătesc din Homorog au următoarea cerere:

Lîngă comuna noastră Capitlul rom. cat. are o moșie de cca. 1 900 holde cadastrale, care le-a închiriat pe 2 ani Gyemánt Mihály la pusta aceasta „Andacspusza“. Comuna fiind lipsită de pămînt, vă rog să mijlociți ca — expirînd un an de chirie — să o putem arenda noi de la capitlu cu aceleași condiții ca și Gyemánt.

Capitulul a mai avut astfel de moșii închiriate unei societăți nemțești, așa în Atyás-pusza, Össi și Pata, care însă la cererea poporului din Tulca, Căuașd și Mădăras li s-a dat lor deși era legătura de 50 de ani.

Urgentăm intervenirea.

D.c.m.s.

Nerva Traian Cosma

Nicolae Vașca

George Coste

Ioan Tripa

Petru Dumitraș

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 124/1919, f. 1, original.

Consiliul Național Român din Oradea Mare și Bihor

101 1919, C. Prez.

Domnului

IOAN SFURLEA, PREZIDENTUL CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

Aleșd

Reprobăm hotărîrile ședinței din 26 dec. 1918 a Consiliului Național Român din Aleșd* și asemenea reprobăm tonul agresiv și necompenit atît al procesului verbal, cît și a rescriptului. Substratul acelor hotărîri este absolut nebazat și Consiliul din Aleșd, care desconsiderînd buna cuviință oficială își permite a lua la dezbatere știri lansate de oameni fără

* Vezi documentele nr. 144 și 164.

răspundere, a purces absolut greșit. „On dit“ nu-i de ajuns, ca o corporațiune serioasă să le privească întemeiate veștile auzite.

În merit vă răspundem, că nefiind încă preluat imperiul și județul Bihorului, afacerea nu-i actuală.

Oradea Mare, la 22 ianuarie 1919.

secretar

președinte

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 40/1919, f. 6, original.

190.

1919 ianuarie 9/22, Topești.

ONORAT
CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN

în
Oradea Mare

Comuna Topești constă din 60 numere de casă și 400 suflete avînd un teritor de 150 iugăre cadastrale pămînt foarte slab, neroditor din care și pînă acuma, poporul nu o putut trăi numai cu mare greutate. Luînd în considerare că în hotarul comunei noastre evreul Ritter Herman posedă 120 de iugăre de pămînt, iar Belényesi takarék* are 170 iugăre, ambele posesiuni au format teritoriul Domenial din hotarul comunei noastre.

Deoarece lipsa de pămînt în comuna noastră e foarte mare, încît oamenii sînt siliți să-și ieie lumea în cap ca să se poată susține; Fiindcă cele 170 iugăre a lui Takarék pénztár din Beiuș sînt vindute la dicăneșteni care nu le-a plătit încă, ci numai arvună au dat 4 900 cor., topeștenii se invoiesc a replăti arvuna dicăneștenilor ca să rămînă pămîntul din hotarul topeștilor tot pe loc. Iar pămîntul lui Ritter l-am folosit în arendă. Cu un cuvînt noi voim ca pămîntul Domenial să vină tot la noi. Hotarul comunei Topești e hotărît** lîngă Dicănești și Gruilung cu Domeniul episcopal din Oradea Mare. Cu supunere rugăm Onorat Consiliu Național Român să binevoiască a ne sprijini în acțiunea noastră ca să putem căpăta Domeniul ce este în hotarul nostru, voim să fim rebonificați din Domeniul episcopal tot cu atît teritoriu.

Rămînem cu supunere.***

Topești la 9/22 ianuarie 1919.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 286/1919, f. 1—2, original.

* Casa de Păstrare.

** mărginit.

*** Documentul este semnat de un număr de 69 locuitori.

CARTE POȘTALA

On.
SFATUL NAȚIONAL ROMÂN

Oradea-Mare

Onorat Consiliu! În numărul de Crăciun al ziarului „Românul“ (pag. 5) sub titlul „Către poporul românesc“ am citit un extras din apelul călduros adresat poporului român de pretutindeni de a se feri de agenții străini, ce vin pe sate cu gânduri rele. — Apelul fiind de toată frumusețea și dorind să-l citesc și răspundesc printre poporul nostru din Munții Apuseni — vă rog binevoii a-mi trimite un exemplar din broșura amintită răspîdită de On. Consiliu de acolo.

Vă rog cu insistență a satisface cererea noastră în interesul cauzei române.

Bucium-Poieni, în 10/23 ianuarie 1919.

cu stimă
Nicolae Prația înv.

Rog totodată On. Cons[iliu] ca broșura să ne permită a o retipări ea astfel să o putem răspîndi tot mai mult.

Idem.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 230/1919, f. 2, original.

MÉLTÓSÁGOS FŐISPÁN ÚR!

Jelentem, hogy járásomhoz tartozó tatárosi körjegyzőség területén a román ajkú lakosság, mely körjegyzőjét a forradalmi átalakulás idején menekülni kényszerítette és lakását teljesen kifosztotta, a közrend fenntartását még állandóan veszélyezteti.

A helyettesített jegyző, aki hetenként 2 ízben teszi oda hivatalos látogatását jelenti, hogy a népesség ügyeit teljes munkaerejével és kötelesség érzetével szolgálni alig tudja, mert a lakosság különböző képtelen kéréseivel fenyegető magatartást tanúsít.

A helyettes jegyző egyéb iránt román anyanyelvű, megbízható, igen jó munkaerő.

E napokban a Tataroson lakó Kuppán Józsefnek gr. Korniss uradalmi főerdészének pincéjébe egy kézi bombát dobtak be, mely felrobbant, főerdész családjával együtt menekülni volt kénytelen, természetesen ez maga után vonta, hogy lakását több értékes háztartási dolgaiból kirabolták.

A tatarosi és hagymádfalvai körjegyzőségek területére a román nemzeti tanács ugyan szervezett 40 főből álló gárdát, tudomásommal 2 tiszt parancsnoksága alatt, de a legénység közül csupán néhány van fegyverrel felszerelve, — szolgálatot már ezért sem teljesíthet, — mégis kapja az előírt zsoldot és étkezési pénzt, a rendet fenn nem tartja. Mint bizalmasan értesültem, oly elemekből van felfogadva, akik megbízhatatlanok, katona szökevények voltak, komoly esetben még az odaküldött magyar csendőrség és nemzetőrség ellen foglalnának állást a lakossággal együtt.

Bár már személyesen is voltam künt a helyszínen és igyekeztem a zavarokat eloszlatni, — kötelességemnek tartom azt jelenteni és intézkedést kérni, hogy Tataros körjegyzőségben a közrend és közfeladatok megoldását a lakosság féktelen viselkedése ne akadályozza.

Szalárd, 1919° január 23.

főszolgabíró szabadságon

Dr. Szilágyi Jenő

tb. Főszolgabíró

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dos. 395/1919, f. 76, original, lb. maghiară.

199—1919

ILUSTRE D-LE COMITE!

Vă raportez că în timpul mișcărilor revoluționare populația română din cercul notarial Brusturi, l-au obligat pe notar să se refugieze, i-au jefuit complet locuința, periclitind în permanență ordinea publică.

Locțiitorul notarului ne raportează că se duce săptăminal de două ori la notariat, muncește cu toată energia și cu mult spirit de răspundere, dar abia reușește să rezolve cererile irealizabile ale populației, care manifestă o atitudine amenințătoare.

Locțiitorul notarului de altmintrelea, este român, om de încredere și capabil.

În zilele acestea au aruncat o grenadă în pivnița lui Kuppán Iosif din Brusturi, administratorul pădurilor domeniului contelui Korniss.

Administratorul împreună cu familia lui a fost nevoit să se refugieze, iar casa lui a fost jefuită de obiectele valoroase din gospodărie.

Consiliul Național Român a organizat o gardă formată din 40 de persoane sub comanda a doi ofițeri, în cercul notarial Brusturi și Spinuș. Numai câțiva din rîndul gardiștilor sînt dotați cu armament și din această cauză nu-și pot exercita serviciul.

După cum am fost informat în secret, ei primesc soldă și bani pentru mîncare, dar nu mențin ordinea. Ei sînt constituiți din foști dezertori, elemente care nu prezintă garanție și care au luat atitudine împreună cu populația împotriva jandarmilor maghiari și a gărzilor naționale maghiare trimise acolo.

Deși am fost personal la fața locului și m-am străduit să îndepărtez tulburările, vă raportez că aștept dispozițiuni de la dvs., ca ordinea publică și rezolvarea problemelor comunale să nu fie conturbate de comportarea neînfrînată a populației.

Sălard, 23 ianuarie 1919.

primpretorul în concediu

Dr. Szilaghi Eugen

primpretor onorific

193.

1919 ianuarie 23, Aleșd.

PROCES-VERBAL

Dresat la 23 ianuarie 1919 în Aleșd în ședința comună a Consiliului Național Român din plasa Aleșd, a primarilor și președinților consiliilor naționale din comunele române ale plasei Aleșd, — apoi din partea administrației: a prim-pretorului român și a notarilor comunali și cercuali din plasa Aleșd, — asupra următoarelor:

1. Numirea de prim-pretor a lui Andor Beliczay, 2. Tratatamentul față de populația română a trupelor militare ungare așezate pe valea Crișului Repede și în fine, 3. înființarea unui birou oficial central în comuna Aleșd pentru consiliul național român din plasa Aleșd și închirierea unui local potrivit acestui scop.

Sînt prezenți:

1. Din partea comitetului de conducere a Consiliului Național Român din plasa Aleșd: Ioan Sfirlea președinte, Teodor Borha secretar, Coriolan Mursa vicepreședinte, Samuil Iacob, casier, Coloman Stupariu, Ștefan Tulva, Alexandru Drimba, Mihail Jurcuț, Ioan Bogdan, Petru Ciora, Ioan Boțoc, Vasile Hoțupan, Ioan Filip, Gavril Man, ca membrii.

2. Din partea administrației plasei și a comunelor: Corneliu Bejan, prim-pretor, și Victor Crețiu pretor onorific, apoi: Coloman Stupariu notar cercual în Măgești, Macedon Cionca notar cercual în Borozel,

și notar cercual delegat în Vad, Plătos, notar cercual în Țețchea, și notar cercual delegat în Peștere, Petru Bulzan notar comunal în Bulz, Chifor notar în Borod, Alexandru Doboș, ca delegat al notariatului vacant din Șerghiș, apoi primarii: Ioan Sur din Josani, Teodor Motoc din Orti-teag, Petru Pora din Măgești, Petru Ciora din Borozel, Petru Tripon din Cornițel, Vasile Iovan din Țețchea, Crăciun Nicoruț din Hotar, Mihai Jurcuț din Subpiatră, Crăciun Todoș din Peștere, Ilie Miere din Aștileu, Teodor Ilie din Groși, Teodor Bodiuț din Auseu, Ioan Popa din Lugașu de Sus, Iacob Demian din Cuiేశd, Gavril Madar din Luncșoara, Ioan Bogdan din Tinăud, Samuil Hoble din Gheghie, Dumitru Condroviciu din Topa, Mihail Condroviciu din Borozel, Gligorie Pantici din Valea Neagră, Vasile Popa din Bălnaca, Teodor Fodor din Surduc, Gavril Bot din Bulz, Ioan Pascari din Vad, Gavril Janc din Șuncuiuș, Florian Jaz din Chistag, Mihail Cociuba din Fișca, Ștefan Lucaciu din Lugașul de Jos, Ioan Ilie din Virciorog, Nicolae Filip din Șerghiș, Teodor Rusalim din Peștere.

3. Din partea consiliilor Naționale Române comunale președinții: Dumitru Olar din Valea Mare, Alexandru Drimba din Cetea, Teodor Dejeu din Groși, Ioan Dejeu din Auseu, Matei Bradea din Luncșoara, Ioan Antonescu din Cornițel, Dumitru Bene din Fișca, Petru Pap din Chistag, Gavril Motoc și Ioan Gliga din Peștere, Teodor Borha din Hotar, Mihail Jurcuț din Subpiatră, Vasile Iovan din Țețchea, Ioan Pascari din Vad, Coriolan Mursa din Aștileu, Samuil Iacob din Măgești, Nicolae Bot din Bulz, Vasile Popa din Bălnaca, Samuil Hoble din Gheghie, Dumitru Condroviciu din Topa, Petru Ciara din Borod.

4. Apoi în calitate de membrii ai Consiliilor comunale: Ioan Catuna și Ioan Popa din Bulz, Teodor Toie și Gavril Bodea din Aștileu, Dumitru Venter, Ioan Bulzan, Ioan Pleș din Peștere, Simion Doșuran și Dumitru Cociube din Fișca, Petru Ungur din Bălnaca, Ioan Săcară, Petru Săcară, Dumitru Bogdan, Teodor Cioban, Ioan Filip din Călățea.

Adunarea alege și aclamă de președinte pe Ioan Sfirlea, președintele Consiliul Național Român din plasa Aleșd, iar de secretar pe Macedon Cionca.

Președintele constată, că cei invitați s-au prezentat. Lipsesc delegații din Fechetău* și Ponoară, cari nu au venit de frica trupelor ungurești staționate la strămoșia de la Vad, fiind însă prezenți delegații și reprezentanții alor 35 comune românești, adunarea se poate considera în drept de a da hotărâri privitoare pe întreaga plasă Aleșd. După aceea trecând la punctul 1 din programul adunării spune:

I.

Plasa Aleșd are 50 comune din care numai 3 sînt ungurești, restul românești. Adunarea din Aleșd din 15 Decembrie 1918 a poporului românesc din plasa Aleșd, bazîndu-se pe dreptul său de autodeterminare admis de toate țările civilizate și recunoscut și din partea guvernului ungar, a destituit din postul de prim-pretor al plasei Aleșd pe unгурul Barna Marjay care nu vorbește o boabă românește, alegînd în locul dînsului pe românul Corneliu Bejan și delegînd lîngă acesta ca pretor pe Victor Crețu, cari imediat au și depus jurămîntul în fața adunării, iar

* Negreni.

în urmă au raportat cazul organelor administrative superioare. De altă parte Consiliul Național Român din plasa Aleșd a raportat actul către Consiliul Dirigent din Sibiu care, pe cale telegrafică, l-a și aprobat. Vicecomitele comitatului Bihor însă a ignorat pe de-a întreagul voința poporului român manifestată prin acest act și în locul prim-pretorului Barna Marjay, evidențiat la D-sa ca fiind în concediu, a delegat de prim-pretor substituit pe Andor Beliczay și nu pe Corneliu Bejan, care și pînă atunci funcționa la Pretura Aleșd.

Dat fiind însă, că acest drept de delegare al vicecomitelui izvora din dominația de clasă dărîmată de către revoluție, — prin destrămarea acestei dominațiuni și-au pierdut baza superia(sic) și drepturile ce izvorau din ea și au încetat, căci trebuia să înceteze toate acele instituțiuni și privilegiile pe a căror naștere și existență nu o justifica nimic altceva decît scopul de a servi, menține și întări această dominațiune de clasă. Dreptul vicecomitelui de a delega un substitut de prim-pretor a fost unul dintre aceste privilegii, dar numai a fost și a trăit exact pînă cînd i-a existat izvorul ființei: clasa socială pe care o servea și dominațiunea acesteia, — deoarece însă aceste subrevoluții au adormit în Domnul din voința poporului, — sluga a rămas fără stăpîn pierzîndu-și astfel și calitatea de slugă dar și rostul existenței!

Așa fiind, noi nu putem recunoaște dreptul vicecomitelui de a ne comanda prim-pretor, mai virtos azi, cînd exercitarea acestui drept se bate cap în cap cu voința poporului, pe care o sfidează în mod vătămător, bătîndu-și joc totodată și de acel principiu elementar al democrației, care principiu dă poporului cel puțin dreptul la cuvînt în alegerea diriguitorilor sorții sale! Chiar din acest motiv propun ca adunarea să primească următoarea hotărîre:

a) Adunarea nu recunoaște de prim-pretor al plasei Aleșd pe Andor Beliczay. Măsură unilaterală prin care vicecomitele l-a numit de prim-pretor o declară de samavolnică, care nu privește și în nici un chip nu obligă pe plasa Aleșd, din contră: o consideră ca o încercare de a menține în comitatul lui Tisza situația dinainte de război prin numirea în posturi însemnate a oamenilor regimului vechi și de a zădărnici în acest chip toate efectele democratice ale revoluției „abia răsărită din marea sîngelui vărsat în războiul mondial“.

b) Fiind fapt, că prim-pretorul Corneliu Bejan și pretorul Victor Crețiu, precum și notarii, primarii și membrii antistivilor comunale din 47 comune au depus jurămîntul de supunere față de Consiliul Național Român și față de Consiliul Dirigent, nu vor executa și nu vor consimți să fie executate nici din partea altora ordinele date de către Andor Beliczay.

c) Pînă cînd va dura această situație, nu mai răspund pentru ordinea publică pînă acum atît de exemplară și în viitor nu vor respecta și nu vor executa decît numai ordinele emenate de la Consiliul Național Român al plășii Aleșd, ori cari vor fi date prin intervenția acestui organ.

Mai propun ca adunarea să delege un Comitet din 15 membri pentru redactarea și prezentarea către prim-pretorul substituit, către comite și vicecomite, către guvernul ungar, precum și către Consiliul Dirigent din Sibiu, a unui act de protestare.

Hotărîre:

Adunarea aprobă din cuvînt în cuvînt și cu cea mai mare însuflețire propunerea președintelui Ioan Sfirlea, delegă în Comitetul pentru redactarea și prezentarea actului de protest pe: Președintele Ioan Sfirlea și membrii: Teodor Borha și Alexandru Drimba din partea Consiliului Național Român al plasei Aleșd, pe prim-pretorul Corneliu Bejan și pretorul Victor Crețiu, pe notarii: Coloman Stupariu și Macedon Cionca, pe primarii: Samuil Hoblea și Mihail Jurcuț din partea administrației, în fine pe: Ștefan Ciurșas, Vasile Hoțupan și Ioan Pascar din partea Consiliilor Naționale Române ale comunelor plășii Aleșd.

II.

Președintele avizează, că a primit mai multe plîngeri și reclamațiuni din diferite comune, în care se spune, că trupele armatei ungurești așezate pe Valea Crișului Repede se poartă nedisciplinat, șicanează și maltratează în fel și chip populația română, prigonesc pe intelectuali și în genere, purtarea lor nu țintește menținerea ordinii și apărarea avutului și persoanei locuitorilor pașnici, ci mai de grabă tulburarea liniștei și a spiritelor, iar maltratarea oamenilor a ajuns pînă acolo, încît în zilele trecute, au împușcat pe Dumitru Bolojan, primar și fruntaș din comuna Birtin, fără ca acesta să fie avut vre-o vină. Cere ca adunarea să autorizeze pe Comitetul ales mai sus ca prin scrisoare potrivită să denunțe forurilor în drept pe toate aceste cazuri de maltratare, cerîndu-le evacuarea plasei de către acești soldați a căror prezență în plasă nu e justificată cu nimic, fiind ordinea publică pînă la sosirea lor exemplară și numai de atunci încoace, prin ei, tulburată.

Tot aici preotul Alexandru propune ca adunarea să-și exprime condoleanță protocolară față de familia celui asasinat.

Hotărîre:

Adunarea primește ambele propuneri.

III. Președintele propune ca în comuna Aleșd, ca centru al plasei Aleșd, să se înființeze un birou al Consiliului Național Român și în acest scop să se închirieze un local potrivit, avînd a se acoperi chiria și cheltuielile de susținere prin colecție benevolă la sate.

Hotărîre:

Adunarea primește propunerea și autorizează pe președintele Ioan Sfirlea pentru închirierea localului potrivit.

Adunarea delegă pentru verificarea acestui proces-verbal pe membrii Victor Crețiu și Coloman Stupariu.

Președintele mulțumind membrilor pentru interesul dovedit, declară adunarea de terminată și ridică ședința.

D.C.M.S.

Macedon Cionca
secretar,

Ioan Sfirlea
președinte,

Ca membrii verificatori:
Coloman Stupariu,
Victor Crețiu.

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, Cabinetul Prefectului, inv. 24, dos. 395 a, f. 8—9, copie.

TEKINTETES FŐSZOLGABÍRÓ ÚR!

Az élesdi járás 50 községből áll és a községek közül 45 színromán, kettőben a románság abszolút többségben van, míg 3 község színmagyar. Nemzetiségi szempontból tehát tiszta romának veendő e járás, mert benne a magyarság elenyésző kisebbség.

A fegyverszünet alapkövét képező, békefeltételül elfogadott, a magyar kormány, és a jövő állami berendezkedés szempontjából az egész világ által megvalósítandó elvként kitűzött „népek önrendelkezési joga“ alapján tehát az élesdi járásban a járási — hogy úgynevezzük „belső házi“-ügyek vezetésében — a járási román nép a döntő tényező, ezen ügyekben a járási román nép akarata parancsol! A forradalom az osztályuralom ellen, a népuralomért küzdött és bár a győzelem után a forradalom kormánya Magyarországon a népuralom helyett a proletárság hatalmi érvényesítésével újból osztályuralmat teremtett, — e kormány hivatalos nyilatkozatai és tényei nem engednek kétséget az iránt, hogy bár átmenetileg és pusztán a közrend és személy és vagyon biztonság fenntartása céljából hatalmát ma az egyedül szervezeten álló és így ténylegesen erő kifejtésre is képes szociáldemokrata párt útján juttatja érvényre, — e kormány még sem pártkormány, — hanem népkormány hivatással, hogy az állami élet minden ágában a nép összesség akaratát hajtsa végre.

Ez azonban csak az általános, helyesebben országos vonatkozású ügyekre vonatkozik — Főszolgabíró úr! Részleges, területi, helyi ügyekben különösen oly helyeken, ahol — mint az élesdi járásban is — a népesség nyelvkülönbség nélkül mind földművelő, — tehát egy érdekű és ahol legalább ma anyagi alapon álló érdek összeütközés és éles osztályellentét létrejötté kizárt, a népakaratnak feltétlenül érvényesülnie kell — Főszolgabíró úr!

Már pedig az élesdi járás népe 1918 december 15-én tartott gyűlésén élt ama jogával, hogy sorsa felett rendelkezzen, mikor kimondotta, hogy majdnem színromán lévén, ő a nagy Románia létesítése céljából — elfogadja a gyulafehérvári határozatot!

E jogának gyakorlását biztosította a fegyverszüneti szerződés, mely Wilson pontjait elfogadta!

Az élesdi járás román népe azonban ama, az önrendelkezési jogból matematikai szabályszerűséggel kifolyó jogával is élt 1918 december 15-én tartott gyűlésén, hogy a járási, „házi“ ügyeiben berendezkedett, mikor közigazgatási életének vezetését oly egyénekre bízta, kiknek személyében érdekeinek megvédését biztosítottak látta, annál is inkább, mert ezen egyének e megbízásban nyilvánult népbizalmat ezen érdekek megvédését kötelező esküjükkel hálálták meg!

E jogának gyakorlását pedig, — ha önrendelkezési jog megnyilvánulását terrorral el is nyomják, vagy ha a magyar kormány nyilatkozatait „ha akarom vemhes ha akarom nem vemhes“ szerint is magyarázuk, — biztosította a forradalom! Ez az új Istenség, kinek templomában

nincsenek kiváltságos helyek, hanem ahol a napszámos, vagy a koldus az oltár elé kerül, ha korábban belép, míg a gróf vagy püspök az ajtóhoz szorul, ha későn kelt.

Főszolgabíró úr! Az élesdi járás román nemzeti tanácsa végrehajtó bizottságának, — az élesdi járás 16 körjegyzőségéből 14 körjegyzőség vezető jegyzőinek — továbbá 47 község községi bírójának és 47 község román nemzeti tanácsai elnökeinek ma megtartott együttes gyűlése egyhangúlag elhatározta, hogy a fentiek előrebocsátása után főszolgabíró úrnak, felettes hatóságainak, az erdélyi román kormányzó tanácsnak és sajtó útján a nagy nyilvánosságnak a következőket hozzuk tudomásul:

I.

Miután az élesdi járás abszolút többségét kitevő román népnek azon tényét, hogy 1918 december 15-én tartott gyűlésén a forradalom által megalapozott, a magyar kormány és az egész világ által is elismert önrendelkezési joga alapján a románul egy kukkot sem értő Mariay Barna járási főszolgabírót, ki egyébként a Tisza érának egyik oszlopa volt, éppen ezen tulajdonságai által keltett bizalmatlanság folytán állásától felmentette és helyébe Beján Kornélt választotta meg, — Biharvármegye alispánja azzal, hogy a nép akaratot semmibe véve a menesztett Mariay Barna főszolgabíró helyében nem a nép által választott román ajkú Beján Kornél főszolgabírót bizta meg a helyettesítéssel, hanem a szintén magyar Beliczay Andort, ki egyébként a régi Tisza érának szintén exponense volt, a legbántóbban ignorálta; a gyűlés az alispán eljárása ellen egyhangúlag legerélyesebben tiltakozik, és mivel az alispán e tényében nem csak a román nép önrendelkezési jogának megsértését, hanem a magyar kormány lépten-nyomon hangoztatott demokratikus elveinek lábbal tiprását is látja, mely elvek pedig imperatively megkövetelik, hogy legalább egy népképviselői országos szerv létesüléseig a nép a sorsát intézők megválasztásában közvetlenül is belé szóljon, — kijelenti:

a. hogy Beliczay Andort élesdi járási főszolgabírónak el nem ismeri, az alispánnak ide vágó önkényes és egyoldalú kinevezését a járást illetőleg nem kötelezőnek nyilvánítja — sőt e kinevezést olyannak tekinti, mely a Tisza vármegyéjében a régi exponensek hatalmon tartásával, a régi állapotok visszaállítására alkalmas talaj elkészítésére s így a tengeri vér szülte forradalom vívmányainak és különösen a nép szabadságának megdöntésére hivatott!

b. hogy miután Beján Kornél főszolgabíró és Kretz Viktor tb. főszolgabíró, továbbá 47 községnek jegyzői, községi bírói és más előjárósági tagjai a Román nemzeti tanácsnak felesküdték, — Beliczay Andor rendeleteit sem végre nem hajtják, sem végre nem hajtadják és végül,

c. hogy míg ezen állapot tart a járásban eddigi példás közrendért szavatosságot nem vállalnak, s a jövőben csak oly rendeleteket hajtanak végre, miket ily célból nekik a járási román nemzeti tanács meghagy.

Élesd 1919 január 23-án. Sfurlea János sk. R.N.T. elnöke, Beján Kornél sk. az élesdi járás román népe által megválasztott főszolgabíró. Kretz Viktor sk. mint az élesdi járás román népe által megválasztott tb. főszolgabíró, Borha Tivadar sk. a román nemzeti kerületi tanács jegyzője. Coloman Stupar sk. járási nemzeti tanács tagja, szászfalvai körjegyző.

Cionca Macedon sk. kisbárodí és révi körjegyző, Drimba Sándor sk. járási román nemzeti tanács tagja. Gyurkucz Mihály sk. köaljai községi bíró, az élesdi járás R.N.T. tagja. Csurszás Iván sk. az izsópallagai R.N.T. tagja. Vasile Hoczupán sk. az élesdi járás R.N.T. tagja. Pászkar János sk. révi R.N.T. elnöke. Hoble Sámuel sk. községi bíró R.N.T. elnöke.

L.S.

ss. *Sfurlea*
elnök

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, Cabinetul prefectului, inv. 24, dosar nr. 395 a, f. 1—2, copie autenticată, limba maghiară.

ILUSTRE DOMNULE PRIM-PRETOR

Plasa Aleşd este constituită din 50 de comune dintre care 45 sînt curat româneşti, în două populaţia românească este în majoritate absolută şi doar 3 comune sînt ungureşti. Deci din punct de vedere naţional plasa se poate considera românească, deoarece populaţia maghiară formează o minoritate infimă.

Armistiţiul a acceptat ca şi condiţie de pace principiul recunoscut şi de guvernul maghiar pentru viitoarea organizare statală şi realizabil în întreaga lume cel al „dreptului la autodeterminare a popoarelor“, pe baza acestui drept în plasa Aleşd în problemele de conducere ale „administraţiei interne“ — rolul determinant revine populaţiei româneşti — voinţa ei este hotărîtoare. Revoluţia a luptat împotriva dominaţiei de clasă, pentru instaurarea puterii populare şi deşi după victorie guvernul revoluţionar a instaurat în Ungaria, în locul acestei puteri — puterea proletariatului — instaurînd astfel din nou o dominaţie de clasă, declaraţiile oficiale ale guvernului şi faptele sale nu lasă nici un dubiu asupra faptului, că deşi tranzitoriu şi doar în scopul apărării ordinii publice şi a siguranţei persoanelor şi a bunurilor îşi exercită puterea prin Partidul Social-Democrat — singurul partid bine organizat astăzi şi care este capabil să-şi exercite puterea — dar cu toate acestea, acest guvern nu este al partidului ci al poporului chemat să ducă la îndeplinire în fiecare domeniu al vieţii de stat voinţa întregului popor.

Dar acestea se referă doar la problemele generale, sau mai exact la problemele statului — Domnule prim-pretor! În probleme locale, mai ales în acele regiuni, unde ca şi în plasa Aleşd, populaţia fără deosebire de limbă este formată din agricultori, deci au *interese comune** şi unde, cel puţin acum, convergenţa intereselor materiale exclude posibilitatea apariţiei unor divergenţe de clasă, voinţa poporului trebuie neaparat să se impună.

* sublinierea aparţine redactorului protestului.

Domnule prim-pretor!

Populația plășii Aleșd fiind în majoritate românească și-a exercitat dreptul de a hotărî asupra sorții sale în adunarea din 15 decembrie 1918, cînd au acceptat hotărîrea luată la Alba Iulia, de constituire a României Mari.

Exercitarea acestui drept a fost asigurat de armistițiul, care a acceptat principiile lui Wilson!

Dar populația românească din plasa Aleșd, în baza dreptului la autodeterminare, în adunarea din 15 decembrie 1918, cu o regularitate matematică și-a organizat administrația locală a plășii, încredințînd conducerea acesteia unor persoane care le puteau asigura apărarea intereselor lor, mai ales că aceste persoane au răsplătit încrederea, prin jurămint, angajîndu-se să apere interesele poporului!

Exercitarea acestui drept a fost asigurat de revoluție, chiar dacă afirmarea dreptului la autodeterminare va fi suprimat prin teroare, sau dacă declarațiile guvernului maghiar le vom interpreta după — dacă vreau e iar dacă nu vreau nu e! Aceasta este noua dumnezeire în biserica căreia nu sînt locuri privilegiate, unde zilierul sau cerșetorul ajung lingă altar dacă intră mai repede — pe cînd contele sau episcopul sînt strîmtonați lingă ușă, dacă se trezesc mai tîrziu.

Domnule prim-pretor! Comitetul executiv al Consiliului Național Român din plasa Aleșd, din cele 16 cercuri notariale ale plășii, 14 notari cercuali — apoi primarii celor 47 de localități și președinții Consiliului Național Român din cele 47 de localități în ședința comună de azi au hotărît în unanimitate ca după înaintarea celor de mai sus domnului prim-pretor, organelor superioare, Consiliului Dirigent și pe calea presei să fie date publicității următoarele:

I.

Populația românească majoritară din plasa Aleșd, după ce în adunarea din 15 decembrie 1918, pe baza dreptului fundamentat de revoluție, la autodeterminare, recunoscut de guvernul maghiar și de întreaga lume, l-a destituit din funcția de prim-pretor pe Marjay Barna, care nu vorbea nici o vorbă românește și care nu mai prezenta încredere deoarece a fost un stîlp al erei lui Tisza, l-a ales în locul lui pe Bejan Cornel. Însă vicecomitele comitatului Bihor, ignorînd în modul cel mai jignitor voința poporului, a încredințat funcția de prim-pretor, în locul lui Marjay Barna, nu românului Bejan Cornel ales de popor, ci tot unui maghiar, Beliczay Andor, și el un fost exponent al erei lui Tisza. Adunarea în unanimitate, protestează vehement împotriva procedurii vicecomitelui care a jignit prin acest fapt nu numai dreptul la autodeterminare a poporului român, ci a încălcat și principiile democratice vehiculate de guvernul maghiar, principii care pretind în mod imperativ, ca măcar pînă la constituirea unui organ național reprezentativ, poporul să aibă dreptul să-și aleagă conducătorii și declară:

a) Nu-l recunoaște de prim-pretor al plășii Aleșd pe Beliczay Andor, iar numirea, această hotărîre arbitrară și unilaterală a vicecomitelui nu o consideră obligatorie. Prin menținerea la putere, în comitatul lui Tisza, a exponenților vechiului regim pregătesc terenul propice pentru restabi-

lirea vechilor stări, încercînd să zădărnicească astfel cuceririle revoluției și mai ales libertatea poporului, născută din mări de sînge.

b) după ce prim-pretorul Bejan Cornel și prin-pretorul onorific Creț Victor, apoi cei 47 de notari ai comunelor, primarii și alți membrii ai antistiilor au depus jurămîntul de credință față de Consiliul Național Român — nu vor îndeplini și nu vor conlucra la executarea ordinelor date de Beliczay Andor și în sfîrșit

c) pînă cînd se menține în plasă această situație nu își asumă nici o răspundere pentru ordinea publică, menținută pînă acum exemplar, iar în viitor nu vor executa decît ordinele emanate de la Consiliul Național Român al plășii Aleșd.

Aleșd 23 ianuarie 1919. Sfirlea Ioan m.p. președintele C.N.R., Bejan Cornel — m.p. prim-pretorul plășii Aleșd ales de populația românească, Creț Victor m.p. prim-pretor onorific al plășii Aleșd ales de populația românească. Borha Teodor m.p. notarul Consiliului Național Român din plasă, — Stupar Coloman m.p. — membru al Consiliului Național Român, notar cercual în Măgești, Cionca Macedon m.p. notar cercual în Borozel și Vadu Crișului, Drimba Alexandru m.p. membru al Consiliului Național Român din plasă, Jurcuț Mihai m.p. primarul localității Subpiatră și membru al C.N.R. din plasa Aleșd, Ciuțaș Ivan m.p. membru al C.N.R. din Hotar, Hoțupan Vasile m.p. membru al C.N.R. din plasa Aleșd, Pas-car Ioan președintele C.N.R. din Vadu Crișului, Hoble Samuil primar, președintele C.N.R.

L.S.

ss. *Sfirlea*
președinte

195.

1919 ianuarie 23, Budapesta.

Ministrul plenipotențiar al Consiliului dirigent român
Budapesta

1613, 1919.

Onorat

CONSILIU NAȚIONAL ÎN

Oradea-Mare

Datele statistice acluse* la rescriptul Nr. 318/C 1919 le-am primit cu mulțumire. Pentru bunăvoința D-voastră primiți mulțumirea noastră, datele însă nu sînt suficiente, căci sînt exclusiv referitoare la comitatul

* anexate.

Bihorului. Vă rugăm deci să binevoiiți a face pașii de lipsă ca de la episcopia din Oradea Mare să ne trimită datele referitoare la întreaga dieceză. Totodată vă rog ca să insistați la episcopul Orăzii să facă pașii de lipsă la colegii săi, ca în toate diecezele gr. cat. și orientale *preoșimea să se puie pe lucru și să facă statisticile confesionale și naționale, să nu se cruțe spese și muncă, curierii să meargă în toate părțile, ca să adune datele recerute**, apoi prin episcopiile cat. și or. să ni se trimită nouă. Se apropie conferința de pace, trebuie făcută propagandă în străinătate și noi stăm cu mina goală, ne provocăm la falsitatea statisticilor maghiare, însă nici o dovadă alb pe negru nu putem prezenta. Pe promisiunea cuiva nu ne putem baza viitorul unui neam, avem lipsă de dovezi exacte pe care să ne bazăm dreptul nostru, căci contrar lucră din răputeri, forțele lor cele mai bune le pun în serviciul cauzei lor și nu cruță nici muncă nici cheltuială. Nu aștepți pînă ce va veni vreun ordin din Sibiu, fără faceți pașii aceștia numaidecît.

Interesul cauzei noastre pretinde muncă intensivă, ca să producem documente, căci străinătatea pe sentimentalism nu dă nimic.

Misiunea americană a plecat bine învîrtită de unguri, pe cînd noi nu am putut produce dovezile recerute.

Aviz în chestiile telefonice de astăzi am trimis, vă rog protestați deocamdată și *nu puneți gardele noastre în serviciul unei comande străine*. Declarați că *D-voastră veți căuta ca să colaborați pentru menținerea ordinii*. Ordinul îl veți primi în chestia aceasta.

În Baia Mare este Comandă regală română, telefonați la Nr. 88, C.N.R., Dr. Teofil Dragoș, de la ei veți primi informații și eventual și *prin ei*** veți transmite plîngerile mai departe. Noi încă facem tot posibilul, linia către Sibiu o căpătăm foarte greu. Avizați comenduirea din Baia-Mare despre situația tristă din Bihor și Sătmar și experiențele făcute între popor și anume referitor la propaganda maghiarilor, căci ei lucră cu bani și teroare. Avem probe evidente.

Fiți atenți la cea mai mică mișcare, căci maghiarii lucră puternic și cu fiece mijloace.

Primiți vă rog expresiunea considerațiunei noastre.

Budapesta, la 23 I 1919.

L.S.

Dr. Iuliu Mezei

consilier

ss. *indescifrabil*

secretar

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 40, dosar 125/1919, f. 2—3, original.

* Sublinierile aparțin redactorului documentului.

** Vezi documentele nr. 138, 169, 176 și 198.

Consiliul Național Român
din Oradea-Mare și Bihor

PROCES-VERBAL

luat în ședința din 24/I. 1919 n. al C[omitetului] executiv.

Președinte: dr. Coriolan Pap; notar: dr. Valer Mărcuș.

Prezenți: R. Ciorogariu, dr. I. Radu, dr. D. Kiss, Dr. I. Ardelean, dr. Gh. Rocsin, dr. Gh. Miculaș, dr. I. Boroș, A. Horvath, dr. N. Popoviciu, dr. V. Maior, dr. D. Mangra, dr. S. Marta, dr. S. Erdélyi, dr. V. Kirvai, dr. S. Andru.

1. Se pune în dezbatere recercarea școlii superioare de fete din loc, sosită sub nr. 357/C. pers., referitoare la introducerea limbii române ca studiu obligator în ore 8 la săptămână; să se facă dispoziție de putere didactică aptă pentru propunerea limbii române.

După pertractare se aduce hotărîre unanimă, ca *instruirea* în anul prezent școlar să fie prevăzută interimal de d-l Gh. Barna teolog absolvent și prefect în Seminarul gr[eco]-c[atolic] din loc., iar în viitor să se aplice puteri didactice calificate pentru acest scop.

2. Să pertractează optările sosite din partea C.N.R. din Beiuș, Nr. 323/C. pres. 1918, referitoare la întregirea Marelui Sfat cu D-nii dr. G. Cosma și soții d-lui din Beiuș și rugarea de sub Nr. 337/C. pres. al d-lui Thoader Atanaz cu asemenea conținut.

Optările sosite din Beiuș unanim se înaintează pentru primire C[onsiliului] D[irigent] în Sibiu, iar rugarea d-lui Thoader Atanaz — deoarece nu e prevăzută cu aprobarea C[onsiliului] Cercual Vașcău și nu se află de justă — se așează în arhivă.

3. Se pertractează recercarea ziarului „Românul” sosită la Nr. 292/C. pres., referitoare la achitarea sumei de 6903 cor. ca prețul foilor servite pentru distribuire între popor, primind „Bihoreana” inst[itut] de credit 4 200, dr. A. Lazăr adv. din Oradea Mare 2 100, I. Sfurlea Aleșd 2 150, dr. I. Nyéki Ceica 4 200, J. Tărău Săcădat 2 150, „Șoimul” Vașcău 2 150, filiala „Bihoreana” din Tinca 4 300, dr. M. Coș Salonta 1 760 bucăți intru acest scop.

Se aduce hotărîrea, că aflîndu-se suma foarte mare, să fie recercat d-l dr. A. Lazăr pentru mijlocirea achitării sumei de sus din partea C[onsiliului] D[irigent], iar în cazul cel mai rău să intervină pentru reducerea sumei.

4) Se citește actul Nr. 343/C. 1919 sosit din partea G[ărzilor] N[ăționale] Maghiare din Ardeal (Erdélyi nemzetőri kerületi parancsnokság) cu conținutul, că comanda supremă peste toate gardele din Ardeal o preia comanda susnumită, care fapt să se ia la cunoștință că, la din contra, gardele române vor fi dizolvate iar diurnele se vor sista.

Deoarece gardele noastre stau sub comanda supremă a C[onsiliului] D[irigent], resortul de asigurare publică, nu se aduce hotărîre meritorică, ci actul referitor se transpune C.D. pentru rezolvire în merit și C.G.M.N. se avizează despre aceasta. D-l dirigent raportează că, în legătură cu recercarea din sus, deja s-au făcut pașii de protest de pe acum la legațiunea română din Pesta.

5. D-l dirigent dr. C. Pap raportează despre rezultatul comisiei mixte de alimentatură cu privire la apelul compus în ședința din 15/I. a.c. și transpus prin actul Nr. 225/C. pres. 1919 cu rugarea, ca apelul acesta să fie publicat și în comunele locuite de români cu text românesc. Apelul este de conținutul cu admoniare ca alimentația populației din comitat numai pînă la 15/I. l.c. e asigurată, deci pentru evitarea eventualei catastrofe se vor face secvestrări și unde se vor afla alimente în belșug, aceste vor fi răscumpărate și susținute pentru cei lipsiți; se provoacă poporul să nu pună piedici secvestrării.

Raportul făcut se ia la cunoștință și se primește propunerea făcută referitor la trimiterea apelului amintit.

6. În fine se pertractează despre atrocitățile comise de soldații secui prin comunele românești, mai ales cu privire la raportul înaintat din partea d-lui S. Domocoș din Bratca. Fiind aceste lucruri de mai mare importanță și fiind timpul înaintat, dezbaterea se susține pentru o comisie mai restrînsă, compusă din 5 membri ai C[onsiliului], care va pertracta chestiile referente în ziua de mîine și așa actul prezent să ia din ordinul zilei de azi, iar comisia amintită va raporta despre rezultatul dezbaterii. Comunică că, deja pînă acum, a făcut pașii de protest la comisarul maghiar din a căruia parte a primit promisiunea, că se va esmite o comisie pentru investigarea cauzei la fața locului, iar comandantului trupelor secuiești, încă, i-a dat ordin pentru investigație.

După luare la cunoștință, ne fiind alt obiect la zi, ședința s-a ridicat.

D.c.m.s.

Roman Ciorogariu
președinte

Valer Mărcuș
notar

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 22/1919, f. 1.

197.

1919 ianuarie 12/25, Oradea.

CONSILIULUI DIRIGENT

în Sibiu

În privința împrejurărilor politice de azi a comitatului Bihor vă raportăm următoarele:

Situația politică a Românilor din Bihor se poate spune, că în părțile apusene ale României Mari e mai grea și penibilă, parte pentru starea

etnografică a populațiunii, parte pentru cultura națională mijlocie a populațiunii române. E a se lua în considerare, afară de acestea, constituirea politică a teritoriului comitatului Bihor, care la timpul său cu intențiune s-a constituit astfel, ca populațiunea română în număr să fie aproape egalizată cu populațiunea maghiară. Această împrejurare o amintim numai pentru a aduce în relief, pentru cumpănirea împrejurărilor politice, faptul că populațiunea română a comitatului, pe lângă constituirea politică de azi în cadrul coaterilor politice, comerciale, sociale, e expusă și a fost expusă din partea maghiarilor* la atâtea maltratări, șicanări, nedreptăți și huiduiri că susținerea spiritului și sentimentului adevărat românesc în sufletul poporului a fost o adevărată muncă titanică.

Sub durata războiului mondial, Românii din Bihor vărsându-și sîngele scump sub jugul maghiarilor*, cu lacrimi în ochi sufereau mai departe nedreptățile care li se făceau zi de zi parte.

În noiembrie 1918, cu ocazia revoluției și a dezrobirii popoarelor asuprite, Românii din Bihor cu mare drag și însuflețire s-au gîndit la visul lor măreț al unirii cu România mamă și al înființării marelui regat românesc. Intelectualii și conducătorii poporului român din Bihor nici n-au scăpat din vedere nici un moment și fără oboseală a curs la poporul său să-l lumineze, îmbărbăteze și pregătească pentru noua viață constituțională, ce poporul cu atîta însuflețire și dragoste sinceră a primit, că între conducător și popor s-a dezvoltat un raport mai intim și mai tare ca raportul părinților cu copiii. Eram o familie mare, unde copiii cu supunere și dragoste fără margini ascultă pe stăpînul casei.

S-a format Consiliul Național Comitatens, consiliile cercuale, satele satești, Comanda Gardei Centrale și gardei rurale pe toate teritoriile locuite de Români sub conducerea independentă românească. Autoritățile maghiare, populația maghiară și (evreiască) în tot locul și pe toate terenele ne recunoșteau sub forța însuflețirii, a buneii organizări și a schimbărilor puse în vedere, iar sufletul poporului clocotea în dragoste pentru alipire și împreunare cu tronul regatului României mame. Eram mîndru și frumos și cu sinceră încredere față cu conducătorii săi. Tot poporul românesc din Bihor, cu iubire și dragoste, aștepta zi de zi intrarea trupelor regatului român, căci știa că, fără asta, trăiește în lumea visurilor deșarte, știa că fără ajutorul fraților din regat, pentru expresiunea dată sufletului dezrobît va fi pedepsit, huiduit din partea autorităților și populațiunii străine.

În toil evenimentelor politice urmate revoluției sub forța propagandei contrare a maghiarilor, care nu cunoștea nici o jerfă materială în ajungerea scopurilor sale...**, în urma împrejurării că maghiarii pe ascuns se pregăteau din greu pentru a opune rezistență intrării trupelor române, situația politică în noiembrie încă foarte favorabilă pentru noi, începe a se strica zi de zi.

Și astăzi unde stăm?

Înainte trupelor române înaintate spre comitatul Bihor pînă la Ciucea, azi stau vreo 10—12 000 soldați secui înarmați și părțile răsăritene ale cercului Aleșd le țin sub o așa teroare, că populațiunea e mai necăjită decît oricînd sub durata suferințelor seculare! Populațiunea ro-

* Desigur se referă la autoritățile maghiare.

** expresie indecentă.

mână de pe teritoriul întreg al comitatului Bihor e vexată din partea soldaților maghiari sub comanda ofițerilor maghiari și săcui. Ba s-au întâmplat cazuri de omor, așa că populațiunea e extrem de disperată. S-au împușcat din partea gardiștilor maghiari sub comanda ofițerilor maghiari în Kisszegyesd* 4 oameni, în Cîmpanii de Sus 2 oameni, în Cîmpanii de Jos 1 om, în Bălnaca 1, detașament de soldați maghiari a silit 4 oameni a-și săpa groapa după ce apoi i-a împușcat. Actele cu privire la aceste cazuri se află în original la Consiliul dirigent în Sibiu la resortul siguranței publice.

În 15 ianuarie 1919 săcuii au jefuit întreaga comună Bratca, cauzîndu-i mai simțitor pagubă preotului român Ștefan Domocoș. Tot aici au împușcat fără nici un motiv pe judele comunal din Birtin (Bertény). Săcuii afară de aceea au dezarmat garda națională română din cercul Aleșdului, asentează cu forța amenințînd cu moarte pe cei care nu se supun și îi duc să steie în arme în contra fraților pe care se pregătesc să-i strîngă cu dragoste frățească la inima lor. O ironie foarte jalnică a sorții.

Propaganda maghiarilor stă la culme. Pamflete și scrisoare volante apar una după alta, în care agită nelimitat contra regatului român, contra ofițerilor și contra conducătorilor români — jurnalele ungurești cu cîteva zile înainte de un ton umilit și acceptabil, azi apar cu un conținut așa de tendențios falsificat, că de obrăznicia lor stă tot omul uimit.

Autoritățile maghiare azi nu mai respectează de ajuns oficiile românești, azi Consiliile naționale din Bihor, nu mai au ponderitatea ce o avuseră, azi vorba cercurilor conducătoare românești nu mai are însemnătatea cuvenită, așa că neavînd administrația în mînă, azi nu mai avem influența oficioasă în comitat. Criza administrativă, financiară și de alimentare azi nu o mai putem sana** și autoritățile maghiare tendențioase nu vreau a le îmbunătăți, vîind a produce prin aceasta tulburări și neînțelegeri în popor pe care înaintea poporului românesc vreau să le atribuie Românilor și așa să stingă focul ce arde în sufletele lor pentru alipirea cu România. Ba ni se răpesc drepturile cîștigate sub era nouă a revoluției. Comisarul guvernului maghiar, Agoston, denumind de protopretore pe Beliczay Elek voiește a-l destitui din post pe primpretorele Cornel Bejan din Aleșd, pe care, pe baza hotărîrii populațiunii din cercul Aleșdului, Consiliul comitatens cu aprobarea Consiliului dirigent l-a instituit. Comanda gardelor naționale maghiare din Ardeal, azi cu sediul în Oradea-Mare, ne-a provocat în 23 ianuarie st.n.a.c. că, comanda gardelor naționale române, cu ziua de 23 ianuarie n. 1919, se preia din partea lor amenințînd cu dizolvarea gardelor naționale române la caz de garda română, nu va servi intereselor ungurești.

S-a împlinit deja ceasul! Stînd azi sub forța împrejurărilor deoparte în situația, că siguranța personală și materială a populațiunii române de pe teritoriul comitatului Bihor e în modul cel mai iminent periclitată.

Cu toate că Consiliul Național Român a făcut tot posibilul pentru contrabalansarea agitațiilor și propagandei ungurești, pentru editarea

* Sighiștel.

** rezolva.

*** Text ilizibil.

broșurii „Către poporul român“, prin scoaterea ziarului „TRIBUNA BIHORULUI“ și prin adunări populare ținute în toate părțile, în lipsa autorității recerute nu poate avea efectul dorit.

Alăturat anexăm câteva documente, în copie autenticată, pentru adevărarea celor spuse mai sus, — pe baza cărora vă rugăm a interveni la forurile competente ca trupele regatului român să intre fără amănare în Oradea-Mare și pe teritoriul comitatului Bihor.

Oradea-Mare, la 12/25 ianuarie 1919.

secretar

dirigent

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 242—244.

198.

Nr. 125/1919.

1919 ianuarie 25, Oradea.

TUTUROR OFICIILOR PROTOPOPEȘTI ALE DIECEZEI GR. CAT.

DE

Oradea Mare

Stăm în pragul conferinței de pace, la care se va decide poate pe vecie soarta neamului românesc. Dușmanii noștri seculari lucră cu zor, ca să pervertească înaintea străinătății adevărul și dreptatea cauzei noastre, rezemîndu-se pe statisticile lor false, pentru ca să arate că ei sînt în majoritate pe pămîntul nostru strămoșesc. Aceste uneltiri în mod efectiv numai așa le-am putea combate, dacă ne-ar sta la dispoziție datele exacte privitoare la distribuirea naționalităților pe teritoriile locuite de români. Durere însă, că noi nu sîntem încă organizați așa ca recensămîntul acesta să se poată executa prin puterea statului. Și astfel și opera aceasta rămîne în grija preoțimii. La această preoțime apelăm deci și cu toată insistența o rugăm, ca în conștiința responsabilității sale înaintea posterității, să săvîrșească această operă, punînd astfel cunună pe obsolesile sale aduse pînă acum din curată insuflețire pentru clădirea mărețului edificiu, ce acum se înalță din străduințele lor.

Drept aceea lăsăm Frățiilor Voastre a îndruma numaidecît pe toți preoții districtuali, ca să pună pe lucru imediat întru construirea tabloului adevărat a distribuțiunii religioare și naționale a întregii populațiuni de pe teritoriul Diecezei noastre*.

În acest scop:

1. În parohiile noastre și în filii să umble pe la toți credincioșii din casă în casă și să facă conscrierea tuturor credincioșilor indicînd capul familiei *cu numele*, iar membrii *cu număr*; să conscrie pe toți membrii de

* Vezi și documentele nr. 138, 169, 176 și 195.

familie, care sînt acasă, pe cei care sînt duși în America și alte țări, precum și pe bărbații, care sînt încă în prinsoare ori au dispărut.

2. De la preoții celorlalte confesiuni, în mod nebătător la ochi, să ceară numărul credincioșilor respectivi, sau în alt chip să erueze* numărul și naționalitatea lor.

3. Pentru ca apoi tabloul să fie complet, fiecare preot să nu se mărginească numai la parohia și filiile proprii, ci să-și extindă eruările și asupra satelor străine (de altă lege și limbă) din jur așa ca nici un sat să nu rămînă afară de pe întreg teritoriul Diecezei. Spre a nu face însă lucru superfluu, fiecare preot să se pună în înțelegere asupra împărțirii satelor acestora cu cel mai apropiat preot al nostru, sau ar fi și mai bine, dacă însăși protopopii ar designa pentru fiecare preot satele respective, ale căror date vor fi a se cîștiga.

4. Pe baza conscrierii și a eruărilor ca mai sus fiecare preot va compune apoi un conspect, în care are să fie arătat numărul sufletelor din singuraticile sate după religiuena și naționalitatea lor.

5. Din datele și conspectele singuratece apoi protopopii vor face un conspect sumar al întregului district și acest conspect ni-l vor trimite încoace, în cite 2 exemplare, împreună cu conscrierile și cu celelalte date primite din parohii.

Chestia e de supremă importanță și statistica exactă joacă un rol decisiv întru rezolvarea ei, așteptăm deci de la toți preoții noștri, ca cu cea mai mare punctualitate să adune datele necesare și fiindcă în tot momentul putem fi provocați din partea Conferinței de pace la prezentarea datelor, Frățiile Voastre sînteți rugați a face destul acestor așteptări în cel mai scurt termen posibil sub cea mai grea responsabilitate astfel, ca toate datele pe cel mai 15 februarie a.c.st.n. să le avem deja la dispoziție.

Oradea Mare, la 25 Ianuarie 1919.

ss. *indescifrabil*

Vicar general episcopesc

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 125/1919, f. 21 v., original.

199.

1919 ianuarie 12/25, Săcădat.

PROCES VERBAL

luat în ziua de 12/25 ianuarie 1919 în comuna Săcădat cu prilejul întrunirii Sfaturilor Naționale Române din Săcădat, Sărănd, Chijic, Copăcel, Surduc, Șerghiș, Borșa, Tilecuș, Săbolciu, Ineu, Husasău, Brusturi, Picleu, Țigănești și Cuieșd.

* stabilească.

Prezenți: Alesandru Munteanu, șeful tractului*, Dimitrie Vușcan — Șerghiș, Gavril Iovan — Surduc, Silviu Sabău — Chijic, Vasile Mut — Copăcel, Iosif Crainic — Sărând, Nicolae Baciuc — Tilecuș, Teodor Filandan — Borșa, Nicolae Maliția — Săbolciu, Avram Igna — Ineu, Mihai Giurău — Brusturi, George Costescu — Husasău, George Tomescu — Picleu, Cornel Giurău — Țigănești, Tiberiu Baciuc — Cuișd și Iosif Tărău — Săcădat.

Purcezându-se la organizare se alege de președinte părintele protopop, Alesandru Munteanu, iar de notar preotul capel[an] Iosif Tărău.

Președintele, mulțumind pentru încredere prin o cuvintare acomodată situației în care ilustrează necesitatea unirii forțelor, păstrarea ordinii publice, apărarea avutului și vieții, pregătirea sufletească pentru primirea fraților dezrobitori, deschide ședința și pune la ordinea zilei, mai întâi, chestiunea organizării.

1.

Adunarea, după ce în firul discursiunii iau parte mai mulți, în punctul acesta enunță următorul concluz:

ad. 1.

Luind știre din proclamațiunea adresată poporului din Oradea-Mare și Biharia de datul 4 Noiembrie 1918, că în baza principiilor de liberă dispunere a națiunilor asupra sorții proprii, s-a constituit Consiliul național județean, românii din comuna sus atinse s-au constituit și ele în sfaturi țărănești punându-se la ordinele Consiliului Național Central.

De atunci și pînă azi ordinele primite le-am executat.

Observînd însă că asupra multor trebuințe nu s-a dat nici o direcție de la centru, ceea ce atribuim faptului că lipsesc de la ședințele Consiliului Central membrii din provincie, cerem insistent, ca la aceste ședințe să fie și aceștia chemați telefonic sau telegrafic.

2.

Prezidentul Sfatului Național din Șerghiș, părintele Dimitrie Vușcan, comunică faptul că notarul subst[itut], Victor Papp, și-a părăsit postul, cu girarea afacerilor administrative curente s-a încredințat învăț[ătorul] de stat Alex. Doboș asupra căruia are nedumeriri politice. În urma expozeului făcut, adunarea propune și enunță următoarele ca concluz:

ad. 2.

Fiind întemeiate temerile păr[intelui] Vușcan, adunarea face propunerea ca pe lângă subst[itut] să se pună de controlor părintele Vușcan.

3.

Prezident[ul] Sfat[ului] Naț[ional] din Săcădat, păr[intele] capelan Iosif Tărău, comunică faptul că amovarea** din post a notarului Liuciu-

* cercului.

** înlocuirea.

ger încă din luna lui Noiembrie au cerut-o sfaturile sătești, din care de la Consiliul central, însă pînă acum fără rezultat și deoarece a observat că acesta, pe la spate,* lucră împotriva intereselor românești, cere ca, și pînă la preluarea imperiului, pe lângă numitul să fie pus un controlor. Adunarea enunță următorul concluz:

ad. 3.

Controlor pe lingă notariul Alex. Liuciuger, adunarea propune pe stud[entul] în drepturi curs[ul] IV, Pavel Maliția, locuitor în Săcădat.

4.

Prez[identul] Sfatului Național din Brusturi, M. Giurău, face propunerea ca, pentru îmbărbătarea poporului și a conducătorilor săi, înalta ocîrmuire națională comitatensă să binevoiască a trata cu fiecare în parte cu toată bunăvoința, față cu acestea adunarea enunță următorul concluz:

ad. 4.

După ce mai mulți conducători firești ai poporului român din aceste părți s-au plîns de un tratament nu prea prevenient, în viitor fiecare reprezentant din Consiliul Central să binevoiască a trata cu dragoste pe toți cei care caută la centru lumină și îmbărbătare.

5.

Prez[identul] Sfatului Național din Săbolciu, Nic. Maliția, face propunerea ca pentru ocrotirea intereselor speciale țărănești să se afle modul și mijloacele pentru crearea unei asociațiuni țărănești, cam de felul Partidului țărănesc din țara mamă — față cu acestea adunarea enunță:

ad. 5.

Chestiunea, nefiind actuală, se amînă pentru vremuri mai consolidate.

6.

Aducîndu-se la cunoștința adunării, din partea mai multora, că în o seamă din satele noastre b[ună]o[ară] Bratca, Birtin, Șuncuiuș, Tileagd etc. s-au săvîrșit atacuri și s-au proiectat exterminări contra conducătorilor firești ai poporului, — părintele capelan Iosif Tărău face propunerea următoare care trece ca concluz:

ad. 6.

Viața și avutul conducătorilor firești, preoți, învățători, intelectuali etc. ai poporului fiind primejduită și pînă la ocuparea terito-

* în ascuns, în secret.

rială prin armata română, Consiliul Național Central să ia obligamentul a pune în afară de orice pericol pe conducătorii neamului din aceste părți, punîndu-se în vedere uzurpatorilor dușmani aplicarea represaliilor potrivite.

7.

Membrul C. Giurău face propunerea ca concluzele adunării prezente să fie înaintate Consiliul Central pentru deciziune finală.

ad. 7.

Propunerea se primește cu adaosul ca Consiliul Central să fie rugat a încunoștiința sfaturile respective despre decisiunile ce le revin în termen cît mai scurt posibil.

8.

Apariția „Tribuna Bihorului“ este salutată cu multă însuflețire și la propunerea preotului Silv. Sabău se recomandă spre cea mai caldă păstuire.

ad. 8.

Se ia spre știre și acomodare cu plăcere.

9.

Părintele Gavril Iovan face următoarea propunere protopo[pului] tractual, Alesandru Munteanu, și preotul[ui] capelan Iosif Tărău din Săcădat, în baza trecutului lor și a muncii naționale dezinteresate cu conziderare la opțiunea admisă de Marele Sfat Național în adunarea de la 18 Noiembrie[rie]/1 Decembrie[rie] 1918 din Alba-Iulia, cerem să fie luați și acceptați în Marele Sfat Național Român.

ad. 9.

Această propunere se primește și se trece în procesul verbal ca concluz, care să fie înaintat spre știre și înaltă aprobare Consiliului Dirigent din Sibiu.

După pertractarea acestora, ședința se ridică.

D.C.M.S.

Alesandru Munteanu
protopop prezident

Iosif Tărău
notar

Onoratului

CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN DIN BIHOR

în Oradea-Mare

Mai mult de silă decît de bună voie, ministrul maghiar de culte a dispus, ca în școlile de stat să se propună și limba românească. În urmare s-a introdus limba românească și la școlile din Oradea. Direcțiunea școlii de fete (gimnaziu) a cerut de la Consiliu numirea profesorului, respectivul Consiliu l-a numit pe D-l Vasile Barna.

D-l V. Barna a absolvit liceul de aici, iar teologia la Budapesta, deci pe lîngă bunăvoința cea mai mare nu i s-a dat posibilitatea de a învăța românește. Cerința primă în pedagogie este, ca pedagogul să cunoască bine materialul și chiar cunoscîndu-l întîmpină greutăți presupunînd cazul, cel mai bun, că are de a face cu elevi care cunosc limba de propunere*. Este deci cu mult mai grea situația unui om care însuși nu cunoaște studiul respectiv și mai are să-l propună unor elevi, care nu numai că nu cunosc studiul, dar au o aversiune** menajată chiar de superiorii lor față de studiul acesta.

Dar respectul ce trebuie să-l avem fieștecare pentru limba românească încă se impune, ca propunerea studiului limbei și literaturii române să i se încredințeze domnilor profesori anume pregătiți pentru catedră. Dragostea față de graiul românesc ne impune o îngrijire deosebită a limbii materne față cu străinii, în fața cărora ea apare ca un dușman siluit de împrejurări pe capul elevilor. Aici trebuie un bun cunoscător a frumuseții și comorii limbii românești, care să-i îmblinzească pe elevii ațîțați.

În urmare Vă rog, ca revenind asupra aceluia concluz, să încredințați propunerea limbii românești domnilor profesori de specialitate, care nu se pot retrage sub nici un motiv înaintea acestei datorinți naționale. Iar în cazul regretabil, că ar refuza-o aceasta, să fie încredințați acei absolvenți de teologie, care au avut prilej de a-și însuși limba și frumusețea limbii românești.

Oradea, la 25 ianuarie v. 1919.

Cu stimă

Nerva Traian Cosma

reprezentantul DACIEI TRAIANE
în C.N.R. din Bihor

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 298.

* predare.

** Aceasta era rodul educației ce se făcea în școlile de stat.

Domnului

VASILE GOLDIȘ, ȘEF LA RESORTUL CULTELOR
ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE AL CONSILIULUI DIRIGENT

în Sibiu

Închegindu-se Neamul Românesc, e de acum datoria noastră să facem din România mare o țară fericită, cultă și bogată. Dar mai presus de toate românească. Dar în năzuințele acestea simțim cu toții lipsa de oameni calificați pe toate terenele încît putem fi condamnați a pătimi și a rămînea încă vreme îndelungată cu oamenii stăpînirii de ieri și îndeosebi la administrație, care trebuie să fie țelul de căpetenie al statului. Dar e dureroasă și lipsa de dascăli și atunci cînd în lumea mare învățămîntului i se dă cea mai mare atențiune, nisuind toate statele — și îndeosebi cele eliberate — să pună educației temelii sănătoase și trainice.

Ba Congresul profesorilor români întrucît a fost de acord să ceară de la Consiliul dirigent promisiunea ca absolvenților de teologie, dîndu-li-se favorurile cele mai mari, să li se dea voie să ocupe catedre la licee, obligați fiind a-și face studiile indispensabile fie prin cursuri regulate, fie la prelegerile cursurilor. Astfel pare a fi rezolvată chestia prevederii liceelor cu profesori.

Este însă mai grea situația în administrație. Cele mai multe Consilii Naționale Române însărcinate cu compunerea listelor funcționarilor, constată lipsa mare de români la administrație. Nevoia aceasta s-ar putea înlătura ușor, dacă absolvenții de teologie, care au deja 6 semestrii la Seminar, ba unii și diploma de învățător, li s-ar acorda măcar favorurile date de ex[emplu] de ministrul maghiar de culte, studenților-soldați care au pierdut (contactul cu școala).

N. T. Cosma

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 235v — 236.

Domnului

VASILE GOLDIȘ
ȘEF LA RESORTUL DE CULTE
ȘI INSTRUCȚIUNE PUBLICĂ AL CONSILIULUI DIRIGENT

în Sibiu

Stăpînii de ieri au săvîrșit mari și multe fărădelegi nu numai în politică ci și pe terenul cultural. Maxima lor era să prefacă și maghiarizeze sufletele națiunilor străine ori — de se opun — să le taie drumul spre

cultură și să-i țină în întunericul neștiinței. Și n-au ales în mijloace, ba au făcut deosebire — în școli — între studenți nu numai după națiune, ci și după confesiune. Absolvenților seminariilor teologice românești nu le acordau la universitate aceleași favoruri ca și colegilor lor de altă confesiune. Așa de ex[emplu] la facultatea de litere ori cea de drept nu li se considerau anii de studiu la teologie, ci trebuia să asculte 8 semestre, în vreme ce colegii lor, după 4 semestre, primeau absolutorul. Uneori le iertau și românilor 2 semestre (mai ales dacă aveau și diploma de învățător.)

Nedreptatea aceasta le lua Românilor dorul de a-și mai completa studiile. Zdrobindu-se odată jugul robiei noastre, apelăm la simțul Dv. de dreptate și vă rugăm ca, recunoscând și pînă la organizarea acelora rangul academic al teologilor noastre, să binevoiați a recunoaște la litere și drept to[ate] semestre[le] ascultate la Seminar.

(*Nerva Traian Cosma*)

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 196.

203.

1919 ianuarie, Oradea.

Onoratei

DIRECȚIUNI A INSTITUTULUI TEOLOGIC
GR(ECO)-OR(TODOX) ROMÂN

în Arad

Onorată direcțiune!

Neputînd corespunda cu direcțiunile institutelor teologice gr.or. române din Caransebeș și Sibiu, Vă rugăm să binevoiați a ne da de urgență unele date cu privire la numărul absolvenților de teologie de la toate 3 seminariile care au obținut bacalaureatul din anii de război și eventual numele acelora, apoi al celor care au studiat și pedagogia. Credem că le puteți avea din anuarele Seminarilor.

E vorba să exoperăm pentru aceștia de la Consiliul Dirigent unele înlesniri la studiile lor făcute la alte facultăți.

Rugîndu-vă să iertați însărcinarea noastră, semnăm:
Oradea, la ianuarie v. 1919.

secretar

N. T. Cosma
prezident

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 235.

PROCES-VERBAL

luat în ședința a doua a Comitetului societății „Daciei Traiane“
din 13/26 ian. 1919 în sediul C.N.R. din Bihor
și Oradea-Mare la orele 9.

Procesul-verbal al ședinței prime:

Se verifică.

Raportul lui N. T. Cosma despre adunarea populară ținută în Nojorid, unde a luat și dînsul parte ca delegatul „Daciei Traiane“:

Se ia la cunoștință.

Propunerea pentru înființarea unui club, respectiv a unui cămin studențesc, în localitatea A.S. credit „Bihoreana“:

Se primește.

Propunerea pentru taxe:

Se primește *

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 177.

VENERABILE CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN
COMITATENS ÎN ORADEA-MARE

Mai jos subscrișii locuitori din Sărand voiesc, ca să cumpere pământul arător care se află în hotarul comunei noastre, de la domnul Schwartz Márton, fost arendaș la noi, care de prezent se află în Oradea Mare sub nr. 1/a Străzii Paveliana (Pavel), pe lingă preț moderat.

Locuitorii sînt mai jos subscriși și fiecare cîte lanțuri (doresc să cumpere):

1. Pascu Muerce	5 lanțuri	8. Crăciun Cioara	3 lanțuri
2. Florian Trifa	5 „	9. Florian Porcar	3 „
3. Florian Lazar	2 „	10. Ilie Rugan	2 „
4. Pavel Birău	4 „	11. Crăciun Trifa	3 „
5. Ilie Muerce	5 „	12. Pavel Trifa	5 „
6. Vasiliu Porcar	2 „	13. Petru Cioara	3 „
7. Petru Vușcan	3 „	14. Petru Popa	5 „

* Text ilizibil.

15. Florian Mășcaș	2 lanțuri	30. Ioan Boț	2 lanțuri
16. Nicolae Rugan	3 „	31. Ioan Trifa	2 „
17. Iosif Hoble	5 „	32. Florian Porcar	2 „
18. Florian Tomuța	4 „	33. Vasiliu Porcar	2 „
19. Ana Patroc	2 „	34. Florian Patroc	2 „
20. Lucreția Birău	3 „	35. Florian Hoble	2 „
21. Mihail Birău	3 „	36. Ioan Boț	3 „
22. Gavril Guran	2 „	37. Ioan Rugan	4 „
23. Tomuța Bură	2 „	38. Bura Birău	2 „
24. Florian Popa	5 „	39. Ioan Birău	4 „
25. Pavel Birău	2 „	40. Maria Birău	4 „
26. Florian Buda	3 „	41. Georgie Mița	2 „
27. Vasilie Buda	4 „	42. Petru Geț	2 „
28. Ioan Trifa	2 „	43. Pascu Lazar	2 „
29. Gavril Trifa	2 „	44. Florian Chiș	2 „

După cum s-a exprimat proprietarul înaintea lui Florian Trifa sint vreo 80 lanțuri de vânzare, care vrea să le vînd(ă) la străini.

Sărând, la 13/26 ianuarie 1919.

In numele Consiliului Național
Comunal
cu stimă
Ioșif Crainic

L.S.

preot — președinte al Consiliului
Național

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 160/1919, f. 1, original.

206.

1919 ianuarie 27, Oradea.

104/C. preș. 1918 a. C.N.R. din Oradea-Mare și Bihor Ad. C.N.R.(C) Arad. Sublocotenentul Desideriu Robert recrutează în cercul Marghita, cu forța armată, pe români pentru Rgt. 3 din Debrețin. S-a cerut telefonic intervenția preturii din Marghita, dar fără rezultat. Rugăm intervenție urgentă la Ministerul de război. Consiliul Național Român din Oradea-Mare și Bihor. ad. 2.). Magyar hadügyi Miniszter Budapest. Robert Dezső 3. honv. potzászlóajbéli hadnagy Margitta járásba fegyveres erővel sorozza a behívott legifjabb évfolyamhoz tartozó román lakosságot. Kérek távirati intézkedést nevezett hadnagy azonnali vissza rendelése és felelősségre vonása iránt, mivel telefon megkeresésre a margittai főszołga-

bírótól az a válasz érkezett, hogy nem áll módjában Róbert hdgy. üzemit meggátolni. Bihar megyei Román Nemzeti Tanács.* Oradea-Mare la 1 dec. 1918 dr. Andru m.p.
Oradea Mare, 27 ian. 1919.

L.S.

Pentru conformitate:
ss. *indescifrabil*
secretar

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 839, dosar 50/1918, f. 2.

207.

1919 ianuarie 14/27, Săcădat.

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

Oradea-Mare

În cunoștință deplină a responsabilității ce o am ca și președintele sfatului țărănesc din Săcădat, dar și ca membru în Consiliul Central, mă simt necesitat a atrage deosebita atențiune a On. Consiliu asupra punctului 3 din procesul verbal luat cu prilejul întrunirii din Săcădat, privitor la mașinațiunile notarului Alesandru Liuciuger. Numitul notar intrighează în fel și chip contra Consiliului Central mai virtos în satele învecinate în care nici nu este cine să-l controleze cu rigoare. Poporul după ce știe că încă în luna Noiembrie s-a cerut amovarea** lui și încă și azi îl vede în post, mai virtos acum după știrile tendențioase răspândite cu privire la retragerea armatei române, are nedumeriri și temeri și spunând-o fără rezervă are îndoieli față de puterea executivă a On. Consiliu. Pentru a preveni înrădăcinarea acestor temeri și îndoieli, am făcut propunerea cuprinsă în pomenitul proces-verbal și revenind asupra ei aici stăruitor rog On. Consiliu ca fără doar și poate, în cât mai scurt timp, dacă nu mijlocește amovarea momentană a numitului notar, dar la toată întâmplarea să fie numit controlor pe lângă dînsul cu drept de ingerință stud[entul] în drepturi, Pavel Maliția, locuitor în Săcădat. Iar în ce privește remunerațiunea dînsului, socotesc că pînă la amvarea lui Liuciuger

* Ministerul de Război Maghiar Budapesta. Robert Dezideriu, locotenent al regimentului 3 de honvezi, cu forță armată, recrutează locuitorii români din contingentul cel mai tînăr, chemați la concentrare, în plasa Marghita. Solicit dispoziții telegrafice pentru revocarea imediată a numitului locotenent și tragerea la răspundere, întrucît la cererea telefonică a sosit de la primpretorul din Marghita răspunsul că nu îi stă în putință să împiedice mașinațiunile locotenentului Robert. Consiliul Național Român. Oradea Mare, la 1 decembrie: 1918. dr. Andru m.p.

** înlăturarea.

să fie remunerat din cassa disponibilă a On. Consiliu, cel puțin în măsura plății unui gardist, că nedetrăgînd nimic din meritul sau viciul unui gardist la toată întîmplarea va face atîta serviciu dacă nu mai mult cauzei obștești.

Săcădat, 14/27 ianuarie 1919.

Iosif Tărău
prez. sfat. țărănesc

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 248, original.

208.

1919 ianuarie 27, Archiș.

MULT ON. CONS. NAȚIONAL GR. OR. ROMÂN

De la Consiliul național gr. rom. din Archiș.

în
Oradea Mare

Din jos subscrișii venim cu umilita noastră rugare către mult on[oratu] Consiliu Național gr.or. român ca să binevoiască a lua în considerare rugarea noastră și a o proteja întrucît s-ar putea în favorul nostru și anume: Domeniul latin din Oradea Mare a luat din hotarul său țarina comunei Archiș un drb.* de pămînt, adică o pustă de vreo 60 de jugăre, pentru așa numita dare creștere (föld váltság).

Noi, adică aleșii consiliului național din comuna Archiș, am dori și totodată am cere cum că Domeniul latin din Oradea Mare să ne deie în drept, respectiv să ne elibereze, pămîntul acela ce l-au luat de la noi pentru creșterea aceia ce au fost acum vreo 50 ani. Noi așa credem că și așa a folosit domeniul de atunci pînă în ziua de azi pămîntul acela pentru bani care ar fi trebuit să-i plătească com[une] Archiș.

Ne rugăm deci în numele comunei noastre și cerem de la domeniul latin să ne elibereze pămîntul de mai sus amintit și să se împartă iarăși la fiecare locuitor din comună, așa după cum s-a luat atunci de la noi, de la fiecare om.

Amintim însă că pămîntul acesta, de care e vorba, îl cerem pe vecie, pe care să ne putem întăbula fiecare din locuitorii comunei noastre Archiș. Pentru că și așa din țarina noastră s-a luat și al nostru știm să fie.

* bucată.

Noi, adecă toți locuitorii din comuna Archiș, poftim aceasta să se înfăptuiască în cel mai scurt timp posibil.

După ce am rămas,

B. Archiș, la 27 ianuarie 1919.
ai On. Consiliu Național Român

Distinșii stimatori:

Gheorghe Sîrb
pres. cons. național

Iosif Popuț
notar cons. național

Gheorghe Istoc
jude comunal

Anti Flore, Nicolae Tebuie, Toader Denuțiu ca bărbați de încredere (și)
Gheorghiu Presbean, Nicolae Sîrb, Isaiu Sîrb, Nicolae Țica, Pastelic Barna, Savu Bociort, Moisiu Flore, Ioan Gabor.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 198/1919, f. 3, original.

209.

1919 ianuarie 15/28, Tulca.

EXTRAS

din protocolul ședinței C.N.R. din Tulca ținută la 15/28 ianuarie 1919, prezenți fiind (subscriși).

10.

Președintele raportează despre pașii întreprinși pentru luarea în arendă, respectiv în proprietate, a pădurii Dumbrava și totodată propune înaintarea rugării pentru primirea în arendă a pustelor ce se țin de hotarul nostru și anume:

1. Nagypata puszta constătătoare:	1114.320	(holde)
2. Kispata puszta	721.640	"
3. Kis Tulka	397.480	"
4. Ósipata	1181.1280	"
5. Daszka puszta	872.1275	"

De tot 4287.795 "

Și estimarea arenzii de holdă cit ar fi, adică arenda anuală.

Consiliul, după o dezbateră îndelungată, considerînd lipsa mare de pămînt, ceea ce se vedește din împrejurarea că comuna care stă din 3 500 suflete posedă ca proprietate 3 800 holde cad[astrale] de pămînt, care abia dă unui suflet o holdă pentru trai, iar pentru vite abia 300 holde, considerînd că numărul mare de suflete al comunei au dat putere arendatorilor domeniali la lucrarea pămîntului acestuia, considerînd că partea cea mai mare de suflete nu au nici un pas de pămînt și au trăit din lucrarea a treia parte din acest pămînt, prin urmare lipsa de pămînt e mare și din aceste considerente în unanimitatea voturilor aduce următorul

Decis:

Necunoscînd prețul de arendă ce arendatorii prezenți solvesc* domeniului, dar dacă cu prețul ce arendatorii prezenți solvesc, imputernicim pe membrii comisiei: preș[edinte] Nestor Porumb, judele Ioan Roman și pe membrii Nicolau Popa și Vasiliu Crăciun ca numai să primim sub arendă acest pămînt, să promită cu 5—10 cor[oane] mai mult la holdă, în urmarea această comisie are a merge atît la Consiliul Național Român Com[itaten]s] cît și la direcțiunea domeniului rom. cat. din Oradea Mare spre a întreprinde pașii de lipsă, cu un cuvînt după buna lor chibzuială, a face și a urma și alte căi pentru primirea acestui pămînt pentru poporul nostru din Tulca.

Pentru extras:
Tulca, la 18/31 ianuarie 1919.

Nestor Porumb
preș. cons. național

Gheorghe Filip
notar cons. național

L.S.

Ioan Roman
jude comunal

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 180/1919, f. 1, original.

210.

1919 ianuarie 16/29, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în Oradea-Mare la 16/29 ianuarie 1919 din partea Comandei G.N.R. din Oradea-Mare și Bihor despre dezarmarea Gardei Naționale Române din Vadu Crișului din partea batalionului 2 de la regimentul de honvezi Nr. 21.

* plătesc.

Domnul Locotenent Nicolae Moga, comandant al G.N.R. din Vadu Crișului, fășionează* că la 18 ianuarie n.a.c. seara, între orele 6—7, 1 (una) patrulă constătătoare (din) cca. 20 (douăzeci) soldați, sub comanda unui ofițer din batalionul susnumit, intrînd în localitatea G.N.R. a provocat gardiștii prezenți la predarea armelor, zicînd că nu au încredere în gardă și pînă cînd vor staționa ei în Vadu Crișului se vor îngriji de ordine.

Armele s-au predat, pe lîngă protestare, prin sergent majorul prezent Demetriu Cosma în număr 17 (șaptesprezece) bucăți și 40 (patruzeci) bucăți plumbi.

La 19 ianuarie n. Locotenentul Nicolae Moga, în calitate de comandant al gardei, s-a prezentat la comandantul batalionului numit protestînd în contra acestei volnicii și cerînd redarea armelor. La argumentarea că Garda este constituită p[entru] susținerea ordinei din Loco și jur, D-nul Maior Francisc Pleplar a redat 4 (patru) bucăți arme cu acea, că la depărtarea Batalionului se vor reda și celelalte, ceea ce pînă azi nu s-a făcut, deși Batalionul s-a depărtat.

Domnul Locotenent Nicolae Moga ne avînd altceva de predat, procesul-verbal după citire s-a încheiat.

D.c.m.s.

Georgiu Morar
locot[enent]

Nicolae Moga
locot[enent]

Verso:

COMANDA GARDEI NAȚIONALE ROMÂNE
DIN ORADEA MARE ȘI BIHOR

138/1919.
Prez. la 30/I. 1919

C.N.R. Loco:

Alăturat vă transpunem procesul verbal luat cu D-nul Locot[enent] Nic[olae] Moga, comandant al G.N.R. din Vadu Crișului.

L.S.

Herbay

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 169/1919, f. 1, original.

* raportează.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN DIN ORADEA MARE ȘI BIHOR

PROCES-VERBAL

luat în ședința din 30.I.1919 n. al C[omitetului] e[xecutiv] din Oradea Mare și Bihor.

Președinte: dr. Coriolan Pap; notar: dr. Valer Mărcuș.

Prezenți: R. Ciorogariu, dr. F. Stan, dr. D. Kiss, dr. Iuliu Kiss, dr. I. Ardelean, dr. V. Maior, dr. Gh. Miculaș, dr. S. Marta, dr. D. Mangra, dr. N. Zigre, dr. T. Popa, dr. S. Erdélyi, dr. V. Kirvai, dr. S. Andru, P. Fodor, Șt. Domocoș, A. Hõrvath.

Președintele raportează despre transcriptul subprefectului de conținutul introducerii substitului de protopretore Beliczay András și pretore Végħ András în locul protopretorelui român Cornel Bejan și pretorele român Victor Creț, aleși din partea poporului român și întărit din partea C.D. în cercul cu populație română Aleșd, fiind provocat C.N.R. să ia parte prin un esmis la actul de sus.

Se pune în dezbatere întrebarea, ce ținută să aibă C.N.R. față de procedura sus amintită?

Vorbind la obiect dr. D. Mangra, dr. N. Zigre, dr. F. Stan, dr. I. Ardelean și A. Horvath, că deoarece d-l C. Bejan și V. Creț au fost aleși din partea poporului român pe baza liberei dispunere a popoarelor și despre care act a luat cunoștință și C.D. pe lângă susținerea principiilor cordiale la îndepărtarea numiților numai poporul este îndreptățit și procedurii injuste a subprefectului* care calcă în picioare drepturile cele mai elementare ale principiilor de liberă dispunere — de loc nu i se poate da mână de ajutor —; iar de altă parte, dr. C. Pap, dr. Iuliu Kiss, I. Sfurlea fac propunerea ca, C.N.R. să fie reprezentat prin esmisul său la procedura amintită, a cărui activitate însă să stea exclusiv în faptul de protest, care fapt ar obține mult la liniștirea poporului.

Unanim se aduce hotărîrea ca, C[onsiliul] să nu dea mîna de ajutor subprefectului, de loc să nu fie reprezentat la actul de sus, să se facă protest în scris comisarului și subprefectului contra acestei proceduri, prin care C[onsiliul] vede nerespectate principiile de liberă dispunere ale popoarelor.

În legătură cu actul de sus se citește protestul sosit din partea comunelor și notariatelor aparținătoare cercului Aleșd, care încă se va transpune, atît comisarului, cît și subprefectului, în original.

D-l dr. C. Pap raportează referitor la transcrisul C.G.N.M. din Ardeal prin care urgentează rezolvarea recercării făcute — că în chestia sulevată a avut o convorbire cu adjutantul C.G.N.M., înțelegîndu-se ca, pînă la rezolvarea meritorică din partea C.D. din Sibiu, chestia gardelor

* vicecomitelui.

noastre se va respecta starea de „status quo“ fiind rezoluțiunea aceasta numai interimală.

Se ia la cunoștință.

Se citește procesul verbal prezentat, din comuna Săcădat, referitor la opțiunea cercului pentru a fi reprezentat în Marele Sfat Național Român prin presb. A. Muntean și preotul J. Tărău și actul de renunțare al d-lui Tărău.

Se ia la cunoștință cu rezoluțiunea ca, pentru esecutiva optării ppresb. A. Munteanu va fi recercat C.D. din Sibiu.

Președintele raportează că, în jalba d-lui S. Domocoș, se va induce o investigație prin o comisie mixtă, fiind provocați a lua parte la acest act prin 2 esmiși ai C[omitetu]lui, avînd și comisarul 2 esmiși de-ai lui.

Se ia la cunoștință și din partea C[omitetului], se încredințează a lua parte în această comisie d-l dr. A. Bozac, cpt. auditor și dr. V. Kirvai, prof[esor].

D-l dr. V. Kirvai raportează că, din partea comandantului pieții, Dutkai, a primit propunerea ca, pentru evitarea șicanărilor publicului român prin gară, să se esmită ofițeri români din garda n[ațională] r[omână] și să-și dea concursul la susținerea ordinii, garantînd că ofițerii esmiși nu vor avea neplăceri.

Propunerea făcută se primește la cazul dacă primim garanța sigurată prin transcris și comandantul respectiv va da ordin tuturor corporațiunilor menite pentru susținerea ordinii la respectarea ofițerilor esmiși din G.N.R.

Ședința ne avînd alt obiect la zi, s-a ridicat.

D.C.M.S.

Dr. Coriolan Pap
președinte

Dr. Valer Mărcuș
notar.

L.S.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dos. 23/1919, f. 1, original.

212.

1919 ianuarie 18/31, Tulcea.

STIMAT CONS[ILIU] NAȚ[IONAL] ROM[ÂN] COMITATENS!

După informațiunile primite de la direcțiunea domeniului episcopesc rom.cat. din Oradea Mare am recercat azi în persoană, în pusta Daszka, pe arendatorul D-nul Gyémánt și în Salonta direcțiunea societății pe acții „Magyar német részvénytársaság“* de la care am primit informa-

* Societatea pe acțiuni „Maghiaro-germană“ din Salonta.

țiunile că: ei ar fi învoiți a ne da în arendă pământul, dar, însă, neștiind că ce va aduce cu sine legea agrară și nu cunosc modalitățile prin care am ajunge la rezultat.

Pentru ca și noi să ne primim informațiunile clare în urmarea căroră să purcedem, avem onoare, pe lângă alăturarea sub ./.* a extrasului din protocolul ședinței Cons[iliului] îmbinat cu al antistiei comunale, ne rugăm cu toată onoarea să binevoiți a lua act despre dorința noastră și a ne da informațiunile de lipsă ca să putem ajunge cit de curînd la rezultat.

[Tulca, la 18/31 ianuarie 1919.

cu stimă,

Nestor Porumb

preș[edintele] Cons[iliului]
Naț[ional] Rom[ân]

Gheorghe Filip

not[arul] Cons[iliului]
Naț[ional] Rom[ân]

Ioan Roman

jude comunal

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 180/1919, f. 6, original.

213.

532/C. 1919

1919 ianuarie 31, Oradea.

Domnului

NICOLAE PRAȚIA, ÎNVĂȚĂTOR

în
Bucium — Poeni

La cererea Dv. dată în 10/23 ian[uarie]** vă trimitem 10 (zece) exemplare din broșura „Către poporul român“. Noi am scos în 10 000 de exemplare și la insistența publicului românesc am tipărit-o încă odată în 5 000 de exemplare, care le-am distribuit gratuit.

N-avem nimic contra să o tipăriți și Dv. dar numai cu condiția de a o scoate cu numele nostru, așa cum sînt și cele alăturate. Cel mult puteți adăugi, că o tipăriți Dv. cu autorizarea noastră. Dacă v-ați hotărît la aceasta, să ne trimiteți și nouă vreo 10 exemplare.

Oradea, la 31 ianuarie v. 1919.

prezident,

Secretar,

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 230/1919, f. 1, original.

* numărul. Vezi document nr. 209.

** Vezi document nr. 191.

DPEȘA DATA LA 1 FEBRUARIE 1919 ST.N. DE SUBLOCOTENENTUL
CEPLĂU, SUBCOMANDANT AL GĂRZII NAȚIONALE ROMÂNE
DIN VAD, CĂTRE CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN DIN ORADEA
MARE ȘI BIHOR

M-am prezentat azi 1 februarie a.c., înainte de amiază, la D-l proto-pretore* Beliczay din Aleșd și i-am cerut ca să vidimeze lista gardiștilor, probagînd-o cu subscrierea sa și cu sigiliul oficios. Mi-a denegat vidimarea listei zicînd: „Eu nu recunosc nici gardă românească, nici Consiliu Național Român, nici sfaturi sătești, eu recunosc numai jandarmerie și antistii comunale“.

Uitîndu-se la listă, a zis: „În ce limbă e formulată lista aceasta? Eu nu recunosc decît limba maghiară, eu sînt oficianț ungur, deci toate scriptele să mi se înainteze și prezinte în limba maghiară, eu nu recunosc limba română. Dacă voi observa chiar și cea mai mică mișcare în vreo comună, voi trimite o companie de soldați, iar dacă aceasta n-a fi de ajuns voi trimite un regiment, ori chiar și mai mulți.“

Ioan Ceplău

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 26, original.

PROCES-VERBAL

Luat în ședința din 1 Februarie 1919 n.a C.N.R. din Oradea Mare și Bihor.

Președinte: R. Ciorogariu;

notar: dr. V. Mărcuș.

Prezenți: Dr. I. Andru, Nicolae Bogdan, dr. I. Ciordaș, S. Domocoș, P. Fodor, A. Horvath, dr. V. Kirvai, dr. D. Kiss, dr. Gh. Miculaș, dr. Gh. Roxin, dr. N. Zigre.

1. Să pune în dezbatere raportul telefonic al sublocotenentului Petre Cepleu, subcomandantul G.N.R. din secția Aleșd, că în 1. II. a.c. s-a

* prim-pretor.

prezentat la protopretorele Beliczay Andras pentru vidimarea listei gardiștilor, — l-a întâmpinat cu observarea: „Eu nu recunosc nici garda română, nici C.N.R., nici limba română, eu sînt oficianț ungar, nu recunosc decît numai limba maghiară, deci toate scriptele să mi se înainteze și prezinte în limba maghiară.“

Unanim să aduce hotărîrea să se facă protest în scris comisarului maghiar, care să-l provoace la răspundere pe protopretorele sus numit, să se pretindă momentana amovare* a lui Beliczay dînd dovadă de neîncredere prin așa fapte de care nici în trecut nu s-au comis —, că nu aflăm garanțe în activitatea lui pentru respectarea principiilor de liberă dispunere a popoarelor, în fine faptul acesta să fie comunicat atît C.D. în Sibiu, cît și Legiunii române** din Pesta. Înainte de a face demersurile acestea însă e de dorit să fie provocat sublocot. Petru Cepleu, ca raportul obiecționat să-l facă și în scris.

2. D-l dr. Ioan Ciordaș, raportează despre întîmplările din 29/I 1919 din Beiuș aflătoare la actul Nr. 138/c prez., cu privire la dezarmarea G.N.R. din Beiuș — din partea ostașilor unguri.

b) despre adunarea socialiștilor din Beiuș, cetindu-să procesul verbal al ședinței comune al Consiliului Român, Maghiar și a muncitorilor din Beiuș, prin care se desmice comunicatul făcut în ziarul muncitorilor.

Cu regret se ia la cunoștință faptul dezarmării G.N.R. fără nici un motiv aducîndu-să hotărîrea ca să se facă protest la comitele suprem, la comandantul oastei care a înfăptuit dezarmarea, iar raportul de sub b) să ia la cunoștință pre lingă hotărîrea ca conținutul procesului cetit să fie comunicat cu comisarul guvernă și știrea din gazeta muncitorilor să fie dezmințită.

D-l Dr. S. Andru și N. Zigre raportează că în legătură cu incidentul din Beiuș pașii de protest deja s-au făcut la comitele suprem și pentru evitarea așor fel de nelegiuiri au primit propunerea din partea comandantului soldaților maghiari, ca gardele naționale române să fie reînarmate și să conlucre și pe mai departe pentru susținerea ordinii însă comanda supremă să fie în mîna comandantului maghiar, revocînd propunerea făcută pentru rezolvirea interminabilă.

Raportul făcut se ia la cunoștință și punîndu-se în dezbatere chestia... după obiecționarea ca să facem propunerea, deslușirea analoagă din Arad și cetîndu-se actele care se referesc la acest act, hotărîre meritorică nu să aduce, ci să încredințează din partea Consiliului de la dr. I. Ciordaș și dr. S. Andru să se pună în conțelegere cu comitele suprem și după lămurirea deplină a lucrărilor să facă propunerea acum descrisă.

Ce privește raportul d-lui dr. I. Ciordaș despre avizul primit referitor la reclamarea jandarmilor pe lingă susținerea gărzii române se face hotărîrea, că măcar Garda Națională Română asigură pe deplin asiguranta publică și reclamarea jandarmilor nu e de dorit, la caz de comandantul respectiv, comisarul guvernamental, insistă reînarmarea, nu

* înlocuire.

** Legației române.

ne vom opune și îi asigură conlucrarea, însă pretindem delăturarea ostașilor înarmați maghiari din Beiuș, care fără motiv au ajuns acolo.

Raportul care conține deținerea comandantului Gărzii Naționale Române din Rogoz — stegar Mangra și întâmplările din Holod aflătoare la Nr. 747/C prez., că numitul comandant, fiind dezarmată Garda Națională Română din comunele numite, dînsul a fost maltratată din partea ostașilor care au înfăptuit dezarmarea.

Cu regret se ia la cunoștință și se face protest la comanda soldaților care aparțin comandai V „Parancsnokság”, la comisarul guvernial și în fine la comandantul trupelor maghiare din Ardeal, cerînd reabilitarea deplină.

Cu privire la recercarea comitelui suprem sosit sub nr. de exhibit 485/C prez. 1919 n. că în comuna Beliu afirmativ s-a introdus pedeapsa de băț, se aduce hotărîrea, ca comandantul secției să fie provocat, să raporteze Consiliului, întrucît iarăși prinde adevărului faptul de sus, la a cui inițiativă s-a înființat pedeapsa, față de cine și pentru ce fapt s-a executat, în cite rînduri, iar la caz dacă faptul amintit corespunde adevărului: momentan să fie sustată pedeapsa.

D-l dr. Iuliu Kiss, adv. din Marghita, raportează că a fost deținut din partea ostașilor, transportat la Careiul Mare, în fine la Oradea-Mare, unde la intervenția Consiliului a fost eliberat — după ce pașii de protest de I. Kiss i-a făcut — cu regret se ia la cunoștință.

Se citește raportul telefonic al Legiunii Române din Budapesta cu privire la servirea certificatelor de călătorie și să aduce hotărîrea că în viitor certificate să se dea numai în cazurile cele mai urgente, să fie prevăzute și numai aceia să primească, care sînt cunoscuți și oameni de încredere.

În fine d-l dr. N. Zigre face propunerea, ca să se facă demersurile recerute, ca ofițerii români înrolați în Garda Națională Română să își primească salariul de 3 luni, care pînă acum din partea erariului n-a fost licvidat.

Comisarul guvernial se va recerca prin un transcris să licvideze competența ofițerilor.

Sedința — nefiind alt obiect — s-a ridicat.

D.c.m.s.

ss/Roman Ciorogariu
președinte

ss/Dr.Valer Mărcuș
notar

Arh. St. București, fond C.N.R. din Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 24/1919, f. 1—2;
Publicat de A. Porțeanu, Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România, în „Crisia”, vol. V, Oradea, 1975, f. 241—243.

PROCES-VERBAL

luat în ședința din 2 februarie 1919 n., a C.N.R. din Oradea Mare și Bihor, ținută în localitatea oficioasă a biroului său, la orele 5 p.m.

Președinte: Romul R. Ciorogariu; notar: dr. Valer Mărcuș. Prezenți: dr. S. Andru, dr. I. Boroș, dr. I. Ciordaș, dr. S. Erdélyi, dr. Demetriu Kiss, dr. Iuliu Kiss, dr. V. Maior, dr. S. Marta, dr. Gh. Miculaș, dr. F. Stan, dr. N. Zigre.

Domnii dr. S. Andru și dr. I. Ciordaș raportează despre rezultatul pertractării avute cu comitele suprem și comandantul gardelor maghiare din Ardeal, referitoare la comanda supremă a tuturor gardelor, respectiv la reinarmarea gardelor române din comitat și conlucrarea din viitor a gardelor, cetindu-se totodată și transcrisul referitor cu data din 2 februarie cu Nr. 149/C.pres.

Se pune în dezbatere chestia sulevată și după diferite obiecționări se aduce următoarea hotărîre:

„Referindu-ne la transcrisul D-Voastră cu Nr. 149/C.pres. 1919 C.N.R. din Oradea Mare și Bihor în ședința de azi a hotărît următoarele:

Deoarece nu se respectă principiile de liberă dispunere a popoarelor, iar cu contribuțiile poporului român nu organele aceluia dispun, — mai departe deoarece în starea de prezent puterea armată, ici-colo, a desființat gardele cu volnicie, fără de nici o cercetare premengătoare, pe lângă periclitarea siguranței publice și a liniștii interne, și fiind principiul de frunte al C.N.R. susținerea ordinii — care de loc nu dorește a o conturba.

C.N.R. din Oradea Mare și Bihor — pînă la regularea definitivă a principiilor de liberă dispunere a popoarelor — transcrisul de sus al comandai l-a luat la cunoștință și l-a transpus spre știre, deodată cu avizul prezent, C.G.N.R.“

D-l Ș. Domocoș face propunerea ca, pentru evitarea insultelor făcute din partea ostașilor unguri față de călătorii români, să se introducă din nou inspecția de gară.

Propunerea făcută în principiu se primește și pentru executivă se reacearcă C.G.N.R. să facă pașii necesari întru acest scop la locurile competente.

În fine, d-l dr. I. Ciordaș raportează că referitor la abuzurile comise din partea protopretorului A. Beliczay, comisarul guvernial, încă judecă ținuta numitului și îl va provoca la răspundere pentru faptul din 1 februarie, punind în vedere cercetare față de el.

Se ia la cunoștință și ne fiind alt obiect la ordinul zilei ședința s-a ridicat.

D.c.m.s.

Roman Ciorogariu
președinte

Dr. Valer Mărcuș
notar

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 25/1919, f. 1, original.

ONORATĂ REDACȚIUNE!

În scopul cunoașterii stării de fapt reală în privința celor cuprinse în articolul „Din nou s-a restabilit administrația ungurească în plasa Aleșd“ publicat în numărul din 1 februarie 1919 a ziarului Nagyváradi Napló, vă rog a da loc în ziarul Dv. și celor de mai jos:

Nu corespunde adevărului acea afirmațiune a articolului amintit, prin care se susține că: „Prim-pretorul onorific al plășii Aleșd, Corneliu Bejan, bazându-se pur și simplu pe hotărîrea de la Alba-Iulia, fără nici o formalitate, a preluat conducerea administrativă a plășii Aleșd“.*

Adevărul este că adunarea din Aleșd, (din) 15 decembrie 1918, a populației române din plasa Aleșd, a hotărît preluarea administrației, incredințînd conducerea acesteia D-lui Corneliu Bejan, absolvînd totodată pe ungurul Barna Marjay de la postul de prim-pretor.

Aici nu vreau să discut, că oare procedura urmată de această adunare populară a fost cea legală ori ba, încît este de datorința presei oneste a reda, obiectiv, evenimentele, iar eu presupun că sînt îndreptățit a pretinde, în legătură cu evenimentele plășii Aleșd, respectul principiului „audiatur et altera pars“, în baza acestuia vă rog să binevoiți a publica în ziarul Dv. și procesul-verbal și protestul privitor acestei chestiuni și admise în adunarea comună din 23 ianuarie 1919 a Consiliului Național Român al plășii Aleșd, a notarilor și primarilor, precum și a Consiliilor Naționale Române din comunele plășii Aleșd, care proces-verbal și protest, la 29—30 ianuarie 1919, au fost prezentate atît Prefecturii cît și Subprefecturii județului Bihor și pe care, de altcum, Onorata Direcțiune le are la dispoziție și în biroul din Oradea al Consiliului Național Român al județului Bihor. Vă rog însă a publica în întregime aceste documente, pentru că, — dacă pînă azi — bazați pe informațiuni unilaterale și necontrolate — Dv. ați binevoit a vă interesa de întîmplările plășii Aleșd cu o abundență uimitoare de vorbărie și punîndu-le totdeauna în fața oglindei false a naționalismului greșit înțeles și prost uzat, — după cunoașterea punctului de vedere al părții adverse, atît marele public cît și D-voastră veți fi convinși, că în plasa Aleșd nimeni nu s-a jucat nici de a „autodeterminare“ și nici de a „naționalism“, ci, cei cu ochi au fost martorii desfășurării actului întii al unei mărunte dar cu atît mai interesante tragedii politice, care însă chiar pentru că din punct de vedere al organizației politice în viitorul apropiat servește un memento nu numai pentru partidul social-democrat, care luptă și singerează pentru salvarea efectelor revoluției, dar și pentru Guvernul Ungar, care se declară a fi democratic, este și de interes public și privește țara întreagă, pentru că lasă o privire asupra activității subminătoare și dusă pe după culise de „stăpînii județelor“ în scopul ca — prin împlinirea posturilor publice prin devotați de ai lor — să acapareze și să mînuzeze puterea publică.

D-voastră priviți, numai prisma naționalismului părtinitor, întîmplările ce au avut loc în plasa Aleșd, ce denotă că v-ați informat de la „stă-

* Vezi „Nagyváradi Napló“, anul XXII, nr. 26, 1 februarie 1919.

pînii județului“, pentru că, doar și în trecut acești domni tot în postavul naționalismului feroce își învăleau micile daroieri și jucării, care joc nefast a servit la urmă izvorul unei tragedii mondiale, fără ca valurile atîtor amar de lacrimi și sînge să fi întinat pe cît de puțin costumul din postav al acestor actori siniștri.

Károlyi a declarat în fața Consiliului Universitar că revoluția nu s-a stins cu data de 31 Octomvrie 1918, — că acela înseamnă un schimb general de regim și că guvernul născut din revoluție e nevoit a desconsidera multe formalități. (Ziarul Világ din Budapesta, anul X, No. 28, pagina 5.). Oare unde s-a realizat această schimbare de regim și cari sînt aceia cari sfidează anumite formalisme? Se poate că guvernul de bunăcredință și bine intenționat, în chestiuni generale care privesc țara întreagă, să calce peste formalități, nu se vede însă nici cea mai mică schimbare de regim, persoane și metode la județe, unde formalismele învechite și pătrunse de mucegai au devenit tabu, nu pot fi atinse, nici restrînse, căci doar ele dau cele mai solide baze domniei crăișorilor județeni și, doară, în scopul conservării acestor domnii au fost născocite și intact susținute. Cînd sînt în primejdie aceste formalisme, stăpînii județului prind spada și numai atunci, cînd voința poporului zingănește porțile acestor cetăui nebiruite ale stăpînitorilor județeni, se poate vedea, cît de mulți sînt, cît de războinici, cît de puțin revoluționari și neînfrinați reacționari!

În plasa Aleșd a ales poporul din popor. Și prin acest fapt a dat prima bătaie de ciocan în poarta împutezită a îmbătrînitului județ și ce spaimă, ce fugă fără cap, s-au născut în zidurile învechite în urma ei! „La arme cetățeni, țara e în pericol, sufulcă-te presă“ — strigau cu toții, deși nu s-a întîmplat altceva, decît, că s-a dat o lovitură unui regim devenit corupt și s-a bătut una în poarta celui din urmă cuib al dominației unei clase sociale! Pentru ce acești domni nu strigă, că e primejduită revoluția și amenințată democrația, căci, doară, azi aceste sînt lozincile!? Pentru ce zbiară, că românii se joacă de a „autodeterminare“ și de a „crăișori“? Vă spun eu: pentru că cea mai puternică cetățuie a dominației unei clase sociale a fost județul și pînă cînd această instituțiune stă în picioare, trăiește și speranța, că va reinvia regimul dominației de clasă. Pe ei numai acele lovituri îi dor care dau în județ? Revoluția, dezmembrarea țării sînt fleacuri, pentru că, dacă județul, această floare cu miros de mocirlă, îi va supraviețui, atunci e salvată clasa și puterea ei care vor pîndi momentul prielnic pentru acapararea stăpînirii? Las să se joace poporul mitocan de-a revoluția, să-l asasineze pe Tisza, instituiască chiar un guvern curat socialist, numească prefecți din ori ce partid politic, — numai posturile subprefecților, prim-notarilor și prim-pretorilor să rămînă neatînse, pentru că aci se începe județul, iar județul a mai fost salvator de patrie și între alte împrejurări grele, și în urma tradiției, trebuie să fie salvator de patrie și azi?

Așa e, că imediat ce ridicăm nițel vălul de postav * al naționalismului, vom vedea altă situație și vom descoperi alt scop în evenimentele din plasa Aleșd? Așa e, că este lămurit, că: nu în alegerea de prim-pretori zace vina mare a românilor din aceasta plasă, căci doară în această privință guvernul ungar acum este gata a recunoaște dreptul de

* Cuvînt ilizibil.

autonomie a ținuturilor românești?! Și apoi vina cea mai mare nici nu stă în faptul, că poporul a voit ceva, ci în împrejurarea că a voit așa ceva, ce pînă atunci n-a fost băgat în seamă de către revoluționari: a voit să dărîme instituțiunea județului, cea mai puternică cetățuie a contrarevoluționarilor?

Onorată Redacțiune! Vă rog să primiți conștiincios și să judecați obiectiv aceste lucruri și veți vedea, că am deplină dreptate. Tot atunci însă trebuie să ajungeți la convingerea că, prin enumerarea reală și causală a evenimentelor din plasa Aleșd, prin cunoașterea scopului urmărit de părțile în luptă, în aceste întâmplări și prin publicarea sinceră a acestora, veți face cel mai mare serviciu revoluției și democrației adevărate, ba chiar și socialismului, demonstrînd, că poporul român din plasa Aleșd n-a făcut și n-a urmărit altceva, decît la ce avea drept prin chiar actul revoluției ungare, — pînă cînd județul și cei cari îl stăpîneau și îl stăpînesc și azi au procedat contrar spiritului revoluției urmînd o cale care neaparat va săpa mormîntul acesteia și ale tuturor efectelor ei democratice!

Temeinicia desvoltării mele de mai sus o probează neîndoielnic faptul, că prim-pretorul ungar nou numit, a doua zi după preluarea postului, s-a declarat în fața unui intelectual român: „nu recunosc nici un fel de consilii și gărzi naționale, ci numai antistii comunale și jandarmi, — nu vidimez lista gardiștilor români, — pretind să fie scrisă în ungurește, — la cea mai mică mișcare fiecare comună va primi o companie de soldați.“

Astfel de ton și dezorientare politică n-am întîmpinat nici sub regimul lui Tisza, și, dacă Domnului Subprefect i-a căzut atît de mult la inimă, ca în plasa Aleșd să aibă cuvînt numai voința D-sale și nu a poporului, cred, că trebuia să procedeze cu mai mult tact și precauțiune cel puțin în situația de azi.

În fine, încă numai atît: nici prim-pretorii onorifici Corneliu Bejan și Victor Crețiu, și nici subsemnatul nu am părăsit Aleșdul, cum scriați, — ne-am reîntors la Aleșd încă la 31 ianuarie 1919, de acolo vă dau acest răspuns, și, nu este adevărat, că românimea din plasa Aleșd ar fi primit cu vreo însuflețire instalarea noului prim-pretor ungar, — nici un suflet de român n-a asistat la această instalare.

Aleșd, la 2 Februarie 1919.

Ioan Sfirlea,
președintele Consiliului Național
Român din Plasa Aleșd.

Notă: Ziarul Nagyvárad Napló și în urmă, și alte ziare ungurești, au refuzat publicarea acestui articol scris în ungurește, pe care apoi chiar din acest motiv l-a publicat „Românul“ din Arad, pare-mi-se în traducerea Domnului Dr. Lazar Iacob, azi profesor la Academia de Drept din Oradea.

Cu stimă
ss. *Ioan Sfirlea*

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, Cabinetul Prefectului, inv. 24, dosar 395 a, f. 18—19, copie.

On. CONSILIU NAȚIONAL!

Substitutul notarial din comuna noastră a cerut, de la comitele suprem, denumirea mea de substitut conducător al matricolelor de stat din loc. În declarația, respectiv învoirea consistorială pentru denumirea mea, este zicerea: „amennyiben esküt kívánának tőle, azt a román nemzeti tanács előtt teszi le“ (hát ne kíványanak* — obs. mea). Actele mi-au ajuns în mină, observînd că protopretorele tractual a substras cu „roșu“ zicerea de sus, mai spunîndu-mi, totodată, că nu crede să succeadă denumirea mea („nehezen fog menni**”*) pentru că se cere depunerea jurămîntului pentru Consiliul Național Român.

Rugarea de denumire, cu actele, în decursul săptămîinii curente, vor ajunge în mîinile comitelui suprem; rog deci On. Consiliu — ca după putință — să binevoiască a interveni la comite, să nu facă piedică denumirii mele, prin ce aș cădea de la un micșor venit, ne mai amintind de venitul „moral“ servind cauza națională.

Notar în sat, acum de o lună, n-avem și denumirea mea din puncte de vedere apreciable, — acum — ar fi foarte favorabilă și cauzei noastre.

Mulțumindu-vă înainte, sînt

Al. On. Consiliu

M[ezö] Peterd,*** la 20 ian./2 faur 1919.

devotat:

Alexandru Sala
dascăl

Întru toate mă alătur!

Teodor Pătcăș
paroh. ort. rom.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 197/1919, f. 1, original.

ONORATULUI CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN

Oradea-Mare

Consiliile naționale române și antistiile comunale din cercul Aleșdu-lui, în adunarea ținută în 23 ianuarie a.c. în cancelaria D-lui protopretore cercual, a decis cum că în cazul acela cînd D-l vicecomite al comitatului

* „Dacă ar dori jurămînt din partea lui, accsta îl va depune în fața Consiliului Național Român“ (Dar să nu dorească).

** „Se va realiza greu“.

*** Localitate din R. P. Ungară.

în postul de protopretore al Aleşduului ar denumi un alt protopretore care nu este ales de popor — la trimisul D-lui vicecomite nu i se va supune ordinelor date în calitate de protopretore, nu le execută şi cu un cuvînt nu îl recunoaşte de protopretore.

Subscrisul, ca notar al cercului Țețchei și al Peșterei, instituit de Consiliul N[ățional] R[omân], am depus jurămîntul de credință consiliului și totodată am subscris și protocolul luat în ședința sus amintită.

În 31 ianuarie a.c. a fost denumit de prim-pretor al Aleşduului D-l Beliczay Andor care și-a și ocupat postul. Nevoind ca să vin în contracuzicere și să lucrău contra convingerii mele, cu ziua de azi am părăsit postul. Cassa de bani am încuiat-o, cheile sînt la mine, însă nu le predau numai la ordinul Consiliului N[ățional] R[omân] sau al d-lui protopretore Bejan.

De posturile de notar amintite nu abzic, tot dreptul la ele mi-l susțin.

Cu familie, cu tot, în ziua de azi am plecat acasă de unde numai la ordinul Consiliului Naț[ional] Rom[ân] mă voi întoarce, care mă va afla sub adresa de jos.

Oradea Mare, la 3 febr. 1919.

Cu stimă,
Laurențiu Platos
notar

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 192/1919, f. 1, original.

220.

452/1919

1919 februarie 4, Oradea.

A LATIN SZERTARTÁSÚ PÜSPÖKSÉG URADALMI IGAZGATÓSÁGÁNAK*

Nagyváradon

Tulka község földműves népének alig van 3500 hold szántóföldje és 300 községi legelője, amiből 3500 lélekre egyenként egy-egy hold szántóföld jut; ez a legszűkösebb napi eleség előteremtésére nem elég. Ennek orvoslására, a tulkai román nemzeti tanács felkért alábbi kérelme talmácsolására:

T. Címnek tekintélyes birtokait bérbe bírja a „Magyar-német r.t.“, melynek bérleményeit ugyancsak a tulkai földművesek munkálják meg,

* Vezi document nr. 209 și 212.

miért is méltányos és jogos azon kérelmük, miszerint ezen bérleti szerződést megszüntetve, T. Cím Tulka község lakosságának adja ki megfelelő bér mellett ezen jószágbirtokokat. A tulcai román nemzeti tanács a következő pusztákat óhajtják bérbevenni:

1. Nagypata puszta	1114 h	320	□ öl
2. Kispata puszta	721 h	480	„
3. Kis Tulka	397 h	480	„
4. Ősi puszta	1181 h	1280	„
5. Daszka puszta	872 h	1275	„
összesen	4287 hold	795	□ öl

területtel.

Mindezek alapján kérjük, hogy fentnevezett község földműves népének kérelmét méltányolva, ezen kérelmüket teljesítve, bennünket a feltetelek közlése mellett értesíteni méltóztassék.

Nagyvárad, 1919. febr. 4.

titkár

elnök

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 180/1919, f. 3, concept, lb. maghiară.

452 1919

ADMINISTRAȚIA DOMENIULUI EPISCOPIEI DE RIT LATIN

Oradea

Țărănimea din comuna Tulca are aproximativ 3 500 iugăre pământ arător și 300 pășune comunală, din care revine (din cele 3 500 de sulete) câte un iugăr fiecăruia. Acesta nu este suficient nici măcar pentru producerea minimului de hrană. Pentru rezolvarea acestei situații Consiliul Național Român din Tulca m-a solicitat să transmit următoarea cerere:

Considerabila avere pe care o dețineți este arendată „Societății pe acțiuni Maghiaro-Germane“, și este cultivată de către țărani din Tulca. Din această cauză este justificată cererea lor de a sista acest contract de arendare și a li se arenda contra unei taxe corespunzătoare. Consiliul Național Român din Tulca dorește să ia în arendă următoarele predii, avind suprafața de:

1. Prediul Nagypata	1 114 iugăre	320 stinjeni
2. „ Kispata	721	480
3. „ Kis Tulka	397	480
4. „ Ioșia	1 181	1 280
5. „ Daszka	872	1 275
Total	4 287	795

Pe baza celor arătate vă rugăm să luați în considerare cererea țăranilor din localitatea de mai sus și să o onorați, totodată, aducându-ne la cunoștință condițiile de arendare.

Oradea, la 4 februarie 1919.

secretar

președinte

BIHARVÁRMEGYE ALISPÁNJÁTÓL

Keszthelyi Zoltán vármegyei főjegyző az élesdi főszolgabírói hivatalok Beliczay Andor helyettes főszolgabírónak történt átadása alkalmával felvett jegyzőkönyvet bemutatja.

Véghatározat

Az élesdi főszolgabírói hivatalhoz szolgálattételre beosztott Bezsán Kornél szolgabírót, tb. főszolgabíró és Krecz Viktor szolgabíró, tb. főszolgabíró ellen az 1886. évi XXIII. t.c.z.1. §-ába ütköző fegyelmi vétség elkövetése miatt a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálatot elrendelem és úgy Bezsán Kornélt, valamint Kretz Viktort az 1919 évi február hó 1-től, kezdődőleg, állásaiktól fizetésük 1/3-ada élvezetében való meghagyásával, a főispán Kormánybiztos által helyettesként kirendelt Beliczay Andor részére történt hivatal átadása alkalmával helyettem eljáró Keszthelyi Zoltán főjegyző részéről nevezettek felfüggesztése iránt tett intézkedésének jóváhagyó tudomásul vétele mellett, felfüggesztem.

Ezen véghatározatomnak jogerőre emelkedése után a vizsgálat megtartásával Dr. Fényes Ödön tisztii alügyészt megbízom.

Indokok

A fegyelmi eljárást megelőző vizsgálatot azért kellett elrendelnem, mivel a hozzám beérkezett jelentés szerint az élesdi járás román ajkú lakossága által főszolgabíróvá történt megválasztást illetve kinevezést Bezsán Kornél, szolgabíróvá történt kinevezést pedig Krecz Viktor elfogadta, holott ők tudták és nekik tudniok kellett, hogy ezen állások üresedésben nincsenek, és saját jelentésük szerint minden kényszerítő ok nélkül a Román Nemzeti Tanács előtt az esküt letette, holott sem a járás összlakosai sem pedig különlegesen a járás román ajkú lakosai részére az 1886. évi XXI. t.c.z. valamint a hatályban fennálló bármely más törvény ily választási jogot nem biztosít, ez által tehát az eddig viselt állásaikba történt beiktatás alkalmával letett esküjüket megszegték, mely cselekményük megtorlatlanul nem maradhat. De el volt rendelendő a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálat Bezsán Kornél ellen azért is, mert a nagyszabani Román Kormányzó Tanácstól élelmezési kormánybiztosi állást fogadott el, mely állás a szolgabírói állással összeférhetetlen, és ama felhívásomnak, hogy vagy a szolgabírói vagy a kormánybiztosi állásról mondjon le, és ebből folyólag fennálló összeférhetetlenséget szüntesse meg eleget nem tett, mi által hivatali előjáróival szemben olyan engedtelenséget tanúsított ami a fegyelmi vétség tényálladékát az idézett törvény 86. §-ában meghatározott hivatali eskü tartalmára tekintettel kimeríti.

És végül el kellett rendelnem a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálatot azért is, mert a főszolgabírói hivatalnak Biharvármegye Főispánja Kormánybiztosa által helyettesített Beliczay Andor tb. főszolgabírónak

leendő átadására kitűzött határidőben sem Bezsán Kornél, sem Krecz Viktor a járás székhelyén Élesden avagy a járás területén nem tartózkodtak, hanem azt előzetes bejelentés és engedély nélkül elhagyták, ami által olyan cselekményt, illetve mulasztást követtek el, mely a fegyelmi vétség ismérveit szintén kimeríti.

Mínt hogy terheltek ezen felsorolt mulasztásai és ténykedései oly súlyosak, hogy beigazolás esetén a legsúlyosabb büntetést is vonhatják maguk után, és mert a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálat lefolytatásának érdeke is kívánja az állásuktól való felfüggesztést szintén el kellett rendelni.

Mely véghatározatom Biharvármegye Főispánjával, Dr. Fényes Ödön tiszti alügyészét, Bezsán Kornél szolgabíró, tb. főszolgabíróval és Krecz Viktor szolgabíró, tb. főszolgabíróval azzal közlöm, hogy ezen véghatározatom ellen érdekelteknek jogukban áll a kézhez vételtől számítandó 15 nap alatt felebbezással élni, mely felebbezés közvetlenül nálam lesz beadható, azonban ezen véghatározatomnak a felfüggesztést kimondó része az 1886. évi XXIII. t.cz. 4. §-a rendelkezése alapján fellebbezés esetében is végrehajtandó.

Nagyvárad, 1919 évi február hó 4-én.

aláírás kiolvashatatlan
alispán.

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar 397, f. 151, original, lb. maghiară.

Nr. 1960
1919

VICECOMITELE COMITATULUI BIHOR

Keszthelyi Zoltán, prim-notar comitatens, prezintă procesul-verbal încheiat cu prilejul predării oficiului prim-preturii din Aleșd, prim-pretorului suplinitor Beliczay Andor.

Hotărîre:

Din cauza comiterii abaterii disciplinare, împotriva legii XXIII din 1886, paragraful 1, de către pretorii Bejan Cornel și Creț Victor, ca primii pretori onorifici, detașați la oficiul prim-preturii din Aleșd, dispun cercetarea preliminară a anchetei disciplinare și îi suspend din funcții pe Bejan Cornel, precum și pe Creț Victor, începînd cu 1 februarie 1919, cu menținerea dreptului la 1/3 din salariu, cu ocazia predării oficiului lui Beliczay Andor, numit ca locțiitor de către comitele comisar guvernamental, luînd la cunoștință măsurile de suspendare întreprinse împotriva numiților de către delegatul meu Keszthelyi Zoltán, prim-notar.

După ridicarea hotărîrii mele la valoare de drept, încredințez cu efectuarea cercetării pe Dr. Fényes Ödön, subprocuror.

Expunere de motive

A trebuit să dispun cercetarea preliminară a anchetei disciplinare pentru că, conform rapoartelor sosite la mine, Bejan Cornel ales, respectiv numit, ca prim-pretor de către populația românească, din Aleșd, a acceptat însă numirea lui Creț Victor ca pretor, cu toate că ei știau și ei trebuiau să știe, că aceste posturi nu sînt vacante și conform propriilor lor declarații, au depus jurămînt în fața Consiliului Național Român, fără nici un motiv de constrîngere, pe cînd legea XXI din 1886 precum și oricare alte legi în vigoare, nu asigură un asemenea drept de alegere nici tuturor locuitorilor plășii și nici în mod special locuitorilor români din plasă, și prin aceasta deci, și-au călcat jurămîntul cu prilejul instalării lor în posturile îndeplinite pînă acum, care fapte nu pot rămîne nesancționate. Dar, a fost dispusă cercetarea preliminară a anchetei disciplinare împotriva lui Bejan Cornel și pentru că a acceptat funcția de comisar guvernamental al aprovizionării din partea Consiliului Dirigent Român de la Sibiu, care funcție este incompatibilă cu funcția de pretor și nu a satisfăcut cea somație a mea, ca să renunțe ori la postul de pretor, ori la cel de comisar guvernamental și să pună capăt incompatibilității rezultate din aceasta, prin care a săvîrșit față de superiorii săi, o asemenea nesupunere, care întrunește elementele constitutive ale unei abateri disciplinare, prevăzută la paragraful 86 a legii amintite privind jurămîntul de serviciu.

Și în sfîrșit, a trebuit să dispun cercetarea preliminară a anchetei disciplinare și pentru că la termenul stabilit de către comitele comisar guvernamental al comitatului Bihor, pentru predarea oficiului prim-preturii lui Beliczay Andor ca prim-pretor onorific, nici Bejan Cornel nici Creț Victor nu s-au aflat în reședința sau pe teritoriul plășii, ci le-au părăsit fără raport prealabil sau permisiune, prin care au săvîrșit un act, respectiv neglijență, care deasemenea întrunește elementele constitutive ale abaterii disciplinare. Întrucît au comis aceste neglijențe și acțiuni înșirate mai sus, atît de grave, că în cazul adevăririi lor, aduc după ele cea mai grea pedeapsă și pentru că și interesul cursului cercetării preliminare a anchetei disciplinare o cere, a trebuit să dispunem suspendarea din funcțiile lor.

Care hotărîre definitivă, o comunic comitelui comitatului Bihor, subprocurorului Dr. Fényes Ödön, pretorului Bejan Cornel prim-pretor onorific și pretorului Creț Victor prim-pretor onorific, cu mențiunea că, împotriva acestei hotărîri definitive a mea, cei interesați au dreptul, în timp de 15 zile de la primirea ei în mîină, să facă recurs, care recurs îmi va fi înaintat mie, însă cea parte a hotărîrii privind suspendarea, pe baza paragrafului 4 a legii XXIII din 1886 și în caz de recurs se execută.

Oradea, la 4 februarie 1919.

ss. indescifrabil

vicecomite

RENDELET

1. Munkás tanács ezennel elrendeli a szalárdi nagybirtoknak azonnali felaprózását és a szegény nép között azonnali felosztását oly formán, hogy minden hajléktalan megkapja a véghatározat szerint előirányított földbirtokot, hogy megszűnjön a lázongás és a szükség.

2. Elrendeli a munkástanács, hogy a magántulajdon 20 az az húsz holdig mindenkinek saját tulajdona marad és az újonnan kiosztott terület szintén a követelés szerint mindenkinek aszerint lesz örökös birtoka, amiképpen a követelés kívánja.

3. Követeli a munkás tanács a jelen gazdaságban az őszi rekvirálásnál megmaradt búzából a Szalárd község ellátatlanai részére lefoglalni.

Kelt Szalárdon 1919 4/2.

P.H.

Sipos Imre

munkástanács elnöke

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, Cabinetul Prefectului, inv. 24, dosar 390 a, f. 13, original, lb. maghiară.

ORDIN

1. Sfatul muncitoresc ordonă parcelarea imediată a moșiilor mari din Sălard și împărțirea lor imediată între populația săracă, în așa mod, ca cei fără adăpost să primească pământul stabilit conform hotărâri luate, astfel punindu-se capăt răzvrătirilor și sărăciei.

2. Sfatul muncitoresc ordonă ca să rămână în proprietate privată 20, adică douăzeci iugăre pământ, iar pământul împărțit după nevoile fiecăruia să constituie deasemenea proprietate pe veci.

3. Sfatul muncitoresc sechestrează pentru cei lipsiți din comuna Sălard, grîul rămas în urma rechizițiilor din toamna trecută.

Sălard, la 4 februarie 1919.

L.S.

Sipos Emeric

președintele sfatului
muncitoresc.

PROTOCOL

luat la 4/II.1919 n., în comuna Răbăgani, în chestia descrisă, în prezența membrilor Cons[iliului] Naț[ional] Rom[ân] și anume: Ioan Roșu președinte, Traian Gal, Gavril Dancea, Simion Morar, Teodor Borz, Pavel Dărăban, Dimitrie Henț și membrii artistiei comunale.

D-l locotenent Vasile Seliștean, comandantul Gardei Naționale din Răbăgani, aduce la cunoștința Consiliului Național că sîmbătă, în ziua de 1 februarie 1919 nou, în absența D-lui, o grupă de vreo 15 soldați maghiari s-au prezentat fără nici o înșinuare* anterioară în comuna Răbăgani, au intrat în cazarma gardei și fără a se legitima, că cine sînt, de unde vin și cine le-a dat mandatul, cu un cuvînt, fără de a dovedi plenipotență în regulă de nici unde, au dezarmat garda și le-a confiscat nu numai armele ci și steagul, care e proprietatea comunei și a fost așezat provizor pe edificiul în care era garda națională rom[ână] încvartirată. Îndată ce garda națională rom[ână] de sub întrebare ar fi fost îndepărtată de acolo și steagul s-ar fi îndepărtat. Tot aceea grupă de soldați, se vorbește că au confiscat și cheia localității.** Roagă Consiliul Național din loc să deie mîină de ajutor, întru a ne putea pune la adăpost față de atari proceduri ilegale, ceea ce:

Consiliul anunță că pe cînd de o parte declară a accepta și a se supune dispozițiunilor legale ce vin de la organele chemate mai înalte, de altă parte nu se poate supune și nu poate accepta abuzuri de putere și proceduri ilegale, ca acelea din cazul de față și în consecință cere ca, consiliul cercual, să intervină spre a ni se restitui toate obiectele confiscate, în special steagul, care și la noi, ca și în alte locuri a fost afișat pe baza dreptului de liberă dispunere a popoarelor, care principii au fost acceptate și aplicate pe întreg întinsul Ungariei. La aceasta nu au avut drept, nici pentru aceea că, cazarma formează proprietatea privată a D-lui preot Terentie Moga și a D-lui notar Teodor Ciumpe. Iar dacă au fost în sălaș jandarmii în acel local, aceia de un timp mai îndelungat s-au depărtat, iar chiria a expirat și nici nu se plătește. Că nu au avut drept se poate vedea și de acolo, că însuși D-l protopretor cercual a declarat că nu a avut nici o cunoștință despre cele petrecute în Răbăgani.

Răbăgani,

Datul de sus:

Pentru consiliu:

Ioan Roșu
președinte.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 210/1919, f. 1, original.

* înștiințare.

** localului.

1919 februarie 5, Beiuș.

Consiliul Național Român din Oradea Mare și Bihor

Prezentat la 6 februarie 1919.

Nr. 496, C. pres. 1919.

Pentru rezolvare se transpune la Consiliul Național Român Comita-tens, — observînd, că grupa, care a dezarmat garda din Răbăgani fără de nici un motiv, este partea integrantă a trupei, care a venit să ocupe linia ferată Oradea—Vașcău și că grupa aceasta se susține la gara din Sim-băta—Rogoz. Ar fi de dorit ca, chiar în interesul ordinei publice, garda să fie numaidecît reînarmată.

Beiuș, la 5 februarie 1919 st.n.

Dr. I. Ciordaș
președinte C.N.R.

Verso:

Se transpune Comandei G.N.R. pentru a dispune în merit.*
Oradea-Mare, la 7/II.1919

L.S.

Chirila
p. secretar

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 210/1919, f. 2, ori-ginal.

1919 ianuarie 23/5 februarie, Oradea.

Consiliul Național Român din Oradea Mare și Bihor

Prezentat la 29 ianuarie 1919.

Nr. 415/C. pres. 1919 cu 1 adnexă.

SFATULUI NAȚIONAL ROMÂN

Gheghia de Criș

La cererile Dvs. înaintate aici cu procesul verbal al ședinței din 12 ianuarie a.c.,** vă dăm următoarele lămuriri:

* Vezi document nr. 223.

** Vezi document nr. 175.

ad.1. Faptul că familia Batthyányi folosește de 70 ani pădurea „Cătușa“, „Tiunșul“ și „Arbori“, nu îndreptățește momentan comuna să pretindă restituirea ei și încă fără nici o plată.

ad.2. Pământul de 391 iugăre cadastrale din hotarul comunei (pădure și pășune) a contelui Zichy, deocamdată, să-l cereți în chirie de la directorul domeniului, ori direct, ori prin mijlocirea noastră.

Rezolvarea chestiilor de o astfel de natură, definitiv se vor deslega numai după executarea reformei agrare. Și pînă atunci vom ținea în evidență cererea Dv. dar la vremea sa să reveniți și Dv. asupra ei.

Oradea, la 23 ianuarie/5 II.1919.

secretar

viceprezident

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bhor, inv. 840, dosar 162/1919, f. 3, original.

226.

1919 februarie 6, Șauaiecu.

ONORAT CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN

Comuna Șauaiecu, spune tradiția, pe vremuri era o comună frunțasă română. Intendenții de la bunurile Capitlului latin de Oradea Mare, cu încetul, au desmoștenit populația română* și au înlocuit cu venetici tăuți, nemți și unguri, pe care apoi i-au unгурizat de-a binelea. La această lucrare neomenească i-au ajutat și holera din anul 1873, cînd imobilele orfanilor noștri le cumpărau pe prețuri bagatele, iar orfanilor le puneau toiagul pribegiei în mină.

Puținii români rămași s-au susținut ca prin minune, cu atît mai virtos cu cît și îndrumătorii destinelor lor nu prea multă atenție le-au dat (ca) nu cumva să se strice cu stăpînii situației. Așa vegetînd, ajungem la anul 1910 sept[embrie] 30, cînd nepăsarea și a micului popor și a îndrumătorilor lui le aruncă și cea din urmă pietricică de sub picioare, nesatisfăcînd legilor draconice a lui Apponyi, ba nici că-și insinuă dreptul la subsidiul de stat, pentru întregirea salariului învățătoresc ce-l avea mai înainte. Astfel, comuna noastră bisericească își pierde dreptul de a mai susține școala cu caracter confesional.

Între astfel de împrejurări, ajuns în Șauaiecu la anul 1911, am fost silit să primesc lupta ce mi se îmbia din partea comunei politice, a comitatului și a guvernului ungar, care în 10 ianuarie 1912 decretează înființarea școlii comunale, — pentru reînnoirea școlii confesionale, care luptă,

* Deposedarea populației românești de bunuri și trecerea lor în proprietatea coloniștilor aduși de autoritățile statului ungar.

după multe alergări și umiliri a câștigat-o comunitatea bisericească, — obținind totodată și promisiunea factorilor competenți, că ne vor sprijini să câștigăm și întregirea salariului învățătoresc.

Nu mai lungesc trista poveste cu expunerea piedicilor ce-am avut să înlătur pînă la 1 iulie 1914, cînd sala de învățămînt — confortată amăsurat recerînțelor timpului — stă gata să primească pe prietenii lui Hristos și nădejdea neamului de miine, așa că nici legea apponiană nu o poate excepționa, — și a neajunsurilor cu care ne-am luptat pînă la 1917—1918, 1918—1919, ci stăm la acești 2 ani, cînd ca să nu se întreprună continuitatea învățămîntului, — prin ce ne-am putea periclita dreptul la întregirea salariului, — am rugat pe Preaveneratul Ordinariat episcopesc ca să ne dea, — pe baza ordinațiunii ministeriale — care în lipsa de învățător îndreptățește și pe preparanzi la substituire — un preparand substituit.

Rugarea ni se împlinește pe lingă condițiunea să asigurăm proviziunea învățătorului substituit. „Ut res publica detrimentum non capeat“ pe lingă toată sărăcia și greul vremurilor m-am văzut nevoit să primesc condițiunea și astfel de 2 ani prevăd pe învățătorul substituit pentru uzufuctul celor 5 jugăre de pămînt estimat „în actul Dotațional“ în 71 de coroane.

Regret că trebuie să mărturisesc acest adevăr, care înfățișează afa-cerea și ca o „Laudă proprie“, însă D-zeu știe și vede bine, că nu mă conturbă o atare ambiție, ci altcum nu s-ar putea vedea limpede adevăratul tablou al lucrurilor.

Onorat Consiliu Național Român! Din cele înșirate pînă aici, se vede limpede, că soarta școlii românești din Șauaieu — a acestei fortărețe a neamului — planează în aer. De aceea, cu cea mai neînsemnată pază în turnul de veghe a neamului și a bisericii, însă țin de cea mai sfîntă datorință a Vă atrage mult prețuita și binevoitoarea atenție asupra acestei împrejurări și a Vă ruga respectuos să binevoiți a ne întinde pe viitor — un ajutor, din care să putem întregi leafa învățătorului, iar pentru învățătorul substituit de prezent, Ioan Orbai, dacă nu mai aflați de echitabil să-i acordați după împrejurări — un ajutor, prin care, cel puțin în parte, să i se rebonifice serviciile aduse ca prinos pe altarul neamului pentru un salariu așa bagatel cum e al nostru.

În ferma credință, că nu mi se va desconsidera respectuoasa rugare și așteptînd mult prețuita Dumneavoastră dispozițiune sum:

În Șauaieu la 6 februarie 1919.
cu devotațiune

L.S.

Nicolae Popa
preot român unit

Către

ONORATUL CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN

în
Oradea Mare

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 306/1919, f. 1, original.

*Consiliului Național Român din Oradea Mare și Bihor
în Oradea Mare*

ONORAT CONSILIU!

Văzînd goana inițiată de administrația maghiară contra notarului din Măgești, Coloman Stupar, aflu lipsa de a vă comunica următoarele:

Notarul Stupar și-a părăsit postul fiindcă viața-i era periclitată și fiindcă în spiritul atitudinii notarilor români din cercul pretorial Aleșd și-a ținut de datorință în caracter ca om și ofician, că în urma denumirii protopretorelui Beliczay ca consecință a jurămîntului său depus pe C.N.R. și a hotărîrii luate în adunarea din 23 ianuarie să-și părăsească postul.

Răminîndu-i casa goală, respectiv fără pază și fiindcă cancelaria notarială se află sub același acoperămint cu locuința notarială, — notarul Stupar și-a ținut de datorință ca banii oficioși, aflați în cancelaria notarială, să-i pună în siguranță cu atît mai vîrtos, deoarece anterior niște soldați, în absența sa, au intrat în locuința lui privată și au furat uneltiri* prețioase.

Acești bani oficioși — după știrea mea i-au depus la Bihoreana, ca preț de păstrare, fără camătă, anunțînd institutul Bihoreana că banii depuși sint oficioși.

Toate acestea, notarul Stupar, mi le-a comunicat și mie însă le-a comunicat și protopretorelui de atunci, Victor Creț și astfel notarul Stupar datorinței sale ca ofician a satisfăcut pe deplin.

E absolut nebazată, ilegală și tendințioasă deci goana inițiată de administrația maghiară, pentru că Stupar, ca ofician al C.N.R., despre faptele lui oficioase numai acestuia e responsabil, iar atunci, cînd părăsirea postului și depunerea banilor le-a comunicat protopretorelui Creț, datorinței sale ca ofician a satisfăcut, dar e nebazată, ilegală și în primul rînd tendințioasă goana aceasta, deoarece notarul Stupar a fost silit să purceadă astfel.

Oradea Mare, la 10 februarie 1919.

Cu stimă

Ioan Sfirlea

preș. C.N.R. din cercul Aleșd

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 223/1919, f. 5.

* lucruri.

1919 februarie 10, Valea Mare.

MĂRIT CONSILIU CENTRAL!

Subsemnatul, ca președinte local al Consiliului comunal din Valea Mare, în numele clasei sărace a populației din comună, vin cu tot respectul a ruga pe Măritul Consiliu Central*, să binevoiască a interveni la Comitetul conducător a[l] averilor Friedmann Benó**, ca bucata de pământ ce se află în hotarul comunei noastre, imediat lângă drumul de țară, să o cedeze pentru parcelare între locuitorii noștri mai săraci și fără pământ, pe lângă un preț moderat.

Reînoindu-ne respectuoasa rugare semnez.

Cu distins respect.

Ollar Demeter

președintele Cons. Comunal

Valea Mare, la 10 februarie s.n. 1919.

L.S.

Către

MĂRITUL CONSILIU CENTRAL ROMÂN

din *Oradea Mare*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 266/1919, f. 1—2, original.

Nr. 574/C pres. 1919.

1919 februarie 16, Oradea.

ONORAT CONSILIU

Conlucrarea cu membrii maghiari din comisia mixtă pentru investigarea atrocităților e imposibilă:

1. Fiindcă membrii maghiari sînt conduși în prima linie de principii și tendințe politice și se silesc ca investigarea să se restrîngă la purul

* Corect: Consiliu Național Român.

** Vezi documentele nr. 237 și 247.

fapt ci și la referințele politice, iar aceasta e contrar cu scopul instituirii comisiei mixte.

2. Din motivul că în fiecare caz dat *tărăgănează* începutul anchetării, — iar dacă anchetarea s-a început și arată pentru ei un rezultat nefavorabil, *tărăgănează* și terminarea anchetării respective (cum e cazul părintelui Domocoș din Bratca).

3. Din motivul al doilea și pentru realizarea acestui scop al lor și pentru asigurarea nereușitei anchetării pretind, ca fiecare caz prevăzut cu documentele acuzei din partea noastră să-l comunic lor de cu bună vreme, ca astfel stindu-le la dispoziția toată puterea armată și administrația șovinistă, care aproape în fiecare caz sînt acuzați și astfel interesați să poată delatura toate mărturiile ori epressiona* pe martori ca să fassioneze** în favorul lor.

Pe temeiul motivelor înșirate, rugăm Onoratul Consiliu ca să se interpună la Consiliul Național Maghiar și la Comisar, ca în Comisia mixtă să fie trimiși din partea lor oameni nepreocupați, imparțiali și cu îndrumarea precisă, ca în toate acțiunile lor să fie conduși numai de o singură datorință: — descoperirea adevărată a faptelor, lăsînd în seama Consiliilor respective, ca pe temeiul datelor de investigare să-și facă concluziile juridice și politice.

Fiînd chestia anchetării atrocităților foarte urgentă și pentru noi românii de mare importanță, rugăm Onoratul Consiliu să influențeze Consiliul Național Maghiar și pe Comisar ca să ușureze anchetarea prin aceea că-i vor îndruma pe delegații lor, ca de cite ori comisia va găsi de necesară anchetarea vreunei cauze, să se poată iniția anchetarea fără delegare separată, căci la caz contrar dacă nu vor ușura anchetarea și vor rămînea toți delegații de azi în comisia mixtă, noi din partea noastră nu putem termina anchetarea nici unei cauze și astfel comisia mixtă n-are de fel rost să mai existe și așa delegații români vor fi constrînși ca toate jalbele, a căror anchetare e imposibilă, să le declare de adevărate și Onoratul Consiliu să facă raport în acest sens.

Oradea-Mare, la 16 februarie 1919.

Cu stimă

Ioan Sfurlea m.p.

Dr. V. Kirvai m.p.

delegați ai comisiei mixte

Oradea-Mare, 8 martie 1919

L.S.

I. Sfurlea

secretar

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 73, original.

* constringe, influența.

** declare.

PROCES-VERBAL

luat în ședința C.N.R. din Oradea Mare și Bihor, ținută la 4/17 februarie 1919 în biroul Consiliului.

Prezident: Roman R. Ciorogariu; Notar: N. T. Cosma.

Prezenți: Dr. Iacob Radu, Gheorghe Tulbure, Alexandru Muntean, Dr. Dimitrie Kiss, Ștefan Domocoș, Dr. Gheorghe Rocsin, Dr. Vasile Maior, Dr. Dimitrie Mangra, Iosif Tărău, Dr. Vasile Kirvai, Dr. Sever Erdélyi, Dr. Grigorie Egry și Ioan Sfurlea.

Acceptând Consiliul delegarea lui Nerva Traian Cosma ca reprezentantul tinerimii din județ:

Pe Nerva Traian Cosma îl alege în Consiliu în calitate de reprezentant al „Daciei Traiane“ și-l instituie notar al ședințelor.

N. T. Cosma citește, în numele tinerimii, o declarație a acesteia, criticând activitatea de până aici a Consiliului și cere ca în viitor să i se deie mai multă atențiune datorințelor politice.

Declarația se predă comisiei de cinci spre studiere, după care să raporteze plenului.

Rugarea lui Iuliu Nicoară și Gheorghe Șuta, aplicați la oficiul economic al gardei, în care cer urcarea salariului de 450 la cîte 550 coroane la lună.

Rezolvarea acestei cereri se lasă în sarcina prezidentului.

Dr. Vasile Kirvai și Ioan Sfurlea, delegații Consiliului în comisia mixtă instituită pentru anchetarea atrocităților săvîrșite de *secui și jandarmii reînțorși*, raportează că delegații Consiliului maghiar zădărnicesc reușita anchetelor și rezultatele aceloră.

Considerînd că jaful, maltratarea și omorul în părțile locuite de Români sînt la ordinea zilei, considerînd că acestea, nefiînd asigurată viața delegaților noștri, nu le putem ancheta numai singuri, comisia de cinci este însărcinată a se prezenta la comisarul guvernului maghiar, Dr. B. Katz și să-l întrebe categoric de ia dînsul asupra sa — în calitate de reprezentant al guvernului — răspunderea pentru maltrătarile îndurate de populația română din județ.

Nerva Traian Cosma interpelează în afacerea instituirii profesorilor de limba română la școalele străine din Oradea. Excepționează instituirea absolventului de teologie Vasile Barna la școala (gimnaziul) de fete, care n-a studiat la școală românească.

Prezidentul motivează cu lipsa de profesori și prin împrejurările excepționale — N. T. Cosma nu este îndestulit cu răspunsul.

Dr. Vasile Kirvai constată că afacerea instituirii învățătorilor români la școlile de stat și comunale din județ s-a neglijat și că nici pînă azi nu s-a rezolvat.

Consiliul îndrumă biroul să rezolve de urgență afacerea.

La propunerea d-lui Alexandru Muntean, Consiliul decide ca prezidiul să se înfățișeze la comisarul guvernului, Dr. B. Katz, cu toți intelec-

tualii refugiați de groaza secuilor, cerind scut și garanță pentru viața și averea intelectualilor noștri.

Nefiind alte obiecte, ședința se ridică.

D.c.m.s.

Nerva Traian Cosma

notar

Roman Ciorogariu

prezident.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 26/1919, f. 1—2, original.

231.

369/919

1919 februarie 19, Oradea.

ALESANDRU MUNTEAN, PROTOPOP, PREZIDENTUL C.N.R. CERCUAL ÎN TILEAGD

Luind cu plăcere act despre întrunirea reprezentanților sfaturilor comunale din 15 sate, în comuna Săcădat, în ziua de 12/25 ianuarie 1919, la rezoluțiunile aduse acolo, vă răspundem următoarele:

Ședințele se țin după natura obiectelor la intervale mai mici ori mai mari, deci neștiind de cu bună vreme termenul, nu vă putem invita caz de caz. Plănuim soluția să ținem în fiecare lună 2 ședințe, în 1 și 15 a lunii, la care să participe și membrii din provincă fără invitare separată.

Consiliul Național Român comunal din Șerghiș îl poate încredința pe părintele Dimitrie Vușcan să controleze activitatea învățătorului de stat Doboș Șandor, însărcinat cu substituirea notarului.

Același este punctul nostru de vedere și cu privire la cazul din Săcădat.

Ne surprinde plînsoarea Dv. contra tratamentului neprietenesc în biroul nostru. Să mi se raporteze toate cazurile și vom cerceta afacerea, dar pînă acum nu mi s-a plîns nimenea.

Pentru asigurarea vieții și avutului Românilor din acele părți am făcut toate demersurile posibile. Să ni se relateze toate atrocitățile în rapoarte amănunțite, ca îmbogățindu-ne dosarul, să putem arăta lumii dragostea stăpînilor de ieri.

Opțiunea cercului pentru a fi reprezentat în Marele Sfat Național Român prin P. O. Dta o vom prezenta Consiliului dirigent. D-l Iosif Tărrău a renunțat.

Oradea, la 19 februarie 1919.

s.s. *indescifrabil*

secretar

s.s. *indescifrabil*

dirigent

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 82, original.

Consiliul Național Român din Oradea-Mare și Bihor

625/C. pres. 1919

FŐISPÁN-KORMÁNYBIZTOS ÜRNAK

Nagyvárad

A hírlapokból tudomásunkra jutott, hogy a Magyar Nemzeti Tanács kebelén belül egy agrárbizottság alakult, melynek célja a legújabbán kiadott kormányrendelet értelmében a népnek a földre vonatkozó igényit kielégíteni.

Minthogy a Román Nemzeti Tanács ezen rendeleteket egyáltalán nem vette kézhez, és mivel több oldalról érkeznek panaszok a román falvakból, hogy az ő jogos igényeik kielégítést nem nyernek, tisztelettel kérjük szíveskedjék értesíteni, hogy a román népnek fentemlített igényei ki által vannak ezen agrárbizottságban képviselve és hogy miként nyernek azok kielégítést.

Jelen kérésünk annál is inkább jogosult, mert ezen kérdéseket egyoldalúan a román nép jogos képviselőinek meghallgatása nélkül elintézni nem lehet.

Nagyvárad, 1919 február hó 19-én.

Dr. *Egri Gergely*

titkár

P.H.

Ciorogariu Roman

elnök

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar 394/1919, fila 34, original, lb. maghiară.

Consiliul Național Român din Oradea-Mare și Bihor

625/C. pres 1919.

D-LE COMITE COMISAR GUVERNAMENTAL

Oradea

Am luat cunoștință din ziare, că în sinul Consiliului Național Maghiar s-a înființat o comisie agrară în scopul satisfacerii pretențiilor la pământ ale poporului, în înțelesul decretului emis de curînd.

Intrucît Consiliul Național Român nu a primit nici un fel de ordine în acest sens și pentru că din mai multe sate românești sosesc reclamații, că nu sînt satisfăcute drepturile lor legitime, cu stimă vă rugăm să bine-

voia a ne incunoștiința de către cine sînt reprezentate susnumitele drep-
turi ale poporului român în această comisie agrară și cum vor fi acestea
satisfăcute.

Cererea noastră este cu atît mai îndreptățită cu cît aceste probleme
nu se pot rezolva fără consultarea reprezentanților legali ai poporului
român.

Oradea, 19 februarie 1919.

secretar

Dr. Egri Grigore

președinte

L.S.

Ciorogariu Roman

233.

1919 februarie 20, Oradea.

SFATULUI SĂTESC

Topești

La rugarea* ce ne-ați adresat-o de a întreveni la episcopatul latin
pentru exarendare de pămînt vă comunicăm:

Conferind chestia cu dirigentul domeniului episcopesc nu am putut
constata care pămînt îl cereți acolo, de unde în scris cereți, domeniul nu-
mai pădure are.

Deci nu-i de făcut alta, decît ca 5 membri ai sfatului să meargă la d-l
pădurar Sterba, care locuiește în Lazuri,** să-i spună că prin C.N.R. sînt
îndrumați de către dirigentul domeniului episcopesc, la el pentru a con-
stata de unde și cît pămînt cere comuna de la domeniu. Să-l roage ca
rezultatul pertractărilor să-l raporteze dirigentului domeniului episcopesc
de aici.

Oradea M[are] la 20/II. 1919.

preș[edinte]

secre[etar]

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 286/1919, f. 3, ori-
ginal.

234.

1919 februarie 20, Sinnicolau Român.

Onor.

CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN

Oradea-Mare

Subsemnații locuitori din Sinniclăușul Român (notați pe lista ane-
xată***) vă rugăm să binevoiți a interveni la domeniile din jurul comunei

* Vezi document nr. 190.

** Lăzăreni.

*** Lista cuprinde un număr de 253 locuitori.

și anume: *Bölönyi I. Szilaspuzta, Schwartz N. Cséffa, Kápt[alani] uradalom Barakony și Ulmann M. Pankota*, ca să ni se dea pământ în arendă.

În săptămânile trecute degeaba am umblat pe la domeniile susnumite, în arendă nu voiesc să ne dea pământ, în parte ar da în așa condițiuni, care nu le putem accepta, în simbrie nu ne primesc, fiindcă nu este greu semănat, numai puțin, așa că pe vară stăm fără lucru, fără pline.

Fiindcă de la fiecare domeniu de sus am putea primi 400—500 iugăre de pământ în arendă, vă rugăm să interveniți, ca să putem și noi lucra undeva, să putem trăi.

Asemenea stăm și cu lemnele de foc, fiindcă de la Kápt. erdő Sályi* în așa preț le dau, încît dacă plătim și transportul nu sintem în stare să le cumpărăm și sintem siliți să rămînem fără lemne. Binevoiiți a stărui, ca să le primim în preț mai mic.

Sinmiclăușul Român, la 20 februarie 1919 st. n.

L.S.

cu stimă

Papp

primar

*Caciora Nicolae
Uivarosi Gheorghe
Onaca Toader*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 329/1919, f. 3, original.

235.

1919 februarie (20), Oradea.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN

în Oradea-Mare

Deja în ziua primă după escortarea** noastră între baionete de la Vașcău la Oradea-Mare, am adus la cunoștința C.N.R. din loc[alitate] cum că, dintre cei 7 escortați din Vașcău, cea mai mare parte sînt oameni fără mijloace materiale și fiindcă din partea comandai trupelor secuiești ni s-a spus clar că n-avem să ne întoarcem la Vașcău, deoarece nimenea nu ia asupra sa responsabilitatea pentru viața noastră, sîntem constrînși a ne întreține în Oradea-Mare unde, cea mai mare parte dintre noi precum și ceilalți refugiați, n-au să-și solvească nici măcar un prînz, ci sînt avizați la ajutorul celorlalți tovarăși de suferințe.

* Pădurea din Șauaieu, proprietatea Capitlului romano-catolic din Oradea.

** Evenimentul a avut loc în noaptea de 16 februarie 1919.

Fiind o mare parte dintre refugiați de tot jefuiți, sint și de aceia care, escortați fiind într-o garnitură de albituri, nu-și pot schimba nici albiturile, nefiind cu putință a cumpăra pentru nici o sumă de bani.

Între astfel de împrejurări, pentru ajutorarea celor lipsiți, prima oară am ridicat cuvîntul înaintea comisarului guvernamental de unde n-am primit nici un răspuns favorabil. În urma acesteia am fost așteptați să se facă oareșcareva dispoziție din partea C.N.R., de unde ieri se zvonise știrea că deja chestia e aplanată în mod favorabil.

Spre cea mai mare surprindere. însă, ni s-a comunicat că cei ce au lipsă de ajutor să înainteze prin C.N.R. un cambiu subscris cu 2 giranți cu avere și atunci probabil vreo bancă se va îndura a vota un împrumut cu 40%.

Rezolvarea chestiei în modul acesta e foarte regretabilă deoarece pentru a ridica un împrumut mic, pe lângă 2 giranți, nu e lipsă a aduce sărăcia și lipsa la cunoștința publicului. Un astfel de împrumut se poate ridica oricînd și oriunde fără să știe altcineva decît cei 2 giranți.

Mai regretabil însă e faptul că și giranții trebuie să fie dintre refugiați, astfel că pentru cel ce n-are nimic, cel căruia i-a mai rămas ceva după spesele pe timpul refugiului s-o solvească în împrumuturi de bancă, interese și eventual spese de proces.

Eu credeam că pentru cei lipsiți vor veni cei bogați și vor sta cu toții întru ajutor fără interese și fără cambii și cu deosebire fără a aduce lucrul în publicitate, deoarece nu e vorba de ajutorarea unor oameni decăzuți ci e vorba de unii oameni căzuți jertfă cauzei naționale, pentru care națiunea — și nu 2 giranți — e datoare a se îngriji, arătînd că idealismul și naționalismul cu idealism se răsplătește.

Sint convins că nici unul dintre cei lipsiți nu va rămînea dator, întrucît împrejurările le vor permite să restituie suma primită, ba vor fi și de aceia care deși vor trăi între împrejurările cele mai grele nu vor reflecta la milă de cerșetor.

Din parte-mi aduc aceasta la cunoștința C.N.R. cu observarea că tot acestea voi să le comunic și C.N.R. dirigent.

Cu stimă
Mihai Popa

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 100, original.

236.

1919 februarie 20, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în localitatea of[icioasă] a C.N.R. din Oradea Mare și Bihor la 20/II.1919 st.n. fiind de față subsemnații.

Se prezintă antistia comunală din comuna Mociar* și predă rugarea următoare:

* Dumbrava

Fiindcă comuna duce lipsă în pășune, roagă C.N.R. ca să intervină la episcopul gr. cat. și rom. cat. ca din pășunea și pădurea episcopilor, care e în hotarul comunei, să predea la săteni următoarele părți: De la episcopul rom. cat. pădurea și văgașul „Duleul Mlăcii“ și „Duleul Deleni“ pentru pășune; de la episcopul gr. cat. pășunea „Gurneți“ și „Mlaca“ care l-a schimbat de la episcopul rom. cat. cam vreo 150 de holde.

D.C.M.S.

Dr. German

Mihuț Zaharia
Marsinai Lazar
Tirzo Toador
Mihuț Illés
Icuz Petru
Iancu Flora

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 291/1919, f. 1, original.

237.

1919 februarie 24, Oradea.

Consiliul Național Român
din Oradea-Mare și Bihor

587/C. pres. 1919.

SFATULUI SĂTESC

în
Valea Mare

În chestia de parcelare a unei părți din averea lui Fridmann vă comunicăm că, consultând afacerea cu erezii* Fridmann — scrisoarea D-voastră și cărțile funduare a[le] domeniului nu am putut constata care pământ îl cereți.**

Pentru a ne servi date corespunzătoare și pe baza acestora a începe pertractările cu erezii să se prezenteze aici 2 membri ai Sfatului comunal.

Oradea-Mare, la 24 februarie 1919.

Dr. V. Andru
secretar

L.S.

Roman Ciorogariu
președinte

* succesorii.

** Vezi documentele nr. 228 și 247.

Felsőpataki 326 h.sz. szántófield a Gyalu Maggului dülöben 14 hold 382 öl. Erre csak a rokkantok igényét kell bejelenteni.

Ezenkívül bejelentendõ az igény Friedmann Benõ örököseinek a nagybárodî földjeire is, illetve ezeknek egy részere, mivel a felsőpatakiak Nagybárodon levő ingatlant művelhetik Felsőpatakról.

béke előtti ára: 300 kor.*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 266/1919, f. 3, original.

238.

1919 februarie 24, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în localitatea C.N.R. din Oradea-Mare și Bihor în 24 februarie 1919.

De față sînt subscrișii.

Se prezintă Pavel Pircălab din comuna Brusturi — Tătăruș și predă următoarele:

Simbătă au venit în sat sub conducerea unui sublocotenent mai mulți soldați maghiari cu inscripția „Erdélyért*** pe chipiu, care au dezarmat garda și m-au căutat pe mine, pe d-l părinte, Mihai Giurău, și d-l învățător, Constantin Mărușca, să ne prindă fiindcă noi am fost la Alba Iulia. Noi de atunci nu cutezăm să mergem acasă, că îndată ce intrăm în sat ne prind. — Steagul ni l-au luat.

Oradea Mare, la 24/II st.n. 1919.

Pavel Maliția

Porcolab Páll

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 319/1919, f. 1, original.

* Terenul arabil de la poz. 326, din Valea Mare de pe Dealul Magului are o suprafață de 14 iugăre și 382 stinjeni. Trebuie raportate numai pretențiile invalizilor de război asupra acestui pămînt.

De asemenea se vor declara pretențiile asupra pămînturilor succesorilor lui Friedmann Benõ din Borod, adică asupra unei părți din acestea, deoarece cei din Valea Mare se pot deplasa ca să cultive pămîntul aflat în Borod.

Prețul dinainte de pace: 300 coroane.

** „Pentru Transilvania“.

Consiliul Național Român din Oradea-Mare și Bihor

Ad. 625/1919

KORMÁNYBIZTOS ÚRNAK

Nagyvárad

Hivatkozással a 625/1919 sz.a. megkeresésünkre adott szíves szóbeli válaszára közöljük, hogy a biharmegyei román nemzeti tanács a földosztó békéltető bizottságban Mureșan Aurél nagyvárad mérnök, a biharmegyei román nemzeti tanács gazdasági előadója, valamint Dr. Roxin György nagyvárad ügyvéd (helyettese Dr. Márta Sebestyén nagyvárad ügyvéd) által fogja magát képviseltetni.

Kérjük szíveskedjék intézkedni, hogy nevezett bizottsági tagok a biharmegyei román nemzeti tanács útján egyrészt a békéltetésnél alapul szolgáló általános eljárási menetről, másrészt kellő időben az egyes konkrét kérelmekről értesítenek.

Nagyvárad, 1919 február hó 28-án.

S. Andru

P.H.

Ciorogariu Roman

titkár

elnök

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar 394/1919, fila 3, original, lb. maghiară.

Consiliul Național Român din Oradea-Mare și Bihor

Ad. 625,1919

D-LE COMISAR GUVERNAMENTAL

Oradea

Urmare răspunsului verbal la adresa noastră nr. 625/1919, vă comunicăm că Consiliul Național Român din comitatul Bihor va fi reprezentat în comisia de împărțire a pământului și de împăciuire prin Mureșan Aurel, inginer din Oradea, referent economic al Consiliului Național Român al comitatului Bihor, precum și dr. Roxin Gheorghe, avocat din Oradea (substituit de dr. Marta Sebastian, avocat din Oradea).

Vă rog să binevoiți a lua măsuri ca membri numitei comisii prin Consiliul Național Român al comitatului Bihor să fie înștiințați la timpul potrivit pe de o parte despre procedura generală a împăciuirii, iar pe de altă parte despre unele cereri concrete.

Oradea, 28 februarie 1919.

Secretar

S. Andru

L.S.

Președinte

Roman Ciorogariu

1919 martie 2, Hodiș.

S-au hotărît în ziua de astăzi în comuna Hodiș, noi poporul, oamenii din sat, ne rugăm ca să căpătăm pământul din hotarul nostru. Că să știi, la noi în hotar pământ, păduri abundanță de păduri nu-i de folos, ne rugăm cu toată inima ca să-l căpătăm de pământ arător, că satul nostru-i foarte slab și fără de pământ și foarte ne rugăm că sintem foarte slabi și asta ne rugăm de s-ar putea să ne căpătăm oleacă de legeleu* pentru iosag**, că nu putem să ținem nimica. Sintem tare închiși; astăzi, mâine vine vremea să țipe*** omul iosagul afară și nu avem unde să-l ținem: Ne rugăm și pentru asta, de s-ar putea cât mai repede, tare sintem suși-gași.****

Și membrii din comună au hotărît:

Todor Nan
Ioan Seica
Ioan Moga
Ioan Seica
Flore Seica
Mitru Gale
Petru Gale
Petru Gale
Ioan Gale
Micula Seica
Todor Puló
Ioan Gale
Petru Iova.

L.S.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 365/1919, f. 1, original.

1919 martie 5, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în localitatea C.N.R. de Oradea Mare la 5/III. 1919.

Prezentându-se Sfatul sătesc din Hodiș***** cere intervenție la Capitlul latin ca vâgașul Mătioaia ce se extinde pină la hotarul satului Mociar și pășiunea Valea Panti cu Robina să o capete de pământ arător și pășune.

* pășune.

** animale.

*** a scoate.

**** nevoiași.

***** Vezi documentele nr. 240 și 254.

Rugarea o motivează cu acea că hotarul întreg nu-i mai mult decât 450 jug[ăre], din acestea 200 jug[ăre] arător, celălalt pădure și pășune. Fiind foarte puțin, nu-i destul nici pentru 1/3 parte a satului.

Numărul sufletelor: 250

Numărul vitelor: 350

Pro jug[ăr] ar solvi 5 cor[oane].

D. C. M. S.

Traian Sfurlea

Petru Iova

Petru Gale

Ioan Seca

Florea Seca

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 365/1919, f. 1, original.

242.

1919 martie 5, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în localitatea C.N.R. din Oradea Mare la 5/III. 1919.

Prezentându-se Sfatul comunal din Lupoia, cer intervenția C.N.R. la Capitlul latin ca din pădurea expropriată Valea Gavri, cu culmea pină în hotarul Incești și Dușești, peste Valea Versuni și vie 30 iug[ăre], să primească în arendă pământ arător și pășune.

Urbarii au pădure în Tăut, 43 iug[ăre], cumpărată cu 80 cor[oane] iug[ărul] (și) ar schimba-o cu pădurea din sat: văgașul bătrîn.

nr. sufletelor: =660.

nr. vitelor: =580.

Hotarul satului: =760 iug[ăre].

din care arător e: =500 iug[ăre]. Cealaltă pășune și gropi

nu se poate folosi.

Încît nu am putea căpăta tot ce cerem, măcar pășunea de 300 iug[ăre] în preț de 5 cor. să căpătăm.

D. c. m. s.

T. Sfurlea

Vasile Horga

Vasilie Lupșe

Petru Fărcaș

George Fărcaș

Vasile Puloș

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 367/1919, f. 1, original.

PROCES-VERBAL

luat în localitatea C.N.R. din Oradea Mare la 5/III. 1919.*

Prezentându-se Sfatul Sătesc din Fonău, cere intervenția la episcopatul latin ca pădurea expropriată Rovina, pină la Száraz, pădurița — pină la Száraz, Groapa morii, Nucole, să o capete de pășune, tot așa Dumbrava, văgașul cel mare, cu un cuvînt toată pădurea ce cade în hotarul comunei.

pentru iug[ăr] ar solvi 2 cor[oane].

numărul sufletelor: 580;

numărul vitelor 300;

pămînt arător: 300 iug[ăre].

pășune: 80 iug[ăre].

mare parte dealuri și gropi.

D. c. m. s.

Petru Condroș

Ioan Blidar

Zaharia Condoros

Gepișul, Vășandul** și Husasăul sînt vecinate, aceste însă au și pășune și pămînt arător destul.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 366/1919, f. 1, original.

ONORAT CONSILIU,

Considerînd, că în mai multe rînduri au trecut prin Oradea-Mare și județul nostru diferite comisiuni de ale Antantei, fără ca să fie luat act de existența noastră, apoi considerînd că după cum anunță gazetele maghiare din loc, la gara din Oradea Mare s-a instalat un detașament francez pentru serviciul telefonic și telegrafic, care are să steie în legătură cu diferitele centre și comisiunea de armistițiu, — pentru ca și Consiliul nostru să fie la vreme și exact informat despre întreaga sferă de acțiune

* Vezi document nr. 253.

** Cșand.

a acestui detașament și în general despre misiunea comisiunilor de această natură, — propun ca din sinul On. Consiliu să se alcătuiască un fel de serviciu de informațiune care să avizeze Consiliul numai decît ce le va reveni în competență.

Oradea-Mare, 20 februar (5 Martie) 1919.

Iosif Tărău

membru în con[siliul] com[itatens]

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 374/1919, f. 1, original.

245.

1919 februarie 20 / martie 5, Oradea.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN DIN ORADEA-MARE ȘI BIHOR

PROCES-VERBAL

luat în ședința Consiliului Național Român din Oradea-Mare și Bihor, ținută la 20 februarie (5 martie) 1919 în biroul Consiliului.

Prezident: Dr. Coriolan Pap; Notar: N. T. Cosma.

Prezenți: Roman R. Ciorogariu, Alexandru Muntean, Andrei Horvath, Dr. Dimitrie Kiss, Dr. Vasilie Maior, Dr. Nicolae Zigre, Ștefan Domocoș, Dimitrie Balogh, Dr. Dimitrie Mangra, Iosif Tărău, Dr. Vasile Kirvai, Dr. Grigorie Egry, Dr. Teodor Popa, Dr. Sever Andru și Ioan Sfurlea.

Pentru ajutorarea refugiaților, cari și-au părăsit vetrele de groaza atrocităților și amenințărilor gardelor maghiare:

Consiliul votează cîte 500 (cincisute) coroane următorilor: Alexandru Muntean protopop, Teodor Borha preot, Alexandru Mărcuș preot, Dr. Augustin Ciudariu avocat, Vasile Sala învățător, Gheorghe Papp preot, Gheorghe Vereș învățător, Vasile Pataki învățător.

Iar celor refugiați cu familia, pe lingă ajutorul de cîte 500 coroane, să primească un adaus de 300 (treisute) coroane și anume pentru: Ioan Boțioc preot, Vasilie Chirilă, Iosif Tărău, Ștefan Domocoș, Gheorghe Petrovici preot, Vasile Plaștin preot, Petru Lascu și Mihai Faur pădurar. Suma totală face 10 400, adică zecemii patru sute și autorizează prezidiul să o asemneze din cassa Consiliului.

Cererea referentului de alimentare, Traian Sfurlea, pentru urcarea salariului:

— se primește urcîndu-i-se salarul de la 900 la 1 000 (una mie) coroane.

Cererea funcționarilor Dr. Ioan German și Augustin Chirilă pentru votarea unui adaos la salariul de pînă aici:

— se împlinește cu următoarea modificare: salariul lui Ioan German se urcă la suma dorită, de la 800 la 900 (nouă sute) coroane, iar a lui Augustin Chirilă de la 600 numai la 700 (șapte sute) coroane la lună.

Cererea copiştilor Nicolae Avram și Gavril Dudulescu pentru ridicarea salariului:

— se acceptază, urcîndu-li-se salariul cu cîte 100 (una sută) coroane, de la 500 la 600 (șase sute) coroane.

Ștefan Domocoș excepționează mersul afacerilor biroului, făcînd învinuiri prezidentului Dr. Coriolan Pap, secretarului Dr. Sever Andru, referentului justițiar Dr. Grigorie Egry și copistului Gavril Dudulescu.

Prezidentul respinge acuzele, Dr. Grigorie Egry demisionează, iar Dr. Sever Andru cere pornirea unei anchete pentru constatarea adevărului. Pînă la terminarea anchetei ia răspunderea, după care abzice la postul de secretar. Consiliul nu primește abzicerile Dr. Sever Andru și Dr. Grigorie Egry, iar pentru anchetarea cauzei se instituie o comisie, în care se alege: Dr. Dimitrie Mangra, Dr. Vasilie Kirvai și Ștefan Domocoș.

Fiind ales membru al Consiliului, Nerva Traian Cosma își dă abzi-cerea ca funcționar (ceea ce i se pare incompatibil).

Consiliul nu constată incompatibilitatea și nu primește abzicerea.

Ioan Sfurlea, suplinitorul referentului justițiar, din motive sanitare și materiale, roagă Consiliul să-l absoalve:

Consiliul nu primește abzicerea și-l roagă să rămînă și pe mai de-parte.

Pe temeiul rapoartelor primite, secretarul Dr. Sever Andru raportează următoarele:

Garda maghiară și secuii staționați în Vașcău, în noaptea de 2 mar-tie n.a.c., au benchetuit la crișmarul Iosif Farkas. De aici au pornit 3 gardiști turmentați cu trăsura lui Ștefan Ghergar din Băița spre Si-ghiștel, cu scopul de a revira* în sat. (Gardiștii aceștia fură și revirează alimentele, vitele, hainele populației, fără de nici o plată). Ajuși în comuna Sighiștel, au oprit trăsura în fața casei fruntașului Atanasie Toader, care s-a refugiat deja de mult în Ardeal. Negăsind ei pe nimenea acasă, s-au coborît din trăsură și au aruncat 2 bombe (Handgranat) în curtea lui Toader. Voind să se coboare și tovarășul lor, care ședea în trăsură, granata, ce o purta la briu, s-a împiedecat în leuca trăsurii, care voind să o smucească, a explodat în mină, omorînd 2 gardiști, pe vizitiul Iosif Ghergar și un cal. Medicul, Dr. Borha, a constatat în mod oficios că gardistul era rănit și spart la partea stîngă (unde avea granata), unde i-au curs intestinele.

Unul dintre soldați a scăpat și a alarmat comanda și trupele, cari au grăbit imediat spre Sighiștel. Au înconjurat comuna, care au luat-o în loc de mitraliere. Au intrat apoi în case, pretinzînd să le deie poporul banii ce-i avea acasă. Așa au făcut cu o femeie, de la care au luat banii ascunși în sîn și au închis pe ea ușa. Alta, au ciungărit-o, tăindu-i picioa-rele și mîinile. Apoi închizînd-o și pe aceasta, au dat foc ambelor case.

* rechiziționa.

Au aprins apoi satul din patru părți și cu focul de mitralieră vinau după populație, care se refugia în păduri. De sub ruine s-au scos mulți morți și răniți. Dar încă nu știm numărul celor refugiați în codrii, pe ciți i-au ajuns gloanțele, ciți sînt morți dintre ei . . .*

Din Sighiștel au plecat la Băița. Aici, terorizînd poporul, au stors o declarație de la ei, în care recunosc meritele gardei acesteia și că sînt încîntați de ordinea susținută de ei. Au procedat asemenea și în comuna învecinată Fînațe, de la cari au pretins să constate, că pedepsirea aceasta s-a făcut în interesul comunelor învecinate, cari erau terorizate de sătenii din Sighiștel, cari sînt toți hoți. Sub forța împrejurărilor, poporul a dat declarația.

Fărădelegea aceasta maghiarii o motivează astfel: cînd vroiau să se urce gardiștii care intraseră la Toader, în trăsură, cineva ar fi aruncat o bombă din fereastra podului casei. Măcelul a fost apoi o pedeapsă pentru „omorirea“ gardiștilor maghiari.

Consiliul, adînc impresionat, ia act despre acest măcel și în considerarea cazului extrem de grav și dureros, aduce următoarea concluzie:

Consiliul insistă pentru anchetarea imediată a măcelului din Sighiștel, în care scop va pretinde de la comisarul guvernului, Dr. Bela Katz, să trimită fără întîrziere comisia mixtă la fața locului.

Va prezenta un memorand, ajustat cu toate documentele, comandantului comisiei esmise de Antantă pentru controlarea executării contractului de armistițiu, colonelului . . .** cerînd să esmită de acolo o comisie, care să facă anchete în toate cazurile mai grave, la fața locului. Acest memorand îl va tipări (în mai multe exemplare) în franțuzește, ori dacă aceasta ar reclama vreme mai îndelungată, deocamdată în românește.

În vederea repetatelor vizite ale diferitelor comisii ale Antantei, cu care — în lipsă de interpret — ne înțelegem prea anevoie, la propunerea d-lui Dr. Nicolae Zigre:

Consiliul va cere de la Consiliul Dirigent un interpret, care să steie permanent în serviciul Consiliului.

E. 343. „VI. nemzetőri kerületi parancsnokság. 330/sgt. 1919. szám. A biharmegyei román nemzetőrség parancsnokságnak, Nagyvárad. Nagyvárad 1919 február 26-án. Miután a következő községekben: Belényes, Bondoraszó, Biharrósa, Robogány, Vaskőh, Rézbánya, Biharkristyor, és Dombroványban a leszerelt román nemzetőrök magyar ellenes viselkedést tanúsítottak, — azon kívül teljes megbízhatatlanságot is, — nemkülönben egy néhány községnek a nemzetőrsége — a román gárdákat feloszlottnak nyilvánítom és ezeknek fizetését március hó 1-től beszüntetem. Egyben kérem a f. é. február 22-én kelt létszámkimutatásunkból is ezen nemzetőrségeket törölni. Nebovidszky Tivadar sk. alezredes kerületi parancsnok***.

* Text ilizibil.

** Text ilizibil.

*** E. 343. „Comandamentul districtual al Gărzii naționale VI Nr. 330/1919. Comandamentului Gărzii Naționale Române din județul Bihor-Oradea. Oradea la 26 februarie 1919. Avînd în vedere că Gărzile Naționale Române dezarmate din următoarele comune: Beiuș, Budureasa, Roșia, Răbăgani, Vașcău, Băița, Criștior și Dumbrăvani, precum și Gărzile Naționale din cîteva comune au manifestat o comportare antimaghiară și pe lîngă aceasta o totală neîncredere, ordon dizolvarea Găr-

La acest ordin, Consiliul a dat următorul răspuns:

„Hivatkozással a román nemzetőrség parancsnokságához intézett 330/sgt. 1919 sz. átiratára, tiltakozunk a belényesi, bondoraszói, bihar-rósai, robogányi, vaskóhi, rézbányai, biharkristyóri és dombroványi román nemzetőrségek felosztatása ellen. Tiltakozunk pedig mert a felosztatás indokaként felhozott tények egyoldalulag lettek megállapítva és mert a nemzetőri kerületi parancsnoksággal február hó 2-án történt és 149/C. 1919 sgt. sz. a. írásban is közölt megállapodás szerint román nemzetőrségek fegyelmetlenség, engedetlenség vagy hatáskör túllépése esetén csak a nemzeti tanácsok és a politikai hatóságok vegyes bizottsági véleményének meghallgatása után oszthatók fel. Ez pedig az adott esetben nem történt meg. Kérjük tehát az említett nemzetőrségek felosztatását elrendelő határozatát hatályon kívül helyezni és a vizsgálatot megállapodásunk szerint foganatba venni. Nagyvárad, 1919 március hó 4-én, Ciorogariu Roman sk. elnök, Dr. Andru Sever sk. titkár“.*

Comanda maghiară încă n-a primit răspuns.

Consiliul aprobă și ia la cunoștință demersurile făcute.

E. 741. La propunerea lui Iosif Tărău:

Pentru informarea diferitelor comisii ale Antantei, cari trec prin Oradea, Consiliul instituie un birou — serviciu de informații, în care îi alege pe Dr. Aurelian I. Magier, secretar consistorial și pe Nerva Traian Cosma.

Raportul oficiului economic despre vânzarea tutunului cumpărat din cantitatea reținută de comitat de la nemții alungați din Muntenia:

Se ia la cunoștință, constatându-se, că s-au vîndut ... kilograme cu ... coroane. Au mai rămas sfărmituri (1 kg.), care se va vinde, în preț redus, cu ... coroane.

Nefiind alte obiecte, ședința se ridică.

D. c. m. s.

Nerva Traian Cosma

notar

prezident.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 838, dosar 28/1919, f. 2—6, original.

zilor naționale Române și suspendarea salarizării acestora începînd cu 1 martie. Totodată solicit alegerea acestor Gărzii Naționale din tabelul nominal întocmit la 22 februarie a.c. Comandantul districtual, locotenent-colonel Nebovidszky Teodor m.p.“

* Urmare adresei nr. 330/1919 trimisă Comandamentului Gărzii Naționale Române, protestăm împotriva dizolvării Gărzilor Naționale Române din Beiuș, Budureasa, Roșia, Răbăgani, Vașcău, Băița, Criștior și Dumbrăvani. Protestăm deoarece faptele invocate ca motive de dizolvare au fost stabilite unilateral și totodată pe baza înțelegerii avute cu comandamentul Gărzilor Naționale la data de 2 februarie, comunicat și în scris cu adresa nr. 149/C1919, Gărzile Naționale Române în caz de indisciplină, nesupunere sau încălcarea atribuțiilor pot fi dizolvate numai după consultarea comisiei mixte a Consiliilor Naționale și ale autorităților politice. Acest lucru însă nu s-a întimplat în cazul acesta. Solicităm deci, anularea hotărîrii luate privind dizolvarea gărzilor naționale amintite și efectuarea cercetărilor conform înțelegerii noastre. Oradea la 4 martie 1919. Președinte Roman Ciorogariu m.p.; Secretar Dr. Andru Sever m.p.

PROCES-VERBAL

luat în localitatea C.N.R. din Oradea Mare la 5 martie 1919.

Prezentându-se subscrișii, membri ai Sfatului sătesc din Sfîrnaș, înaintează rugarea să intervenim la domeniul prepozitului premonstratens, respectiv la exarendatorul de prezinte a lui Beck Arthur (locuiește în Oradea), ca domeniul din hotarul satului Lunca și Hernyós și Tag să-l capete deocamdată numai în arendă pînă va sosi timpul de împărțire a pămîntului: 500 jug[ăre].

A 10-a parte e semănat cu grîu, cca 15 iug[ăre], cu orz, cca 1/2 e fi-națe și pășune, mare parte din pămîntul sterp e deja arat.

Pentru semănătura cu grîu și orz pro iug[ăr] am solvi 160—170 co-roane, pentru celălalt pămînt prețul ce-l solvește Beck. Dacă vitele, recvi-zitele* și bucatele de sămință le-ar vinde, sîntem gata a le cumpăra toate. Casa și localitățile** intravilanului încă le cerem. Pentru arătură plătim 40—50 cor[oane].

Predăm rugarea adresată comisiei agrare pentru prezentare la forul competent.

Ca să nu întîrziem cu semănăturile, cerem termen grabnic de pertractare.

D. c. m. s.

*Vasilii Covaci
Iosif Buzas
Ioan Pal*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 364/1919, f. 1, original.

MĂRIT CONSILIU NAȚIONAL!

Deoarece în rugarea noastră anterioară*** — în care am cerut din moșia Friedmann Benô (Valea Mare) o tablă de pămînt, de lîngă drumul țării, ca de 14 jug[ăre] cad[astrale] n-am făcut amintire și de o altă bucată de pămînt de a răposatului, care se află asemenea în hotarul co-

* uneltele.

** anexele (grajduri, hambare etc.).

*** Vezi documentele n.r. 228 și 237.

munei noastre sub numirea „Dealul Maghiului“ ca de 20 iug[ăre] ca[dastrale] și de care încă am avea necondiționată lipsă fiind pământ arător.

Rog cu tot respectul pe Măritul Consiliu să binevoiască a interveni la moștenitorii lui Friedmann și în meritul acestui pământ cu atât mai virtuos, că din tabla cea de 14 iug[ăre] de lângă drumul țării de se va da numai câte un jug[ăr] unui om sărac, tot nu vor satisface trebuința tuturor invalizilor și oamenilor săraci din comună, fiind aceia mai mulți ca de 35.

Reinoidu-ne respectuoasa rugare semnez în numele Consiliului sătesc.

Cu distinsă stimă.

Valea Mare, la 6/III. 1919.

Dimitrie Ollár
președinte

Către

MĂRITUL CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN COMITATENS

Oradea Mare

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 266/1919, f. 5—6, original.

248.

1919 martie, Oradea.

ONORAT CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN
DIN ORADEA-MARE ȘI BIHOR

Domnule prezident

Adînc impresionat de cazul tiran și barbar de la Sighiștel*, ce ni s-a raportat la ședința consiliului nostru de ieri îmi aduc cu mare durere sufletească aminte, cîți copii de români orfani, nevinovați stau azi în comuna Sighiștel îngrijorați, neajutorați, neimbrăcați, lipsiți chiar și de piinea de toate zilele! Tot românul de bine, cu simț omenesc și românesc are acum cea sfîntă datorință a veni grabnic în ajutorarea sărmanilor

* Vezi documentul nr. 245.

orfani din Sighiștel, căzuți jertfă barbarismului pentru idealul nostru național.

De aceea am onoare a propune ca, consiliul nostru numaidecît să se întrunească și să hotărească de urgență ajutorarea nefericiților orfani și în scopul acesta:

1. Consiliul nostru să ceară numaidecît de la Consiliul dirigent un ajutor corespunzător și să roage Consiliul dirigent, ca în scopul sus numit să întreprindă însuși colecte în întreg Ardealul.

2. Propun, ca în numărul proxim al Tribunei-Bihorului să se deie un apel, în care să fie rugat poporul român din Oradea și Bihor, să vină grabnic în ajutorarea Seghiștenilor, să dăruiască din avutul lui bogat și sărac deopotrivă, căci datorința noastră de români ne impune, să nu lăsam să mai piară și cei puțini rămași de furia barbarismului, de foame!

Propun să se înceapă urgent colectarea în toate cercurile administrative comitatense.

Colecta din Oradea Mare am onoare a o deschide cu suma de 200 coroane, care sumă prin prezenta o pun la dispoziția Consiliului.

Cu deosebită stimă,

Dr. *Demetriu Mangra*,
advocat.

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 92, original.

249.

1919 martie, Oradea.

CONSPECTUL REFUGIAȚILOR

1. Alesandru Muntean, protopop — Tileagd.
2. Teodor Borha, preot — Hotar.
3. Petru Lascu, preot — Bulz.
4. Ioan Boțioc, preot — Șuncuiș.
5. Alesandru Mărcuș, preot — Margine.
6. Eugen Drimba, învățător — Margine.
7. Augustin Ciurdariu, dr. avocat — Vașcău.
8. Mihai Popa, cand. de adv. — Vașcău.
9. Petru Băruția, com[isar] de secție — Vașcău.
10. Vasile Sala, învățător — Vașcău.
11. Petru Popovici, cand. de adv. — Vașcău.
12. Ioan Sfurlea, cand. de adv. — Aleșd.
13. Arsenie Bogoțian, inv. — Iteu.
14. Vasile Chirila, preot — Tilecuș.

15. Gheorghe Șerb, preot — Iteu.
16. Vasile Lenghel, mașinist — Margine.
17. Iosif Tărău, preot — Săcădat.
18. Pavel Maliția, std. în drept. — Săcădat.
19. Ștefan Domocoș, preot — Bratca.
20. Vasile Bulzan, preot — Fechetău.
21. Dr. Augustin Szilágyi, adv. — Sătmar.
22. Gheorghe Papp, preot — Oșorhei.
23. Aurel Matei, inv. — Săcădat.
24. Gheorghe Petrovici, preot — Făncica.
25. Ioan Popa, preot — Chișlaz.
26. Augustin Simoc, std. în drept — Chiraleu.
27. Victor Ternovan, preot — Cihei.
28. Iosif Papp, inv. — Cihei.
29. Traian Murășan, inv. — Cordău.
30. Gheorghe Vereș, inv. — Vezend.
31. Vasile Patachi, inv. — Vezend.
32. Petru Cepleu, subloc. — Aușeu.
33. Francisc Peter, preot — Cordău.
34. Vasile Plaștina, preot — Beliu.
35. Dr. Ștefan Venter, comand. secț. — Aleșd.
36. Aurel Pășcuțiu, preot — Betfia.
37. Gheorghe Bordaș, inv. — Săbolciu.
38. Aurel Ionuțaș, inv. — Satulbarbă.
39. Vasile Păcșas, preot — Hotoan.
40. Constantin Alb, inv. — Hotoan.
41. Mihai Faur, pădurar — Bratca.
42. Adrian Deșeanu, protopop — Vașcău.
43. Ioan Cinca, preot — Haieș.
44. Ilie Papp, învățător — Haieș.
45. Alexandru Frugina, absolvent de teologie — Beliu.

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 94.

250.

1919 februarie 22 / martie 7, Sibiu.

Consiliul dirigent român, președenția.

Nr. 540/919 Pres.

CONSILIULUI NAȚIONAL ROMÂN

Oradea Mare

La cererea din 28 februarie a.c. Nr. 11 Res. primiți încunoștințarea că, în scopul ajutorării momentane a refugiaților din Bihor, Consiliul Dirigent a hotărât a Vă pune la dispoziție suma de 100 000 coroane, adică

una sută de mii coroane, care se va asemna prin banca „Albina“ din Sibiu institutului de credit și economii „Bihoreana“ din Oradea Mare de unde veți ridica suma.

Lăsăm la aprecierea Onoratului Consiliu, cu ajutoarele să se împartă numai celor avizați, iar despre distribuirea banilor, la timpul său, așteptăm socoteală documentată.

Sibiu din ședința Consiliului Dirigent Român ținută în 21/II/6/III 1919.

L.S.

I. Maniu

președintele Consiliului Dirigent.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 234/1919, f. 1, original.

251.

Res. 15/1919.

1919 martie 7, Oradea.

RAPORT

asupra situației politice din comitatul Bihor

Cu privire la situația militară din comitatul Bihor dă deslușiri raportul Gărzii comitatense (anexat) sub (nr.) 1 din care reiese că, gardele naționale române sînt dezarmate și desființate. Românii din Oradea Mare și Bihor stăm deci sub forța și teroarea grozavă a soldaților săcui, care, după cite sîntem înștiințați, plănuiesc un adevărat progrom în contra Românilor.

Sub titlul dezarmării gardele naționale române, întreg teritoriul comitatului Bihor e năpădit de soldați maghiari, care pe preoții, învățătorii și intelectualii români îi amenință cu moartea, iar pe țărani noștri îi maltratează în fel și chip. Intelectualii români au și fost siliți a se refugia și azi trăiesc fără adăpost, unii prin Oradea-Mare (40—50 preoți și învățători), alții refugiați prin sate mai ascunse și codrii. Avutul celor refugiați e deci prada soldaților săcui, dar mai dureros și mai trist e că bietul nostru țaran a rămas fără nici un sprijin și ajutor, așa că începe a-și pierde încrederea față de conducători.

Că la cite maltratări și huiduiri este spusă populațiunea românească din partea soldaților maghiari vă accludăm* actele 9, 17, 22, 24 din 1918, 35, 142, 293, 342, 365, 458, 484, 506, 508, 519, 530, 534, 535, 568, 577, 581, 590, 592, 602, 613, 624, 627, 633, 642, 649, 662, 683, 699, 707, 715, 726 și 735 din 1919.

* anexăm.

Prin actele prezente vă comunicăm numai cazurile mai grele, căci actele cu privire la maltratările și șicanările mai mici prin care de altfel nespus de mult suferă populațiunea, sînt peste 200.

Pentru anchetarea atrocităților comise s-a format o comisie mixtă constatatoare din 2 membrii români și 2 membrii maghiari, însă comisia aceasta de anchetare nu își poate împlini misiunea, împiedicată fiind chiar din partea maghiarilor. În privința aceasta vă atragem atențiunea asupra actului accludat Nr. 574/919.

Îndeosebi vă tragem atențiunea asupra cazului din Sighiștel despre care vă raportăm în actul de sub nr. 735/1919. Cazul s-a întîmplat recent, adevărata stare faptică deci încă nu o știm. Fapt recunoscut e însă și din partea maghiarilor, că sînt mai mulți de 9 morți și răniți peste 100. Cazul acesta e atît de îngrozitor și dureros și dovedește atît de clar intențiunea maghiarilor că nu e de lipsă a ne face nici un comentariu].

Situația politică în urma acestora e deja absolut insuportabilă. Întreaga administrație e sub inspirație militară, și agenții politici ai maghiarilor încearcă, în fel și chip, a influența sufletul poporului. Maghiarii au pornit deja la înfăptuirea reformei agrare și sub acest titlu agită nelimitat pentru ideea republicei maghiare.

Ziarele ungurești cu minciuni acumurate (sic) agită și influențează opinia publică în mod foarte dezastruos pentru cauza românească. Unicul ziar al nostru din Oradea-Mare, „Tribuna Bihorului“, cu ziua de azi nu va mai apărea, căci muncitorimea* de aici a luat hotărîrea a nu o mai scoate de sub tipar. Aceasta este libertatea presei în vedere ungurească! Au împiedicat apariția ziarului nostru că le-a fost frică, că s-au adus în publicitate nenumăratele atrocități, jafuri și multele omoruri comise din partea soldaților maghiari.

Oradea-Mare, la 7 martie 1919 st. n.

Consiliul

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 147, original.

252.

Nr. 752.C. pres 1919.

1919 martie 8, Oradea.

TISZTELT MUNKÁSTANÁCS!

Sonnenfeld könyvnyomda vállalat munkásai megtagadták „Tribuna Bihorului“, a román nemzeti tanács orgánumának nyomtatását.

Ezek szervezett munkások, tehát a munkástanács rendelkezése szerint cselekedtek.

* Vezi document nr. 252.

A tilalmat azzal indokolják, hogy a lap az összes románok egyesítését propagálja, hogy szellőztette a román népen elkövetett sérelmeket, illetve atrocitásokat, és hogy a főispán-kormánybiztos úr személyét is sértette volna.

Nem bocsátkozunk vitatkozásban. Itt tisztán elvi szempontból, azon tiszteletteljes kéréssel fordulunk a Munkástanácshoz, méltóztassanak bennünket felvilágosítani, hogy miként egyeztetik össze ezen tilalmat a népek önrendelkezési jogával és a sajtószabadsággal.

Nagyváradon, 1919 március hó 8-án.

Dr. Andru
titkár

Ciorogariu
elnök

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 153.

Nr. 752/C. pres. 1919.

Către

SFATUL MUNCITORESC

Oradea

Muncitorii de la tipografia „Sonnenfeld“ au refuzat imprimarea ziarului „Tribuna Bihorului“, organul oficial al Consiliului Național Român.

Acești muncitori sînt organizați, deci ei au procedat conform dispozițiilor Sfatului Muncitoresc.

Interzicerea imprimării au motivat-o susținînd că ziarul propagă uniunea tuturor românilor, că vehiculează în legătură cu injuriile și atrocitățile ce se comit împotriva populației românești* și că ar fi injurat și pe comisarul-comite suprem al județului.

Nu intrăm în discuții contradictorii. Ridicăm pur și simplu o problemă principală și cerem respectuos să binevoiți să ne lămuriiți, cum se împacă măsura luată și interzicerea imprimării ziarului nostru, cu principiul de autodeterminare și cu cel al libertății presei.

Oradea, la 8 martie 1919.

m.p. Dr. Andru
secretar

m.p. Ciorogariu
președinte

* publicarea abuzurilor comise de soldații maghiari în comunele românești.

1919 martie 11, Oradea.

*Consiliul Național Român din Oradea-Mare și Bihor**Prezentat la 5 martie 1919.*No. 733 C prez. 1919 cu — adnexe.
Exp. la 13 III. 1919.

Către

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN

Fonău

Pertractînd cererea D-Voastră*, în cauza pășunei cu Domeniul Episcopesc, vă încunoștințez:

De pășune puteți căpăta toate teritoriile împădurite, afară de cele plantate, care sînt mai tinere de 15 ani.

Prețul cel din 1914.

Pentru încheierea contractului să vă prezentați la silviculorul de care se țin pădurile cerute.

Oradea Mare, la 11. III. 1919.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 366/1919, f. 2, original.

1919 martie 11, Hodiș.

*Consiliul Național Român din Oradea-Mare și Bihor**Prezentat la 5 martie 1919.*Nr. 732 C. pres. 1919 cu 1 adnexă.
Exp. la 12 III. 1919

Lat[in] Szert[artású] Káptalan

TEKINTETES ERDŐHIVATALÁNAK

H[elyben]

Sál Ferenc u. 4

Káptalanhodos község tanácsa azon kéressel fordult hozzánk, eszközjük ki, hogy a községük határában fekvő és a n.váradi lat. szert. káptalan tulajdonát képező erdőnek Mátyoai részét, továbbá „Valea Pantii“ és a „Robina“, szántó föld és legelő célra bérbe vehessék.**

* Vezi document nr. 243.

** Vezi documentele nr. 240, 241 și 257.

Ennek közlésével egyidejűleg tisztelettel kérjük, méltóztassék velünk közölni a feltételeket, melyek mellett a részünkről méltányosnak talált kérelem teljesíthető lenne.

Nagyvárad, 1919 III/11.

R. Ciorogariu

titkár

elnök

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 365/1919, f. 2v, concept, lb. maghiară.

Consiliul Național Român din Oradea Mare și Bihor

Prezentat la 5 martie 1919.

Nr. 732/C. prez, 1919 cu 1 anexă

Exp. la 13/III 1919.

OFICIULUI SILVIC AL CAPITLULUI DE RIT LATIN

Loco

Str. Sal Ferenc 4

Sfatul popular din Hodiș ni s-a adresat cu rugămintea să intervenim, ca părțile „Mătioaia“, „Valea Panti“ și „Robina“ din pădurea situată în hotarul comunei, proprietatea Capitlului de rit latin din Oradea, să le poată lua în arendă ca pământ arător și pășune.

Aducându-vă la cunoștință, totodată, solicităm să binevoiți a ne comunica condițiile în care se poate satisface cererea pe care o considerăm și din partea noastră ca justă.

Oradea, la 11 martie 1919.

Ciorogariu,

președinte

secretar

255.

1919 martie 11, Oradea.

PROCES VERBAL*

luat în localitatea C.N.R. din Oradea Mare la 11/III. 1919.

Prezentându-se Demetriu R. Oșvat din Toboliu, vicepreședintele Sfatului R[omân] sătesc, cu 12 oameni din sat, se plinge că, judele comunal

* Vezi document nr. 256.

Demetrie Pap, dinpreună cu vre-o cițiva săteni s-au adunat la casa satului, fără ca să fie conchemat o adunare legală, au declarat Sfatul național de dizolvat, au ales alți membri cu cari, laolaltă, au adus hotărîrea, ca pășunea satului să se împărțească celor săraci din sat și soldaților reintoși din război pentru a-și zidi casă.

Întrucît toată afacerea e ilegală, cer intervenție ca împărțirea pășunii să se oprească.

D. c. m. s.

*Dimitriu R. Oșvath
Tincău Teodor
Dimitriu Barna
Barna Gheorghe
Petru Abrudan
Dimitrie Tincău*

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 390/1919, f. 1, original.

256.

1919 martie 11, Oradea.

D-lui

DEMETRIU PAP
JUDE COMUNAL

*Toboliu**

Ne-a venit la cunoștință că D-ta, fără să fi fost incredințat din partea forurilor mai competente, cu atît mai puțin din partea sătenilor, ai declarat Sfatul Național Român de dizolvat, în coînțelegere cu vreo cițiva săteni, ai ales alți membri și fără a respecta dispozițiunile legii ați adus hotărîrea ca pășunea satului să se împărțească între sătenii mai săraci și soldații reintoși din război.

Vă aducem la cunoștință că ori ce hotărîre adusă, ce ar contrazice cu legile și interesul comunei, e privită de nevalabilă și că executarea astfel de hotărîri trage cu sine responsabilitatea atît morală cît și materială nu numai a aceluia care hotărește ci și a executorului ei.

Deci vă oprim strict ca pășunea să o împărțiți și vă îndrumăm, ca în viitor, să vă rețineți de a face lucruri nepermise și ilegale.

O[radea] M[are] la 11/III.1919.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 390/1919, f. 1, original.

* Vezi document nr. 255.

Nagyváradai Latin Szertartású Káptalani Uradalom

150, 159
erd. szám.
1919

Biharvármegye és Nagyvárad város

Tekintetes

ROMÁN NEMZETI TANÁCSÁNAK

Helyben.

A tekintetes Tanács 732/-e — 1919 sz. megkeresésében kéri Káptalanhodos lakossága részére az ottani urad[almi] erdő egy részének legeltetésre, illetve szántásra bérbe leendő átengedését.*

Mivel a káptalanhodosi urad[almi] erdőben vágások terülnek el, melyekben a legeltetés az erdőtörvény rendelkezései szerint tilos, s a közölt nevekből nem tudom megállapítani, hogy mely területekről van szó, felkérem a tekintetes Címet, szíveskedjék a K[áptalan]hodosi előljáróságot utasítani, hogy kérelmük elbírálhatása céljából keressék fel a szóbanforgó terület kezelő erdőtisztjét Petruss József urad[almi] főerdőmérnök urat (Urszád), kérelmüket adják elő neki, ő annak alapján informálni fog; amennyiben kérésük az erdőtörvény rendelkezéseivel nem ellenkezik, annak teljesítésétől az uradalom nem fog elzárkózni.

Ugyanily értelemben szíveskedjék utasítani a farkaspataki előljáróságot is, kiknek kérését a tekintetes Tanács 734/e — 1919 sz. alatt közölte az urad. erdőhivatallal.

Kelt Nagyváradon az 1919 márc[ius] 15.

Kiváló tisztelettel
Hermann Lajos
urad. erdőtanácsos.

Arh. St. București, fond C.N.R. Oradea și Bihor, inv. 840, dosar 365/1919, f. 3, original, lb. maghiară.

Domeniul Capitulului de rit latin din Oradea

nr silvic $\frac{150, 159}{1919}$

ONORATULUI CONSILIU NAȚIONAL ROMÂN
DIN ORADEA ȘI BIHOR

Loco

Cu adresa dvs. nr. 732/e — 1919 ne solicitați onorat Consiliu să arădăm locuitorilor din Hodiș pentru arat și pășunat o parte din pădurile domeniiale situate acolo.

* Vezi documentele nr. 240, 241, 242 și 254.

Deoarece în pădurile domeniiale din Hodiș sînt parcele în exploatare, în care pășunatul, conform legii silvice, este interzis, iar din denumirile comunicate nu putem stabili despre care teritorii este vorba, vă solicităm să binevoiți a îndruma antistia din Hodiș să ia legătura, în vederea soluționării cererii, cu administratorul teritoriilor respective, Petrus Iosif, inginer silvic domeniial din Ursad, căruia să i se prezinte doleanța. D-sa ne va informa pe baza acesteia. În măsura în care cererea nu va încălca legea silvică, domeniul nu se va eschiva de la soluționarea ei.

În acest sens binevoiți a îndruma și antistia din Lupoia a cărei cerere ați înaintat-o oficiului silvic domeniial, cu adresa nr. 734/C — 1919. Oradea, la 15 martie 1919.

Cu deosebită stimă,
Hermann Ludovic
consilier silvic domeniial

258.

1919 martie 22, Oradea.

ONORAT CONSILIU!

În ședința din 28 februarie/13 martie a.c. d-l Sever Erdélyi a făcut propunerea ca, Consiliul să facă un protest, adresat comisarului guvernial Dr. Katz, în care să ceară scut împotriva comănduirii, care a pus sub pază polițială patru membri ai Consiliului și să i se pună în vedere comisarului că, de nu ne scutește, dizolvăm Consiliul. Dar pînă la răspunsul favorabil al comisarului, ședințele să se suspendeze și prezidiul să prevadă afacerile. D-l Dr. Vasile Kirvai a propus ca protestul să se adreseze ministrului maghiar de interne.

Ilustritatea sa d-l Dr. Florian Stan constată că, învinuirea de spionaj* a unor membri din Consiliu, constituie o insultă la adresa consiliului întreg, contra căreia pretinde să se protesteze la ministrul maghiar. Față cu reflexiunea că spionajul ce ni se impută e o cinste națională, d-l Dr. Stan declară că în fața opiniei publice maghiare este o timbrare și o calomnie gravă.

Față cu aceste propuneri, care cu majoritatea de două voturi, au fost declarate de concluz al Consiliului, primesc întru toate propunerea d-lui Dr. Aurelian Magier de a nu protesta nicăieri și, în termen legal, votul separat anunțat ieri am onoarea a-l motiva prin următoarele:

Ce înseamnă noțiunea de spion? Înseamnă a conspira cu străinul împotriva statului al cărui supus ești.

În cazul concret *Românul* din Bihor e spion înaintea *Ungurului* pentru că dă mină de ajutor aceluia, care vreau să descopie pămîntul Bihorului de Țara Ungurească și să-l unească cu Țara Românească.

* Activitatea desfășurată pentru traducerea în viață a hotărîrilor de la Alba-Iulia era considerată acțiune de spionaj, de către autoritățile maghiare din Bihor.

În cazul idealului național, care pe urma hotărîrii de la Alba-Iulia e pe calea înfăptuirii, e o datorie a fiecărui Român cinstit să facă acest spionaj.

În consecință cel ce se simte insultat prin bănuiala de a fi făcut spionaj în favoarea României, dă o flagrantă dovadă că nu e pătruns de idealul național. Iar cel ce, ca și d-l Dr. Stan, spune că simte trebuința de a se spăla înaintea opiniei publice ungurești de această bănuială, evident că vrea să apară ca un bun patriot ungar. D-l Dr. Stan o face aceasta și mai evident cînd spune, că nu mai stă la o masă cu aceia care sufăr calomnia de a fi spionii idealului național al României Mari.

Un om care e pătruns de asemenea sentimente, nu poate să-și cîștige echilibrul sufletec în alt chip, decît trăgîndu-și consecințele și anume: să abdică din Consiliu. Iar în scopul de a se fi justificat înaintea opiniei publice maghiare, îl sfătuiesc (recomand) să publice demisia sa în o foaie ungurească (de ex. Nagyvárad Napló). Dar realizîndu-se idealul nostru național, un asemenea român să-și caute cămin în Kecskemét*. Asta înseamnă a fi consecvent.

Spioni au fost în războiul mondial: Cehii. Patru ani au răbdat hui-duieli și calomnii. Dreptatea națiunilor însă i-a reabilitat. Astăzi purtarea din război a Cehilor e idealul de conduită a unui popor conștient de idealurile sale.

Iar noi din lașitate ne insultăm bărbații, care își expun viața chiar, declarînd că nu stăm la o masă cu ei pentru că au fost declarați de spioni din partea dușmanului.

Sute și zeci de mii de bărbați ai noștri în război au fost închiși și osîndiți la ștreang. Astăzi poartă aureola mucenicilor neamului. Iar acum intelectualii satelor noastre, alungați de sălbăticia trupelor maghiare, credincioșii idealului nostru, au preferat toiagul pribegiei, îndurînd insulte, jaf, bătăi, murind chiar, decît, ca umilindu-se să cerșească scutul străinilor. Iar noi nu putem suporta calomnia unui comandant ungar, care ne-a spus în față cuvîntul de cînst, că spionăm în favoarea României Mari.

Sîntem noi credincioși jurămintului depus și mai avem dreptul de a pretinde de la toată suflarea românească să lupte, să se expună, să moară pentru realizarea idealului României Mari? Niciodată!

Consiliul și-a spus vorba „Prin votul D-lor Ștefan Domocoș, Dr. Grigorie Egri, Dr. Sever Erdelyi, Andrei Horvat, Dr. Vasile Kirvai, Dr. Dimitrie Mangra, Ioan Sfurlea și Dr. Florian Stan a hotărît să ceară Consiliul scutul străinilor contra acestei grozave calomnii de a fi spionul României Mari pe teritoriul azi încă al Ungariei“.

Fac apel către domnii aceștia, care, sper că, dintr-o judecată pripită au admis că ar fi o insultă pentru un Român bănuiala de spionaj pentru România Mare, aruncată din partea unui soldat al republicii maghiare, să-și cerceteze conștiința națională și să mai judece asupra votului dat.

Trăim cele mai grele, dar sfinte momente din viața Neamului românesc și în special noi, unicul Consiliu Național Român existent în teritoriile încă neocupate de armata eliberatoare a României mărite, avem îndoită răspundere pentru faptele noastre. Nu numai istoricii, ci mai ales

* localitate în Ungaria.

generațiile viitoare vor căuta spre ținuta și faptele noastre în clipa unirii tuturor românilor.

Dar în special, eu reprezentantul tinerimii universitare române din Bihor, organizată în liga culturală „Dacia Traiană“, am datoria și răspunderea morală de a protesta prin acest vot separat contra hotărârii atât de umiltoare pentru demnitatea noastră națională.

Oradea Mare, la 1/14 martie 1919.

L.S.

Cu stimă,
Nerva Traian Cosma m.p.
prezidentul „Daciei Traiane“
membru și secretar al Consiliului

Pentru conformitate cu originalul nr. 792/c. pres. 1919.
Oradea-Mare, la 22 martie 1919.

N. T. Cosma
Secretar

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 27—28, original.

259.

70 număr
nr. 1919

1919 (martie 24), Oradea.

A munkástanács véd- és karhatalmi direktóriumának valamint az erd[élyi] kat[onai] par[ancsnok]ság 395 h[ad]ügy[m]inisztériumi sz[ámú] rendeletére a tanácsköztársaság céljait veszélyeztető elemek internálandók folyó hó 24-én. 21sgt. számú átirattal összehivatott a román nemzet tanács, s a Ciorogáriu Román esperes elnöklete alatti tanácsnak a karhatalmi osztály részéről dr. Todor Árpád hr. tanácsos, dr. Hódy János főhadnagy a következőket közölték: a tanácsköztársaság Magyarország integritását tűzte ki célul s elrendelte, hogy minden ezzel ellenkező, azt veszélyeztető törekvés a legnagyobb energiával megakadályozandó, s ezen törekvésekben közreműködő személyek internálandók.

Tekintettel arra, hogy a biharmegyei románság s ennek vezetősége nyíltan a gyulafehérvári határozat alapján áll, mely határozat nyíltan ellenkezik a tanácsköztársaság fentebb említett céljaival, a munkástanács véd- és karhatalmi direktóriuma szükségesnek látja, hogy a gyulafehérvári határozat megvalósításában közreműködő személyeket ezen működésükben megakadályozandó, internálják.

Tekintettel azonban arra, hogy a nagyváradi román nemzeti tanács ellenkező céljai dacára is a közrend és belbéke fenntartásában eddig is a magyar közigazgatási hatóságokkal megértő magatartást tanúsított és utasításait pontosan követte, ezen internálás úgy...*, hogy a román nem-

* Text ilizibil.

zeti tanácsnak Nagyváradon lakó s a mellékelt jegyzékben feltüntetett 25 tagja Nagyváradot a véd- és karhatalmi direktórium engedélye nélkül el nem hagyhatja. Ciorogáriu Román, dr. Kirvai Vazul, dr. Marta Sebestyén, dr. Popa Tivadar és Cosma T. Nerva naponként d[élután] 5 órakor Ciorogariu Román g[örög] kel[eti] esperes Úri u[tcai] 6 sz[ám] a[latti] lakásán összegyűlni, a többi 20 tag pedig a kimutatásban meghatározott időben lakásán tartózkodni kötele, amikor az első 5 a karhatalmi osztály bizalmi férfiak által a fent említett időben naponként, a többiek pedig alkalomszerűen lesznek ellenőrizve. Kijelentetett azonban, hogy az internálásnak ezen módja, mely megengedi az internáltaknak rendes polgári foglalkozásuk gyakorlását, csak addig áll fenn, míg az internáltak bármelyike a tanácsköztársaság céljaival ellenkező magatartást nem tanúsít, illetve valamelyike a fentebb említett korlátozó rendszabályokat meg nem szegi.

Pap Coriolan Szaniszló u[tcai] 2 és Ciorogariu Román Úri u[tcai] 6 sz[ámú] lakásaik állandó ellenőrzésére 2.2 határrendőr fog kirendeltetni.

Ciorogáriu Román elnök a román nemzeti tanács nevében tudomásul veszi a román nemzeti tanács (sic!) rendeletét és ünnepélyes ígéretet tesz, hogy a gondolat és lelkiismeret szabadság jogának fenntartása mellett minden erejükből rajta lesznek, hogy nemcsak maguk, de a biharmegyei román lakosság is tartózkodjon minden a tanácsköztársaság céljaival ellenkező cselekvéstől.

dr. *Todor Árpád*
dr. *Hody János*

dr. *Magier Aurél*
Cosma T. Nerva

P[ecsét] h[elye]

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 16, original, lb. maghiară.

Nr. 70 nt. 1919.

În conformitate cu ordinul Directoratului Sfatului muncitoresc pentru apărare și forța de ordine, ținînd seama de ordonanța Nr. 395 a Ministerului de război, Comandamentul militar regional din Transilvania, (potrivit căruia) toate elementele care periclitează țelurile Republicii Sovietice Maghiare, urmează să fie internate (subsemnații) dr. Todor Arpad consilier și dr. Hody Ioan locotenent, am pus în vedere Consiliului Național Român de sub prezența lui Roman Ciorogariu, convocat prin adresa nr. 21 sgt. din 24 luna curentă următoarele: Republica Sovietică Ungară are ca scop menținerea integrității Ungariei și în acest scop a ordonat ca toate activitățile contrare acestui scop să fie împiedicate cu toată energia, iar persoanele care colaborează la acest fel de activități să fie internate.

Avînd în vedere că populația românească și conducătorii ei din județul Bihor, în mod manifest s-au situat pe traducerea în viață a hotărîrilor de la Alba Iulia și considerînd că aceste hotărîri sînt evident opuse sco-

purilor Republicii Sovietice Ungare, directoratul de apărare și paza ordinii publice, — pentru a împiedeca activitatea persoanelor angajate în realizarea hotărârilor de la Alba Iulia, constată că ele sînt necesar să fie internate.

Cu toate că, Consiliul Național Român are aceste scopuri opuse țe-lurilor Republicii Sovietice Ungare, văzînd că pînă acum în problemele de menținerea ordinii și a păcii interne a colaborat cu organele legale, manifestînd înțelegere și respectînd dispozițiunile legale, această internare se va executa în modul următor:

25 membri ai Consiliului Național Român cu domiciliul în Oradea, trecuți nominal în tabelul anexat, nu vor putea părăsi orașul Oradea fără autorizația prealabilă a Directoratului: Roman Ciorogariu, dr. Chirvai Vasile, dr. Savu Marta, dr. Teodor Popa și Nerva Traian Cosma se vor prezenta în fiecare zi la orele 5 după masă la domiciliul protosincelului Roman Ciorogariu din Str. Ūri nr. 6, — ceilalți 20 membri sînt obligați de a sta la domiciliile lor la orele fixate pe listă. Primii 5 vor fi verificați zilnic la ora sus-indicată de un delegat, om de încredere al Comandamentului, iar ceilalți ocazional. S-a precizat că, această manieră de internare, care admite ca persoanele internate să-și exercite profesiunea, se va menține numai pînă cînd oricare dintre internați, nu manifestă atitudine sau nu ajunge în conflict cu dispozițiunile legale în vigoare.

Coriolan Pop, din Str. Szaniszló nr. 2 și Roman Ciorogariu cu domiciliul în str. Ūri nr. 6, vor fi permanent controlați în locuințele lor de doi grăniceri repartizați la domiciliile lor în acest scop.

Președintele Roman Ciorogariu, în numele Consiliului Național Român ia la cunoștință dispoziția Consiliului Național Român* și declară în mod solemn că — menținîndu-și libertatea de gîndire și conștiință, — le va respecta și va stăruii ca și populația românească din județ să evite orice activitate contrară legilor.

dr. *Todor Arpád*
dr. *Hódy I.*

dr. *Aurel Magier*
Nerva Traian Cosma

L.S.

260.

*Consiliul Național Român
din Oradea-Mare și Bihor*

1919 martie 11/24, Oradea.

E.Nr. 829/C pres. 1919.

CONVOCARE

Toți membrii Consiliului Național Român din Oradea-Mare și Bihor sînt rugați să se întrunească azi în 11/24 martie 1919 la ședință extraordinară, la orele 11 a.m.

* Corect: Consiliul Național Maghiar.

Ordinea de zi

Promulgarea dispozițiilor Directorului sfatului muncitorilor din Oradea-Mare.

Ședința se convoacă pe baza recercării nr. 21/sgt. 1919 a comandei: Erdélyi Katonai kerületi parancsnokság rendészeti osztálya*.

Oradea-Mare, la 11/24 martie 1919.

Nerva Traian Cosma
secretar

Roman Ciorogariu
dirigent

L.S.

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 188.

261.

1919 martie 11/24, Oradea.

Subsemnații membri ai Consiliului Național Român, care n-au fost prezenți la ședința din 11/24 martie a.c. sînt avizați că toți membrii Consiliului sînt puși sub pază de către Directorul muncitorilor și n-au voie a se îndepărta din oraș fără prealabilă concesiune din partea directorului. Pe lângă aceasta sînt îndatorați a-și anunța timpul obicinuit de a-l petrece acasă, ca să poată fi controlați din partea bărbaților de încredere ai directorului. Drept aceea sînt poftiți a confirma primirea acestui comunicat și a induce exact locuința precum și timpul cînd obicinuiesc a fi acasă.

Neobservarea acestei dispoziții ar avea consecința de internare a tuturor membrilor din Consiliu.

Oradea-Mare, la 11/24 martie 1919.

Nerva Traian Cosma
secretar

Roman Ciorogariu
dirigent.

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 187.

* Secția ordinii publice a Comandamentului militar districtual din Ardeal.

CIRCULARĂ

către onorata preoțime și învățătorime de sub jurisdicțiunea
Consistorului gr.or. român din Oradea-Mare.

Prin circulara dd. 23 oct./5 noiembrie 1918, nr. 2350 Prez., v-am anunțat evenimentul mare al dezarmării și a instituirii noului regim, îndemnându-vă a da sfaturilor comunale concursul la susținerea ordinii publice. Sub noul regim — ziceam — avem „dreptul de a trăi liber viața națională, între marginile legii, respectind acest drept și celorlalți concetățeni“.

Evenimentele noi din martie au scos din vigoare* consiliile naționale și sfaturile satești înlocuindu-le prin sfaturile muncitorilor, ca organe executive ale sfaturilor centrale.

Noul regim, cu putere dictatorică, a proclamat statar asupra tuturor transgresiunilor ce s-ar ivi contra ordonanțelor sale.

Sinteți poftiți a urma cu atenție toate ordonanțele cite se publică pe calea ziaristicii și să le aduceți acestea la cunoștința poporului, ca nimeni să nu cadă în osîndă din necunoștință de cauză, pentru că necunoștința legii nu se ia în socotință la judecarea faptului penibil. (sic!).

Indeosebi vă fac răspunzători ca în edificiile bisericilor și școlilor să nu tolerați ascunse arme, alimente, valori, peste tot nici un obiect oprit de ordonanțe. Preoții sînt răspunzători pentru edificiile bisericesti, iar învățătorii pentru edificiile școlare.

Drept aceea cheile bisericii să fie la preot, iar ale școlii la învățător și ei să deschidă și închidă ușile, ca să nu se strecoare vreo răuvoitoare mină cu lucruri oprite în localurile de sub oblăduirea lor.

Cu aceeași rigoare să-și păzească și locuințele lor particulare și cu vreme și fără vreme să insiste la popor pentru aceeași rigoare a observării ordinelor publice și să se abțină de la orice împotrivire. Dimpotrivă, prin acomodare la noua situație, să faciliteze susținerea ordinii publice, siguranța vieții și a averii.

Neamul românesc întotdeauna a fost un element de ordine, iar preoțimea și învățătorimea noastră apostolii păcii. Să se confirme această calitate a noastră mai ales în zilele de grea răspundere . . .

Oradea-Mare, la 16/29 martie 1919.

Roman R. Ciorogariu m.p.

vicar episcopesc

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 6, f. 116, original.

* au desființat.

Toată lumea e plină de știri alarmante despre stările din Biharia. Fie-ne permis și nouă, legitimilor reprezentanți ai poporului românesc din acest comitat, să dezvelim adevărata stare din Biharia, ca să se curme abuzul ce se face de numele nostru, pentru seducerea lumii mari în aceste momente hotărâtoare pentru noi și toate popoarele lumii.

În lupta inegală ce o purtăm față de o puternică organizație, datorăm aceasta lămurire.

Masa de la Paris nu e așternută pentru aventurierii politici, ci pentru popoarele subjgate. Avem dreptul să ne punem la masa noastră, că mai subjgat popor decit noi n-a fost în lumea aceasta.

Adevărul va da strălucire hainelor noastre mohorîte. Acest adevăr este haina de nuntă în care ne prezentăm la ospățul mare al popoarelor ce se serbează acum la Paris.

De acest adevăr este inspirat și glasul nostru prezent, adresat către amicii și protectorii adevărului.

Ne rugăm pentru luare aminte.

Istoria Bihariei

Comitatul Bihorului pe timpul romanilor a existat ca principat. Aici au dat românii piept cu Attila, mai târziu cu Arpád. Când s-a organizat țara în comitate s-a mai îngustat, dar în gura poporului tot a mai rămas numirea de țara Bihorului, pînă în ziua de astăzi. În forma de astăzi s-a organizat la anul 1876, cînd Dobrișinul* cu trei comune s-a anexat la comitatul Hajdu. După teritor[iu] e al treilea, tot așa după latifundiile boerești, iar după locuitori al patrulea dintre comitatele Ungariei și se extinde în formă de poligon de la comuna Ciucea spre vest, pînă în inima cîmpiei mari a Ungariei, între comitatele Hajdu, Sătmar, Săbolciu, Bichiș, Arad, Turda, Arieș, Cluj și Sălăgiu. Teritoriul e de 10 961,63 km². Locuitorii 600 000 de suflete, din care chiar după statistica tendențioasă a maghiarilor sînt peste 250 000, în realitate peste 300 000 români. Restul cade pe maghiari, germani, slovaci și evrei. Dacă detragem populația Oradiei-Mari de 100 000 suflete, care la recensămîntul din 1890 avea numai 38 000 de suflete, prin urmare e saturat cu imigrări artificiale, mai departe detragem și imigrările din celălalte orașe provinciale din comitat precum și ceața funcționarilor de la cantonirul de tren pînă la cel mai înalt funcționar, rezultă că populația proprie maghiară de baștină e în mare minoritate față de cea română în comitat și tendința de a paraliza această majoritate cu impopulare artificială a orașelor, îndeosebi a Oradiei-Mari, cu elemente aduse de prin șesul Ungariei și din Galiția, este o fallacie, praf aruncat în ochii celor ce nu cunosc stările din Ungaria. Satele sînt ale noastre cu populația lipită de

* Debreșin, oraș în R. P. Ungară.

glie, căci aproape tot pământul cultivabil e în mâna latifundiarilor privilegiati.

În decursul vremilor Biharia cînd se ținea de Ardeal, cînd de Ungaria. Așa la anul 1570 s-a anexat la Ardeal, pînă la anul 1692, cînd iarăși se încorporează la Ungaria.

Sediul comitatului e Oradea-Mare. Limba administrațiunii pînă la finea secolului XVIII a fost cea latină, mai tîrziu germană, apoi cea maghiară și română.

În vechime Oradea-Mare a fost însemnat centru cultural românesc. Aici era scaunul episcopiei gr. or. române înființată (în) secolul al XIII-lea dar suprimat la 1695, din motive politice și religioase, rămînd numai vicariat episcopesc. Însă deodată cu aceasta se înființează episcopia gr. cat. română, drept dovadă despre caracterul românesc al comitatului. Din acest comitat răsar cei mai mari binefăcători ai culturii române, marele fondator Emanuil Gojdu, fostul episcop Michail Pavel și ceilalți, din a căror bogate fundațiuni a crescut o mare parte a intelectualilor noștri din Ungaria, Banat și Ardeal. Biharia a dat episcopi și mitropoliți neamului românesc și o pleiadă de intelectuali. Tot atîtea dovezi despre spiritul viu național din aceste părți.

Acestea sînt tradițiile trecutului nostru.

Dogma Statului Național Maghiar

Expansiunea politicii de maghiarizare și sufocarea spiritului național român a culminat, în Biharia, din pricină că Biharia a fost cuibul așa numitului „zdrobitor al naționalităților“, contele Tisza Kálmán, căruia i-a urmat în guvernarea țării fiul său, contele Tisza István, urzitorul acestui război mondial, din motive imperialiste maghiare.

Dus pînă la paroxism, acest spirit intolerant și tiran de maghiarizare a cuprins toate păturile sociale maghiare, de la țaran la latifundar. În capul ungurilor nu încapă ideea libertății națiunilor. Pentru ei există numai un nume: Ungaria. Rațiunea lor este că țara aceasta se numește Ungaria și unguri trebuie să fie toți, care sînt în ea. De la această logică husărească nimeni nu-i poate abate, cel puțin generația crescută pe melegurile șovinismului unghuresc. Prefacerea Ungariei poliglote în stat național maghiar, cu forța brutală a tuturor mijloacelor de guvernare, a devenit dogma fundamentală a politicii maghiare. Cine nu a primit această dogmă, a fost tratat ca eretic și pus pe indexul inchiziției.

Dogma aceasta a prezidat toate acțiunile politicii maghiare. Ea este izvorul tuturor relelor. Toate guvernele cîte s-au succedat au licitat în felul propagandei, care în timpul din urmă a degenerat în fanatism maghiar, de care cuprins e și socialistul și comunistul maghiar de astăzi.

Nu e deosebire între naționalistul Apponyi Albert și Jászi Oszkár, în chestia dogmei de maghiarizare. Nicăieri n-a fost atît de pronunțată această politică de maghiarizare, ca în însăși patria patronului ei Tisza. De aici provine încordarea mare în Biharia.

Și această dogmă avea sancțiunea Habsburgilor fermecați de grandomania maghiară.

Noi eram condamnați la moarte națională.

La 31 octombrie 1918 s-a declarat revoluția maghiară din Budapesta, care a răsturnat dinastia și a proclamat republica maghiară. Armata austro-ungară s-a descompus de sine și guvernul republicii a fost constrins la armistițiul încheiat cu Farnhet D'Esperay.*

Soldații, fără deosebire de naționalitate, chinuți de suferințele războiului de patru ani și mai bine, revoltați de nedreptățile, ce le-au îndurat familiile lor din partea administrației maghiare, de uzura neguțătorilor la articole de comerț și a proprietarilor mari de brațele muncitoare, au dat năvală asupra notarilor comunali, pretorilor, negustorilor și a proprietarilor împărțind cu de la sine putere, între sine, mărfurile și cuprinsul magazinelor domnești de bucate. La vieți de oameni n-au degenerat, decît poate în cazurile unde li s-a pus rezistență. Satele ungurești erau mai înverșunate și făceau mai mult rău, pentru că satele românești au fost potolite de conducătorii lor firești, de preoți și învățători, care, spontan, au intervenit ca împăciuitori de la primul moment.

Întreaga țară s-a constituit în Consilii naționale comitatense și sătești, instituind garde sătești pretutindeni pentru susținerea ordinii publice. Românii s-au constituit separat în sfaturi și garde românești, pe baza dreptului de liberă wilsoniană. Această organizație națională a restabilit în curînd ordinea publică, care a devenit exemplară, sub egida gardelor naționale, și marii proprietari și negustori de la sate, care alergau la noi după scut, ne erau recunoscători pentru că le-am salvat viața și avutul dinaintea furiei poporului.

La 1 decembrie 1918 s-a ținut la Alba-Iulia Marea Adunare Națională a tuturor Românilor din fostul regat ungar cu 100 000 participanți. Această adunare a decretat, în temeiul principiilor wilsoniane, de liberă dispoziție națională, unirea tuturor Românilor cu Regatul român și s-a constituit un Consiliu Dirigent, adică guvern național, cu sediul la Sibiu. Însăși Ungurii au recunoscut îndreptățirea noastră de a ne organiza autonom după sistemul cantonal și am chiar lucrat împreună la asigurarea vieții și a averii pe teritoriile noastre românești, ei pe teritoriile lor ungurești însă între formațiuni independente de sfaturi și garde naționale.

Astfel aveam să rămînem organizați autonomi pînă se va decide soarta noastră la Conferința de pace din Paris, la care noi priveam cu deplină încredere și cu hotărîre de supunere. Dar n-a rămas întru atîta ordinea publică. La ordinul guvernului republican, comenduirea trupelor maghiare ne-a dezarmat gardele, rînd pe rînd. O puteau face cu trenuri blindate, tunuri, mitraliere și mii de soldați. Mai în urmă ne-a desființat și comanda gardei noastre naționale din Oradea-Mare. Astfel am rămas estradați** furiei soldaților maghiari.

* General francez, care în toamna anului 1918, deplasîndu-și trupele din Serbia în direcția Ungariei, a deschis drumul armatelor Antantei spre sud-estul Austro-Ungariei.

** expuși.

Ca din senin ne-am pomenit cu trupe iregulate ungurești în diferite culori, dar toate înarmate și îmbrăcate bine, mai presus de toate turmentate contra Românilor. Erau secui, apoi regimentul 21 afirmativ de la Cluj, regimentul 4 de honvezi din Oradea, garda roșie din Oradea, care traversau străzile Orăzii-Mari, cu împușcături de puști și cu grenade, de pe la periferiile orașului, încît orașul avea aspectul de război în care soldații veneau contra Românilor.

S-a început apoi goana după preoți și învățători români, după steaguri românești și jafuri și omoruri înfiorătoare. Vizuinile munților și orașelor s-au umplut de preoți și intelectuali refugiați cum au scăpat din ghiarele acelor bande, într-o cămașă și haină, expuși boalelor de spaimă și de frig și peirei.

Ziarele maghiare ațîțau focul prin zugrăviri de atrocități neexistente românești și lavina atrocităților maghiare creștea din zi în zi.

Consiliul Național Român s-a prezentat înaintea prefectului — comisar guvernial Dr. Katz Béla, aducindu-i la cunoștință atrocitățile soldaților maghiari și cerînd să se stabilească responsabilitatea pentru acei soldați, pentru că ei sînt înarmați de guvern și stau sub comanda militară a republicii.

Rezultatul acestui demers a fost constituirea unei anchete mixte,* din 2 membri români și 2 unguri, care să cerceteze gravaminele la fața locului și comanda militară să pună stavilă atrocităților.

Anchetarea a devenit iluzorică prin ținuta anchetei maghiare, care a făcut imposibilă o investigare sistematică și obiectivă: 1) prin tendința de a deplasa pe terenul politic faptele criminale împlinite; 2) prin cererea de a le prezenta mai înainte actele de atrocitate ca să pregătească prealabil și unilateral terenul de investigare, iar dacă cu toate acestea cercetarea dădea un rezultat nefavorabil pentru dinșii, târăgăneau încheierea cercetării cum e cazul de la Bratca; 3) prin faptul că conducătorii noștri sînt refugiați și nu e cine să controleze cum pregătesc dinșii terenul de investigare sub teroarea baionetelor, iar de altă parte frica sătenilor de a mărturisi liber, fără rezervă, cită vreme știau ce-i așteaptă din partea soldaților, după ce nu mai e ancheta acolo.

Singuri nu putem ieși la sate, ca să ernăm datele de cazuri de dispariție a oamenilor noștri, despre care numai după liberarea noastră de sub acest teror, vom afla și vom avea tristul aspect al celui mai îngrozitor vandalism din cîte a văzut lumea cîndva. De pildă în Sighiștel avem o mulțime de victime și zeci de case prefăcute în scrum. Dar iată că la o săptămînă după îngrozitorul măcel cînd scriem acestea, încă nu putem ști nimic pozitiv pentru că satul e înconjurat de soldați unguri, care ei vor fi știind ce au să astruce acolo. În 9 martie a.c. era să plece maiorul francez Dauphont la fața locului să investigheze cazul, cu un atașat român. Nu i s-a garantat însă siguranța, mai ales a atașatului român și așa domnul maior a trebuit să abstea de la excursiunea la Sighiștel și să se înapoieze la Budapesta. Ce grozav lucru a trebuit să fie

* comisii mixte.

acolo unde nici o săptămână de zile n-a fost destul pentru tăgășirea urmelor de crime.

Spre ilustrare dăm următoarele cazuri, care au putut străbate cu primejdia vieții pînă la noi: vezi anexa.

Reforma agrară

Biharia este al treilea comitat în țară în șirul latifundiilor. Și ce proprietate mică mai este, e pe la cîmpie, unde sînt și satele ungurești. La munte unde s-a refugiat poporul nostru dezmoștenit, trăiește în colibe ca niște vizuini, iobagul domnilor de pămînt și al erarului. E înțeleasă setea lui după pămînt.

S-a constituit o comisie agrară, care face un simulacru de împărțire de pămînt în chip de arenzi scurte, pînă va trece pacea din Paris. Aici se girează dinșii de patronii poporului nostru. O simplă captatio benevolentiae*, nu vrem să zicem fraus pia,** este acțiunea agrară inițiată de Consiliul Național Maghiar.

Consiliul nostru a protestat contra acestei proceduri unilaterale și ingerințe în raionul satelor noastre, care după principiul național, cad sub jurisdicția Consiliului național. Dar ei tac și fac. Vor să ne pună în fața faptelor împlinite, a eludării poporului nostru, iar pe popor să-l seducă pe vremea intercalară, în care au lipsă de votul lui.

Consiliul Național Român

La ce se reduce dar activitatea Consiliului Național Român din Oradea? Înlăuntru la intermedierea sării și a cărbunilor din Ardeal, iar în afară la fallacia, că iată Ungurii recunosc dreptul de liberă dispoziție a popoarelor din țară. Românii au Consiliul lor național, vasăzică autonomie națională după sistemul cantonal, precum prezintă afacerea contele Karolyi la Conferința de pace din Paris, iar la Zaláu și Ciucea același Karolyi, care în fața Conferinței de pace din Paris se lepăda mai ieri-alaltăieri de soldații colonelului Kratochwill, care ar fi operînd pe răspunderea sa — fanatizează împreună cu Kratochwill soldații nimănu, să-și continue eroicele isprăvi întru preamărirea republicii maghiare.

În 12 Martie au fost citați la Comandamentul garnizoanei din Oradea Mare: Dirigentul Consiliului Național Dr. Coriolan Pop, viceprezidentul Roman Ciorogariu, secretarul Dr. Sever Andru și membrul Gheorghe Tulbure și li s-a adus la cunoștință că sînt puși sub pază pentru spionaj. Poftim acum liberă dispoziție de (lucrări) naționale sub pază polițială.

Plebiscitul

Dezarmați, astfel, celelalte urmează de la sine. După ce ne-a pus botnița poate veni și plebiscitul accentuat acum de unguri ca un act de dreptate. Terenul pentru acest plebiscit e pregătit de minune.

* asigurarea unei bunăvoințe.

** inducere în eroare.

Ranele și mormintele pașnicilor cetățeni, Bratca și Sighiștel de pildă rămân pentru fiecare român, un memento mori. Dacă la acest activ al terorii maghiare se va mai adăuga și reorganizarea jandarmeriei, administrația ungurească, anchetele agrare maghiare, oculta guvernului cu banii lui Iuda. Și această teroare să sufoc glasul românesc, atunci vie plebiscitul ori potopul. Pentru noi tot una. Prezența trupelor de ocupație ale Antantei n-ar avea alt rol, decît să gardeze răstignirea noastră.

Așa înțeleg ungurii plebiscitul contemplat de dinșii la ultima ratio a speranței lor de a-și salva hegemonia. Dacă le-a succedea a orbi lumea atîta vreme cu falsa libertate ungurească, de ce să nu le succedă și acest truc, gîndesc ei, fiii răsfățați ai unui negru trecut.

Dar nu le va succede. Generoasa Antantă a tras vîlul de pe fața neagră a tiraniei, a trecutului. Nu ne va răstigni a doua oară prin un fals plebiscit.

Dacă nu va mai fi soldat și jandarm ungur, nici solgăbirău, nici anchetă agrară, nici oculta guvernului, nici agenții ai guvernului unguresc, atunci da, fie plebiscit. Da apoi că și cine n-a fost român pînă acum, se face român văzînd ce-l așteaptă în Ungaria nouă, — dacă se simte în siguranță de a se pronunța liber.

Faceți-o și aceasta cu noi, generoșii noștri patroni, dar faceți-o cît mai curînd, că toți murim de ne mai țineți mult sub călcîiul imperiului unguresc de astăzi.

Și nu merităm această soartă noi, care atîtea veacuri am suferit și atîta am singerat. Plebiscitul nostru l-am pecetluit cu sudoarea și cu singele martirilor noștri. Noi am muncit pămîntul boieresc în timp de pace și l-am apărat în timp de război. De s-ar scula morții căzuți în apărarea acestui pămînt s-ar vedea cîți români au fost de la început și că cine e venetic pe acest pămînt.

E imposibil să nu ne înduioșăm cînd gîndim la soarta poporului nostru, lăsat pradă furiei soldaților unguri și pus la discrețiunea intrigelor ce se țes împotriva lui în fața areopagului chemat să judece asupra sortii lui.

Din cele expuse rezultă, că sub administrația civilă și militară ungurească, nu ne este asigurată nici condiția elementară de existență: viața și avutul, cu atît mai puțin libertatea politică.

Altcum se vorbește în Paris și altcum se face acasă. Din păcat tot păcat se naște. În Budapesta și acum prezidează dogma statului național maghiar, în cadrele republicii efemere de azi. Starea de guvernare de astăzi a Ungariei e nedefinită, o masă haotică cu singurul pozitiv: dogma statului unitar național maghiar, înțelege moartea tuturor națiunilor din țară.

Nu ne încumetăm a prejudeca verdictul din Paris. Dar avem dreptul a cere în numele umanismului scutire contra masacrărilor și pînă ce se va enunța verdictul asupra sortii noastre.

O condiție sine qua non a restabilirii siguranței publice este evacuarea comitatului și a orașului de toate categoriile trupelor maghiare, inclusiv a jandarmeriei maghiare.

Deodată cu aceasta predare întregului imperiu de guvernare Românilor, care constituie majoritatea populației din comitat, cu respectarea principiilor wilsoniane pentru toți.

Consiliul Național Român din
Oradea-Mare și Bihor.

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 164—168.

264.

1919 aprilie 8, Oradea.

Biharvármegye Kormányzó tanácsa.

KÖRJEGYZŐSÉGNEK!

Urszád

Felhívjuk, hogy körzetéhez tartozó összes községekben a Munkás és Paraszt-Tanácsok megalakítása végett a szükséges lépéseket haladéktalanul tegye meg. Amely község a felhívásnak kifejezetten vagy passzív magatartással nem tesz eleget, úgy arról tegyen azonnal jelentést, s ez esetben a renitenskedő községgel szemben statáriális törvények szerint mint ellenforradalmárokkal fogunk eljárni.

Nagyvárad, 1919 évi április hó 8-án.

aláírás kiolvashatatlan
elnök

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, inv. 24, dosar 396, f. 18, original, 1. mǎghiară.

Consiliul dirigent al comitatului Bihor.

CERCULUI NOTARIAL!

Ursad

Vă ordonăm să faceți neintirziat demersurile necesare, în toate localitățile aparținătoare cercului dumneavoastră, pentru constituirea Sfaturilor Muncitorești-Țărănești. Despre localitatea, care printr-o atitudine

fățișă sau pasivă nu va executa ordinul, să faceți imediat raport și în acest caz față de localitatea recalcitrantă se va proceda pe baza legilor statariale, ca și contrarevoluționară.

Oradea, 1919 aprilie 8.

Președinte
ss. *indescifrabil*

265.

1919 aprilie 8/21, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în ședința comitetului executiv a Consiliului Național Român din Oradea-Mare și Bihor ținută în 8/21 aprilie 1919 orele 12 a.m. în reședința Episcopiei gr. cat.

Prezident: Roman R. Ciorogariu; Notar: Nerva Traian Cosma.

Prezenți: Dr. Florian Stan, Dr. Iacob Radu, Dr. Coriolan Pop, Dr. Sever Andru, Dr. Savu Marta, Dr. Ioan Boroș, Dr. Nicolae Popovici și Dr. Vasile Maior.

Prezidentul deschizând ședința salută Consiliul întrunit prima oară în ROMÂNIA MARE, aduce omagii M[ajestății] sale regele Ferdinand I și augustei case domnitoare și glorioasei armate.

Pentru asigurarea bunului mers al afacerilor și pînă la preluarea imperiului și rezolvarea definitivă a tuturor afacerilor, la propunerea prezidentului:

Consiliul hotărăște ca pe lângă autoritățile politice și administrative să numească un delegat cu titlul de „inspector“, avînd menirea de a controla și contrasemna toate dispozițiile acelora.

Inspectorii vor fi designați din partea Consiliului și lista va fi prezentată d-lui general Holban.

La Prefectura orașului și a județului va designa numai un inspector cu 2 secretari, apoi cite un inspector la administrația județului, primărie, poliție, direcțiunea finanțelor, spitale (civile și militare), alimentarea județului, orașului, direcțiunea poștelor, oficiul de silvanistică, procuratură, direcțiunea superioară a școlilor medii, de specialitate, tehnice, primare, la teatru și spectacole, cenzura presei, căile ferate și garaje.

Considerînd, că nu sînt de față toți membrii, la propunerea prezidentului:

alegerea inspectorilor se amîină pînă după amiază la orele 5 pe cînd se convoacă o ședință nouă.

Eshauriindu-se ordinea de zi, ședința se ridică.
D.C.M.S.

Nerva Traian Cosma
secretar

Roman Ciorogariu
prezident

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 248, original.

266.

1919 aprilie 8/21, Oradea.

PROCES-VERBAL

luat în ședința comitetului executiv al Consiliului Național Român din Oradea-Mare și Bihor, ținută la 8/21 aprilie 1919 la orele 5 d.m. în reședința Episcopiei gr. cat.

Prezident: Roman Ciorogariu; Notar: Nerva Traian Cosma.

Prezenți: Dr. Florian Stan, Dr. Iacob Radu, Gheorghe Tulbure, Dr. Gheorghe Miculaș, Dr. Aurelian I. Magier, Andrei Horvath, Dr. Coriolan Pop, Dr. Iustin Ardelean, Dr. Dimitrie Kiss, Dr. Nicolae Popovici, Dr. Dimitrie Mangra, Dr. Sever Andru, Dr. Savu Marta, Dr. Jean Boroș, Dr. Teodor Popa, Dr. Grigore Egry, Dr. Vasile Kirvai, Dr. Vasile Maior și Dr. Sever Erdelyi.

La propunerea lui Andrei Horvath:

Consiliul — dînd expresiune admirației și recunoștinței sale — votează mulțumită protocolară Prea Cuvioșiei Sale Domnului Roman R. Ciorogariu pentru bărbăția ce-a avut-o primind conducerea Consiliului în clipele cele mai grele, suferind Golgota poporului românesc din județul Bihorului.

Prezidentul — reasumînd și promulgînd hotărîrile aduse în ședința precedentă de azi, — pune la ordinea zilei alegerea inspectorilor delegați din partea Consiliului (pe) lîngă autoritățile politice și administrative.

La propunerea prezidentului:

Consiliul esmite o comisiune de candidare compusă din Dr. Iacob Radu, Andrei Horvath, Dr. Coriolan Pop, Dr. Nicolae Popovici, Dr. Dimitrie Mangra, Dr. Iustin Ardelean, iar ședința se suspendează.

Redeschizîndu-se ședința, comisia de candidare, prin raportorul său Dr. Dimitrie Mangra, propune, iar propunerea primindu-se:

Consiliul designează din sînul său pe lîngă autoritățile civile și politice ca inspectori:

la Prefectură (oraș și județ):

Dr. Coriolan Pop avînd ca secretari:

— la județ: Dr. Sever Andru.
— la oraș: Dr. Sever Erdélyi.
la Administrația județului: Aloisiu Nyisztor.
la Primărie: Dr. Grigorie Egry.
la Poliție: Gheorghe Morariu loc.t.i.r.
la Direcțiunea finanțelor: Gavril Maros.
la Spitale: șef Dr. Nicolae Popovici (civile) cu dr. Vasile Maior (militare) ca ajutor.
la Alimentarea județului: Aurel Murășan.
la Alimentarea orașului: Dr. Iustin Ardelean.
la Direcțiunea poștelor: șef Dr. Teodor Popa cu Dr. Ioan Szabo.
Ioan Lupuț și Gheorghe Bogdan ca ajutor.
la Oficiul silvanistic: Ioan Comanicu.
la Procuratură: Dr. Dimitrie Mangra.
la Direcțiunea superioară a școalelor de specialitate și cele medii: Dr. Gheorghe Miculaș.
la Inspectorul școalelor primare: Andrei Horvath.
la Școalele de industrie (tehnice): Dr. Vasile Kirvai.
la Liceul din Beiuș: Dr. Alesandru Pteancu.
la Teatru și spectacole: Dr. Aurelian I. Magier.
Șeful cenzurei presei: Gheorghe Tulbure.
la Căile ferate și garaje: Ioan Hosszu.

Toate aceste exposituri ale Consiliului sînt numai dispoziții interimale pînă vom primi dispozițiile Consiliului Dirigent. Inspectorii aleși stau în contact nemijlocit cu Consiliul, raportîndu-i în afacerile mai însemnate.

Prezidentul raportează, că Românii din Budapesta, care sînt amenințați de teroare...* au cerut scutul Consulatului spaniol de acolo, care însă nu le poate împlini cererea din motivul, că n-are autorizație să intervină numai pentru frații noștri din țara mamă.

Colonia cere ajutorul nostru.

Consiliul autorizează prezidiul să intervină de urgență la Consiliul Dirigent pentru salvarea coloniei acesteia, insistînd pentru aducerea ei din Budapesta...**

Pentru pornirea unei propagande la sate prin adunări, gazete și broșuri:

Consiliul îl însărcinează pe Gheorghe Tulbure să prezinte un program amănunțit deja în proxima ședință.

Eshauriiîndu-se ordinea de zi, ședința se ridică.

D.C.M.S.

Nerva Traian Cosma
secretar

Roman Ciorogariu
prezident

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 8, f. 246—247, original.

* cuvînt ilizibil.

** text ilizibil.

PROCES-VERBAL

luat în ședința Comitetului executiv al Consiliului Național Român din Oradea-Mare și județul Bihor, ținută la 10/23 aprilie 1919, orele 4 p.m., în biroul Consiliului.

Prezident: Roman R. Ciorogariu; Notar: Nerva Traian Cosma.

Prezenți: Dr. Florian Stan, Dr. Iacob Radu, Dr. Aurelian I. Magier, Gheorghe Tulbure, Andrei Horvath, Adrian P. Deșeanu, Andrei Ille, Dr. Vasile Kirvai, Ioan Sfurlea, Petru Fodor, Dr. Nicolae Popovici, Dr. Grigorie Egry, Dr. Sever Andru, Dr. Teodor Popa.

Dintre delegați — inspectori: Vasile Popovici, Ioan Comanicu și Aurel Murășan.

Pentru apărarea intereselor populației și asigurarea bunului mers al afacerilor:

Consiliul designează, respectiv propune, spre numire de delegați ai Consiliului:

la Camera comercială și de industrie: Dr. Savu Marta.

la oficiul asigurării muncitorilor: Traian Sfurlea.

la oficiul de domiciliu: Dr. Ioan Pelle.

la (partea comercială) întreprinderea de lemne a orașului: Dimitrie Balogh.

la expositura Ministerului de agricultură: Dimitrie Ionaș.

Cu privire la orientarea provinciei și reactivarea antistiilor comunale:

Consiliul roagă prefectul județului să facă dispozițiile necesare cu cea mai mare grabă.

Pentru ușurarea reîntoarcerii refugiaților români:

Consiliul va interveni la Comandă pentru un tren special, ori măcar vagoane separate la trenurile militare pentru publicul românesc.

Pentru orientarea Consiliului:

Vom ruga Comînduirea competentă să comunice Consiliului toate ordonanțele.

Referentul de alimentare, Aurel Murășan:

Se absolvă de la postul avut la Consiliu, numit fiind acum inspector la alimentarea județului.

Eshauriîndu-se ordinea de zi, ședința se ridică.

D.C.M.S.

Nerva Traian Cosma
secretar

Roman Ciorogariu
prezident

ONORATULUI

CONSILIU DIRIGENT

in Sibiu

Izbutind să dezvălesc pe deplin împrejurările mișeleștei asasinări a lui Dr. Ioan Ciordaș, președintele Consiliului național din loc și a lui Dr. Nicolae Bolcaș, avocat în Beiuș, îmi țin de datorință să raportez:

La vremea sa, pe la finele lui ianuarie, garda națională română din Beiuș, ne opunind nici o rezistență fără de rost, a fost dezarmată. Cu vremea s-a instăpinit aici, pînă dincolo de Vașcău, detașamentul săcuiesc sub conducerea lui Verbőczy, căpitan activ, originar din Ardeal. De altfel, numirea armatei de sub conducerea lui era: „Verbőczy különítmény“*. Lucrul cel dintîi al acestui infam i-a fost să-și alcătuiască 3 liste. Cum am stabilit noi ulterior, pe prima listă (a cărei existență o poate dovedi profesorul din loc Dr. Alexandru Pteancu,) am fost 6 inși, cu menirea că în fiecare zi să fie împușcați pentru terorizare cîte doi. Pe această listă au fost după rang(!): 1) Dr. Ioan Ciordaș, 2) Dr. Nicolae Bolcaș, 3) Ilarie Crișan, 4) Traian A. Pinteru, 5) Dr. Alexandru Pteancu, 6) Nume indescifrabil. Că aceștia 6 toți nu au fost executați amăsurat planului infernal, este de a se atribui beției neconținute a lui Verbőczy și în sfîrșit zăpăcelii și fugii lui și a bandiților săi, cînd în 18 aprilie, în ultimul și supremul moment, armata română, sub conducerea colonelului Rozovicianu în lupta de la Tărcaia—Negru—Mizieș, eliberă Beiușul. Tot acestor împrejurări se poate mulțumi că nu au fost executați nici cei de pe lista a doua, în număr de 17 — cuprinzînd pe amintii, și aproape pe toți profesorii și cîțiva intelectuali: toți agitatori foarte primejdioși. A mai fost o a treia listă cu 46 persoane notate: „valahi“ din loc. Aceste liste au fost compuse cu ajutorul citorva unguri din loc și din Tărcaia, cărora garda națională acum le e pe urmă!

În 31 martie st.n. (era deja consiliu muncitoresc și militar — așa numiții „roșii“, însă tot sub comanda lui Verbőczy) — subscrisul am fost osîndit la moarte pentru agitație și că au aflat la mine arme și muniție (ascunse de pe vremea cînd eram gardist în garda română). Fiindcă însă toți medicii din loc au dat certificat că sînt bolnav de moarte, care numai zile mai are, și în sfatul lor s-a expus un individ, pentru mine, mai mult ca prin minune am fost internat în spitalul din Beiuș însă cu marșruta, că de voi fi mai bine cumva, s-o isprăvesc.

În 3 aprilie (cum s-a constatat ulterior vezi bine toate acestea) Sfatul militar, care a preluat puterea de la sfatul muncitoresc, în ședința de după masă l-a osîndit pe Dr. Ciordaș și Dr. Bolcaș la moarte. Răspunderea o poartă toți, dar mai ales Verbőczy și adjunctul său Ūrmősi, locotenent, un adevărat „diabolus rotae“.

* Detașamentul Verbőczy.

La miezul nopții Dr. Ciordaș a fost la locuința sa deținut de locotenentul Magos și probabil marinarii: Keresztesi, Topai și soldatul Becsági. Pe la ora unu Dr. Bolcaș. Amândoi duși în localitatea prim-pretoriatului unde locuia Verbőczy și Ūrmősi. Găsind acolo Dr. Ciordaș pe sublocotenentul Főris, l-a rugat să stea de față căci soldații îl scuipă și insultă. Pe la 1—1½ a sosit Verbőczy și Ūrmősi din Tărcaia beți. Ce s-a petrecut nu se știe. La două însă trenul i-a dus în comuna Lunca de lângă Vașcău (o locomotivă și un vagon) unde erau citeva sute de săcui sub conducerea locotenentului Hankőczy. Trenul s-a oprit în cîmp lângă macazul unei firme de lemne de la Lunca și au fost conduși în odaia lui Hankőczy, care locuia la o femeie română, Anna Fordon, soția lui Gavril Moș. Numita mi-a și fasonat că în 4 aprilie, dimineața pe la 3, din odaia vecină unde a aprins lampa a văzut prin perdeaua crepețită a ușii de sticlă doi civili ce ședeau cu capul în palme la masă, dar Hankőczy observînd că în odaia vecină arde lampa a înjurat-o zicînd românește (căci vorbea bine) „stinge lampa . . . * și te culcă, că de nu te împușc“. Ea speriată s-a culcat. Mîinezi a și amintit în taină că au fost la ea în casă deținuți pe semne doi popi și pe dimineață Hankőczy i-a și dus undeva. Odaia lui Hankőczy avea anume încă o ușă ce dă în coridor.

Ioan Herle a Vili din Lunca mi-a fasonat că tot în 4 aprilie, dimineața la trei, cadetul Toma Károly, originar din Beiuș și cadetul Kádár Ferenc (care locuiau la el cu alți cadeți și marinari) au cerut de la ei o lumîinare și o lopată. El le-a dat cele cerute, dar nici el nici alții nu se interesau despre cele întîmplate, că de ce și pentru ce se întîmplă, fiind nespuse de terorizați, prin urmare s-a închis în odaie și s-a culcat. Peste o jumătate de ceas a auzit niște împușcături.

Fiindcă în 18 aprilie am scăpat din spital și despre numiții nu se știa nimic, în numele familiei lui Dr. Ciordaș (fiind înrudit) am pus un premiu de 3 000 cor. cine dă date și urme precise. Primăria din loc a pus premiu de 1 000 cor. Întîmplător fiind pretorele Dr. Ghera la Beiuș l-am rugat ca asta să se publice și în cercul Vașcău, de sub conducerea sa, îndeosebi în comunele: Lunca, Seghiște, Seghiștel, Vașcău, unde staționaseră soldații maghiari.

Notez că, după cum am înțeles. Verbőczy et comp. și Hankőczy înaintea familiei lui Dr. Ciordaș și mamei și fratelui lui Dr. Bolcaș — care au stăruit de răspuns — au declarat pe cuvîntul lor de onoare, că numiții sînt în viață, dar au fost deținuți dar au fugit și nu-i pot nici-decum găsi.

Dr. Ghera, în 24/IV, îmi scrie și-mi trimite printr-un curier următoarele: „Raportez că, cadavrele lui Dr. Ioan Ciordaș și Dr. I. Nicolae Bolcaș s-au găsit în „telechiul“ lui Nicolae Hasan din Lunca la orele 9. Dispozițiile necesare deja am făcut pentru exhumare“ etc. etc.

Cum am constatat eu la fața locului, covârșiți de premiu, sătenii au plecat să caute, notarul Ioan Blaga, notăreasa și 4 femei au ajuns și în grădina lui Hasan, unde fiindcă de ploii nu era numai pămînt de 4 degete peste cadavre, s-a simțit un miros greu de mortăciune și săpînd puțin numaidecît s-au ivit hainele.

După acest raport a lui Ghera, sosind eu cu trăsura, ca trimisul familiei Ciordaș la Lunca, dimpreună cu George Bolcaș fratele lui Dr.

* Expresie indecentă.

Bolcaș, morții i-am aflat deja exhumați și așezați într-o casă în două coșciuguri improvizate acolo. Din spusele oamenilor, dar ne-am dus și noi la fața locului, am constatat că numiții au fost aruncați într-o groapă din fundul grădinii lui Hasan, săpată la un metru de vîlceaua ce trece pe acolo, numită „Apa vărzarilor“, o groapă afundă de un metru, lungă de 5 și lată de 3 pași, plină de spume și de sînge încheșat.

Pe cei morți i-am agnoscat și noi exmișii familiilor mai presus de orice îndoială. Deși fața lui Dr. Ciordaș era de tot desfigurată, capul și corpul de tot umflat de putrefacție și de apă și ploile multe, i-am recunoscut mustățile tunse, nasul „Ciordășesc“ — caracteristic, l-am recunoscut de pe verighetă (ce n-am putut-o scoate de pe deget), swetter, haină, pantaloni, ghete, ciorapii vînațorești — de pe lanțul de aur, ceasornicul de buzunar de fier și cheile de la cassă. Aceste trei le-am și luat la mine și le-am adus familiei. În lipsă de medic nu s-a făcut secționare. Am constatat eu însă, că ceafa, aproape întreg capul i-a fost zdrobit într-un mod infernal: creier — oase — păr — de-a valma, mina dreaptă frîntă în mai multe locuri, ochii scoși.

De asemenea i s-a zdrobit capul și lui Dr. Bolcaș și era încovoiat de grumazi. A fost recunoscut și el deși erau amîndoi negri ca tăciunele, căci nu avea barbă și mustăți (se purta ras), s-a cunoscut de pe o cicatrice a unei operații mai vechi, haine, palton, chipiu, ghete și orologiul de argint — care a și dispărut, probabil în buzunarele celor ce l-au vegheat.

Mi s-a adus la cunoștință că amîndoi au fost aruncați în groapă (așa au fost găsiți) cu fața în jos, dedesubt Bolcaș apoi Ciordaș, acest din urmă înfundat cu o batistă în gură.

Alte lucruri n-am putut căuta, nici loc de împușcătură, căci și la scoaterea obiectelor amintite, pîriia întreg corpul, haine, piele: lipite una, un miros de cadavru insuportabil, — mănuși și cuțit de secționare n-aveam măcar eu la dispoziție, dacă n-a fost doctor la dispoziție.

După agnoscere am făcut așa cum am putut ascultarea de martori, proces-verbal în original — cu fasiunile lui: Nicolae Hasan, Ioan Herle, Veturia Mihuț soția notarului Ioan Blaga, și Anna Fordon — îl am la mine în original.

Miine zi i-am așezat în sicriile aduse din Beiuș, am făcut sigilarea cu doi preoți și i-am adus la Beiuș unde în aceeași zi, adeva în 25 aprilie la orele 4—6, au fost îngropați după cum i-am știut numai noi în groapă, cu toată jalea și pompa sufletelor noastre cernite și chinuite, pierzînd atît de mult în amîndoi, dar îndeosebi în ingereasca și geniala făptură a lui Dr. Ioan Ciordaș.

Numele făptuitorilor — complicilor și a sbirilor acestei crime au fost duse de cumnatul lui Dr. Ciordaș — Raul Milecker, profesor universitar, plecat la Sibiu cu palida nădejde, că dar dacă numiții au putut să scape cu fuga în Ardeal, dar îndeosebi ca, Consiliul Dirigent să exepereze la Comandamentul suprem porunca pentru armata operativă de a-i prinde pe aceștia de vii și deocamdată nu uciși ci aduși pentru percheziție la fața locului, — și pentru recercare în sensul acesta la armatele cehoslovace — sîrbești etc. cooperatoare.

De încheiere încă că, tot în hotarul comunei Lunca, s-a găsit și cadavrul lui Nicolae Bogdan, proprietar din Vașcău, (s-a găsit ieri în

26 aprilie st.n.) cam la săptămîna după Dr. Ciordaș și Bolcaș. A fost de asemenea zdrobit pînă aproape la nerecunoaștere.

Despre zecile de țărani români împușcați și uciși pe la vetrele lor și morți mulți chiar și în spitalul din Beiuș, în vremea cît am suferit eu acolo și de atunci încoace, nici că mai fac amintire.

Lista D-lui Milecker e de-a se completa prin numele lui Topai marinarul (creț la păr) și a lui Becsági — amîndoi figuri de atleți, aceste anume le-am constatat eu ulterior în Lunca, cînd Milecker a fost plecat. Tot aici am constatat că înscenatorii măcelului din Sighiștel sînt: sublocotenentul Ponyicky și alhadnagy* Debreczi.

— Cînd cu aceste îmi închei raportul.

Signez cu stimă și supunere:

Traian Amos Pinteru

notarul Consiliului Național Român
din Beiuș

L.S.

Beiuș 27/IV.1919 st.n.

Arh. St. Oradea, fond Prefectura jud. Bihor, Actele rezervate, dosar nr. 1/1919, f. 1—4.

269.

1919, Oradea.

PATRIA

Cuvînt sfînt. Țara în care s-a născut... Mama bună, care hrănește la sinul ei pe fii săi și ne dă toată tihna vieții prin așezămintele legilor. Ce e pentru o familie casa părintească, aceea e pentru un popor, patria. Patria e familia cea mare a unui popor, în care toți membrii săi, sînt frați de sînge și lege cu asemeni drepturi și datorințe. În patrie află cetățeanul aceeași căldură a mamei pe care o află în casa sa părintească, de aceea o iubește el din tot sufletul său. Fericit poporul care își are patria sa.

Pe pămîntul patriei înflorește cea mai frumoasă virtute cetățenească: iubirea de țară, ce se numește patriotism. Patriotismul nu stă numai în aceea, ca să țină cetățeanul la țara și neamul său din care s-a născut, ci și în simțul mai înalt de a supune interesele sale private intereselor țării. Patriot este dar acela, care se jertfește pe sine, trăiește și moare pentru patria sa. Piatra fundamentală a acestui patriotism este naționalitatea, fiecare națiune să-și aibă dară patria sa.

* sublocotenent.

De patrioții care înfăptuiesc acum România Mare de astăzi nu vorbim. Oamenilor vii nu se înalță monumente. Patriot a fost Ion Brătianu, tatăl, care a dat ființă regatului român și a murit ca om sărac. Țara Românească e bogată în patrioți. Ei i-au dat ființa de astăzi.

Noi n-am avut parte de o patrie mamă. Statul ungar a fost mașterul* care ne-a dat biciuri în loc de piine, otravă în loc de hrană. Dar ce să mai reînnoiesc durerile trecutului. Destul că din chipul sfânt al patriei făcură o patrie a veneticilor, care au aflat meleagul căpătuielilor. Toate sub firma falsă a maghiarizării tuturor, ca pe cale măiestrită să se facă o Ungarie cu o singură limbă, — cea ungurească.

Patriotismul era ieftin în această țară. Costa cinci pițule . . .** Cu cinci pițule îți puteai cumpăra un nume bine sunător unguresc, bunăoară din . . .** te puteai face Sztérényi. Cu numele acesta se deschidea apoi sinul mamșterei și un Sztérényi de acesta ajungea baron, ministru, numai oleacă lipsă de nu ajunseră și mai sus. Căci ciți de aceștia nu așteaptă acum să fie președinții republicii, — capul statului bre! nu alta . . .** Asta le-a fost peirea.

Noi am stat departe de acest mincinos patriotism. Ținem însă la țara aceasta ca la o moștenire sfântă, care e a noastră, avem drept la ea ca la casa părintească. Ne svîrcoleam pe pământul ei ca viermii pământului și o apăram cu îndârjire în războaie crincene ca pe moșia noastră. Iar dacă soarta ne arunca în străinătate plingeam după ea, ca după mama noastră. Din graiul poporului a ieșit cântecul duios al Românului:

Fie piinea cît de rea
Tot mai bună-n țara mea.

Întîlnesc odată pe un țaran la o bancă, unde-și plătea datoria. Vin din America, povestea omul meu. De pe mare m-am dat pe uscat în Marsilia, de acolo la Paris și așa peste Franția acasă. „Frumoase locuri ai văzut“ îi spusei eu. „Ce frumos domnule, unde nu vezi decît case pînă la ceriu și hornuri, fum, praf, alergare de oameni ca nebuni. Frumos e pe podgoria noastră unde-i verdeață și desfătare în calea ochilor și joc și cîntece. Aici e frumos“. El uită de răul ce l-a gonit în America să-și cîștige banii trebuincioși pentru plătirea datoriilor făcute acasă, sufletul e al țării lui.

Și totuși noi eram patrioții cei răi, trădători de patrie, în această țară a minciunilor și fărădelegilor.

Acum avem patria noastră, Frumoasa Românie. Să ne dezlegăm curelele încălțămintelor că sfînt este locul pe care pășim. Altar să ridicăm în sufletele noastre acestei patrii române. În ea se reînnoiește sufletul românesc cu toate virtuțile sale. E casa noastră părintească cu căldura inimii sale. Printrînsa sîntem fii luminii. Sculați morților de vedeți chipul sfînt al patriei române, în nădejdea căreia ați murit. Luați duh din ea cei vii care vreți să o încununați cu mărirea. Rai pămîntesc trebuie să facem din această țară. În aceasta sfîntă lucrare se va cunoaște patriotismul nostru . . .**

* tată vitreg.

** Text ilizibil.

Porunca patriotismului este, acolo-i bine unde-i patria mea. Acolo unde zac osemintele părinților mei, unde trăiește rudenia mea, unde am văzut lumina zilei, unde lucru în holda părinților mei, unde-mi am biserica mea, unde în graiul meu vorbesc, unde în obiceiurile și moravurile străbunilor mei pot trăi, unde legile eu le aduc, unde-i țara mea cu toate bunătățile ei. Acolo-i patria mea fie-n bine fie-n rău. Despre această patrie ziceau străbunii noștri romani: dulce și cinstit lucru este a muri pentru patrie.

Această poruncă patriotică ne cheamă acum la lucru. În acest semn vom învinge.

Politica vechilor Romani era să țină în cinste moravurile tuturor popoarelor, care ajungeau sub stăpînirea lor, ca ele să se simtă bine în imperiul roman. Cu această politică înțeleptă au ajuns, de se simțea fericit cel ce să putea numi cetățean roman.

În București puteai vedea filiiind steaguri ungurești pe casele ungurilor. Nimeni nu-i oprea. La limbă românească nimeni nu-i silea. Și totuși cine cum intra în țară învăța limba românească, parcă se lipea de străini, de nici el nu știa cum o însușa. Poate și pentru că limba noastră e dulce, ușoară, poate că nu era silă de a o învăța, ori și una și alta. Destul că toți o vorbesc și toți se îmbogățesc pe pămîntul românesc.

E în singele românesc să fie prieten față de alt neam.

Singele acesta nu se preface în apă chiar în România. Patria română va fi mamă unora, care vor cădea în cuprinsul ei.

Sîntem pe pămîntul făgăduinței, în patria noastră. Să ne arătăm vrednici de ea prin fapte patriotice.

De acum înainte totul pentru patrie, că-i a noastră.

Unchiașul*

Arh. St. Arad, fond Roman Ciorogariu, dosar 7, f. 57—58, concept.

270.

1919 mai 4, Vașcău.

Primpretorul plasei Vașcău

Sosit — 4 MAI 1919.
Nr 634/1919.

TUTUROR DOMNILOR SECRETARI CERCUALI!

Trăim vremuri mari. Stăm cu toții sub impresia minunată a realizării idealului nostru de veacuri și aclamăm cu însuflețire la toate ocaziunile România Mare. Foarte frumos și foarte natural.

* Pseudonimul lui R. Ciorogariu.

Dar să luăm bine seama, că aceasta nu este totul ce se așteaptă de la noi! România Mare, noua și adevărata noastră patrie scumpă, pentru înfăptuirea căreia s-au adus atâtea jertfe de sînge și avere, există încă numai de nume și ca să o putem avea de fapt, trebuie să o și clădim prin o muncă harnică și cinstită.

Da! muncă harnică și cinstită pornită din curată și sinceră însuflețire față de neam, precum și din dragoste nețărmurită față de noua patrie, — se așteaptă de la noi fiecarele în aceste vremuri mari. — Să fim conștienți despre acesta în orice vom întreprinde.

Aceste cîteva cuvinte am voit să vi le spun de început. D-nilor Secretari! Și aș dori, ca dacă primiți un ordin de îndeplinit, nu sila ori frica de disciplinar să vă stea la spate, căci atunci munca nu va fi deplină niciodată! Ci eu vreau ca D-voastră să vă mobilizați sufletul, inima românească și dragostea de cauză! Acestea să fie motorii muncii D-voastră și atunci veți fi aceia, cari se așteaptă să fiți: Apostoli ai neamului românesc!

Să ne curățim de noroiul trecutului plin de păcate și suferințe ca să intrăm curați în templul României Mari!

Vașcău, Duminică 4 Mai 1919.

Cornel Neagu

prim-pretor

Arh. St. Oradea, fond Pretura plășii Vașcău, dosar 1/1919, f. 16, original.

LISTA DE ABREVIERI

a.c.	= anul curent
ad. nr.	= adnexat la numărul
adj.	= adjunct
adv.	= avocat
apr.	= aprilie
asp.	= aspirant
cad.	= candidat
cand.	= candidat
cat.	= catolic
căpt.	= căpitan
cca.	= circa
C.D.	= Consiliu Dirigent
edt.	= comandant
c-dtul	= comandantul
C.E.	= Comitetul Executiv
C.G.M.	= Comanda Gărzii Maghiare
C.G.N.	= Comanda Gărzii Naționale
C.G.N.M.	= Comanda Gărzii Naționale Maghiare
C.G.N.R.	= Comanda Gărzii Naționale Române
civ.	= civilă
cl.	= clasă
C.N.M.	= Consiliu Național Maghiar
C.N.R.	= Consiliu Național Român
col. op.	= colonel operativ
comandant sect.	= comandant de secție
com.	= comisar
com.	= comună
com.	= comunal
conduc.	= conducător
con.	= consiliu
cons.	= consiliu
cor.	= coroane
d.a.	= după amiază
d.c.m.s.	= dat ca mai sus
dd.	= data
dec.	= decembrie

dir.	= director
d-l	= domnul
d-lui	= dumnealui
d-nii	= domnii
d-nul	= domnul
dr.	= doctor
drb.	= dărab
d-sa	= domnia sa
d-sale	= domniei sale
d-ta	= domnia ta
d-tale	= domniei tale
d-voastră	= dumneavoastră
dv.	= dumneavoastră
dvs.	= dumneavoastră
D-zeu	= Dumnezeu
esib.	= exhibit
Exp.	= expediat
fil.	= fileri
g.	= gardă, gardiști
gim.	= gimnaziu
G.N.	= Garda Națională
G.N.M.	= Garda Națională Maghiară
G.N.R.	= Garda Națională Română
gr. cat.	= greco-catolic
gr. or.	= greco-ortodox
hl.	= hectolitru
ian.	= ianuarie
inst.	= institut
iun.	= iunie
îndr.	= îndrumător
înv.	= învățător
jud.	= județ
l.c.	= luna curentă
loc.	= locotenent
locot.	= locotenent
loct.	= locotenent
L.S.	= loc sigiliu
mar.	= martie
Mon. Of.	= Monitor Oficial
m/m	= majă metrică
m.p.	= manu propria
n.	= <stil> nou
n.a.c.	= <stil> nou anul curent
nr.	= număr
nr-ii	= numerii
nr-ul	= numărul
n-rul	= numărul
nov.	= noiembrie
obs.	= observație
oct.	= octombrie
of. subst.	= oficiant substituit

On.	= Onorat
Onor.	= Onoratul
orf.	= orfanal
or.	= ortodox
ort. rom.	= ortodox român
pag.	= pagina
p.	= pentru
P.C.	= Prea Cuvioșia
P.H.	= Pecsét helye (loc sigiliu).
pl.	= plasă, plăși
p.m.	= după masă
P.N.R.	= Partidul Național Român
P.O.	= prea onorat
ppresb.	= protopresbiter
Pr.	= Prezidențial
prep.	= preparand
Pres.	= Prezidențial
pres.	= presbiter
preș.	= președinte
preș. cons.	= președintele consiliului
Prez.	= prezentat
proc.	= proces
prof.	= profesor
prof. prep.	= profesor preparandial
purific.	= purificator
refer.	= referent
ref. bis.	= referent bisericesc
ref. cons.	= referent consistorial
reg.	= regal
res.	= rezervat
Rgt.	= Regiment
rom. cath.	= romano-catolic
secr. consist.	= secretar consistorial
secț.	= secție
sen.	= senior
std.	= student
st.n.a.c.	= stil nou anul curent
st.n.	= stil nou
subl.	= sublocotenent
subloc.	= sublocotenent
s.v.	= stil vechi
ș.a.	= și altele
scl.	= și celelalte
tel.	= telefon
ung.	= unguresc
v.	= (stil) vechi
v.a.c.	= (stil) vechi anul curent
văd.	= văduvă
vic.	= vicar
vol. cap.	= caporal voluntar

INDICE DE LOCALITĂȚI

A

Abram — 245, 246, 310, 336, 356.
Abrămuț — 121, 189, 240.
Aciad (R.P.U.) — 336.
Adoni — 336.
Alba Iulia — 8, 11, 24, 26, 32—34, 37, 38, 46—51, 61, 63, 201, 212, 215, 223, 224, 231—235, 239, 240, 247—251, 257, 258, 260—263, 272, 283, 307, 343, 365, 368, 379, 397, 421, 442, 444, 445, 450.
Aleșd — 18, 29, 36, 46, 50—53, 55, 57, 59, 74, 76, 121, 164, 198—200, 223, 235, 240, 242, 244, 246, 257, 258, 266, 267, 278, 286, 287, 296, 298, 328, 331—335, 357, 361—366, 369, 371, 374, 390, 393, 397, 399, 401, 403, 404, 432, 433.
Almamezö — vezi Hidișelul de Jos.
Almaszeghuta — vezi Huta Voivozi.
Almașu Mare — 49, 229, 230, 245, 246, 252, 253.
Almașu Mic — 229, 230.
Almoșd (R.P.U.) — 336.
Alparea — 92, 94, 240, 258, 317.
Alsókocsoba — vezi Cociuba Mare.
Alsólugas — vezi Lugașu de Jos.
Amați — 336.
Andaospusza — 357.
Andrid — 336.
Ant — 93, 95.
Arad — 43—47, 53, 58, 116, 122, 125, 127, 153, 154, 172, 173, 178—181, 184, 190—193, 195, 201, 208, 215, 230—234, 239, 240, 248, 249, 263, 294, 336, 342, 382, 384.
Archiș — 58, 386, 387.
Ardusat — 241.

Arpășel — 30, 55, 209, 329, 330.
Aștileu — 46, 198, 199, 245, 246, 267, 362.
Ateaș — 56, 348.
Atyáspusza — 357.
Aușeu — 49, 53, 56, 242, 243, 267, 301—303, 345, 362, 433.

B

Bagamér (R.P.U.) — 336.
Baia Mare — 370.
Balc — 229, 230, 245, 246.
Bályok — vezi Balc.
Báránd (R.P.U.) — 109, 110.
Bármód (R.P.U.) — 55, 324—327.
Baromlak — vezi Borumlăca.
Barakony — vezi Berechiu.
Bartfalu — vezi Satu Barbă.
Batâr — 29, 30, 43, 47, 55, 133, 166, 167, 170, 171, 209, 210, 317, 320—323.
Băița — 13, 36, 318, 427—429.
Bălaia — 50, 52, 53, 229, 230, 254, 255, 294, 302.
Bálnaca — 267, 362, 374.
Bécs — vezi Viena.
Bedő (R.P.U.) — 45, 176—178, 240.
Beiuș — 17—19, 34, 36, 41, 43, 48, 54, 60, 64, 73, 74, 76—83, 120, 121, 125, 144, 147, 182, 183, 212, 223, 236, 237, 240—242, 244, 281, 308, 312—315, 318, 346, 351, 356, 358, 371, 394, 395, 408, 428, 429, 457, 459—462.
Békéscsaba (R.P.U.) — 239.
Belényes — vezi Beiuș.
Belényesszeleste — vezi Săliște de Beiuș.

Belfir — 167, 168, 170, 171.
Belgrad — 33.
Beliu — 121, 167, 171, 241, 318, 346, 395, 433.
Bélmárkaszék — vezi Selișteea.
Berechiu — 307, 418.
Berettyószentmárton (R.P.U.) — 109, 110.
Berettyószéplak — vezi Suplacu de Barcău.
Berlin — 133.
Berna — 294.
Betfia — 433.
Beznea — vezi Delureni.
Bicaciu — 295, 307.
Biharfüred — vezi Stîna de Vale.
Biharhosszúaszó — vezi Husasău de Tinca.
Biharkristyór — vezi Criștior.
Biharrósa — vezi Poiana.
Biharmező — vezi Poiana.
Biharsályi — vezi Șauaieu.
Biharszentelek — vezi Sîntelek.
Birtin — 267, 364, 374, 378.
Bistra — 245, 246.
Bisztraterebes — vezi Chiribiș.
Bocsig — 319.
Bodonos — vezi Budoi.
Bogei — 245, 246.
Boghiș — 337.
Bogomir — vezi Bagamér.
Bondoraszó — vezi Budureasa.
Borod — 28, 30, 46, 47, 121, 168, 185, 187, 198, 200, 202, 206, 207, 211, 240, 267, 273, 318, 319, 362, 421.
Borodul Mare — vezi Borod.
Borostelek — vezi Borșa.
Borozel — 47, 207, 211, 267, 361, 362, 367, 369.
Borș — 58.
Borșa — 93, 95, 376, 377.
Borumlaca — 189, 245, 247.
Botfei — 185, 186.
Bozsály — vezi Bogei.
Bratca — 56, 121, 164, 240, 267, 296, 319, 328, 352, 353, 372, 374, 378, 413, 433, 451, 453.
Brusturi — 28, 30, 35, 47, 50, 53, 57, 58, 61, 144, 147, 215, 216, 260, 302, 319, 360, 361, 376—378, 421.
Bucea — 109, 110, 144, 147, 267.

București — 40, 63, 130—132, 464.
Budapesta — 24, 25, 38, 41, 43—45, 49, 53, 55, 57, 63, 83, 84, 111, 116, 118, 119, 125, 126, 128, 130—133, 135, 154, 155, 160, 172, 180, 194, 196, 201, 245, 247, 284, 369, 370, 372, 380, 384, 385, 394, 395, 398, 450, 451, 453, 457.
Budoi — 30, 47, 215, 216, 245, 246.
Budureasa — 36, 318, 428, 429.
Buduslău — 49, 253, 254.
Bulz — 267, 268, 432.
Burzuc — 261.
Butani — 267.

C

Cacuciul Nou — 267.
Calea Mare — 168, 295.
Caransebeș — 208, 382.
Carei — 337, 395.
Careiul Mare — vezi Carei.
Călățea — 267, 362.
Căoașd — vezi Căuașd.
Căpîlna — 28, 168, 171, 209.
Cărăndeni — 295.
Cărănzel — 295.
Cărăsău — 28, 168, 171, 209, 241.
Căuașd — 49, 168, 171, 209, 252, 357.
Cécke — vezi Țețchea.
Cefa — 28, 54, 240, 306, 307, 317, 418.
Ceica — 93, 95, 119, 121, 212, 240—242, 317, 371.
Ceișoara — 48, 54, 236—237, 305, 306.
Celiabinsc — 8.
Ceremuș — 11.
Cetea — 362.
Cheniz — vezi Voivozi.
Cheșa — 28, 92, 94, 167, 168, 171, 209, 317, 338, 339.
Chigic — 58, 376, 377.
Chiraleu — 189, 318, 433.
Chiribiș — 54, 57, 245, 246, 309, 310, 356.
Chistag — 245, 246, 267, 362.
Chișcău — 93, 95.
Chișinău — 43, 130.
Chișlaca — 93, 95.
Chișlaz — 54, 189, 240, 319, 433.
Cigăldul (Cig?) — 337.
Cihei — 48, 49, 224, 237, 433.
Ciucea — 33, 355, 373, 448, 452.
Ciulești — 319.

Ciumeghiu — 46, 55, 201, 240, 317, 324,
325, 326, 327.
Ciumești — 336.
Ciunțești — 164, 165.
Ciutelec — 189, 245, 246.
Cîmp — 92, 94.
Cîmpanii de Jos — 374.
Cîmpanii de Sus — 374.
Cluj — 15, 16, 244, 246, 248, 249, 451.
Cociuba Mare — 28, 167, 168, 171, 209.
Cocod — vezi Kakad.
Cohani — 245, 246.
Colacik — 11.
Compiègne — 150.
Constanța — 83, 84.
Copăcel — 58, 376, 378.
Corbești — 51, 272.
Cordău — 257, 433.
Cornișel — 47, 206, 267, 362.
Covasa (?) — 121.
Criștior — 17, 36, 65—73, 109, 110, 318,
428, 429.
Cséhtelek — vezi Ciutelec.
Cseszvára — vezi Ceișoara.
Csontaháza — vezi Ciunțești.
Cuieșd — 58, 245, 246, 267, 362, 376,
377.
Culciu Mare — 337.
Curățele — 109, 110.
Curtuiușeni — 336.
Cusuiuș — 92, 94.
Cuzap — 189, 244, 245, 246, 319.

D

Damiș — 267.
Darnița — 8.
Darvas (R.P.U.) — 265.
Debrețin — 58, 109, 384, 448.
Deda — vezi Ghida.
Delani — 93, 95.
Delureni — 267.
Derna — 30, 47, 157, 160, 215—217, 319.
Dernișoara — 189, 319.
Dicănești — 295, 358.
Dindești — 336.
Doba — 337.
Dobrești — 318.
Dobricionești — 267.
Dobrițin — vezi Debrețin.
Doglyás puszta — 348.

Domănești — 337.
Drăgești — 51, 272.
Dumbrava — 28, 61, 167, 168, 171, 295,
419, 423.
Dumbrăvani — 36, 318, 428, 429.
Dușești — 240, 424.

E

Élesd — vezi Aleșd.
Érabrány — vezi Abram.
Érbogyoszló — vezi Buduslău.
Esküllő — vezi Aștileu.

F

Făncica — 189, 433.
Farkasatak — vezi Lupoia.
Fechetău — vezi Negreni.
Feketebátor — vezi Batâr.
Feketekápolna — vezi Căpilna.
Feketetót — vezi Tăut.
Felső Derna — vezi Derna.
Felsőlugas — vezi Lugașu de Sus.
Felsőpatak — vezi Valea Mare.
Ferice — 92—95.
Finiș — 17, 74, 75, 93, 94.
Fiume — 133.
Finațe — 428.
Fișca — 267, 362.
Fonău, 28, 62, 168, 171, 209, 295, 425,
437.
Forduló — vezi Socet.
Forosig — 295.
Fugyivásárhely — vezi Oșorhei.
Füves — vezi Vărzari.

G

Galoșpetreu — 337.
Gălășeni — 267.
Gepiș — 28, 171, 209, 295, 425.
Gepiu — 109, 110, 144, 147, 307.
Geszt — 118.
Gheghie — 56, 60, 267, 344, 345, 362,
408.
Gherla — 208, 223.
Ghenci — 337.
Ghida — 229, 230, 245, 246, 319.
Ghidani — vezi Sătmărel.
Ghighișeni — 240.
Ginta — 168, 171, 209.

Girişu de Criş — 30, 48, 227, 228, 258, 317.

Girişu Negru — 28, 121, 166—171, 209, 317.

Grădinarii — 17, 74, 75, 459.

Groşi — 267, 362.

Gruilung — 295, 358.

Gurbediu — 28, 46, 49, 51, 167—171, 204, 205, 209, 251, 285, 317.

Gyálány — vezi Delani.

Gyanta — vezi Ginta.

Gyapjú — vezi Gepiu.

Gyulafehérvár — vezi Alba Iulia.

H

Hagymádfalva — vezi Spinuş.

Haieu — 317, 433.

Harangmező — vezi Hidişelul de Sus.

Hegyes — vezi Hidiş.

Hegyközüljak — vezi Uileacul de Munte.

Hidiş — 92, 94, 95.

Hidişelul de Jos — 52, 291—293.

Hidişelul de Sus — 52, 291—293.

Hidişelul Nou (?) — 240.

Hodiş — 61—63, 93, 295, 423, 437, 440, 441.

Holod — 30, 36, 121, 241, 295, 317, 395.

Homorog — 28, 57, 121, 240, 258, 357.

Hotar — 32, 50, 238, 239, 245, 246, 265—267, 335, 362, 367, 369, 432.

Hotoan — 433.

Husasău de Criş — 58, 121, 376, 377.

Husasău de Tinca — 28, 109, 110, 168, 171, 209, 240, 295, 317, 425.

Huta Voivozi — 245, 247.

I

Ianoşda — 28, 43, 92, 94, 133, 165, 166, 168—171.

Iaşi — 55, 342.

Illye — vezi Ciumeghiu.

Inceşti — 295, 424.

Ineu — 58, 376, 377.

Iteu — 432, 433.

Izbuc — 70, 72.

Izsóballaga — vezi Hotar.

J

Jaca — vezi Zsáka.

Josani — 267, 362.

K

Kabaláspatak — vezi Bălaia.

Kakad (R.P.U.) — 336.

Káptalanhodos — vezi Hodiş.

Kecskemét (R.P.U.) — 442.

Keszteg — vezi Chistag.

Királyhágó — vezi Bucea.

Kisalmás — vezi Almaşu Mic.

Kisbáród — vezi Borozél.

Kisháza — vezi Cheşa.

Kiskoh — vezi Chişcău.

Kislaka — vezi Chişlaca.

Kisszegyesd — vezi Sighiştel.

Kohány — vezi Cohani.

Konyár (R.P.U.) — 137, 139.

Kozmaalmás — vezi Almaşu Mare.

Kőalja — vezi Subpiatră.

Körösbarlang — vezi Peştere.

Körösfeketető — vezi Negreni.

Körösınart — vezi Ripa.

Körösszakál (R.P.U.) — 109, 110.

Köröstarján — vezi Tărian.

Köröstárkány — vezi Târcaia.

Köszvényes — vezi Cusuiuş.

Küesd — vezi Cuiuşd.

Középes — vezi Cuzap.

L

Lazuri — vezi Lăzăreni.

Lăzăreni — 109, 110, 295, 417.

Leş — 31, 240, 317.

Leta Mare (R.P.U.) — 336, 337.

Letea Mare — vezi Leta Mare.

Londra — 7.

Lorău — 55, 267, 319, 331, 333.

Lugaşu de Jos — 199, 200, 244—246, 267, 362.

Lugaşu de Sus — 244—246, 362.

Lugaşu Inferior — vezi Lugaşu de Jos.

Lugoj — 16, 208.

Lunca — 30, 53, 297, 460, 461.

Luncşoara — 48, 226, 267, 362.

Lupoia — 33, 61, 63, 295, 424, 440, 441.

M

- Macău — 337.
 Madarász — vezi Mádăras.
 Magyarcséke — vezi Ceica.
 Marghita — 35, 49, 121, 212, 229, 230,
 240, 244—247, 253, 254, 320, 384, 385,
 396.
 Margine — 245, 246, 432, 433.
 Márkaszék — vezi Seliște.
 Marsilia — 463.
 Mădăras — 55, 240, 241, 317, 324, 326,
 357.
 Măgești — 60, 267, 361, 362, 366, 369,
 411.
 Mărașul Mare — 318.
 Măhkerék (R.P.U.) — 51, 121, 144, 147,
 201, 240, 275, 317.
 Mezegd — vezi Meziad.
 Meziad — 109, 110, 240.
 Mező Peterd (R.P.U.) — 59, 240, 400.
 Mezősas (R.P.U.) — 109, 110.
 Mezőszabolcs — vezi Săbolciu.
 Mezőtelegd — vezi Tileagd.
 Mezőtelki — vezi Telechiu.
 Micherechiu — vezi Măhkerék.
 Michirich — vezi Măhkerék.
 Mierlău — 29, 52, 291—293, 295.
 Miersig — 307.
 Miheleu — 295.
 Mizieș — 75, 459.
 Miklóirtás — vezi Lăzăreni.
 Mocear, Mociar — vezi Dumbrava.
 Moftinul Mic — 337.
 Monospetri — vezi Petreu.

N

- Nagyalmás — vezi Almașul Mare.
 Nagybárod — vezi Borod.
 Nagymezőpuszta — 93, 95.
 Nagyszalonta — vezi Salonta.
 Nagyszeben — vezi Sibiu.
 Negreni — 121, 144, 147, 267, 318, 328,
 355, 362, 433.
 Nojorid — 56, 58, 240, 317, 354, 383.
 Nyárló — vezi Mierlău.
 Nyégerfalva — vezi Grădinarii.
 Nyiradony (R.P.U.) — 338.

O

- Oar — 337.
 Oláhgyepes — vezi Calea Mare.
 Oláhszentmiklós — vezi Sinnicolau
 Român.
 Őkrös — vezi Ucuriș.
 Olcea — 46, 185, 186.
 Ortiteag — 267, 362.
 Örvënd — vezi Urvind.
 Őssi, prediu — 357.
 Oșand — 168, 171, 209, 295, 425.
 Oșorhei — 56, 240, 317, 352, 433.

P

- Paleu — 336.
 Pancota, prediu — 418.
 Paptamási — vezi Tămășeu.
 Paris — 7, 43, 63, 116, 134, 448, 450,
 452, 453, 463.
 Pata, prediu — 357.
 Păulești — 50, 260.
 Pesta — vezi Budapesta.
 Peștere — 46, 59, 198, 199, 267, 362.
 Peștiș — 46, 198, 199, 241, 267, 346.
 Petea — 337.
 Peterd — vezi Mezőpeterd.
 Petid — 28, 168, 171, 209.
 Petreu — 109, 110.
 Piave — 26.
 Picleu — 50, 58, 260, 376, 377.
 Pișcolt — 336.
 Pincota — 193.
 Pocci (R.P.U.) — 336.
 Poiana — 103, 104.
 Poieni (Bucium — jud. Alba) — 57,
 59, 359, 392.
 Pola — 133.
 Pomezau — 188.
 Ponoară — 55, 240, 267, 331, 332, 362.
 Popești — 32, 35, 241, 245, 246, 319.
 Porcialma — 337.
 Portița — 336.
 Posalaka — vezi Poșalaca.
 Poșalaca — 229, 230.
 Pusztaújlak — vezi Uileacul de Criș.

R

- Răbăgani — 36, 60, 318, 407, 428, 429.
 Remetea — 54, 308, 312, 318.
 Remeți — 55, 267, 319, 331, 334.

Resighea — 336.
Reșița — 16.
Rév — vezi Vadu Crișului.
Rézbánya — vezi Băița.
Rîpa — 28, 166, 167, 168, 169, 171, 295.
Rogoz — 36, 121, 185, 186, 395, 408.
Rohani — vezi Ginta.
Roit — 164, 165, 204.
Rontău — 32, 51, 54, 268, 270, 271, 308,
309, 311.
Roșia — 36, 428, 429.
Rózsafalva — vezi Fonău.
Ruszt — 21.

S

Salonta — 34, 46, 55, 121, 136, 144, 146,
147, 148, 149, 165, 168, 169, 171, 174,
176, 196, 197, 198, 213, 313, 315, 317,
320, 322, 324, 325, 326, 327, 328, 353,
371, 391.
Sanislău — 336.
Sáránd (R.P.U.) — 109, 110.
Satu Barbă — 121, 229, 230, 240, 245,
246, 433.
Satu Mare — 433.
Săbolciu — 48, 58, 229, 230, 235, 376,
377, 378, 433.
Săcădat — 58, 240, 258, 317, 371, 376,
377, 378, 379, 385, 386, 391, 415, 433.
Săcuieni — 244, 246.
Sălard — 38, 57, 60, 201, 359, 360, 361,
406.
Săldăbagiu de Barcău — 229, 230, 245,
246.
Săliște de Beiuș — 17, 73, 75.
Sărând — 58, 61, 376, 377, 383, 384.
Sătmărel — 336.
Sănniclăuș — vezi Sînnicolau Român.
Sebesújfalú — vezi Bistra.
Seghedin — 42, 92, 94.
Seghiște — 460.
Seliște — 93, 95, 229, 230.
Sfîrnaș — 62, 241, 430.
Sibiu — 41, 52, 53, 55, 57, 62, 63, 64,
85, 86, 113, 173, 180, 257, 258, 262,
280, 286, 287, 294, 298, 300, 340, 342,
352, 363, 370, 371, 372, 374, 379, 381,
382, 390, 391, 394, 433, 461.
Sighet — 33.

Sighiștel — 62, 121, 240, 374, 427, 428,
431, 432, 435, 451, 453, 460.
Sititelec — 28, 168, 171, 209.
Sîmbăta — 121, 408.
Sîmbățșag — vezi Sîmbăta.
Sînlazăr — 34, 121, 189, 240.
Sînmartin — 93, 94.
Sînnicolau Român — 28, 61, 144, 147,
158, 161, 240, 257, 307, 317, 417, 418.
Sîntandrei — 247.
Sîntelec — 31, 32, 47, 50, 51, 217, 218,
219, 220, 222, 268, 269, 270, 271, 276.
Sirbi — 319.
Socet — 245, 247.
Sólyom — vezi Șoimi.
Sólyomköpötes — vezi Peștiș.
Sopronnyék (R.P.U.) — 21.
Spinuș — 35, 57, 360, 361.
Stîna de Vale — 109, 110.
Subpiatră — 238, 239, 245, 246, 267, 362,
367, 369.
Sudrigiu — 318.
Suiug — 229, 230.
Suplacu de Barcău — 229, 230, 245, 246,
247.
Suplacu de Tinca — 28, 168, 171, 209.
Surduc — 56, 58, 343, 344, 362, 376, 377.
Szalárd — vezi Sălard.
Szászfalva — vezi Măgești.
Székelyhid — vezi Săcuieni.
Székelytelek — vezi Sititelec.
Széltalló — vezi Margine.
Szent Marghit (R.P.U.) — 21.
Szikipuszta — 348.
Szilaspuszta — 418.
Szilágyosomlyó — vezi Șimleul Silva-
niei.
Szoldobágy — vezi Săldăbagiu de Bar-
cău.
Szunyogd — vezi Suiug.

Ș

Șauaieu — 21, 28, 42, 60, 91, 168, 171,
286.
Șerghiș — 48, 58, 223, 267, 343, 362, 376,
377, 415.
Șilindru — 336.
Șimleul Silvaniei — 229, 230.
Șoimi — 109, 110.
Șumugiu — 29, 52, 291, 292, 293, 295.

Şuncuiş — 144, 147.

Şuncuiş — 30, 267, 362, 378.

T

Talpoş — 30, 166, 167, 170, 171.

Tapiósüly (R.P.U.) — 21.

Tarcea — 336.

Tárkány — vezi Târcaia.

Tataros — vezi Brusturi.

Tagădău — 240.

Tămăşeu — 93, 95.

Târcaia — 17, 74, 75, 109, 110, 459, 460.

Târian — 34, 55, 94, 330.

Tăşad — 295, 317, 318.

Tătăruş — vezi Brusturi.

Tăut — 30, 166—168, 170, 171, 209, 210, 240, 321, 322, 421.

Tăuteu — 245, 246.

Telechiu — 238, 239, 245, 246.

Tenkegörbed — vezi Gurbediu.

Tenkemocsár — vezi Dumbrava.

Tenkészplak — vezi Suplacu de Tinca.

Tileagd — 61, 121, 229, 230, 238, 239, 378, 432.

Tilecuş — 58, 376, 377, 432.

Timişoara — 16, 41, 43, 89, 90, 116, 119.

Tinăud — 267, 362.

Tinca — 28, 29, 30, 41, 43, 45, 47, 51, 52, 90—92, 94, 121, 133, 147, 158.

164—172, 209—212, 228, 240, 241, 275, 296, 317, 321, 322, 346, 371.

Tiream — 337.

Tisztásfalva — vezi Curăţele.

Toboliu — 62, 63, 438, 439.

Topa de Criş — 267, 362.

Topa de Sus — 46, 121, 188.

Topeşti — 57, 61, 358, 417.

Torda — vezi Turda.

Tóti — vezi Tăuteu.

Tria — 189.

Tulca — 59, 60, 209, 210, 240, 252, 317, 357, 387, 388, 391, 392, 401, 402.

Turda — 41, 85.

Ț

Teţchea — 32, 245, 246, 265, 335, 362.

Țigăneşti — 267, 376, 377.

U

Ucuriş — 28, 46, 185, 186, 318.

Uifalău — 337.

Uileacu de Beiuş — 314, 315, 316.

Uileacul de Criş — 229, 230.

Uileacul de Munte — 92, 94.

Újbártfalva — vezi Satu Barbă.

Ursad — 32, 63, 440, 441, 454.

Urvind — 109, 110.

V

Vad — vezi Vadu Crişului.

Vadu Crişului — 36, 53, 59, 267, 297, 319, 328, 345, 362, 367, 369, 388, 389, 393.

Valea Mare — 60—62, 362, 412, 420, 421, 430, 431.

Valea Neagră — 362.

Vamoş — 30.

Váradalpar — vezi Alparea.

Váradfenes — vezi Finiş.

Váradszentmárton — vezi Sinmartin.

Váraduzsopa — vezi Şumugiu.

Vársonkolyos — vezi Şuncuiş.

Varviz — 250, 246.

Vaskóhaszód — vezi Izbuc.

Vaskómező — vezi Cimp.

Vaşcău — 16, 30, 34, 36, 41, 42, 55, 61, 64—71, 73, 103, 104, 121, 157, 160, 213, 241, 242, 244, 246, 318, 340, 346, 371, 408, 418, 427—429, 432, 433, 459—461, 464, 465.

Várzari — 244—247.

Văşad — 164, 319, 336.

Văşand — vezi Oşand.

Vecherd — vezi Vekerd.

Vedresábrám — vezi Abrămuţ.

Vekerd (R.P.U.) — 240.

Vércsorog — vezi Virciorog.

Veszpren — 21.

Vetiş — 337.

Vezend — vezi Vēzendiu.

Vezendiu — 336, 433.

Villa Giusti — 116.

Viena — 68, 69, 130—132.

Vintere — 317.

Virtiş (R.P.U.) — 336.

Voivozi — 48, 225, 241, 245, 246, 336.

Z

Zam — 33.

Zsáka (R.P.U.) — 265.

CUPRINS

Cuvînt înainte	7
Studiu	9
Notă asupra ediției	39
Repertoriul documentelor	41
Documente	65
Lista de abrevieri	466
Indice de localități	470

Intreprinderea Poligrafică „Crișana“ Oradea — cda. 409.

Casa dr.-ului Aurel Lazăr din Oradea, în care s-a desfășurat, la 12 octombrie 1918, conferința istorică cu prilejul căreia a fost redactată Declarația de autodeterminare a populației românești din Imperiul austro-ungar. A fost sediul Consiliului Național Român din Oradea și Bihor.

Dr. Aurel Lazăr, membru al Consiliului Național Român Central, președinte al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, membru al Sfatului Național și al Consiliului Dirigent. A fost delegat la Conferința Națională de la Alba Iulia.

Fraților!

~~Convingerea, care ne d.~~

Lozincă noastră este: Prin noi însi-ne

Puterea de viață a poporului român
poate ține-a, războiul românesc, pe care
~~am~~ în sine, fără ajutor străin
aptem că treburile noastre triumfătoare
Ce vrem noi?

Nu vrem să moartem lumea din
Zădărnici. Seta o fac alți factori în
insă ca în grandioasa prefacere,
cânt idoli adorați în seurs de mite
de amii se păburese în abis, cânt încep
sa niși roțile unei lumi nouă —
poporul român să-ni ompe frat
ompe, să-ni duple locul meritat.

ADEVĂRUL

ORGANUL PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT DIN UNGARIA

Apăre în Szeged, Dacia.

ADEVĂRUL
BUDAPEȘTA, VIIL. CUNTA-CUNTA A
Tut. și răspândirea în toată țara și în străinătate.

REVOLUȚIA A INVINS.

S'a constituit Consiliul Național Român.

Europa este în săcaci. Popoarele subjugate au scuturat jugul rablii de oasă și de rasă. Epoca luptărilor naționale a trecut și toate popoarele dispun liber de soarta lor. Poporul oșco-slava și pe bazele statului său național, croașii-sloveni, bosniocii-sârbi (slavoizi), și al jugoslav. Italianii din forte monarhie au scutură de Italia. Poporul ungar și-a înființat statul național independent. Danauul și-a declarat de republică independentă. Românii din Ungaria și Transilvania și-au constituit Consiliul național român ca unicul lor reprezentant voinea poporului român și se bazează pe libera hotărâre asigurată de comunități prietene și de voinea popoarelor libere. Trupele române prin delegații lor s-au alăturat Consiliului Național Român, în care își vor trimite exemplii lor.

Consiliul Național Român

afuncționăm din Ungaria și Transilvania în sediul în 20 Octombrie a. 1918, din exemplii Consiliului național român și din exemplii în mijlocul central român al partidului social-democrat din Ungaria.

Exemplii Consiliului național român sunt următorii:

- Trude Mihail,
- Vasile Grigoi,
- Dr. Alexandru Vajda-Vasied,
- Dr. Ștefan C. Pop,
- Dr. Aurel Vlad,
- Dr. Aurel Lucaș.

Exemplii Consiliului central român al partidului social-democrat sunt următorii:

- Ion Călinescu,
- Ioan Juncuș,
- Emil Gheorghiu,
- Radu Șerban,
- Tudor Albuș,
- Ioan Răduț.

Consiliul național român este în baza principiilor a libertății dispuneri libere a naționaliilor, principiul fiscal de independență și în condiții politice și prințiții alți de partidul național român, alți și de partidul social-democrat și reprezentanți din partea reprezentanței oficiale a monarhiei și a Ungariei, de asociații și de consiliul național maghiar.

Ca naționale libere dorim să ne întărim în Franța românii cu toate celele a național libere.

Consiliul național român.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN

afrațe atențiunea poporului român din Ungaria și Transilvania, să nu dea ascultare indemnărilor venite din parte străină, precum nici crezarea știrilor, cari nu sunt subscrise de Consiliul Național Român.

Sfatul național maghiar la putere.

S'a constituit un sfat național maghiar în Budapeșta. Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere.

Frați maghiari!

Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere.

Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere.

Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere.

Sfatul național maghiar este în putere.

Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere. Sfatul național maghiar este în putere.

SPRE ORIENTARE.

D-l deputat Dr. Teodor Mihali presidentul Consiliului Național Român Central a trimis următoarele informații tuturor presidenților organizațiilor române comitateneze.

De dreptul liberei dispoziții asupra sorții lor a neamurilor mari și mici vrea și pretinde națiunea română să se poată folosi.

Viitorul întregului neam nu poate fi obiect de samsarlicuri!

Nu se poate permite ca independența hotărârilor națiunii române să fie profanată prin uneltiri viclene și considerații oportuniste. Libertatea neamului nostru trebuie să se nască nepătată și strălucitoare!

De aceea țin să atrag atențiunea tuturor oamenilor noștri de bine asupra următoarelor fapte dătătoare de

d i r e c t i v ă :

1. Factori asupra cărora consiliul național român central (C. N. R. C.) nu are pătânța se exercite vre-o influență provoacă conștient și inconștient zăpăceală în sîrurile noastre lansînd faime necorespunzătoare adevărului. Nu le dați crezămînt acestor faime!

Comitetul partidului național român și consiliul național român central exmis din sinul comitetului stă neclintit pe baza „declarației” făcute în ședința parlamentului din 18 Octombrie st. n. a. c. de D-l deputat Dr. A. Vaida în urma însărcinării și conform hotărîrii unanime a conducerii partidului național român și primită și din partea organizației române a partidului social-democrat din Ungaria și Transilvania.

Cu aceasta declarație sau solidarizat și consiliile naționale române militare organizate până în momentul de față.

Toate acțiunile și declarațiile ce sau făcut și se vor face pe viitor au fost și vor trebui făcute strict în minuțioasă conformitate cu aceea declarație obligătoare pentru toți fii buni și cinstiți a-i neamului românesc.

În sinul consiliului național român central domnește cea mai frățească înțelegere și cea mai desăvîrșită solidaritate.

Cause fizice și tehnice (comunicația serviciul postal, telegrafic și telefonic se găsească în stare anarhică) face cu neputință desmințirea știrilor eronate născocite de presa maghiară, de-asemena refuzul redacțiilor respective de a da loc desmințirilor.

În fața acestei stări de lucruri repetez: *Numai ceea ce apare în foile noastre românești cu iscălitura colectivă a Consiliului național român central, ori a biroului C. R. N. C., ori a vre-unui membru a C. R. N. C. — corespunde adevărului.* Aceste foi sunt: „Drapelul”, „Gazeta de Duminecă”, „Adevărul” și „Foaia Poporului Român”.

2. C. R. N. C. a fost completat prin șasă membrii din conducerea organizației române a partidului social-democrat din Ungaria și Transilvania și se va întregi îndată ce consiliul militar român central își va fi terminat opera de organizare spre a-și putea designa membrii cari se particepsă la lucrările C. R. N. C.

3. Confracții din Arad, membrii ai C. R. N. C. sunt însărcinați ca îndată ce vor găsi momentul de potrivit să convoace conferința națională, care va avea să se pronunțe în înțelesul „declarației”, luând poziția în chestia privitoare la forma constituției (monarchie ori republică) a viitorului stat național român.

4. În fiecare comitat să se constituie un consiliu național român comitatenz

(C. N. R. Com.) afiliat consiliului național român central, președinții și delegații acestor consilii naț. rom. comitense împreună cu comitetul partidului național rom. vor avea se formeze marele Consiliu al Națiunii române din Ungaria și Transilvania.

Fiecare C. N. R. Com. să infiieteze de urgență în toate comunele comitatului secții comunele ale C. N. R. Com.

5. Din sinul acestor C. R. N. Com. va fi exmis după trebuință și conform împrejurărilor un numer corespunzător de membrii, cari vor lua dispozițiile trebuincioase spre asigurarea ordinii publice, asigurantei vieții și averii publice în acord cu exmisii organizațiilor similiare ale altor neamuri.

6. Baza pe care au să se pună toți membrii C. N. R. Com. C. N. R. Militare cât și ai secțiilor din singuraticile localități, și dela care nici într'o privință nu e permis să se abată nici chiar în discuții particulare sunt principiile determinate și fixate în „declarația” C. N. R. C. adusă la cunoștința lumii în ședința camerei din 18 Octombrie.

7. Să nu se uite la nici o ocașie, că consiliul național român nu este subordonat consiliului național maghiar, ci este organizația echivalentă românească a acestuia.

Tratativele nu se pot deci face fuzionând aceste două organizații, ci discutând ca partide independente și cooperând prin intermedierea membrilor exmiși.

8. Interesul nostru este să ne găsească ocupația iminentă organizații până în comune spre a putea desvolta activitatea recerută spre paralizarea ori căror influențe dușmănoase cauzei viitorului neamului.

9. În timpul, care va trece între ocupație și între congresul de pace trebuie să fim cu cea mai mare băgare de seamă să nu se ivească astfel de momente (jaf, omor, brutalități) în contra neromânilor, cari ar putea servi de bază dușmanilor noștrii spre a încerca să schimbe rolul lor de acuzați în al acuzatorilor.

10. Toate dușmăniile de natură personală și locală trebuie sistate. Numai celor cari au comis crima fâțișei calomnii și tradări în contra neamului lor, nu li-se poate acorda iertare. În toate celelalte cazuri se fim iertători ca frații unii față de alții. Dreptul de a califica vina și a-i pedepsi pe cei vinonovați. cade însă exclusiv în competența congresului național român și nu și-l poate aroga astăzi nici comitetul partidului național român, nici C. R. N. C. și cu atât mai puțin omul particular.

Despre cele, ce le veți executa, ori plănuiți să le executați Vă rugăm să trimiteți informație expres subsemnatului la Deș, ori D-lui Dr. Stefan C. Pop la Arad.

Deș, la 3 Nov. st. n. 1918.

Dr. Teodor Mihali

presedentele C. N. R. C.

Prezentat la 1/14 Nov. 918

[Signature]

l.

Către poporul român din Oradeamare și Biharia!

Frați Români!

În vremile acestea ale desfacerii din crâncenul război au ajuns toate popoarele la dreptul de a-și crol înșile soarta viitorului lor. În temeiul acestui drept recunoscut și de stăpânirea țării, Românii din Biharia încă și-au alcătuit un

Consiliu (sfat) Național

în Oradea-Mare, care va reprezenta interesele poporului român. În fiecare comună se va constitui un comitet popular, care se va îngriji de siguranța publică și de toate trebuințele poporului.

Când aducem aceasta la cunoștința tuturor Românilor, chemăm pe fiecare Român din acest comitat ca să se supună hotărârilor

Consiliului Național Român

și să conlucre la susținerea ordinii publice, la siguranța persoanei și a averii.

Fiecare să se ferească așadar de turburări, furături, jaf, aprinderi, omor și orice faptă prin care ar turbura pacea și liniștea dintre concetățenii pacinici

Români!

Cauza noastră e sfântă, să nu o pângărim cu fapte nevrednice de un element de ordine, cum este poporul românesc, ci să ne facem vrednici de zilele mari ale renașterii neamului românesc.

Cel mai mare dușman al poporului și al Neamului românesc este acela, care nu se supune ordinii, conturbă pacea și bunăînțelegerea între concetățeni.

Oradea-Mare, la 4 noiembrie, 1918

În numele Consiliului Național Român :

dr Justin Ardelean
Demetria Balog

dr Ioan Boros
Roman R. Ciorogariu

dr Sever Erdélyi
Andrei Horvai

dr Vasile Kirvai

dr Demetria Kiss
dr Aurel Lazar

dr Aurel Magler
dr Vasile Major

dr Valer Marcus

dr Gheorghe Micalas

dr Coriolan Papp
dr Nicolae Popoviciu

dr Jacob Radu
dr Gheorghe Racsta

dr Iorian Stan
Gheorghe Tulbure

dr Nicolae Zigre

Dr. Ioan Ciordas, luptător pentru drepturile naționale ale românilor, președinte al Consiliului Național Român din Beiuș, delegat al cercului Beiuș la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

Jurământul gardei naționale române

Jurăm pe atotputernicul și atot-
știutorul Dumnezeu și pe sfânta Cruce
că vom păzi disciplina și ordinea bu-
nă, că vom împlini fără șovăire toate
poruncile Consiliului național român.
Ne supunem numai poruncilor coman-
danților și ofițerilor noștri români.
Numai acestui Consiliu îi recunoaștem
dreptul de a da porunci în numele
națiunii române. Poruncile Consiliului
nostru național le vom împlini cu cea
mai mare însufletire ziua și noaptea
pe orice vreme și între orice împrejurări,
ca să fim credincioși și cinstiti ai națiunii
române.

Asa să ne ajute Dumnezeu!

Amin!

Roman R. Ciorogariu, importantă personalitate a vieții politice bihorene, membru al Comitetului executiv al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhive.nationale.ro>

A p e l !

Motto :

Deșteaptă-te române din somnul cel de moarte,

.....
Acum ori nici odată croește'ți alta soarte.
.....

Frați Români Maramurășani !

Au căzut lanțurile robiei de veacuri.

Ți sosit ceasul măreț al eliberării.

O lume nouă își ia astăzi ființă din ruinele trecutului și soarele dreptății a resărit biruitor pe cerul nostru.

Pătrunși și noi în toată ființa noastră, de dreptul sfânt de a ne ferici singuri pe noi înșine, subsemnații în ziua de 11 Noemvrie 1918, ne-am constituit în un **Sfat național român provizor al comitatului Maramurăș**, ca afiliat a **Sfatului național român central cu sediul în Arad**.

Provocăm toate comunele românești din comitatul Maramurăș, să aleagă și trimită o **delegație de cel puțin 3 membrii**, la adunarea de constituire, ce se va ținea în ziua de **Vineri 22 Noemvrie a. c. la 11 oare. a. m. în Sighet în localul băncii „Maramurășana” (Erzsébet főtér 25.)** cu următorul program :

1. Constituirea Sfatului național român definitiv al comitatului Maramurăș.
2. Decis cu privire la organizarea secțiilor rurale a Sfatului național român a cornitatului Maramurăș și a gardei naționale române, pentru susținerea ordinii și ajutare reciprocă.

Inteligența română ; mai ales preoții și învățătorii români maramurășani, să' și țină de datorință patriotică, a corespunde chemării lor, în vremurile aceste de mare însemnătate, pentru viitorul neamului și să se prezinte în fruntea delegațiilor la adunarea de mai sus.

Să ne arătăm vrednici de mărima vremurilor ce trăim!

Sighet la 11 Noemvrie 1918.

Joan Balya de Jód

not. com. penz.

Simion Balya de Jód

preot gr. cat.

Joan Biltz Dancuș

învățător

Florentin Biltz Dancuș

învățător

Dr Grigorie Bota

notar la jud. cerc.

Vasile Cziplé

preot gr. cat.

Augustin Darabanth

preot gr. cat.

Nicolau Doros

preot gr. cat.

Dr Titu Doros

advocat

Demetriu Kiss

cassar, învățător penz.

Georgiu Németh

învățător

Dimitrie Ponoran

jude de tribunal

Dr Josif Pap

advocat

Juliu Rednic

preot gr. cat.

Mihail Sabadiș

econom

Emil Stoica

contabil

Vasile Timiș Filipan

contabil

Manifestul Consiliului Național Român al comitatului Maramurăș adresat populației românești maramureșene (11 noiembrie 1918).

Membrii provizori ai Consiliului național român a comitatului Maramurăș.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

Scintila steagului și depunerea jurământului

„Jur credință națiunii române și supunere întru
 național român. Eu voi da drept în serviciul neamului românesc, pe care voi lăsa
 și care sub orice împrejurare, Ada să-mi ajute Dumnezeu”

Prezidenți politici:

Gen. Maniu
 Gen. Știrbei

Prezidenți militari:

General Ioan Bogdan
 Capitan Traian Popa

Viena, 4/17 Nov 1918

Depunerea jurământului față de Consiliul Național Român de către ostașii și ofițerii români din Viena (17 noiembrie 1918).

Gheorghe Pop de Băsești, președintele Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

Mirita Adunare Natională,

Admisit din necesitatea imperiului român
de a-și apăra o stabilitate puternică în Carpații
muntelui și colțurile împotriva semicivilizării barbare
dele micășcepte și rășnă, care amănunțit au fost
unor, asociată prin genul latin, războiul românesc
dele început și pînă astăzi a îndurat verva după re-
ștersele oricărui jehonle creștinism: bătăliile
de mare și slăbirea rădăcinii.

Orașe și țării le început, dară numai
de avânt a fost bătăliile nefericitei românii,
cu orbile de strălucire departe a Romii de care se
găsea înțelegându-se que formărele timp ale de-
părții. Devote de putericeana oricărui român, care
se oprește cu curaj la un anumit fapt pe care
contribuția și rădăcinii în acțiuni slăbirena de
formarea unor vitor barbare, Roma sacrală.

Crașii liati din putericea Tulpina, astfel
lui Traian și adunare rădăcinii în slănci și vici și co-
dăvarele opore ale formărele timp. dispoziți de
vorbă împotriva și liati în gria propunilor puteri,
așch refuzi romani orop formărele vici în Romii

